

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України

Олександр Петренко

Поет-романтик
Михайло Миколайович Петренко
(1817–1862):
Твори. Критичні та
історико-літературні матеріали

Київ
Видавництво «ПП «НВЦ «ПРОФІ»
2015

УДК 821.161.2-1 Петренко1

ББК 84(4Укр)1-5

ПЗ0

ПЗ0 Поет-романтик Михайло Миколайович Петренко (1817–1862): Твори. Критичні та історико-літературні матеріали. Упорядник О. Є. Петренко. – К.: «Профі», 2015 – 586 с.
ISBN 978-966-651-899-9

Михайло Миколайович Петренко – український поет-романтик, що долучився до розширення жанрового, стильового й образного потенціалу національної поезії; окремі його вірші лягли в основу відомих народних пісень («Дивлюся на небо», «Взяв би я бандуру», «Ходить хвиля по Осколу» та ін.).

Проте на сьогодні його творчість і саме ім'я Поета все ще залишаються недостатньо відомими читачеві.

З метою більш ґрунтовного ознайомлення ширшої культурної громади з життям і творчістю М. Петренка пропонувано даний збірник матеріалів, підготовлений у рамках проекту «Ідентифікація Петренків».

До книги, яка фактично має характер енциклопедичний, включено висловлювання багатьох вчених, літераторів, журналістів – авторів, котрі на протязі більш ніж півтора століть згадували Михайла Петренка та його творчість у своїх публікаціях.

Поряд з поезіями Михайла Петренка, що вже неодноразово перевидувалися, в книзі подано текст фрагменту драматичної думи «Найда», який було виявлено у 2013 році.

Книга також містить документальну біографічну довідку роду, до якого належить Михайло Петренко, та – з опертям на нові архівні знахідки – дані про його службову діяльність.

У межах проекту «Ідентифікація Петренків» заплановано подальше проведення пошукових документальних досліджень життя й творчості Михайла Петренка, результати яких можуть бути використані для написання книг і статей про Поета.

Книгу адресовано науковцям, викладачам української літератури всіх типів навчальних закладів, а також читачам, які цікавляться питаннями української культури та історією поезії.

УДК 821.161.2-1 Петренко1

ББК 84(4Укр)1-5

Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України
Науковий редактор: к. філол. н. М. П. Бондар,
Рецензент: к. філол. н. С. А. Гальченко

Опубліковано на умовах ліцензії CC BY-SA 3.0 Unported

Текст ліцензії: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>

© Петренко О. Є., концепція, упорядкування матеріалів, вступна стаття, 2015

© Бондар М. П., підготовка текстів творів М. Петренка, наукове редагування видання, 2015

© Чердниченко О. М., портрет М. Петренка, 2015

ISBN 978-966-651-899-9

ЗМІСТ

Від редактора	4
Від упорядника	8
Поезії Михайла Миколайовича Петренка (підготовка тексту – М. П. Бондар):	
– Поезії, що друкувалися за життя М. Петренка	14
– Сучасні знахідки (Фрагмент драматичної думи «Найда»)	50
Публікації авторів про творчість Михайла Петренка:	
XIX століття (1841–1900 рр.)	70
XX століття (1901–2000 рр.)	90
XXI століття (2001–2014 рр.)	322
Біографічна довідка про Михайла Миколайовича Петренка та його рід (О. Є. Петренко)	554
Література	558

ВІД РЕДАКТОРА

Увазі читача пропонується збірник критичних та історико-літературних матеріалів, присвячених життю й творчості Михайла Миколайовича Петренка. Першу частину збірника складає передрук усієї відомої на сьогодні літературної спадщини М. Петренка у новій науково-критичній редакції. Друга частина – власне, і є збірником зазначених матеріалів, які в переважній більшості містять інтерпретацію творчості поета, його найбільш відомих творів.

Михайло Миколайович Петренко – помітний учасник українського літературного процесу першої половини ХІХ століття, один із найбільш яскравих представників романтичного напрямку в поезії. В літературних колах з ентузіазмом було сприйнято його твори, зокрема ті, що згодом склали цикл «Небо», одна з цих поезій – «Дивлюся на небо, та й думку гадаю...» – невдовзі по опублікуванню знайшла музичний супровід, пішовши в народ як широко відома пісня. Вагомі художні достоїнства мають поетичні цикли М. Петренка: уже зазначений – «Небо» та «Слов'янськ», ряд інших віршів. У царині поезії М. Петренко заявив себе як один із найбільш талановитих сучасників Т. Шевченка, який незалежно від великого поета по-своєму пробував розбудовувати лінію суб'єктивно-особистісного вираження у ліриці, а у тих творах, де набуток Шевченка виступав чинником літературного впливу, – належав до продовжувачів найбільш новаторського його напрямку. Минулого року дослідниками було віднайдено і вперше опубліковано драматичний фрагмент, що вийшов з-під пера М. Петренка, – першу дію п'єси «Найда». М. Петренко намагається вивести дію п'єси поза традиційне для того часу простонародне середовище, в міру інтелектуалізувати діалог. Твір відзначається виразною поетичністю, що підсилена рідкісним у драматичних українських творах тієї пори оригінальним віршовим викладом.

Пропонований збірник продовжує вже усталену й тривалу традицію українського літературознавства. Так, виданням збірників критичних та історико-літературних матеріалів супроводжувалося вивчення творчості українських класиків Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки. Не можна не звернути увагу на нещодавній вихід у світ першого тому нового ґрунтовно упорядкованого збірника «Тарас Шевченко в критиці» (К., 2013), продовження якого

передбачає випуск наступних томів. У цьому ряду перебувають і такі, приміром, видання, як «І. П. Котляревський у критиці та документах» (К., 1959), «Іван Котляревський у документах, спогадах, дослідженнях» (К., 1969), «Марко Вовчок в критиці: Збірник статей, рецензій, висловлювань» (К., 1955), «Степанові Руданському» (Одеса, 1968), «Юрій Федькович у розвідках і матеріалах» (К., 1958), «Марко Лукич Кропивницький: Збірник статей, спогадів і матеріалів» (К., 1955), «Павло Грабовський у документах, спогадах і дослідженнях» (К., 1965).

Варто зазначити, що, незважаючи на строгу регламентованість і субординованість місця того чи іншого письменника у встановленій тогочасним літературознавством ієрархії, підготовка таких збірників допускала певний елемент стихійності у виборі персоналії, а також і деякої довільності у структурі видання. Якогось уніфікуючого чи систематизуючого принципу на цій ділянці вироблено не було, що насамперед проявилось у доборі об'єкту дослідження. Постаттю, якій присвячено збірник критичних та історико-літературних матеріалів, ставав той письменник, чия творча діяльність в особливий спосіб зацікавлювала дослідника – знавця матеріалу, який передовсім надавав особливої ваги уже висловленим про письменника судженням, цінував і не міг погодитися відкинути на плин забуття думки, що прозвучали у витлумаченні набутку письменника, зрештою, пропонував свій внесок через вибудову еволюційного ряду таких думок і поглядів (що незрідка виявлялося конструкцією дуже цікавою і промовистою). Тобто: знаходився особливо небайдужий знавець творчості письменника – виникав подібний збірник матеріалів.

Стосовно творчої особистості поета Михайла Петренка таким знавцем виступив його праправнук Олександр Євграфович Петренко. Протягом декількох років він провадить невтомні пошуки документальних свідчень про життєвий шлях поета, збирає матеріали, що містять розгляд поетової творчості. За час такої діяльності О. Є. Петренко вибудована ціла системно розгалужена мережа відомостей про славетного предка, концентрована у дослідника. О. Є. Петренко – за фахом хімік, кандидат хімічних наук. Вивчення життя й творчості Михайла Петренка стало для нього гуманітарним захопленням, яке, втім, давно вже переросло рамки аматорства. У тому, що стосується інформованості про дослідження творчості, а особливо – про життя

поета, О. Є. Петренка виступає повноправним літературознавцем. Зрештою, ця книга, яку читач тримає в руках і яка впорядкована О. Є. Петренком, це промовисто засвідчить. Дослідником зібрано матеріали, які відбивають максимально достовірний на сьогодні рівень знань про життєвий шлях поета, а також дозволяють здійснити надзвичайно детальне входження в процес рецепції та інтерпретації його творчості. Матеріалами цього збірника стали не тільки книги з історії української літератури (дослідження, підручники, посібники), не тільки монографії зі згадкою про М. Петренка чи подібні ж збірники статей, а й великий масив поточної преси, включно до районних і міських газет, довідників, календарів тощо, інших (звукових, візуальних тощо) форм донесення інформації.

Книга в підсумку подає розмаїту, часами строкату картину висловлювань про поета М. Петренка. На відміну від аналогічних збірників радянської пори (про які вище згадувалося) тут відсутнє будь-яке цензурування чи умовчування з боку упорядника. Упорядник дозволив повноту вислову будь-кому, хто брався за цю тему. Завдяки цьому в матеріалах збірника зустрічаємо цікаві, вигадливі, іноді зовсім несподівані інтерпретації поезії Петренка та її зіставлення з іншими явищами, оригінальні визначення її місця в розвитку українського поетичного слова та зокрема в романтичному секторі. Тут, очевидно, вступає в силу принцип: кожен дослідник має право на своє бачення – і читачеві вирішувати, чия інтерпретація є більш аргументованою й переконливою. Але серед матеріалів (їх теж наведено у збірнику) зустрічаємо й те, з чим погодитися навряд чи можливо. Це – непоодинокі домисли, вимисли, відверті фантазування у темі життєвого шляху та родинного оточення письменника, які з'явилися були друком і до яких вдавався той чи інший автор за відсутності належної множини достовірних відомостей. Домисли – шлях надто легкий, з дешевою ціною авторства, спокусливий для декотрих, котрі вважають можливим допускати безвідповідальне белетризування у тій сфері, де сумлінний дослідник обирає шлях тривалих документальних пошуків. Можна зрозуміти обурення упорядника та окремі (втім, нечисленні) його саркастичні зауваги й коментарі, що супроводжують наведення фрагментів таких безвідповідальних «розвідок».

Вибудований у хронологічній послідовності появи тих чи інших висловлювань, збірник цих матеріалів показує, як нарощувалося знання про поета М. Петренка, які відгалуження одержувало у своєму розвитку це знання, яких сягало (відносних) здобутків, в які заходило тупики, які аспекти у цій (порівняно вузькій темі) ставали актуальними на тому чи іншому етапі української історико-літературної науки, краєзнавства, історії, публіцистики. Іншими словами, збірник цих матеріалів по-своєму характеризує і ділянку, на якій до сьогодні здійснювалося вивчення постаті Михайла Петренка, і довоколишне наукове (а то й біля- і поза-наукове) її середовище.

Зібрані тут матеріали наділені ще такою додатковою опцією (певна річ – не основною) – поглиблювати конкретні уявлення про історичну епоху, у якій випало жити М. Петренку. Додано й чимало цікавих штрихів до змалювання літературного контексту, в якому розгорталася його творчість, зокрема контекст українського романтизму.

Не може бути жодних сумнівів – упорядником підготовлено дуже цікавий збірник, у певних, більш загальних відношеннях не позбавлений елементів новизни. Нестандартним за рядом ознак, відмінним від аналогічних, а саме – ширшим за зовнішніми й внутрішніми вимірами (а за цими останніми – вільнішим, позбавленим суб'єктивності упорядницького відбору) є його формат.

В руки науковця цей збірник дає важливий, в ряді моментів – рідкісний матеріал. Певна річ, він стане настільною книгою для тих, хто зацікавиться творчістю та особистістю М. Петренка, необхідним джерелом – для тих, хто досліджуватиме український романтизм, ширше – українську поезію класичного періоду.

Про особливості упорядкування цього – ще раз наголосимо: нестандартного своїм форматом – збірника (а нестандартність його зумовлює та й почасти виправдовує ці особливості) мовить сам упорядник. Можна лише додати, що й бібліографічні посилання в ряді випадків також мусили прибрати вигляду нестандартного, не в усьому узгоджуючись із прийнятим типом – позаяк упорядника вело бажання подати якомога повнішу інформацію про видання (приміром, зазначити, що це журнал чи газета чи бюлетень, – інколи навряд чи відомі кожному з читачів), а видавничі реквізити наводити у такий спосіб, коли кожна позицію завершує датування видання із вказанням насамкінець року виходу.

ВІД УПОРЯДНИКА

Книга, яку запропоновано читачам цього разу, є продовженням публікацій в межах проекту «Ідентифікація Петренків», присвячених життю й творчості поета харківської школи романтиків першої половини ХІХ ст. Михайла Миколайовича Петренка.

Першими книжками, що вийшли в світ за результатами документальних досліджень, були:

1. «Идентификация Петренко», К., 2012;
2. «Михайло Петренко: Життя і творчість», К., 2013.

Дослідження тривають, з'являються нові знахідки, інколи несподівані, виникають цікаві ідеї та задуми, що й використовується при підготовці статей та книг, присвячених Михайлу Петренку.

Беручи до уваги, що є ще багато запитань без відповідей, учасники проекту стоять перед необхідністю організації наукового пошуку, усвідомлення головних його напрямків. Інколи досить складно зорієнтуватися, де треба шукати відповіді, але кожний такий випадок є невід'ємною складовою будь-якого дослідження зі всіма його проблемними та вдалим рішеннями, що робить пошуковий процес унікальним і незабутнім. Книга, яка пропонується, має на меті сприяти процесу наукового пошуку, активізувати його.

За обставин, у яких розгорталась його творчість, Поет, звичайно ж, не міг почуватися «вільним художником». Як і його колеги, котрі спрямовували свої зусилля на становлення українського письменства нового типу, він мусив дбати про засоби існування, утримання сім'ї. Михайло Петренко служив в установах, підпорядкованих Міністерству юстиції, остання з його посад – повітовий стряпчий (прокурор). Про цю сторону його життя лише інколи згадувалося в літературі. Проте це – окрема, не менш цікава для сучасних читачів та дослідників історія, яка заслуговує вивчення і зараз вивчається.

Книга «Михайло Петренко: Життя і творчість» (К., 2013) стала одним із важливих видань у дослідницькому проєкті «Ідентифікація Петренків», де представлено тексти віршів Михайла Петренка, що друкувалися ще за його життя й за тогочасним правописом. Ці твори були відомі читачам та дослідникам, але пощастило ще знайти й такі, про які ніде ніколи не згадувалося. Виявлення тексту

перших двох сцен першої дії драматичної думи «Найда» Михайла Петренка – рукопису, що зберігався в архіві рукописів Російської державної бібліотеки в Москві, стало справжнім відкриттям. Кожна знахідка, що стосується творчості Михайла Петренка, дозволяє поповнити скарбницю української поезії та глибше зрозуміти мотиви його творчості.

Перший відділ нашої книги становить повна збірка творів Михайла Петренка.

Поезії Михайла Петренка перевидавалися декілька разів, але в кожному такому виданні автори, на жаль, припускалися помилок (*про них згадано в текстах цієї книги. – О. П.*). Йдеться як про суто граматичні/друкарські недогляди, так і про недоліки більш істотні, зокрема, пропуски рядків у творах. Чимале значення при передруку творів має питання пунктуації, граматичного уточнення слова – від цього не раз залежить відтінок смислу, що його, на думку інтерпретатора, намагався донести Поет.

Тексти всіх відомих віршів Михайла Петренка, а також фрагмент драматичної думи «Найда» в цьому виданні проаналізовано й адаптовано до сучасних мовних норм кандидатом філологічних наук, завідувачем відділу української класичної літератури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України Миколою Бондарем.

На жаль, невідомо, коли Михайло Петренко почав писати вірші й якою була його остання поезія...

Він був творцем, тому експериментував, вдаючись до різних стилів, випробуваючи своє перо на відносно широкому колі тем, у різних системах образу творення... В чомусь його вірші були слабкими, були й ознаки унікальності... Це нормальний творчий процес людини, яка мала своє неповторне бачення світу.

Ще при житті Михайла Петренка про його поезії висловлювалися друзі та критики. Пізніше про Поета згадували літератори, науковці й дослідники в своїх роботах, присвячених вивченню історії літератури, поезії часів зародження й розвитку українського романтизму.

На жаль, у нашому сьогоденні ще немало тих, кому залишається невідомою творчість Михайла Петренка. Метою цієї книги є ознайомлення читачів та дослідників з текстами Поета, із висловлювань всіх тих, хто пам'ятав і пам'ятає про Михайла

Петренка та писав про нього в книгах і статтях у всі часи. Містяться в книзі й згадки тих, котрі знали Михайла Петренка особисто, або ще за життя поета були знайомі з його творчістю.

В книзі подана документальна біографічна довідка про Михайла Петренка та його рід.

Усі інформаційні складові допоможуть читачам зорієнтуватися як у поетичній творчості Михайла Петренка, представлений у книзі, так і ознайомитися з фрагментом генеалогічних досліджень, які проводяться стосовно роду Петренків, до якого належить і Михайло Миколайович.

В книзі «Идентификация Петренко» уже було розглянуто й проаналізовано помилки та фальсифікації біографічного характеру, яких припускалися деякі автори, зокрема з міста Слов'янськ, особливо після 2000 року, намагаючись вивчати життя та творчість Поета-земляка. Усіляких непорозумінь на цій ділянці в сумі накопалося досить багато за більш ніж півстоліття.

Як вже неодноразово згадувалося, до банальних помилок деяких «дослідників» привело нерозуміння того, що прізвище Петренко є дуже поширеним в Україні, але не всі Петренки – родичі. Не всі вони родичі і в літературі. У 2003 році В. Чемерис писав: «...Невезучим він був у житті. Навіть з прізвищем йому не поталанило: Петренків, як і Іваненків, – пів-України. Найпоширеніше прізвище (перепрошую, серед нинішніх членів НСПУ є кілька Петренків) ...» [216, с. 7].

На жаль, сталося так, що деякі автори використовували для розбудови місцевої версії слов'янського періоду життя Михайла Петренка та його батьків усіякі сумнівності, базовані на неперевірених повідомленнях, недостатку достовірних фактів компенсуючи суб'єктивними домислами.

Що можна побудувати на повністю проблемній основі?

Набуло поширення зовсім хибне висвітлення цього періоду життя М. Петренка та його батьків, що, на нашу думку, засвідчує невисокий рівень місцевої краєзнавчої школи (також і з іншими прізвищами відомих земляків минулого у ній непорозумінь вистачає), а також і легковажну позицію тих, хто брав участь у розповсюдженні такої недостовірної інформації.

Найбільш наочно суть згаданої «біографічної проблеми» показано, зокрема, в статті «Слов'янці про слов'янський період життя Михайла Миколайовича Петренка або історія банальної помилки» в науковому журналі «Красзнавство» [291, с. 232–245], також у статтях інших журналів, газет та сайту, присвяченого Михайлу Петренку (www.дивлюсьянанебо.com).

Результатами документальних генеалого-біографічних досліджень по роду Петренків, до якого належить і поет Михайло Петренко, було остаточно доведено неспроможність розробленої групою ентузіастів з міста Слов'янськ версії слов'янського періоду життя Поета.

Слід нагадати, що вивчення біографії Поета є темою незавершеною, бо ще існує багато запитань без відповідей. Продовженням досліджень життя і творчості Михайла Петренка в межах проекту «Ідентифікація Петренків» є перехід до вивчення не менш цікавих питань, пов'язаних з творчістю все ще, на нашу думку, недостатньо відомого українського Поета-романтика.

Значну частину обсягу книги займають висловлювань критиків, істориків літератури та літераторів про творчість Михайла Петренка, в окремих із них фігурують елементи спогадів. Ці міркування, а також і деякі порівняння творчості згаданих в книзі поетів можуть, на нашу думку, привести до виникнення нових ідей у читачів, які цікавляться історією української поезії, проте не мали можливості переглянути великий масив джерел зі згадкою про Михайла Петренка.

Відтак у когось з'являться нові думки щодо творчості Поета, хтось захоче зайнятися дослідженням його життя й творчості, хтось, може, почне писати вірші...

Виношуємо сподівання, що ознайомлення із зібраними в цій книзі матеріалами здатне спонукати когось із вчених літераторів до глибокого різнопланового наукового дослідження, наприклад, з назвою – «Творчість Михайла Петренка у контексті українського літературного романтизму»...

Час на підготовку збірника, близького своїм змістом до енциклопедії, витрачено не марно, якщо книга займе своє місце чи то на полиці в громадській або приватній бібліотеці, чи то на

робочому столі дослідника й буде інколи переглядатися читачами, нагадуючи їм про часи зародження українського романтизму й про одного з романтиків – Михайла Миколайовича Петренка, який ... *(див. уважно тексти книги . – О. П.)*.

Так чи інакше, читачі, кожен різною мірою, зможуть глибше познайомитися з поезією Михайла Петренка, або просто відкрити для себе ім'я одного з поетів, яких називають романтиками.

Сподіваємося, що читачі отримали книгу, яка не того ж дня потрапить на полицю, а буде пильно переглянута й зацікавить різноманітністю матеріалів, які, гадаємо, інколи невідомі навіть фахівцям. Для того, щоб книга була розглянута відповідно її призначенню, акцентуємо увагу на деяких оформлювальних загальних деталях, пов'язаних з поданням тексту на сторінках цього видання.

Мабуть, увагу читача варто звернути на те, що книга містить посилання не тільки на публікації, де в текстах згадується Михайло Петренко, але й на збірки, в яких поезії Поета друкувалися без згадки його авторства – як твори народного походження.

Тексти висловлювань науковців, критиків та літераторів про творчість Поета, що були надруковані в книгах, газетах та журналах, подано в книзі в хронологічній послідовності (за роками публікації) та зі збереженням авторського правопису. В межах одного року послідовність появи друку публікацій не встановлювалася.

Інколи фрагменти авторських текстів практично без змін використовувалися самими авторами в їх наступних публікаціях. При підготовці цієї книги, в таких випадках, надається більш рання цитата. Намагаючись запобігти дублюванню фрагментів досить великих текстів, за наявності таких у пізніших виданнях, подано лише посилання на ранні джерела.

Також звертаємо увагу читачів на деякі деталі, пов'язані з оформленням в книзі текстів цитат та посилань на них. Це допоможе уникнути певних проблем при письмовому їх використанні:

– Тексти окремих цитат в межах однієї сторінки першоджерела розділено трьома крапками. Наступний текст в межах однієї сторінки починається також з трьох крапок, за зразком:

(текст 1...

...текст 2)

– В цитованих текстах, інколи без коментарів, зберігається авторська орфографія написання, включаючи розділові знаки.

– В посиланні на першому місці вказано порядковий номер публікації, на яку йде посилання, на другому місці вказана сторінка в тексті першоджерела, за зразком [77, с. 88].

– Посилання надаються після тексту, за зразком: (... [77, с. 88]), або (...» [77, с. 88]). Після останнього тексту цитати ставиться крапка, за зразком: (...[77, с. 88].).

– Деякі примітки та коментарі упорядника, включаючи цитовані тексти, подано в дужках курсивом, за зразком: (... . – *О. П.*).

При підготовці книги було зібрано й проаналізовано великий масив літератури, журналів, архівних матеріалів та газет.

Висловлюємо подяку фахівцям Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (м. Київ), за участю яких пошук необхідних публікацій в безмежних фондах бібліотеки суттєво спрощувався.

Підготовку книги було пов'язано з набором текстів численних цитат, як за новим, так і старим правописами. Висловлюємо подяку Мешко Кристині Іванівні (м. Мукачево) за участь в цій справі.

Вдячні працівникам Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника за сприяння в доступі до літератури, яка зберігається у фондах бібліотеки.

Видання книги здійснене за фінансової підтримки праправнуків Поета:

Петренка Олександра Євграфовича та Петренка Сергія Євграфовича

Портрет Михайла Миколайовича Петренка створено заслуженим художником України О. Чередниченком на основі фотографій онуків Петренка Бориса Миколайовича та Петренка Олександра Євграфовича.

ПОЕЗІЇ МИХАЙЛА МИКОЛАЙОВИЧА ПЕТРЕНКА

ПОЕЗІЇ, ЩО ДРУКУВАЛИСЯ ЗА ЖИТТЯ М. ПЕТРЕНКА

Поетичні твори М. Петренка за життя поета друкувалися у таких трьох виданнях:

в альманасі «Сніп», впорядкованому О. Корсуном (Х., 1841), – добірка віршів під спільною назвою «Думки»; у збірнику «Молодик на 1843 год» (Частина 2), впорядкованому І. Бецьким (Х., 1843), – два вірші; в «Южном русском сборнике», впорядкованому А. Метлинським (Х., 1848) – цикл віршів «Думи та співи», у який увійшли всі доти видрукувані твори, за винятком вірша «Дума про батька» (який було в новій редакції надруковано в цьому ж збірнику, тільки окремо від циклу) та вірша «Гей, Іване» пора...» (вірша, який з якихось причин не був поміщений в «Южном русском сборнике»), а також твори нові, доти не друковані.

Прижиттєві видання виступають джерелом текстів поезій М. Петренка. Є підстави гадати, що всі ці публікації робилися з відома і за участю самого поета.

Твори, які були свого часу друковані в «Снопі» та «Молодику», при передруку в «ЮРЗ» зазнали певних – більших чи менших – редакційних змін. При цьому стосовно кожного з творів найбільш авторитетною варто вважати останню прижиттєву публікацію. Так, приміром, існує дві редакції вірша «Дивлюся на небо та й думку гадаю...»: одна – в альманасі «Сніп», друга – в «ЮРЗ»; дві редакції вірша «Схилившись на руку, дивлюся я...»: одна – в збірнику «Молодик», ч. 2, друга – в «ЮРЗ»; і т. д. У нашому виданні, за єдиним витятком, не вказуємо відмінностей (різночитань) двох редакцій одного й того ж вірша, подаючи редакцію остаточну, що нею вважаємо публікацію в «ЮРЗ». Читачеві, який бажав би порівняти всі різночитання творів, могло б допомогти недавнє видання: Михайло Петренко: Життя і творчість: Художні тексти, дослідження, документи. – К., 2013, в якому відтворено всі тексти прижиттєвих видань творів поета.

Поетичні твори М. Петренка подаються в тому порядку, в якому вони з'явилися в циклі «Думи та співи», із доданням двох інших творів, що в цей цикл не увійшли.

ДУМИ ТА СПИВИ

* * *

Думи мої, думи мої,
Де ви подівались,
Нащо мене покинули,
Чому одцурались?
Покинули, загинули
Десь-то за морями;
Не вимолю, не виплачу
Словом, ні сльозами...
Не відаю і не знаю,
Де б то вас шукати;
Піду, стану на край світа,
Буду вас гукати;
Чи ви в морі з буйним вітром
Збиваєте хвилі,
Чи за морем співаєте
Пісні жалісливі?
Чи по скелям, по бескедам
Блукаєте здуру,
Чи з панами вельможними
Гадаєте думу?
Потаскались, поблукали,
Пора вам додому;
Скучно мені, сумно мені
Без вас, молодому!
Чи ви в небі над зірками
Шукаєте долі,
Чи де в хаті загляділись
На чорнії брови?
Знаю, знаю, мої думи,
Ви до їх охочі;
Милуєте чорні брови,

Цілуєте очі!
Думи мої, давні, любі,
Думи мої милі!
Прибувайте, прилітайте,
Мої жалісливі!
Покинула мене доля,
Покинули люди;
Нащо ж мене покинули,
Думи мої, думи!

НЕБО

[1]

Дивлюся на небо та й думку гадаю:
Чому я не сокіл, чому не літаю,
Чому мені, Боже, ти криллів не дав?
Я землю б покинув і в небо злітав!
Далеко за хмари, подальше од світу,
Шукать собі долі, на горе привіту
І ласки у зірок, у сонця просить,
У світі їх яснім все горе втопить;
Бо долі ще змалу здаюся не любий,
Я наймит у неї, хлопцюга прибудний;
Чужий я у долі, чужий у людей:
Хіба ж хто кохає нерідних дітей?
Кохаюся лихом, привіту не знаю,
І гірко, і марно свій вік коротаю;
І в горі спізнав я, що тільки одна –
Далекеє небо – моя сторона.
І на світі гірко; як стане ще гірше,
Я очі на небо, – мені веселіше!
І в думках забуду, що я сирота,
І думка далеко, високо літа.
Коли б мені крилля, орлячі ті крилля,
Я землю б покинув, і на новосілля
Орлом бистрокрилим у небо польнув,
І в хмарах навіки од світа втонув!

[2]

По небу блакитнім очима блукаю,
За думкою думку туди посилаю;
Тону там душею, тону там очами
Глибоко, глибоко поміж зіроньками.
Тону так глибоко, як камінь той в морі,
Ні! так гину в небі, як в лютому горі;
В його темну пропасть я кинувся змалу;
Ось стільки прожив я, а дна не достану.
Ой гірко для серця так в горі тонути,
Що лучче б умерти од злої отрути,
Живцем серце вирвать, – і се буде легше,
І муки від сього сто раз буде менше.
Зате ж легко в небі душею топиться
І ніччю при зірках сльозами залитись;
Коли ніч та місяць твої сльози бачуть
І вмісті з тобою темніють і плачуть,
Скрізь, Боже, як тихо, і в серденьку тихо,
Його не тривоже ні думка, ні лихо,
А тільки кохає небесна музика,
І легко колише вона його стиха.
Душа моя в небі, як ніч, простяглася,
Глибоко, глибоко змією впилася,
І п'є не нап'ється і серцем, й очами
Тій радості вволю, що вище над нами.
І сам я не знаю, якась-то сила,
Так легка для мене і серденьку мила,
К далекому небу і серцем, й очами
Мене приковала, мов тими цепами.
Цепи сі не тяжкі, не тяжка неволя,
Багацько раз лучче, чим людська доля.
Коли б було можна вік в неї зостатись,
Не здумав ніколи б додому вертатись.
Дивлюсь, а не маю тії в себе мочі,
Щоб вирвати з неба і душу, і очі:
Бо дуже завидне їх в небі кохання,
І горя найгірше із ним розставання;

Бо знаю: як небо очима покину,
Душею у горі, в тумані загину, –
То зараз у мене невідома мука
Підступить під серце, і серце застука!

[3]

Схилившись на руку, дивлюся я
В вечірнє крайнебо далеко і глибоко.
І чую: проситься душа моя
Туди, де потонуло в хмарах око.
І тьохка серце у мене,
А в очі темно, темно, мутно...
Чого ж в душі становиться так смутно,
Коли дивлюсь, вечірнє небо, на тебе?
Покрите хмарами, мов хвилями те море,
Що ти там говориш в вишині?
Чи перші радості, чи тяжке горе
Ти шлеш самотному мені?
Чого твоя журлива мова
Моїй душі недовідома?
І мова ся, й велика річ
Для мене темна так, мов тая ніч.
Ти, може, говориш те, що так, як хмари
Покрили, крайнебо, краси твої,
Так потемніють дні мої
Без радості і від людської кари?
І те, що мій сирітський слід
Заллється на світі сльозами,
А доля зла, і хмари бід
На бідну голову посиплються громами?
Тебе я не пойму, як і того, що буде,
А тільки важко так мені,
Неначе небо все і хмари ті
Мені схилилися на груди.

ВЕСНА

Весна, весна, година мила,
Як гарно ти, як пишно ти
Долини, гори звеселила,
Скрізь-скрізь розкинула квіти:
Усе кругом зазеленіло!
Чого ж очам моїм не мило
Дивитися на Божий світ?
У мене серденько болить,
А сльози нижуться на віі!
Се от того, що, бач, літа мої,
Ще ранніі та молодії,
Не бачили, не чуяли весни!
О Боже, Боже милостивий!
Який собі я нещасливий...
Навряд на світі є такі.
Нащо ж мені сі чорні кудрі,
Які так в'ються в празник, в будні?
Вони без радості тяжкі!
Нащо ж мені сі чорні брови,
Коли не маю щастя, долі!
Якби ще змалечку давно
Вони б посіклись та злиняли,
Все б легше серденьку було,
І менше б жалю завдавали!
Так їх і лихо не бере, –
Вони від лиха пуще в'ються,
Їм і дарма, що сльози ллються!
Так брови колесом веде
Саме ж те лихо над очима:
Се, мабути, посміх його,
Що я – бездольний сиротина...
Ох, щось на серце налягло!
Піду, паду я біля ниви,
І там спочину на ріллі
Та пом'яну літа свої,
Які пройшли, не зеленіли.

СЛОВ'ЯНСЬК

[1]

Ось, ось Слов'янськ! моя родина!
Забилось серденько в грудях,
Пригнулись до землі коліна,
А очі плавають в сльозах!
Слов'янськ, Слов'янськ! як гарно ти
По річці Тору, по рівнині
Розкинув пишнії садки,
Квіти пахучі по долині
І так красуєшся собі!
Твої дівки цвітуть так мило,
Їх чорні брови, їх пісні –
По Україні перве диво
І перва слава для річей.
Нігде нема таких очей,
Які слов'янки мають очі:
І рання зірка на востоці
Навряд була ясніша їх!
Ох! хто із хлопців молодих,
Який хоч раз на вас поглянув,
Покойно нічку досипав,
По вас, горюючи, не в'янув,
Не плакав нишком, не вздыхав.
Ви всі на диво білолиці;
Як подивлюся я на вас,
Ви настоящі чарівниці;
І всякий раз, і всякий раз,
Коли слов'янка що промове,
Так і почувється тобі,
Неначе вечером в діброві
Воркує горлиця собі;
А як вечірньою порою
В садочку пісню заведе –
Так до сліз нехотя і доведе,
І серце підорве журбою.

[2]

Чи бачив хто слов'янську дівчину?
Чи чув коли, як річ вона веде,
Жартуючи в веселую годину?
Або тоді, як сонечко зайде
І темрява почне томити очі,
Чи лучилось чувать пісні дівочі
    І дослухатись, як вони,
    Так дуже, дуже жалібні,
Чарують Слов'янськ весь од краю і до краю,
Широко ллються там по горах, по садках,
А потім високо у небі затихають,
Чудесні, гарні пісні. В яких містах
    Я не бував! од моря і до моря,
    Блукаючи, пройшов я світ.
    Чого не бачив я? А більше горя...
    Зате ж лучалось скільки літ
    На стороні чувать пісні чужії
У горах, на морі і нічю в тихім сні!
Бувало, і від них серденько дуже ниє;
    Та все не те, що слов'янські пісні! –
Пісні козацькії і думки дідівськії!
Не раз чував я вас на березі Дніпра;
Тоді співали вас дівчата молодії...
    Давним-давно минулась та пора;
Но ви урізались так глибоко у серце,
Що здумаю про вас – і вернуться, як вперше,
Ті радості святі, які давно вплили,
В яких кохатися злі люди не дали...
    Коли ж почути вас лучиться,
То так душа моя від смуту розболиться
    І горечком наллється через край,
Що в серці радості тоді хоть не питай.
    Кому немилі пісні на Україні?
    Далеко небо од землі;
А дальше – ті козацькії пісні
    Пісень слов'янської дівчини!

[3]

Рай цілий радості і пекло мук –
Пісні слов'янські, голос з того світа,
Невідомий од серця і для серця гук,
Душа дівоча без привіта!

Коли б хто був в силах
Пекельні муки, радість рая
В душі своїй зараз спізнати
На світі сім, не замирая, –
То і тоді на серці у того
Все б менше горя, радості лягло,
Ніж од пісень слов'янської дівчини.
Я розболівся весь від муки, від кручини,
Від радості й не знаю од чого,
Почувши вас, пісні святі!

Я знаю, в пору ту вже сонечко лягло
Спочинути за гори крейдянії,
І затихало все у полі, у садках,
І мирно ніч лягала по долині,
А ясні зірочки засяяли в небесах,
Мов очі ті слов'янської дівчини....

А тут і ви, мов з неба де, взялись,
Уперш заплакали, а далі затужили,
Вздихнули на горах, в дібровоньці занили,
А потім в далині музикою залились!

Так, як безумна та в ночную пору,
Розкинувши волосся по плечах,
Біжить, летить з гори на гору,
Тоска в душі, а сльози на очах;
То плаче на одній, то на другій сміється,
А потім так затуже, так заллється,
Неначе хочеться, бач, їй,
Щоб все тужило з нею вмісті,
Що є на небі, на землі!

Мов громом вдарений, так я стояв на місці,
І слухав вас, і не розстався б з вами, –
І як безумний горював...
О, ні, замучений до сліз піснями,

Я радість горем запивав.
Не зуздрів я, як ніч пройшла вже до півночі,
Як місяць молодий, вже вибившись із мочі,
Схиливши голову, на горах засипав,
А тільки чув, як голос пісні затихав
Помалу-малу по долині,
І з горем я тоді сказав:
Простіть, пісні слов'янської дівчини!

[4]

Далеко од родини
І на чужій, немилій стороні
Брожу понурим я за красм України
І думаю про вас, слов'янській пісні.
Один живу поміж чужими,
Нігде собі привіта не найду;
Куди не повернусь, куди я не піду,
Все я один із вами, жалібними,
Як той туман, що повесні
Лягає ранком по долині;
Оттак від вас, слов'янській пісні,
Туманить горе на чужині
Мене, журливого по Україні.
Чим думаю про вас я більше,
То тим на серці у мене
Становиться все гірше, гірше,
І я біжу у поле від нудьги,
І там на волі, на просторі,
Святі пісні, свою нудьгу
Горам, долинам віддаю,
А сам таким заллюся горем,
Що аж весь світ покажеться мені
Нудним, сумним, слізьми облитим;
Темніше темної тюрми,
В могилу бачиться заритим!

Ох, тяжко жить на стороні:
Для тебе тут усі чужії;
Чужі дівки, чужі пісні,
І ясне сонечко темніє.
Чужа, далека сторона
Мені давно вже опостила;
По всякий час привітлива душа
Зове туди, де милая родина,
Уся в садках, та пишная така,
Мов квіт в невідомій долині, –
І де пісні слов'янської дівчини
Кохують серце козака!
Туди я думку шлю і сльози!
Коли ж, коли, великий Боже,
Мене пошлеш на рідний край,
Де мав я радість, мав я рай.

* * *

Тебе не стане в сих місцях,
Для мене радості не стане;
І світ померкне ув очах,
А горе камнем в серці ляже.
Коли б ти знала, що терплю,
Яку несу на серці муку,
Як ізгадаю про розлуку, –
Ножем пробила б грудь мою,
Щоб я не жив, не бачив світу,
Такого горя не терпів,
І більше вдруге не любив,
О я, безумний, без отвіту!
Я сам давно і вірно знав,
Як лихо тяжко тих карає,
Хто щиро любе та кохає;
Не поберігсь, в біду попав!
За те ж і чашу буду пить:

Вона давно в душі готова;
Вона гірка; так що ж робить,
Коли моя така доля!
Не так було, зовсім не так
Робити треба в мої літа;
Всі радості – під ноги в прах,
І жить без ласки, без привіта.
О, для чого ж я полюбив
Тебе у сих місцях родини?
Хіба для того, щоб вони
Навік для мене опостили!
Усе тут каже про тебе:
Де ти жила, де ти ходила,
Де ти гляділа не мене,
Де ти зо мною говорила.
О вір мені, що сі місця,
Де ми побачились з тобою,
Без тебе зробляться тюрмою
І їх залле моя сльоза...
Якби ти там узнала, мила,
Яка уб'є мене тоска,
Тоді б до мене прилетіла
Голубкою іздалека;
Но ся тоска, се тяжке горе
До тебе, знаю, не дійде,
Не перескочє через гори,
А тільки грудь мені проб'є.
Я рад, так що ж, не маю мочі
Мою печаль, мою тоску,
Яка мене все точє, точє,
Зарить глибоко у піску
І їй насипати могилу –
Високою, до самих хмар...
О ні, я горя не зарію:
Воно моє, воно твій дар.
Так ти покинеш сі місця, –
І я навіки їх покину,

І побіжу в чужі края,
І там без радості загину!
Як здумаю про смути сі,
Я світа Божого не бачу;
За мною чи заплачеш ти,
А я давно, давно вже плачу!

* * *

Туди мої очі, туди моя думка,
Де ти живеш, Галю, сердешна голубка;
Од раннього ранку до пізньої ночі
Я плачу без тебе і виплакав очі;
А ти мого горя не чуєш, не знаєш!..
О, як болить серце, як тебе згадаєш!
Дарма топлю очі далеко за гори:
Я Галі не бачу. Зате ж люте горе,
Мов тая гадюка, коло серця в'ється;
О! як йому тяжко, о, як воно б'ється!
Дарма топлю очі в крайнебо блакитне:
Для всіх воно ясне, ласкаве, привітне,
По ньому так пишно місяць красний ходє,
І тисяча тисяч зірок за ним бродє;
Від його ж на мене недолею віє:
Як гляну в крайнебо – серденько заніє,
Останнюю радість од серця одгоне,
Тумане очиці, душу горем томе;
Бо там за горою, де зіронька сяє,
Там, там моя мила голубка витає,
Закрилась від мене і небом, й горами,
А я тут зостався з горем та сльозами.
Туди ж мої очі, туди моя думка,
Де ти живеш, Галю, сердешна голубка!

* * *

Як в сумерки вечірній дзвін
Під темний вечір сумно дзвоне,
Як з вітром в полі плаче він,
А у діброві тяжко стогне,
Тоді душа моя болить,
Від смуги плачу по невірній,
А думка все туди летить,
Де вперш почув я дзвін вечірній,
Де вперше так я полюбив
Поля привольні та діброви,
Де вперше світ і радість вздрів,
Та карі очі й чорні брови!
Проснеться все в душі тоді,
Вечірній дзвін усе розбуде;
Сльоза проб'є, і від нудьги
Душа всі радості забуде.
О! тяжкий, дзвоне, твій привіт
Тому, хто милого не має;
Душа болить, і меркне світ,
А серце гірше заниває.

* * *

Ой біда мені, біда
З чорними бровами;
Ой куди мені, куди
Діватися з вами!
Часто, часто в горі я,
Долю проклинаю;
Од чого ж біда моя?
Чорні брови маю.
Брови, брови, в радість ви
Рідним і чужому;
Тільки горечко мені
З вами, молодому.
Ох наскучила мені
Ся за брови плата –

Тільки з хати, тут гляди:

Де взялись дівчата!

І без горя горе тут
Вродиться з тоскою,
Як дівчатонька почнуть
Жартувать з тобою.

Ох, дівчатонька, мене
Ваша ласка муче;
Молодого зажене
У ліса дрімучі.

Не люблю я вас за те,
Що в вас тільки й мови:
Що у мене, козака,
Дуже чорні брови.

Знайте ж, милі, не для вас
Чорні я кохаю;
Не для вас я жаден час
Кудрі завиваю.

Єсть у мене, козака,
Не по вас голубка, –
Пишна, гарная така:
То козацька думка.

Побіжу я од дівчат
Далеко за гори,
Заховаю я від них
Мої чорні брови.

Там на горах в вишині,
З вітром заочую;
Чорні кудроньки мої
Зіркам подарую.

В небо ясне я влюблюсь,
Мов в тую дівчину;
Горем з вітром поділюсь
В буйную годину.

Серденько моє віддам
Лютому я звірю,
І до гроба я дівкам
Щиро не повірю.

Тільки все-таки біда
З чорними бровами;
Ой куда ж мені, куда
Діватися з вами!

* * *

Минулися мої ходи
Через огороди,
Минулися мої лази
Через перелази.
Лихо мені, горе мені,
Молодій дівчині:
Чорні брови козацькії
Завдали кручини.
Другим щастя і кохання,
А я тільки плачу,
Сльозам, горю, тоскованню
І кінця не бачу.
Мене милий чорнобривий,
На лихо, не любе,
Суше мене, псує мене,
Дарма серце губе.
Я до його – він од мене,
Не слухає мови;
Та цур тобі, біжи собі,
Остав тільки брови!
Любить стала, плакати стала;
Коли ж перестану?
Чи вже, мабуть, тоді, тоді,
Як зовсім зав'яну.
Літа мої молодії
Біжать, летять марно;
Підождіте, не втікайте,
Може, буде гарно:
Може, брови козацькії
Колись мої будуть;

Тоді очі, карі очі
Плакать позабудуть.
Світ і море кінець має,
А де ж кінець горю?
Чи під вінцем, чи в могилі,
Чи в буйному морю!
Гірко мені, світ темніє,
Горе кличе в море;
Побіжу я, кинусь в буйне,
Доля моя, доле!
Ропа гірка в буйнім морі,
А сльози ще гірші;
Лучче в морі загинути,
Чим плакати більше!

* * *

Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче,
Як вітер осінній в діброві заплаче,
Головоньку схилиш, слізьми обіллешся,
Від думки, від горя у поле плетешся?
Хіба ж ти, козаче, із вітром здружився,
Що вітер заплакав, а ти й зажурився;
Хіба тобі ні з ким ділитися горем,
Як тільки що з вітром, як тільки що з полем?
Чого твої очі, такі ясні очі,
Як зірки вкраїнські о самій півночі,
Наллються сльозами, як глянуть за гори,
Де сонечко ясне сідає у морі.
Ой, мабути, мила твоя там витає,
Де сонечко ясне за гори сідає;
Ой, що ж за недобра далекая мила:
Без жалю навіки козака згубила!
Як наші дівчата ранком коло хати
Начнуть потихеньку пісень затинати,
Чому ти, козаче, пісень не співаєш,
А все тільки нишком слізки утираєш?

Того я горюю, того плачу, люде,
Що плачучи, кажуть, серцю легше буде!
Бо всі пару мають, у всіх є дівчина;
Тільки я не маю, один як билина!

ІВАН КУЧЕРЯВИЙ

1

У неділеньку раненько,
    Рано до схід сонця
Ой журилася Грициха,
    Сівши у віконця,
І смутними оченьками
    За Самар гляділа,
У те поле безконечне,
    Де Саур-могила.
З того краю далекого
    Сина сподівалась,
Не раз, не два, його ждучи,
    Слізьми умивалась.
Давно пішов з козаками
    У степ на татарів;
І немає об них вісті,
    Мов у воду впали.
Полетіли на врагових
    Сизими орлами,
Не дай Боже на чужині
    Лягти головами.

2

Не сон схилив головоньку
    На білії руки;
Ой упала, схилилася,
    Од тяжкої муки.
Ой згадавши вона сина,

Мужика згадала;
Серце кров'ю облилося,
Вона плакати стала.
Не год же він у неволі
У польській Україні:
Ще попався вражим ляхам
При лихій годині,
У ту пору, в ту годину,
Як Буш руйнували;
Відтіль взяли сердешного
З грізними синами.
Ллються сльози з очей смутних,
Як дощик той з хмари;
Лились довго, виливались,
Потім перестали!

3

Не вий, вітре, не вий, буйний,
На самарські лози,
Лучче повій на Грициху,
Та звій з очей сльози, –
Та звій в Самар, нехай пливуть
В море за водою,
Щоб сліз дарма не тратила
Вона за дочкою.
Опустила її з братом
В далеку дорогу,
Аж на Дінець в Святі Гори,
Помолиться Богу,
І жде її, не дождеться,
А матері мука;
Чи хто стукне, чи хто грякне,
Так серце й застука.
«О, крий Боже, голубоньку
В дорозі від лиха ...»
Та й здихнула тяжко, важко
По дочці Грициха;

Бо скучно їй, одна дома,
Ні з ким розмовляти
І нікому старесенькій
Порадоньки дати.

4

Не все гудуть буйні витри,
Не все стогне море;
Оттак в серці після лиха
Не вік живе горе.
Настає свята година,
Та свята мінута:
В тую пору не наляже
На серденько смута,
І на душі тихо стане,
Як там під зірками;
Тоді, тоді невідоме
Щось робиться з нами!
Душа, очі, наше серце
Так і льнуть до неба;
Тоді чоловік спізнає,
Що молиться треба!..
Довго, довго у віконця
Грициха сиділа;
Потім встала, до образів
Свічки посвітила,
Пред іконами святими
Вона ниць упала,
За мужика і за дітей
Молитися стала.
Єї печаль і молитва
Богом принялася,
Бо там, в степу, за Самар'ю,
Кура піднялася!...

НЕДУГ

1

Хоче хвиля по Осколу,
Аж на берег скаче;
Хоче голуб по березу,
По голубці плаче.
Хвиля вдариться об берег –
Берег зеленіє;
Як загуде сизий голуб –
Так аж серце ние.
Гудів, гудів сизий голуб
Та й став воду пити, –
Хотів, бідний, своє горе
Водою залити.
Де ти, моя голубонько,
Де ти, сизокрила;
Нащо мене покинула,
За що розлюбила?
Чи любила, не любила,
А завдала жалю!
Прийди, серце, подивися,
Як я погибаю!
Болить в мене головонька,
Болить серце дуже;
Ох, прийдеться загинути,
А тобі байдуже.
Гірко мені жить без тебе,
Божий світ темніє,
Очі плачуть, серце рветься
І від муки тліє.
Полиняло моє личко,
Як квіт у морози;
Прилинь, поглянь, моє серце,
Хоч на мої сльози!
Хвиле, хвиле, буйна хвиле,

Удар мене в груди:
Мені гірко жить на світі,
Чи не легше буде!
Покотилась буйна хвиля
На жовтий пісочок;
Де ти, милий, чорнобривий,
Сизий голубочок!

2

Прийди, прижмись, моя мила,
Та до мого серця;
Болить воно від кохання,
Так чи не минеться.
Прийди, схили головоньку
На білії груди;
Тоді визнаєш, моя мила,
Як там серце любе.
Цілуй, цілуй мене в серце
Своїми устами,
Так почувеш, як те горе
Стука молотками.
Ой Боже мій, о Боже мій!
Де те серце діти?
Ох прийдеться з таким серцем
На той світ забігти.

3

Цитьте, вітри! цитьте, буйні!
В лузі не гудіте!
Моє горе лягло спати,
Так не розбудіте.
Ох, заснуло воно в серці,
Як в норі гадюка;
Наче легше мені стало,

Наче менша мука.
Цитьте, вітри, цитьте, буйні!
Горя не будіте!
Дайте мені, молодому,
Хоч на час спочити!
Бо те горе нескінчанне,
Боже, надоїло;
Чую, серденько від його
В крові закипіло.
Що ж те горе колихало,
Від чого заснуло?
Мабуть, мила чорнобрива
К серцю пригорнула?
Сеї ласки я не знаю,
В сьому не кохаюсь;
Коли тяжко мені стане,
К дубу пригортаюсь!
Моє горе, моє люте
Вздохи колихали,
Сльози, пісні жалісливі
Його присипляли.
Уморили моє горе
Не жарти дівочі;
Ох, вибили його з сили
Безсоннії ночі.
Цитьте ж, вітри, не гудіте,
Нехай йому спиться!
Мука мені, як проснеться:
Душа розболиться!
Ой загули буйні вітри,
Похилились лози:
Чую, горе моє встало;
Ой де ж мої сльози?

4

Чом не заплакати б мені?
Од сліз би стало, може, легше!
Не так душа [б] пеклась в огні,
Не так би тліло бідне серце!
Ізвісно, де огонь горить,
То там і роси опадають;
В кого ж душа вконець болить,
В того і сльози висихають.
О Боже мій, о Боже мій!
Чи я діждусь кінця недугу?
Ох, видно, прийдеться мені
Нести на небо мою тугу,
І там пред Богом розказать
Мою любов, земнії скорбі,
І язви серця показать,
А в язвах – кров і чисті сльози.
І вірю я, що там мене
Ніхто безумним не назве,
Ніхто, ніхто не посміється
З моїх скорбей, печалей серця.
І так любов мою земну
Я за могилу понесу,
Не як той гріх, – як правду тую,
Угодну Богу і святую...
Но я боюсь отсе сказать:
Коли ж і там з любов'ю муки
Не знають, як і тут, розлуки,
То страшно жить і умирать!..

[ІНШІ ПОЕЗІЇ]**ДУМА ПРО БАТЬКА**

Покинув нас і нашу матір...
Скажи: нащо, в далекій стороні,
Без рідних сліз, в чужій землі,
Ти ліг, мій милий тату, спати?
Додому погулять прийшов –
Дивлюся: плачуть діти, маги;
Так я залився та й пішов
Тебе, мій батеньку, шукати.
Іду горюючи, іду,
Шукати батькову могилу;
Де одинокою найду –
Там і заляжу, там загину;
Там очі висушу мої
Я лютим, тяжким горем сина,
Як висохла твоя могила,
Без рідних сліз, на стороні...
Іду один, все полем, полем,
Кругом мовчить і небо, і земля,
І тільки нищечком душа моя
Підчас сльозами заговоре!
Як подивлюсь очима я
Туди далеко, аж за гори,
То так і чую: відтіля
Зоветь мене якесь-то горе.
Знакоме горе те мені:
То голос батька із могили!
Ох! коли б крилля сироті –
Орлом полинув би щосили.
О, ні, я б вітром полетів
До тебе, тату, на чужину,
І так би плакав, так тужив,
Шукаючи твою могилу!..

А хто безщасного мене
Туди до тебе доведе
Поплакати дуже, дуже гірко
І сліз сирітських полить стілько,
Щоб аж полить твою могилу!
Поміж могилами чужими
Чи хто покаже сироті,
Де полегли твої кістки,
Де доля сирот вмерла з ними?
Ох, од людей сього не жди:
Бо над могилою чужою
Чужим не плакати сиротою,
Не виливати горя сліз;
Одно, одно сирітське горе
Укаже певно і промове,
Де ти, мій батеньку, поліг!

* * *

«Гей, Іване! пора
Нам сідлати коня
І збиратись мерщій у дорогу...
Не близенький-бо світ:
Треба їхати за Дніпр,
Помолившись, як водиться, Богу.
Не добра добувати,
Не ляхів воювати –
А поїдемо ми по дівчину;
І із Польщі сюди
Ми її без біди
Привеземо до нас, на Україну...
Ще таких я очиць
Чорних, тманних, як ніч,
І не бачив, і бачить не буду;
Щоб я був не козак,
Не лихий гайдамак,
Як для себе її не добуду!..» –

«Гей, козаче, не їдь!
Не одна – сім там бід
    Жде тебе! – він йому відвічає. –
Бач, як кінь твій поник,
Мов в болоті кулик,
    І Барбос, наче вовк, завиває;
Та і серце моє
Чує лихо твоє:
    Бо воно від чогось все тоскує.
І недурно воно
Нис тяжко давно:
    Ні, воно щось недобре віщує!»

Не потура на се козак
І на коня мерщій сідає,
Сказав «прощай!» – й чиркнув він так,
Як вітер по полю літає....
Минув Донець, минув Торець,
І степ'ю скаче по Самарі...
В пилі увесь, буцімто в хмарі,
Летить по Польщі молодець...
Мов вихор той летить та й дума:
Чи мила жде його, чи ні;
Чи весело живе, чи рюма,
А може, спить давно в землі;
Вік, може, гірко коротає:
Що день пройшов, що ніч пройде –
Вона сього від сліз не знає....
Мене зове, мене все жде!
«Ой, вітру-вітру! ти бистріш, –
Лети ж до милої скоріш:
Скажи ти їй, нехай не плаче!
Скажи, що милий близько скаче...
А ти, мій коню, як скоріш
Мене до милої примчиш,
Тобі за те я гарну зброю
В татар добуду золотую!...»

ПРИМІТКИ.

«ДУМИ ТА СПІВИ»

«*Думи мої, думи мої...*». Вперше надруковано в «ЮРЗ», с. 31–32, як вступний вірш загального циклу «Думи та співи».

Небо. Сформовано як цикл (триптих) у межах загального циклу «Думи та співи» у «ЮРЗ». Окремо кожен із віршів триптиха друкувався раніше. Твори, що входять до складу триптиха, не нумеровані; нумерація проставлена упорядником.

«*Дивлюся на небо та й думку гадаю...*». Вперше надруковано в альманасі «Сніп», с. 175–176, під назвою «Недоля» та з епіграфом «“В минуту жизни трудную / Теснится в сердце грусть...” Лермонтов». Цим віршем відкривався цикл «Думки» як окремий (шостий) розділ альманаху, сформований з творів М. Петренка. У «ЮРЗ» заголовок не має, епіграф відсутній. Подається за «ЮРЗ», с. 32–33.

«*По небу блакитнім очима блукаю...*». Вперше надруковано в альманасі «Сніп», с. 178–179, як четвертий вірш циклу «Думки»; вірш у «Снопі» не озаголовлено. У «ЮРЗ» вірш фігурує як другий твір циклу «Небо». Подається за «ЮРЗ», с. 33–35.

«*Схилившись на руку, дивлюся я...*». Вперше надруковано у збірнику «Молодик», ч. 2, X., 1843, с. 101–102, під заголовком «Вечір». Передруковано у виданні: «Южный русский сборник», с. 35–36, де фігурує як третій, завершальний твір циклу «Небо»; заголовок відсутній. Подається за «ЮРЗ».

Весна. Вперше надруковано у виданні: «Южный русский сборник», с. 36–37. Подається за цим виданням.

Слов'янськ. Цикл, що складається із чотирьох творів, доти ніде не друкованих («Ось, ось Слов'янськ! моя родина!..», «Чи бачив хто слов'янську дівчину?..», «Рай цілий радості і пекло мук...», «Далеко од родини...»); вміщено у «ЮРЗ», с. 37–43.

«*Ось, ось Слов'янськ! моя родина!..*». Вперше надруковано у виданні: «Южный русский сборник», с. 37–38. Подається за цим виданням.

П о р і ч ц і Т о р у. Тор – тодішня назва річки Сухий Торець, притоки Казенного Торця (який, в свою чергу, є притокою

Сіверського Дінця); Сухий Торець (Тор) впадає у Казенний Торець на південній околиці міста Слов'янська.

«*Чи бачив хто слов'янську дівчину?..*». Вперше надруковано у виданні: «Южный русский сборник», с. 39–40. Подається за цим виданням.

«*Рай цілий радості і пекло мук...*». Вперше надруковано у виданні: «Южный русский сборник», с. 40–41. Подається за цим виданням.

«*Далеко од родини...*». Вперше надруковано у виданні: «Южный русский сборник», с. 42–43. Подається за цим виданням.

«*Тебе не стане в сих місцях...*». Вперше надруковано у виданні: «Южный русский сборник», с. 43–45. Подається за цим виданням.

«*Туди мої очі, туди моя думка...*». Вперше надруковано в альманасі «Сніп», с. 183–184, як сьомий, останній твір циклу «Думки»; вірш заголовка не має. Передруковано в «ЮРЗ», с. 45–46, із чималими редакційними змінами. Подається за «ЮРЗ».

«*Як в сумерки вечірній дзвін...*». Вперше надруковано в альманасі «Сніп», с. 176, як нумерований другий вірш циклу «Думки», де мав заголовок «Вечірній дзвін». Передруковано в «ЮРЗ», с. 46–47, без заголовка. Вірш М. Петренка є переспівом вірша російського поета І. Козлова (1779–1840) «Вечерний звон» (1828), який, в свою чергу, є перекладом вірша ірландського поета Томаса Мура (1779–1852) «Those evening bells...» (1818). Подається за «ЮРЗ».

«*Ой біда мені, біда...*». Вперше надруковано в альманасі «Сніп», с. 181–183, як нумерований шостий вірш циклу «Думки», де мав заголовок «Брови». Передруковано в «ЮРЗ», с. 47–49, без заголовка. Подається за «ЮРЗ».

«*Минулися мої ходи...*». Вперше надруковано у виданні: «Южный русский сборник», с. 49–50. Подається за цим виданням.

«*Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче...*». Вперше надруковано в альманасі «Сніп», с. 177–178, як нумерований третій вірш циклу «Думки», де мав заголовок «Смута». При передруку в «ЮРЗ», с. 51, заголовок знято, сам текст вірша було перероблено – по суті, змінено (головним чином, шляхом скорочення) ліричний сюжет у частині мотивації «смути» героя: якщо у тексті твору, вміщеному в «Снопі», присутній був мотив «руйнування козацької

волі», а у фіналі його міститься роз'яснення, що звільненням героя від «смути» має стати ситуація, «коли лях поганий покине Україну», – то у тексті вірша, вміщеного в «ЮРЗ», такий мотив усунуто, натомість підсилено мотив інший: відсутності любовного одклику на бажання героя здобути «пару». Усунення з тексту вірша мотиву «козацької волі» не означало відхід поета від цієї проблематики – адже вона й представлена у вірші «Гей, Іване! пора...», і одержала подальшу розробку у такому новоопублікованому в «ЮРЗ» творі, як «Іван Кучерявий», – на нашу думку, усунення подвійної мотивації внутрішнього (осмученого) стану героя пішло на користь творові: мотив роздумів з приводу «пари» одержав увиразнення, натомість фінал твору звільнено від прямолінійності артикуляції традиційної на той час козацької теми. Докорінність переробки твору зумовлює потребу навести первісний, видрукований у «Снопі», його варіант.

СМУТА

Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче,
Як вітер осінній в дуброві заплаче,
Головоньку склониш, слізьми обіллешся,
Від горя, від смути у поле плетешся?
Хіба ж ти, козаче, із вітром здружився,
Що вітер заплакав, а ти зажурився?
Хіба тобі ні з ким ділитися горем,
Як тільки що з вітром, як тільки що з полем?
Хіба ж хто руйнує козацькую волю?
Хіба ж помарніло у чистому полі?
Схотілось гуляти – багацько простору
Від чорного Бугу до тихого Тору.
Чого твої очі, – такі ясні очі,
Як зірки українські о самій півночі, –
Сльозами наллються, як глянуть на гори,
Де сонечко красне сідає у морі?
Ой, мабуть, мила твоя там витає,
Де сонечко ясне за гори сідає!
Ой, мабуть, хлопче, недобра та мила,
Що хлопця навіки без жалю згубила!
Як орлиця в лісі весною воркує,

Чого твоє серце, козаче, сумує?
 Чого воно тихне, либонь умирає,
 Коли соловейко в садку заспіває?
 Як наші дівчата смерком коло хати
 Зачнуть собі гарно співанки співати, –
 Чого ти, козаче, тоді не співаєш,
 А тільки що нишком слізки утираєш?
 Хіба ж тобі жити на світі не мило,
 Що очі померкли, а личко змарніло?..
 Закинь же, козаче, за гору кручину –
 Вона ужене-бо тебе в домовину.
 «Не кину кручини! – козак відвічає, –
 Нехай болить серце, нехай ізниває!
 Тоді тільки, братці, всю смуту покину,
 Коли лях поганий покине Україну».

Основний варіант твору подається за
 «ЮРЗ».

Від чорного Бугу до тихого Тору. Йдеться про південні простори України, на яких протягом століть велися військові дії за участю козацького війська. Тор – див. примітку до вірша «Ось, ось Слов'янськ! моя родина!...».

Іван Кучерявий. Жанр твору має ознаки і циклу, і балади, і поеми (скоріш усього, не завершеної, оскільки герой, ім'я якого дало заголовок твору, у сюжеті твору іще не з'явився). Чотири частини твору нумеровані у першодруку. Вперше надруковано у виданні: «Южный русский сборник», с. 52–55. Подається за цим виданням.

С а м а р (Самара) – річка на Лівобережній Україні, бере початок на помежів'ї теперішніх Донецької та Харківської областей, тече по території Дніпропетровщини; ліва притока Дніпра. Місцевість довкола річки Самари ставала у XVI – XVII ст. полем воєнних протистоянь українського козацтва та турецько-татарських загарбників; фігурує у фольклорі (думи «Три брати самарські», «Отаман Матяш Старий»).

С а у р – м о г и л а – відома з історії та оспівана в українському фольклорі (дума «Втеча трьох братів з Азова», пісня «Ой не знав козак, ой не знав Супрун») висота на Донецькому кряжі (розташована у теперішньому Шахтарському районі Донецької

області). Знакова географічна точка в міфологічній та реальній історії України, відома з ранніх козацьких часів; у серпні 1943 р. – місце жорстокої битви німецько-фашистських та радянських військ за оволодіння висотним плацдармом (нині існує музей військової слави «Савур-могила»).

У польській Україні. Йдеться про територію Правобережної України, яка у XVI – XVII ст. була об'єктом міждержавних суперечок і підпорядковувалася переважно Польській короні (приміром, таке підпорядкування мала за Андрусівським перемир'ям 1667 р. та договором про «Вічний мир» 1686 р.). Пор. у вірші «Гей, Іване! пора...»: «Треба їхать за Дніпр <...> / І з Польщі сюди...». Варто зауважити, що певний, втім, нетривалий, час на початку XVII ст. (після Деулінського перемир'я 1618 р.) володіння Польщі простягались аж до Слобожанщини.

В ту годину, як Буш руйнували. Буш (Буша) – давнє, відоме з доісторичних часів поселення на території України (тепер – село в Ямпільському районі Вінницької області); в часи визвольної війни українського народу середини XVII ст. – укріплене місто, що відіграло значну роль у боротьбі проти польської шляхти. Відомим є героїчний опір населення цього міста спробам його захопити у 1654 р. (Отже, приблизно до цього часу приурочено дію у творі «Іван Кучерявий»).

В Святі Гори. Святі Гори – урочище на високому березі річки Сіверський Донець неподалік міста Слов'янська (на півночі Донецької області), на якому в часи життя поета був розташований чоловічий Святогорський Успенський монастир, місце масового паломництва. У 1922–1991 роках не функціонував, нині – Свято-Успенська Святогорська Лавра (Українська Православна Церква Московського Патріархату).

Недуг. Ліричний цикл із чотирьох віршів, нумерованих у першодруку. Вперше надруковано у виданні: «Южный русский сборник», с. 55–60. Цим твором завершується загальний цикл «Думи та співи» у «ЮРЗ». Подається за зазначеним виданням.

Х о д е х в и л я п о О с к о л у. Оскіл – ріка, найбільша з лівих приток Сіверського Дінця; початок бере в Курській області Російської Федерації, тече по території західної частини Харківської області, на річці розташовані такі населені пункти, як Дворічна, Куп'янськ, Борова.

[ІНШІ ПОЕЗІЇ]

Дума про батька. Вперше надруковано у збірнику «Молодик», ч. 2, X., 1843, с. 121–123, під заголовком «Батьківська могила». Передруковано у виданні: «Южный русский сборник», третья часть, с. 43–44, де вірш, позначений певними редакційними змінами, одержав заголовок «Дума про батька». Парадоксальним чином існування цієї другої редакції вірша, друкованої в «ЮРЗ», не зауважено у перевиданнях творчості М. Петренка, здійснених у ХХ ст. (див. нижче), де наводиться лише перша редакція – «Батьківська могила». Подається за «ЮРЗ».

«Гей, Іване! пора...». Вперше надруковано в альманасі «Сніп», с. 179–181, як п'ятий твір циклу «Думки»; вірш заголовка не має. У публікації «ЮРЗ» не увійшов. Подається за альманахом «Сніп».

Минув Донець, минув Торець/І степ'ю скаче по Самарі. Мова йде про річки на Лівобережній Україні: Донець – Сіверський Донець, Торець – очевидно, Казенний Торець, притока Сіверського Дінця; на цій річці розташоване місто Слов'янськ, оспіване поетом. Самара – див. примітку до твору «Іван Кучерявий». У віршеві окреслено рух вершника у західному напрямі, почергове минання ним річок, де вираз «степ'ю скаче по Самарі», можливо, означає те, що початкова течія річки Самари пролягає по степовій місцевості і час від часу пересихає.

Летить по Польщі молодець. Див. примітку до твору «Іван Кучерявий». Ймовірно, слід розуміти цей вираз так, що вершник переправився через Дніпро і перебуває на території України, яка на той час підлегла була Польщі.

Підготовка текстів поезій М. Петренка для сьогodнішніх видань – у ситуації, коли український правопис в основному уніфікований і при цьому має певні (в окремих випадках – значні) відмінності від видань першої половини ХІХ століття, в яких друкувався М. Петренко і в яких було культивовано варіанти правопису (інколи – експериментальні) на розсуд і за уявленнями видавця чи редактора, – висуває деякі проблемні питання.

Ближче до нашого часу передрук поетичної спадщини М. Петренка здійснено в таких вагомих виданнях, як: Забіла В., Петренко М. Поезії / Упорядкування, вступна стаття і примітки Г. А. Нудьги. – К.: Радянський письменник, 1960 (серія «Бібліотека поета»); Українські поети-романтики 20–40-х років ХІХ ст. / Упорядкування, підготовка текстів, біографічні довідки і примітки Б. А. Деркача. – К.: Дніпро, 1968; Українські поети-романтики: Поетичні твори / Упорядкування і примітки М. Л. Гончарука. – К.: Наукова думка, 1987 (серія «Бібліотека української літератури»). Відзначаючи безперечний внесок цих видань у справу популяризації творчості українських поетів, не можна не зауважити, що спроби переведення правопису видань, в яких за життя друкувався М. Петренко, на правопис сучасний у виданнях щойно зазначених не в усьому можуть бути визнані задовільними. (Приміром, у виданні 1960 р. 3-ій рядок вірша «Дивлюся на небо та й думку гадаю...» звучить: «Чому мені, боже, ти *крильців* не дав?», тоді як у варіантах, опублікованих і у «Снопі», і в «ЮРЗ», засіб льоту виглядає значно могутнішим – відповідно: «Чому мені, Боже, Ти *крилля* не дав?» та «Чому мені, Боже, ти *криллів* не дав?». В усіх трьох трьох зазначених виданнях 1-ий рядок циклу «Слов'янськ» має вигляд: «*Ось-ось* Слов'янськ! моя родина!», тобто цим «ось-ось», поданим через дефіс, означається хіба що настрої очікування, деякої недостатності абощо, тоді як у першодруку ці слова подані через кому – «ось, ось» – і мають значення радісного, врочистого оклику прибульця від безпосереднього споглядання міста, близького серцю, більше того – ще одного, повторного і підсиленого вислову почуття від погляду на місто. Подібних прикладів із зазначених видань можна навести чимало). Головна хиба текстів цих видань – надто жорстка лексична правка текстів-першодруків (правка, проведена, можливо, не так упорядниками, як видавничими редакторами, проте – за вимушеною «згодою» упорядників); втім, дещо меншим ступенем такої жорсткості відзначається видання 1987 р.

У нашому виданні намагаємося – поряд із адаптацією текстів до сьогоденних правописних норм – мірою можливого зберегти особливості своєрідної лексикологічної позиції поета, якому були не чужі і ряд слобожанських діалектизмів, і поодинокі лексеми,

в українському мовознавстві пізніших часів кваліфіковані як русизми (на жаль, мова поезій М. Петренка ще не стала об'єктом дослідження з боку лінгвістів, хоча цілком заслуговує такого дослідження). Так, у нашому виданні вважаємо можливим повторити ряд правок, які уже здійснені при перевиданнях творів М. Петренка. Ряд відмінностей першодруків проти нинішнього правопису можна віднести до неточностей чи дещо не схожих на сьогоденні фонетичних уявлень людини першої половини ХІХ ст. у транскрибуванні того чи іншого слова, приміром, замість *щастя* подаємо: *щастя* (у цілому ряді творів), *сердце – серце* (у цілому ряді творів), *жалістливі – жалісливі* («Недуг», 3-ій розділ), *козацьську – казацькую* («Смута»), *безкедам – бескедам* («Думи мої...»), *зальє, льються, обільєшся* та под. – *залле, лються, обілєшся* та под. (у багатьох творах), *зхили – схили* («Недуг», 2-ий розділ), *совсім – зовсім* («Минулися мої ходи...»), *каратаю – коротаю* («Дивлюся на небо...»), *можно – можна* («По небу блакитнім очима блукаю...»), *у вочах* («Тебе не стане...») – *ув очах* («Тебе не стане...»), *мериці – мерцій* («Гей, Іване...»); усуваємо пом'якшення *p* у випадках: *Самарь – Самар* («Іван Кучерявий»), *ударь – удар* («Недуг», 1-ий розділ), *гірько – гірко* («Недуг», 1-ий розділ); написання у першодруку *по весні* («Далеко од родини...») вважаємо доцільним подати як прислівник *повесні* (тобто, не опісля весни, а в час весни, навесні); приведення до норм нинішнього правопису вбачаємо слухним у заміні *щире – щиро* (прислівник, «Ой біда мені, біда...»), *тількі – тільки* («Смута», із альманаху «Сніп»), *лучше – лучче* (остання форма зустрічається як діалектизм; «По небу блакитнім очима блукаю...»), «Минулися мої ходи...»); найбільш істотним корегуванням є заміна лексем *міста, містах* («Тебе не стане...») на *місця, місцях* (така заміна навряд чи може базуватися на фонетичній близькості слів *місто* і *місце*, але необхідна для смислового їх розрізнення у відповідному віршеві поета). З відмінами супроти першодруку подаємо й головні топоніми циклу «Слов'янськ»; так, у першодруку стоїть: *Славьянск* (назва міста, що дала заголовок для циклу), *славьянки, славьянськую, славьянські*, що відтворюємо відповідно як: *Слов'янськ, слов'янки, слов'янськую, слов'янські*. Корегування в

напрямку зближення до сучасного правопису зроблено і в інших, більш звичайних випадках.

Разом з тим, прагнучи бодай почасти представити мовну самобутність М. Петренка і навіть і в популярному (загального культурного спрямування) виданні ощадливо підійти до текстів поета, вважаємо можливим залишити написання: *самотному* («Схилившись на руку, дивлюся я...»), *брожу* («Далеко од родини...»), *весь* («Чи бачив хто слов'янську дівчину?...», «Рай цілий радості...», «Далеко од родини...»), *вечером* («Ось, ось Слов'янськ!...»), *засяли* (а не *засяли*, як у попередніх перевиданнях ХХ ст.; «Рай цілий радості...»), *люде* («Чоготи, козаче...»), *приковала* («По небу блакитнім очима блукаю...»), *в очіх* («Схилившись на руку, дивлюся я...») *оттак* («Іван Кучерявий», 4-ий розділ, «Далеко од родини...»), *принялася* («Іван Кучерявий», 4-ий розділ), *єї* (у ролі присвійного займенника, «Іван Кучерявий», 4-ий розділ), *незкінчанне* (у формі: *нескінченне*; «Недуг», 3-ій розділ), *полегли* (а не *полягли*, як у попередніх перевиданнях ХХ ст.; «Дума про батька»), *тманних* (а не *тьмяних*, як у попередніх перевиданнях ХХ ст.; «Гей, Іване!...»); а також декілька інших слів і словоформ, тут не вимічених. Залишено паралельне авторське написання у словах *тільки* та *тільки*, *хоч* та *хоть*, що зустрічається в тих чи інших творах. Варто звернути увагу, що такі слова, як *Слов'янськ*, *слов'янські* та похідні від них мають у відповідному циклі творів рухомий наголос – як на першому, так і на другому складах, у тексті цього різного налошення не вимічаємо.

**СУЧАСНІ ЗНАХІДКИ
(ДРАМАТИЧНА ДУМА «НАЙДА»).**

НАЙДА

Первые два явления из «Найды», драматической думы Михаила Петренка

ДЕЙСТВУЮЩИЕ ЛИЦА:

М а р ь я Д о р о ш е н к о

Г а л я (А н н а), племянница её

ДЕЙСТВИЕ ПЕРВОЕ

Кимната в малороссийском вкусе. Галя выходит и поёт. Это происходит в слободе Цареборисове Харьковской губернии.

1-Й ВЫХОД

Г а л я (*поёт*).

За тучами, за хмарами
Сонечко не сходе;
За вражею роботою
Милий не приходе.

Тучі, хмари громовії,
Розійдйтесь різно!
Прибуди милий, чорнобривий,
Хоч нерано, – пізно. *И т. д. (нар. песня).*

Ой Боже, Боже милостивий!
Як довго милого із хутора нема!
Чого там бариться мій голуб сизий?
Давним-давно приїхати пора.
Коли б він знав, як тут скучаю,
Як нудно, важко жить мені,

І що тут робиться на серці, на душі, –
Я вірю: все б для мене він покинув:
Плуги, і хутір, і волів,
І соколом додому прилетів.
Нігде без милого я місця не найду:
У хати – ніч, надворі – жарко,
Туди піду, сюди прийду,
Його нема, – чогось-то жалко.
Не знаю, що сама роблю,
То те вхоплю, друге вхоплю, –
Глядиш – усе летить додолу.
Чи скоро, милий мій, приїдеш ти додому?
Прилинь, прилинь!.. Боюсь: з ума зйду!..
Я цілий день дурна хожу;
Що коло мене єсть – не чую і не бачу,
А тільки чую те, як плачу,
І те, як серденько болить.
О Боже мій! де горе се взялося?
Ще молода, на світі не жила –
А вже воно, мов та змія,
Так дуже в серденько впилося.
Охъ! знаю я, чого терплю,
Чого болить душа і світ темніє.
Мені ще гріх, ще літа молодії –
О Господи, прости! – а я уже люблю.
Люблю і мучусь без кінця,
Несу великий страх і горе;
Спаси мене, великий Боже!
(Начинає молитись.)

Молитися немає сили.
Оттак ув очах і стоїть.
О Боже мій! душа болить...
Ану, лишінь, пригну коліни.
(Становиться на колени.)

ВЫХОД 2-Й (ВХОДИТ ТЁТКА).

Т ё т к а.

Бачь, молитесь і вся в слізах,
Та не абияк, – на колінах.

Г а л я (*встаєт.*)

Се тьотушка!.. та ізлякалась же на прах!

Т ё т к а.

З базарю я прийшла та й стала, бач, у сінях,
Та й слухаю, що ти у хагі не одна,
А з кимсь балакаєш; я думала, що гості;
Тихесенько сюди ввійшла *...
Дивлюсь – ти простяглася на помості.
Скажи, голубонька моя,
Чого жива до Бога лізеш?

Г а л я.

Ох, мамочко моя!
Підчас і горя не уміриш.
Сиділа я сумуючи одна,
Оттут, якраз коло вікна,
То те, друге на ум мені всходило;
Згадала й те, що я на світі сирота,
І горе серцем овладіло
Невідаме мені до сій пори;
І стало трудно, стало важко,
Родителів так стало жалко, –
Мене так сльози [й] залили.
Я світа Божого невздріла,
Не відаю, коли і як
Упала я пред Богом на коліна,
І гірко плакала, молилась...

Т ё т к а.

Згадала баба дівера, що добрий був;
Оттак і ти, моє плем'ятко,
Через 16 літ згадала матір, батька.
Пора-таки збрести на ум!
А ще об чім молилась ти?

Г а л я.

О, милостей багато єсть у Бога;
Молитва, сльози сироти –
До їх пряма, пряма дорога;
Пред Богом так, мов ті зірки,
Блещать сирітськії слізки!
Не об однім Создателя молила:
Щоб дядько був здоров та не болів,
Щоб ви були здорові, я б – щаслива,
Щоб Бог мене благословив
На добре діло, аж із неба...

Т ё т к а.

Нехай і так! просила жениха?

Г а л я.

Мені його не треба.

Т ё т к а.

Ні Богу свічка ти, ні чорту кочерга!
Твоя молитва [а]ні к чо́му не годиться.
Чи можна ж дівці так молитися,
Щоб не просить у Бога жениха?
Ох, не розумна ти, як бачу *!
Тобі 16 літ, ти не мала,
Давним-давно тобі пора
Напам'ять знать молитву всю дивчачу.

Г а л я.

Коли б так научилась?

Т ё т к а.

Ти попроси сусіду нашу;
Вона б тебе молитися поучила.
Як каже люд, не знає «Очинашу», –
А як почне молитися вона,
Та все чита, та все чита,
Та, знай собі, поклони гате;
Умориться, – аж піт пройме,
А куряву ж таку зіб'є,
Що хоч тікай мерщій із хати!
І все ж то просить жениха;
Та не аби тобі якого, –
Хорошого та молодого;
Щоб він собі красивий був,
Та щоб горілочки не дув,
Щоб був собі високий, не маленький;
Чорнявий, мав би довгий ус *,
І пареньок таки ловкенький.

Г а л я.

Вона вже дівка хоч куди,
Їй, може, треба женихів;
А я ще молода, – сего не розумію.
Про хлопців я і думати не вмію.

Т ё т к а.

О Боже мій! дівчата всі такі,
Черниці з виду ви і трохи не святі;
Но знаю вовка я по шерсті...
Я дівкою сама була.
Ви хлопців любите до смерти
Всі, без разбору, – як одна;

На серці чортова вся думка,
А глянь на вас – і дівка, як голубка!
Та ви притворщиці великі!
Коли б то кожна з вас дала
Всю воленьку рукам, та язичку,
Оп'ять було б змішеніє язиків , –
На світі стало б, як в шинку;
Одна другій ви б патли обривали,
А хлопцям очі видирали!

Г а л я.

Ви, кажеться, хотіли щось казати...

Т ё т к а.

Спасибі, серце, нагадала;
А я було зовсім забула
Об тім, що думала сказать.
Я жениха тобі на[й]шла:
От чоловік який-то, Боже!
Його полюбиш певно ти,
Чорнявий, стрійний, бравий, гожий *,
Він – просто клад для сироти;
І не абиякого роду,
Ізвісний парень в слободі,
Та ще, к тому, один в сем'ї;
Не п'яниця, як знаю, зроду –
Він в рот горілки не бере;
А смирний так, як те телятко,
А любе – Боже! – як тебе,
Що аж глядять на його жалко.
Я думаю, що ти за його підеш.

Г а л я.

Ні. Заміж я ніколи не піду,
Ніч'єю жінкою не буду;

Бо знаю: щастя не найду,
А лиха – певно що добуду.
К тому ж, ітти – яка нужда?
Хіба я бідна, чи невольна?
Я, слава Богу, всім довольна.
Мого насліддя і добра
Мені до смерти певно стане.
Що в тім печалі і нужди,
Що так краса моя зав'яне?
Зате ж ніхто моїй коси
Не буде пальцями чесати;
Зате ж ніхто моїй краси
Ногами не дожде топтати.

Т ё т к а.

Не хочить заміж, бач, ітти!
Чи видано се сумозбродство *?
О лицемірне все дівоцтво!
За се їх, Господи, прости,
Що навпротив себе говорять;
А як пошлеть Бог старостів, –
Дівчата ті – та, бач, не ті;
Тоді, спасибі їм, не спорять,
А кажуть: «Ну лишінь скоріше
Чепляйте, мамо, рушники».
Кумедні дуже сі дівки!

Г а л я.

Того кумедні, що дурні,
Я б старостам гарбуз печений
Підставила б, якраз під ніс *!

Т ё т к а.

Вони-то умні, – ти дурна!
Чого ж дурієш ти? – не знаю.

Я тобі тітка, – не чужа,
І я добра тобі бажаю.
Совітую тобі не кидатись людей,
Бо ти живеш на світі сиротою;
А сирота, як кажуть, без очей,
Того й гляди, – зустрінешся з бідною.
Іди ти заміж, не мудруй!
Покинь сі панські витребеньки!
Тобі ще гріх, ще літа молоденькі
На серці думку сю носить.
Ти не жила на світі стілько,
В твої літа не розсудить,
Що солодко або що гірко.
І думки сі ти викинь з голови *.
І заміж, я кажу тобі, іди!

Г а л я.

Тьотусечка моя, голубонька моя!
Моя золотая, моя дорога!
Я вас люблю – кінця нема;
Чому ж нещасна я така,
Що ви не любите мене,
І хочете людям віддати?
Та що се, Боже мій, таке!
Зовсім вигонять мене з хати.
А я піду та дядькові скажу,
Розплачусь перед ним, пожалуюсь йому.
На вас, на ваші всі затії,
Побачите, що буде вам
І вашим скверним женихам.
Мене, спасибі, любить дядько,
То тільки вам мене не жалко,
Хоча б орда мене взяла;
А я, як здумаю роз[с]татись з вами *,
Так і заллюсь горючими слізами,
І цілий день, мов та дурна.

Т ё т к а.

Та ти сьогодні щось чудненька!
Неначе, Галю, ти маленька, –
Бо плещеш бозна-що таке.
Що я кажу – і дядько скаже те:
Що вік тобі у дівках не сидіти,
І що тобі таки пора
І до чужого вже двора.

Г а л я.

Ну що ви будете робити,
Коли, по-вашому, та заміж я піду?
Ну хто вас стане так любити,
Як я вас, тьотушка, люблю?
Хто вам, коли мене не стане,
Розчеше голову, пов'яже?
З ким дядько буде шуткувать?
А вас хто стане утішать,
Брехавши з ранку до півночі?
Або під вечер – по весні,
Хто буде вам співать пісні,
Про чорні брови, карі очі?
Безщасна доленька моя!
Настане осінь, там – зима,
Завіють вітри, вдарять в'юги,
І вам без мене скучно буде;
І ви заплачете не раз,
Згадавши бідну вашу Галю.
І от забудетесь підчас,
Що я живу в чужому краю,
І підете мене шукать,
По хати скрізь, а тамь – надворі,
И будете мене гукать
На улиці і по садкові;
І скажете: «І тут нема, і там нема,
Куди ж дівалася вона?

Де той привіт, де тая жалість? –
Мене покинула на старість!
У хаті нікому прибрать,
І нікому людей принять;
Та де ти, Галю, серце моє?» –
Тут хлинуть сльози поневолі!
Нелегко буде і мені
Без вас там жити на сторонці;
В слізах взійде і зійде сонце;
Все буду я глядіть туди,
Де живете ви, аж за гори;
Все буду вас до себе звать,
А муку серця, тяжке горе
Вам буду з вітром посилать;
І стану сохнуть всякий час,
Як від морозу квіт рожевий,
А умирать прийду до вас,
Не в хату... ні! – в садок вишневий;
Туди печаль і голову мою
На материнськую могилу
Я понесу, там положу,
Туди на суд вас позову!

Т ё т к а.

Та перестань, голубонька моя!
Твої слова для мене бóльні;
Ти, мабуть, хочеш, щоб і я
З тобою плакала сьогодні.
Чи можна статися, щоб тебе
Я за очі дала? хіба здурію!
Я без тебе дихнуть не вмію.
Ми приймем зятя до себе,
І будеш ти его любить,
А він тебе – жалить і почитати.
І вашу жизнь Господь благословить;
Ви будете щасливі і багаті;
Глядя на вас, і ворог будеть рад!

А я з старим молитись стану Богу,
Готовиться в ту дальнюю дорогу,
З якої ми не вернемось назад.
Тепер, я знаю, бачиш ти,
Чого зарані так печалюсь за тобою.
Охъ! страшно серденько мені,
Тебе покинуть сиротою,
З такими чорними бровами!

Г а л я.

Та хто там сватає такий?

Т ё т к а.

Іван Васильович Шнуренко, –
Ізвісно: писар волосний!

Г а л я.

Охъ, Боже мій! ох, моя ненько!
Та я за його не піду.

Т ё т к а.

Напав тебе не в пору дрік!
Ну чим же він не чоловік? –
Жених такий, що луччого не треба.
Коли б він трапивсь на другу,
Підскочила б як раз до неба
Від радості такому жениху.

Г а л я.

Нехай другії і радуютьця ему;
Мені тут радість невелика.
Я знаю, прийдеться до сліз!..
Ну, тьотушка, найшли ви чоловіка:
Се не жених, а просто ніж!

Послухайте, що я скажу,
Йому і вам, та прямо в вічі,
Нехай умиється він тричі –
А я за його не піду,
Бо я його і духу не терплю.
Нехай се будеть примха панська!
Він циган сам, і річ циганська *;
А мати там із біса зла,
Від неї встане вся наруга.
Вона мене із'їсть сама;
К тому ж, він п'яниця і волоцюга.

Тётка.

В тебе язик, як бритва, доню.
Не гріх тобі, не страм тобі,
Давать йому такую волю,
Страмить людей без всякої вини?
Де ти набралася такого духу
Брехати так? – і мати зла,
А син не тямиться, як п'є сивуху!..
Як бачу я, з святих нема добра;
Вони хоч здорово поклони дують *,
Зате ж і лаються гаразд і судять
І піднімають мир на сміх.
Так, серце, гріх,
І для людей обидно,
І слухати од дівки стидно.

Г а л я (плачет).

Тётка.

Я, кажеться, тебе не біла,
А ти уже й губки надула,
Слізами щочки окропила.
Ой слухай, Галочко, сюда!..
Та ну, не плач же, Бог з тобою!

Ти ще тоді маленькою була,
Як мате, серденько, твоя *
Осталась горювать вдовою.
Не вспіла ще вона обтерти сліз
За мужиком, як тут болізн
Мою голубоньку із ніг звалила.
От раз прийшла я хвору навістити –
Дивлюсь, сердешная лежить,
Чуть тепла та жива, і рученьки схрестила.
«Що ти, сестра? та що ти робиш?
Ти, мабуть, нас покинуть хочеш?» –
Сказала я, уся в слезах.
А ти тоді ігралася в ногах!
«Мені осталася хвилинка до могили...
Сестра! Бог не послав тобі дітей,
Возьми ж мою дочку замість дитини, –
Нехай не буде без очей!»
Я трохи з горя не здуріла,
Без пам'яті тебе я на руки вхопила,
А ти мене руками обняла
І п'явкою до серденька прилипла;
А я тоді од сліз зовсім осліпла,
Не вбачила, як Богу душу оддала
Моя безщасная сестра! *(плачут обои.)*
І з тій пори на свої руки
Тебе я, Галочко, взяла.
О скільки радостей, о скільки муки
Моя душа перенесла,
Поки Господь мене сподобив
Тебе до розуму, як треба, довести
І дівкою побачити во всій красі.
Сказати не можна, як я тебе жаліла.
О! мати так не жалує дочку, –
Жила і дихала тобою, –
Не раз робилася малою,
Не раз ігралася з тобою на піску.
Бувало, ти чого смієшся, –
І я, мов дурочка, сміюсь,

Заплачеш ти чого, сердешна, –
І я заплачу, зажурюсь.
Ось бачиш сі ліса і гори –
На їх кохала я тебе;
І там переняла ти у мене
Мої пісні, печаль і горе;
Там, там головоньку твоєю
Я всю кудрями завивала,
А ти за сю любов мою
Мене у ноги цілувала.
Чи думалось коли мені,
Кохаючи тебе без міри,
Що прийде врем'я те на ділі,
Що ти за всі мої труди,
Мою любов, моє кохання
Заплатиш, бач, непослуханням?
Бодай сього удруге не дождать!..
О! лучче з матер'ю твоєю
Мені б прикритися землею.

Г а л я.

Хто вам сказав, що я вас не люблю,
Не слухаю? – не говоріть напрасно!
О! дайте рученьку до серденька прижму,
Чогось воно забилось страшно.
Не знаю, як вас і любить...
Ну, дайте ніжку поцілую!
Чогось моя душа болить,
І важко так, і я тоскую...
Де сльози ділися мої? –
Тепер наплакатись уволю.
Тут темно, кажесть мені...
Боюсь, боюсь зробитися сліпою *!
Не сердитесь, тьотю, на мене,
О гляньте, гляньте веселійше!
Я слово вам даю святе
Не огорчати так вас більше.

Ні, тьотушка! я вась люблю;
Для вас – у воду хоч по шию,
І за немилого піду,
Що в тім нужди, що потім одурію!..
Ну хоч погляньте на мене!...
Не любите мене, як бачу;
Ох, мамочко моя, скажіть,
Чим заслужила я неласку вашу?

Т ę т к а.

Галочко моя, моє ти серденьтко *!
Сирітка милая, сизеньке голуб'ятко!
Люблю тебе без міри, без кінця.
Ти – мій цвіток мого кохання,
Моя надія, сподіванне;
В тобі душі не чую я;
Ти моя радість і утіха!
Послав же Бог святий мені
На старість літ племінницю такую,
Іди лишень мене скорійше обійми!
А я тебе в головку поцілую,
І подивлюсь ув очі карії твої,
Яких нігде найти не можна.
Ану лишень розкинь розкошно
Ти чорні кудроньки свої!
Дай налюбуюся тобою,
Як лебедь чистою водою!
Дай надивлюся на тебе,
Моя голубонька безвинна!
Твоя краса чудесна, дивна,
Такої в світі не найти.
Ну що за очі, що за брови!
Ти, певно, їх взяла у долі
На радість людям і собі.
Давно б пора намалювати
Твою дівочу красоту...
Де ти, сестра? – ну, годі спати!

Устань, поглянь на сироту!..
Ти по лицю – мов та княгиня,
Но, Боже мій! яка судьбина
Тебе на світі жде?
Ти все журлива та журлива,
Ти чуєш лихо на себе...
Боюсь, боюсь: ти будеш нещаслива!
Невідомо, незнаємо о чім
Ти все тоскуєш та тоскуєш,
Ну вийди заміж, так повір:
Тоску навіки ти забудеш,
Забудеш ти співать тоді
Пісні печальні, жалібливі
І будеш ти весела та жартлива,
Спокійная, щаслива...

М. Петренко

Харьков.

1845 года

Января 20 дня

ПРИМІТКИ

«НАЙДА»

«Найда», драматична дума (таким є жанровий підзаголовок, даний автором), вперше опублікована у виданні: Михайло Петренко: Життя і творчість: Художні тексти, дослідження, документи / Упоряд. О. Є. Петренко, О. О. Редчук; наук. ред. М. П. Бондар. – К.: Фенікс, 2013. – С. 153 – 189 (відтворення оригінального тексту та текст, адаптований до сучасної української графіки й сучасних українських мовних норм.). Власне, рукопис, із якого «Найда» друкується, озаголовлено: «Первые два явления из Найды Драматической Думы Михаила Петренка». Перші дві яви «Найди» – перший твір із спадщини Михайла Петренка, який вдалось розшукати за більш ніж півтора століття від того часу, коли в «Южном Русском Сборнике» (Х., 1848) було опубліковано майже

повну збірку поезій М. Петренка, а в ній – і нові на той час твори. До часу публікації «Найди» жодних нових, не знаних доти творів М. Петренка у друці не з'являлось. Рукопис «Найди» зберігається у Відділі рукописів Російської державної бібліотеки (м. Москва).

Заголовок рукопису мусить наводити на думку, що це – початок більшого драматичного твору, який названо «Наймою», і що за першими двома явами мусили б іти наступні яви. Чи було задум твору (драматичної думи) реалізовано – залишається лише гадати та сподіватись на нові знахідки. Твір жанрово визначено як «дума», мабуть, тому, що його писано віршем, – аргументи цьому надає озаголовлення – «Думи та співи» – збірки віршів М. Петренка на сторінках «Южного Русского Сборника»; очевидно, заголовок збірки відбивав уявлення про таку жанрову диференціацію, за якою вірші сюжетні належать до «дум», а вірші суто ліричні, відповідно – до «співів». Можна припустити, що надання заголовку збірці у «ЮРЗ» здійснювалось не без участі самого М. Петренка, принаймні, з таким заголовком він був згоден – якщо уривок віршового драматичного твору, писаного за два-три роки до публікації збірки віршів, також називає «думою».

Огляд рукопису дозволяє висловити припущення, що – це список твору, виконаний сторонньою особою (можливо, кимсь із підлеглих М. Петренка, що був на той час на посаді старшого помічника столоначальника Харківської палати карного суду); ця стороння особа мала почерк, ймовірно, виразніший, аніж М. Петренко; разом з тим на сторінках списку містяться правки автора (почерком дрібнішим, аніж почерк, яким виконано основний масив тексту). У нашому виданні ті рядки, які містять правки автора або ж наділені якимись іншими особливостями тексту, вимічено в кінці знаком: *. У коментарі (див. нижче) при наведенні відповідного рядка (на початку також позначеного знаком: *) дається пояснення цьому.

Репліки дійових осіб драми М. Петренка – україномовні. Заголовок, перелік дійових осіб, ремарки – писано російською мовою (що загалом відповідає практиці тогочасної драматургічної творчості: у подібному мовному форматі витримано, приміром, такі твори, як «Сава Чалый» М. Костомарова, «Купала на Ивана» С. Шерепері-Писаревського, «Назар Стодоля» Т. Шевченка, інші п'єси тогочасних українських авторів).

У нашому виданні запропоновано нову адаптацію драми М. Петренка «Найда»; ця мовно-правописна адаптація повніше, на нашу думку, враховує своєрідність стилю та мови автора: за умов сьогодення, коли українська мова усталилася як мова літературна, немає потреби штучно підганяти «вільне» мовне вираження драматурга під жорсткі правописні норми; варто мати на увазі й можливість того, що автор (допускаючи в мову персонажів окремі русицизми, нестандартну деривацію деяких суто українських слів), міг ставити на меті відтворення слововжитку того середовища (дрібносереднє малоросійське панство), до якого належать персонажі, а також донесення діалектних особливостей української мови Слобожанщини того часу. Підготовку тексту драми «Найда», як і решти художніх текстів цього видання, здійснив М.П. Бондар.

Г а л я (А н н а) – В рукопису спочатку стояло: *Анна (Галя)*, тобто *Галя*, як зменшувальне ім'я від *Анна*, стояло другим; в результаті авторської правки ці імена помінялися місцями.

В с л о б о д е Ц а р е б о р и с о в е . – Цареборисів як місто-фортеця заснований у 1599 р.; поселення багато разів було руйноване і знову відроджуване, змінювало свої межі. У другій половині XVIII – на початку XX ст. – село; з березня 1919 р. одержало назву Червоний Оскіл (нині – Ізюмський район Харківської області).

З а т у ч а м и , з а х м а р а м и – початок української народної пісні. Близький варіант («Та за тучами громовими сонечко не сходить») опубліковано у виданому А. Метлинським збірнику «Народные южнорусские песни» (К., 1854. – С. 51); пісня із цього збірника записана в м. Лубнах.

* Т и х е с е н ь к о с ю д и в і й ш л а . Було: *Тихенічко* сюди війшла.

* О х , н е р о з у м н а т и , я к б а ч у . Було: *Ох, неразумна* ти, як бачу!

Я к к а ж е л ю д , н е з н а є «О ч и н а ш у» – йдеться про молитву, що починається словами «Отче наш...»; це найбільш проста й поширена молитва, має назву Молитва Господня, – цієї молитви навчав Ісус Христос, проповідуючи на горі (Євангеліє від Матфея, гл. 6, ст. 9 – 13.).

* Ч о р н я в и й , м а в б и д о в г и й у с . Замість слова *довгий* спершу стояло якесь інше слово, відчитати яке важко.

О п ' я т ь б у л о б з м і ш е н і є я з и к і в . Алюзія на біблійну легенду про змішання Богом мов Ноєвих нащадків при спробі

спорудження ними Вавилонської вежі, в результаті чого вони перестали розуміти одне одного й розійшлися по різних землях (Буття, гл. 11, ст. 1–9). Покликання на цю подію має на меті наголосити на наявності суперечностей, непорозумінь, протилежності інтересів у великої групи осіб.

* Чорнявий, стрійний, бравий, гожий. Слово *бравий* вставлено рукою автора.

* Чи видано се сумозбродство? Рядок цей вписано рукою автора замість закресленого ним рядка: *Філозофія, філозопство!*

* Підставила б, якраз під ніс! Було: *Поставила б, якраз під ніс!*

* І думки сі ти викинь з голови. Було: *І мислі сі ти викинь з голови.*

* Ая, як здумаю роз[с]татись з вами. Було: *А я, як вздумаю роз[с]татись з вами* (першу літеру у слові *вздумаю* закреслено).

* Він циган сам, і річ циганська. У цьому рядку в рукопису наявне паралельне написання коренів одного й того ж слова, а саме: *циган* та *чиганська*. Ймовірно, автор не помітив цього різнобою. Упорядник пропонує виправлення на: *циганська*.

* Вони хоч здорово поклони дують. Можливо, в цьому рядку – помилка переписувача, не помічена автором. Можливо, в оригіналі було: поклони *садять* (що вступає в перегук із словом *судять*, яким закінчується наступний рядок).

* Як мате, серденько, твоя. У рукопису рукою автора слово *мати* виправлено на: *мате*.

Возьми ж мою дочку замість дитини, –Нехай не буде без очей! – тобто, нехай не залишається без догляду.

* Боюсь, боюсь зробитися сліпою! Було: *Боюсь, боюсь ізділатись* сліпою!

* Галочко моя, моє ти серденьтко! Відчитання слова *моя* – гадане; написання цього слова має сліди якоїсь не до кінця ясної правки автора, яка, якщо вважати це слово за *моя*, веде до порушення віршового розміру рядка.

Корегування орфографії (згідно наших намірів – ошадливе) здійснюється тут на тих же засадах, що й у текстах поезії М. Петренка. Відтак вказуємо не всі випадки корегування, лише ті, які доповнюють проведене у поетичних текстах. Головніші з

правок стосуються приведення до норм сучасної літературної мови тих слів, у яких має місце нечітке розрізнення фонем *и(i)* та *е*, насамперед у дієсловах. Так, виправляємо *и* на *е*: *прилитів* – *прилетів*, *хочите* – *хочете*, *заплачите* – *заплачете*, *підите* – *підете*, *приймим* – *приймем*, *не вернимось* – *не вернемось*, *забудитесь* – *забудетесь*, *будиш* – *будеш*, *будите* – *будете*, *ворог будить* рад – *ворог будеть* рад (в останніх чотирьох парах зміна фонема сприяє смисловому розрізненню), *не сердитись*, *тьютю* – *не сердтєсь*, *тьютю*; *і* на *е*: *тоскуїш* – *тоскуєш*, *дурїїш* – *дурієш*, *умиїться* – *умиється*; *е* на *и*: *не уміреш* – *не уміриш*. Подібна правка і у прикметниках – заміна *и* на *е*: *невелика* – *невелика*, *притворщиці виликі* – *притворщиці великі*, *тихесинько* – *тихесенько*; *е* на *і*: *ще літа молодіє* – *ще літа молодії* (тут правка допомагає визначити граматичну приналежність слова); *и* на *е* в іменнику: *тьотусичка* – *тьотусечка*. Правкою диференціюємо фонема *н* мяке та *й*, виправляючи: *напамнять* – *напам'ять*, *без памняти* – *без пам'яти*, *времня* – *врем'я*. Як і в текстах поезії, суттєвою правкою залишається зміна суфікса у слові *місто*, коли воно фігурує у значенні: *місце*, отже, *правимо міста* – на *місця*. Словосполучення у *вочах* правлено на *ув очах*.

Подаються паралельні написання слів: *лишінь* і *лишень*, *скорїше* і *скорійше* (аналогічно й *веселїше* – в останній репліці героїні).

Залишаємо без змін, як ознаки особливостей мови письменника, такі слова: *за вражею* роботою, *нігде*, *хожу*, *пригну коліни*, *з базарю*, *блещать*, *чи ж можно*, *любите до смерти*, *моїй краси*, *моїй коси* (в значенні: *моєї*), *не хочить* (в значенні: *не хоче*), *як пошлеть* (в значенні: *пошле*), *чепляйте*, *скільки*, *стілько*, *під вечер*, *в слізах*, *богаті* (в значенні: *багаті*), *ліса* (множина від: *ліс*), *мате* (в значенні: *мати*), *з матер'ю* твоєю, *їтти* (в значенні: *йти*), *ніч'єю*, *в сем'ї*, *незнаємо* о чім (в значенні: *невідомо* про що), *невідаме* (в значенні: *невідоме*).

Микола Бондар,
к. ф. н., завідувачий відділом
української класичної літератури
Інституту літератури
ім. Т. Г. Шевченка НАН України

ПУБЛІКАЦІЇ АВТОРІВ ПРО ТВОРЧІСТЬ МИХАЙЛА ПЕТРЕНКА

XIX СТОЛІТТЯ (1841–1900 рр.)

1841 рік

Вперше з'явилися в літературі твори Михайла Петренка. О. Корсун надрукував сім поезій Поета під загальною назвою «Думки» в поетичній збірці «Сніпъ»:

- Недоля («Дивлюся на небо та й думку гадаю...»)
- Вечірній дзвінъ» («Якъ в сумерки вечірній дзвнъ...»)
- Смута («Чого ты, козаче, чого ты, бурлаче...»)
- «По небу блакитнѣмъ очѣма блукаю...»
- «Гей, Иване! Пора...» (два вірші)
- Брови («Ой, бѣда менѣ, бѣда...»)
- «Туди мои очѣ, туди моя думка...»

[1, с. 175–184].

Авторами творів, видрукованих у збірці, виступають також М. Костомаров, П. Кореницький, С. Писаревський, П. Писаревський, М. Писаревська та сам О. Корсун.

1842 рік

Поява поетичної збірки «Сніпъ» була цікавим явищем в літературі, тому, незабаром, у відомому петербурзькому літературному журналі «Маякъ» вийшла рецензія, де критик присвятив багато уваги поезії Михайла Петренка:

«...вотъ гдѣ она! вотъ гдѣ наша поэзія! То-то читаю и журналы и книги – стиховъ много – стиховъ звучныхъ, плавныхъ и даже трескучихъ, а все поэзіи нѣтъ, какъ нѣтъ! Да гдѣ она дѣвалась, наша собственная поэзія? А вотъ видите ли въ чемъ дѣло, я вамъ расскажу небольшую исторію о походженіи нашей поэзіи: кто и какъ мнѣ ее рассказалъ, узнаете послѣ... Слушайте! Лермонтовъ, уѣзжая на Кавказъ, увезъ съ собой и поезію, онъ умеръ, поэзія осталась одна сироткой на чужой сторонѣ: къ кому пріютиться? На Кавказѣ народъ все военный, суровый: ну кто же приголубить красавицу поэзію? Перейти къ Черкесамъ, Горцамъ! какой страхъ!..»

ей беззащитной женщи́нѣ, къ варварамъ!... Дѣло другое – на крылышкахъ воображенія поэта взвиться надъ Кавказскими горами, и съ недосыгаемой для измѣнческой винтовки выси, заглянуть въ ауль, это другое дѣло – тутъ она и въ безопасности – и самъ другъ съ воображеніемъ поэта .. но отправиться одной одинешенькой, пѣшкомъ къ Горцамъ! красавицѣ? дѣло невозможное. Попадешь на вѣки вѣчные въ неволю!....Вотъ она думала, передумала и рѣшилась наконецъ отправиться опять въ Петербургъ; наняла извозчика. – Петренко не промахъ, провѣдалъ какъ-то, что поэзія ѣдетъ на долгихъ въ Петербургъ и какъ нарочно черезъ Харьковъ; въ извѣстный день онъ и засѣлъ на Холодной горѣ, въ провальѣ. Была ночь, когда поэзія подъѣзжала къ Харькову, желая въ полночь насладиться Малороссійскою ночью, она вышла изъ повозки, и вперивъ глаза въ звѣздное небо, тихо брела по бульвару, извивавшемуся около дороги; г. Петренко не долго думалъ: схватилъ поэзію, и бѣгомъ съ нею домой. Съ тѣхъ поръ поэзія живетъ въ заперти у г. Петренки; онъ выучилъ ее Малороссійскому языку, и волею-неволею заставляеть ее пѣть думки. Теперь не видать вамъ, господа, поэзіи въ Петербургѣ; г. Петренко до безумія влюбился въ Mademoiselle поэзію; М-Ше поэзія очень неравнодушна къ М-г Перенко – слѣдственно они никогда не расстанутся... Эту исторію рассказывала мнѣ сама М-Ше поэзія, а какимъ образомъ она поэзія, живущая въ Харьковѣ у Петренки, рассказывала мнѣ, нанимающему квартиру въ Петербургѣ, чуть чуть не на Смоленскомъ кладбищѣ, объ этомъ вы можете спросить у г. автора Александрины: онъ вамъ какъ разъ докажетъ – что, что... животный магнетизмъ... тайное сочувствіе... воспріимчивость, что растояніе и милліона вереть... не могу хорошенько объяснить вамъ – а дѣло очень естественно – спросите Фанѣ Дима....

И такъ.

VI. Думки поетъ не г. Петренко, а поэзія; что я васъ не обманываю, извольте посмотрѣть – вотъ, напримѣръ Недоля; видите ли, поэзія начала было пѣть по старому, да Петренко настроилъ ее на свой ладъ:

НЕДОЛЯ

*В минуту жизни трудную
Теснится въ сердце грусть ...
Лермонтовъ.*

Дивлюся на небо та й думку гадаю:
 Чому я не соколь, чому не лїтаю?
 Чому менї, Боже, Ти крилля не дав?
 Я бь землю покинув и вь небо злїтавь...
 Далеко, за хмари, подальше вїдь свїту,
 Шукать собї долї, на горе привїту,
 И ласки у сонца, у зїрокь прохать,
 Й у свїтї ихь яснїм себе покохать.
 Бо долї ще з-малу кажусь я нелюбїї;
 Я наймїт у неи; хлопцюга прибуднїї:
 Чужїй я у долї, чужїй у людей...
 Хиба хто кохає нерїднихь дїтей?...
 Кохаюся лихомь и щастя не знаю,
 И гїрко безь долї свїї вїкь каратаю;
 Й у горї спїзнавь я, то тїлькї одна
 Далекое небо моя сторона.....
 И на свїтї гїрко! – Якь стане ще гїрше,
 Я очи на небо – менї веселїше,
 И вь думкахь забуду, що я сирота –
 И думка далеко, високо лїта!....
 Такь дайте же крилля, орлячого крилля!
 Я землю покину – и на новосїлля
 Орломь бистрокрилимь у небо польну
 И вь хмарахь вїдь свїту на-вїкь утону.

Теперь вы убїдились, что я говорю правду – сама поэзія поетъ эти думки, не самозванецъ поэзія, а поэзія настоящая, поэзія, которая, пїла съ Пушкинымь, съ Лермонтовымь. Мало вамъ для доказательства Недоли.... Извольте вечернїй дзвїнь.... но если выписывать все лучшее изъ Думокь, то надо выписать всѣ по порядку, а это было бы просто обокрасть Снїпъ – похитить у него брилїанты.... не выпишу....купите сами, купите, какь можно скорѣе Снїпъ, пока есть еще экземпляры, купите ради поэзии, которую вы такь всегда любили – купите хоть изъ любопытства послушать, какь поэзія поетъ теперь по Малоросїйски.

Жаль только, что стихотворенїе Петренки подь № V (*їдеться про «Гей, Иване, пора...»*. – О. П.) (по моему это не думка, а скорѣе повѣсть или баллада) кажется не полна, почтеннїйшїй поэтъ

одолжить всѣхъ, если напишеть окончаніе этой баллады...» [2, с. 11–13].

Далі, в цьому ж числі «Маяка» надається інформація про нову збірку поезій, яку планує в Харкові видати І. Бецький. Йдеться й про поетичну участь Михайла Петренка:

«...Въ немъ также участвуют и гг. Харьковскіе литераторы. Въ этомъ Сборникѣ будетъ особое отдѣленіе для Малороссійской литературы, состоящее изъ произведеній гг. Основьяненка, Шевченка, Галки, Могилы, Петренка и др. Также здѣсь будетъ мѣсто и для народной Малороссійской литературы (народные сказки, пѣсни и романсы)...» [3, с. 27].

1843 рік

В літературній збірці «Молодикъ», яку підготував і видав І. Бецький, відбулася друга прижиттєва публікація віршів Михайла Петренка. В цьому випуску було вміщено два вірша Поета:

– Вечирь («Зхилившись на руку, дивлюся я...») [4, с. 101–102]

– Батьківська могила («Покинувъ насъ и нашу матирь...») [4, с. 121–123].

В цьому ж альманасі були представлені вірші Г. Квітки, Т. Шевченка, М. Костомарова, Я. Щоголева, О. Чужбинського, І. Левченка, А. Метлинського та І. Бодянського.

В журналі «Маякъ» подано інформацію про нову збірку поезій, яку заплановано видати О. Корсуном. Йдеться й про участь Михайла Петренка в виданні:

«...А. А. Корсунъ приготовилъ къ изданію второй томъ «Сніпъ». Въ этомъ томѣ будутъ помѣщены Щира Любовь и Божі Діти Основьяненка, произведенія: Гребенки, Боровиковскаго, Галки, Петренка, самого автора и других писателей; уже по одному исчисленію статей можно судить, что этотъ томъ литературнымъ достоинствомъ далеко превзойдетъ первый...» [5, с. 118].

1845 рік

Михайлом Петренком написано початок драматичного твору (жанрове визначення: «драматична дума») під заголовком «Найда». У фондах Російської державної бібліотеки (м. Москва) зберігається текст першої дії (перші дві яви). Рукопис твору – на вісьмох сторінках, датований 20-м січня 1845 року [6] (*див. також* [292, с. 154–171] *та адаптований до сучасних мовних норм текст на сторінках цієї книги. – О. П.*).

1847 рік

Наступна згадка про творчість Михайла Петренка зустрічається в досить цікавому документі. Мова йде про доповідну записку г.-г. Бибікова, на першій сторінці якої зроблена позначка «10 Сент. 1847 года было докладываемо Его Императорскому Величеству»:

«...Окончившееся дѣло о Славянскомъ обществѣ, не имѣло въ краѣ никакого развитія, – идеи, его образовавшія, принадлежать къ тѣмъ, которыя съ давнихъ поръ, начали развиваться въ Малороссіи – особливо в Харьковскомъ Университетѣ, сколько сочиненіями на простонародномъ языкѣ, столько же и направлениемъ, къ созданію никогда не бывшей Украинской народности (1) ...

1, Сочиненія: Квитки, Костомарова, Метлинскаго, Карпенка, Гребенки, Бодянскаго, Кульшиа, Шевченка, Щоголева, Петренка, Чужбинскаго, Левченка.»... [7].

1848 рік

Вірші Михайла Петренка було надруковано втретє. В цей час він вже мав чин колезького секретаря й служив у Вовчанському повітовому суді.

В «Южном русском зборникѣ», який було підготовлено А. Метлинським, вміщено наступні поезії Поета, об'єднані під назвою «Думи та співи»:

– «Думи мои, думи мои...»

– Небо. «Дивлюся на небо, та й думку гадаю...» (поетичний цикл містить три вірші),

– Весна. «Весна, весна, година мила...»

– Слав'янск. «Ось, ось Слав'янск! Моя родина...» (поетичний цикл містить чотири вірші)

– «Тебе не стане в сих мистах...»

– «Туди мои очи, туди моя думка...»

– «Як в сумерки вечірний дзвин...»

– «Ой беда мени, беда...»

– «Минулися мои ходи...»

– «Чого ти, козаچه, чого ти, бурлаче...»

– Іван кучерявий. «У недиленьку раненько...»

– Недуг. «Ходе хвиля по Осколу...»

[8, с. 31–60].

– Дума про батька. «Покинув нас і нашу матір...» (*«Думу про батька»* (розділ III, с. 43–44) було видрукувано поза збіркою поезій Михайла Петренка *«Думи та співи»*, поряд із поемами М. Макаровського. – О. П.).

В альманасі містилася перша, і мабуть єдина, прижиттєва біографічна довідка про Михайла Петренка.

Також в альманасі було вміщено твори С. Александрова, М. Макаровського, Г. Квітки-Основ'яненка та самого А. Метлинського.

1861 рік

В невеличкій книзі «Holos na holos dlia Halyčynu» (*це четверта відома публікація поезій Михайла Петренка, видана ще за його життя.* – О. П.) в циклі «Pisni», куди включено чотири твори без згадки прізвищ авторів, подано два вірші Михайла Петренка:

SMUTA

Čoho ty kozače, čoho ty burlače
Jak viter osinnyj v dubrovi zaplače,
Holovonjku sklonyš, slezmy obilieš sia,
Vid horia vid smuty u pole pleteš sia?
Čybaž ty kozače iz vitrom združyv sia,
Sčo viter zaplakav, a ty zažuryv sia?

Chybaž tobi ni z kym dilyty sia horem,
 Jak tyljko ščo z vitrom, jak tiljko ščo z polem?
 Chybaž kto rujmje kozackuju voliu?

(треба: ... rujnuje... . – O. II.)

Chybaž pomarnilo u čystomu poliu?
 Schotilosj huliaty, bahacjko prostoru
 Vid čornoho Buhu do tychoho Toru –
 Čoho tvoji ocy, taki jasni ocy,
 Jak zirky vkrajinski o sami pivnočy, –
 Slezamy zaliut sia, jak hlianut na hory,
 Hde soniečko jasne sidaje u mory?
 Oj mabutj myla tvoja tam vytaje,
 Hde soniečko jasne za hory sidaje!
 Oj mabutj chlopče nedobra ta myla,
 Sčo chlopčia na viky bez žaliu zhubyla! –
 Jak virlycia v lisi vesnoju vorkuje
 Čoho tvoje serce, kozače sumuje?
 Čoho ona tychne, lyboj umyraje,

(треба: ... ono tychne, lybon... . – O. II.)

Koly solovijko v sadku zaspivaje?
 Jak naši divčata zmerkomo kolo chaty
 Začnut sobi harno spivanky spivaty,
 Čoho ty kozače tohdy ne spivaješ,
 A tyljko ččo myžkom slezky uteraješ?

(треба: ... sčo nyžkom... . – O. II.)

Chybaž tobi žyty na sjviti ne mylo,
 Sčo ocy zamerkly, a lyčko zmarnilo? –
 Zakynj že, kozače, za horu kručynu,
 Ona užene bo tebe v domovynu.
 Ne kynu kručyny, kozak otvičaje,
 Nechaj bolyt serce, nechaj iznyvaje!
 Tohdy tyljko, bratci, vsju smutu pokynu, –
 Koly voroh pohanyj pokyne Vkrajinu.

[9, c. 10–11].

DUMKA (NEDOLIA.)

Dyvliu sia na nebo taj dumku hadaju,
 Čomu ja ne sokil, čomu ne litaju?

Čomu mini Bože ty kryla ne dav,
Jab zemliu pokynuv i v nebo zlitav!
Daleko z za chmary, podalše vid sjvitu
Šukaty sy doli na hore pryvitu,
I laski u soncia u zirok prosyty
I v sjvitli ich jasnim sebe poliubyty.
Bo doli šče z milu kažu-sj ja neliubyj,
Ja najmyt u neji chlopciuha prybludnyj;
Čužyj ja u doli čužyj u liudej,
Chyba kto kohaje neridnych ditej?
Kochaju sia lychom i ščastia neznaju
I hirko bez doli svij vik korotaju;
I v horiu zpiznav ja, ščo tyljko odna
Dalekoje nebo – moja storona.
I na sjviti hirko! – jak stane šče hirše,
Ja ocy na nebo, mini veselijše,
I v dumkach zabudu , ščo ja syrota
I dumka daleko vid sjvita lita! –
Tak, dajtež my krylia,
Ja zemliu pokynu I na novosilia
Orlom bystrokrylym u nebo poljnu
I v chmarach vid sjvita na vik utonu!

[9, с. 14–15] (*навіть беручи до уваги деякі невеликі розбіжності, подані тексти співпадають з поезіями Михайла Петренка зі збір-ки «Сніпъ». – О. П.*).

В газеті «Харьковъ» було надруковано статтю автора *Рымова*, який про Михайла Петренка писав наступне:

«...Мы знаемъ не одного малороссійскаго поэта, сочиненія которыхъ едва-ли уступяť хорейамъ и ямбама Шевченки, а между тѣмъ, они забыты! Припомнимъ хоть М. Н. Петренка (Сборникъ, изданный въ Харьковѣ А. Л. Метлинскимъ). Мы увѣрены, что если-бы нѣкоторыя изъ его неизданныхъ, намъ извѣстныхъ, стихотвореній, да даже хоть-бы и изданныя, но забытыя, напечатать съ магическою, для иныхъ, подписью «Т. Г. Шевченко» – поклонники покойнаго пришли-бы въ восторгъ...» [10, с. 307–308].

Зважаючи на той факт, що, начебто, останні публікації Михайла Петренка відомі нам за їх вміщенням в «Южном русском зборникѣ» 1848 року, досить оптимістично для продовження пошуків виглядає згадка автора статті 1861 року про ще невидані, але йому відомі вірші Поета (*див. також* [99, с. 224]. – *О. П.*).

1876 рік

Безумовно, варта уваги невеличка публікація в рубриці «З недрукованих ще поезій Тараса Шевченка» в лютневому числі львівського місячника «Правда...».

Серед декількох віршів редактором було представлено й «Дивлюсь я на небо – та й думку гадаю...», авторство якого помилково приписувалося Т. Шевченку (*поезія містить 21 рядок!* – *О. П.*):

Дивлюсь я на небо – та й думку гадаю:
Чому я не сокіл, чому не літаю?
Чому мені, Боже, ти крила не дав?
Я б землю покинув и в небо злітав,
Далеко за хмари, подальше від світу,
Шукать собі долі, на горе привіту
И ласки у сонця и зірок прохать
И в світі їх яснім себе покохать.
Бо долі ще з-малку кажусь я нелюбий!
Я наймит у неї, хлопцюга приبلудний,
Чужий я у долі, чужий у людей!
Хиба ж хто кохає нерідних дітей?
Кохаюсь я лихом и щастя не знаю
И гірко без долі свій вік коротаю.
И в світі гірко, а як стане ще гірше...
Я очі на небо, – и мені веселійше,
И в думках забуду, що я сирота,
И думка далеко, високо літа!
Дайте ж мені криля, орлині криля:
Я землю покину, на небо полину
И в хмарах від світу на віки утону.
(З рукопису 1848 р.)

[11, с. 127].

З часом з'ясувалося, що цей вірш Михайла Петренка подобався Кобзарю, тому він власноруч переписав його в альбом, що й привело деяких авторів до помилки [14, с. 69] (*див. також* [282, с. 178–187]. – *О. П.*).

1881–1884 роки

Вперше матеріали книги М.І. Петрова «Очерки истории украинской литературы XIX столѣтія», що вийшла в 1884 році, було надруковано в 1881 році в трьох числах «Исторического вѣстника» під назвою «Очерки изъ украинской литературы» [12].

В обох виданнях тексти про Михайла Петренка достатньо подібні, тому надаємо основні цитати з більш нового видання [13]:

«...В «Южном Русскомъ Зборникѣ» Метлинскаго, 1848 г. напечатано много стиховъ гг. Петренка и Александрова; но эти стихи не лучше тѣхъ, какими г. Максимовичъ передразнилъ древняго пѣвца Игорева. Десятилѣтіе отъ 1847 до 1857 года было самое бесплодное въ малороссійской словесности... [13, с. 7]

...столь же сильный интересъ къ преданіямъ исторической жизни своего народа, и здѣсь именно къ тѣмъ, которыя принадлежали спеціально новой южно-русской формаціи, къ преданіямъ времени козачества и борьбы за національную свободу. Къ писателямъ этого времени относятся – Боровиковскій, Гребенка, Бодянский, Тополя, Метлинскій, Писаревскій, Петренко, Корсунь, Щоголевъ и др. ... [13, с. 13]

...въ исторіі новѣйшей украинской литературы можно различать слѣдующіе моменты ея развитія:

I. Періодъ украинскаго псевдоклассицизма и пародированныхъ поэмъ и одъ, комическихъ оперъ и т. п., открывающійся И.П. Котляревскимъ.

II. Періодъ сентиментальной украинской литературы, главнымъ представителемъ которой является Квитка Основьяненко.

III. Періодъ романтико-художественной литературы, развившейся подъ обоюднымъ вліяніемъ русскихъ и польскихъ поэтовъ-художниковъ: Пушкина, Мицкевича и др. Сюда относятся

А. Метлинский, М. Н. Петренко, В. Забѣлла, А. С. Афанасьевъ-Чужбинскій и др.

IV. Періодъ национальной литературы .... [13, с. 16]

...Какъ и около Пушкина и Лермонтова, вокругъ Метлинскаго группируется цѣлая фаланга или равносильныхъ ему, или слабѣйшихъ талантовъ въ томъ же художественномъ направленіи и лирическомъ тонѣ, каковы, наприкладъ: Іеремія Галка въ своихъ лирическихъ произведенияхъ, Петренко, Щоголевъ и др., бывшіе вмѣстѣ съ Метлинскимъ предтечами Шевченка... [12, (сентябрь), с. 43]

...Не меньшимъ почетомъ и уваженіемъ пользовался въ украинской литературѣ и Лермонтовъ. Въ своемъ мѣстѣ мы упоминали уже о пародированномъ переложеніи П. П. Гулакомъ-Артемовскимъ «Думы» Лермонтова на украинскую рѣчь. Кромѣ того, ясныя слѣды подражанія Лермонтову мы находимъ у малорусскихъ стихотворцевъ М. Петренка и С. Л. (такъ у автора) Метлинскаго (подъ псевдонимомъ Родины). Но, что всего замѣчательнѣе, вліянію двухъ знаменитыхъ поэтовъ русскихъ въ извѣстной степени подчинился даже Т. Г. Шевченко... [13, с. 127]

...Въ первый сборникъ кромѣ оригинальныхъ произведеній, вошло собраніе его (*ідеться про А Метлинського.— О. П.*) переводовъ изъ славянскихъ и нѣмецкихъ поэтовъ; во второмъ сборникѣ помещѣны сочиненія М. Петренка, С. Александра, М. Макаровскаго и Г. Квитки и только четыре стихотворенія самого Метлинскаго, да и то не новыя... [13, с. 130–131]

...Изъ воспитанниковъ харьковскаго университета сообщили Корсуну свои произведения для его «Сніпа» Іеремія Галка (Н.И. Костомаровъ) и Михайль Петренко. Къ этому г. Корсунъ присоединилъ и собственныя произведенія... [13, с. 136]

Далі, авторъ більш докладно розглядає творчість Михайла Петренка:

«...Онъ написалъ одну оперу, нигдѣ не напечатанную, и нѣсколько лирическихъ стихотвореній, которыя помѣщались въ альманахѣ «Сніпъ» Корсуна, 1841 г., въ «Молодикѣ» Бецкаго на 1843 годъ и въ «Южномъ русскомъ сборникѣ» А. Метлинскаго, 1848 года. Въ послѣднемъ перепечатаны и прежнія стихотворенія Петренка. Извѣстны слѣдующія его стихотворенія: «Недоля», «Вечерній дзвінь», «Смута», «Думи та співи», «Брови», «Вечирь»,

«Батьківська могила», «Небо», «Весна», «Слав'янськ», «Іванъ Кучерявий», «Недугъ» и «Дума про батька» (*мабуть М. Петров не дуже був знайомий з поезіями Михайла Петренка, хоча це не заважало йому проводити деякі текстові порівняння з віршами других авторів. Поезію «Батьківська могила», що вперше було надруковано в «Молодику» (1843) під назвою «Дума про батька» було надано в «Южном русскомъ зборникъ» в 1848 році (розділ III, с. 43–44). – О. П.*).

Нѣкаторыя стихотворенія Петренка наминають собою пѣсни Котляревскаго въ «Наталкѣ-Полтавкѣ» и написаны подъ тонъ знаменитой его пѣсни – «Віють витры». Такова, наприкладъ, пѣсня Петренка «Минулися мои ходи», въ которой, между прочимъ, поется:

...Другими счастья и коханья,
А я только плачу,
Сльозам, горю, тоскованью
И киньця не бачу.
Мене милий чернобривий
На лихо не любе;
Суше мене, псуе мене,
Дарма серце губе).

Но другія стихотворенія Петренка написаны подъ впливіємъ Козлова и Лермонтова. Къ такимъ стихотвореніямъ относятся: «Вечерній дзвінь», «Недоля», «Вечирь», «Думка», «По небу блакитнімъ очіма блукаю», и др. Изъ нихъ «Вечірній дзвінь» свідѣтельствуєть объ отношеніяхъ Петренка къ пушкинской поезіи и именно къ Козлову, одному изъ представителей пушкинской школы, а остальные три стихотворенія написаны по подражанію Лермонтову. «Вечерній дзвінь» Петренка наминаєть намъ стихотвореніє Козлова подъ тѣмъ же заглавіємъ и, вѣроятно, написано подъ его впливіємъ.

Як в сумерки вечерній дзвин
Пид темний вечир сумно дзвоне
Як з вітром в поли плаче вин,
А у дуброви тяжко стогне,
Тоди душа моя болить,
Вид смути плачу по невирний,
А думка все туди летить,

Де вперш почув я дзвин вечирний,
 Де вперше так я полюбив
 Поля привольни та диброви,
 Де вперше свит и радисть вздрив,
 Та карі очи й чорні брови!
 Проснеться все в души тоди,
 Вечерний дзвин усе розбуде;
 Сльоза проб'є, и вид нудьги
 Душа вси радости забуде...
 О! тяжкий, дзвоне, твій привит
 Тому, хто милои не має;
 Душа болить и меркне свит,
 А серце гирше заниває.

Стихотвореніє «Недоля» сначала напечатано было съ епіграфомъ изъ «Молитвы» Лермонтова и въ самомъ дѣлѣ поддѣльвается подъ ея тонъ:

Дивлюся на небо та й думку гадаю:
 Чому я не соколъ, чому не літаю?
 Чому мені, Боже, ти крилля не давъ?
 Я бь землю покинувъ и въ небо злітавъ...
 Далеко, за хмари, подальше відъ світу,
 Шукать собі доли, на горі привіту,
 И ласки у сонця, у зірокъ прохать,
 И у світі ихъ яснїмъ себе покохать;
 Бо долі ще змалку кажусь я нелюбїй,
 Я найміть у неї, хлопцюга приплуднїй:
 Чужїй я у долі, чужїй у людей...
 Хиба хто кохає неріднихъ дітей?..
 Кохаюся лихомъ и щастя не знаю,
 И гїрко безъ долі свий вікъ коротаю;
 Й у горі спізвавъ я, що тїлькі одна
 Далеке небо – моя сторона...
 И на світі гїрко! Якъ стане ще гїрше,
 Я очи на небо! – мені веселїше,
 И въ думкахъ забуду, що я сирота –
 И думка далеко, високо літа!..
 Такъ дайте же крилля, орлячого крилля!
 Я землю покину – и на новосїлля

Орломъ бистрокрилимъ у небо полыну
И въ хмарахъ відь світу на вікъ утону.

Лермонтовскіе мотивы и приемы замѣтны также въ стихотвореніи Петренка «Вечірѣ». Оно ближе всего подходит къ стихотворенію Лермонтова «Выхожу одинъ я на дорогу». Петренко также наблюдаетъ ночное небо и спрашиваетъ его о причинѣ своей грусти:

Схилившись на руку, дивлюся я
Въ вечерне край-небо далеко и глубоко,
И чую, проситься душа моя
Туди, де потонуло в хмарах око.
И тьохка серце у мені,
А в очах темно, темно, мутно...
Чого ж в души становиться такъ смутно,
Коли дивлюсь, вечерне небо, на тебе?
Покрите хмарами, мов хвилями те море,
Що ти там говориш в вишини?
Чи перши радости, чи тяжке горе
Ти шлеш самотному мени?
Чого твоя журлива мова
Мойй души недовидома?
И мова ся, й велика рич
Для мене темна так, мов тая нич.
Ти, може, говориш те, що так як хмари
Покрили край-небо, краси твои,
Такъ потемніють дни мои
Безъ радости и видь людской кари?
И те, що мий сиритській слидъ
Зальється на свити сльозами,
А доля зла, и хмари бидъ
На бидну голову посиплються громами?
Тебе я не пойму, якъ и того, що буде,
А тилько важко так мени,
Неначе небо все и хмари ти
Мени схилилися на груди.

Но, при несомнѣнномъ подражаніи Лермонтову, поэзія Петренка отличается еще болѣе грустнымъ тономъ, постоянно о

чемь-то вздыхаетъ и порывается отъ земли къ небу. Къ Петренку болѣе, чѣмъ къ кому-либо другому, идуть слѣдующіе стихи П. П. Гулака-Артемовскаго въ его пародированномъ переложеніи «Думы» Лермонтова «Упадокъ вѣка»:

Не ззіли, ні спили, та все, небораки,

На хмари дивлячись, здихають важче й важче.

Повидимому, А. Корсунъ пародировавъ Петренка въ извѣстной уже намъ «Писулькѣ до кума» » [13, с. 162–164] (*див. також* [253]. – О. П.).

1887 рік

О. Кониський проаналізував причини помилки, яку було зроблено в журналі «Правда» 1876 року [11, с. 127] відносно авторства відомого вірша «Дивлюсь я на небо...»:

«...Доводило ся менѣ чувати, що въ таку помылку завѣвъ власноручный Тарасовъ альбомъ; въ тому-бъ то альбомѣ власною рукою поета були написани вѣршѣ: «Дивлюсь на небо» и «Гарно твоя кобза грає»...Коли й такъ, то хто не вѣдає, що Тарасъ любивъ переписовати въ свой альбомъ вѣршѣ яки ему подобали ся! Та тому, въ кого опинивъ ся той альбомъ – перше нѣмъ друковати зъ него вѣршѣ и запевняти що они Шевченкови – треба було добре роздивитись въ старыхъ альманахахъ, чи не було де друкованыхъ тыхъ самыхъ псевдо-Шевченковыхъ вѣршѣвъ зъ подписомъ правдивого ихъ автора? Оттакъ зазирнувши въ «Южно-русскій сборникъ» выданный Амвросіємъ Метлинскимъ въ Харьковѣ 1848 р., можна було помѣтити, що тамъ на стр. 32 и 33 помѣжъ «думами та спѣвами» Михайла Петренка надруковани тоти сами вѣршѣ:

«Дивлю ся на небо, тай думку гадаю,

Чому я не соколь, чому не лѣтаю...» » [14, с. 69].

1889 рік

Відомий вчений О. Огоновський в своїй книзі досить докладно загадує про творчість Михайла Петренка, перебуваючи під впливом висловлювань історика української літератури М. Петрова [13]:

«...Єсть мѣжь людьми таки домонтарѣ, котри обертають ся въ тѣсному крузѣ суспольного житя и оддалеки одъ громадского змаганя невеселый свой вѣкъ коротають. Такимъ домонтаремъ бувъ Михайло Петренко. Хочъ по розлогихъ степахъ украинскихъ залунала пѣсня вѣщого Кобзаря, котра й мерцѣвъ покликувала до нового житя просвѣтного й національного, то Петренко неначе не чувъ сего могучого голосу, и въ родномъ своѣмъ мѣстѣ любувавъ ся въ романтичномъ свѣтоглядѣ та спѣвавъ пѣснѣ про нещасну свою любовь.

Михайло Николаевич Петренко родився въ 1817. р. и по-наибольше живѣ въ мѣстѣ Славянску, повѣту Изюмского, губерніѣ Харьковской, та вже за-молоду познавъ звычайѣ й обычаѣ народни. Окончивши курсъ наукъ въ Харьковскомъ университетѣ 1841. р. вступивъ онъ въ службу “по гражданскому вѣдосмтву“. Онъ написавъ одну оперу, котрой нѣгде не друковано, и деяки лирични стихотворы, котри помѣщались въ альманаху «Снопъ» Олександра Корсуна (1841), въ “Молодику” Бецкого (1843) и въ “Южномъ-русскомъ Сборнику” Амвросія Метлинського (1848). Въ сѣмъ Сборнику напечатано такожъ давнѣйши стихотворы Петренка. Поезіѣ его зовуть ся тутъ “Думами та спѣвами”.

Найкрасшимъ поетичнымъ творомъ Петренка єсть думка «Небо». Се єсть чистый зразокъ поезіѣ романтичної; особливо-жъ перша частина сеи думки має чи-малу стойность литературну, изъ-за чого дехто думавъ, що єѣ написавъ Шевченко. Осъ и початокъ першої частини сего стихотвору:

Дивлю ся на небо, та й думку гадаю,
Чому я не соколь, чому не лѣтаю,
Чому менѣ, Боже, ты крыллѣвъ не давъ?
Я землю-бѣ покинувъ и въ небо злѣтавъ!
Далеко за хмары, подальше одъ свѣту,
Шукать собѣ долѣ, на горе привѣту,
И ласки у зорокъ, у сонця просить,
У свѣтѣ ихъ ясномъ все горе втопить...

Въ стихотворахъ Петренка проявляє ся сумовита и тужлива его вдача. Мабуть нещасна любовь поэта була причиною его горюваня й душевной недуги. Онъ каже, що одъ раннього ранку до позной ночи плаче за сердечною своєю голубкою, за Галею. Тому-

то въ думцѣ «Смута» пытає ся онъ козака-бурлака, се-бѣ-то себе самого:

Чого ты, козаче, чого ты, бурлаче,
 Якъ вѣтеръ осѣнний въ дубровѣ заплаче,
 Головоньку схилишь, слѣзьми оболлєшь ся,
 Одъ думки, одъ горя у поле плетєшь ся?

И ось на се пытанє дає зажурений козакъ таку одповѣдь:

Того я горюю, того плачу, люде,
 Що плачучи, кажуть, серцю легше буде!
 Бо всѣ пару мають, у всѣхъ є дѣвчина,
 Только я не маю, одинъ якъ былина!

Въ думцѣ «Славянскѣ» бажавъ Петренко звеличити своє родне мѣсто, що по рѣчцѣ

Тору, по ровнинѣ гарно розкинуло свої пышни садки и квѣты пахучи по долині. Одтакъ спомнувъ онъ про гарни дѣвчата въ родинѣ, кажучи, що нѣгде нема такихъ очей, яки мають Славянки, – «и рання зорка на востоцѣ наврядъ бува яснѣйша ихъ». Особливо-жъ подобались поетови чудови пѣснѣ козацькїи и думки дѣдовськїи, котри широко льють ся по горахъ, по садкахъ, а потомъ високо у небѣ затихають. Про ти пѣснѣ згадує поетъ на чужинѣ, тужачи за Україною, де мавъ радость и рай, и про-те каже, що одъ нудьги бѣжить въ поле, и що весь свѣтъ показує ся ему нуднымъ, сумнымъ, слѣзьми облитымъ.

Поетъ намагавъ ся писати такожъ думу «Иванъ Кучерявый», але-жъ при своѣй сентиментальной вдачи не могъ доладно довершити епичного стихотвору. Въ сѣй думѣ видимо стару Грициху, котра сидить въ хатѣ сама та тужить за мужемъ и своими дѣтьми. Се бо сынъ пошовъ давно зъ козаками у степъ на Татаровъ, и не має обѣ нѣмъ вѣсти, єи мужъ сидить одъ давна въ неволи «у польскойУкраинѣ», а дочку одпустила она зъ братомъ въ далеку дорогу ажъ за Донецъ въ Святи-Горы, помолитись Богу, – «и жде єъ, не дождеться, а матери мука».

Большу часть стихотворовъ написавъ Петренко подъ впливомъ поезїй Козлова й Лермонтова. Только-жъ думки Петренка суть ще сумнѣйши, нѣжъ одвѣтни елегїйни творы Лермонтова...» [15, с. 578–580].

В пісенній збірці «Молодой «Черноморець»» було надруковано вірш Михайла Петренка «Дивлюсь я на небо, та й думку гадаю...» без згадки прізвища автора [16, с. 78].

В пісенній збірці «Українській Кобзарь» році також було надруковано вірш Михайла Петренка «Дивлюсь я на небо, та й думку гадаю...» без згадки прізвища автора [17, с. 76].

1890 рік

Про Михайла Петренка згадується в автобіографії М. Костомарова:

«...Въ это время я сблизился съ цѣлымъ кружкомъ молодыхъ людей, также какъ и я преданныхъ идеѣ возрожденія малорусскаго языка и литературы; это были: Корсунь, молодой человекъ, воспитанникъ харьковскаго университета, родомъ изъ Таганрога, сынъ довольно зажиточнаго помѣщика; – Петренко, бѣдный студентъ, уроженецъ изюмскаго уѣзда, молодой человекъ меланхолическаго характера, въ своихъ стихахъ всегда почти обращающійся къ мѣсту своей родины, къ своимъ семейнымъ отношеніямъ; Щоголевъ, студентъ университета, молодой человекъ съ большимъ поэтическимъ талантомъ, къ сожалѣнію рано испарившимся; его живое воображеніе чаще всего уносилось въ старую козацкую жизнь; Кореницкій, сельскій дьяконъ: въ его стихотворной поѣмѣ «Вечерници» замѣтна сильная склонность къ сатирѣ и вліяніе «Энеиды» Котляревскаго; самое его произведеніе написано тѣмъ же размѣромъ и складомъ, какъ «Энеида»; наконецъ семинаристъ Писаревскій, сынъ священника, уже писавшаго по-малорусски и издавшаго драму «Купала на Ивана»: этотъ молодой человекъ владѣлъ хорошо языкомъ, стихъ его былъ правилень и звучень, но большаго творческаго таланта онъ не показывалъ...» [18, с. 36–37] (*див. також* [137, с. 453, 709], [147, с. 109], [236, с. 48] та [273, с. 194, 510]. – *О. П.*).

1891 рік

В некролозі на смерть О. Корсуна (1891 р.), В. Науменко згадує про поетів, які співпрацювали з алтманахом «Сніп»:

«...Во всякомъ случаѣ, А. Корсуномъ были сгруппированы тогда такія молодья силы: 1) Н. И. Костомаровъ (Іеремія Галка), помѣстившій въ «Снопъ» извѣстную свою трагедію «Переяславська Ничъ»). 2) Порфирій Кореницькій, писатель, подававшій богатыя надежды своимъ мѣткимъ языкомъ и знаніємъ народнаго быта, но потомъ, благодаря неудачной личной жизни, скоро сошедшій въ могилу и тепер почти совсѣмъ позабытый; а между тѣмъ его сатирическая поэма «Вечерныци», нашедшая мѣсто въ альманахѣ Корсуна, стоитъ того, чтобы и теперъ иногда вспоминать о ней. 3) Фамилія Писаревскихъ (Степанъ, Петръ и Марфа), давшіе въ «Снипь» цѣлый рядъ пѣсень, изъ которыхъ одна есть передѣлка изъ Петрарки (Марфы Писаревской), басень, а также повѣсть въ стихахъ (Стецько, можебыльця – Петра Писаревскаго). 4) Михайль Петренко, давшій туда нѣсколько «думокъ» своихъ. 5) Наконецъ, завершаєть альманахъ самъ издатель его съ указанными раньше своими произведеніями...» [19, с. 456].

1894 рік

В невеличкій статті П. Грабовського з'являється нова інформація про Михайла Петренка:

«...Кореницькій був синомъ сьвященника харківської губернії, учив ся в харківській духовній семінарії в тридцятих роках. Належав до гурту Писаревскихъ і Петренка, що славились під той час у Харкові своїми українськими концертами, будши до того й поетами українськими...» [20, с. 142] (*див. також* [174, Т3, с. 41], [167, с. 183]. – *О. П.*).

1898 рік

Було надано статтю про Михайла Петренка в відомій енциклопедії:

«...малорусскій поэтъ, род. въ 1817 г., окончилъ курсъ въ харьковскомъ унив.; писалъ подь вліяніемъ Лермонтова и Козлова. Меланхолическія стихотворенія П. печатались въ «Снипь» Корсуна 1841 г., «Молодикъ» Бецкаго 1843 г. и «Южно-русскомъ сборникъ», А. Метлинскаго, 1848 г. Языкъ чистый, стихъ довольноно плавный, но въ содержаніи мало оригинальности» [21, с. 453].

В перевиданій збірці пісень «Украинскій Кобзарь» також було надруковано вірш Михайла Петренка «Дивлюсь я на небо, та й думку гадаю...» без згадки прізвища автора [22, с. 76–77].

1899 рік

В «Этнографических матеріалах» Б. Гринченка вміщено текст пісні, походження якої має відношення до поезій Михайла Петренка: «...№ 376. Навикы розлучывся зъ мылою. «Де гримъ за горами...» [23, Т3, с. 183–184].

«...№ 478. Дивчына вже не любыть; винъ журыться, ходячы по надь Осколомъ.

А. «Ой бѣе хвыля по Осколу...»

Б. «Ходыть хвыля по Осколу...» [23, Т3, с. 233].

1900 рік

В поетичному альманасі «Викъ (1798–1898)» згадано про Михайла Петренка:

«...Петренко Мыхайло Мыколаевычъ... скинчывъ Харьквивскій университетъ, пысавъ лирычнии поэзіи...» [24, с. 57]

В альманасі також було надруковано три наступні вірші Михайла Петренка:

– «Дывлюся на небо, та й думку гадаю...» [24, с. 57–58]

– Якъ въ сумеркы... «Якъ въ сумеркы вечерній дзвинь...» [24, с. 58]

– Весна. «Весна, весна, година мыла!...» (надано фрагмент. – О. П.) [24, с. 59]

(див.також [27, с. 63–66]. – О. П.).

В. Срезневський в журнальній статті про видавця І. Бецького, згадував і поетів, вірші яких було надруковано в «Молодику»:

«...Подборъ малорусскихъ призведеній во 2-й книжкѣ «Молодика» даваль право при ея появиленія счестъ Бецкаго человекомъ свѣдущимъ въ этомъ дѣлѣ; въ книгѣ находимъ почти весь цвѣтъ современной малорусской поэзіи: Квитку съ его пьесами «Перекасти поле» и «Пидбрехачъ», Шевченка съ думкою «Тяжко-важко въ світі жити», балладой «Утоплена» и др., Амвросія Могилу (Метлинскаго), Іеремію Галку (Костомарова), А. Чужбинскаго (Афанасьева), Я. Щоголева, М. Петренка, І. Левченка, ...» [25, с. 289].

XX СТОЛІТТЯ (1901–2000 рр.)

1901 рік

В пісенній збірці «Гречаньки» було подано вірш Михайла Петренка:

– «85. Цытьте, витры. «Цытьте, витры, цытьте буйни...»...» без згадки прізвища автора [26, Ч1, с. 79].

1902 рік

В альманасі «Викъ» довідка про Михайла Петренка була невеличкою, але більш докладною в порівнянні з редакцією 1900 року [24, с. 56]:

«...освиту здобувъ у Харькивському университеті. На ныву письменства выступивъ р. 1841, надрукувавши въ збирныку «Снипь» (видання Ол. Корсуна) килька лиричныхъ поэзіи; инши поэзіи мистывъ у «Молодыку» (1843) Бецького та «Южномъ Русскомъ Сборникѣ» (1848) Метлинського. Въ своихъ лиричныхъ поэзіяхъ Петренко наслидувавъ народни мотивы та кращыхъ російськихъ поэтивъ, а такожъ Шевченка; вони наскризь переняти якимсь тужливимъ колорытомъ...» [27, с. 63].

- В поновленій версії збірки були надані тіж самі вірші Поета:
– «Дывлюся на небо, та й думку гадаю...» [27, с. 63–64]
– Якъ въ сумеркы... «Якъ въ сумеркы вечерній дзвинь...» [27, с. 65]
– Весна. «Весна, весна, година мыла!..» (*надано фрагмент. – О. П.*) [27, с. 66]
(див.також [24, с. 56–59]. – *О. П.*).

Подана в «Русском Біографическом Словаре» стаття про Михайла Петренка, повністю мотивована текстами М. Петрова:

«...Петренко, Михайль Николаевичъ, украинскій писатель, родился въ 1817 году и большею частью проживаль въ г. Слааянскѣ и его окрестностяхъ, въ Изюмскомъ уѣздѣ, Харьковской губерніи, гдѣ и познакомился съ языкомъ и бытомъ народнымъ; кончилъ он курсъ ученія въ Харьковскомъ Университетѣ въ 1841 году и потомъ опредѣлился на службу по гражданскому вѣдомству. Онъ написалъ одну оперу, нигдѣ впрочемъ не напечатанную, и нѣсколько лирическихъстихотвореній, которыя помѣщались въ альманахахъ «Сніпъ» Корсуна на 1841 годъ, въ «Молодикъ» Бецкаго на 1843 годъ и въ «Южномъ рускомъ сборникъ» А. Метлинскаго, 1848 года. Въ послѣднемъ перепечатаны и прежнія стихотворенія Петренка. Стихотворенія его слѣдующія: «Недоля», «Вечерній дзвінъ», «Смута», «Думи та спиви», «Брови», «Вечиръ», «Батькивска могила», «Небо», «Весна», «Славьянскъ», «Ивань Кучерявий», «Недугъ», и «Дума про батька» (*інформацію в статтю перенесено з книги М. Петрова, тому згадуються два вірша Михайла Петренка «Батькивська могила» й «Дума про батька». Див. коментар до [13, с. 162] вище. – О. П.*). Оцѣнка стихотворенія Петренка сдѣлана въ «Историческомъ Вѣстникъ» 1881 года за августъ и въ «Очеркахъ исторіи украинской літератури ХІХ столѣтія» Н. И. Петрова. Одна изъ пѣсень Петренка: «Минулися мои ходи» написана, повидимому, въ подражаніе пѣснѣ украинскаго писателя И. П. Котляревскаго «Віють вітри» въ его оперѣ «Наталка Полтавка». Но значительная часть стихотвореній Петренка написана въ подражаніе русскимъ поэтамъ: И. И. Козлову и особенно Лермонтову. Такъ, стихотвореніе Петренка «Вечерній

дзвінъ» наповідаєть намъ стихотвореніє Козлова подъ тѣмъ же заглавіємъ («Вечерній звонъ») и, безъ сомнѣнія, написана подъ его вліяніємъ. Стихотвореніє «Недоля», сначала напечатанное съ епіграфомъ изъ «Молитвы» Лермонтова, поддѣльвается подъ ея тонъ. Лермонтовскіє мотивы и приѣмы замѣтны также въ стихотвореніи Петренка «Вечіръ». Оно ближе всего подходитъ къ стихотворенію Лермонтова «Выхожу одинъ я на дорогу». Вообще Петренко, соотвѣтственно личному своему настроенію и характеру малорусской народной поэзіи, подражалъ преимущественно элегическимъ, стихотвореніямъ Лермонтова...» [28, с. 637–638].

1904 рік

В енциклопедіі про Поета написано наступне:

«...Петренко, Михайль, украинській поэтъ, род. 1817; въ 1841 окончилъ харьковскій университет. Въ украинскихъ альманахахъ 40-хъ гг. напечатанъ рядъ его грустныхъ лирическихъ стихотвореній, не особенно оригинальныхъ, изъ которыхъ нѣкоторые поются въ Украинѣ...» [29, с. 112].

1908 рік

В поетичній антології представлено деякі поезії Михайла Петренка та невеличке повідомлення про його творчість:

«...Вищу освіту здобув у харківському університеті. На літературну ниву Петренко виступив у 1841 році, надрукувавши в збірнику «Сніп» (видання Корсуна) кілька ліричних поезій; потім було надруковано кілька поезій в «Молодикові» (1843) Бецького і в «Южном Русском Зборникѣ» (1848), що видав Метлінський. В своїх ліричних поезія Петренко здебільшого наслідував форму народних пісень та зразки кращих тогочасних російських поетів: Лермонтова і Козлова. Майже всі поезії Петренка мають журливий елегічний тон; од їх віє якимсь смутком розчарованої життям душі, плачем за втраченою долею, за щастям... Мова чиста, досить плавна. Де-які його поезії зробились дуже популярними, покладені на

музику і тепер скрізь співаються. Напр., «Дивлюсь я на небо, та й думку гадаю...» [30, с. 175–176].

В поетичній збірці надруковано наступні вірші Михайла Петренка:

- «Тебе не стане в цих місцях...»
- «Дивлюся на небо, та й думку гадаю...»
- «Туди мої очі, туди моя думка...»
- «Як в сумерки вечірній дзвін...»
- «Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче...»
- Весна. «Весна, весна, година мила!..»
- «Думи мої, думи мої...»
- «Минулися мої ходи.»

[30, ст. 177–184] (*див. також* [105] та [149]. – *О. П.*).

1910 рік

І. Франко у своєму «Нарисі історії...» подав коротку згадку про Михайла Петренка:

«...Остатній томик Зборника Метлинського займає Квітчина драма «Щира любов», писана російською мовою з виїмком української ролі Галочки. Поміщені в першому томику вірші Михайла Петренка мають дуже малу поетичну, а ще меншу язикову вартість...» [31, с. 96].

1911 рік

В Центральному державному історичному архіві України м. Києва зберігається лист до М. Сумцова, де згадується Михайло Петренко:

«Многоуважаемый Николай Федоровичь.

Шлю Вамъ, для напечатанія, что признаете удобнѣйшимъ, замѣтку о Дмитренкѣ и Петренкѣ. Въ Лебединѣ и въ Харьковѣ книжка Петренка ходила по рукамъ въ концѣ 60х и въ 70 гг. XIX в. Где она теперъ? – Богъ зна, а больше никто, котрись...» [32].

1914 рік

В збірці «Твори Амвросія Метлинського і Миколи Костомарова» наведено факт з автобіографії М. Костомарова:

«...В Харкові Костомаров, вернувши 1841-ого року з Криму, ввійшов в кружок людей, також відданих ідеї відродження рускої мови і літератури, як: Корсун, Петренко, Щоголів, Кореницький, Писаревський, потім Бецький: крім того познакомив ся з Квіткою-Основяненком...» [33, с. 406].

В «Русской старине» було надруковано статтю «Отношение Н. И. Костомарова къ г. Харькову и Харьковскому университету», де є згадка про Михайла Петренка:

«...Въ этотъ промежутокъ времени Н. И. сильно сблизился съ цѣлымъ рядомъ представителей малорусскаго литературнаго движенія въ Харьковѣ: «В это время», пишетъ онъ, «я сблизился съ цѣлымъ кружкомъ молодыхъ людей, такъ же, какъ я, преданныхъ идеѣ возрожденія малорусскаго языка и литературы: это были – Корсун, студентъ Петренко, студентъ Щеголевъ, впоследствии извѣстный малорусскій поэтъ, семинаристъ Писаревскій и др. ... » » [34, с. 468–469].

1915 рік

В збірці «Пісні про кохання» було надруковано вірша Михайла Петренка «Дивлюсь я на небо, та й думку гадаю...» [35, с. 42–43].

1917 рік

В книзі С. Єфремова «Історія українського письменства», яка на протязі ХХ ст. багато разів перевидавалася, згадано про Михайла Петренка:

«...Кругом Артемовського-Гулака й Квітки, цих двох центральних фігур в українському письменстві 20–30 років, стоїть чимало інших письменників, як Боровиковський, Гребінка,

Бодянський, Максимович, Метлинський А., Костомаров, Петренко, Макаровський, Забілла, Афанасьєв-Чужбинський, тощо. З них такі, як Максимович та Бодянський більш належать українській науці, ніж письменству в тіснішому розумінні; іншим маємо дати місце тут, як літературним працьовникам, що в гурті творили той фон, який неодмінно повинен бути для більших письменників, і хоч по-части задовольняли потребу в українському художньому слові... [36, с. 214].

...Симпатичний, але неглибокий Михайло Петренко (народ. 1817), з його невиразними пориваннями у якесь далеке, незване небо («Дивлюся на небо») і з такою ж невиразною тугою та смутком («Весна», «Думи», «Минулися мої ходи»), може бути гарним партнером попередньому поетові (*йдеться про В. Забілу. – О. П.*) ...» [36, с. 223] (*див. також* [37], [41, с. 423, 437], [131, с. 423, 437] та [163, с. 340, 352]. – *О. П.*).

1919 рік

В Німеччині було перевидано «Історію українського письменства» С. Єфремова [36]. Щодо Михайла Петренка, то тексти про нього залишилися без змін [37] (*див. також* [36, с. 214, 223], [41, с. 423, 437], [131, с. 423, 437] та [163, с. 340, 352]. – *О. П.*).

Відомий етнограф і літературознавець М. Сумцов в книжці, присвяченій П. Кореницькому, так пише про харківських письменників першої половини XIX століття:

«...На початку 40 років у Харькові одразу вирина настільки значна українська письменна течія, що гаслом бере українську мову і поділяється на дві галузі: наукову і літературну. В межах наукових завданнів гаряче працюють Ізмаїл Срезневський, родом росіянин, але вельми захоплений місцевими українськими впливами, людина енергійна і талановита, далі Микола Костомаров, Вадим Пассек, Іван Бецький. Одночасно поруч з ними йдуть письменники Корсун, Степ. Олександров, Кореницький, Степан Писаревський, Петро Писаревський, Марта Писаревська, Мих. Петренко, незабаром

виходе Яків Щоголів, якому судилось виявити свій талан далеко пізніше, в 70–80 роках після довгої мовчанки...» [38, с. 4].

1922 рік

В антології поезії «Струни» про Михайла Петренка мовлено наступне:

«Родився 1817 р. в Харківщині. Кінчив харківський університет. Перші твори надрукував у «Снопі» Корсуна, дальші у «Молодику» Бецького і в Метлинського «Южнім Русским Сборнику». (1848 р.). По тужливим настроям, по тузі й смутку, по незясованим пориванням у незнану даль він близький Забілі, такий як і він щирий, симпатичний, беспретенсійний поет. І мабуть тому то деякі його вірші підложено під ноти і вони стали доволі популярними» [39, с. 177].

В збірці подано три вірші Михайла Петренка:

– Дивлюся на небо. «Дивлюся на небо, та й думку гадаю...»

– Як в сумерки. «Як в сумерки вечірній дзвін...»

– Весна. «Весна, весна, година мила! ...»

[39, с. 177–179].

1923 рік

В «Збірнику найкращих українських пісень» було подано тексти пісень «Де Крим за горами» [40, с. 49–50] та «Дивлюсь я на небо, та й думку гадаю...» [40, с. 92] без згадки прізвища автора.

1924 рік

Відбулося наступне перевидання «Історії українського письменства» С. Єфремова [33]. Щодо Михайла Петренка, тексти про нього залишилися без суттєвих змін [41, с. 423, 437] (*див. також* [36, с. 214, 223], [37], [131, с. 423, 437] та [163, с. 340, 352]. – *О. П.*)

1926 рік

В «Хрестоматії нової української літератури» М. Плевако писав про Михайла Петренка:

«...Захоплення українських письменників дошевченківської доби романтизмом виявилось, звісно, не в самому тільки опоетизуванні національно-історичного минулого. Ті ж поети дали зразки романтики й на світові теми, наслідуючи, або й перекладаючи світових поетів (Артемовського-Гулака «Рибалка» – з Гете, ... також на теми народних легенд ... Костомарова «Брат з сестрою» та інше); нарешті, на теми особистих переживань – («романтизм серця») – Забіла, Петренко, Афанасьєв-Чужбинський... [42, с. 21]

...Людина м'якої, лагідної вдачі. М. Петренко таким же виступав і в своїй творчості. За все життя своє він написав кілька-надцять ліричних поезій. Всі вони мають журливий, елегійний і визначаються характерними для романтиків-індивідуалістів невиразними порівняннями у якісь далекі, невідомі, таємні, але «прекрасні» краї. Теми поезій Петренка – нещасне кохання, розчарування в житті, туга за втраченим щастям. Творчість його зазнала на собі впливу російських поетів-романтиків 20–30 р.р. – Козлова, Лермонтова й інших. Найкращими поезіями Петренка треба вважати: «Небо» («Дивлюся на небо, та й думку гадаю»), вірш, що був покладений на музику і зробився популярною піснею-романсом на Україні, «Вечерній дзвін», записаний під впливом російського поета Козлова, «Вечір», що нагадує «Вихожу один я на дорогу» Лермонтова, «Весна», «Думи мої», «Смута» та інші... [43, с. 335]

...Михайло Петренко, як і В. Забіла та Ол. Афанасьєв-Чужбинський, лише на дуже короткий час завітав до українського письменства. Писати почав він, очевидно, під впливом зросту інтересу до українського слова у Харкові в кінці 30–х р.р. XIX ст. Що-ж примусило його замовкнути, – не відомо, як невідоме й даліше життя його, після надрукування останніх його віршів р. 1848-го у «Ю. Р. Зборнику». (Є відомості, що він був якийсь час «стряпчим» у місті Лебедині на Харківщині). У «Сніпі» (сторн.175–184) вміщено сім віршів Петренка під загальним заголовком «Думки»: «Недоля», «Вечірній дзвін», «Смута», «По небу блакитнім», «Гей, Іване, пора», «Брови», «Туди мої очі». Далі у «Молодику» ч. II один вірш – «Батьківська могила». У «Южн. Русск. Зборн.» вкупі

з короткими біографічними відомостями, поданими видавцем збірника проф. А. Метлинським, під загальним заголовком «Думки та співи» передруковано старі поезії Петренка (з «Снопа») і додано кілька нових, а саме: «Думи мої, думи мої», «Весна», «Слав'янськ» (складається з трьох окремих віршів – згодом про рідний поетові Слав'янськ, природу його, про дівчат слав'янських та їхні пісні), «Тебе не стане в сих містах», «Минулися мої моди», «Іван Кучерявий» (досить велика поезія в 4-х уступах, що представляє собою і стилем і змістом наслідування історичних пісень: жінка тужить по чоловікові, що в полоні на «польській Україні», по синові, який пішов у поход на татарів і по дочці, котрої довго нема з «Святих гір») і нарешті «Недуг». Що до поезій, передрукованих з «Снопа», то вони часом змінені, напр., поезію «Смута» скорочено і надруковано без заголовка, поезія «Недоля» мала тут заголовок «Небо» і вкупі з нею під тим-же заголовком поміщено стару поезію «По небу блакитнім» і нову «Схилившись на руку, дивлюся я», які (усі три вірші) по змісту складають ніби одно ціле. Поезії «Вечірній дзвін» і «Брови» передруковано в «Южн.Русск.Зборнику» теж без заголовків. Іншу редакцію має також передрукована тут із «Молодика» поезія «Батькова могила», (тут вона зветься «Дума про батька» і вміщено її окремо од інших поезій Петренкових, після поеми Макаровського «Наталя»). Оце і вся літературна спадщина М. Петренка (усього 16 віршів) і її коротка (видима) історія.

В «Хрестоматії» Петренкові поезії дано в пізнішій (другій) редакції, з «Южн.- Русск. Зборника», за винятком лише поезії «Смута», яку передруковано з «Снопа» (бо тут уміщено пізніший її варіант). З поезії «Небо» дано в «Хрестоматії» лише першу частину «Дивлюся на небо»...» ...[43, с. 341–342]

...Гарним Забілі партнером був симпатичний, але так само неглибокий Михайло Петренко (народ. 1817 р.) з його невиразними пориваннями у якесь далеке, незнане небо («Дивлюся на небо») і з такою ж невиразною тугою та смутком («Весна», «Думи», «Минулися мої ходи»)...» [43, с. 437].

В хрестоматії було надано наступні вірші Михайла Петренка:

- «Тебе не стане в сих містах...»
- Небо. «Дивлюся на небо, та й думку гадаю...»
- «Туди мої очі, туди моя думка...»
- «Як в сумерки вечірній дзвін...»

- Смута. «Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче...»
- Весна. «Весна, весна, година мила!..»
- «Думи мої, думи мої...»
- «Минулися мої ходи...»
- Недуг. «Ходе хвиля по Осколу...»
- «Ой, біда мені, біда...»

[43, с. 335–341].

В статті І. Єрофіївайдеться про першу оперету В. Александрова «За Немань іду», але згадується й Михайло Петренко:

«...В п'єсу вставлено чимало народніх пісень, які поклала на музику старша дочка автора, що добре грала. Лектор нагадав, що вона склала також музику на слова думки М. Петренка «Дивлюсь я на небо, та й думку гадаю». Цю пісню деякі випадково вважають у купі з її мотивом за народну...» [44, с. 253].

В науковій розвідці І. Айзенштока подано листи П. Кореницького, написані в різні роки поету і видавцю О. Корсуну.

Перший лист датований «1843 года Сентября 4-го. С. Селивановка»:

«...Петренковъ нашъ кончаетъ уже свою драмму подъ заглавіемъ Польска любовь (помилка автора. Мова йде про «Панську любовь»), очень хорошую и занимательную п'єсу; также написалъ онъ еще Словьянски писни и Саурь-могилу и самъ отъ себя хочетъ издать; узнавши отъ меня, что я отдалъ тебѣ всѣ свои нелѣпости, онъ разбранилъ меня самымъ лучшимъ славянскимъ нарѣчіемъ и просилъ меня, чтобы я все взялъ обратно. Да и въ самомъ дѣлѣ, Александръ Алексѣевич! если все то, что я тебѣ оставилъ, не надобно и не служить ни къ чему, то пожалуйста чрезъ подателя этого письма пришли мнѣ обратно и особенно повѣсть Антипку. Я ее передѣлаю на другойладъ...» [45, с. 159].

На другому листі вказана дата «1844 года, Февраля 9-го дня. С. Селивановка»:

«...О Петренковѣ я уже болѣе полгода не слышу ничего...» [45, с. 161].

Третього листа було написано «1844 года Сентября 12-го дня. С. Рай-Александровка»:

«...Если ты что собираешь и думаешь печатать – я могу служить тебе некоторыми піэсами, даже очень большими¹⁾. Петренко нашъ фантазируетъ въ Харьковѣ и служить въ Уголовной Палатѣ; я писалъ къ нему недавно, послѣ же Покрова я надѣюсь видѣться съ нимъ въ Харьковѣ по очень критическимъ своимъ обстоятельствамъ и, собственно, о перемѣщеніи въ другое село просить Архіерея, – я теперь живу просто якъ сорока на тыну...

¹⁾ Як повідомлялося в «Маяку», «А. А. Корсунъ приготовилъ къ изданію второй томъ «Сніпъ». Въ этомъ томѣ будуть помѣщены Щира Любов и Божі Діти Основьяненка, произведенія: Гребенки, Боровиковскаго, Галки, Петренка, самого автора и других писателей; уже по одному исчисленію статей можно судить, что этотъ томъ литературнымъ достоинствомъ далеко превзойдетъ первый» («Маякъ», 1848, т. IX, кн. 18, глава 5, с. 118, Смѣсь, «Извѣстіе изъ Харькова»)...) [45, с. 162] (*див. також* [5, с. 118]. – *О. П.*)

Оригінальні листи П. Кореницького зберігаються в рукописному фондi Інституту російської літератури (Пушкінський дім).

1927 рік

Дещо про Поета згадано в «Нарисі історії української літератури» В. Коряка:

«...Слідом за Квіткою-Основ'яненком і разом із ним під кінець його життя виникає за 30–40 років досить численна слобожанська група письменників і вчених: Корсун, Степан Олександров, Петро й Степан та Марта Писаревські, Порфирій Кореницький, Мих. Петренко, Костомаров, Метлинський, Афанасьєв-Чужбинський, Макаровський, Забіла... [46, с. 350]

...У «Молодику» Бецького взяли участь такі письменники: Квітка-Основ'яненко, Ієремія Галка (Костомаров), А. Могила, М. Петренко, А. Чужбинський, І. Левченко, І. Бодяньський... [46, с. 356]

...Петренко вмістив ліричну поезію «Вечір»:

Схилившись на руку, дивлюся я
В вечірнє крайнебо, далеке й глибоке,

І чую – проситься душа моя
Туди, де потонуло в хмарках око.
І тьохка серце у мене,
І в очах стає темно й мутно;
Чого в душі моїй так зразу смутно;
Як подивлюсь, вечірнє небо, на тебе?
Покрите хмарами, мов хвилями те море,
Що нишком говориш в тишині?
Чи радість першую, чи тяжке горе
Ти шлеш самотному мені.
Чого, скажи, твоя журлива мова,
Моїй душі не до відома?
І мова ся, і ся велика річ –
Для мене темна так, мов тая ніч.
Ти, може, говориш те, що так, як хмари
Покрили крайнебо, краси твої,
Так потемніють дні мої
Без радощів і від людської кари?
А, може, те, що мій сирітський слід
Заллється на світі сльозою,
А доля зла й хмари бід
Ударють громом надо мною?
Тебе я не пойму й того, що далі буде;
А тільки тяжко так мені,
Неначе небо се і хмари сі
Мені схилилися на груди.

...Одна із поезій Петренка – «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю» – зробилася перше романсом, що його співано по панських господах, а згодом перейшла й у міщанство, нині її співається, як народню пісню.

Своє рідне місто виспівав у сентиментальному вірші:

Ось, ось Слов'янськ, моя родина.
Забилось серденько в грудях,
Пригнулись до землі коліна,
А очі плавають в сльозах.
Слов'янськ, Слов'янськ, як гарно ти
По річці Тору, по рівнині

Розкинув пишнії садки,
Квіти пахучі по долині,
І так красуєшся собі.
Твої дівки цвітуть так мило,
Їх чорні брови, їх пісні
По Україні – перве диво,
І перша слава для речей.
Нігде нема таких очей,
Які слов'янки мають очі:
І рання зірка на востоці
Навряд була ясніша їх.
Ох! Хто із хлопців молодих,
Який хоч раз на вас поглянув
Покійно нічку досипав,
По вас горюючи, не в'янув,
Не плакав нишком, не вздыхав.
Ви всі на диво білолиці;
Як подивлюся я на вас,
Ви настоящі чарівниці;
І всякий раз, і всякий раз,
Коли слов'янська ще промова,*
Так і почувється тобі,
Неначе вечером в діброві
Воркує горлиця собі;
А як вечірньою порою
В садочку пісню заведе,
Так до сліз нехотя і доведе
І серце підорве журбою...»

[46, с. 356–357].

* (треба: Коли слов'янка що промове, – О. П.)

1928 рік

В статті Л. Перетца відлено увагу й постаті Михайла Петренка, зокрема мовиться наступне:

«...Корсунові пощастило притягти до спілництва в «Снопі» такі молоді сили, як: 1, Микола Іванович Костомаров, 2, Порфир

Михайлович Кореницький 3, Степан, Петро й Марта Писаревські, 4, Михайло Миколайович Петренко. Сам Олександр Олексійович Корсун теж містить у «Снопі» свої власні твори... [47, с. 205]

... «Петренко..., узнавши отъ меня, что я отдалъ тебѣ всѣ свои нелѣпости, онъ разбранилъ меня самымъ лучшимъ славянскимъ нарѣчіемъ и просилъ меня, чтобы я все взялъ обратно. Да и въ самомъ дѣлѣ, Александръ Алексѣевичъ, если все то, что я тебѣ оставилъ, ненадобно и не служить ни къ чему, то, пожалуйста, черезъ подателя этого письма пришли мнѣ обратно и особенно повѣсть «Антипку», я ее передѣлаю на другой ладъ»... [47, с. 208]

...Дальшим співробітником «Снопа» був Михайло Миколайович Петренко (народ. р. 1817) як гадає акад. Єфремов, письменник «симпатичний, але неглибокий», такий-ж «безталанний співець власного горя» (С. Єфремов, Історія українського письменства, стор. 241)¹⁾. Він подав до «Снопа» скількись своїх «думок», написав оперу, ніде не надруковану й кілька ліричних віршів, вміщених, окрім «Снопа», в «Молодику» Бецького р.1843 і в «Южно-Русскомъ Сборникѣ» Метлинського 1848 року. Відомі такі вірші Петренкові: «Недоля», «Вечерній дзвін», «Смута», «Думи та співи» (у Михайла Петренка не було такого вірша. «Думи та співи» – назва збірки його поезій, що надруковано в 1848 році в альманасі А. Метлинського. – О. П.), «Брови», «Вечір», «Батьківська могила», «Небо», «Весна», «Слав'янськ», «Іван Кучерявий», «Недуг», «Дума про батька» («Батьківська могила» та «Дума про батька» – один і той же вірш під різними назвами. Див. [36, с. 162] також. – О. П.), «Минулися мої ходи», «Дивлюся на небо» («Недоля» та «Дивлюся на небо» – один і той же вірш, що увійшов і цикл «Небо». Мабуть, Л. Перетц зовсім погано був знайомий з творчістю Михайла Петренка. Див. [36, с. 162] також. – О. П.). Окрім того, Петренко написав ще драму за титулом: «Панська любов», «Слав'янські пісні» і «Саур-могилу», що нагодивсь сам видавати. Про ці три твори його стає відомо із вищенаведеного листа Порфира Михайловича Кореницького до О. О. Корсуна, з 4 вересня 1843 р., де автор між іншим подає: «Петренко нашъ кончаєть уже свою драму, подъ заглавіемъ «Панська любов» очень хорошую и занимательную пьесу; также написалъ онъ еще «Слав'янски пісни» и «Саур-могилу» и самъ отъ себя хочєть издать»... [47, с. 212]

...Про «Думки» Петренка критик пише: «Думки поеть не Петренко, а поезія...» «Сама поезія поеть эти «Думки», не самозванець поезія, а поезія настоящая, поезія, которая пѣла съ Пушкинымъ, Лермонтовымъ...» [47, с. 213].

¹⁾ Л. Перетц невдало навіть цитату з посиланням на С. Єфремова. В «Історії українського письменства» написано: «...Типовою на той час постаттю був Віктор Забіла (1808–1869), безталанний, «співець власного горя»; ... Гарним Забілі партнером був симпатичний, але так саме неглибокий Михайло Петренко (народ. 1817) з його невиразним пориванням у якусь далеке, незнане небо («Дивлюся на небо»)». – *О. П.*

В статті «Котляревщина» збірки «Українські пропілеї» І. Айзеншток наводить схему розвитку української літератури, запропоновану М. Петровим, де згадано й про Михайла Петренка:

«...III. Період романтико-художньої літератури, що розвинулась під подвійним впливом руських і польських поетів-художників: Пушкіна, Міцкевича та інших. Сюди належать А. Метлинський, М. Петренко, В. Забіла, О. Афанасьєв-Чужбинський та інші...» [48, с. 20].

Своєрідною згадкою про Поета в публікаціях стала помилка О. Тулуба, якої він припустився, надрукувавши матеріали до словника, розглядаючи «Петренко Михайло» як псевдонім А. Метлинського [49, с. 239] (*див. також* [50, с. 19], [67, с. 311], [76, с. 359], [97, с. 304, 504], [195, с. 9, 10, 12] та [198, с. 60–61]. – *О. П.*).

Далі, помилка О. Тулуба нагадала про Михайла Петренка вже в словнику, виданому в в цьому ж році [50, с. 19] (*див. також* [49, с. 239], [67, с. 311], [76, с. 359], [97, с. 304, 504], [195, с. 9, 10, 12] та [198, с. 60–61]. – *О. П.*).

1930 рік

В підручнику історії української літератури О. Дорошкевича в розділі «Другорядні поети» також згадано про Михайла Петренка:

«...§111. Перші спроби літературної лірики. XVIII століття принесло новій українській літературі багату ліричну спадщину: і

численні твори штучної лірики, і різноманітні усні пісні утворили вже певну традиційну поетику, що так виразно позначилася в піснях «Наталки Полтавки». Але перші зразки літературної лірики, що мають право на ширшу увагу (крім анонімних спроб ліричних у російських журналах кінця 20-х років), появились пізніше, лише в 30-х роках, ми вже згадували твори Євгена Гребінки, Л. Боровиковського; додамо тепер Амвросія Метлинського, М. Петренка, В. Забіли та багатьох інших, минаючи покищо Шевченкову лірику. Під впливом панівних романтичних настроїв і загальної уваги до багатой народної творчості починають відгукуватися молоді українські поети, і лірика, переплітаючися з народньою піснею, робиться найпопулярнішим жанром поезії, підтриманої Шевченковим авторитетом. Утворюється навіть численна «обивательська» поезія, провінційальна чи куткова «лірика», здебільша анонімна, що виявляє почуття й настрої здрібнілого маєткового панства. Більшість поетичних творів такого характеру використовує особисті теми й переспівує усну поезію. У ліричній поезії цієї доби ми можемо накреслити такі групи: 1) сентиментальна група, з дуже помітним наближенням до мотивів і форм усної пісні (М. Петренко, Марта Писаревська, Степан Писаревський, В. Забіла та ін.); 2) романтична група (Амвросій Метлинський, Микола Костомаров); 3) суспільна група, що гуртується коло Т. Шевченка й складається переважно з колишніх Кирило-Методіївських братчиків (Ю. Андрузький, Олександр Навроцький).

§ 112. Сентиментальна лірика. 1. М. Петренко. Поезії М. Петренка (всього 14) визначаються своїми мотивами розчарування («Недоля»), суму («Вечір») та загальної меланхолії, властивими сентиментальній ліриці. Запозичивши деякі мотиви з усної лірики («Минулися мої ходи») та з російських поетів (Козлова), Петренко дав досить милозвучні зразки, повиті щирим настроєм і чуттям...» [51, с. 90].

Відомий літературознавець А. Шамрай в своїй книзі-дослідженні багато уваги приділив творчості Михайла Петренка:

«...Не можна сказати, щоб імена Срезневського, Метлинського, Костомарова, Петренка та інших не були відомі в наших

історико-літературних традиціях. Ще в старих підручниках історії літератури (Петров, Дашкевич, Огоновський) находимо характеристики їх діяльності, спроби зв'язати їх роботу з виступами молодого Шевченка, нарешті, спроби висвітлити їх біографії на підставі матеріалу відомого, так-що і зараз ми в деякій мірі можемо посила-тися на них... [52, с. 1]

...Ще в часи розвитку літературної діяльності Метлинсько-го і Костомарова в альманасі «Сніп» виступає третє хронологічне покоління – О. Корсун, М. Петренко, а в «Молодиківі» – Я. Щоголів. Перший із них нічого нового не додає до зробленого старшими по-етами. Щождо другого, то невеличка його літературна продукція цікава для нас тим, що він чи не перший з харківських поетів пере-йшов від баладних і пісенних форм до рефлексивної, психологічної лірики, що так розвинулось в романтичних традиціях інших літератур в 20–40 роки. Таким чином, Петренко ніби робить даль-ший крок у розвиткові романтичних форм на харківському ґрунті, від епічних форм перейшовши до романсу, елегії, медитації і т.ін. ... [52, с. 11]

...Що ми можемо сказати, нарешті, про таких поетів, як М. Петренко, що їх твори в значній мірі невідомі, та й не знаємо, чи лишилося щось із них, крім опублікованого... [52, с. 19]

...Проте у зв'язку з поставленими завданнями годиться в першу чергу спинитися на тих творах в цих альманахах, що зна-менують собою дальший розвиток романтичних смаків, хоч як би несміливо вони не виявлялися, показати справді невиявлені ще до того тенденції, саме в творчості наймолодшого покоління. Серед молоді найцікавіша постать є Михайло Петренко, що свою літературну кар'єру почав і скінчив в харківських альманахах, і після того, як припинилось видання «Южного Русского Сборни-ка», з новими творами в друкові не з'являвся. (Причини раннього закінчення поетичної кар'єри Петренка нам невідомі, як і взагалі його життєва путь не освітлена у відомих нам матеріалах).

Перші його твори викликали прихильне ставлення з боку старших письменників харків'ян і від критиків, що відгукнулися на появу «Снопа», де видруковано було уперше поезії М. Петренка. А. Метлинський в листі до І. Срезневського від 26 серпня 1840-го року, розповідаючи про літературний мареріал, що його зібрав

Корсун для альманаху, з особливою увагою поставився до віршів Петренка.

«Сборник наш что то, как телега без колес. Я говорил про Корсуна студента, а не Каразина. Этот Корсун набрал книжище малороссийской всячины; но тут же является и поэт истинный не нам чета, студент бедный без роду и племени, некто Петренко».

В рецензії М. Тихорського на «Сніп» Петренкові віддається таксамо найбільша увага, як «настоящему поэту». На думку М. Тихорського, М. Петренко в своїх поезіях підніс українську мову до верхів творчості Пушкіна і Лермонтова.

«...вот где наша поэзия! То-то читаю и журналы, и книги, и стихов много – стихов звучных, плавных и даже трескучих, а все поэзии нет, как нет! Да где она девалась наша собственная поэзия? А вот видите ли в чем дело, я вам расскажу небольшую историйку о похождениях нашей поэзии; кто и как мне ее рассказал, узнаете после... Слушайте! Лермонтов, уезжая на Кавказ, увез с собой и поэзию, он умер, поэзия осталась одна сироткой на чужой стороне: к кому приютиться? ... (далі в тому ж тоні розповідається, як поезія мандрувала із Кавказу до Петербургу і як її перехопив в Харкові М. Петренко)... с тех пор поэзия живет взаперти у М. Петренки; он выучил ее малороссийскому языку, и волей неволей заставляет ее петь думки».

Цікаво відзначити, що з таким же співчуттям зустріли старші письменники і літературний дебют Щоголева, що виступив трохи пізніше з першими віршами на сторінках «Молодика». Виступ Петренка і О. Корсуна в «Снопі» (не зважаючи на невелику різницю в літах з Костомаровим) новий етап в тодішніх літературних взаєминах... [52, с. 168–169]

...Відгукнувся і Петренко на появу «Кобзаря» і в одному з перших свої віршів «Думи мої, думи мої» вар'їрує відомий вірш Шевченка під тою ж назвою:

Думи мої, думи мої
Де ви подівались,
Нащо мене покинули,
Чому одцурались?
Не вимолю, не виплачу
Словом, ні сльозами...
Не відаю і не знаю
Де б то вас шукати...

Але Шевченкова поезія не стала основним чинником у визначуванні смаків молодших харків'ян і Петренка зокрема, і відзначаючи особливості таланту молодого поета, старші представники підкреслювали інші прикмети в поезіях Петренка, що не мали спільного з молодими творами Шевченка, що в своєму «Кобзарі» 1840-го року кінець кінцем тільки геніяльно продовжував традиції харків'ян в тематиці і в жанрах. Невеличкий доробок Петренка, що складається з якихось десятка віршів (про неопубліковану його оперу, що згадується в листах Кореницького до Корсуна ми нічого не знаємо), має інші тенденції. Той же Костомаров в листах до Срезневського одзначив, як особливість молодого поета, поглиблення проти старших письменників ліричної стихії. Вірші Петренка, видруковані спочатку в «Снопі» і «Молодику», а потім передруковані в «Южном Русском Сборнике», мають одну основну ліричну тему, інтимні суб'єктивні рефлексії поета, в той час, як теми історичні, мотиви національної туги, що, з легкої руки Костомарова і Метлинського, геніяльно продовжував Шевченко, поет майже обходить. Його вірші, об'єднані під циклічними заголовками «Думи мої», «Небо», «Слов'янськ», не виходять за межі вузьких суб'єктивних настроїв, перейнятих серпанком глибокої меланхолії. Цей підкреслено сумовитий тон його поезій дав можливість М. І. Петрову в своїх «Очерках» характеризувати Петренка, як учня в деякій мірі Лермонтова, з його сумними темами – «поезія Петренка отличается еще более грустным тоном, постоянно о чем то вздыхает и порывается от земли к небу». Крім Лермонтова, що на його думку впливав на форми лірики Петренка, називає він ще імена Пушкіна і Козлова, традиціями яких визначається те, що становило особливості поезії Петренка. Певні нові тенденції супроти старших харківських поетів в творчості Петренка вбачає і М. Зеров, спиняючись більше на конкретних прикметах віршів Петренка. «... в його поезії більше книжного, нав'язного літературою... своїм віршом, амфібрахіями романсу «Дивлюсь я на небо», різностоповими ямбами свого «Вечеру», епіграфами Лермонтова Петренко відходить трохи від попередніх романсистів. Поряд з піснею він дає і ліричні медитації в дусі тогочасної російської лірики. У нього інші образи, складніша синтакса. Він не замикається виключно у крузі народніх поетичних образів».

Розвиток ліричної теми, вихід за межі звичайних усталених ще з часів Котляревського ліричних пісень, що в частині образотворчій і ритмічній базувались на усних традиціях, от те характерне, що відчували в поезіях Петренка історики літератури і треба сказати, що об'єктивні прикмети його віршів не суперечать цим визначуванням. Що правда, не можна сказати, щоб українська лірика з початку зародження романтичних смаків орієнтувалась на лише форми усної традиції – ми вже знаємо спроби Шпигоцького, Боровиковського заводити на українському ґрунті сонети Міцкевича, трохи пізніше спроби Ієремії Галки давати переклади навіть такого ліричного поета, як Байрон, але не можна сказати поперше, що вони попри свою неоригінальність були щасливо виконані, а подруге зразки переспівів з європейських літератур мали переважно прикмети епічної поезії – баляди, історичної пісні і т. д. Характерно, що Костомаров брав для перекладів чи переспівів з Байрона, або пісенні, або балядні мотиви, обминувши багату на емоціональні відтінки лірику Байрона.

Відомо, що в російській ліриці захоплення «народністю» в значінні «просто народности» було епізодом скороминущим і російська поетична генерація, починаючи з Пушкінської плеяди, культивувала складну своїми мотивами і формами лірику услід за західньо-європейськими джерелами – твори Байрона, Шіллера, Гете, німецьких романтиків були матеріалом не тільки для перекладів, але як і учбовий матеріал, на якому розвивалась національна поезія.

Отже, «книжні навіяння» в поезіях Петренка і треба розуміти, як спробу настроїти українську лірику на більш високий тон притаманний тодішній російській поезії. Теми його віршів «Дивлюсь я на небо», «По небу блакитнім», «Схилившись на руку», дещо з циклю «Слав'янськ» є вже спроба вийти за межі народньої пісні, спопуляризувати мотив «вечного стремления в бесконечность», такий властивий романтичній ліриці в різних відтінках і формах.

«По небу блакитнім очима блукаю
За думкою думку туди посилаю;
Тону там душею, тону там очима,
Глибоко, глибоко поміж зіроньками.
Тону там глибоко, як камінь той в морі,
Ні! так гину в небі, як в лютому горі:

В його темну пропасть я кинувся змалу;
 Ось скільки прожив я, а дна не достану;
 Ой гірко для серця так в горі тонути,
 Що лучче б умерти од злої отрути, -
 Живцем серце вирвать, і се буде легше,
 І муки від цього в сто раз буде менше.
 Затеж легко в небі душею топитись.
 І нічю при зірках сльозами залитись,
 Коли ніч та місяць твої сльози бачуть,
 І вмісті з тобою темніють і плачуть,
 Скрізь, боже, як тихо і в серденьку тихо,
 Його не тривоже ні думка, ні лихо;
 А тільки кохає небесна музика
 І легко колише вона його стиха

Хоч і зовсім ще невідомий від специфічної пісенної семантики, вірш проте сплянується в інші стилістичні традиції – «в його темну пропасть я кинувся змалу», «а тільки кохає небесна музика» і т. інш. Ще в більшій мірі такий відхід від традиції знаходимо в інших віршах Петренка, де ця «книжна навіяність» виявляється і в відповідній семантиці і в ритмічно-синтаксичних побудованнях з виходом за межі епічної фрази народньої пісні, з характерним для романтичного стилю патетичним побудованням синтаксиса.

Схилившись на руку, дивлюсь я
 В вечірнє крайнебо далеко й глибоко,
 І чую проситься душа моя
 Туди, де потонуло в хмарах око.
 І тьохка серце у мене,
 А в очах темно, темно, мутно...
 Чого ж в душі становиться так смутно...
 Коли дивлюсь, вечірнє небо, на тебе?
 Покрите хмарами, мов хвилями те море,
 Що ти там мовиш в вишині?
 Чи перші радості, чи тяжке горе
 Ти шлеш самотньому мені?
 Чого твоя журлива мова
 Моїй душі невідідома?
 І мова ся, й велика річ
 Для мене темна так, мов тая ніч.

Ти, може, говориш же, що так як хмари
Покрили край небо, краси твої,
Так потемніють дні мої
Без радості і від людської кари...

Перш за все впадає в око типова романтична фразеологія.

Що ти там говориш в вишині?
Чи перші радості, чи тяжке горе
Ти шлеш самотньому мені...

або:

Так потемніють дні мої
Без радості і від людської кари... [52, с. 171–173]

...Рядки ці сприймаються, як типові кліше романтичного стилю, поширені, поетичні формули – «радості життя», «радість життя», «увянет життя радість» і т. д. Показові є таксамо і ритмічно-синтаксичні побудування віршу з розгорнутим реченням, що закінчується патетичним запитанням –

І тьохка серце у мене,
А в очах темно, темно мутно...
Чого ж в душі становиться так сумтно,
Коли дивлюсь, вечірне небо, на тебе?

що нагадувало М. Петрову патетику Лермонтовського «Выхожу один я на дорогу».

Что же мне так скучно и так грустно...

Намагання вийти за межі пісенних традицій виявляється в деякій мірі і в любовній ліриці Петренка з циклу віршів «Слав'янськ». Знов такі пісенні традиції ускладнюються новою семантикою – порівняннями, антитезами, взятими з літератури романтичної, епітетами і т. д.

Рай цілий радости і пекло мук,
Пісні Слов'янські, голос з того світа,
Невідомий от серця і для серця гук,
Душа дівоча без привіта...

У першому рядку маємо варіацію поширених романтичних метафор, як напр.

«И ад страстей кипел в душе моей.
Я понял, понял жизни ад
Больной души моей жесткое томленье
Отрава ревности, напрасной страсти ад і т. д.»

Типовий для романтичного стилю є, так само, і спосіб поширеного порівняння мелодії пісні з божевільною:

Так, як безумна та в ночную пору,
Розкинувши волосся на плечах,
Біжить, летить з гори на гору
Тоска в душі, а сльози на очах...

Характерніший зразок романтичного навіяння є вірш Петренка «Як в сумерки вечерній звін», як в частині образотворчій, так і в ритмічній, являючись вільним переспівом відомого віршу І. Козлова «Вечерний звон».

Як в сумерки вечірній дзвін,
Під темний вечір сумно дзвоне,
Як з вітром в полі плаче він,
А у діброві тяжко стогне,
Тоді душа моя болить,
Від смуги плачу по невірній
А думка все туди летить,
Де вперш почув я дзвін вечірній,
Де вперше так я полюбив
Поля привольні і діброви,
Де вперше світ і радість вздрів.
Та карі очі, чорні брови.

В цьому уступі є типові розгорнуті періоди, що так бискуече представлені напр., у відомому вірші Лермонтова «Когда волнуется желтеющая нива»..., де вірш складається з двох розгорнутих речень, чи, власне, періодів. Але в більшості поезій Петренка, як «Любовник», «Чого ти, козаче», «Чом не заплакати мені», «Туди мої очі, туди моя думка», як і інші його поезії не виходять за межі романсової строфіки і синтаксично-ритмічного побудування. Складна структура особистої лірики представлена з російської поезії 20–30 років, кінець кінцем, тільки в незначній мрі позначилася на творчості Петренка. Романсова ж лірика з її замкнутою строфікою, простим побудуванням синтакси, нарешті, своєю близькістю до пісні прищепилася, як найширше і в Петренка, і в інших його сучасників О. Корсуна, В. Забіли, Афанасьєва і інших. Якщо говорити про традиції російської романтичної поезії в творчості українських поетів 40-х років, то, очевидно, доведеться звертатися не до складної композиції, медитації, елегії, а до форм

більш примітивних – романсових. Типовим прикладом таких поширених мотивів романсових може бути вірш Корсуна «Від чого?».

Що се таке – від чого квітоньками
Гарнесенько та рожа розцвіта,
Й метеликів уранці слізеньками
Заманює, мов би коханка та?
Що се таке – чи поцілунок, може,
У річці гоне хвилі гарно так;
І соловейко той побіля рожі
Звідчого так виспівує козак?
Що се таке, що серденько так б'ється,
І сняться сні такі собі чудні:
То – мов мороз по тілу розіллється,
То – мов огонь – і я горю в огні?...

М. І. Петров, в своїх «очерках», вбачав в цьому вірші сліди впливу Пушкіна, хоч не навів прикладів, щоб ствердили цю його думку. Але можна сказати, що Пушкінський вірш з його складною конструкцією ледве чи має щось спільного з цим типічним романсом і в темі і в строфічному побудуванні. Він, власне, і є ніщо інше, як переклад чи швидше переспів популярного в 20-х роках романсу «Скажите мне», що текст його находимо в повісті Марлінського «Испытание», та, очевидно, Марлінський є автор і самого романсу. Досить порівняти російський текст з наведеним віршем О. Корсуна, щоб переконатися в безсумнівній його залежності від романсу.

Скажите мне, зачем пылают розы
Эфирною душою, по весне,
И мотылька на утренние слезы
Манят, зовут приветливо они?
Скажите мне!

Скажите мне, не звуки ль поцелуя
Дают свою гармонию волне?
И соловей, пленительно тоскуя,
О чем поет во мгле и тишине?
Скажите мне!

Скажите мне, зачем так сердце б'ется
И чудное мне видится во сне:
То грусть по мне холодная прольется,

То я горю в томительном огне?
Скажите мне!

І ця популярність переважно романсових форм, як уже сказано, пояснюється пісенною стихією в творчості наших поетів 40-х років, традиційними стилістичними канонами любовної пісні, в якій потопають ці окремі намагання того ж Петренка підвестися до високих гатунків «книжної» романтики. М. І. Петров, встановлюючи зв'язки між віршами Петренка і Лермонтова, не дооцінював значіння цього моменту, різних стилістичних стихій, з яких виходили обидва поети, таксамо, як не відчув тої своєрідної метаморфози, яку мусіли відбутися світові романтичні мотиви, потрапляючи на місцевий український ґрунт. Так, напр., згадуючи відому річ Петренка «Дивлюсь я на небо...», Петров уважає можливим припустити, що автор «в самом деле поддельвался под тон молитвы Лермонтова». (На початку віршу Петренка стоїть епіграф з цієї поезії). Не кажучи вже про те, що між цими поезіями спільного дуже мало, важливо нам підкреслити радикальну різницю стилістичної традиції, відсутність у Лермонтова того епічного складу, що становить невід'ємну рису Петренкової пісні, хоч тема «світової туги», звичайно, походження не епічного. Взяти хоча б типові образи Петренкового віршу:

Чому я не сокіл, чому не літаю...

Шукать собі долі, на горе привіту...

Бо долі я змалку кажуся нелюбий...

Так дайте же крилля, орлячого крилля... і т. д.

щоб одразу відчуті в цих рядках усталену символіку багатьох українських пісень. Перший і останній приклад є найпопулярніший засіб усної метафоричности, що його находимо в піснях XVIII-го століття:

Ой коли б я мав та орлові крила,

Полетів би я, де дівчина мила...

У «Полтавці» Котляревського:

Полетіла б я до тебе, та крилець не маю,

Щоб побачив як без тебе із горя всихаю...

Як згадувалось в одному з попередніх розділів, романсуванню пісень явище щонайтісніше зв'язане з сентиментальними ще традиціями, що його почав Котляревський в пісенних партіях своєї опери «Полтавка». Знамениті «Віють вітри, віють буйні...» і інші

популярні пісні, що мають свою історико-літературну аналогію з такими мотивами в російській літературі ще XVIII століття, як «Стонет сизый голубочек...», є процес ушляхетнювання народної пісні, не виходячи за межі стильових її особливостей.

Не важко побачити, що це піднесення пісні до книжних віршів виявляється в підкреслюванні, головним чином, емоціонального кольориту фрази, ускладненні її синтакси і т. д. В рядках з пісні Наталки

Ох, як болить моє серце, а сльози не ллються...

Де ти, милий? чорнобривий? Де ти, озовися?!

бачимо засоби такої модернізації пісенних форм в «изящной литературе». Пісні С. Писаревського, Боровиковського, Костомарова і інших і творилися за такими рецептами. В значній частині поезії М. М. Петренка виразно відбивається ця ж традиція, навіть іноді з відгуками пісень із опери Котляревського. В поезії «Минулися мої ходи» рядки

Другим щастя і кохання,
А я тільки плачу,
Сльозам, горю, тоскованню
І кінця не бачу...

є ніщо інше, як ремінісенція відповідної строфи з пісні Наталки, таксамо, як рядки

Чи ви в морі з буйним вітром
Збиваєте хвилі;
Чи за морем співаєте
Пісні жалісливі?
Чи по скелям, по бескедам
Блукаєте сдуру,
Чи з панами вельможними
Гадаєте думу?

(Думи мої)

є варіація відомої пісні С. Писаревського «Де ти бродиш, моя доле».

В цілому, відхід від сантиментальних традицій позначається в більшій ліричності віршів Петренка, Афанасьєва-Чужбинського, В. Забіли у відході від простоти тематичної, якою позначаються сантиментальні романи, заведення тем філософських і т. д. Піднести до складної синтаксично і ритмічно лірики російських

поетів 20–40-х років, поза нечисленними спробами Петренка, вийти за замкнуті межі романсу, побудованого на пісенних традиціях, їм в більшості не щастило. Тому то при встановленні зв'язків з російською лірикою треба мати на увазі не таких поетів, як Лермонтов, а творців романсів «любовных песен», що в 40-х роках були явищем в російській літературі другорядним і не стояли на першому плані.

Та, власне, інакше і не могло бути, якщо згадати різницю в соціальному оточенні наших романсистів з видатними діячами російської лірики 30–40-х років. З одного боку поети, що творили на базі блискучої, хоч і клясово-обмеженої, традиції, в оточенні глибоко культурного навіть витонченого побуту, що давав матеріал для виявлення тонких, рафінованих вражінь і з другого боку – «бедный студент, уроженец Изюмского уезда», що в своїх віршах звертався «к месту своей родины, к своим семейным отношениям», цебто обмежував свої спостереження вражіннями від глибокого провінціального Слов'янська на Озюмщині. Звичайно, справа тут не в «бедности», а в тій провінціальной законсервованості, і відсутності тої культурної бази, що давала б можливість вийти за межі скромного життєвого досвіду у тому випадкові, як суб'єктивні чи об'єктивні обставини відривали поета від широких громадських інтересів, що збудились, як ми вже бачили, в рядках здемократизованої дворянської інтелігенції з наростанням буржуазних тенденцій...» [52, с. 174–178].

А. Шамрай в книжці «Харківська школа романтиків» пише про наміри видати твори харківських романтиків 30–40-х років, що дозволило б «заповнити певну прогалину в історіях літератури і в ерудиції літературній читача»:

«...Треба сказати, що твори цих забутих уже письменників, крім Костомарова і Метлинського (вид. «Руської письменности», що до речі його важко вже здобути), не то що видавалися, але не робилося спроб навіть зібрати і розшукати розпорошений по старих часописах російських їхній літературний матеріал. В нашому виданні твори їх за хронолонічним порядком мають скласти чотири томи. До першого увійдуть твори І. Срезневського,

Л. Боровиковського і О. Шпигоцького, до другого – Метлинського, до третього – Костомарова, до четвертого – Корсуна, Петренка і С. Писаревського...

...Не ставлячи в цьому передньому слові завдання детально з'ясувати зміни й еволюцію романтичної школи (про це буде докладно сказано в розвідках до кожного тому), проте можемо відзначити, що осередками, навколо яких формуються групування романтиків, будуть для нас харківські альманахи, в яких вмішувалась продукція поетів тих часів. Таким чином «Український альманах» (1831–го року) був тою організаційною формою, що з'єднав коло себе найстаршу генерацію харківських романтиків (Шпигоцький, Срезневський, Боровиковський), альманахи «Сніп», «Молодик» і нарешті «Южно-русский Сборник» кінець 30 і 40 років об'єднують середню генерацію (Метлинський, Костомаров) і нарешті наймолодшу (Петренко, Корсун, Я. Щоголев). Уже це дає виправдання такому саме розміщенню матеріялу по томах... [53, с. 1–2]

...Не можна сказати, щоб імена Срезневського, Метлинського, Костомарова, Петренка та інших не були відомі в наших літературних традиціях. Ще в старих підручниках історії української літератури (Петров, Дашкевич, Огоновський) находимо характеристики їхньої творчості, спроби зв'язати їхню літературну діяльність з поезіями молодого Шевченка і т. ін., нарешті спроби висвітлити їх біографії на підставі матеріялу відомого, так що і зараз ми в деякій мірі можемо посилатися на них. Правда, не всі діячі того часу були відомі нашим історикам літератури – діяльність О. Шпигоцького, Л. Боровиковського-поета були для них порожнім звуком, алеж кінець-кінцем старим історикам літератури доводилось рахуватися з наявністю фактичного матеріялу, просто не мали вони можливості використовувати в свій час рукописні фонди. Алеж переважно мали ми занадто схематичні портрети поетів-харків'ян, без детальної і поглибленої характеристики, як засобів їх письма, так і того цілого літературного руху, що його вони репрезентували. Велична постать Шевченка ніби потьмарила роботу його попередників ... [53, с. 3]

...Ще в часи розвитку літературної діяльності Метлинського і Костомарова в харківських обставинах в альманасі «Сніп» виступає третє хронологічно покоління романтиків – О. Корсун,

М. Петренко, а в альманасі «Молодик» – Я. Щоголев. Перший із них нічого нового не додає до зробленого уже харківськими його попередниками, популяризуючи форми ранньої романтики – баладу, народнє повір'я і т. ін., і не визначаючись літературним талантом. Щождо другого, то невеличка його літературна продукція цікава для нас тим, що він чи не перший з харківських поетів перейшов від баладних і пісенних форм до рефлексивної, психологічної лірики, що так розвинулась у романтичних традиціях інших літератур у зв'язку з Байронівською традицією. Таким чином, Петренко ніби виявляє нову фазу в розвитку української романтики, перейшовши від епічних народніх форм до романсу, елегії, медитації і т. ін. ...» [53, с. 14].

В статті «Літературний гурток І. Срезневського», в тому ж першому томі книги, А. Шамрай нагадує:

«...Що ми можемо сказати, нарешті, про таких поетів, як М. Петренко, що їх твори в значній мірі невідомі, та й не знаємо, чи лишилося щось із них, крім опублікованого...» ...[54, с. 21] (див. також [52, с. 19]. – О. П.).

В другому томі книги А. Шамрая, де вміщено листування А. Метлинського та І. Срезневського, згадується про Михайла Петренка:

«...Сборник наш что-то как телега без колес. Я говорил про Корсуна студента, а не Каразина. Этот Корсун набрал Малороссийской всячины; но тут же является и поэт, истинный, не нам чета, студент бедный без роду и племени, некто Петренко... [55, с. 138]

...М. Петренко, виступив уперше в «Снопі», надрукувавши там кілька своїх віршів. Цікаво одзначити, що не тільки Метлинський, але й Костомаров був високої думки про талант Петренка. В одному з листів до Срезневського, розглядаючи альманах «Сніп», він ладен признати талант лише у одного Петренка...» [55, с. 211].

Також в третьому томі «Харківська школа романтиків» наведено лист М. Костомарова І. Срезневському, де він пише про Михайла Петренка:

«...Между тем готовится у нас в Харькове огромный малороссийский Альманах изд. Корсуном (о нем пишет А. Л.) Если говорить правду, то за исключением стихотворений г. Петренка и Писаревского (сына того священника) все прочие (о своих я судить не буду) носят на себе отпечаток, если не совершенной бесталанности, то совершенного безвкусыя. Правда, исключу из этого соч. самого издателя, но они очень слабы по изобретению. Старание прикидываться мужиком портит нашу бедную литературу. До того, еще большая часть писателей этой новой школы, выгнанные семинаристы – это может служить рекомендацією за их литературный вкус.

Харьков. Ноябр. 6. 1843...» [56, с. 332].

1940 рік

Г. Нудьга в статті пише про творчість Михайла Петренка:

«...Явище це ще більше поширюється в XIX ст. Майже кожний збірник пісень і лубочного, і наукового характеру містить у собі пісні літературного походження...

...Найчастіше зустрічаємо в цих пісенниках твори Шевченка, Руданського, Глібова, Петренка і особливо пісні з «Наталки Полтавки» Котляревського... [57, с. 158]

...Чимало творів увійшло в український фольклор з поезій романтиків XIX ст. В. Забіли, Аф. Чужбинського, М. Петренка та ін. ... [57, с. 172]

...З творів цих, так званих «малих поетів»-романтиків 30–40 років XIX ст., набрала популярності ще одна пісня – Михайла Петренка – «Дивлюсь я на небо...». Текст, який увійшов у фольклор як пісня, являє собою першу частину (24 рядки) поезії Петренка «Небо», що у автора складається з 92 рядків. Тексти, надруковані в інших джерелах як авторські (наприклад, в «Очерках истории украинской литературы» Н. Петрова), мають деяку відміну від авторського, поданого в збірнику Метлинського. Варіації пісні в пісенниках і в фольклорних записах теж незначні...» [57, с. 173–174].

1941 рік

В книзі «Пісні і романси українських поетів» Г. Нудьга, її упорядник, умістив два вірші Михайла Петренка:

– Небо. «Дивлюся на небо, та й думку гадаю...» [58, с. 61–62]

– Чого ти, козаче...«Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче...» [58, с. 63–64]

Про Поета у примітках цієї книги повідомляється наступне:

«...В літературі став виступати в 1841 р. Поезія «Небо» друкувалася спочатку в «Южнорусском сборнике» А. Метлинського (Х., 1848), де мала 92 рядки, з яких перші 24, як окрема пісня, поширилася у фольклорі. Записи варіантів є з Полтавщини, Одещини, Харківщини та інших областей. Зустрічається часто і в пісенниках (напр., в пісенниках: «Метелиця», М., 1862; «Украинский кобзарь» Н. Сучиленка, 1897; «Золоті ключі» Д. Ревуцького і багатьох інших). Наслідування цієї поезії є у Старицького та в інших українських поетів. Музику писав композитор В. Заремба.

«Чого ти, козаче» – зустрічається рідше.

Обидві поезії передруковані з «Южнорусского сборника» Метлинського...» [58, с. 259–260].

1943 рік

Наступна спогадка про Михайла Петренка мала місце в окупованому Донецьку в січні 1943 року:

«...Освіту здобув у Харківському університеті. Почав писати 1841 р., надрукувавши в збірнику «Сніп» кілька ліричних поезій. Інші поезії містив у «Молодику» (1843 р.) та «Южном Русском Сборнике» (1848 р.) Метлинського. У своїх ліричних поезіях Петренко наслідував народним мотивам та Шевченкові. Вони наскрізь пройняті тугою, себто відображають переживання поета 100 років тому назад, коли українська інтелігенція в змаганні з миколаївською реакцією не мала надії на краще й коротала вік на засланнях, як кирилومهфодіївці та, зокрема, Т. Г. Шевченко.

В порядку ознайомлення нашого громадянства з творчістю земляка-ювіляра Михайла Петренка нагадаємо, мабуть, усім

відому пісню, автора якої, проте, не всім відомо, бо за більшовиків поет не був визнаний.

Вміщуємо цю пісню:

Дивлюсь я на небо та й думку гадаю

«Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...»

(в статті надається повний текст вірша)

Подаємо ще іншу поезію М. Петренка.

ВЕСНА

Весна, весна, година мила!

Як гарно ти, як пишно ти

Долини, гори звеселила,

Скрізь – скрізь розкинула квіти!

Усе кругом зазеленіло...

Чого ж очам моїм немило

Дивитися на Божий світ?

У мене серденько болить,

А сльози нижуться на вії...

Се од того, що, бач, літа мої,

Ще раннії та молодії,

Не бачили, не чуяли весни...

(в статті надано перші дванадцять рядків вірша. – О. П.) [59].

Ще одна згадка про Поета-земляка була в «Донецькій газеті», але вже в травні:

«Нижчеподаний вірш написаний 100 років тому нашим земляком Михайлом Петренком, автором знаменитого вірша «Дивлюсь я на небо, та й думку гадаю»:

Ось, ось Слав'янськ, моя родина.

Забилось серденько в грудях,

Пригнулись до землі коліна,

А очі плавають в сльозах.

Слав'янськ, Слав'янськ, як гарно ти

По річці Тору, по рівнині

Розкинув пишнії садки,

Квіти пахучі на долині,

І так красуєшся собі.

Твої дівки цвітуть так мило,
Їх чорні брови, їх пісні
По Україні – перше диво,
І перша слава для річей.
Ніде нема таких очей,
Які слав'яни мають очі:
І рання зірка на востоці
Навряд була ясніша їх.
Ох, хто із хлопців молодих,
Який хоч раз на вас поглянув
Покійно нічку досипав,
По вас горюючи не в'янув,
Не плакав нишком, не зітхав.
Ви всі на диво білолиці;
Як подивлюся я на вас,
Ви настоящі чарівниці;
І всякий раз, і всякий раз,
Коли Слав'янська ще промова,*
Так і почувється тобі
Неначе вечером в діброві
Воркує горлиця собі;
А як вечірньою порою
В садочку пісню заведе, –
Так аж до сліз і доведе,
І серце підірве журбою...»

* (треба: Коли слов'янка що промове, – О. П.) [60, с. 4] (вірша «Слав'янськ», мабуть, було переписано з «Нарису історії української літератури» В. Коряка [46, с. 357] на що вказують деякі текстові помилки. – О. П.).

1954 рік

В двотомній «Історії української літератури» подано інформацію про Михайла Петренка:

«...У 30–40-х роках в перербурзьких і харківських альманахах виступили поети-романтики М. Петренко, В. Забіла, у творчості яких поряд з прогресивними тенденціями виявились

і елементи консервативні. Їх твори друкувалися в альманахах «Ластівка» (*М. Петренко в альманасі «Ластівка» не друкувався. – О. П.*), «Сніп», «Молодик», «Южный русский зборник». Багато поезій Забіли в свій час були невідомі і друкувалися лише в журналах у другій половині XIX ст.; збірками вони вперше були видані в 1906 р. у Києві і Львові...

В кращих своїх творах ці письменники виразили невдоволення тогочасною жорстокою дійсністю. Використовуючи мотиви і художні засоби народної творчості, вони зуміли висловити глибоко людяні почуття, переживання, мрії.

Ці поети розробляли в основному жанр романса і пісні, побудованих здебільшого на засобах народнопісенної символіки і паралелізму. Для їх поезії характерні імтимні ліричні мотиви: скарги на особисту недолю, нещасливе кохання, нарікання на людську байдужість.

Чимало творів Петренка, Забіли, Афанасьєва-Чужбинського мають пасивно-споглядальний характер, сповнені роздумів про скороминушу молодість, пройняті бажанням втекти від злигоднів життя. У деяких поезіях Петренка і Афанасьєва-Чужбинського має також місце ідеалізація минулого.

Михайло Миколайович Петренко народився 1817 р. (дата смерті невідома), жив у м. Слав'янську, Ізюмського повіту. По закінченні Харківського університету працював на дрібних урядових посадах.

На віршах Петренка певною мірою позначився вплив ліричних поезій Лермонтова. На це вказує і епіграф до першого надрукованого вірша «Недоля» («Дивлюся на небо...»), взятий з поезії Лермонтова:

В минуту жизни трудную,
Теснится (ль) в сердце грусть...

Чимало спільного у вірші Петренка «Вечір» («Схилившись на руку, дивлюся я...») з поезією Лермонтова «Выхожу один я на дорогу...».

Вірш Петренка «Вечірній дзвін» є вільним переспівом однойменного твору російського поета Козлова.

Поезією Шевченка підказаний вірш «Думи мої...», вперше надрукований у 1848 р.:

Думи мої, думи мої,
Де ви подівались,
Нащо мене покинули,
Чому одцурались?

Найбільш популярною поезією М. Петренка була «Недоля» («Дивлюся на небо та й думку гадаю...»), що стала народною піснею... [61, Т1, с. 191–192]

...З літературної спадщини таких поетів-романтиків, як Петренко, Забіла, Боровиковський, зберегли певне значення тільки ті твори, які своїм змістом і формою стоять близько до прогресивного романтизму...» [61, Т1, с. 199]

1955 рік

Було перевидано двотомну «Історію української літератури» [61]. Тексти, де згадується про Михайла Петренка, залишилися без змін [62, Т1, с. 191–192], [62, Т1, с. 199].

1956 рік

В двотомнику «Пісні та романси українських поетів» про Михайла Петренка мовлено наступне:

«...Близько до Забіли стоїть М. Петренко. Його пісні відзначаються рефлексійністю, меланхолійністю, якоюсь особливою тугою. В них виступає бажання відірватися від земного життя і поривання в небесну даль. Поет хоче мати крила, щоб відлетіти «далеко за хмари, шукати там долі і ласки», якої не може мати на землі серед людей. Простота, безпосередність вислову, щирість почуттів були, очевидно, причиною того, що деякі з них народ відібрав до свого репертуару, де вони збереглися і до наших днів.

Вірш Петренка «Туди мої очі», на основі якого виникла пісня «Де Крим за горами», викликав значний інтерес в народі, про що свідчать ті значні доробки і переробки твору, які внесені до авторського тексту протягом останніх ста років.

Більшість згаданих авторів-романтиків тільки недовгий час займалися творчістю, принаймні не квапилися з друком своїх творів... [63, Т1, с. 43–44]

З боку окремих буржуазних учених були спроби твердити, що трудовий народ неспроможний творити, він тільки відтворює те, що йому підносять вибрані одиниці з середовища пануючих класів. Переробка літературних творів у народі найкраще спростовує ці реакційні догми. Народ, естетичні принципи, художній досвід якого широко використовує література, зразково редагує, шліфує твори одиниць, приймаючи їх у свій поетичний арсенал. З поданого тут матеріалу видно, як доречно зроблені поправки в піснях В. Забіли, М. Петренка, С. Карпенка, Т. Шевченка, Л. Глібова, Ю. Федьковича, П. Грабовського та ін. ... [63, Т1, с. 69]

В книзі також представлено деякі вірші Михайла Петренка:

НЕБО

«Дивлюся на небо та й думку гадаю...» ...

[63, Т2, с. 30]

(в статті подано повний текст вірша. – О. П.)

* * *

Туди мої очі, туди моя думка,
Де ти живеш, Галю, сердешна голубка!
Од раннього ранку до пізньої ночі
Я плачу без тебе і виплакав очі.
А ти мого горя не чуєш й не знаєш,
Ой, як болить серце, як тебе згадаєш!
Дарма п'ялю очі далеко за гори, –
Коханки не бачу – за те ж люте горе,
Мов тая гадюка, коло серця в'ється...
Ой, як йому тяжко! Ой, як воно б'ється!
Дарма топлю очі в крайнебо блакитне;
Усім воно ясне, ласкаве, привітне;
По йому так пишно марний місяць бродить
І тисячі тисяч за їм зірок ходить.
Від його ж на мене недолею віє,
Як гляну в крайнебо – серденько заніє,
Останню радість від мене одгонить,

Туманить очиці, горем душу томить.
Бо там за горою, де зіронька сяє,
Бо там моя мила голубка витає.
Закрилась від мене і небом, горами,
А я тут zostався з тоскою, з сльозами!
Туди ж мої очі, туди ж моя думка,
Де ти живеш, Галю, сердешна голубка!

[63, Т2, с. 31]

ДЕ ГРІМ ЗА ГОРАМИ

(Народний варіант)

Де грім за горами, де сонечко сяє,
Ой там моя мила голубка витає.
Закрилась від мене небом і землею,
А я сам zostався навик сиротою.
Взяв би я бандуру та й заграв, що знав, –
Через ту бандуру бандуристом став.
Марусино, серце, пожалій мене,
Візьми моє серце – дай мені своє.
Кажуть люди: «Дурню, що ж ти наробив,
Що ти ту дівчину вірно полюбив!»
Та все через очі, коли б я їх мав,
За ті карі очі душу б я віддав.
Взяв би я бандуру та й заграв, що знав,
Через ту бандуру бандуристом став

[63, Т2, с. 31–32].

НЕДУГ

(Уривок)

Ходить хвиля по Осколу,
Аж на берег скаче;
Ходе голуб по берегу,
По голубці плаче.
Хвиля вдариться об берег, –
Берег зеленіє,
Як загуде сизий голуб,
Так аж серце ниє.

Гудів, гудів сизий голуб,
Та й став воду пити,
Хотів, бідний, своє горе
Водою залити.
Де ти, моя голубонько,
Де ти, сизокрила,
Нащо мене покинула,
За що розлюбила?
Чи любила, не любила,
А завдала жалю!
Прийди, серце, подивися,
Як я погибаю.
Болить в мене головонька,
Болить серце дуже,
Ой прийдеться загинути,
А тобі й байдуже.
Гірко мені жить без тебе,
Божий світ темніє,
Очі плачуть, серце рветься
І від муки тліє.
Полиняло моє личко,
Як квіт у морозі,
Прилинь, поглянь, моє серце,
Хоч на мої сльози.
Хвиле, хвиле, буйна хвиле,
Удар мене в груди,
Мені гірко жить на світі,
Чи не легше буде!
Покотилась буйна хвиля
На жовтий пісочок,
Де ти, милий, чорнобривий,
Сизий голубочок?

[63, Т2, с. 32–33]

В коментарях про вірші Михайла Петренка Г. Нудьга пише наступне:

«...Маловідомий поет-романтик... У 1841 р. закінчив Харківський університет і тоді ж почав виступати в літературі. Надрукувавши кілька поезій у «Снопі» (1841), «Молодику» (1843)

Бецького та «Южно-русском сборнике» (1848) Метлинського, він замовк і вже в друкові не появлявся. З листа П. Кореницького до О. Корсуна від 3.IX.1843 р. відомо, що в останній час написав п'єсу «Панська любов» та виготував збірку своїх поезій, але в друкові вони не появилися.

Небо. Передруковано з видання «Южно-русский сборник», 1848, стор. 32–33. Вперше надрукував в альманасі «Сніп» 1841, 175. В один час цю поезію приймали за твір Т. Г. Шевченка (див. «Правда», Льв. 1876, IX, 127. «Зоря», Льв., 1887, 4, 69). Тому, що в «Снопі» ця поезія має заголовок «Недоля», в «Южно-русском сборнике» – «Небо», а в дальших антологіях заголовки давали за початковими словами – дехто вважав її за три окремі твори.

Про популярність і варіанти див.: Петров, Очерки ист. укр. лит., 1884, 163. А. Сучиленко, Укр. кобзар, 1897, 76. Збірник найкращих українських пісень, 1923, 92 та ін. В деяких збірниках зазначено прізвище автора.

Музику до слів цього твору написала дочка В. Александрова – Людмила. Аранжував В. Заремба («Червоний шлях», 1926, №9).

Туди мої очі. Передруковано з альманаха «Сніп», 1841, 183–184. В народних варіантах ця пісня значно скорочена і відома з різними початками: «Де грім за горами», «Де Крим за горами...», «Взяв би я бандуру...» і ін. Тільки кінцева частина поезії стало зберігатися у всіх варіантах. Див. Гріченко, Этн. мат., III, 183. Народные песни Холмской Руси, Холм, 1911. Збірник найкращих українських пісень, 1923 та в інших виданнях.

За останні роки записи її зроблені на Полтавщині, Кіровоградщині і інших областях України.

Де грім за горами. Записано в с. Липовеньки, Кіровоградської обл. Додаток «Взяв би я бандуру...» написав, очевидно, А. Немировський (*треба: О. Немировський. – О. П.*). Див. «Малорусские песни», изд. О. Островского, Одеса. Тут до тексту і музики додано: «Сочинение Немеровского».

Недуг (Ходить хвиля по Осколу). Уривок з великого вірша «Недуг», вперше надрукованого в «Молодику» Бецького на 1843 р., ч. II, стор. 55, потім у «Южно-русском сборнике» А. Метлинського, 1848, стор. 56 (*Цикл «Недуг», включаючи «Ходить хвиля по Осколу» в алманасі «Молодик» не друкувався. В «ЮРЗ» вірш на стор 55–57. – О. П.*), звідки й передруковуємо цей текст.

Як пісню, цей уривок записано в кінці ХІХ ст. на Харківщині і Київщині. Див. Грінченко, ІІІ, стор. 233...» [63, Т2, с. 333–334].

В авторефераті кандидатської дисертації Г. Нудьги «Песни украинских поэтов первой половины ХІХ в. и народные переделки их» йшлося й про творчість Михайла Петренка:

«...Чаще появляются песни украинских поэтов на страницах этнографических изданий конца ХІХ – начала ХХ столетия, и особенно часто, мы сказали бы постоянно, песни украинских поэтов И. Котляревского, Е. Гребенки, А. Чужбинского, М. Петренко, Т. Шевченко перепечатывались на страницах песенников, которые издавались массовыми тиражами для народа... [64, с. 6]

...В данной работе основное внимание удалено песням писателей первой половины ХІХ в. Эта часть работы разделена на 5 глав: песни поэтов начала ХІХ в. (И. Котляревского, Г. Квитки-Основьяненко, Е. Гребенки); песни поэтов-романтиков (С. Писаревского, Л. Боровиковского, М. Петренко, А. Афанасьева-Чужбинского, В. Забелы); ... [64, с. 11]

...Все же отдельные произведения романтиков, отражавших хоть в некоторой степени интересы народа и стремившихся быть близкими к народу не только по форме, но и по содержанию, были восприняты народом и завоевали прочное место в его песенном репертуаре. Раньше всех пошли в народ (еще в 1820-х гг.) песни Степана Писаревского «Де ти бродиш, моя доле» и «За Немань іду». Немного позже снискали любовь народа песни В. Забелы «Гуде вітер вельми в полі», «Не щибечи, соловейку», положенные на музыку М. Глинкой; «Човник», по преданию, положен был на музыку Т. Шевченко. Почти одновременно с песнями Забелы распространились и песни М. Петренко – «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю» и «Де Крим за горами» (первоначально «Бо там за горою»), а также А. Афанасьева-Чужбинского «Скажи мені правду, мій добрий козаче»; они хорошо известны и сейчас...» [64, с. 13–14].

Журналіст і педагог зі Слов`янська І. Овчаренко в своїй статті про творчість Михайла Петренка повідомляв наступне:

«Эту песню создал наш земляк. В народе и на театральных сценах, по радио и в концертах можно часто услышать широко известную украинскую лирическую песню «Дивлюсь я на небо». Многие считают ее народной песней. Между тем установлено, что автор ее – наш земляк Михаил Николаевич Петренко – малоизвестный украинский поэт..»

Как утверждает Н. П. Петров в своей книге «Очерки истории украинской литературы XIX ст.», вышедшей в 1884 году, М. Н. Петренко «большой частью проживал и узнал язык и быт народный в городе Славянске и его окрестностях».

Литературную деятельность Петренко начал во время учебы в Харьковском университете в 1836–1841 (*треба 1837–1841. – О. П.*) годах. Последние его стихотворения были напечатаны в 1848 году.

О дальнейшей судьбе поэта в литературе не осталось никаких сведений, за исключением предположений авторов «Южно-русского сборника», будто-бы Петренко некоторое время был «стряпчим» в городе Лебедине.

Первые стихи Петренко были напечатаны в сборнике «Сніп» в 1841 году, среди них и известная нам песня «Дивлюсь я на небо», имевшая тогда заглавие «Недоля». Как и на всей поэзии, на этой песне отчетливо видно влияние народно-песенного творчества и русских поэтов, особенно М. Ю. Лермонтова (песня имела эпиграф из Лермонтова). Положенная на музыку дочерью украинского поэта и композитора В. Александрова Людмилой Александровой, песня быстро распространилась по всей Украине. Позже песня была оранжирована композитором В. Зарембой.

Небезынтересна история песни «Взяв би я бандуру». Она возникла на основе лирического стихотворения М. Н. Петренко «Туди мої очі». Правда, текст значительно изменен в народе. От стихов автора оставлено лишь 4 строчки.

Поэту был очень близок родной край. В своих стихах он любовно упоминает «тихий Тор», свой родной Славянск, Святогорск (стихи «Слав'янськ», «Іван Кучерявий»).

Лирику М. Н. Петренко, особенно песни, народ сберег и донес сквозь годы до наших светлых дней» [65].

В своїй «Історії української літератури» Д. Чижевський ділиться думками про творчість Михайла Петренка:

«...Мих. Петренко (нар. 1817 р.), автор кількох віршів з мотивами романтичної туги за далеким, що для нього символізується небом:

Тону там душею, тону там очами,
глибоко, глибоко, поміж зіроньками.
Тону там глибоко, як камінь той в морі.
Ні! так гину в небі, як в лютому горі:
в його темну пропасть я кинувся змалу...

Покрите хмарами, мов хвилями те море,
що там ти говориш в вишині?

.....

І мова ся, й велика річ
для мене темна так, мов тая ніч...

Він сумує, що не має крил («Дивлюсь я на небо та й думку гадаю, чому я не сокіл, чому не літаю»), бо він почуває, що небо – «моя сторона», він чує «небесну музику» зір, але всі ці теми «поезії ночі» він не здібний вивести над сумне голосіння, одноманітні образи і слова (сумую, плачу, стогне, смуток, туга, сльози, муки, горе) не підносять вірші Петренка над сентиментальні романси. Але важливе та типове для його творчості, що він залишає тематику народної пісні та робить спробу наблизити мову та тематику романсу до духовного життя освіченої людини. На жаль, у той час, як мелянхолійна романтична поезія вміла на тлі смутку й туги ставити загальнолюдські питання, філософувати, виходячи з безнадійного песимізму, Петренко на це не спромігся. Лише де-не-де майне в нього типово романтичний образ: «пісня» – «голос з того світа», мелодія пісні – божевільна – «бузумна та в ночную пору» і т.п. ... [66, с. 409]

...раніші його вірші (*їдеться про Я. Щоголева. – О. П.*), при всій своїй формальній викінченості, найближчі до віршів Петренка невиразністю настроїв – не думок» [66, с. 410] (*див. також* [158, с. 385, 386], [220, с. 439, 440]. – *О. П.*).

1957 рік

Прикра помилка, якої припустився О. Тулуб раніше, нагадала про Михайла Петренка вже в «Словаре псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей» І. Масанова:

«...Метлинский, Амвросий Лукьянович ... поэт и этнограф Псевд[*(оніми)*]: 1) А. М.; 2) Земляк; 3) М.; 4) Метл., Амвр.; 5) Мтл. Амвр.; 6) Могила, Амвросий; 7) Петренко, Михайло ...» ... [67, с. 311] (*див. також* [49, с. 239], [50, с. 19], [76, с. 359], [97, с. 304, 504], [195, с. 9, 10, 12] та [198, с. 60–61]. – *О. П.*)

В цьому ж році М. Рильський у вступній статті до чотириьохтомної «Антології української поезії» писав:

«...Представниками сентиментального, почасти романтичного напрямку в українській літературі були такі попередники й сучасники Шевченка, як Степан Писаревський (80 рр. XVIII ст. – 1839), Віктор Забіла (1808–1869), Михайло Петренко (1817–?), Олександр Афанасьєв-Чужбинський (1817–1875).

Пісня Писаревського «Доля», раніше приписувана то Гулаку-Артемовському, то Кропиницькому, широко відома на Україні. Тепло та ліричного почуття цієї пісні завжди захоплює слухачів. Проте в ній знати і сліди бурлескної манери, досить тут недоречної.

Популярна також пісня Писаревського «За Немань іду», покладена в основу оперети В. Александрова під тією ж назвою (1872 р.).

Нешасливе кохання становить лейтмотив ліричних поезій Віктора Забіли. Дві з них – «Не щербечи соловейку» і «Гуде вітер вельми в полі» поклав на музику М. І. Глінка. Крім загального вболівання над долею «меншого брата» («Сирота») важко знайти в творчості поета якісь глибші суспільні прагнення і думки.

Ім'я Михайла Петренка мало відоме широкому загалові, але його пісня «Небо» («Дивлюся на небо») міцно ввійшла в репертуар наших співаків.

Граціозний віршик Петренка «Минулися мої ходи» близько стоїть до фольклорних зразків...» [68, Т1, с. 18–19].

В антології коротенько йдеться про творчість Михайла Петренка:

«... У 1841 р. він закінчив Харківський університет.

Вперше вірші Петренка були надруковані в альманаху «Сніп» (1841). Найбільш популярна його поезія «Небо» («Дивлюся на небо та й думку гадаю...») була покладена на музику і стала відомою народною піснею...» [68, Т1, с. 163].

Також надані два його вірші:

– Небо. «Дивлюся на небо та й думку гадаю...» (з епіграфом М. Лермонтова. – О. П.) [68, Т1, с. 163–164]

– «Минулися мої ходи...» [68, Т1, с. 164].

У вступній статті С. Крижанівського до книги, присвяченій Л. Боровиковському, є згадка про Михайла Петренка:

«...Справедливість вимагає зазначити, що деякі жанри інтимної лірики до Шевченка були краще розроблені не Боровиковським, а такими поетами-романтиками як В. Забіла, М. Петренко, С. Писаревський, С. Олександрів...» [69, с. 26] (*див. також* [102, с. 12], [154, с. 10–12, 13–16] та [175, с. 99–100, 101–102]. – О. П.).

1958 рік

В 1964 році в «Робітничій газеті» було розміщено статтю про Михайла Петренка. Фактично, редактором газети подано вже згадану вище статтю І. Овчаренка «Дивлюсь я на небо» (*див. донецька газета «Социалистический Донбасс» 1956 року* [65]. – О. П.) без згадки прізвища автора [70].

В предмові А. Каспрука до книги поезій Я. Щоголіва є згадка про Михайла Петренка:

«...За змістом і настроєм поезія «Раздумье» близька до відомого вірша М. Петренка «Небо», що став народною піснею («Дивлюсь я на небо та й думку гадаю»)...)» [71, с. 11].

1959–1960 роки

Здійснено видання «Павло Грабовський. Зібрання творів у трьох томах». Автор вступної статті О. Кисельов відзначає факт укладення П. Грабовським збірки (рукописної) перекладів творів українських поетів російською мовою та пише про перекладацьку діяльність самого П. Грабовського:

«...Серед перекладів збірки «Песни Украины» є багато таких, які точно передають художній зміст оригіналу. Це, наприклад, переклади поезій Шевченка «Як би ви знали, паничі...» («Когда б вы знали, господи...»), «Огни горять, музыка грас...» («Огни горят, оркестр играет...»), поезії Гребінки «Українська мелодія», В. Забіли «Гуде вітер вельми в полі...» («Воет ветер в чистом поле...»), М. Петренка «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...» («Смотрю я на небо и тихо мечтаю...»)» [72, Т.1, с. 34].

Текст перекладу надається у другому томі зібрання творів П. Грабовського:

* * *

Смотрю я на небо и тихо мечтаю:
Зачем я не сокол, зачем не летаю?
Зачем, щедрый боже, ты не дал мне крыл?
Надзвездные тайны я все бы открыл,
Взлетел бы к тебе я, подальше от света,
Искать утешенья, томясь без привета,
Душой обновиться в сияньи лучей,
В раю твоём, скрытом от смертных очей.
Суровая доля меня не голубит.
Как махеча сына чужого не любит,
А люди... не видел я ласки от них...
Кто в мире лелеет детей неродных?
Одно только горе со мною, как прежде;
Не верю я счастью, не верю надежде;
Влечет меня сердце в святые края:
Далекое небо – отчизна моя.
От жалкой юдоли, окутанной мглою,
Душой возношусь я над грешной землею,
От муки гнетущей минутку одну

В обители тихой твоей отдохну.
Но где же, кто скажет, взять крыльев могучих –
От слез поскорее умчаться горячих,
С орлами в лазури витать голубой,
Навеки простившись с печальной судьбой?

[72, Т2, с. 45].

Також в другому томі зібрання творів П. Грабовського записано, що

«...Петренко, Михайло Миколайович (1817–?) – український поет-романтик. Грабовський переклав його популярну пісню «Дивлюсь я на небо» («Смотрю я на небо»). Переклад вперше надрукований в «Избранных произведениях» П. Грабовського, 1951...» [72, Т2, с. 580].

Дещо про Михайла Петренка є й у третьому томі зібрання:

«...Кореницький був сином священника Харківської губернії, учився в Харківській духовній семінарії. Належав до гурту Писаревських, Петренка, що славились під той час у Харкові своїми українськими концертами, буди до того й поетами українськими... [72, Т3, с. 41] (див. також [20, с. 142], [167, с. 183]. – О. П.)

...Добре б було видати всіх наших найкращих, особливо старих, поетів, містячи при збірках хоч коротенькі життєписі, а то й патретики, як водиться в чужих літературах. Хто у нас не знає Петренка, Писаревських, Корсуна, Лиманського, Кореницького, Чужбинського і других? Є московське видання Чужбинського, але страшенно дороге... [72, Т3, с. 220]

...Петренко, Михайло Миколайович (1817–?) – український поет-романтик, автор популярної пісні «Дивлюсь я на небо...»... [72, Т3, с. 345].

1960 рік

Вийшла одна з важливіших книг, у якій представлено творчість Михайла Петренка. У вступній статті до видання «Віктор Забіла.

Михайло Петренко. Поезії» Г. Нудьга докладно висловлюється про творчість Михайла Петренка:

«...Трохи інакшим виглядає поетичне обличчя Михайла Петренка, який, безперечно, має з Забілою багато споріднених рис. Цей поет стоїть вище В. Забіли культурою поетичного слова: вірш його досконаліший, трактування людських почуттів глибше і проникливіше, але тематично його творчість також вузька і в розробці мотивів надто суб'єктивна. Загалом – і у Віктора Забіли, і в Михайла Петренка переважають мотиви любовної туги, тільки в першого з них виступають вони більш конкретними, більше земними, тоді як у Петренка відчувається деяка абстрактність: скарги на горе у нього загальні, поет, окутавшись серпанком романтики, намагається витати над землею, у хмарах, у створеному ним дещо ілюзорному світі. Це, безперечно, наслідок впливу тодішніх літературних віянь, зокрема романтизму, сприйнятого автором як через літератури європейських народів, так і (головно) через творчість російських та українських письменників.

Михайло Петренко був обізнаною, начитаною людиною, мав університетську освіту, до того ж його літературні смаки формувалися в середовищі романтично настроєної харківської інтелігенції, що активно працювала над збиранням і вивченням українського фольклору, організувала періодичні і неперіодичні українські видання і взагалі робила енергійні кроки в напрямку поживлення літературного життя на Україні. Частина цих заходів мала успіх, вони окриливали ініціаторів, навколо яких гуртувалася молодь, в тому числі й Петренко. Такого середовища бракувало В. Забілі, і це, безперечно, мало вплив на його літературну діяльність. Забіла сам це відчував і не раз говорив, що йому хотілося б з хутора перекинутися у столицю, до Шевченка і його друзів, послухати музику, почути розумну мову про літературу. Петренко в цьому відношенні був щасливіший, і тому його творчість більше має рис, сприйнятих від літературного оточення доби.

Михайло Петренко належить до маловідомих поетів. Писав він мало, швидко якимось зійшов зі сцени літературного життя, а доля його творів неоднакова: більшість віршів, після появи їх у друкові, не привернула увагу читача, зате поезії «Дивлюсь я на небо», «Туди мої очі» («Де Крим за горами») і «Ходить хвиля по Осколу» стали загальнознаними як пісні, і тепер уже їх співають, не згадуючи

автора. І це, може, найкращий, вічно живий пам'ятник поету, бо дати народу пісню – значить, у віках жити з ним, розмовляти і ділитися своїми почуттями.

Ми не ставимо перед собою завдання провести якусь спеціальну дослідчу роботу, щоб визначити, який з цих поетів кращий, а який гірший. Це, напевно, зайва річ. Обидва вони мають добрі і слабкі речі в своєму доробку, обох їх можна, без сумніву, віднести до прогресивних романтиків і ствердити, що в історії української літератури їх діяльність слід розглядати як загальнокорисну, як таку, що сприяла розвитку української культури.

Незважаючи на те, що М. Петренко учився в Харківському університеті (1836–1841) (*треба 1837–1841*) і деякий час перебував у середовищі «харківських романтиків» – біографічні дані про нього просто-таки дуже бідні. Мабуть, найповнішу біографічну довідку про нього знаходимо у А.Метлинського, і вкладається вона в кілька рядків, які повністю подаємо тут: «Петренко, Михайло Миколайович, народився в 1817 році, проживав та вивчив мову і побут народу в м. Слов'янську і його околицях, Ізюмського повіту; закінчив навчання в 1841 році в Харківському університеті, а потім поступив на службу по цивільному відомству. Окрім надрукованих в цьому виданні творів, написав ще оперу, яка досі ніде не друкувалася; перші вірші його надруковані в українському літературному збірнику «Молодик» за 1843 рік, Видавець».

У всіх наступних виданнях, де друкувалися твори Петренка, його біографія подавалася на основі цієї примітки Метлинського, зробленої за життя автора. Дивно тільки, що уже тоді Метлинський допустився помилки: вперше твори Петренка були надруковані не в «Молодику» (1843), а в альманасі «Сніп» (1841).

Деякі відомості біографічного характеру знаходимо у творах Петренка. Мабуть, ще в школярські роки він утратив батька, який загинув десь на чужині, далеко від сім'ї. Цьому факту присвячений вірш «Батьківська могила», написаний з почуттям глибокого жалю і уболівань за «милим татом». У зворушливо написаних рядках розповідається про ту хвилину, коли сім'я довідалася про цю велику втрату:

Покинув нас і нашу матір;
Скажи, нащо в далекій стороні,
Без рідних сліз, в чужій землі.

Ти ліг, мій милий тату, спати?
Додому я гулять прийшов,
Дивлюся – плачуть діти, мати;
Так я залився та й пішов
Тебе, мій батечку, шукати.

Ця обставина мала значний вплив на настрої поета: при всякій нагоді він говорить про своє сирітство, про самотність, про «сирітський слід» на його життєвому шляху.

Деякий час поет проживав десь за межами України, «далеко од родини і на чужій, немилій стороні», де «чужі дівки, чужі пісні» співають і нагадують йому рідний Слов'янськ. Можна б подумати, що тут мова йде про життя в Харкові, а такі настрої виглядають як данина романтизму. Але ж поет говорить, що він сумує «за Україною», що життя заставило його мандрувати по світу.

...В яких містах
Я не бував! од моря і до моря,
Блукаючи, пройшов я світ.
Чого не бачив я! А більше горя...
(«Слов'янськ»).

Можливо, це літературні ремінісценції, але цілком можливо, що поет з якоїсь причини деякий час дійсно жив поза межами України.

Деякі згадки маємо про студентське життя Петренка в Харкові. Ці згадки знаходимо в листуванні друзів і знайомих Петренка, у спогадах сучасників. Цікаві біографічні відомості знаходимо у матеріалах, зібраних у Харкові поетом Павлом Грабовським у другій половині XIX ст. З них довідуємося, що М. Петренко входив до літературного гуртка, який збирався в сім'ї Писаревських, і головним об'єктом їх інтересів була народна пісня та література. П. Кореницький у 30-х роках, як пише Грабовський, «належав до гурту Писаревських і Петренка, що ставилися під той час у Харкові своїми українськими концертами, будши до того і поетами українськими». Відомо, що сім'я Писаревських виїхала з Харкова у 1833 році, а М. Петренко до університету вступив у 1836 р. (*треба 1837*), отже виходить, що до гурту Писаревських він належав, ще будучи учнем середньої школи. Цілком природно, що їх знайомство і дружні відносини продовжувалися і в майбутньому.

Як поет М. Петренко в цьому гуртку займає своєрідне місце. Якщо в творчості П. Кореницького, С. Писаревського, П. Писаревського переважає ще бурлеск і травестія, то Петренко виступає як романтик: живе настроями, що характерні були вже для молодшого покоління харківських літераторів, які справу української літератури ставили у зв'язок з загальним процесом національного відродження слов'янських народів і практично намагалися увійти в співпрацю з діячами культури цих народів. Відомо, що такі перші творчі зв'язки з чеськими ученими і літераторами зав'язують харківські письменники-романтики.

Після закінчення університету Петренко не пориває зв'язків з колишніми друзями. Це видно хоча б з того, що в своїх листах П. Кореницький подає досить детальну інформацію про нові твори і задуми Петренка. Однак життя в провінції чи якісь інші причини заставляють Петренка залишити літературну ниву. З часу появи його творів у збірнику А. Метлинського слід по ньому губиться. Якийсь час він працював наглядачем повітового училища (*помилкова інформація*) в м. Лебедині (тепер Сумська область), можливо, що потім був переведений у якесь місто за межі України, бо у віршах часто говорить, що тужить за рідним краєм.

Незначна кількісно поетична продукція Петренка була написана протягом яких-небудь десяти років. Як бачимо, писав він небагато, мабуть, принагідно, але написане часто переробляв, шліфував мову, відточував образи. Рукописів його ми не маємо, але його роботу над віршами легко простежити, співставивши тексти одних і тих же творів, що друкувалися в альманасі «Сніп» 1841 року і в «Южном русском сборнике» 1848 року. Даючи свої твори до друку в збірник 1848 р., він цілком переробляє вірш «Чого ти, козаче». Деякі суттєві зміни вносить він і в поезію «Небо» («Дивлюся на небо»). Рядок: «Й у світі їх яснім себе покохать» він переробляє так: «У світі їх яснім все горе впопить», – що, безперечно, звучить далеко краще. У вірші «По небу блакитнім» другий рядок «За думкою думку туди я шпурляю» він переробляє: «За думкою думку туди посилаю». Таких і подібних переробок він зробив при передрукуванні творів дуже багато, що промовляє за його вимогливість до своєї поетичної творчості.

За життя М. Петренко опублікував свої твори в трьох виданнях: в альманасі «Сніп», 1841 р. – сім поезій під загальною

назвою «Думки»; в альманасі «Молодик», 1843 р. – дві поезії; в «Южном русском сборнике», 1848 р. – десять поезій і два цикли: «Небо», куди ввійшло три вірші та «Слов'янськ» – чотири вірші. Всього в цьому виданні надруковано сімнадцять творів, деякі з них друкувалися уже в попередніх виданнях під іншими заголовками. Внаслідок цього один і той же вірш деякі дослідники рахують за три твори. Так, Л. Перетц у статті «Матеріали з української літератури та співробітники «Снопа» 1841 р.» згадує вірші Петренкові: «Недоля», «Вечірній дзвін...», «Думи та співи», «Брови», «Небо», «Слов'янськ», «Дивлюся на небо». Насправді ж «Недоля», «Небо», «Дивлюся на небо» – це один і той же твір, що у різних виданнях мав різні заголовки. Немає у Петренка й твору «Думи та співи» – це назва, яку він дав усій збірці віршів, що була опублікована в «Южном русском сборнике». Отже, починати детальніше вивчення спадщини цього поета треба з інвентаризації його творчості. А вона загалом невелика. Окрім дев'ятнадцяти віршів, які повністю подані у нашому виданні, він написав ще п'єсу «Панська любов», про яку довідуємося з листа Порфирія Михайловича Кореницького до О. О. Корсуна, написаного у вересні 1843 року. «Петренко наш, – пише Кореницький, – кончат уже свою драму под заглавием «Панська любов», очень хорошую, занимательную пьесу; также написал он еще «Слов'янські пісні» и «Саур-могилу» и сам от себя хочет издать». Згаданий тут цикл віршів «Слов'янські пісні» під назвою «Слов'янськ» надрукований у збірнику Метлинського, там же знаходимо і «Саур-могилу», але під заголовком «Іван Кучерявий». З цього виходить, що збірку, яку підготував до друку сам Петренко, очевидно, повністю опублікував у згаданому виданні А. Метлинський.

Чи написав поет щось після 1848 року, в чії руки потрапив його архів – про все це ми нічого не знаємо, а шкода, – як на той час це був цікавий поет і, певно, спадщина його не обмежується цими двадцятьма творами.

Література про творчість М. Петренка також не багата. Загалом критика про його поезії говорила прихильно. Ще в 1842 р. відомий тоді критик Тихорський в рецензії на альманах «Сніп» високо оцінив надруковані тут «Думки» Михайла Петренка. «Сама поэзия поэт эти думки», писав він у журналі «Маяк» (1842).

Прихольно поставився до творів Петренка і Т. Г. Шевченко, зокрема до відомої поезії «Небо».

Автори історико-літературних робіт розглядали творчість Петренка здебільшого під кутом зору зв'язків її з тогочасними явищами в російській літературі. Так, М. Петров у своїх «Очерках истории украинской литературы XIX ст.» (К., 1884) небезпідставно відшукає сліди впливу на М. Петренка російських поетів І. Козлова та М. Лермонтова. Правда, цей вплив Петров шукає у текстових збігах, тоді як насправді його слід вбачати у нахилі до роздуму, перейнятому від Лермонтова, у використанні деяких ритмічних форм його вірша.

На диво суворо поставився до творчості Петренка Омелян Огоновський. Назвавши його «домонтарем», він дивувався, що тоді, як уже прогрімів голос великого Шевченка, М. Петренко продовжував співати про любов. Що Петренко був знайомий з «Кобзарем», виданим у 1840 р., немає ніякого сумніву, про це свідчать його твори, де виразно помітні сліди впливу Шевченка («Думи мої», «Ой біда мені, біда» та ін.), а чи були відомі Петренкові Шевченкові політичні поеми – невідомо.

Цікаві думки щодо місця Петренка в українській літературі висловив А. Шамрай. Він цілком вірно ствердив, що цей поет серед українських романтиків перший звернувся до рефлексивної, психологічної лірики, і з цим Шамрай пов'язує нову фазу в українському романтизмі.

Петренко – поет-лірик з нахилом до роздуму. В його творчості переважає медитативна лірика – жанр, що в українській літературі тоді був мало розвинутий. Петренко культивував цей жанр з особливою любов'ю. Його вірші, що входять до циклу «Небо», є типовими зразками такої поезії, повної роздумів, міркувань над таємницею всесвіту, над долею людини, якій тяжко жити на землі. Поет нарікає на свою гірку, сирітську долю, на муки самотності, породжені розлукою з дівчиною, що живе там десь «за горою, де сонечко сяє», на марне своє земне життя. При цьому нарікання на долю часто виглядають загальними, безпричинними, навіть романтичною поезією.

О боже, боже милостивий!

Який собі я нещасливий...

Навряд на світі є такі.

(«Весна»).

В пориві таких меланхолійних настроїв поет звертає очі на небо, вдивляється в його блакить, безмежність, в його зоряну красу і тут же запитує:

Чому я не сокіл, чому не літаю,
Чому мені, боже, ти крильців не дав?
Я б землю покинув і в небо злітав!

Надземне життя в надхмарних висотах є для поета чимсь вищим, небуденним; там хоче він

Шукають собі долі, на горі привіту,
І ласки у зірок і сонця просить,
У світі їх ясним все горе втопить.

Небесні простори, світ зірок – це та сторона, куди хоче поет втекти від земного горя, але відірватися від землі не може, не має крил, і він, щоб спочити душею і перенестися у чуттєвий високий світ поезії, зачаровано дивиться на красу всесвіту. І це зачарування красою всесвіту таке сильне, що поет не може навіть відірвати очі від неба:

Дивлюсь, а не маю тії в себе мочі,
Щоб вирвати з неба і душу, і очі:
Бо дуже завидне їх в небі кохання,
І горе найгірше із ним розставання;
Бо знаю, як небо очима покину,
Душею у горі, в тумані загину.

Небо – це той вимріяний, уявний світ поета, в який тікає він від злої долі і людей, від звичайного земного життя, що приносить йому болі в серці, чисті сльози і печаль. Поет боїться, що і на тому світі вони не покинуть людину, і це ще більше страшить його.

Коли ж і там з любов'ю муки
Не знають, як і тут, розлуки,
То страшно жить і умирать!

(«Недуг»).

Але безконечні космічні простори з мільярдами зір – це не тільки місце відпочинку душі поета. Вони викликають у нього філософські роздуми над світом, над його безконечністю і таємницями, вони збуджують думки і смуток та жаль, що людина не може читати мову небесного океану.

Чого ж в душі становиться так сумно,
Коли дивлюсь, вечірне небо, на тебе?

Покрите хмарами, мов хвилями те море,
Що ти там говориш в вишині?

І далі поет з жалем говорить про своє безсилля:

Тебе я не пойму, як і того, що буде...

Так у ліриці Петренка переплітаються мотиви скарги на власну долю, розповіді про власне земне горе і печалі з філософськими роздумами над сутністю всесвіту і прагненням людини зрозуміти його закономірності.

Є в поета вірші, з яких яснішими виступають причини його горя і смутку. Як і Забіла, Петренко в багатьох віршах говорить про любов до дівчини, ім'я якої називається в кількох віршах. Чи була в нього кохана Галя, чи це тільки поетична фантазія – невідомо, однак дещо промовляє за те, що у любовній ліриці багато елементів автобіографічних. У рідних місцях поет покохав дівчину («Не поберігсь, в біду попав», каже він), але вона кудись поїхала, живе десь за горами, де сідає сонце, де зіроньки сяють, а поет вдався в тугу, яку підсилюють спогади про колишні приємні дні.

Усе тут каже про тебе:

Де ти жила, де ти ходила,

Де ти гляділа на мене,

Де ти зі мною говорила.

(«Тебе не стане в сих місцях»).

Такі і подібні мотиви розвиває поет у віршах «Весна», «Тебе не стане в сих місцях», «Туди мої очі», «Чого ти, козаче», але треба сказати правду, що в його поезіях більше стриманості, більше чуття міри, як у подібних творах Забіли. Однак любовна лірика Петренка в окремих випадках виглядає надто перечуленою; сентиментально виглядає мова його героя.

Я плачу без тебе і виплакав очі...

А в іншому місці цей герой виглядає просто смішним, коли сидить і «нишком слізки утирає», бо немає біля нього милої.

Безперечно, що сентиментальні риси поезій Петренка дещо псує загалом хороше враження від його любовної лірики. Візьмим для прикладу непоганий вірш «Тебе не стане в сих місцях». Читаєш і переймаєшся настроями поета. Але тут же натрапляєш на рядки, які, мабуть, цілком запозичені автором з тодішніх сентиментальних романсів.

Ножем пробила б грудь мою,

Щоб я не жив, не бачив світу.

Вони ніяк не гармонують до загального тону творів Петренка.

Своєрідне місце займає у творчості Петренка цикл віршів «Слов'янськ». Своєрідне тому, що у переважній більшості його поезій переважає смуток, елегійність, розчарування життям, якась постійна меланхолія. В поезіях, присвячених рідному місту Слов'янську, маємо зовсім інший настрій: поет ніби забуває те, що говорив попереду, і радісно говорить про красу земного життя, про розкішні сади і луги навколо міста, про чарівних дівчат, у яких очі світяться, як небесні зорі, про «святі пісні», що є, як говорить він, «перве чудо» України. Все це зворушує поета до сліз, він не нарадується життям, його красою. Та після всього цього знову іде вірш, повний суму і переживань, викликаних перебуванням поета на чужині. Однак і тут він говорить з особливим пієтетом про красу і славу української пісні, що для нього є «рай цілий радості і пекло мук». І в цьому немає нічого дивного: для поетів-романтиків того часу пісня була над усе.

У творчості М. Петренка, можна сказати, вдало поєднались впливи кращих тогочасних російських і українських поетів (М. Лермонтова, І. Козлова, І. Котляревського, Т. Шевченка) і української народної пісні. Він не тільки запозичує з них образи, настрої, а й стилізує їх та розробляє поширені пісенні мотиви. «Іван Кучерявий» створений під безпосереднім враженням народних дум, історичних пісень і близьких до них творів Шевченка. Чоловік Грицихи перебуває у полоні у «вражих ляхів», син пішов у похід проти турків, дочка і молодший син пішли на прощу у монастир, а вона одна чекає їх та молиться богу. Ситуації, як бачимо, загальнознані, нічого оригінального немає і в трактовці образів. В наслідуванні народних пісень Петренко не був сильним. Про це говорять два вірші такого ж типу – «Ой біда мені, біда з чорними бровами» та «Минулися мої ходи».

Уже згадувалось, що Петренко робить деякі новаторські кроки в творенні романтичної поезії. Він успішно працює над створенням нових для тодішньої літератури зразків психологічної, медитативної лірики, відходить від популярних у романтиків жанрів балади й пісні та звертає особливу увагу на романс і елегію. Єдиним зразком баладного вірша в його спадщині є «Гей, Іване, пора нам сідлати коня». Написаний за зразком подібних творів тодішніх українських романтиків, він має багато умовностей, загальних

мість у змалюванні подій і образів, які часто можна зустріти також у тогочасних російських та європейських письменників (напр., малюнок, як козак поспішає до милої). Не важко помітити, що в розробці баладних сюжетів Петренко не мав особливого успіху. Йому найкраще вдавалися ліричні твори, зокрема елегійні роздуми, що найбільше відповідали його настроям, викликаним не тільки життєвою дійсністю, а й літературними впливами.

У своїх творах Петренко обходив соціальні проблеми; в цьому відношенні навіть В. Забіла стоїть далеко вище нього, а щодо Шевченка, який з ним жив і творив в один час, то тут і порівняння не може бути. Петренко, захоплений своїми власними болями та жалями «зайвої людини», або не помічав, або навмисно обходив соціальні протиріччя. Він тільки скаржився на тяжке життя людини на землі, де їй доводилося кохатися з лихом, з журбою. Це було типовим для романтиків. А тому, що говорив він про це щиро, з чуттям, у милозвучних віршах, – його твори добре сприймалися тогочасною читаючою публікою.

З однаковим успіхом Петренко користувався і віршованими розмірами народних пісень, і класичними розмірами нової поезії. Найчастіше він звертається до ямбів, якими написана майже вся любовна лірика. Цикл медитативних віршів «Небо» написаний амфібрахієм. Вправно володіє поет і коломийковим розміром («Думи мої», «Минулися мої ходи», «Іван Кучерявий» та ін.).

У творчості Петренка не знаходимо ні бурлескних віршів, ні байок, сказати б, модних у літературі першої половини ХІХ ст. Цей автор виявився досить послідовним прихильником романтичного напрямку, хоч молоді роки провів у гуртку Писаревських, учасники якого в своїй творчості віддавали значну данину бурлеску. І якщо знаходимо сліди впливу С. Писаревського на М. Петренка (вірші «Туга серця», «Думи мої»), то вони все-таки йдуть в напрямку зміцнення романтичного струму його поезій, в багатьох випадках своєрідних, відмінних у формі і настроях від творів старшого покоління. При першому ж знайомстві з лірикою цього поета легко помітити, що мова його, система образів мають багато спільного з народною поезією: він захоплюється піснею, запозичує з неї епітетику, звертається до народно-поетичних форм (серденько, зіронька, дівчиненька), користується народнопісенною ритмікою і т. ін., але робить це обережно, не звертається і без потреби до

паралелізмів і пісенної символіки навіть там, де свідомо наслідує фольклор.

Михайло Петренко один із тих поетів першої половини ХІХ ст., які, опираючись на народну поезію, на досягнення літературної творчості, йшли власним шляхом і скільки мали сил і таланту намагалися збагатити рідну літературу новими художніми цінностями...» [73, с. 34–48].

В книзі «Віктор Забіла. Михайло Петренко. Поезії» було надано збірку поезій Михайла Петренка під назвою «Думи та співи»:

- «Думи мої, думи мої...»
- Небо. «Дивлюся на небо та й думку гадаю...»
     «По небу блакитнім очима блукаю...»
     «Схилившись на руку, дивлюся...»
- Весна. «Весна, весна, година мила...»
- Слов'янськ. «Ось-ось Слов'янськ! Моя родина!...»
     «Чи бачив хто слов'янську дівчину...»
     «Рай цілий радості і пекло мук...»
     «Далеко од родини...»
- «Тебе не стане в сих місцях...»
- «Туди мої очі, туди моя думка...»
- «Як в сумерки вечірній дзвін...»
- «Ой біда мені, біда...»
- «Минулися мої ходи.»
- «Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче...»
- Іван кучерявий. «У неділеньку раненько...»
     «Не сон схилив головоньку...»
     «Не вій, вітре, не вій, буйний...»
     «Не все гудуть буйні вітри...»
- Недуг. «Хоче хвиля по Осколу...»
     «Прийди, прижмись, моя мила...»
     «Цитьте, вітри! Цитьте, буйні!...»
     «Чом не заплакати б мені?...»
- Батьківська могила. «Покинув нас і нашу матір...»
- «Гей, Іване, пора...» [74, ст. 145–184].

Далі авторами книги надаються коментарі до творчості та віршів Михайла Петренка:

«...До нашого видання ми включили всі відомі нам твори, взявши за основу збірку «Думи та співи», опубліковану Петренком у «Южном русском сборнике» А. Метлинського в 1848 році. Окремі вірші, яких немає у виданні Метлинського, подали ми за альманахом «Сніп», 1841, і збірником «Молодик», 1843. Петренко, як видно з текстів, для збірника Метлинського заново переглянув свої твори і зробив багато поправок, з яких найважливіші відмічаємо у примітках до окремих віршів.

Думи мої. Наслідування Шевченка. Вперше надруковано в «Южном русском сборнике», издание Амвросия Метлинского, X., 1848, звідки передруковуємо.

Небо. Загальна назва циклу віршів, що друкувалися в «Южном русском сборнике», 1848. До циклу ввійшли три поезії.

1. *Дивлюся на небо.* Вірш уперше надрукований в альманасі О. Корсуна «Сніп», 1841, стор. 175, під заголовком «Недоля». Тут перед текстом поданий епіграф:

В минуту жизни трудную
Теснится в сердце грусть...

Лермонтов.

Текст, надрукований в «Снопі», має такі відміни:

Рядок 8: «Й у світі їх яснім себе покохать».

Рядок 9: «Бо долі ще змалку кажусь я нелюбий».

Рядок 13: «Кохуюся з лихом і щастя не знаю».

Рядок 14: «І гірко без долі свій вік каратаю».

Останні 4 рядки:

«Так дайте же крилля, орлячого крилля!
Я землю покину – і на носолія
Орлом бистрокрилим у небо польну
І в хмарах від світу навік утону».

На основі того, що Т. Г. Шевченко цей твір власноручно переписав у одному з альбомів – дехто приписував цю поезію Шевченку. У журналі «Правда», 1876, №4 подана замітка «З недрукованих ще поезій Тараса Шевченка», де поруч вірша «Якби ви знали, паничі» надруковано і «Дивлюся на небо» як твір Шевченка.

Пізніше цей вірш став піснею і багато разів передруковувався в різних антологіях, збірниках, хрестоматіях та пісенниках. Первісну мелодію до цього тексту склала Людмила Александрова, дочка поета В. Александрова (див. «Червоний шлях», 1926, №9, стор. 253). Аранжував В. Заремба. Як пісня цей твір популярний далеко за межами України, зокрема широко відомий в Росії.

Текст подаємо за «Южным русским сборником», 1848, стор. 32.

2. *По небу блакитнім очима блукаю.* Вірш входить до циклу «Небо». Вперше надрукований у альманасі «Сніп», 1841, стор. 178 як окремих твір. Там він має деякі відмінності, зокрема:

Рядок 2: «Й за думкою думку туди я шпурляю».

Рядок 7: «В його темну пуцу як канув ще змалку».

Рядок 8: «Ось вік доживаю, а дна не дістану».

Рядок 22: «В високе роздольє змією випилася».

Рядок 32: «Не здумає ніколи б до волі вертатися».

Текст подаємо за «Южным русским сборником», 1848, стор. 33.

3. *Схилившись на руку.* Входить до циклу «Небо». Вперше надрукований у збірнику «Молодик» на 1843 р., стор. 101, під заголовком «Вечір». Подаємо за «Южным русским сборником». Х., 1848, стор. 35. У «Молодику» текст має деякі відміни.

Весна («Весна, весна»). Вперше надруковано в «Южном русском сборнике», 1848, стор. 36. Подаємо за цим виданням.

Слов'янськ. Під цією назвою у «Южном русском сборнике» надруковано цикл поезій (4), які згадуються у листуванні П. М. Кореницького як «Слов'янські пісні». Написано десь у 1842–1843 рр.

Ось-ось Слов'янськ. Чи бачив хто слов'янську дівчину? Рай цілий радості і пекло мук. Далеко од родини.

Всі ці чотири поезії передруковані з «Южного русского сборника», Х., 1848, сторінки 37–43.

Тебе не стане в сих місцях. Поезія, очевидно, має автобіографічний характер. Написано перед 1843 р., вперше надруковано в «Южном русском сборнике», Х., 1848, стор. 43. Подаємо за цим виданням.

Туди мої очі. Вірш написаний близько 1840 року. Вперше надрукований у альманасі «Сніп», 1841, стор. 183. На основі цієї

поезії витворилася широковідома пісня «Де Крим за горами» («Взяв би я бандуру»). У сьогочасних варіантах майже без змін залишилися тільки чотири рядки Петренка:

Бо там за горою, де зіронька сяє,
Там, там моя мила голубка витає,
Закрилась від мене і небом, й горами,
А я тут zostався з горем та сльозами.

Найпоширеніший сучасний варіант починається рядком:

«Де грім за горами, де сонечко сяє» і т. д.

Приспів «Взяв би я бандуру» доробив до цієї пісні композитор А. Немировський (див. видання «Бандура» *(треба: О. Немировський. – О. П.)*). Де грім за горами. Сочинение Немировского. Одесса).

Як в сумерки вечірній дзвін. Переспів з І. І. Козлова (1779–1840) – «Вечерний звон». У свою чергу Козлов на російську мову переклав з англійської, вірш Томаса Мура «Those evening bells».

Вперше надруковано в альманасі «Сніп», Х., 1841, стор. 176 («Вечірній дзвін»). На Україні цей твір співають як пісню у переробці В. Александрова.

Подаємо за «Южным русским сборником», Х., 1848, стор. 46.

Ой біда мені, біда. Наслідування народної пісні. Вперше надруковано в альманасі «Сніп», Х., 1841, стор. 181 під назвою «Брови». Текст подаємо за «Южным русским сборником», Х., 1848, стор. 47. У порівнянні з першодруком має деякі відміни.

Минулися мої ходи. Надруковано в «Южном русском сборнике», Х., 1848, стор. 49. Подаємо за цим виданням.

Чого ти, козаче. Вперше надруковано в альманасі «Сніп», Х., 1841, стор. 177, під заголовком «Смута». Друкуємо за «Южным русским сборником», Х., 1848, стор. 51. У первісній редакції, що надрукована у альманасі «Сніп», після рядка: «Як тільки що з вітром, як тільки що з полем?» далі іде цілком відмінний такий текст:

Хіба ж хто руйнує козацьку волю?
Хіба ж помарніло у чистому полю?
Схотілось гуляти – багацько простору
Від чорного Бугу до тихого Тору.
Чого твої очі, – такі ясні очі, –
Як зірки вкраїнські о самій півночі,

Сльозами наллються, як глянуть на гори,
Де сонечко красне сідає у морі?
Ой, мабуть, мила твоя там витає,
Де сонечко ясне за гори сідає!
Ой, мабуть, хлопче, недобра та мила,
Що хлопця навіки без жалю згубила!
Як орлиця в лісі весною воркує,
Чого твоє серце, козаче, сумує?
Чого воно тихеє, либонь умирає,
Коли соловейко в садку заспіває?
Як наші дівчата смерком коло хати
Зачнуть собі гарно співанки співати, –
Чого ти, козаче, тоді не співаєш,
А тільки що нишком слізки утираєш?
Хіба ж тобі жити на світі не мило,
Що очі померкли, а личко змарніло?
Закинь же, козаче, за гору кручину –
Вона ужене бо тебе в домовину.
«Не кину кручини! – козак відвічає, –
Нехай болить серце, нехай ізниває!
Тоді тільки, братці, всю смуту покину,
Коли лях поганий покине Україну».

У новій редакції зовсім випали історичні мотиви, лишилися тільки любовні.

Іван Кучерявий. Написаний перед 1843 роком, первісна назва, очевидно, була «Саур-могила». Надруковано у «Южном русском сборнике», Х., 1848, стор. 52. Подаємо за цим виданням.

Недуг. («Ходе хвиля по Осколу»). Вірш надрукований у «Южном русском сборнике», Х., 1848, стор. 44 (*вірш надрукований на стор. 55–57. – О. П.*), звідки передруковуємо до цього видання.

У другій половині ХІХ ст. цей вірш став піснею. Дивись записи народних варіантів у Б. Гріченка «Этнографические материалы», том ІІІ, Чернигов, 1899, стор. 233 (записи зроблені на Харківщині).

Батьківська могила. Надруковано у збірнику «Молодик», ч. 2, Харків, 1843, стор. 121. Подаємо за цим виданням.

Гей, Іване, пора нам сідлати коня. Це єдиний зразок балади у творчості М. Петренка. Надруковано у альманасі «Сніп», 1841, стор. 179, звідки й передруковується.» [74, с. 205–209].

На сторінках 210–211 укладено список творів Михайла Петренка та публікацій, які використовувалися при підготовці згаданої збірки поезій [74, с. 210–211].

В «Літературній газеті» йшлося й про видання книги «Віктор Забіла. Михайло Петренко. Поезії»:

«...У «Бібліотеці поета» видавництва «Радянський письменник» вийшло багато цінних книг, які є справжнім надбанням української радянської літератури. З імлі минулого добуто ще два імені: це – Михайло Петренко і Віктор Забіла. Хто не співає з нас пісень «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...» або «Не щечечи, соловейку». Автор першої пісні – М. Петренко, другої – В. Забіла. Вони мають і інші твори, відомі читачеві, які, проте, вже давно не видавалися. Видавництво «Радянський письменник» заповнило цю прогалину. Читач має книгу: «Віктор Забіла. Михайло Петренко. «Поезії» (1960 рік). В ній наводяться біографічні довідки про обох поетів, твори яких у цьому виданні представлені найповніше» [75].

Словник псевдонімів І. Масанова було перевидано, але своєрідне нагадування про Михайла Петренка так і залишилося в тексті:

«...Петренко, Михайло=Амвр. Лукьян. Метлинський...» [76, с. 359]

(див. також [49, с. 239], [50, с. 19], [67, с. 311], [97, с. 304, 504], [195, с. 9, 10, 12] та [198, с. 60–61]. – О. П.).

1961 рік

В дослідженні, присвяченому співробітникам поетичних альманахів «Сніп» та «Южный русский сборник» і підготовленому

за матеріалами статті А. Шамрая, про Михайла Петренка писалося наступне:

«...Це було дійсно збирання «разрозненных сил», і на шпальтах «Снопа» і «Южного русского сборника» гостинно містилися твори представників різних поколінь. Старшого – Ст. Александров (*треба: Александров. – О. П.*), Ст. Писаревський, М. Макаровський, твори яких, проте, лише тоді з'явилися у друкові, середнього, до якого треба однести Метлинського, Костомарова, і наймолодшого – М. Петренко, О. Корсун, що давали свої перші літературні спроби, та, власне, на тому й кінчали свою літературну діяльність (принаймні Петренко), тісно пов'язавши її з долею харківських альманахів.

При явно очевидній різниці в літературних смаках, що проглядає в творах старшого і молодшого покоління, не важко помітити все ж, що об'єднання цих творів в альманахах було фактом не лише організаційним. Живучість «преданія» в творах цих переважно провінціальних письменників дозволяє нам ставити молодь поруч старшого покоління не тільки за ознаками організаційними – традиції Котляревського і Гулака-Артемовського відбиваються і в творах молодшого покоління – досить згадати твори Порфира Кореницького, Петра Писаревського, «Українські повір'я» Корсуна і ін...» [77, с. 336]

При підготовці статті «Співробітники альманахів «Сніп» (1841) і «Южного русского сборника» (1848)» для п'ятитомника «Матеріали до вивчення історії української літератури», було використано деякі тексти з дослідження А. Шамрая «Харківські поети 30–40 років XIX століття (Харківська школа романтиків)», які було ним видано в 1930 році ще при житті (*А. П. Шамрай (1896–1952 pp.). – О. П.*).

Тож лише нагадаємо, що в розглядуваній статті [77, с. 336–342] було використано тексти, які легко знаходяться за посиланням [52, с. 168–169, 171–178], а також уміщено на сторінках цієї книги.

Видання в серії «Бібліотека поета» збірки поезій В. Забіли й М. Петренка здобуло високу оцінку і в статті журналу «Вітчизна»:

«...Видання в серії «Бібліотека поета» поезій В. Забіли й М. Петренка має особливе значення тому, що твори другого

названого поета ніколи не видавались збіркою, а з часу видання творів першого поета минулого більше півстоліття. Крім того, це не звичайне зібрання або перевидання: упорядник книги Г. А. Нудьга провів велику дослідницьку роботу в архівах, бібліотеках і дав, власне, академічне видання творів двох талановитих українських поетів середини минулого століття...

Ще важчою була літературна доля М. Петренка. Дата його смерті не відома, твори його менше були поширені в списках. Таким чином, до повного видання ввійшло лише 19 поезій...

У частині статті про М. Петренка реконструйовано деякі риси його біографії на підставі поетичних творів і дано такий аналіз його літературної спадщини, якого ми зовсім не мали. Даючи об'єктивну оцінку творів автора збірки «Думи та співи», Г. А. Нудьга не ідеалізує предмет свого дослідження, вказує, що він або не помічав, або навмисне оминав соціальні суперечності, чого не можна сказати про В. Забілу...

Вихід у світ поезій В. Забіли та М. Петренка є в українській літературі подією значної ваги...» [78, с. 197–198].

1963 рік

В книжці П. Приходька «Шевченко й український романтизм 30–50 рр. XIX ст.» про Михайла Петренка зазначено:

«...В. Забіла, що розвивався в річищі саме такого ліризму, увесь свій поетичний талант спрямовував, наприклад, на те, щоб відобразити лише одне – конфлікт між чистим, благородним почуттям кохання й корисливим панським оточенням, яке зневажало це почуття. М. Петренко так само розробляв лише один основний мотив – мотив нездійсненності щастя особи в суспільстві. Ще вужчими були обрії ліризму в Афанасьєва-Чужбинського та деяких інших поетів 30-х рр... [79, с. 193]

...Лірико-психологічна тема пізніше зайняла велике місце в творчості А. Метлинського, М. Костомарова, О. Афанасьєва-Чужбинського, М. Петренка, В. Забіли, а в Галичині – М. Шашкевича, Я. Головацького та І. Вагилевича. Вона збагачувалася як щодо змісту, так і з погляду різноманітності форм, у залежності від

глибини зв'язку того чи іншого поета з життям, та прогресивності його ідейного спрямування... [79, с. 195]

...Народна символіка велику роль відіграє також у ліризмі інших українських поетів-романтиків 30-х рр., зокрема В. Забіли та М. Петренка... [79, с. 201]

...Позитивну роль у розкритті почуттів ліричного героя відіграють народні образи-символи в поезії М. Петренка. Звернення до таких образів характерне, наприклад, для його найкращого вірша «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю»... [79, с. 201]

...З першого погляду ліричні мотиви, образи, символи, композиційні ходи віршів Шашкевича мало чим відрізняються від віршів інших українських романтиків 30-х рр., особливо, наприклад, Петренка. Подібно до поезій Петренка, ліричний герой у віршах Шашкевича дуже часто нарікає на тяжку особисту долю, в них теж бачимо сумування й сльози, сирітство й «безрідність» та ін. У галицького поета, як і в Петренка, є образи «гроба» та «могили», що нагадують про нещасливий кінець. У душі багатьох інших українських романтиків Шашкевич змальовує «ворона чорнокрилого», який провіщає нещастя, і «голуба малого», який нагадає долю «безрідного» («Розлука»). У вірші «Туга за милою» ліричний герой мріє:

Коби мені крильця мати,
Соколом злетіти,
Тяжку тугу із серденька
При милій розбити!

Ці слова перекликаються з відомими рядками вірша Петренка «Небо», де ліричний герой також хотів би мати «крильця» сокола, щоб злітати на небо.

При всій спільності мотивів з Петренком та іншими українськими поетами-романтиками 30-х рр., у віршах Шашкевича в образах «сирітства», «безнадійності», «з гараздом розлуки», як і «ворона чорнокрилого», «голуба малого» та «сокола», відчувається незрівнянно більше зв'язку з реальною соціальною дійсністю. Якщо Петренків ліричний герой прагне поселитися на небі, кажучи, що «далекее небо – моя сторона», то герой вірша Шашкевича хотів би злетіти соколом тільки для того, щоб згори більше «натішитися» реальною красою землі, яку уособлює його кохана («Туга за милою»). В інтимній ліриці Шашкевича дійсність постає менш

абстрактною: поет показує боротьбу позитивних і негативних сил у реальних явищах життя, тоді, як у Петренка, а також Забіли ліричний герой загалом нарікає на дійсність та її заперечує... [79, с. 202–203]

...Не випадково в іншому вірші поета («До ***») чуються світлі ноти звеличення розуму, що в галицьких умовах засилля клерикалізму набувало особливо символічного значення і що, при всій об'єктивній прогресивності багатьох ліричних мотивів Петренка, Забіли, Костомарова, Боровиковського, було взагалі їм далеким... [79, с. 204]

...Героями ранньої соціально-побутової лірики Шевченка є сироти, наймити, нещасливі закохані. І в самому виборі цих героїв, і в тому, що вони в основному почерпнуті з фольклору, й у співчутливому розкритті їх страждань і трагічних конфліктів з дійсністю – в усьому цьому Кобзар певною мірою близький до Боровиковського, Петренка, Забіли, а частково навіть до Метлинського. Але погляньмо, наскільки ширше звучить основний, сумовитий настрій цих віршів Шевченка і наскільки по-новому осмислюється трагізм долі ліричних героїв... [79, с. 206]

...Ми вже говорили про ту велику роль, яку відіграє народнопоетична символіка в баладах і в віршах Боровиковського, Шашкевича, Костомарова, Петренка, Забіли та інших українських романтиків 30 – початку 40-х рр., про те, що шляхи використання символікибулірізними залежно від ідейно-художнього спрямування окремих поетів, і про те, що навіть у творах найпрогресивніших з них символіка, виражаючи прагнення до певної синтетичності обзарів, надавала образам і деякої абстрактності... [79, с. 210]

...Інакше ставилися до розкриття згаданої теми письменники ліберально-буржуазного та консервативного спрямування. Їхня творчість була запереченням і критичного реалізму, і прогресивно-романтичних традицій, утверджуваних у 30-х та на початку 40-х рр. Боровиковським, Гребінкою, М. Шашкевичем, Забілою, Петренком та особливо Шевченком. Як і в розробці історичної теми, вороже ставлення до прогресивних романтичних традицій найяскравіше виявилось з боку П. Куліша. У ряді своїх російських нарисів та повістей («Карманная книжка для помещиков», 1846, «Самое обыкновенное происшествие», 1846, «Майор», 1860) і особливо в опублікованих на початку 60-х рр. «Листах з хутора» письменник

ідеалізує патріархальний селянський побут та в сентиментально-ідилічних тонах змальовує взаємини патріархального селянина з ліберальним поміщиком, хоч і осуждає відвертих кріпосників... [79, с. 240]

...Більшість українських романтиків 30-х рр. XIX ст. не спромоглися в своєму ліризмі вийти за межі вузько особистого. У творчості деяких поетів ліричний світ героя якоюсь мірою навіть протиставляється об'єктивній дійсності і, таким чином, змальовується в дещо містичному плані (окремі балади Костомарова, Метлинського). Зате в творчості Боровиковського, Петренка, Забіли та особливо М. Шашкевича ліризм виявився в таких формах, які зберегли своє значення для всього дальшого розвитку української літератури і безумовно відіграли певну роль у формуванні поезії Шевченка...» [79, с. 295].

В «Українській малій енциклопедії» міститься стаття про Михайла Петренка:

«Петренко Михайло (нар. 1817 р.) – автор поезій в альманаху «Сніп» Корсуна, в «Молодику» Бецького і в «Южноруському збірнику» Метлинського, та книжечки «Думи і співи» (*треба: Думи та співи. – О. П.*). Йому належать популярні в наш час пісні «Дивлюсь я на небо», «Вечірній дзвін», «Де грім за горами.»» [80, с. 54].

В п'ятитомному біо-бібліографічному словнику йдеться про Михайла Петренка також:

«...В 1841 році закінчив Харківський університет, працював по «гражданским ведомствам». З спадщини Петренка збереглося біля 20 віршів. Найбільш популярна його поезія «Небо» («Дивлюся на небо та й думку гадаю...»), яка була покладена на музику і стала відомою народною піснею. Петренко – поет-романтик прогресивного напрямку...» [81, с. 75].

1841

...Недоля; Вечірній дзвін; Смута; «По небу блакитнім очима блукаю.»; «Гей, Іване! пора...»; «Не потура на се козак...»; Брови;

«Туди мої очі, туди моя думка...» – Сніп. Український новорічник. Скрутив Олександр Корсун. Х., 1841, стор. 175–183.

1843

Вечір. – Молодик на 1843 год, ч. II. Украинский лит. сборник, издаваемый И. Бецким. Х., 1843, стор. 101.

Батьківська могила. – Молодик, ч. II, Х., 1843, стор. 121.

1848

«Думи мої, думи мої...»; Небо; Весна; Слов'янськ; «Далеко од родини...»; «Тебе не стане в сих містах...»; «Як в сумерки вечірній дзвін...»; «Ой біда мені, біда...»; «Минулися мої ходи...»; «Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче...»; Іван Кучерявий; Недуг. – Южный русский сборник. Изд. Амвросия Метлинского. Х., 1848, стор. 31–60.

1960

Поезії. [Віктор Забіла, Михайло Петренко]. Вступна стаття Г. А. Нудьги. К., вид-во «Рад.письменник», 1960, 215 стор.

1958

[Без.підп.]. Хто автор пісні «Дивлюсь я на небо...» – Робітнича газета, 1958, №164.

1960

Нудьга Г. Два поети-романтики. – В кн.: Забіла Віктор, Петренко Михайло. Поезії, К., вид-во «Рад. письменник», 1960, стор. 3–48» [81, с. 76].

В «Українській радянській енциклопедії» вміщено статтю Г. Нудьги про Михайла Петренка:

«...український поет-романтик прогресивного напрямку... Закінчив Харків. Ун-т (1841). В ліриці П. значне місце посідає мотив нарікання на долю, на тяжкі умови життя простої людини (цикл віршів «Небо»). Деякі його поезії стали народними піснями («Дивлюсь я на небо», «Туди мої очі» та ін.). Твори П. друкувалися в альманахах «Сніп», «Молодик» та ін. Драма «Панська любов» не збереглася...» [82, с. 114].

Було видано бібліографічний покажчик «Українські літературні альманахи і збірники ХІХ – початку ХХ ст.». Дуже зручний для використання посібник, за допомогою якого легко знаходяться автори, назви видань та таке інше. Надані в БП й збірки, в яких друкувався й Михайло Петренко [83].

М. Дяченко в книжці «Ізюм» не забуває про творчість Михайла Петренка:

«...Серед кращих творів поета слід назвати такі, як вірші «Вечір», «Вечірній дзвін» та інші. Найбільш популярною поезією М. М. Петренка була «Недоля» («Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...»), що стала народною піснею. В кращих його віршах яскраво видно невдоволення тогочасною жорстокою дійсністю. Використовуючи мотиви і художні засоби народної творчості, автор зумів висловити глибоко людяні почуття, переживання, мрії...» [84, с. 44].

На міжнародному з'їзді славистів про Михайла Петренка було згадано наступне:

«...Зростання української літератури в кінці 30–40-х роках відбувається насамперед у річищі романтизму. В цей час розгорнули свою творчу діяльність основні сили нового літературного напрямку (Т. Шевченко, М. Костомаров, А. Метлинський), у більшій чи меншій мірі виступали з романтичними творами Л. Боровиковський, В. Забіла, М. Петренко, О. Афанасьєв-Чужбинський, С. Писаревський, О. Корсун, П. Куліш, Я. Щоголев та ін. ... [85, с. 16]

...Різноманітне відображення знайшла в творчості українських романтиків кардинальна для нового напрямку проблема свободи особистості, утвердження її цінності, визволення від пут, накладених на неї феодальним суспільством. Якщо в віршах С. Писаревського («Моя доля»), М. Петренка («Весна», «Батьківська могила»), О. Афанасьєва-Чужбинського («Є. П. Гребінці») романтичне утвердження особистості дається в плані психологічному, то

у Шашкевича, Костомарова, Шевченка і навіть у Є. Гребінки, В. Забіли цей мотив має соціальну забарвленість... [85, с. 46]

...Серед пісень літературного походження в українському фольклорі дуже помітне місце належить пісням, створеним поетами-романтиками. Найбільше, звичайно, ввійшло в народ пісень із спадщини Шевченка, але широко відомі і пісні, складені такими авторами, як С. Писаревський, Є. Гребінка, В. Забіла, М. Петренко, О. Афанасьєв-Чужбинський, М. Устиянович та ін. Пісні, складені українськими романтиками, і зараз звучать у народі, виконуються в концертах...» [85, с. 48].

1964 рік

В «Історії української літератури» природною є згадка й про Михайла Петренка:

«...Романтики, розширюючи тематичні й стилеві межі літератури, внесли і характерні для нового напрямку жанри, як балада (Боровиковський, Срезневський, Шашкевич, Костомаров, Метлинський та ін.), ліроепічна поема (Гребінка – переклад «Полтавы» Пушкіна, Вагилевич, Костомаров), різноманітні ліричні жанри, зокрема, елегія, пісня, сонет (Боровиковський, Шпигоцький, Шашкевич, Забіла, Петренко та ін.), романтична драма (Тополя, Костомаров)... [86, с. 52–53]

...Із романтиків відомі такі письменники, як І. Срезневський, Л. Боровиковський, М. Костомаров, А. Метлинський, В. Забіла, М. Петренко, О. Корсун, О. Афанасьєв-Чужбинський, П. Куліш та інші... [86, с. 230]

...Набули поширення в народі створені романтиками пісні та романси: С. Писаревським «Де ти бродиш, моя доле?», М. Петренком «Небо» («Дивлюся на небо та й думку гадаю»), Є. Гребінкою «Українська мелодія» («Ні, мамо, не можна нелюба любить!»)... [86, с. 233]

...Михайло Миколайович Петренко – один з талановитих творців романсової лірики... Вчився в Харківському університеті, який закінчив у 1841 році. Брав участь у літературному гуртку і писав вірші.

Поезії Петренка друковано в «Снопі», «Молодику», в «Южном русском сборнике». В останньому виданні повідомлялося, що Петренко, «крім надрукованих тут творів, написав ще оперу, ніде не надруковану».

Вірші Петренка відзначаються тужливим, елегійним тоном, який нагадує елегії російського поета Козлова і окремі поезії Лермонтова. Поет розповідає про рідний край, висловлює скорботу розлуки, говорить про втрату щасливих днів кохання. При цьому в його поезії немає ні розпачу, ні зневіри. Ліричні вірші Петренка становлять журну мелодію, в якій чути голос людини, не задоволеної дійсністю. Спокійно-лагідний тон скорботної лірики Петренка є оригінальною рисою його творчості. Найпопулярніший вірш Петренка «Небо» («Недоля»), відомий під назвою «Дивлюся на небо та й думку гадаю», став народною пісню. За епіграф до вірша поет узяв слова з М. Лермонтова: «В минуту жизни трудную теснится ль в сердце грусть...» Його не задовольняє буденщина життя, він поривається у блакитні бузмежні простори. Мелодійна мова вірша відповідає його елегійному настроєві. Першими рядками поет створює журливий тон:

Дивлюся на небо та й думку гадаю,
Чому я не сокіл, чому не літаю,
Чому мені, боже, ти крильців не дав?
Я б землю покинув і в небо злітав!

В кожній строфі цієї поезії звучить романтичний мотив протиставлення реальній дійсності високих мрій людини, яка лине думками «далеко, за хмари, подальше од світу», хоче знайти ласку, привіт «у зірок, у сонця», хоче мати «орлячі ті крила», полинути у надхмарні простори «орлом бистрокрилим».

Чітка побудова строф з амфібрахічними стопами обумовлює музичне, пісенне звучання вірша.

На час написання поезії «Небо», очевидно, авторові відомий був Шевченків «Кобзар» 1840 року. В окремих мотивах цього вірша відчувається перегук з «Перебендею», хоч Петренко не досягає революційно-романтичного пафосу, властивого ранній поезії Шевченка.

Відгук лірики «Кобзаря» помітний і на інших поезіях Петренка. Його вірш «Думи мої» починається рядками, співзвучними з однойменною поезією Шевченка:

Думи мої, думи мої,
Де ви подівались,
Нащо мене покинули,
Чому одцурались?

Розвиваючи цей поетичний мотив, Петренко звертається до дум: «Чи ви в морі з буйним вітром збиваєте хвилі», «чи по скелям, по бескидам блукаєте», «чи ви в небі над зірками шукаєте долі».

Подібні мотиви властиві і іншим поезіям Петренка. Таким романтичним колоритом відзначається вірш «Схилившись на руку, дивлюся». Поета приваблюють простори вечірнього «крайнеба» і викликають журливий настрій. Він оспівує красу природи і знаходить в її картинах принаду. Такі картини сповнено легким, елегантним смутком:

Схилившись на руку, дивлюся
В вечірнє крайнебо далеко й глибоко
І чую, проситься душа моя
Туди, де потонуло в хмарах око.
І тьохка серце у мене,
А в очах темно, темно, мутно...
Чого ж в душі становиться так смутно,
Коли дивлюсь, вечірнє небо, на тебе?
Покрите хмарами, мов хвилями те море,
Що ти там мовиш в вишині?
Чи перші радості, чи тяжке горе
Ти шлеш самотньому мені?

Петренко славить красу свого краю, оспівує вроду дівчини-українки і зачаровується рідними піснями. У вірші «Чи бачив хто дівчину слов'янськую?» він відзначає красу і силу українських пісень:

Чарують Слов'янськ весь, од краю і до краю,
Широко ллються там по горах, по садах,
А потім високо у небі затихають
Чудесні, гарнії пісні.

Поет говорить про силу і красу козацьких співів та «дум дідівських», висловлює свої пристрасні почуття любові до всього того, що створено народом і становить заповітні традиції, які передаються від покоління до покоління.

З великою любов'ю, глибокою ліричною теплою Петренко описує рідні краєвиди. У вірші «Слов'янськ» він оспівує рідне місто, говорить про вроду місцевих дівчат:

Слов'янськ, Слов'янськ, як гарно ти
По річці Тору, по рівнині
Розкинув пишнії садки,
Квіти пахучі по долині
І так красуєшся собі!
Твої дівки цвітуть так мило,
Їх чорні брови, їх пісні
По Україні перве диво
І перша слава для річей.
Нігде нема таких очей,
Які слов'янки мають очі...

За мотивами російського поета Козлова («Вечерний звон») Петренко пише елегію: «Як в сумерках вечірній дзвін», в якій з глибоким почуттям висловлює настрої розлуки, самотності:

Як в сумерки вечірній дзвін
Під темний вечір сумно дзвоне,
Як з вітром в полі плаче він,
А у діброві тяжко стогне,
Тоді душа моя болить,
Від смуги плачу по невірній,
А думка все туди летить,
Де вперш почув я дзвін вечірній...

Отже, лірика Петренка відзначається мелодійністю, елегійним характером. Це давало підстави Костомарову згадати в своїй автобіографії «бідного студента» Петренка «меланхолійного характеру», який в своїх віршах «майже завжди звертався до рідної своєї місцевості».

Характером лірики до Петренка наближався Віктор Миколайович Забіла...» [86, с. 292-294].

В збірці пісень «Серце співає» було вміщено вірш Михайла Петренка «Дивлюсь я на небо, та й думку гадаю...». Прізвище автора вказано [87, с. 164].

В пісеннику «Золоті ключі» подано вірш Михайла Петренка «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...». Прізвище автора згадується [88, с. 23–24].

1967 рік

У восьмитомній «Історії української літератури» про Михайла Петренка надано наступну інформацію:

«...В дусі сентиментальної естетики написані вірші М. Петренка «Туди мої очі, туди мої думи» і особливо «Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче»... [89, с. 176]

...У творах деяких українських поетів-романтиків (М. Петренко, В. Забіла та ін.) значно звужено ідейну проблематику. Тут переважають в осовному інтимно-особисті мотиви. В творах же таких поетів, як А. Метлинський, О. Корсун, П. Куліш та ін., нерідко оспівувалось, поетизувалось патріархальне минуле, пропагувалась релігія, містика, а інколи ідеалізувалось самодержавство. Так, Метлинський у вірші «До вас» закликає сучасного йому читача «цареві служити»... [89, с. 184–185]

...Своєрідною і цікавою сторінкою в розвиткові української поезії шевченківського періоду є творчість Михайла Миколайовича Петренка ... За життя поета твори його публікувалися у таких виданнях: альманах «Сніп» (1841), альманах «Молодик» (1843), «Южный русский сборник» (1848). Слід відзначити вимогливість поета до своєї творчості. Він раз у раз переглядав свої вірші, наново редагував їх, робив чимало поправок, удосконалював художній текст.

Провідний мотив поезії Петренка типовий для романтиків: туга за рідним краєм, сирітство, прагнення відірватися від земної непривітної «буденщини», поринути у «високості», пізнати красу всесвіту.

Перший цикл поезій Петренка має назву «Небо». Сюди увійшли вірші «Дивлюся на небо», «По небу блакитнім очима блукаю» та «Схилившись на руку». Це була нова – інтимна, психологічна – лірика. Поет-романтик дав цікаві зразки медитативного жанру (романс, елегія) з характерним для нього невдоволенням дійсністю, пориванням у надземні простори:

Дивлюся на небо та й думку гадаю,
Чому я не сокіл, чому не літаю,
Чому мені, боже, ти крильців не дав? –
Я землю б покинув і в небо злітав!

Поезію «Дивлюся на небо» вперше надруковано в альманасі О. Корсуна «Сніп» (1841) під заголовком «Недоля»; перед текстом – епіграф: «В минуту жизни трудную теснится в сердце грусть... Лермонтов». Сучасники відзначали, що поезія Петренка формувалася під впливом великого російського поета, але вплив цей не слід перебільшувати. Про це писав ще М. Петров: «При несомненном подражаним Лермонтову поэзия Петренко отличается еще более грустным тоном; поэт постоянно о чем-то вздыхает и порывается от земли к небу».

Творчість Петренка зазнала впливу поезії І. Козлова, І. Котляревського і особливо Т. Шевченка. Так, вірш Петренка «Думи мої» є прямим наслідуванням великого українського поета:

Думи, мої, думи мої,
Де ви подівались,
Нашо мене покинули,
Чому одцурались?..

Петренко виступає як типовий романтик 30-х років. Поет ширяє десь «над хмарами»; він обминає соціальні проблеми, абстрагується від конкретної дійсності. Проте в ряді його творів життєві, реалістичні риси досить відчутні.

Виразно звучить у поезіях Петренка мотив нездійсненності особистого щастя у тодішньому суспільстві. Ліричний світ героя протистоїть гнітючій дійсності, яка давить і калічить святі людські почуття й поривання. В циклі поезій «Слов'янськ» раз у раз бринять нотки щирого болю від людських страждань:

... В яких містах
Я не бував! Од моря і до моря,
Блукаючи, пройшов я світ.
Чого не бачив я! А більше горя...

(«Чи бачив хто слов'янську дівчину?»)

Якоюсь мірою ці вболівання відчуються і в суто інтимній, особистій ліриці Петренка:

Ой там за горою, де зіронька сяє,
Там, там моя мила голубка витає;
Закрилась від мене і небом й горами,
А я тут zostався з горем та сльозами.
(«Туди мої очі...»)

Романтичні образи й мотиви Петренка навіяні значною мірою впливами тогочасної літератури, зокрема російської. Поряд із цим не можна не відзначити величезної ролі усної народної творчості. Петренко високо ставив красу народної пісні, що була для нього як «рай цілий радості і пекло мук». Для поезії Петренка характерне розкриття почуттів ліричного героя через народні образи-символи. Поет щедро брав із фольклору художні засоби, сюжети, мелодику:

Минулися мої ходи
Через огороди,
Минулися мої лази,
Через перелази.
Лихо мені, горе мені,
Молодій дівчині;
Чорні брови козацькї
Завдали кручини.
(«Минулися мої ходи»)

Єдина у творчості М. Петренка балада «Гей, Іване, пора нам сідлати коня» («Сніп», 1841) побудована на фольклорних колізіях, але з додержанням канонів романтичної школи:

Ой, вітру, вітру! ти бистріш –
Лети ж до милої скоріш:
Скажи ти їй, нехай не плаче!
Скажи, що милий близько скаче...
А ти, мій коню, як скоріш
Мене до милої примчиш:
Тобі за те я гарну збрую
В татар здобуду золотую!..

Поет широко застосовує розміри та ритми народних пісень, коломиїковий розмір («Минулися мої ходи»). Поряд із цим, в романсовій ліриці Петренко часто вдається до розмірів нової поезії – найбільше до ямба і амфібрахія («Небо»).

Іноді поет вносить у свою творчість риси надмірної чутливості, сентиментальності. Любовна лірика його місцями

надто зворушлива, образи підкреслено сльозливі («Я плачу без тебе і виплакав очі...»), що йшло, можливо, не так від фольклору, як від загального тону тодішньої романсової лірики:

Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче,
Як вітер осінній в діброві заплаче,
Головоньку схилиш, слізьми обіллешся,
Від думки, від горя у поле плетешся?
(«Чого ти, козаче...»)

В теплих тонах поет оспівує красу рідної землі, чарівність української природи, милується неповторними пейзажами.

Петренко був оригінальним, талановитим поетом. В його творчості визначаються нові тенденції, нові образи (супроти харківських поетів 20–30-х років); він намагається вийти за межі фольклорної поетики, творчо сприймає кращі зразки тогочасної російської лірики, розвиває жанр українського романсу.

Поезії Петренка «Дивлюся на небо», «Туди мої очі» («Де Крим за горами»), «Хоче хвиля по Осколу» набули чималої популярності, стали народними піснями. Сучасники схвально поставилися до творчості Петренка. Т. Шевченко поважав ліричний талант романсиста, а поезію його «Дивлюся на небо» переписав до одного із своїх альбомів.

Кращі вірші Петренка передруковувалися в різних збірках, альманахах, антологіях, пісенниках, перекладалися на музику... [89, с. 299–301]

...Провідне місце в ранньому українському романтизмі належало так званій «харківській школі» (Л. Боровиковський, П. Гулак-Артемівський, О. Шпигоцький, І. Срезневський, трохи пізніше – А. Метлинський, М. Костомаров, О. Корсун). Із романтизмом значною мірою пов'язана творчість Є. Гребінки, П. Куліша, О. Афанасьєва-Чужбинського, М. Петренка, В. Забіли. В Західній Україні літературне відродження 30-х років також відбувалося в річищі романтизму... [89, с. 460]

...Із усіх видів словесної художньої творчості найбільшого розвитку набуває поезія. Чимало віршів проникає в народ, стає народними піснями (приміром, ліричні тексти І. Котляревського, Є. Гребінки, О. Афанасьєва-Чужбинського, В. Забіли, М. Петренка, М. Устияновича й багатьох інших)...» [89, с. 465].

1968 рік

У вступній статті І. Айзенштока до книги «Українські поети-романтики 20–40-х років ХІХ ст.» про Михайла Петренка мовиться наступне:

«...З першим гуртком були зв'язані Л. Боровиковський і особливо О. Шпигоцький, обидва імпонували Срезневському своїми українськими інтересами. Активними учасниками другого гуртка були А. Метлинський і М. Костомаров; причетні до нього були також О. Корсун (який, в свою чергу, зібрав навколо себе групу українських поетів, в тому числі романтиків М. Петренка, С. Писаревського та ін.), Я. Щоголів та ін. Всі вони разом і кожен зокрема в більшій або меншій мірі зазнали на собі впливу Срезневського, його блискучих даних умілого організатора і пристрасного пропагандиста – спочатку українського історичного минулого і фольклору, пізніше – широкого, всебічного вивчення слов'янства, зокрема поезії слов'янських народів... [90, с. 36–37]

...В російській літературі зразки такої нової пісні дав, наприклад, А. А. Дельвіг; в українській – група поетів-піснярів, яку одкриває С. Писаревський і до якої входять Віктор Забіла, Михайло Петренко і деякі інші менш відомі або й зовсім не відомі поза межами якогось вузького кола поети... [90, с. 50]

...Ще більше ці особливості притаманні поезії Михайла Петренка. Сучасники дуже високо оцінювали його творчість, з якої збереглась лише невелика частина. Так, А. Метлинський писав про нього Срезневському як про «поета справжнього («не нам рівня!» – додав він); М. Костомаров також виділяв Петренка серед інших учасників альманаху «Сніп», в якому були надруковані його перші вірші. А. М. Тихорський у рецензії на цей альманах відзначав, що поезія М. Петренка – «поезія справжня, поезія, яка переспівувалась з Пушкіним, з Лермонтовим».

Дожовтневі історики української літератури (М. І. Петров, М. П. Дашкевич), ніби розвиваючи останнє судження рецензії Тихорського, писали про вплив Лермонтова і Козлова на Петренка. Причому переважно брали до уваги зовсім випадкові і малопереконливі зовнішні ознаки, на зразок епіграфа з Лермонтова до поезії «Недоля» в «Снопі» або перегуки вірша «Як в сумерки вечірній дзвін...» з відомим віршем І. І. Козлова «Вечерний звон».

Цього, звичайно, надто мало, щоб серйозно говорити про якийсь дійовий вплив на творчість Петренка згаданих поетів. Найзначніші впливи на вірші Петренка – інші; це насамперед сучасна поету народна пісня та поширений міський романс.

Відома нам творчість Петренка дуже невелика, як сказано, за обсягом, і в ній зовсім відсутні будь-які хронологічні віхи. Важко тому точно і певно говорити про основні тенденції його розвитку як поета, хоча дуже спокусливо уявляти собі, що еволюція поета почалась з наслідування народної пісні, а потім перейшла до імітації міської романсової лірики.

Таке припущення проливає світло на те захоплення, яке поезія Петренка викликала у деякого з його друзів і сучасників, зокрема у тих, котрі, як і Костомаров, засмучувалась, що «прагнення прикидатись мужиком» звужує горизонти молодій українській поезії, які бажали, щоб українська поезія стала набутком «освічених класів».

Є, нарешті, всі підстави припустити, що, мабуть, єдиний поет, який дійсно вплинув на Петренка, можливо, навіть відкрив перед ним перспективи поетичної творчості рідною мовою, був Тарас Шевченко, його «Кобзар». Неодноразово відзначалось, що вірш Петренка «Думи мої, думи мої, Де ви подівались...» є перифразою відомого шевченківського вірша з тими ж початковими словами. Варто було б відзначити, що й в інших віршах харківського поета (умовно кажучи – «ранніх») – «Ой біда мені, біда...», «Минулися мої ходи...», «Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче...», «Іван Кучерявий», «Недуг» – помітне наслідування не стільки безпосередньо фольклорних пісенних зразків, скільки їх шевченківських інтерпретацій, «Кобзар» багато в чому зумовив і поетичні інтонації «ранньої» лірики Петренка, і відбір відповідних народнопісенних зразків, і навіть тематику його «ранньої» лірики.

В такому разі наступним етапом творчого розвитку Петренка як поета є його вірші, позбавлені (свідомо або несвідомо, – це питання, на яке зараз неможливо дати точну відповідь) будь яких виразних рис народної лірики, та зате повністю пройняті відгомонам романсової лірики. Саме ці вірші найбільше захопили Тихорського, підказавши йому високе і почесне для українського поета порівняння з Лермонтовим, і мало не стали причиною

проголошення Петренка поетичним спадкоємцем незадовго перед тим убитого поета.

Але, як показав А. Шамрай, не кажучи вже про різючу невідповідність ідейних та стильових спрямувань обох поетів, вірші Михайла Петренка характеризуються не перебореним цілком наслідуванням українського пісенного фольклору, незважаючи на всі спроби від нього відійти.

Літературна діяльність Петренка тривала лише кілька років і по суті не вийшла з періоду поетичного навчання. Але й те, що вдалося йому зробити, – залишені ним зразки інтимної медитатичної лірики, ліричного романса, – утвердило за ним право на заслужену увагу наступних поколінь українських читачів.

В історико-літературному плані творчість Петренка характеризується також впертими намаганнями поета відійти від могутнього впливу форми Шевченкового «Кобзаря». Тепер дуже важко певною мірою уявити собі надзвичайне враження, яке мала на сучасників ця маленька книжечка, що містила всього лише вісім невеликих творів молодого поета. Не виходячи надто за межі традиційної тематики української поезії того часу, книжка Шевченка вразила уяву читачів своєю яскравою талановитістю, простотою, – яка була також наслідком величезного таланту, – своєю близькістю до високих зразків народної поезії і водночас безперечною творчою самобутністю, що насичує буквально кожен рядок, кожне слово «Кобзаря». Дуже промовиста розповідь О. О. Корсуна про те, як він з Костомаровим, ідучи в собор до обідні, заглянули в книгарню, натрапили на тільки що одержаний «Кобзар» і зачитались так, що пропустили не тільки обідню, а й обід.

Під впливом «Кобзаря» перебували й інші українські поети. Не повторюючи загальновідомих фактів про незвичайно сильний і благодотворний вплив книги на весь хід прогресивного розвитку української літератури, відзначимо, що з самого початку 40-х років появляються наслідування Шевченку, переспіви тем і настроїв «Кобзаря», «Гайдамаків» та інших творів поета. Деякі з них потрапляють до друку, навіть приписуються самому Шевченку (так було зокрема з віршем Петренка «Дивлюся на небо»), інші, як того й заслуговували, не пішли далі записних зошитів своїх авторів або, в кращому випадку, вузького кола його найближчих друзів. Дуже

слабкі, як правило, в художньому відношенні, ці наслідування цікаві відображеними в них естетичними тенденціями епохи, творчими спрямуваннями окремих пересічних представників української літератури першої половини ХІХ століття... [90, с. 55–57]

Перед збіркою поезій «Думи та співи» у книзі надано невеличку довідку про Михайла Петренка:

«...Вчився в Харківському університеті, який закінчив у 1841 році, потім працював «по гражданским ведомствам».

Літературна діяльність Петренка починається в роки навчання в університеті. Перші його вірші були надруковані в альманасі «Сніп» (1841).

Найпопулярніша поезія Петренка «Небо» («Дивлюся на небо та й думку гадаю») була покладена на музику і стала популярною народною піснею... [91, с. 417]

Послідовність наданих в збірці віршів Михайла Петренка така, як у попередніх відомих виданнях, наприклад, «Віктор Забіла. Михайло Петренко. Поезії» [74, с. 145–184]. Лише інколи спостерігаються деякі текстові розбіжності, що виникли при адаптації текстів першої половини ХІХ століття до сучасних мовних норм.

Надаємо тільки послідовність віршів у цій книзі:

- «Думи мої, думи мої...»
- Небо. «Дивлюся на небо та й думку гадаю...»
«По небу блакитнім очима блукаю...»
«Схилившись на руку, дивлюся я...»
- Весна. «Весна, весна, година мила...»
- Слов`янськ. «Ось-ось Слов`янськ! Моя родина!...»
«Чи бачив хто слов`янську дівчину?...»
«Рай цілий радості і пекло мук...»
«Далеко од родини...»
- «Тебе не стане в сих місцях...»
- «Туди мої очі, туди моя думка...»
- «Як в сумерки вечірній дзвін...»
- «Ой біда мені, біда...»
- «Минулися мої ходи...»
- «Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче...»
- Іван кучерявий. «У неділеньку раненько...»
«Не сон схилив головоньку...»

- «Не вий, вітре, не вий, буйний...»
«Не все гудуть буйні вітри...»
– Недуг. «Ходе хвиля по Осколу...»
«Прийди прижмись, моя мила...»
«Цитьте, вітри! Цитьте, буйні!...»
«Чом не заплакати б мені?...»
– Батьківська могила. «Покинув нас і нашу матір...»
– «Гей, Іване, пора...» [91, с. 417–441].

Далі авторами книги надано деякі коментарі до поезій Михайла Петренка:

«...Літературний доробок М. Петренка невеликий: він написав понад два десятки віршів та пісень, але не всі вони збереглися.

Твори М. Петренка друкувалися у «Снопі» (1841) О. Корсуна та «Молодику» (1843) І. Бецького. У 1848 р. в «Южном русском сборнике» А. Метлинського була опублікована збірка поезій М. Петренка «Думи та співи», до якої ввійшли як вірші, що друкувалися в «Снопі» та «Молодику», так і нові твори.

М. Петренко написав також п'єсу «Панська любов» (про це свідчить П. Кореницький в листі до О. Корсуна від 3 вересня 1843 р.), але текст її надрукований не був і залишився невідомий.

Думи та співи

«Думи мої...» Вперше надруковано в «Южном русском сборнике», 1848, стор. 31–32.

Подається за першодруком.

Небо. Поезія в трьох частинах. Перша частина її під заголовком «Недоля» з епіграфом: «В минуту жизни трудную теснится в сердце грусть... Лермонтов» – була вперше надрукована в альманасі «Сніп», 1841, стор. 175–176. Там же (стор. 178–179) було надруковано і другу частину, що починається рядком: «По небу блакитнім очима блукаю...» Третя частина вперше надрукована під заголовком «Вечір» в альманасі «Молодик», 1843, ч. 2, стор. 101–102.

Всі ці рядки поезії пізніше (з деякими відмінами у твках) були об'єднані автором в один твір під заголовком «Небо», надрукований в «Южном русском сборнике», 1848, стор. 32–36.

Перша частина поезії «Небо» («Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...») покладена на музику дочкою письменника В. Александрова – Людмилою.

Подається за «Южным русским сборником», стор. 32–36.

Весна. Вперше надруковано в «Южном русском сборнике», 1848, стор. 36–37.

Подається за першодруком.

Слов'янськ. Вперше надруковано під цією назвою цикл поезій в «Южном русском сборнике», 1848, стор. 37–43.

Подається за першодруком.

«*Тебе не стане в сих місцях...*» Вперше надруковано в «Южном русском сборнике», 1848, стор. 43–45.

Подається за першодруком.

«*Туди мої очі, туди моя думка...*» Вперше надруковано в альманасі «Сніп», 1841, стор. 183–184.

Подається за «Южным русским сборником», стор. 45–46.

«*Як в сумерки вечірній дзвін...*» Вперше надруковано під заголовком «Вечірній дзвін» в альманасі «Сніп», 1841, стор. 176. Ця поезія є переспівом з І.І. Козлова – «Вечерний звон».

Подається за «Южным русским сборником», стор. 46–47.

«*Ой біда мені, біда...*» Вперше надруковано під заголовком «Брови» в альманасі «Сніп», 1841, стор. 181–183.

Подається за «Южным русским сборником», стор. 47–49.

«*Минулися мої ходи...*» Вперше надруковано в «Южном русском сборнике», 1848, стор. 49–51.

Подається за першодруком.

«*Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче...*» Вперше надруковано під заголовком «Смута» в альманасі «Сніп», 1841, стор. 177–178. В зовсім новій редакції поезія була надрукована в «Южном русском сборнике», 1848, стор. 51.

Наводимо первісну редакцію твору, опубліковану в альманасі «Сніп»:

Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче,
Як вітер осінній в діброві заплаче,
Головоньку склониш, слізьми обіллешся,
Від горя, від смуги у поле плетешся?
Хіба ж ти, козаче, із вітром здружився,
Що вітер заплакав, а ти зажурився?
Хіба тобі ні з ким ділитися горем,
Як тільки що з вітром, як тільки що з полем?
Хіба ж хто руйнує козацькую волю?

Хіба ж помарніло у чистому полі?
Схотілось гуляти – багацько простору
Від чорного Бугу до тихого Тору.
Чого твої очі, – такі ясні очі,
Як зірки українські о самій півночі, –
Сльозами наллються, як глянуть на гори,
Де сонечко красне сідає у морі?
Ой, мабути, мила твоя там витає,
Де сонечко ясне за гори сідає!
Ой, мабути, хлопче, недобра та мила,¹⁾
Що хлопця навіки без жалю згубила!
Як орлиця в лісі весною воркує,
Чого твоє серце, козаче, сумує?
Чого воно тихне, либонь, умирає,
Коли соловейко в садку заспіває?
Як наші дівчата смерком коло хати
Зачнуть собі гарно співанки співати,
Чого ти, козаче, тоді не співаєш,
А тільки що нишком слізки утираєш?
Хіба ж тобі жити на світі не мило,
Що очі померкли, а личко змарніло?..
Закинь же, козаче, за гору кручину –
Вона ужене-бо тебе в домовину.
«Не кину кручини! – козак відвічає. –
Нехай болить серце, нехай ізниває!
Тоді тільки, братці, всю смуту покину,
Коли лях поганий покине Україну».

Подається за «Южным русским сборником».

Іван Кучерявий. Вперше надруковано в «Южном русском сборнике», 1848, стор. 52–55.

Подається за першодруком.

Недуг. Вперше надруковано в «Южном русском сборнике», 1848, стор. 55–60.

Подається за першодруком.

---

¹⁾ Цей рядок (18-й знизу) пропущено в тексті вірша, вміщеного в книзі [91, с. 619]. – О. П.).

Батьківська могила. Вперше надруковано в альманасі «Молодик», 1843, ч.2, стор. 121–123.

Подається за першодруком.

«Гей, Іване, пора...» Вперше надруковано в альманасі «Сніп», 1841, стор. 179–181.

Подається за першодруком...» [91, с. 618–620].

В «Краткой литературной энциклопедии» зазначено:

«...Петренко, Михаил Николаевич ... укр. поэт. В 1841 окончил Харьковский ун-т. Был учителем. Печатался в харьковских альманахах «Сніп» («Сноп», 1841), «Молодик» («Молодой месяц», 1843), «Южный русский сборник» (1848). В романтически окрашенных стихах П. сказалось нек-рое влияние Т. Г. Шевченко, М. Ю. Лермонтова. Осн. мотивы П. – тщета земной жизни, одиночество, сиротство, неразделенная любовь, философские размышления о Вселенной, о бесконечности. Цикл стихов «Славянск» («Слов'янск») проникнут радостью жизни, любованием природой. Нек-рые произв. П. бытуют и сегодня как народные песни («Дивлюсь я на небо», «Де Крим за горами» и др.). Написал драму «Панская любовь» (не сохранилась)...» [92, с. 723].

В передмові до збірки поезій «П. Гулак-Артемівський, Л. Боровиковський, В. Забіла, М. Петренко» Б. Деркач писав:

«... І залишаються жити в народній пам'яті лише ті твори художньої літератури, які відповідають життєвим інтересам народу, його ідеалам і устремлінням. З цього погляду значний інтерес становить літературний доробок українських поетів-романтиків першої половини ХІХ ст. Згадаємо хоча б пісні «Гуде вітер вельми в полі» Віктора Забіли та «Дивлюся на небо» Михайла Петренка, які виростили на ґрунті народної творчості і міцно увійшли в поетичний арсенал нашого народу... [93, с. 3]

...За характером своєї творчості до Віктора Забіли наближається один з маловідомих поетів першої половини ХІХ ст. Михайло Петренко. Поетична спадщина цього письменника невелика. Більшість його творів, що друкувалися в харківських

збірниках та альманахах «Сніп», «Молодик», «Южный русский сборник», не привернули свого часу уваги читачів. Лише поезії «Дивлюся за небо», «Чого ти козаче, чого ти, бурлаче» та деякі інші перейшли до фольклору і стали популярними народними піснями.

Про життя Михайла Миколайовича Петренка відомо дуже мало... Вчився в Харківському університеті...

Бувши студентом, Петренко входив до літературного гуртка харківських письменників. На цей час припадає і початок його літературної діяльності. Як і в Забіли, у творчості Петренка переважають мотиви любовної туги, його ліричні твори відзначаються тужливим тоном. В них поет говорить про тяжке життя на землі, про сирітську долю, нарікає на власне горе.

Голос людини, невдоволеної життям, особливо виразно звучить у найпопулярнішому вірші Петренка, відомому під назвою «Дивлюся на небо та й думку гадаю». Епіграфом до вірша поет узяв слова М. Лермонтова «В минуту жизни трудную теснится ль в сердце грусть...»

Нарікаючи на гірку долю, поет в розпачі поривається до безмежного неба:

Далеко за хмари, подальше од світу,
Шукать собі долі, на горі привіту
І ласки у зірок і сонця просить,
У світі їх яснім все горе втопить.

Поет прагне полинути у висоти орлом бистрокрилим, але він не має крил і тому лише захоплюється красою всесвіту, просторами вечірнього крайнеба.

Журливими настроями пройнятий вірш «Думи мої», він перегукується з однойменним твором Шевченка:

Думи мої, думи мої,
Де ви подівались,
Нащо мене покинули,
Чому одцурались?

Проте не всім поезіям Петренка властиве розчарування життям, смутком, туга. В окремих віршах бринять інші настрої. Так у віршах, присвячених рідному Слов'янську, Петренко з глибокою любов'ю говорить про красу рідного краю, про «пишні садки,

квіти пахучі по долині» (*треба*: пишнії садки. – *О. П.*), про силу і красу пісень українського народу:

Чарують Слов'янськ ввесь, од краю і до краю,
Широко ллються там по горах, по садках,
А потім високо у небі затихають,
Чудесні, гарнії пісні.

Вірші Петренка за своїм характером і елегійним тоном співзвучні поезіям російського письменника Козлова та деяким творам Лермонтова.

Кращі твори Петренка, написані під впливом народної поезії та сучасних йому письменників, у свій час прихильно зустрів Т. Г. Шевченко, а такі поезії, як «Дивлюся на небо та й думку гадаю», «Де Крим за горами» і зараз користуються широкою популярністю далеко за межами України...» [93, с. 17–18]

Також надано декілька поезій Михайла Петренка:

- Небо. «Дивлюся на небо та й думку гадаю...»
- Весна. «Весна, весна, година мила...»
- «Минулися мої ходи...»
- «Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче...»
- Слов'янськ. «Ось-ось Слов'янськ! Моя родина!...»
«Чи бачив хто слов'янську дівчину?..»
«Рай цілий радості і пекло мук...»
«Далеко од родини...»

[93, с. 123–132].

В «Історії української літератури» є дещо й про Михайла Петренка:

«...В альманасі «Сніп» (1841), виданому О. Корсуном у Харкові, вперше надруковано вірші М. Петренка. У другому (нездійсненому) випуску мав взяти участь Шевченко... [94, с. 26]

...Провідним напрямом на початку 40-х років, коли виступив у друку Шевченко, був романтизм. Саме в цей час з'являються збірки романтичних поезій М. Костомарова («Украинские баллады», 1839, «Ветка», 1840), А. Метлинського («Думки і пісні та ще дещо», 1839). В льманахах «Ластівка» (1841), «Сніп» (1841), «Молодик» (1843), «Южный русский сборник» (1848) друкують-

ся романтичні твори П. Куліша, В. Забіли, Л. Боровиковського, М. Петренка... [94, с. 47]

...Своїм змістом «Сніп» значно поступався перед «Ластівкою». Але були в ньому й важливі публікації. Це, насамперед, низка поезій М. Петренка, вперше тут надрукованих («Дивлюся на небо», «Верчійний дзвін», «Смута», «По небу блакитнім очима блукаю» та ін.). Кілька творів надрукував в альманасі М. Костомаров (драма «Переяславська ніч», цикл переспівів із Байрона «Єврейські співанки»)... [94, с. 54]

...У «Молодику» з'явилися твори Шевченка – «Думка» («Тяжко, важко»), «Н. Маркевичу», «Утоплена», Г. Квітки-Основ'яненка – «Підбрехач», «Перекотиполо», поезії Я. Щоголева, М. Петренка, І. Галки (М. Костомарова), А. Метлинського, О. Чужбинського, О. Бодяньського, чимало народних пісень... [94, с. 55–56]

...Велику послугу літературі зробив А. Метлинський, видавши в Харкові 1848 р. «Южный русский сборник» у п'яти випусках. Видання А. Метлинського зберегло для літератури чимало важливих явищ...

Тут же надруковано низку поезій А. Метлинського під загальною назвою «Думки і пісні» разом із зразками перекладів їх, здійснених чеською мовою Фр. Челаковським, 16 поезій М. Петренка («Думи та співи»), частина яких до того друкувалася в «Снопі»... [94, с. 56]

...В романтичній поезії 40-х років визначилися й нові повіви як у тематиці, так і в мовно-стилістичних засобах. В цю пору особливо почала розроблятися медитативна лірика – про печальну земну юдоль, філософські роздуми про загадки світу, про бажання поринути в інший далекий світ. Ці мотиви є у В. Забіли («Човник», «Сидів я раз над річкою»). Новатором медитативної лірики був М. Петренко. В нових віршаї, що зовні нагадують звичайні пісенні твори, зустрічаються образи, які за змістом і мовно-стилістичними ознаками виходили за межі фольклорної поетики. Так, у популярному романсі «Дивлюсь я на небо» є рядки, властиві романтичній поезії в дусі М. Лермонтова:

Коли б мені крилля, орлячі ті крилля,
Я б землю покинув і на новосілля
Орлом бистрокрилим у небо полинув
І в хмари навіки од світу втонував!

У медитативному вірші Н. Мартовицького «До коня» («Ластівка», 1841, стор. 361) висловлено думку-бажання вирватися з «торгу людей, із мурованих стін» туди, де степ, де квітне «последня билина».

Отже, у 40-і роки В. Забіла, М. Петренко, Н. Мартовицький та ін. зробили дальші кроки до того, щоб відійти як від бурлеску, так і від поширеної тоді народнопісенної манери...» [94, с. 254–255].

Є. Шаблювський в статті «Пісенні скарби народу» відзначає: «...В поезіях Михайла Петренка також виступає українська народна стихія – поетична й музикальна:

Дивлюся на небо та й думку гадаю,
Чому я не сокіл, чому не літаю,
Чому мені, боже, ти крильці не дав?
Я землю б покинув і в небо злітав! ...»

[95, с. 16].

1969 рік

В «Історії української дожовтневої музики» також є про творчість Михайла Петренка:

«...На початку XIX ст. пісні-романси склалися на тексти маловідомих тепер авторів. В них звучав сумний роздум над долею людини, фоном для відтворення переживань людини часто був ліричний або романтичний пейзаж. Іноді лірика зітхання перетворювалася на пристрасний порив до щастя й волі, як у вірші М. Петренка «Недоля» («Дивлюсь я на небо»)... [96, с. 148]

...Одним з найяскравіших зразків пісні-романса з мелодією напівфольклорного походження слід вважати думку на сл. М. Петренка «Дивлюсь я на небо» («Недоля»). Пізніше композитор-любитель В. Заремба створив до неї фортепіанний супровід.

Цей твір надзвичайно популярний і вважається одним з найтиповіших зразків української ліричної пісні. Зберігаючи основні ознаки мелодики пісень-романсів, їх композиційну структуру, він, крім того, має й деякі нові риси. Це стосується, насамперед, більш глибокого взаємопроникнення інтонацій селянської ліро-

епічної та міської романсової пісні. Поспівки в ній у висхідному русі мелодії, побудовані на півтонових ходах (3–11 такти) або на широких і м'яких ходах на септиму й нону (5–7 такти), типових для романсових пісень, органічно поєднуються з плагальними мелодичними зворотами й кадансами, характерними для селянських ліро-епічних пісень (такти 4–5, останні). У поступовому русі до звуковисотної і смислової кульмінації мелодичної строфи загальний діапазон пісні розширюється (до децими); кульмінація тут підкреслюється саме поступеним рухом з «гальмування» і загостренням через двокретне акцентування гармонічного ввідного тону перед кульмінаційним звуком (децимою від нижньої тоніки) і плавним кадансовим зворотом.

Цей прийом допомагає передати внутрішній порив, патетику пісні, які поряд з широкою наспівністю й мелодичною красою особливо приваблюють в ній слухачів і виконавців...» [96, с. 151].

Було здійснено видання ще одного словника псевдонімів, де «Петренко Михайло» як і раніше згадувався як псевдонім А. Метлинського:

«...Петренко, Михайло = Метлинський, Амвросій...

Дж.: Тулуб... [97, с. 304]

...Метлинський, Амвросій Лук'янович

Псевд.: 1) А. М.; 2) М.; 3) М. А.; 4) Амвр. А.; 5) Амвр. Мтл.; 6) Мтл.; 7) Мтл., Амвр.; 8) Земляк; 9) Издатель; 10) Мешлинський, Амвросій; 11) Мітла, С.; 12) Могила, А.; 13. Могила, Амвросій; 14) Петренко, Михайло...» [97, с. 504]

(див. також [49, с. 239], [50, с. 19], [67, с. 311], [76, с. 359], [195, с. 9, 10, 12] та [198, с. 60–61]. – О. П.).

1970 рік

В «Енциклопедії українознавства» про Михайла Петренка написано:

«...поет-романтик...; після закінчення Харківського Ун-ту (1841) служив у різних відомствах. Автор 19 ліричних віршів, друкованих у альманахах «Сніп» О. Корсуна (1841), «Молодик»

І. Бецького (1843) і «Южно-Русский Сборник» А. Метлинського (1848), що з них деякі стали нар. піснями («Дивлюсь я на небо...», «Туди мої очі...», «Минулися мої ходи...»). Драма «Панська любов» не збереглася. Окремо видана кн.: Забіла Віктор, Петренко Михайло. Поезії. К. 1960...» [98, с. 2031–2032] (див. також [171, с. 2031–2032]. – О. П.).

В книзі П. Жура «Третя зустріч» є наступна інформація про Михайла Петренка:

«...12 квітня 1861 року в газеті «Харьков» якийсь Римов опублікував статейку «Двоє слів про літературні вечори в Харкові та одно про Т. Г. Шевченка», в якій заперечував велич українського поета. Намагаючись принизити творчість Шевченка, Римов твердив, наприклад, що вірші М. М. Петренка не гірші від Шевченкових, але він несправедливо забутий. Натякаючи на революційну діяльність та репресії, яких зазнав поет, автор статейки пояснював, що популярність поета викликана не стільки достоїнствами його поезії, скільки «відомими обставинами його життя»...» [99, с. 224] (див. також [10, с. 307–308] та [103, с. 231–232]. – О. П.).

В двадцятишеститомній «Історії міст і сіл Української РСР» згадано про Михайла Петренка:

«...3 Слов'янськом пов'язані життя й діяльність ряду представників української культури. В 1817 році тут народився поет М. М. Петренко (документально ще не встановлено, де народився Михайло Петренко. – О. П.). Його перу належать вірші «Дивлюсь я на небо» (мав тоді назву «Недоля») і «Взяв би я бандуру», що стали народними піснями...» [100, с. 709].

1972 рік

В книзі П. Хропка є згадка про Михайла Петренка:

«...Становлення реалізму в письменстві відбувалося одночасно з виявлення деяких сентиментальних тенденцій, а також

із виникненням і розвитком романтизму. В 30–40-х роках на повний голос заявили про себе поети-романтики – Л. Боровиковський, А. Метлинський, М. Костомаров, М. Шашкевич, В. Забіла, М. Петренко, молодий Т. Шевченко...» [101, с. 187].

В сатті «Амвросій Могила та Ієремія Галка» С. Крижанівський про Михайла Петренка пише:

«...1848 року Метлинський видав «Южный русский сборник», де, крім вступних уваг на захист української мови та літератури й народної творчості та «Правописания южнорусского языка или наречия», вміщено перероблені з «Думок та пісень» твори самого Метлинського та зразок перекладу «Козацької смерті» на чеську мову Челаковським, твори поетів-романтиків: «Думи та співи» Михайла Петренка, «Вовкулака» С. Александрова...

...Ми б ладні все коріння «професорської лірики» шукати лише в книжних впливах, але такою була і загальна атмосфера в харківському оточенні, недарма ж Харківський університет породив не одного, а кількох поетів приблизно однакового звучання – Могила, Галка, Корсун, Петренко...» [102, с. 12] (*див. також* [69, с. 26], [154, с. 10–12, 13–16] та [175, с. 99–100, 101–102]. – *О. П.*)

1973 рік

Було перевидано російською мовою книгу П. Жура «Третя зустріч» [99, с. 224], що виходила в 1970. В російському виданні з'явилися деякі нові матеріали по біографії Михайла Петренка, проте, на російську перекладено текст з видання 1970 року:

«...12 апреля 1861 года в газете «Харьков» некий Рымов опубликовал статейку «Два слова о литературных вечерах в Харькове и одно о Т. Г. Шевченке», в которой утверждал, будто последний не может считаться великим поэтом. Силясь принизить творчество Шевченка, Рымов заверял, что, например, М. Н. Петренко писал стихи не хуже, а несправедливо забыт. Намекая на революционную деятельность и на репрессии, которым подвергся поэт, автор заметки объяснял популярность Шевченка не столько достоинствами его поэзии, сколько «известными

обстоятельствами его жизни»...» [103, с. 231–232] (*див. також* [10, с. 307–308]. – *О. П.*).

В книзі згадано й про можливу зустріч Михайла Петренка та Тараса Шевченка [103, с. 39–40], але цей факт ще не доведено (*Дослідження тривають.* – *О. П.*).

В статті «Сучасник Шевченка» К. Шептій так пише про творчість Михайла Петренка:

«...Уже понад сто років живуть і постійно хвилюють серця людей пречудові пісні «Дивлюсь я на небо», «Де Крим за горами», «Ходить хвиля по Осколу». Їх люблять за щирість, за глибину думок і високу зворушливість. Вони пройшли випробування часом і стали народними, а це найвища оцінка праці їхніх творців. Та якщо автора, точніше аранжувача музики «Дивлюсь я на небо» (первісна мелодія належить Людмилі Александровій) В. Зарембу часом ще згадують, то про автора слів Михайла Миколайовича Петренка здебільшого забувають. А шкода.

Михайло Петренко, як і кожен поет, був сином свого часу. Живучи в Харкові і навчаючись у Харківському університеті, він посідав досить помітне місце у групі прогресивних літераторів. Його добре знав М. Костомаров і цінував талант поета, «котрого ліричні вірші пройняті почуттям».

Високо підносили поетичне обдаровання Михайла Петренка й інші сучасники. Критик А. Тихорський, рецензуючи альманах «Сніп» за 1842 рік (*точніше, 1841*), де були надруковані його вірші (*Михайла Петренка*), відзначив «їхній ліризм і високу емоційність». Сама поезія, пише він, «співає ці думки». Поезія справжня, поезія, яка переспівувалась з Пушкіним, з Лермонтовим. А. Метлинський у листі до І. Срезневського від 26 серпня 1840 р. згадував про М. Петренка як про «поета справжнього (не нам рівня)».

Знав і прихильно ставився до М. Петренка та його творів Тарас Шевченко. Особливо припав йому до серця вірш «Небо», що його великий Кобзар, як відомо, власноручно переписав до записника.

У наш час твори М. Петренка видавалися в «Бібліотеці поета» (1960 р.), в «Шкільній бібліотеці» (1968 р.). Надруковані вони у

збірнику «Українські поети-романтики 20–40-х років XIX ст.» (1968 р.) і згадуються в програмі та підручнику середньої школи.

І все ж цього цікавого лірика знають ще дуже мало... З матеріалів, зібраних у II пол. XIX ст. у Харкові П. Грабовським, дізнаємося ще, що М. Петренко був близький до родини поета-пісняря Степана Писаревського, що вони разом створили гурток, який уславився своїми концертами. Про дальшу долю поета нічого не говориться. Щоправда, Г. Нудьга у передмові до книги «Віктор Забіла. Михайло Петренко. Поезії», посилаючись на відповідні джерела, зазначає, що «якийсь час він працював наглядачем повітового училища в м. Лебедині (тепер Сумська область)», і робить припущення, що, можливо, «потім був переведений у якесь місто за межі України, бо у віршах часто говорить, що тужить за рідним краєм».

Така обмежена кількість відомостей про життя і творчість М. Петренка пояснюється передусім тим, що зовсім не зберігся його архів... [104, с. 216–217]

...З творчого доробку Михайла Петренка до нас дійшла тільки невеличка частина – те, що було надруковане в молоді його роки в альманахах «Сніп», «Молодик», «Южный русский сборник». Однак з інших джерел вірогідно знаємо, що в Петренка була також п'єса «Панська любов». Про неї згадує П. Кореницький в листі до О. Корсуна, називаючи її «очень хорошей, занимательной». А в «Южном русском сборнике» повідомлялося, що Петренко «написав ще оперу, ніде не надруковану».

Досі М. Петренко відомий читачам лише як поет-лірик. З яких же джерел ця поезія живилася? Що її породило? Ще в дожовтневий час М. Дашкевич та М. Петров писали про певний вплив на М. Петренка Лермонтова і Козлова. Цю думку дехто з літературознавців поділяє і в наш час. Так, І. Пільгук зазначає, що «за мотивами російського поета Козлова («Вечерний звон») Петренко пише елегію «Як в сумерки вечірній дзвін...» Однак з цим не згоджується Ієремія Айзеншток. Він відмічає, що дожовтневі історики української літератури «переважно брали до уваги зовсім випадкові і малопереконливі зовнішні ознаки, на зразок епіграфа з Лермонтова до поезії «Недоля» в «Снопі» або перегуки вірша «Як в сумерки вечірній дзвін». Цього, звичайно, надто мало, щоб серйозно говорити про певний вплив на творчість Петренка

названих поетів». Гадаємо, що він має рацію. Адже «Вечерний звон» Козлова – це не що, як переклад з англійської вірша Томаса Мура. Тож слід було б говорити не стільки про вплив Козлова, як Мура. Однак, уважно ознайомившись з обома творами, не важко помітити цілковиту самостійність кожного.

П. Приходько вбачає певну подібність ліричних мотивів, образів, символів, композиційних ходів у Михайла Петренка та Маркіяна Шашкевича. Так, він знаходить перегук вірша Шашкевича «Туга за милою» з Петренковим «Небом», бо обидва ліричні герої хотіли б злетіти в небо. Та «якщо Петренків ліричний герой, – зазначає дослідник, – прагне поселитися на небі, кажучи, що «далекее небо – моя сторона», то герой вірша Шашкевича хотів би злетіти соколом тільки для того, щоб згори більше «натішитися» реальною красою землі, яку уособлює його кохана».

Однак питання про більший чи менший зв'язок цих віршів з реальною дійсністю народ розв'язав ще задовго до його виникнення, зробивши Петренкове «Небо» своєю улюбленою піснею.

Дехто з літературознавців вважає Петренка лише співцем почуттів, інші ж знаходять у нього й заглиблення в сутність речей, прагнення пізнати їх. Так, П. Приходько, знову протиставляючи М. Петренка М. Шашкевичу, твердять, що у вірші останнього «До ***», «чуються світлі ноти звеличення розуму..., що при всій об'єктивній прогресивності багатьох ліричних мотивів Петренка, Забіли, Костомарова, Боровиковського було взагалі їм далеким».

А ось Г. Нудьга, навпаки, вважає, що «в Петренка переплітаються мотиви скарги на власну долю, розповіді про власне земне горе і печалі з філософськими роздумами над сутністю всесвіту і прагненням людини зрозуміти його закономірності».

У творах М. Петренка переважають елегійні мотиви. Їх зумовлювала і тогочасна соціальна дійсність, що не могла задовольняти поета, і особисте життя. Однак його ліричні герої – живі, міцні люди, типові характери, здатні розкриватися з різних боків. Ось дівчина з вірша «Минулися мої ходи», гірко страждаючи через те, що не любить милий, виголошує:

Та цур тобі, біжи собі,
Остав тільки брови.

Хіба не звучить у цих словах жарт, що проривається крізь сльози? А ось стара мати, що виглядає сина з походу на татар, дочку з прощі, а чоловіка з ляської неволі («Іван Кучерявий»). Скільки їй довелося витерпіти, а таки діждалась, вже «Там, в степу, за Самар'ю, кура піднялася!» Знову бачимо характер сильний, дух незламний, віками гартований в нашому народі тяжкими випробуваннями.

А козак з вірша «Гей, Іване, пора...» Хіба не справжній лицар? Хіба спинили його недобрі віщування і небезпеки? Ні, він вихором летить у Польщу, цього разу «Не добра добувать, не ляхів воювать», а ... по дівчину.

Творчість М. Петренка взяла свій початок з могутнього джерела народної поезії, а потім і сама повернулася до нього, здобувши тим самим визнання народу» [104, с. 218].

Було перевидано поетичну антологію «Українська Муза» [105], що вперше побачила світ в 1908 році. Текст про Михайла Петренка та надані вірші залишилися без змін, тому обмежимося лише констатацією факту перевидання та нагадаємо посилання на версію 1908 року – [30, с. 175–176] (*див. також* [149]. – *О. П.*).

Є. Кирилук на міжнародному з'їзді славістів згадував і Михайла Петренка:

«...Великою заслугою Метлинського є організація й видання збірника «Южный русский сборник» (1848). Це були страшні роки реакції після розгрому Кирило-Мефодіївського братства, коли на Україні майже спинився літературний рух. В цьому альманасі вміщено майже всі відомі нам твори талановитого поета-романтика Михайла Петренка. Про нього ми знаємо надзвичайно мало. Народився він 1817 р., закінчив Харківський університет 1841 р., належав до харківської групи романтиків. Друкуватися почав в альманахах «Сніп» та «Молодик», але в «Южном русском сборнике» зібрані майже всі надруковані (часто в нових редакціях) і невідомі до того твори. Перша частина поезії «Небо» – «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю», покладена на музику Л. Александровою, стала популярною народною піснею. Шевченко переписав її до одного

із своїх альбомів. Основою популярної пісні «Де Крим за горами» став його вірш «Туди мої очі» (композитор А. Немировський) (*треба: О. Немировський. – О. П.*).

Для невеликої за обсягом лірики М. Петренка характерним є відхід від переспівів народно-пісенних мотивів, створення оригінального українського романсу...» [106, с. 20].

1977 рік

Коротка інформація про творчість Михайла Петренка є у відповідній статті «Шевченківського словника»:

«...Петренко Михайло Миколайович... – український поет-романтик прогресивного напрямку. Автор відомої поезії «Дивлюсь я на небо», що стала нар. піснею. На віршах «Думи мої, думи мої, де ви подівались», «Ой біда мені, біда», «Іван Кучерявий», «Недуг» та ін. помітний вплив Шевченка...» [107, с. 102].

В «Лекціях з історії української літератури...» М. Зерова міститься дещо й про Михайла Петренка:

«...На початку 40-х років Костомаров уже на чолі ширшого гурту молоді «преданных идее возрождения малорусского языка и литературы». «Это были: Корсун, молодой человек, воспитанник Харьковского университета, родом из Таганрога, сын довольно зажиточного помещика; Петренко, бедный студент, уроженец Изюмского уезда, молодой человек меланхолического характера, в своих стихах почти всегда обращавшийся к месту своей родины, к своим семейным отношениям»; Щоголів, якого Костомаров характеризує як обдарованого поета, Кореницький, семінарист Петро Писаревський та інші... [108, с. 80–81]

...Третій доволі талановитий романсист 40-х рр. – Михайло Петренко, харків'янин, згаданий у Костомарова в загальній характеристиці харківського гуртка. Вірші свої він містив у всіх трьох альманахах харківських: «Сніп» (1841), «Молодик» (1843), «Южный русский сборник» (1848). Є звітка, ніби він був автором ненадрукованої оперети. З друкованих же його речей найпопулярніший романс «Дивлюсь я на небо». Є у Петренка й

кілька пісень, писаних коломийковою мірою («Минулися мої ходи»):

Другим щастя і кохання,
А я тільки плачу.
Сльозам, горю, тоскуванню
І кінця не бачу.

Але взагалі в його поезії більше книжкового, нав'язаного літературою. Думки Петрова, що знаходив у нашого автора відгомони Козлова та Лермонтова, не завжди обґрунтовані (Петренків «Вечір»:

Схилившись на руку, дивлюся я
В вечірнє крайнебо далеко і глибоко,
І чуло проситься душа моя
Туди, де потонуло в хмарах око –

ні настроєм, ні ритмом неподібний до Лермонтовського «Выхожу один я на дорогу»), – але своїм віршем, амфібрахіями романсу «Дивлюсь я на небо», різностоповими ямбами свого «Вечору», епіграфами з Лермонтова Петренко трохи відходить від попередніх романсистів. Поряд з піснею він дає і ліричні медитації в дусі тогочасної російської лірики:

Як в сумерки вечірній дзвін
Під темний вечір сумно дзвоне,
Як з вітром в полі плаче він,
А у діброві тяжко стогне,
Тоді душа моя болить...

У нього відмінні образи, складніша синтакса, він не замикається виключно в крузі народних поетичних засобів... [108, с. 97] (*див. також* [135, с. 77], [136, с. 93] та [241, с. 76, 92–93]. – *О. П.*).

1978 рік

В книзі «Пісні літературного походження» під відповідним кутом зору розглядається й творчість Михайла Петренка:

«...Окремі ліричні поезії, переважно сентиментального характеру, що стали здобутком народної пісенності, створили

Є. Гребінка, В. Забіла, М. Петренко, О. Афанасьєв-Чужбинський [109, с.21]

...З часу появи пісень-романсів на тексти українських поетів С. Писаревського, Є. Гребінки, В. Забіли, М. Петренка, О. Афанасьєва-Чужбинського, Т. Шевченка, С. Руданського, Л. Глібова, Ю. Федьковича, С. Воробкевича та інших романс починає набувати сталих ознак побутової пісні з інструментальним супроводом [109, с. 26]

...Подано тексти пісень з нотами за авторством Михайла Петренка:

«Дивлюсь я на небо та й думку гадаю»

«Де Крим за горами»

«Де грім за горами»

«Взяв би я бандуру» [109, с. 118–121]

...Поезію вперше опубліковано в альманасі «Сніп» (1841, с. 175) під заголовком «Недоля». Муз. створила Л. Александрова, дочка В. Александрова. Аранж. В. Заремби.

Дуже часто виконавці цього твору співають:

І ласки у сонця, у зірок прохать,

І в світі їх яснім себе показать.

У творі йдеться про те, що, якби дати героєві крила, він би в небо злітав «шукать собі доли» і «ласки у сонця, у зірок прохать». Але вислів «і в світі їх яснім себе показать» явно суперечить змістові. Популярності його спричинився вар. пісні, опублікований у збірці «Золоті ключі» 1926 р., потім неодноразово звідси передрукований у виданнях «Українська народна пісня» (1936), «Українські народні пісні», II та багатьох інших.

Наведені рядки, очевидно, пов'язані з іншим вар., що подається в «Народному пісеннику з найкращих українських пісень, які тепер найчастіше співаються...», упорядкованому В. Александровим (1887), де говориться: «І в світі їх яснім себе покохать», що теж суперечить загальному контекстові твору, та для сольного співу комусь із виконавців видався зручнішим, ніж авторські рядки з віршів М.М. Петренка «Небо»:

І ласки у сонця, у зірок просить,

У світі їх яснім все горе втопить.

Іноколи доводиться стикатися з погіршенням окремих виразів авторського тексту, що трапляється внаслідок чи то помилки

пам'яті, чи недбайливого редагування. Прикро, що в окремих випадках саме такий вар. стає найпопулярнішим.

У той же час інше місце авторського тексту у народних вар. цієї пісні виправляється слухно.

«НЕБО»:

Коли б мені крилля, орлячі ті крилля,
Я б землю покинув і на новосілля
Орлом бистрокрилим у небо польнув
І в хмарах навіки од світа стонув!

ВАР. А:

Так дайте ж бо крилля, орлячого крилля,
Я землю покину і на новосілля
Орлом бистрокрилим у небо польну
І в хмарах від світу навік утону.

ВАР. (ЗОЛОТІ КЛЮЧІ, I, С. 23):

Коли б мені крилля, орлячого крилля!
Я б землю покинув – і на новосілля
Орлом бистрокрилим у небо полинув
І в хмарах від світу навіки загинув...

...«Туди мої очі, туди моя думка...» в народних вар. випущено. Особливих змін зазнав рядок «Бо там за горою, де зіронька сяє», що й дав назву згаданім вар., як «Де Крим за горами, де сонечко сяє», «Де грім за горами, де сонечко сяє».

Другою частиною цього твору є текст, що починається зі слів «Взяв би я бандуру та й заграв, що знав» і утворює самостійну пісню, в яку, до речі, входить вже складовою частиною куплет з попереднього зразка («Де Крим за горами...»).

Слова тієї частини пісні, що розпочинається з рядка «Взяв би я бандуру та й заграв, що знав», належать іншому автору, можливо А. Немировському (*треба: О. Немировському. – О. П.*), оскільки до одного з вар. твору у виданні «Малорусские песни» (Одесса) додано примітку: «Сочинение Немеровского...» [109, с. 458–459]

В «Антології української лірики» О. Зілинського йдеться й про Михайла Петренка:

«...Також у творчості інших поетів того часу (крім Я. Щоголева, про якого буде мова далі) зовсім зникають програмно-ідеологічні настанови харківських романтиків тридцятих років, що виражали себе в поезії перевагою неособистого фольклоризму і історизму. Другорядні поети цього десятиліття, що працювали на Україні – Віктор Забіла, Олександр Афанасьєв-Чужбинський та Михайло Петренко – пишуть майже виключно інтимну лірику, що охоплює нешироке коло переживань. Її центральні мотиви: серце, що не знало любовних радощів (Забіла), погані жарты долі, проти яких немає оборони (Афанасьєв-Чужбинський), незадоволення світом, потяг до безконечності (Петренко). Лірику Забіли, а почасті й Афанасьєва, характеризує малозмістовність і екстенсивність почуття, нескладність форми, спертої на фольклорні зразки; в перебільшеній увазі Забіли до зовнішності переживають навіть бурлескні традиції. Найцікавіший Петренко, що в своїх романсах, елегіях та ліричних медитаціях оминав народно-пісенну стилістику, даючи добрі спроби індивідуалізованого опису природи та душевних станів...» [110, с. 20].

В книзі було надруковано вірші Михайла Петренка «Небо» («Дивлюся на небо та й думку гадаю...») [110, с. 116].

1979 рік

Іноді в літературі, на жаль, зустрічається й така інформація про Михайла Петренка: «...автор знаменитой «Недолі» («Дивлюся на небо та й думку гадаю...») украинский поэт М. Петренко умер в родном Славянске от голода...» [111, с. 60].

В книзі М. Яценка йдеться й про поетів-романтиків:

«...В 30–40-х роках XIX ст. розвивалася й інша світоглядно-стильова течія українського романтизму, представлена іменами Писаревського, Петренка, Афанасьєва-Чужбинського, Забіли та ін. Центральною в ній була концепція мислячої і почуваючої людини, якій тісно і душно у залізних лещатах дійсності. Відтворюючи

окремі риси дійсності як антитези до внутрішнього світу ліричного героя, зайнятого роздумами про власну долю, ця поезія відзначається поривом у невідоме, позасоціальне... [112, с. 305]

...Яскравим прикладом цього є медитативна лірика Петренка 30-х років, «Співи крізь сльози» Забіли (40-ві роки). У ряді творів (зокрема «Дивлюсь я на небо...» Петренка) зустрічаються мотиви, співзвучні настроям російських поетів-романтиків, що з'явилися як усвідомлення безсилля індивіда змінити цей світ на краще. Цей мотив своєрідного розчинення у всесвіті, цей поклик неба чи не найвиразніше прозвучав у 1834 р. у вірші Кюхельбекера «Спорідненість із стихіями», де говорилося:

О! Как бы нырял в океане светил!

О! Как бы я себя по вселенной разлил!...»

[112, с. 306].

1980 рік

О. Шресер-Ткаченко пише про творчість Михайла Петренка в «Історії української музики»:

«...Одним з найяскравіших зразків пісні-романсу з мелодією напівфольклорного походження слід вважати думку на сл. М. Петренка ¹⁾ «Дивлюсь я на небо» («Недоля»), створену у 1870-і роки. Пізніше композитор-любитель В. Заремба створив до неї фортепіанний супровід...

(Далі в статті наведено текст, який раніше друкувався автором. Див. [96, с. 151]. – О. П.).

¹⁾ М. Петренко – автор багатьох віршів, що друкувалися в альманахах «Ластівка» (в «Ластівці» вірші Михайла Петренка ніколи не друкувалися. – О. П.), «Молодик» та ін. Ряд його поезій покладено невідомими авторами на музику...» [113, с. 145].

В поетичній збірці «На крилах поезії...» було надруковано два вірші Михайла Петренка:

– Небо. «Дивлюся на небо та й думку гадаю...» [114, с. 43]

– «Туди мої очі, туди моя думка...» [114, с. 44].

1981 рік

В «Истории украинской музыки» йдеться про авторство музики до пісні «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...»:

«...До сих пор еще не установлен точно автор мелодии популярнейшего романса на слова М. Петренко «Гляжу я на небо»²¹⁾. Эту широко распевную мелодию обработал для голоса и фортепиано Владислав Заремба – музыкант, работавший в Киеве, учитель игры на фортепиано и хормейстер в закрытых общеобразовательных учебных заведениях, автор более трех десятков романсов на слова Шевченко...

²¹⁾ Существует предположение, что автором ее была Людмила Александрова, дочь В. С. Александрова, украинского поэта XIX века и собирателя народного творчества, в частности песен...» [115, с. 48].

1982 рік

В книзі О. І. Гончара «Українська література предшевченківського періоду і фольклор» вміщено дослідження, де аналізується творчість Михайла Петренка:

«...У ліриці М. Петренка органічно поєднуються літературно-романтичні і народопісенні творчі принципи.

До української народної пісенності поет ставився з великим пієтетом. Сприйняття душею свого рідного краю переломлюється в нього через «пісні казацькіі й думки дідівськіі», вечорові дівочі «чудесні, гарніі пісніі», які «широко ллюються там по горах, по садах, а потім високо у небі затихають».

Цикл поезій «Слов'янськ» пройнятий ідеєю зачарування українськими народними піснями, які для поета – «рай цілий радості і пекло мук». Він зазначає:

Я розболівся весь від муки, від кручини,
Від радості й не знаю од чого,
Почувши вас, пісні святіі!

Своє романтичне захоплення піснею рідного краю Петренко висловлює в яскравій, експресивній формі, користуючись і

уснопоетичними засобами, які допомагають передати всю силу пристрасті поета:

Мов громом вдарений, так я стояв на місці,
І слухав вас, і не розстався б з вами,
І як безумний горював...
О ні, замучений до сліз піснями,
Я радість горем запивав.

Особливо «урізалась... глибоко у серце» поета жалібні, тужливі пісні, співзвучні його настроям розчарування, душевного горювання в розлуці з рідним краєм і коханою, самотності, невдоволення своїм становищем:

Коли ж почути вас лучиться,
То так душа моя від смуту розболиться
І горечком наллється через край,
Що в серці радості тоді хоч не питай.

Народні пісні як втілення горя й радощів людських були важливим джерелом романтичних настроїв і творчого натхнення Петренка, особливо мінорних мотивів, які визначають настроєвий клімат його талановитої лірики. Відчутний в його поезії і відгомін творів Котляревського, Шевченка, Лермонтова, Козлова, міського романсу.

Хоч у творчій практиці Петренка нема випадку написання вірша на основі якоїсь однієї з пісень чи більш-менш широкого цитування народної пісні без авторської переробки, найзначнішим джерелом мисьтецького впливу на поета були сучасні йому українські народні пісні. Вся його поезія овіяна духом фольклорної пісенності. Народна лірика сумовито-тужливого настрою стала зразком і одним із засобів вираження поетової туги, спричиненої переважно явищами інтимного характеру.

М. Петренко відомий передусім як творець інтимної медитативної лірики, ліричного романсу. Його ліричний герой (як і герой Писаревського та Забіли) – своєрідний «син віку», для якого характерними були безплідні зусилля і рефлексії, властиві цілій суспільній групі того часу. Цей герой повністю заглиблений у свій внутрішній світ; він сповнений туги за милою, нарікання на злу долю, почуття сирітства, самотності, бажання заховатися в небесній висі від земного горя (герой Забіли прагнув утопити своє

«люте горе» разом із собою в морі). Про поезії Петренка та засоби його змалювання дають уявлення такі рядки з вірша «Весна»:

У мене серденько болить,
А сльози нижуться на віі!
Се от того, що, бач, літа мої,
Ще раннії та молодії,
Не бачили, не чули весни!

Переживання ліричного героя мають переважно інтимний характер. Лише подекуди у творах поета заходить мова про явища суспільного життя, як-от:

Од моря і до моря,
Блукаючи, пройшов я світ,
Чого не бачив я? А більше горя.

Серед творів Петренка найбільш популярними, активно функціонуючими й сьогодні є поезії-романси «Дивлюся на небо та й думку гадаю...» і «Туди мої очі, туди моя думка...» (цей твір в істотно переробленому вигляді нині широко відомий під назвою «Взяв би я бандуру»), надруковані 1841 року в альманасі «Сніп».

У поезії «Дивлюся на небо та й думку гадаю...» гармонійно поєднані авторсько-індивідуальні, фольклорні й літературні елементи. Уснопоетичні принципи рішуче підпорядковані вираженню ліричного «я». Поет уникає введення фольклорних стилістичних трафаретів; народно-пісенні мотиви, настрої набувають у нього індивідуального вияву, переосмислюються в плані літературно-романтичної естетики, фольклорні образи розгортаються й переосмислюються.

Композиція вірша заснована на ліричному борінні думки, на медитативному розгортанні традиційних народопісенних мотивів і настроїв. Поетові чи його ліричному герою «на світі гірко» жити:

Кохаюся лихом, привіту не знаю,
І гірко, і марно свій вік коротаю.

Героя поезії переслідує недоля, гнітить самотність, тяжке душевне сум'яття. Намагаючись позбутися свого лиха, певне психологічне задоволення, душевне полегшення, вихід з цього становища він бачить лише в романтичному пориві в небо, у втечі думкою від гіркої земної реальності.

Для художньо-образного висловлення типово романтичних настроїв і переживань залучаються звичні фольклорні мотиви.

Народнопісенне нарікання на долю, якій герой «ще змалу ... не любий», відбиває романтичне невдоволення дійсністю, конфлікт з людським світом. Особлива роль у вірші належить фразі «Я наймит у неї (в долі. – О. Г.), хлопцюга прибудний». З допомогою цього характерного для фольклору мотиву наймитства і бурлацтва поет прирівнює свою долю до становища найбільш знедоленої соціальної категорії людей, і це драматизує переживання, художньо визначає надто гірке становище героя. У відомій кожному долі наймита, заробітчанина конденсується характеристика суспільно-побутового становища людини. Слово «наймит» у вірші Петренка має значення символу – уособлення найтяжчої долі людини. «Чужий я у долі, чужий у людей: хіба ж хто кохає нерідних дітей? – так художньо трансформований фольклорний мотив сирітства виражає настрої самотності, відторгнутості від «щасливих світу сього».

Народнопісенне походження має і бажання здобути крила, щоб полинути в небо:

Чому я не сокіл, чому не літаю?
Чому мені, боже, ти криллів не дав?
Я б землю покинув і в небо злітав...
Шукать собі долі, на горе привіту.

Як бачимо, фольклорні мотиви допомогли поетові яскраво і чітко висловити типово романтичне поривання в небо, подалі від чужого, немилого, непривітного світу. У рефрені – те ж саме бажання здобути крила, щоб втекти від земного лиха, але з новим, дальшим розвитком думки і романтично-баладним завершенням:

Коли б мені крилля, орлячі ті крилля,
Я землю б покинув, і на новосілля
Орлом бистрокрилим у небо польнув,
І в хмарах навіки од світу втонув!

Ритмомелодика поезії «Дивлюся на небо та й думку гадаю...» схожа на тогочасну типово баладну. Деяка невідшліфованість у техніці віршування надає твору рис фольклорної «неправильності», «невитриманості поетики».

Дві інші лірико-медитативні поезії з циклу «Небо» («По небу блакитнім очима блукаю...» та «Схилившись на руку, дивлюся я...») сповнені поетичних рефлексій, підпорядковані художньому дослідженню природи поетового устремління в небо, приваблюючої сили неба, причин впливу неба на душевний стан поета:

І сам я не знаю, якась-то сила,
Так легка для мене і серденьку мила,
К далекому небу і серцем, й очами
Мене прикувала.

Причину цього неясного прагнення поет пояснює бажанням знайти душевний відпочинок від земного горя:

Бо знаю: як небо очима покину,
Душею у горі, в тумані загину.

Неясність відчуття потягу до неба і неконкретність, невизначеність поняття земного горя – цілком у дусі романтичної естетики.

Особливо хвилює поета споглядання вечірнього крайнеба. Роздумовуючи на тим, «чого ж в душі становиться так смутно», що означає та «журлива мова» неба і чого вона так бентежить душу, поет висловлює здогадку (теж неконкретну):

Ти, може, мовиш те, що так як хмари
Покрили, крайнебо, краси твої,
Так потемніють дні мої
Без радості і від людської кари?

І те, що мій сирітський слід
Заллється на світі сльозами,

А доля зла і хмари бід

На бідну голову посиплються громами?

У цьому вірші індивідуально-авторським літературно-романтичним принципам підпорядковано цілий набір уснопоетичних мотивів (сирітство, зла доля), образів-символів («хмари ті мені схилилися на груди»), художніх прийомів, насамперед прийомів характеристики почуттів («тьохка серце у мене», сльози як основний фольклорний засіб вираження тяжких переживань).

Властиві й для інших поезій Петренка романтично-лірична інтроспекція, оспівування «життя серця» здійснюються на основі психологізму й ліризму народної пісенності, її колізій, символіки, персоніфікації, поетичних засобів і прийомів. Ці елементи сповнюють кращі твори його інтимної лірики, зокрема вірші-пісні «Туди мої очі, туди моя думка» («сердешна голубка»; «виплакав очі»; «Люте горе, мов тая гадюка, коло серця в'ється»; «на мене недолею віє»; «Де зіронька сяє, там, там моя мила голубка витає»). «Хоче хвиля по Осколу» («Хоче голуб по берегу, по голубці

плаче»; «Де ти, моя голубонько, де ти сирокрила»; «Болить в мене головонька, болить серце дуже; ох, прийдеться загинути, а тобі байдуже»; «Полиняло моє личко, як квіт у морози»).

Ряд віршів створено за таким принципом: народнопісенний мотив виступає як заспів; далі тема розвивається в індивідуально-авторському плані і, як правило, в мінорному, тужливому тоні з частим використанням сумовитих мотивів попелярних народних пісень, які давали поетові багатий ліричний матеріал для відтворення настроїв туги й самотності. Так побудовані поезії «Минулися мої ходи через огороди...», «Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче...».

На творчості Петренка помітний також вплив літературних інтерпретацій фольклорних мотивів. Поети-лірики, творці українського романсу Забіла та Петренко, як і Писаревський, найбільшого успіху досягли в розробці романтичної теми нейприйняття лихої дійсності. Для розкриття цієї теми вони активно й талановито використовували багаті життєдайні народнопісенні джерела, що додавало їм естетичної спроможності, особливо в досягненні характерної для них щирості, безпосередності, правди ліричних настроїв і переживань. Як типові поети-романтики Забіла та Петренко на відміну від реалістів не турбувалися про «справжність» зображуваних явищ, про їх часову визначеність, – вони насамперед дбали про щирість, безпосередність висловлюваних пристрастей. І в цьому їм у великій пригоді стала народна лірика. Освоєння її істотно активізувало естетичний інтерес до їхніх творів з боку вихованих на фольклорі широких мас.

У поезії Забіли та Петренка яскравіше, ніж у творах багатьох інших учасників українського літературного процесу передшевченківської доби проступають мотиви біографізму, спостерігається рішучіше творче втручання в ідейно-художню сутність використовуваних фольклорних мотивів, тем, образів, художніх прийомів. Порівняно з народною лірикою значно виразніше виявилось в них авторське «я», індивідуально-самостійне начало, однак воно ще не досягло того рівня авторської суб'єктивності, яка характерна, наприклад, для лірики Лермонтова, Шевченка, яку відзначав у творчості деяких інших тогочасних письменників Белінський...» [116, с. 265–270].

В «Украинской советской энциклопедии» про Михайла Петренка Г. Нудьга писав:

«...укр. поет-романтик прогрессивного направления. Окончил Харьков. ун-т (1841). В лирике П. значит. место занимает мотив сетования на судьбу, на тяжёлые условия жизни простого человека (цикл стихотворений «Небо»). Нек-рые его стихотворения стали песнями («Дивлюсь я на небо», «Туди мої очі»). Произведения П. печатались в альманахах «Сніп», «Молодик» и др. Драма «Панская любовь» не сохранилась...» [117, с. 226].

Також вийшла «Українська радянська енциклопедія», де є стаття Г. Нудьги про Михайла Петренка:

«...укр. поет-романтик прогрессивного напрямку. Закінчив Харків. ун-т (1841). У ліриці П. значне місце посідає мотив нарікання на долю, на тяжкі умови життя простої людини (цикл віршів «Небо»). Деякі його поезії стали нар. піснями («Дивлюсь я на небо», «Туди мої очі» та ін.). Твори П. друкувалися в альманахах «Сніп», «Молодик» та ін. Драма «Панська любов» не збереглася...» [118, с. 295].

1983 рік

В книзі Т. Комаринця йдеться й про Михайла Петренка:

«...Наймолодші з харківських романтиків – О. Корсун, М. Петренко, Я. Щоголів – зробили спробу перейти від форм балади і народного повір'я як одного з її джерел до рефлексивної, психологічної лірики, що посідала панівне місце у романтичних літературах інших народів. Вони, за винятком О. Корсуна, що, опрацьовуючи народні повір'я, залишався на позиціях раннього романтизму (до речі, потяг до етнографізму виразно позначився і на виданому ним у 1841 р. альманасі «Сніп»), перейшли від епічних народних форм до романсу, елегії, медитації... [119, с. 36]

...Романтичний художній предмет (духовне життя, ідеал, втілений у позитивний образ) хоч і був відносним стосовно художнього об'єкта, проте давав значні можливості для відображення різних сторін життя. У творах Шашкевича,

Боровиковського, Головацького, Забіли, Петренка, Шевченка та інших романтиків художній предмет наближався до художнього об'єкта...» [119, с. 78].

1984 рік

В «Антології української поезії» міститься інформація про творчість Михайла Петренка:

«...У 1841 р. закінчив Харківський університет. Тоді ж почав писати вірші. Поезії Петренка друкувалися в альманасі «Сніп», у «Молодику», «Южном русском сборнике». Відомо, що він написав п'єсу «Панська любов» і уклав збірку своїх поезій, але вони не були надруковані. Найбільшої популярності набула поезія Пет-ренка «Небо» («Дивлюся на небо та й думку гадаю...»), яка стала народною піснею...» [120, с. 97].

В книзі було надано також два вірші Поета:

– Небо. «Дивлюся на небо та й думку гадаю...» [120, с. 97]

– «Минулися мої ходи...» [120, с. 98].

В статті І. Овчаренка про творчість Михайла Петренка зазначено:

«...Сьогодні нашого земляка, українського поета-романтика прогресивного напрямку Михайла Миколайовича Петренка ми знаємо по народних піснях «Дивлюсь я на небо...» та «Взяв би я бандуру...», основою для яких послужили його вірші. Зусиллями викладачів і студентів колишнього філологічного факультету Слов'янського педінституту майже тридцять років тому через міську газету ім'я Михайла Петренка було повернуто його землякам...

...М. Петренко – автор 19 поезій, надрукованих протягом 1841 – 1848 років. Є відомості, що він написав п'єсу «Панська любов», але вона не збереглась.

У зв'язку з підготовкою в «Бібліотеці поета» видання творів Віктора Забіли та Михайла Петренка в одній книзі, завідуючий відділом Інституту літератури АН УРСР, доктор філологічних наук, професор С. А. Крижанівський 18 вересня 1959 року в листі до автора цих рядків писав у Слов'янськ: «Чи не пощастило вам і

вашим товаришам по Інституту здобути які-небудь нові відомості чи розшукати якісь нові твори М. Петренка? Поет був цікавий, талановитий і прикро, що ми так мало про нього знаємо. Чи не можна відшукати метричні книги, де записано всі дані про його народження – уже б знали батька і матір, точну дату... Я весь час думаю: а раптом щось нове відкриється!»...» [121].

1987 рік

М. Яценко у вступній статті до поетичної збірки «Українські поети-романтики. Поетичні твори» писав і про Михайла Петренка:

«...Розквіт української романтичної поезії припадає на 30–40-ві роки XIX ст. (Л. Боровиковський, А. Метлинський, Є. Гребінка, М. Костомаров, Т. Шевченко, О. Афанасьєв-Чужбинський, В. Забіла, М. Петренко, Я. Щоголев та ін.)... [122, с. 13–14]

...Неприйняття дійсності, почуття самотності і безвиході особистості були формою заперечення самодержавно-кріпосницького ладу. Таким чином, песимізм у А. Метлинського, М. Костомарова, В. Забіли чи М. Петренка з'являється не від втечі від життя, а навпаки, від зіткнення їхнього гуманістичного ідеалу з дійсністю (чого, до речі, немає ні в Л. Боровиковського, ні в І. Срезневського)... [122, с. 28–29]

...Нерідко вірші О. Афанасьєва-Чужбинського, зберігаючи народнопісенну основу (зокрема, персоніфікацію і символіку), набувають, як і в Т. Шевченка, М. Петренка, П. Куліша, Б. Залеського, форми елегії-«думки»... [122, с. 31]

...Відчужена особистість уподібнює себе до човна, відданого на волю стихії («Човен» Є. Гребінка, «Човник» В. Забіли, «Човен» І. Гушалевича), приреченої на загибель сироти («Безталанний» Я. Щоголева, «Туга серця» В. Забіли, «Тебе не стане в сих місцях», «Як в сумерках вечірній дзвін», «Недуг» М. Петренка)... [122, с. 32]

...Більшість віршів-роздумів про власну долю, в якій, як правило, зосереджується для ліричного героя весь світ, туга за безповоротно втраченим позначені медитативно-елегієюною споглядальністю, рефлексивним відтворенням у пам'яті щасливого

минулого (наприклад, вірші польською мовою «Друже-брате, прощай», «Розпач», «Спомин», «Життя», «Туга» І. Вагилевича). У кращих з них наявне філософське осмислення історичного плину часу, онтологічний песимізм, що, зокрема, характерні для такої жанрової форми романтичної сповідальної лірики, як «думка» (Т. Шевченко, П. Куліш, О. Афанасьєв-Чужбинський, М. Петренко, Ю. Федькович та ін.)...

Тема недолі, скарги на життя часто виливаються у форми романсу: «Ні, мамо, не можна нелюба любити», «Черные очи», «Молитва», «Печаль», «Скала» Є. Гребінки, «Не щєбечи, соловейку», «Гуде вітер вельми в полі» (покладені на музику М. Глінкою), «Повіяли вітри буйні» В. Забіли, «Є. П. Гребінці» О. Афанасьєва-Чужбинського, «Дивлюся на небо» М. Петренка, «До карих очей» К. Думитрашка та ін... [122, с. 33]

...Своєрідне космічне світосприйняття, таке характерне для романтиків (зокрема, для М. Лермонтова), дістало чи не яскравіший вияв у творчості М. Петренка – цикл «Небо» («Дивлюся на небо», «По небу блакитнім очима блукаю» та ін.). «При безсумнівному наслідуванні Лермонтова, – зазачав М. І. Петров, – поезія Петренка відзначається ще сумнішим тоном; поет постійно про щось зітхає і поривається від землі до неба». Естетизація природи як аналога душі, втеча від жорстокості і пошлості земного буття в кінцевому підсумку були формою, хоч і пасивного, протесту проти дійсності; поза самотності, світова скорбота теж були ні чим іншим як вираженням суспільного змісту внутрішнього світу особистості і разом з тим ненастанного пошуку гармонії, воз'єднання із світом...» [122, с. 34].

В книзі також уміщено збірку поезій Михайла Петренка «Думи та співи»:

- «Думи мої, думи мої...»
- Небо. «Дивлюся на небо та й думку гадаю...»
«По небу блакитнім очима блукаю...»
«Схилившись на руку, дивлюся я...»
- Весна. «Весна, весна, година мила...»
- Слов`янськ. «Ось-ось Слов`янськ! Моя родина!...»
«Чи бачив хто слов`янську дівчину?...»
«Рай цілий радості і пекло мук...»
«Далеко од родини...»

- «Тебе не стане в сих місцях...»
- «Туди мої очі, туди моя думка...»
- «Як в сумерки вечірній дзвін...»
- «Ой біда мені, біда...»
- «Минулися мої ходи...»
- «Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче...»
- Іван кучерявий. «У неділеньку раненьку...»
  - «Не сон схилив головоньку...»
  - «Не вій, вітре, не вій, буйний...»
  - «Не все гудуть буйні вітри...»
- Недуг. «Ходе хвиля по Осколу...»
  - «Прийди, прижмись, моя мила...»
  - «Цитьте, вітри! Цитьте, буйні!...»
  - «Чом не заплакати б мені?...»

Інші поезії.

– Батьківська могила. «Покинув нас і нашу матір...»

– «Гей, Іване, пора...» [123, с. 286–307] (в вірші редакторами книги пропущено рядок

«Скажи, що милий близько скаче...» [123, с. 307]. В тексті вірша він 5-й знизу. – О. П.).

1988 рік

В журналі «Донбас» вийшла стаття І. Овчаренка, присвячена Михайлу Петренку:

«...Яке ж було здивування керівників Центру управління (мова йде про політ космонавта П. Поповича на кораблі «Восток-4» 12–15 серпня 1962 року. – О. П.), коли незабаром із космосу долинула пісня «Дивлюсь я на небо...» (мова йде про космічний політ П. Поповича в 1962 році на кораблі «Восток-4». О. П.). Це Павло Попович тільки так міг передати почуття, які переповнювали його душу і серце. Чому саме ця? Тому, певне, що саме в ній знайшли втілення філософські роздуми народу про Всесвіт і безкінечність, і ще тому, що вона, як і інша загальновідома пісня на слова Михайла Петренка «Взяв би я бандуру...» належать до тих, які з найбільшою повнотою і силою втілюють душу українського народу. Недарма ж вони набули статусу народних...

...Михайло Петренко – автор 19 поезій, надрукованих протягом 1841–1848 років в харківських альманахах «Сніп», «Молодик», «Южный русский сборник». Є відомості, що він написав п'єсу «Панська любов», але вона не збереглась... [124, с. 96]

(далі автором надано фрагмент тексту зі статті [121]. – О. П.)

...Пізніше він присвятив рідному місту цикл віршів «Слов'янськ», у якому, за словами критика Г. Нудьги, поет «радісно говорить про красу земного життя, про розкішні сади і луги навколо міста». Ця любов з особливою силою проявилася, коли Михайло навчався в університеті...» [124, с. 97].

В статті подружжя К. та Н. Шептій «Нове про М. Петренка» наведено такий факт:

«... Так, в 1911 році пошуковець з м. Охтирки Твердохлібов у статті, яку він надіслав академіку М. Ф. Сумцову для опублікування, з боєм і обуренням писав: «В Лебедині і в Харкові книжки Петренка ходили по руках в кінці 60-х і в 70-ті роки XIX віку. Де вони тепер? – Бог знає, а більш ніхто, котрись...» *(в листі А. Д. Твердохлібова йдеться про одну книжку. Див [32]. – О. П.)*. З цього незакінченого речення бачимо, як непокоїла автора неувага до поета з боку отих «котрись»... Стаття Твердохлібова в рукописі зберігається у ЦДІА в Києві, але та частина її, де йшлося про М. Петренка, кимось відірвана. Тож відродження повної пам'яті про нього – важливе завдання нашого сьогодення...» [125].

1989 рік

В дев'ятитомній «Истории всемирной литературы» сказано про Михайла Петренка наступне:

«... В конце 30-х и в 40-е годы заметное распространение в украинской романтической поэзии получает романсовая лирика, лирическая медитация и элегия (русские и украинские стихотворения Е. Гребенки, стихотворения Н. Костомарова). Главными мотивами в личностно-психологическом течении украинского

романтизма 30–40-х годов (В. Забила, М. Петренко, С. Писаревский, А. Афанасьев-Чужбинский и др.) были неудов-летворенность жизнью, жалобы на судьбу. Отражая черты действительности, неприемлемые для лирического героя, погруженного в горестные раздумья о своей судьбе, стихотворения этих романтиков отличались устремленностью в неизвестное, идеальное. Желание вместить в себя весь мир сочетается с бегством героя за пределы мира реального и разрешается нередко в умозрительной сфере. Ключевым в сентиментально-чувствительной лирике становится слово судьба («доля»). Наиболее ярко эти черты проявились в медитативной лирике М. Петренко 30–40-х годов, в сборнике «Песни сквозь слезы» В. Забила. В ряде произведений (в частности в стихотворении М. Петренко «Гляжу я на небо...»), пользующемся широкой популярностью в качестве песни и в настоящее время) встречаются мотивы, созвучные настроениям русских поэтов-романтиков и передающие ощущение бессилия личности, стремящейся изменить мир у лучшему...» [126, с. 411].

В сумській газеті «Вперед» вийшла стаття В. Дудченка, де автором розглянуто можливу зустріч Михайла Петренка з Кобзарем, яка начебто відбулася в 1859 році. Скоріше за все вони не зустрічалися, а йдеться про помилку чи вигадку, що колись виникла, бо на сьогоднішній день ніяких логічних та документальних підтверджень не знайдено [127, с. 3].

В березневному числі газети «Ленінська правда» В. Дудченко писав про Михайла Петренка [128, с. 3].

Приймаючи до уваги, що березнева стаття автора за змістом мало відрізняється від лютневої (*див.* [127, с. 3]. – *О. П.*), лише нагадуємо факт видання.

Досить аналітичною є стаття К. Шептія, що надруковано в журналі «Вітчизна»:

«...Відомому шевченкознавцеві П. В. Журу вдалося розшука-ти у відділі рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР документ, з яким він люб'язно ознайомив і нас: це доповідна записка київського генерал-губернатора Д. Г. Бібікова цареві «О замечательных делах в политическом отношении», датована 10 вересня 1847 року. Записка була особисто вручена Бібіковим Миколі I, коли той приїздив до Києва. Це було зразу ж після розгрому Кирило-Мефодіївського братства. В записці зазначалось: «Окончившееся дело о славянском обществе не имело в крае никакого развития, – идеи, его образовавшие, принадлежат к тем, которые с давних пор начали развиваться в Малороссии, особенно в Харьковском университете, сколько сочинениями на простонародном языке, сколько же и направлением к созданию никогда не бывшей украинской народности». Далі, в додатку до цього твердження, генерал-губернатор називає авторів тих «сочинений», і серед них Т. Г. Шевченка та М. М. Петренка... [129, с. 167] (*див. також* [7]. – *О. П.*).

...Нині важко сказати, яким був повний творчий доробок М. М. Петренка. Його вірші друкувалися в альманахах «Сніп», «Молодик», збірка «Думи та співи» була майже повністю надрукована в «Южном русском сборнике» (1848 рік). А от у ЦДІА УРСР (ф. 2052, оп. I) зберігається лист А. Д. Твердохліба (з Охтирки, родичі його жили в Лебедині) до М. Ф. Сумцова (1911 р.) з проханням надрукувати його статтю про двох забутих українських митців – актора Дмитренка і поета М. Петренка. Зокрема, про Петренка він пише: «В Лебедині і в Харкові книжки Петренка ходили по руках в кінці 60-х і в 70-х роках XIX віку. Де вони тепер? – Бог зна, а більш ніхто, котрись...» На жаль, та частина статті Твердохліба, яка стосується Петренка, десь зникла. Але нас зацікавило: чому він пише «книжки» Петренка? Отже, можливо, були іще якісь нам не відомі видання... (*в листі А. Д. Твердохлібова йдеться про одну книжку. Див* [32]. – *О. П.*)

Сучасники відзначали високий художній рівень творів М. Петренка (А. Л. Метлинський, М. І. Костомаров, А. М. Тихорський). Так само й радянські літературознавці відзначають високу художність Петренкових віршів і при цьому наголошують, що був він романтиком прогресивним, що в його поезії звучить романтичний мотив протиставлення реалій дійсності високих мрій людини, що він «висловлює свої пристрасні почуття любові до

всього того, що створено народом і становить заповітні традиції, які передаються від покоління до покоління». Ну, а тим авторам, які вбачають у творах Петренка лише «утирання слізок», думаю, варт нагадати, що навіть представники тогочасної влади краще бачили і розуміли справжню суть і спрямування творчості М. Петренка, коли вважали за потрібне робити доноси на нього самому цареві.

Михайло Петренко стояв на передових позиціях свого часу. Він, безперечно, глибоко знав і шанував твори великих російських сучасників і до одного із власних, цілком оригінальних творів («Недоля») поставив епіграфом слова М. Лермонтова: «В минуту жизни трудную теснится в сердце грусть...» Що ж до впливу на нього ранньої творчості Кобзаря, то тут правильніше буде говорити про взаємовплив. Цілком справедливо пише П. Г. Приходько: «У творчості Боровиковського, Петренка, Забіли та особливо М. Шашкевича ліризм виявлявся у таких формах, які зберегли своє значення для дальшого розвитку української літератури і безумовно відіграли певну роль у формуванні поезії Шевченка». (П. Г. Приходько. Шевченко й український романтизм 30–50 р.р. XIX ст. К., вид-во АН УРСР, 1963).

До збірки М. М. Петренка «Думи та співи» увійшло двадцять п'ять творів, що склали чотири цикли віршів: «Небо» (три вірші), «Слов'янськ» (чотири вірші), «Недуг» (чотири вірші), «Іван Кучерявий» (чотири вірші), а також десять інших самостійних творів, перший серед яких «Думи мої, думи мої...». Почуття, що переповнюють серце ліричного героя, близькі до тих, що висловлені в Шевченкових «Думах», але кожен із цих творів цілком оригінальний як за мотивами, так і за художніми особливостями. Важко сказати, хто написав свій вірш раніше, це був один і той же час. Поети – один у Петербурзі, а другий у Харкові, жили спільними почуттями, їхні серця переповнювались одним стражданням...

Цикл «Небо» розпочинається твором, що став народною піснею – «Дивлюся на небо та й думку гадаю» (первісна назва вірша «Недоля»). Поета вабить небо, воно незвідане, а на землі в нього долі немає. «Чужий я у долі, чужий у людей, хіба ж хто кохає нерідних дітей...» Хто створив йому таку гірку долю, кому він чужий – про це ми, читачі, маємо здогадатися... Другий вірш циклу «Небо» – «По небу блакитнім очима блукаю», поет посилає

в небо свої думки, тоне там і очима, і душею і навіть гине в ньому, як в лютому горі. Тільки й відрізняється небесна неволя від земної тим, що там легко душею топиться, там скрізь тихо і серденьку тихо: «Тільки кохає небесна музика, і легко колише вона його стиха...». Наступний вірш «Весна». Автор оспівує красу цієї пори року, тільки на душі в нього тягар, очам не мило і на світ дивитись:

Піду паду я біля ниви
І там спочину на ріллі
Та пом'яну літа свої,
Які пройшли, не зеленіли...

М. М. Петренко дуже любив свій Донецький край, часто згадував його найтеплішими словами, йому присвятив цикл віршів під загальною назвою «Слов'янськ». Гарне рідне місто понад річкою Тору, гарні живуть в ньому «чарівниці» («ніде нема таких очей, які слов'янки мають очі»). А які там пісні! Чував він хороші і в інших краях, але то зовсім не те... Гарний Слов'янськ, але немає там радості, як немає її ніде:

В яких містах
Я не бував! од моря і до моря,
Блукаючи, пройшов я світ.
Чого не бачив я? А більше горя...

Глибина почуттів, безмежна щирість, виразність образної системи – все це властиве поезії Петренка. Згадаймо хоча б вірш «Взяв би я бандуру», що став широко відомою й улюбленою народною піснею.

Цікаво простежити долю вірша «Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче...» Вперше він був надрукований у «Снопі» 1841 року, а вдруге – в «Южном русском сборнике» 1848 року. Між першим і другим варіантами є значна відмінність. У першому козак журиться тому, що його батьківщина поневолена польськими панами. Він каже: «Тоді тільки, братці, всю смуту покину, коли лях поганий покине Україну». У другому ж козак тяжко сумує лише тому, що мила «закрилась від мене і небом й горами, а я тут zostався з горем та сльозами». Отже тут з твору вилучений його історичний аспект. Вважаю, що сам Петренко так виправити свій твір не міг. Погляньмо далі: в першому варіанті (в «Снопі») написано: «Як наші дівчата смерком коло хати зачнуть собі гарно співанки співати...», в другому (в «Южном русском сборнике») ці

рядки перероблено так: «Як наші дівчата ранком коло хати начнуть помаленьку пісень затинати...» По-перше, Петренко добре знав, що дівчата не «затинають» пісень ранком, а тільки смерком. По-друге, не міг він вжити й слово «затинати», воно тут ні до чого... Тож мабуть, це справа не автора, а редакції, і тому, на нашу думку, за основну треба брати не другу, а першу редакцію вірша...

Серед творів М. Петренка, які дійшли до нас, є один, написаний у жанрі балади, це «Гей, Іване, пора...». В ньому козак має їхати за Дніпро «не добра добувать, не ляхів воювать», а по дівчину. Дорога його далека й небезпечна, а розпочалася вона, звичайно ж, від Слов'янська, бо «минув Донець, минув Торець і степом скаче по Самарі...».

Не все з написаного Михайлом Петренком збереглося, не все ще знайдене. Так, відомо, що він, крім віршів та опери, написав п'єсу. П. М. Кореницький у листі до О. О. Корсуна у вересні 1843 року писав: «Петренко закінчує уже свою драму під назвою «Панська любов», дуже гарну, цікаву п'єсу...». Назва твору дає підставу припустити думку, що він мав антипанський, викривальний характер...

За більше, як сто років, ім'я Петренка час від часу згадувалось, висловлювалися думки про його твори, іноді зовсім протилежні. Трапилось це, мабуть, тому, що ніхто так і не зробив спроби по-справжньому глибоко розібратися в них і дати їм оцінку, визначити місце поета в історії української літератури. Натомість його просто зараховували до «інших поетів романтичної школи», а це несправедливо, бо він, як писали сучасники, «поет справжній». Недарма ж шанував його і великий Шевченко» [129, с. 169–170].

А. Сапухіна в газетній статті «Кобзар з кобзарів» так згадує про Михайла Петренка:

«...Серед знайомих Т. Г. Шевченка з Сумщини... лебединці О. М. Цеге фон Мантейфель та український поет-романтик М. М. Петренко...» [130].

Було перевидано «Історію українського письменства» С. Єфремова [37]. Йдеться про фотопередрук, тому тексти в новому виданні не змінилися [131, с. 423, 437] (*див. також* [36, с. 214, 223], [37], [41, с. 423, 437] та [163, с. 340, 352]. – *О. П.*).

В журнальній статті М. Яценка йдеться й про Михайла Петренка:

«...Ідеалом стає не тільки життя в гармонії з природою, а й своєрідне розчинення в ній. Космічне світосприйняття, таке характерне для М. Лермонтова, в українській романтичній поезії дістало чи не найяскравіший вияв у творчості М. Петренка в циклі «Небо» («Дивлюся на небо та й думку гадаю...»), «По небу блакитнім очима блукаю...», «Схилившись на руку, дивлюся я...»:

І в горі спізнав я, що тільки одна, –
Далекеє небо, – моя сторона...»

[132, с. 33].

1990 рік

В газеті «Комсомолец Донбасса» було надруковано статтю І. Овчаренка «Поет народився у Слов'янську», в якій розглянуто біографічний аспект життя Михайла Петренка. Вже традиційно відтворено помилковий переказ місцевих слідопитів стосовно слов'янського періоду життя Поета, тому стаття лише додає плутанини в питаннях, які треба було досліджувати [133].

В статті Н. Шептій про Михайла Петренка повідомляється наступне:

«...Немає на Україні та й поза її межами людини, яка б не чула, не захоплювалась чудовими піснями – «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю», «Взяв би я бандуру», а хто створив ці шедеври, про це до останнього часу, крім вузького кола спеціалістів-літературознавців, не знав ніхто, та й не прагнув узнати. Ім'я поета старанно замовчувалось. Як на доказ, зішлемося хоча б на такий факт: в ЦДІА УРСР (Ф 2052, оп 1) зберігається лист

А. Д. Твердохліба до академіка М. Ф. Сумцова (1911 р.) з проханням надрукувати його статтю про двох забутих українських митців – актора Дмитренка і поета М. Петренка. Зокрема, про Петренка він пише: «В Лебедині і в Харкові книжки Петренка ходили по руках в кінці 60-х і 70-х роках XIX віку. Де вони тепер? – Бог зна, а більш ніхто котрись...» (покрапки автора того листа) (*в листі А. Д. Твердохлібова йдеться про одну книжку. Див [32]. – О. П.*). Оті загадкові «котрись» робили все, щоб не пустити творів поета до народу, бо в них, написаних рідною мовою, пульсувала невіддільна любов до Вітчизни, вірність їй, уславлення краси її та її людей. Навіть та частина статті Твердохліба, яка стосується Петренка, десь зникла. Коли зникла – хтозна. Хто ж він, поет М. М. Петренко?..

...Спочатку навчався в Харківській гімназії, а з 1836-го (*треба 1837. – О. П.*) по 1841 роки – в університеті на юридичному факультеті. Тоді ж увійшов до гуртка поетів-романтиків як активний і найталановитіший його учасник. В той час ще жив коло Харкова, на Основі, Г. Ф. Квітка-Основ'яненко, який завжди захоплювався літературою, поезією, музикою, театром, і Михайло Петренко разом з поетом-піснярем Степаном Писаревським влаштовували ... концерти, що славилися на весь Харків.

В університеті, де навчався молодий поет, тоді викладали П. П. Гулак-Артемівський, М. І. Костомаров, І. І. Срезневський, А. Л. Метлинський, працювали або навчалися й інші літератори. Тож середовище, в якому постійно перебував М. Петренко, сприяло розвиткові його творчих здібностей. Сучасники високо цінували талант М. Петренка і, одночасно, відмічали важкі умови його життя. Так, А. Л. Метлинський в листі до І. І. Срезневського від 30 липня 1840 року пише про альманах «Сніп», який готував до видання О. Корсун, і при цьому згадує про авторів його. «Цей Корсун назбирав малоросійської всячини, але тут же з'являється поет істинний, не рівня нам, студент бідний, без роду й племені, такий собі Петренко...». Бідним студентом, «котрого ліричні вірші пройняті почуттям», називав його у своїй автобіографії й М. І. Костомаров...

...Мабуть, за талант, поєднаний з демократизмом, людяністю, шанував Петренка поет-революціонер другої половини XIX ст. Павло Грабовський, коли ще до заслання на довічну каторгу збирав про нього відомості і матеріали...

... Не все, написане М. Петренком, дійшло до нас. Знаємо, що написав він оперу, яку високо оцінювали сучасники, гарну п'єсу «Панська любов». Його вірші складають збірку «Думи та співи». Певно, були й інші твори поза цією книгою. Все це на часі нових пошуків...» [134, с. 3].

В лекції М. Зерова «Три пори романтизму» [135, с. 77] є згадка про Михайла Петренка, що була надрукована в «Лекціях з історії української літератури (1798–1870)» в 1977 році [108, с. 80–81] (*див. також* [136, с. 93] та [241, с. 76, 92–93]. – *О. П.*).

Також, в лекції «Романсисти й баладники 30–40-х рр.», текст якої надрукований в тому ж двотомнику М. Зерова, йдеться про творчість Михайла Петренка [136, с. 93], що вже згадувалося в книзі 1977 року [108, с. 97] (*див. також* [108, с. 80–81], [135, с. 77] та [241, с. 76, 92–93]. – *О. П.*).

В серії «Памятники исторической мысли Украины» було перевидано «Автобиографию» М. Костомарова, де згадувалося про Михайла Петренка [137, с. 453]. Текст перевидання повністю збігається з публікацією 1890 року [18, с. 36–37], але в примітках ще додано:

«... в 1841 г. окончил Харьковский университет. Сохранилось около 20 стихотворений, некоторые из них стали песнями («Дивлюсь я на небо», «Туди мої очі»)»...» [137, с. 709] (*див. також* [148, с. 109], [237, с. 48] та [273, с. 194, 510]. – *О. П.*).

1991 рік

Про творчість Михайла Петренка висловився Ю. Шевельов:

«... Головним виявом публічної літературної критики були самі літературні твори. Щоб обмежитися на одному короткому прикладі – ось серед романтиків подав свій голос Михайло Петренко. Його збірка відкривалася поезією, чий перший рядок звучав «Думи мої, думи». Позичення в Шевченка? Наслідкування? Аж ніяк. За ніби

однаковим початком двох поезій, Шевченкової й Петренкової, іде кардинально відмінний зміст. Шевченкові «думи» мають летіти на Україну, щоб нагадувати їй історію і кликати до майбутнього, Петренкові – зосереджені в поетовій душі, вони плакають ідею приреченості людини, людини універсальної і долі універсальної. Концепції національної романтики тут протиставлено концепцію заглиблення до власної душі. Однаковість початків двох віршів підкреслює різчучу протилежність поетичного світобачення. Вона полемічна. Вона відштовхується від Шевченкового романтизму й протиставить йому інакший, свій. Звичайно, і як поет і як особистість Петренко не йде в жадне порівняння з Шевченком. Але він наважився бути інакшим. Фактом свого існування і всім спрямованням своїх віршів він намагався заперечити спрямованість поезії Шевченка. Це була критика. Критика інакшістю. (Я пишу докладніше про це в своїй статті про Петренка, вміщеній у збірнику на пошану Дмитра Чижевського, 1966)...» [138, с. 3].

В одній з газет м. Слов'янська було надруковано дві статті І. Овчаренка, у яких йдеться про Михайла Петренка.

Перша стаття мала назву «Основні дати життя і творчості Михайла Петренка»:

«...1833 – П. Грабовський, який вивчав біографію і творчість М. Петренка в Харкові, твердить, що юний М. Петренко належав до літературного гуртка П. Кореницького, який славився там влаштуванням українських концертів. Відомо, Кореницькі виїхали з Харкова в 1833 р. (*помилка автора: у П. Грабовського мова йде про те, що П. Кореницький належав до гурту Писаревських і Петренка...*[20, с. 142]. *Г. Нудьга пише, що Писаревські виїхали з Харкова в 1833 році...* [74, с. 38] – О. П.) ...

...1841 – вперше в альманасі «Сніп» було надруковано 7 поезій М. Петренка.

1843 – в альманасі І. Бецького «Молодик» опубліковано дві поезії М. Петренка «Вечір» («Схилившись на руку...») і «Батькова могила») (*треба «Батьківська могила», О. П.*)...

...1848 – в «Южном русском сборнике» А. Метлинського вміщено поезії М. Петренка у вигляді окремої збірки «Думи та співи» з 16 віршів...» [139, с. 5].

Далі, в другій статті «Пісні М. Петренка», автор пише:

«...Відомий космонавт Павло Попович після повернення зі свого космічного польоту говорив своїм друзям і знайомим:

Ох і пісень же я там поспівав! Так що космос добре запам'ятає українські пісні і особливо мою улюблену «Дивлюсь я на небо...».

Його політ був відповіддю на одвічні наміри людства пізнати небесну далечінь, був гімном перемозі вільного людського розумі, розкутим рукам і мужньому серцю народу.

Тепер же є серед нас люди, які знають, що згадана пісня написана нашим земляком поетом-романтиком М. М. Петренком. Покладена на музику донькою українського поета В. Александрова Людмилою пісня швидко стала популярною в усіх кінцях України, багато разів публікувалась в різноманітних антологіях, збірниках, хрестоматіях і пісенниках. Пізніше її аранжував відомий український композитор Владислав Заремба (1833–1902). Він відомий також як автор музики до ряду поезій Т. Г. Шевченка, фортеп'яних п'єс, обробок українських народних пісень.

Нарешті хочеться спростувати розхоже твердження авторів путівників по Слов'яногірську, нібито вірш «Недоля» («Дивлюсь я на небо...») написаний у Святих Горах. М. Петренко у той час закінчував університет, брав активну участь у літературному й мистецькому житті Харкова, а головне – в літературі для такого твердження немає щонайменшиз підстав...

Житель села Рубці Краснолиманського району В. Г. Пазушко, доповнюючи біографію пісні «Дивлюсь я на небо...», писав мені у 1985 році, що в селі Коровій Яр їхнього району здавна проживають росіяни, розмовляють своєрідним суржиком. «Одного разу, – пише він, – мені довелося побувати там на весіллі і почути пісню М. Петренка в російському (очевидно, народному) перекладі. Запам'яталась перша строфа:

Гляжу я на небо
И думку гадаю:
Чаму я не сокол?
Чаму не летаю?
Чаму ты мне, Боже,
Да крыльев не дал?
Я землю б спокинул
И в небо слетал.

Як бачите, росіянам пісня теж припала до смаку.

М. Петренкові належить також українська народна пісня «Де Крим за горами...» («Взяв би ябандуру...»), яка створена на основі його поезії «Туди мої очі». У сучасних варіантах майже без змін залишились тільки чотири рядки, які належать поетові. Останні строфи зазнали величезних змін у народі.

Мабуть тому існує хибна думка, що М. Петренко не її автор. Приспів до цієї пісні написав композитор А. Немировський (*треба: О. Немировський. – О. П.*).

У другій половині XIX століття на слова Петренка з'явилась ще одна пісня – «Ходить хвиля по Осколу», записана як народна. Вона покладена на музику його вірша «Недуг». Запис зроблено на Харківщині, тобто десь у наших краях, мовознавцем Борисом Грінченком.

Не можна не згадати і переспів пісні російського поета І. Козлова (1779–1840) – «Вечерний звон», яку М. Петренко назвав «Як в сумерки вечірній дзвін». Козлов переклав вірш Томаса Мура з англійської мови. В Україні цей твір співають у переробці поета В. Александрова.

Житель с. Андріївки О. Хацкевич, відгукуючись на мою статтю про М. Петренка, опубліковану в газеті «Вісті» у грудні 1992 року, згадував: «Під час Великої Вітчизняної війни мені довелося зустрітись зі своїм земляком М. М. Антоновим. Він сам із Слов'янська, з вулиці Ізюмської – місця, де колись, як згадують, жив наш поет. М. Антонов тоді був військовим музикантом. Він мені написав ноти до пісень на слова Петренка. Земляк-баяніст дивував мене своєю віртуозною грою, неначе черпав своє натхнення з рідного краю...» [140, с. 5].

В цьому ж числі газети вміщено статтю вчительки української мови В. Нестлєвої «Тут мав він радість...»:

«...Михайло Петренко гаряче любив рідну землю, місто свого дитинства Слов'янськ, людей, що в ньому жили, пісні, які лунали на Слов'янську.

Куди б не закидувала поета доля, його найпалкішим покликанням було полинати до рідної сторони:

Коли ж, коли, великий Боже,
Мене пошлеш на рідний край,
Де мав я радість, мав я рай.

Це рядки з вірша Михайла Петренка. В тих поетових рядках, які дійшли до нас, він не раз згадує дороге йому місто свого дитинства і юності.

Всі помисли, надії і мрії поета зв'язані з рідною землею, де вперше він бачив сонячні ранки, ходив по росяних лугах, чув звуки рідної землі:

А думка вже туди летить,
Де вперше чув я дзвін вечірній,
Де вперше так я полюбив
Поля привольні та діброви,
Де вперше світ і радість взрив. *(треба: вздрів. О. П.)*

Краса рідної землі наповнила поета, і не було вже там місця для чужини, якою б красивою вона не була:

Чужа, далека сторона
Мені давно вже опостила,
По всякий час привітлива душа
Зове туди, де милая родина,
Уся в садках та пишная така,
Мов квіт в невідомій долині.

А як билось серце поета, коли він після довгої розлуки наближався до рідного Слов'янська, і сьогодні цей вірш хвилює кожного слов'янця.

Ось-ось Слов'янськ! Моя родина!
Забилось серденько в грудях,
Пригнулись до землі коліна,
А очі плавають в сльозах!

Скільки в цих словах душі, скільки гарячої любові! Вони зрозумілі всім, хто має в грудях святе почуття любові до рідної землі.

Милується поет красвидами рідного міста, його очі жадібно п'ють цю красу, серце переповнюється блаженством. Зворушливе і прекрасне побачення!

Слов'янськ, Слов'янськ! Як гарно ти
По річці Тору, по рівнині
Розкинув пишнії садки,

Квіти пахучі по долині
І так красуєшся собі!

Для поета земляки-слов'янці – найрідніші на землі люди. Петренко думає, що вони щасливі, бо можуть милуватися красою квіточної землі, чути «в сумерки вечірній дзвін», що пливе над долиною Тору. Поет зачарований красою своїх землячок-дівчат із Слов'янська. Ось і народжується порівняння:

А ясні зірочки засяли в небесах,
Мов очі ті слов'янської дівчини...

Краса дівчат з рідного Слов'янська не раз поставала перед ним і на чужині. Милі і ніжні слов'янки – це дорогий спогад його юності...

Ніде нема таких очей,
Які слов'янки мають очі,
І рання зірка на востоці
Навряд бува ясніша їх,
Ви всі на диво білолиці,
Ви настоящі чарівниці.

Дівчата його міста не тільки красуні, вони ще й розумні, дотепні, співучі:

Чи бачив хто слов'янську дівчину?
Чи чув коли, як річ вона веде,
Жартуючи в веселу годину?

Кохався поет і в піснях свого краю. Вони були для нього душею рідної землі, ці «пісні козацької і думи дідівської».

Особливого чару набувала українська пісня, якщо співала її вродлива дівчина-слов'янка. Ці пісні «чарують Слов'янськ весь од краю і до краю». Такі мелодії викликали в поета «рай цілий радості і пекло мук»

Я розболівся весь від муки, від кручини,
Від радості й не знаю од чого,
Почувши вас, пісні святії.

Вихор почуттів вирує в душі Михайла Петренка, коли чує він пісні свого краю:

Мов громом вдарений, так я стояв на місці,
І слухав вас, і не розстався б з вами,
І, як безумний, горював...
О, ні, замучений до сліз піснями,
Я радість горем запивав.

Мабуть, не знайдеться в нашому місті жодної людини, яка б не була зворушена глибокими почуттями поета, його любов'ю до рідного нашого міста, до наших пісень, до нашої мови, до краси рідної природи» [141, с. 5].

В газеті «Життя Лебединщини» в своїй статті В. Дудченко пише про творчість Михайла Петренка:

«...поет-романтик М. М. Петренко, – на три роки молодший від Т. Г. Шевченка, у 1841 році закінчив Харківський університет і друкувався у тих же виданнях, що і твори Шевченка. Петренко – автор текстів широковідомих народних пісень «Дивлюсь я на небо», «Взяв би я бандуру» та ін. ...

...Нині важко сказати, яким був творчий доробок М. М. Петренка. Його вірші друкувалися в альманахах «Сніп», «Молодик». Збірка «Думи та співи» була майже повністю надрукована в «Южном русском сборнике». Сучасники відзначали високий художній рівень творів М. Петренка. Він стояв на передових позиціях свого часу...» [142, с. 1, 3].

1992 рік

В «Історії української літератури» йдеться й про творчість Михайла Петренка:

«...Творчість українських поетів, починаючи від перших преромантичних спроб П. Гулака-Артемовського і П. Білецького-Носенка у жанрах балади і літературної казки і до медитацій В. Забіли, М. Петренка, О. Афанасьєва-Чужбинського, дає можливість пересвідчитися, що своєрідність романтичного світосприймання характеризується відчуженням від конкретних рис дійсності, наданням життєвим явищам таких прикмет, котрі б виражали їхню загальнолюдську сутність. У цьому зв'язку промовистою є думка В. Гюго, що митець покликаний показати «в людині минущої людину вічну»... [143, с. 335–336]

...Діяльність гуртка молодих ентузіастів української старовини, очолених харківським філологом-славістом І. Срезневським, стала імпульсом в освоєнні романтичних концепцій минулого

рідної землі. Поети А. Метлинський, М. Костомаров, М. Петренко, Я. Щоголів, П. Кореницький, видавці О. Корсун, І. Бецький так чи інакше опрацьовували події і явища української історії, обгрунтовували необхідність їх нового художнього осмислення, ознайомлення з ними освічених кіл... [143, с. 340]

...Для ліричного героя віршів Є. Гребінки («Ні, мамо, не можна нелюба любити», «Човен»), В. Забіли («Повіяли вітри буйні»), М. Петренка («Небо»), К. Думитрашка («До карих очей»), М. Устияновича («Туга»), Я. Головацького («Туга за родиною») власна недоля затінує все в житті... [143, с. 347]

...Вірш М. Петренка «Дивлюся на небо», написаний під незаперечним впливом М. Лермонтова, для української поезії був зразком нового жанру – медитативно-елегійного вірша з характерним для нього невдоволенням героя повсякденним буттям, пориванням у небесні високості. Елегійними роздумами над сенсом життя насажені вірші «По небі блакитнім очима блукаю», «Схилившись на руку дивлюся», «Весна». Це характерні зразки медитативної лірики, яка стала інтенсивно культивуватися в європейській романтичній поезії. В них звучить спільний для творів європейської лірики заклик скинути тягар буденщини, підневільного буття і пошукати у глибинних високостях неба спокою та душевної рівноваги... [143, с. 349–350]

...В альманасі (*їдеться про «Южный русский сборник» – О. П.*), крім відредагованих і перероблених творів («Бандура», «Сирітка», «Старець», «Козачі поминки») були вміщені вірші М. Петренка («Думи мої, думи, де ви подівались», «Небо», «Весна», «Туди мої очі, туди моя думка»), поеми М. Макаревського «Наталя, або Дві долі разом» і «Гараська»... [143, с. 376]

...А між тим Метлинський настільки глибоко й беззастережно любив Україну, що будь-яку неузгодженість дійсності з вимріяним ідеалом сприймав трагічно. Тому песимізм, як справедливо зазначає М. Яценко, «у творах А. Метлинського, М. Костомарова, В. Забіли чи М. Петренка з'являється не внаслідок втечі від життя, а навпаки, від зіткнення їх гуманістичного ідеалу з дійсністю (чого, до речі, ще не було ні в Л. Боровиковського, ні в І. Срезневського)... [143, с. 380]

...Мотив невлаштованості людини, її самотності, скарг на свою нещасливу долю у В. Забіли, як і в творах молодого

Т. Шевченка, О. Афанасьєва-Чужбинського, М. Петренка, виливається у формі романсу... [143, с. 427]

...Михайло Миколайович Петренко – талановитий поет-романтик, автор популярної пісні «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю». Він збагатив українську поезію жанрами вірша-медитації, започаткував пейзажну лірику...

Навчаючись у 1836–1841 рр. (*треба: 1837–1841 рр. – О. П.*) у Харківському університеті, він перебував у сфері фольклорно-літературних зацікавлень, які підтримувалися там, а також серед освічених громадян міста упродовж кількох десятиріч такими діячами, як П. Гулак-Артемівський, І. Срезневський, Г. Квітка-Основ'яненко, І. Розковшенко, сім'єю Степана, Марти і Петра Писаревських. Петренко бере активну участь у літературно-культурному житті – обговорює з приятелями нові книжки та публікації в журналах, підтримує нові естетичні віяння в мистецтві, збирає і вивчає усну поезію, починає віршувати. Така літературна активність М. Петренка була ще до навчання в університеті підготована його участю в літературному гуртку Писаревських: за фактами, зібраними пізніше П. Грабовським, відомо, що він разом із членами згаданої сім'ї був ініціатором організації в Харкові українських музично-пісенних вечорів.

Романтичні віяння, які в цей час захопили й українське культурно-мистецьке життя Харкова, позначилися й на творчості М. Петренка. Перші його відомі нам поезії, об'єднані в цикл «Думки», зокрема «Недоля», «Вечерній дзвін» (переспів твору російського поета І. Козлова), «Брови», «Туди мої очі, туди моя думка», побачили світ в альманасі «Сніп» (1841), упорядкованому О. Корсуном. Між іншим, під назвою «Недоля» там було надруковано найвідоміший твір поета «Дивлюсь я на небо», позначений характерними для європейської романтичної лірики роздумами про смисл життя людини.

Мотиви й образність віршів М. Петренка відбивають прагнення героя жити по-людському, скинути з себе обтяжливі пута буденності. Тільки у небесних високостях можна відпочити від сірої буденщини, відійти від повсякденної земної суєтності. Філософські роздуми над безмежжям всесвіту, над місцем людини в ньому надають творам поета тієї якості, яка вигідно виділила їх у потоці української романтичної лірики.

Два вірші М. Петренка – «Вечір» і «Батьківська могила» – були надруковані в альманасі «Молодик» (1843). За життя автора з'явилася й найбільша поетична добірка творів «Думи та співи» у виданому А. Метлинським «Южном русском сборнике» (1848). Відкрився цикл віршем «Думи мої», що позначений наслідуванням однойменного твору Т. Шевченка. У характерному для романтичної поезики тоні М. Петренко розкриває збентеженість душі свого героя, вразливість його серця. Звертаючись до власних пекучих роздумів, ліричний герой висловлює журбу, смуток своєї самотньої душі. Мінорною, елегійною тональністю перейнятий переспів «Як в сумерки вечірній дім (*треба: дзвін. – О. П.*)...»: сумні звуки вечірнього дзвону посилюють переживання юнака, нагадують щасливі дні юності.

Елегійними роздумами, щирою схвильованістю наснажені вірші «По небу блакитнім очима блукаю», «Схилившись на руку, дивлюся», «Вечна». Це яскраві зразки медитативної лірики, яка тоді активно культивувалася в поезії всіх європеїських народів. У них звучить спільний для романтичної поезії мотив незадоволення сірою буденністю, прагнення пізнати таємниці космосу, бажання позбутися самотності, знайти душевну рівновагу.

У цьому зв'язку слід згадати, що М. Петренко не випадково взяв до вірша «Дивлюсь я на небо» епіграф з твору М. Лермонтова: «В минуту жизни трудную теснится в сердце грусть». І цей вірш, і деякі інші написані під впливом творчості М. Лермонтова. Для української поезії це були зразки нового ліричного жанру – медитативно-елегійного вірша з характерними для нього роздумовими настроями.

У творчості поета окреме місце належить циклові «Слов'янськ»: по-перше, тут об'єднано пейзажну лірику (це, власне, другий тематичний комплекс віршів М. Петренка), а по-друге, помітна вже інша, оптимістична тональність цих творів. З циклу постає краса рідного поетові міста, його «пишні садки, квіти пахучі по долині». Ліричний герой з захопленням відгукується про пісні рідної околиці. Цей мотив певною мірою прояснює дещо з життя поета, якому довелося жити далеко від рідної сторони. Ліричний герой із зворушенням згадує рідні місця, звичай, мову, народні мелодії, що звучали над берегами рідної з дитинства річки Тор на Донеччині.

Тривалий час про життя поета після закінчення університету не було ніяких відомостей. Тільки недавно з'ясувалося, що М. Петренко у 1849 р. був призначений на посаду судового стряпчого у місто Лебедин на Сумщині...

Лірика М. Петренка позначена новаторськими пошуками поета. Розкриваючи внутрішній світ особистості, він вдається до прийому уявного діалогу з героєм, і тоді у віршах починають природно звучати запитальні й окличні інтонації:

Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче,
Як вітер осінній в діброві заплаче,
Головоньку схилиш, слізьми обіллешся,
Від думки, від горя у поле плетешся?

Викликають інтерес ритмічні шукання поета: він з успіхом користувався коломийковим віршем («Минулися мої ходи», «Іван Кучерявий») і водночас звертався до силабо-тонічних розмірів – ямбу («Тебе не стане в сих місцях») та амфібрахія (цикл «Небо»). Поступ від фольклоризму до засвоєння поетичних здобутків європейського романтизму відчувається в образності.

М. Петренко своєю творчістю вніс посильний вклад у розвиток української романтичної поезії, сприяв її піднесенню до рівня лірики в інших літературах...» [143, с. 428–430].

Вийшла стаття В. Дудченка, присвячена 175-й річниці від дня народження Михайла Петренка:

«...У восьмитомній історії української літератури, багатьох українських і російських енциклопедіях відомості про М. М. Петренка занадто скупі, а він же класик української літератури...

...друкувався в альманахах «Сніп» і «Молодик». Багато його віршів були настільки популярними серед народу, що стали піснями...

...До речі, про Петренка свого часу писав і класик української літератури поет Павло Грабовський. У 1911 році про Михайла Миколайовича згадував також Твердохлібов з Охтирки. Але в його рукопису, який зберігається у Києві в Цетральному державному історичному архіві, матеріал про Михайла Петренка вирваний. Залишилося кілька слів: «В Лебедине и Харькове книжки Петренка ходили по рукам в конце 60-х и 70-х гг. XIX в. Где они теперь? Бог

знаєт, а больше никто...» (в листі А. Д. Твердохлібова йдеться про одну книжку. Див [32]. – О. П.)...» [144].

В Лебедині було відкрито пам'ятну дошку до 175-ї річниці від дня народження Михайла Петренка, про що йдеться в статті В. Дудченка:

«...Культурна громадськість Лебедина урочисто відзначила 175-річчя від дня народження поета-романтика шевченківської пори Михайла Миколайовича Петренка, автора відомих українських пісень «Дивлюсь я на небо», «Взяв би я бандуру», які стали улюбленими народними...

...Член літературно-мистецького об'єднання завідуючий художнім музеєм В. І. Кравченко розповів про життя і творчість поета-романтика.

У виконанні учениці 9 класу міської школи №2 Ірини Солодовник натхненно прозвучали вірші поета...

...В актовому залі педучилища відбувся святковий концерт. Хор у супроводі бандуристів виконав пісні місцевих композиторів В. В. Лиса та В. М. Полоза на слова М. М. Петренка...» [145, с. 2].

Київським науковим товариством ім. Петра Могили видано книжку Ю. Бойка «Вибрані праці», де в статті «Нова антологія» є згадка про Михайла Петренка:

«...В антології (йдеться про авторитетну «Антологію української поезії», яку було видано В. Державиним у Лондоні 1957 р. – О. П.) зовсім не знайдемо М. Петренка з його романтично-мрійливою задумою («Вечірній дзвін», «Дивлюсь я на небо»), Амвросія Метлинського представлено лише уривком «Смерть бандуриста», і нам здається, що витягнення цього уривка з цілості твору не дає належного мистецького ефекту... » [146, с. 378].

В грудневому числі сумської газети йдеться про відкриття меморіальної дошки поету-романтику Михайлу Петренку в м. Лебедині, згадано дещо й про творчість Поета:

«...Тепер, у період відновлення української державності, ми можемо відверто і недвозначно говорити і про внесок поета у цей процес. Вперше свої вірші Михайло Петренко надрукував у альманасі «Сніп», виданому у Харкові 1841 року. Через багато літ, пишучи листа упоряднику «Снопа», поетові і культурному діячеві Олександрю Корсуну, Микола Костомаров, теж вихованець Харківського університету, зазначав: «Ведь мы когда-то положили зародыш украинофильству» (тобто тому, що в УРСР десятиліттями таврували як націоналізм). У колах української інтелігенції Харкова у 30-ті – на початку 40-х років з'явився підвищений інтерес до культурної та історичної спадщини рідного народу, виникло прагнення осягнути своєрідність українського етнічного типу. Петренко-лірик мав непересічний талант. Про нього Амвросій Метлинський сказав тоді: «Но вот тут является поэт истинный, не нам чета». Новаторські твори поета підносили славу і вагу українського слова, що враз помітили вороги...

...Петренко належав до тих, хто «в Малороссии» поряд з Шевченком і іншими прагнув «к созданию никогда не бывшей украинской народности».

В цьому ж числі газети надрукована промова священика В. Колчара при відкритті і освяченні меморіальної дошки. Закінчується вона словами:

«...Я хочу закінчити коротку промову побажанням: нехай вічно живе пам'ять про нашого земляка, поета-романтика, в доброму серці українського народу...» [147].

Було перевидано автобіографію М. Костомарова. В тексті була згадка про Михайла Петренка [148, с. 109] (*див. також* [18, с. 36–37], [137, с. 453, 709], [237, с. 48] та [273, с. 194, 510]. – *О. П.*).

1993 рік

Вдруге було перевидано поетичну антологію «Українська Муза» [149], що вперше побачила світ в 1908, а потім перевидавалася в 1973 році [105]. Текст про Михайла Петренка та видрукувані там

його вірші залишилися без змін, тому лише нагадаємо посилання на версію 1908 року – [30, с. 175–176].

Д. Антонович в статті «Українська музика» дещо згадує й про творчість Михайла Петренка:

«...Навіть у XIX ст., коли українські міста винародовилися і в побуті та обиході селянства, з одного боку, а в міського обивательства та панства – з другого знайшли великі різниці, то все ж і тоді поетично-музична творчість окремих музик та поетів на наших очах робилася народним надбанням. Так, ліричні твори українських, особливо старших (до Шевченка) поетів достроювалися до мелодій і досить швидко робилися народними піснями. Тому в числі народних пісень ми здибуємо твори Сковороди, Котляревського, Гребінки («Ні, мамо, не можна нелюба любити»); подібно його ж російські вірші стали народними російськими або циганськими піснями – «Поехал казак на чужбину далёко» та інші), Афанасьєва («Скажи мені правду»), Петренка («Дивлюсь я на небо та й думку гадаю»), Шевченка («Реве та стогне Дніпр широкий» й інші)...» [150, с. 407].

В збірці «Літературні пісні та романси Сумщини» про Михайла Петренка мовлено наступне:

«...В цьому університеті *(ідеться по Харківський університет.. – О. П.)* в першій половині XIX ст. активно діяла так звана харківська школа романтиків, творчість якої найгучніший резонанс мала на Слобожанщині. Серед них помітне місце займав, зокрема, Михайло Петренко – автор таких широковідомих літературних пісень, як «Дивлюсь я на небо» і «Де Крим за горами» («Взяв би я бандуру»), який довгий час працював на Сумщині (в Лебедині)...» [151, с. 147].

В книжці В. Дудченка «З історії Лебединщини» міститься стаття, в якій йдеться про творчість Мизайла Петренка:

«...«Дивлюсь я на небо», «Взяв би я бандуру». Хто створив ці пісні? Чиї вони? Більшість відповідає: народні. Так, ці пісні

давно стали народними. І мало хто знає, що у цих пісень є автор: поет-романтик Михайло Миколайович Петренко – сучасник і однодумець Т. Г. Шевченка. Дуже мало збереглося матеріалів про цього поета...

...Харківське літературне оточення сприяло творчому росту молодого поета. Біля Харкова жили Григорій Квітка-Основ'яненко, з яким був знайомий поет-пісняр Степан Писаревський. Відомо також, що крім віршів, Петренко написав і оперу, про що повідомлялось в «Южно-руском сборнике» за 1848 рік. за 1848 рік. На жаль, ця опера до нас не дійшла.

Хоча Петренко і Шевченко жили у різних місцях, їхні твори багато в чому перегукувались, бо були сповнені болю за поневоленого кріпацтвом трударя.

Новаторські твори Петренка підносили вагу і славу української мови. Це швидко помітила культурна громадськість України. По-своєму сприйняли новий талант прибічники імперських амбіцій, які зневажали і душили українську культуру...

...У книзі шевченкознавця П. В. Жура приводиться доповідна записка київського генерала-губернатора Бібікова царю Миколі Першому, де згадуються імена Шевченка та Петренка, які «писали свої твори українською мовою»...

...До речі, про Петренка свого часу писав і наш земляк, класик української літератури поет Павло Грабовський. У 1911 році про нього зібрав матеріал також Твердохлібов з Охтирки, але в його рукопису, який зберігається у Києві в Центральному державному історичному архіві, він вирваний. Залишилося лише кілька слів: «В Лебедине и Харькове книжки Петренка ходили по рукам в конце 60 и 70 г.г. XIX в. Где они теперь? Бог знает, а больше никто...» (в листі А. Д. Твердохлібова йдеться про одну книжку. Див [32]. – О. П.)... [152, с. 18–19].

В книзі «Третя сторожа» в статті, присвяченій Михайлу Петренку, Ю. Шерех (Ю. Шевельов), аналізуючи творчість Поета, відходить від деяких традиційних стандартів, які склалися в літературі на протязі багатьох років:

«1. Полеміка двох романтиків?

У першій половині XIX сторіччя українська література не мала своєї періодики, ані видавництва, і нові твори друковано головне по альманахах, що час від часу видавалися то там, то сям. Твори до альманахів потрапляли випадково, здебільшого через особисті знайомства; одні друкувалися одразу після написання, інші з запізненням на роки або й десятки років. Відтворити в цих умовах літературний процес важко.

Так постали концепції історії української літератури цього періоду, в яких елементи змагання між різними стилями й напрямками зникли. В одних концепціях українська література розглядалася як випадкові віддзеркалення російського літературного процесу, в інших – західного. Перший напрям іде, як відомо, від Миколи Петрова, зародки другого можна знайти у Миколи Дашкевича. Народницька історія літератури зосередилася на внутрішній динаміці, але це була історія без історизму: всі письменники любили народ, кожний попередній письменник готував наступного, наступний виростав з попереднього (Сергій Єфремов). Ця настанова фактично сприйнята в радянській історіографії української літератури, тільки що виключено з неї тих письменників, що вважаються за реакційних. Заслугою Миколи Зерова, Агапія Шамрая і Дмитра Чижевського є намагання відійти від цих схем і побачити минуле українського письменства як рух, як внутрішньо-суперечний процес. Але в реконструкції минулих конфліктів залишається ще багато зробити.

Шевченків «Кобзар» 1840 року відкривався поезією «Думи мої, думи». Вісім років пізніше, 1848 р., в альманасі «Южный русский сборник» Амвросій Метлинський опублікував збірку поезій Михайла Петренка «Думи і співи» (*треба: Думи та співи. – О. П.*), що охоплювала майже всі перед тим друковані твори поета (в «Снопі» 1841 року і «Молодику» 1842 року) (*треба 1843. – О. П.*), з додатком перед тим не оприлюднених. Цикл відкривався поезією «Думи мої, думи». Це, звичайно, не могла бути випадковість. Було це наслідування Шевченка чи виклик?

Автор найновішої статті про Петренка і редактор першого повного видання його поезій Г. Нудьга не бачить у цьому проблеми. Він збуває питання двома словами: Петренків вірш для нього – «наслідування Шевченка». У цьому Нудьга не оригінальний, хоч його попередники висловлювалися трохи обережніше.

У колективній історії української літератури 1955 р. О. Засенко в супроводі Є. Кирилюка і П. Приходька писали, теж без дальшої дискусії: «Поезією Шевченка підказаний вірш «Думи мої»». Іде цей погляд, коли не помиляюся, від Омеляна Огоновського, що закидав Петренкові невміння дорівнятися Шевченкові, виходячи, очевидно, з припущення, що Петренко писав усі свої твори після Шевченка, хотів бути подібним до останнього і, отже, коли різнився, то через свою неспроможність бути другим Шевченком.

Хронологія написання поезій Петренкових нам невідома. Перші з них побачили світ 1841 року, себто після появи «Кобзаря». Але при тогочасних темпах готування і друкування альманахів далеко правдоподібнішим здається, що принаймні ті поезії Петренка, що з'явилися в «Снопі», були написані ще в тридцятих роках. До такої думки схилився, здається, і Микола Плевако, судячи з його не досить виразного висловлення і місця, приділеного Петренкові в Плеваковій хрестоматії. Коли 1848 року дійшло до поновного, доповненого видання поезій Петренкових, після років, що були наповнені відгомонам Шевченкової збірки і інших його творів, харківський поет мусив зайняти свою позицію: або капітулювати перед Шевченком, або боронити своєрідність своєї поезії і обстоювати її право на існування. Узавши перші рядки з поезії-маніфесту Шевченка, Петренко спрямував свій вірш протилежно.

Шевченко починає з констатування невідкличної наявності своїх трагічних дум, показує, як вони постали – вони вирости з туги за українською дівчиною, за краєвидом України («степи та могили, що на Україні»), за минулим вільної колись козацької країни («там родилась, гарцювала козацькая воля») і з усвідомлення трагічного стану України тепер («виросла могила, А над нею орел чорний Сторожем літає»), – і, посылаючи свої думи на Україну:

Там найдете щире серце
І слово ласкаве,
Там найдете щиру правду,
А ще, може, й славу...

просить Україну прийняти й привітати його думи.

Нічого з цих мотивів у Петренка нема. Його вірш починається констатацією, що думи покинули поета, його муза відлетіла від нього:

Думи мої, думи мої,
Де ви подівались,
Нащо мене покинули,
Чому одцурались?

Після широких варіацій на тему, де ж можуть перебувати думи, себто його поезія, його натхнення – чи в морі, чи за морем, чи по скелях, по бескидах, чи з панамі вельможними (випад проти Шевченка?), ми довідуємося, що це була тільки остання втрата з низки втрат, що їх зазнав поет. Після короткої згадки про втрату коханої він переходить до ствердження, що –

Покинула мене доля,
Покинули люди.

Шевченко самотній, бо він на чужині, Петренко – бо це *condition humaine*. Тому Петренкова поезія кінчається не висловом надії, а розпачливим запитанням-констатацією:

Нащо ж мене покинули,
Думи мої, думи!

У Шевченка – концепція поета, що підпорядковує свої думки і свою творчість своїй країні. Крізь особисту лірику проходить і вибивається на поверхню національно-історична романтика. Цьому Петренко протиставить концепцію суб'єктивної і тим самим загальнолюдської лірики. Вступний вірш його стверджує те, що є пафосом усієї його відомої нам творчості: не колектив, а я, моя душа, мої переживання, які є водночас переживаннями універсальної людини, мій світ, що є світом універсальної людини; не драма національної субстанції в конкретних історичних обставинах, а трагедія внутрішнього конфлікту, закладена в самій істоті людської душі.

Змагання було нерівне. Голос Шевченкової творчості, що, кажучи словами Панька Куліша, був для сучасників «воістину гуком воскресної труби архангела», заглушив несміливий ліричний тон Петренкової поезії. Українська людина XIX сторіччя борсалася в тенетах проблем сьогодення і рідко підносилася до сковородинської універсальності. Але в історичній перспективі важить, що стати епігоном чи підспівувачем Петренко не хотів. Здається, дехто з сучасників Петренка розумів особливе місце поета в тогочасній літературній ситуації. Метлинський, сам поет і сам романтик, ще перед виходом у світ «Снопа», зневажливо пишучи, що Корсун туди «набрал малоросійської всячини», застерігав:

«Але тут же являється і поет істинний, не нам рівня... , Петренко». Поет в добу романтизму, звичайно, не професія, а покликання, не анкетна відомість, а філософське поняття. Микола Костомаров, другий поет-романтик, різко засудивши твори «Снопа» за «цілковиту відсутність смаку», виключив з цієї характеристики Петренка (і Писаревського Степана). Це розуміння було втрачене, особливо від часу Петрова, що вбачав у поезії Петренка тільки епігонське наслідування Козлова й Лермонтова, аж поки не дійшло до важкого присуду, винесеного вже хворим Іваном Франком: «Вірші Михайла Петренка мають дуже малу поетичну, а ще меншу язикову вартість».

2. Романтики і загальники

Ця характеристика, дана Франком, приводить нас до питання, яка була справді «язикова вартість» поезій Петренка. І тут знову порівняння його «Дум» з Шевченковими виявляється повчальним. Між двома одноіменними поезіями є виразні лексичні збіги. У обох поетів рясно репрезентовані сльози, доля, світ, море. В обох образ дівчини поданий метонімією чорних брів. Легко помітити, що ці елементи властиві й народній пісні. Але далі починається між двома поезіями виразна розбіжність, яка робить Петренків вірш викликом не тільки в загальнолітературному, а і в стилістичному плані. Шевченків вірш раз у раз удається до конкретного словника, чи то в змалюванні краєвиду (вишневий сад, ревуть пороги), або історичної минувшини (козацька громада з булавами, бунчуками), чи то, і це особливо типово, – в тропайчному оформленні викладу своїх переживань:

Нехай думка, як той ворон,
Літає та кричє,
А серденько соловейком
Щебече та плаче...

.....
Поки попи не засиплють
Чужим піском очі

і т. д. Годі навіть уявити собі подібний словник у Петренка. Його лексика винятково загальна, часто абстрактна, і переходить в конкретність надзвичайно рідкі, радше не переходить, а зриває. Це стосується не тільки до його «Дум», де нема жодної конкретної

чи побутової деталі, а й усіх його творів. Ось він змальовує весну (поезія «Весна»):

Весна, весна, година мила,
Як гарно ти, як пишно ти
Долини, гори звеселила,
Скрізь-скрізь розкинула квіти,
Усе кругом зазеленіло!

Замість картини весни – як підказувала б назва поезії – чуємо вираз відчуття поетового: мила, гарно, пишно, звеселила! Але і того конкретного, що є, занадто багато, як на нього, і Петренко поспішає перейти безпосередньо до свого душевного стану. «Чого ж очам моїм не мило?» – запитує він, і далі вже нема ані згадки про весну. Або візьмим його «Слов'янськ», опис рідного міста, найконкретнішу з його ліричних поезій. Читач уже в перших рядках довідується, що в поета «забилось серденько в грудях», а «очі плавають в сльозах», що місто видається поетові гарним і пишним, але як же мало (власне нічого!) дістає читач, щоб побачити місто.

Поет часто звертається до природи, шукаючи в ній протиставлення людському світові. Він згадує небо – блакитне, ясне, далеке, ласкаве, привітне, – сонце, місяць, зорі, туман, вітер, хмари, грім; поле, ниву, ріллю, садки, діброву, гори, море, – але все це радше символи чогось далекого, нелюдського, ніж конкретні зорові образи. Ми не знаємо, які дерева ростуть у цих садках і дібровах, які птахи співають. Речі об'єктивного світу – тільки знаки, збудники настрою. Майже ніколи родові поняття не заступлені видовими. А якщо і трапляється видове, то і воно взяте як знак, не з безпосереднього враження, а з пісенної традиції. Так з-поміж птахів зустрічаємо бистрокрилого орла, сокола, голуба або голубку, з-поміж рослин – дуб і калину, те, що освячене тисячоразовим використанням у пісенному фольклорі і цілком дематеріалізоване.

Зате там, де змальовується настрій, душевний стан, чуттєва оцінка – там поет багатий на терміни й вислови. У нього розвинена лексика на означення почуттів суму, смутку, жалю, горя, журби, але йому не вистачає цієї лексики, і він удається до русизмів і слов'янізмів, як-от: тоска, печаль, скорб, кручина (останнє слово фігурувало в тогочасній українській поезії, наприклад, ще в Афанасьєва-Чужбинського).

І епітет Петренків насамперед емоційний. Чужий, гіркий, марний, лютий, темний, злий, смутний, тяжкий, журливий, безумний, понурий, нудний, сумний, жалісливий – це епітети поет залюбки прикладає до себе і до довкілля. Цьому похмурому світові протиставляються тихий сон, свята радість, чудесні, гарні, святі, милі пісні (себто поезія!), причому все ясне й радісне – далеко. Порівняння теж не конкретизують явище, а нагнітають почуття. Поет порівнює своє гое з змією, з безмежним морем, всеоблягаючим туманом, пісні слов'янської дівчини – з муками пекла й радостями раю. Зорі він порівнює з очима любимої, а її очі ... з зорями. Через те, що слова в'яжуться одне з одним емоційним тонутом, члени порівняння легко обмінюються місцями. Батьківщина Петренка – «мов квіт в невідомій долині».

Основа поезії Петренка – музичний рух почуття, а не мальовничість структурного світу. Музичність, властива його поезії, не підкреслена зовнішніми засобами. Рими його, поскільки це не дієслівні рими, здебільша приблизні асонанси типу очима – сиротина; кудрі – будні, готова – доля, світ – Дніпр. Але уважний погляд викриває, що в поезіях Петренка мало не кожний рядок має непомітні, не випнуті, але все ж важливі загальним ефектом свого діяння звукові повтори, напр., «далеко од родини, схиливши голову, на горах засипав, один живу поміж чужими» і т. п. У цьому принципі музичної організації свого вірша Петренко виступає поетом однієї школи з Шевченком і, може, його попередником. Але в Шевченка це один з аспектів його майстерності, а в Петренка це її суть.

Розуміється, Петренкові допомагала тут народна пісня, що теж далека від точних рим, але в своїх найкращих зразках виявляє ту ж приховану музичність і теж часто використовує образи природи як символи душевного стану. Але Петренко підходить до народної пісні вільно і ставить її на службу своїм завданням, вносить у неї своє світосприймання, переборюючи об'єктивність народної пісні. Варт, з цього погляду, порівняти поезію Петренка «Минулися мої ходи» з народною піснею, що починається так само:

Народна пісня:

Минулися мої ходи через огороди;
Козаченьку, моє серце, любитися годі!
Ой як годі любитися, то й годі ходити,

Нехай же нас перестануть вороги судити.
 Судять же нас воріженьки, судять же нас люди,
 Що з нашого женихання нічого не буде.
 Що з нашого женихання ні слави, ні вжитку, –
 Карим очам спання нема, а ніжкам спочинку.
 Карі очі не сплять ночі, що нічка маленька,
 Білі ніжки не спочивають, доріжка далека.
 Високії огороди, капуста не родить –
 За лихими ворогами мій милий не ходить.
 Поливайте капустицю, то буде родити,
 Забере чорт ворогів, то буде ходити.

Поезія Петренка:

Минулися мої ходи чере огороди,
 Минулися мої лази через перелази.
 Лихо мені, горе мені, молодій дівчині;
 Чорні брови козацької завдали кручини.
 Другим щастя і кохання, а я тільки плачу,
 Сльозам, горю, тоскованню і кінця не бачу.
 .....
 Світ і море кінець має, а де ж кінець горю?
 Чи під вінцем, чи в могилі, чи в буйному морю!
 Гірко мені, світ темніє. Горе кличе в море;
 Побіжу я, кинусь в буйне, доле моя, доле!
 Ропа гірка в буйнім морі, а сльози ще гірше;
 Лучше в морі загинути, чим плакати більше!

Петренко використовував окремі образи пісні, пісенні формули цієї і інших пісень, ритміку пісні, саму тему дівчини, покинутої милим. Але він відкинув усі конкретні деталі (женихання, злі люди тощо, не кажучи вже про ... капусту), а головне – взагальнив тему, поглибив її універсальне звучання, забарвив її песимістично. Народна пісня кінчається надією на краще, і це зрозуміло, коли причина зла – лихі люди. Вірш Петренка кінчається бажанням смерті, мотивом самогубства, і це теж зрозуміле, коли причина лиха закладена в самій марності молодих років, а може, й життя взагалі.

Всупереч традиційному твердженню, що походить від Петрова і переходить із книжки в книжку й із статті в статтю, Петренкове

«Як в сумерки вечірній дзвін» не переспівує «Вечерний звон» І. Козлова, а його «Дивлюся на небо» – «Молитву» Лермонтова. У Козлова, як і в «Those evening bells» Т. Мура, звук дзвону викликає думки про неповторність молодості й приреченість усього живого смерті, а в Петренка – спогади про перше кохання й зраду невірної. Поезія Петренка різниться концепцією, образами, навіть формою строфи: у Мура три катрени з парними римами, у Козлова три секстини з парними римами, у Петренка – п'ять катренів з перехресними римами.

Але є подібність у загальній дикції з лірикою Козлова, ранньою лірикою Лермонтова, а ще більше Бенедиктова: уникання конкретного, використання передусім родових понять, а не видових. Опис весни в Козлова («Элегия», 1830):

Везде кругом дремала тишина,
Мне веяла душистая весна;
Едва журчал ленивый ручеек,
И на цветах улегся мотылек;
Хор нежный птиц, вечерний пламень дня
И запах трав лелеяли меня;

опис озера в Бенедиктова («Озеро»):

Я помню приволье широких дубрав;
Я помню край дикий. Там, в годы забав,
Ребяческой резвости полный,
Я видел: синела, шумела вода, –
далеко, далеко, не знаю куда,
Катились все волны да волны;

опис дівчини в Козлова («Графине Завадовской, урожденной Влодек», 1832):

Твоя красою блещет младость;
Ты на любовь сердцам дана,
Светла, пленительна, как радость,
И, как задумчивость, нежна –

дуже близькі до Петренка абстрактністю образу (жоден маляр-реаліст не спромігся б відтворити ці пейзажі, цей портрет за описами поетів), використанням слів, що позначають родові поняття (птахи, метелики, ліси, хвилі, краса – взагалі), емоційністю порівняння й епітета і – постійною проекцією всього на настрої і

душу поета. Про що б ці поети не писали, вони пишуть про себе, і є в них тільки один герой – їхнє я. Відмінність Петренка – передусім у живих зв'язках з фольклором, але ці зв'язки не були зовсім чужі ані Козлову, ані Бенедиктову.

Романтика загальників не почалася, однак, ні Козловим, ні Бенедиктовим. Може найпослідовнішим і найяскравішим її представником був Ламартін. Є в його «Медитаціях», виданих уперше, як відомо, 1820 року, дві поезії під характеристичними назвами «Les fleurs» і «Les oiseaux». Поет іншої школи почав би говорити про специфічні гатунки птахів і квітів, характеризувати їх у всій їхній неповторності. Нічого подібного нема в Ламартина. Жодного видового поняття в цих поезіях, він говорить про птахів взагалі, про квіти взагалі, – і тільки для того, щоб перейти до власних переживань і думок, себто до себе. Ця настанова з граничною виразністю репрезентована в «L'isolement», тій медитації, якою відкривається книга:

Que me font ces vallons, ces palais,
ces chaumières,
Vains objets dont pour moi le charme est envolé?
Fleuves, rochers, forêts, solitudes si chères,
Un seul être vous manque, et tout est dépeuplé!

Скільки речей тут названо, не конкретизуючи, і як виразно підкреслено залежність усього сприймання від того, що є в душі поетовій!

Таку ж перевагу загальних (родових) окреслень спостерігаємо в ліриці Байрона. Ось кілька прикладів з його «Darkness»:

The bright sun was extinguish'd and the stars
Did wander darkling in the eternal space
.....
... the wild birds shriek'd,
And, terrifi'd, did flutter on the ground,

And flap their useless wings; th e wildest brutes
Came tame and tremulous. ....
.....
The rivers, lakes, and ocean all stood still...

Романтизм ішов до видової, конкретної лексики через тематику історичну і екзотичну. Досить порівняти «Жидівські мелодії» Байрона з його «англійською» лірикою, типу згаданих вище ньюстедських поезій. У Франції через два роки після перших «Медитацій» Ламартіна вийшла перша книга «Од і балад» Гюго, яка започаткувала цей другий романтизм, романтизм конкретного і об'єктивного. В російській літературі цей злам стався з Лермонтова в поезії його останніх років. Два струмені романтизму – загальниковий і суб'єктивний, з одного боку, предметово-конкретний і посередньо вже, через цю конкретність суб'єктивний, з другого, в українській поезії сорокових років дев'ятнадцятого сторіччя були репрезентовані Петренком і Шевченком. Можна думати, що це мав на думці Шамрай, коли він характеризував місце Петренка в розвитку української поезії: «Невеличка його літературна продукція цікава для нас тим, що він чи не перший з харківських поетів перейшов від баладних і пісенних форм до рефлексивної, психологічної лірики, що так розвинулась у романтичних традиціях інших літератур у зв'язку з байронівською традицією. Таким чином, Петренко ніби виявляє нову фазу в розвитку української романтики, перейшовши від епічних народних форм до романсу, елегії, медитації та ін.».

Але в конкретних обставинах українського літературного життя струмись романтизму, репрезентований Петренком, мав інший характер, ніж на Заході чи в Росії. На Заході «загальниковий» романтизм був нормальним переходом від «загальникового» самою своє суттю класицизму до романтизму (як «конкретний» романтизм був нормальним переходом до натуралізму-реалізму). На Україні, де, як показав Чижевський, класицизм розвинувся без вищих жанрів, «загальниковий» романтизм не продовжував класицизм, а заперечував його, і то далеко рішучіше, ніж на Заході. Адже «низькі» класичні жанри якраз плекали, а надто на Україні, найконкретніший словник. З цього погляду відстань між Петренком і Котляревським – велетенська і не може йти в жодне порівняння з відстанню між, скажімо, Ламартіном і Шеньє. Зеров відзначив як одну з особливостей українського літературного процесу хронічне відставання розвитку нових стилів у часі і співіснування в часі ж таки старих і нових, здавалося б, несполучних стилів. Цю думку можна продовжити. Бувало й так, що новий стиль діставав місію

виконати те, чого через недорозвиненість його попередник не зміг виконати. Український романтизм і, зокрема, романтизм «загальниковий» надолужував в історичній перспективі те, що в інших літературах виконував класицизм своїми «високими» жанрами. Принциповість і послідовність Петренка в цій «загальниковості» роблять це особливо виразним. У переборенні «котлярєвщини» Петренко був послідовнішим, ніж Шевченко. У створенні «чистої» дикції української поезії, не обтяженої реаліями побуту й подробицями щоденності, Петренко посів своє, окреме місце в історії літератури. В цьому велике принципове значення цього, зрештою малого, поета. Лексика і епітети його можуть нам видаватися малооригінальними. Для свого часу вони були революційні. Прийшов, щоб ще раз згадати слова Метлинського, поет.

Інша справа, що в обставинах загальмованого, сплутаного і з'явленого українського літературного процесу-не-процесу першої половини XIX сторіччя поезія Петренка обмежилася на жменьці віршів, не діждалася жодного книжкового видання, продовжувачів не знайшла і фактично жодного місця не посіла. Сьогоднішній історик української літератури повинен виконувати працю археолога, та ще й археолога, що відкопує не колишні міста, а макети міст, що ніколи не були збудовані.

Львів, 1944

(«Orbis scriptus», збірник по пошану Дм. Чижевського. – Мюнхен, 1966)...» [153, с. 32–47].

Цю статтю було також надруковано у двотомнику «Шевельов Юрій. Вибрані праці», що видавався в 2008–2009 роках (*див. також* [153]. – *О. П.*).

В журналі «Слово і час» вийшло дослідження С. Крижанівського, присвячене Михайлу Петренку:

«...Нині ряд явищ українського літературного процесу вимагають «другого прочитання». Це диктується як зміною методологічних позицій, так і появою нових фактичних даних, здобутих за останній час на «чорному дворі» науки, потребою відповідного їх узагальнення. Усе це повною мірою торкається й поета-романтика Михайла Петренка. Адже до недавнього часу ми

не знали навіть про важливі події останніх років його життя, дати його смерті. Тому й, на перший погляд, сенсаційна назва статті має своє виправдання.

Що було вчора? Дебют молодого поета в збірнику «Сніп» (1841) віршем «Недоля», який згодом став народною пісню («Дивлюся на небо») і приніс Петренкові невмирущу славу. Потім – нагадування про себе двома віршами в «Молодику» (1843) та публікація збірки віршів «Думи та співи» в 1848 р. в «Южном русском сборнике» А. Метлинського. А що за тим? Повільне входження в пісенний репертуар ще кількох текстів і – цілковите мовчання поета впродовж останніх чотирнадцяти років життя. Та й про деякі обставини цього життя частково довідуємося лише тепер. І майже сорокарічне мовчання критики, аж до згадування поета в «Очерке истории украинской литературы XIX столетия» М. І. Петрова (1884). Він же перший відніс його до поетів романтичної школи. Далі – публікація «Дивлюся на небо» та ще кількох віршів у численних збірниках, пісенниках, антологіях, хрестоматіях, як от: «Вік» (1903), «Українська муза» (1908) та в антологіях радянського періоду (1930, 1957, 1983), а також в антологіях «Українські поети-романтики 20–40-х рр. XIX ст.» (1968), «Українські поети-романтики» (1984).

Найвагомішим було видання книжки «Поезії» М. Петренка та В. Забіли в «Бібліотеці поета» (1960), яка містить усі відомі твори поетів та їх ґрунтовний аналіз у вступній статті Г. А. Нудьги «Два поети-романтики».

Багато нового у висвітлення романтичного періоду історії української літератури внесла праця А. Шамрая «Харківська школа романтиків» (три томи, 1930), а також передмови І. Я. Айзенштока та М. Т. Яценка до згаданих антологій поезії романтиків. Якщо до цього додати згадки про М. Петренка в курсах історії української літератури М. Дашкевича, О. Огоновського, С. Єфремова, О. Дорошкевича та новіших, колективних, 1954, 1967 та 1984 рр., то виходить не так уже й мало.

Для характеристики того, що ми знали про Михайла Петренка ще вчора, звернемося до найвичерпнішої на той час статті Г. А. Нудьги, яка також починається із застереження про бідність фактичних даних: «Петренко Михайло Миколайович, народився в 1817 році, проживав та вивчив мову і побут народу в м. Слов'янську

та його околицях, Ізюмського повіту; закінчив навчання в 1841 р. в Харківському університеті, а потім поступив на службу по цивільному відомству. Окрім надрукованих у цьому виданні творів, написав оперу, яка досі ніде не надрукована; перші вірші його надруковані в українському збірнику «Молодик» за 1843 рік. Видавець». (Тут помилка, – насправді перша публікація віршів Петренка була двома роками раніше в альманасі «Сніп». – С. К.).

А що ж сталося сьогодні? З'явилася стаття «Його книжки ходили по руках» К. Шептія, в якій дано відповідь на багато питань біографії й творчості поета; ці відомості мають характер наукового відкриття...

У цій статті, на основі нових даних, повідомлених П. Журом, висловлена гіпотеза про причину раптового припинення службової кар'єри та й літературної діяльності поета, про його життєву драму. Вона вимагає дальших досліджень...

...Не стояло на місці і дослідження його творчості. Як ми вже згадували, після передмови Г. А. Нудьги з'явилися ґрунтовні вступні статті до антологічних видань І. Я. Айзенштока та М. Т. Яценка. Принципово нову концепцію творчості Петренка бачимо у статті Ю. Шереха «Інший романтик. Інший романтизм». Написана ще 1944 р., вона вперше була опублікована у збірнику, присвяченому Д. Чижевському у 1968 р., потім у збірнику Юрія Шереха «Третя сторожа», виданому 1991 р. в США. Але справжньому вона стала нам відомою лише після знесення ідеологічних шлагбаумів тоталітарного режиму, – коли названа збірка в 1993 р. вийшла у видавництві «Дніпро».

Уже сам заголовок статті Ю. Шереха та її підзаголовки «Полеміка двох романтиків» та «Романтики і загальники» вказують на іншу концепцію творчості М. Петренка, згідно з якою не лише вірш «Думи мої, думи мої», а й вся його творчість є свідомим полемічним протиставленням тому різновиду романтизму, який репрезентував Т. Шевченко.

Власне, думка про наявність двох течій в романтизмі теж не є новою. Вони визначались то за ідеологічними ознаками – як «революційний» та «реакційний», то за етично-моральними, – як «активний» та «пасивний». Ю. Шерех переводить розмову із регістрів ідеологічних до поетики, до сфери мовно-стилістичної. Критик твердить, що хоч основою для обох поетів була народна

пісня, але дальший розвиток указує на корінні розбіжності, на існування «двох романтизмів»: у Шевченка – конкретний словник, що вело до реалізму, у Петренка – винятково узагальнена лексика. Але якщо світовий романтизм був спрямований проти класицизму, то український – проти панівного стилю попереднього періоду (бурлескно-травестійного) і в цьому протиставленні Петренко був послідовніший, ніж Шевченко.

Спочатку Ю. Шерех спростовує – і в цьому з ним можна погодитися – загальниковий графарет, що Петренкові «Думи мої» є наслідуванням однойменного вірша Шевченка. Але «одв'язавши» один вірш від другого, автор знову «прив'язує» Петренка до Шевченка – вже як свідомого опонента в усій подальшій творчості: «Коли 1848 року дійшло до поновленого, доповненого видання поезій Петренкових, після років, що були наповнені відгомонам Шевченкової збірки та інших його творів, харківський поет мусив зайняти свою позицію: або капітулювати перед Шевченком, або боронити своєрідність своєї поезії і обстоювати її право на існування. Узнявши перші рядки з поезії-маніфесту Шевченка, Петренко спрямував свій вірш протилежно».

Не заперечуючи наявності протистояння в поезії Шевченка і Петренка, все ж сумніваємося, що в даному випадку маємо свідомий вольовий акт, до того ж полемічний. Скоріше може йтися про різницю в темпераменті, вдачі, про різницю талантів обох поетів. Варто мати на увазі, що сім віршів Петренка, опублікованих 1841 р. у «Снопі», могли бути написані до ознайомлення поета з «Кобзарем». А це третина доробку М. Петренка! Загальновідомо, що збірники готувалися тоді повільно, друкувалися довго і тому ті 7 із 22 віршів просто не могли не бути спрямованими протилежно.

Упорядники пізніших видань Петренкових творів Г. А. Нудьга та М. Л. Гончарук торкалися різночитань, виправлень зроблених в «Южном русаком сборнике», але не знайшли правок, які б ішли шляхом «загальниковості» почуттів і лексики; виправлення здебільшого торкалися усунення мовних незграбностей та русизмів (як от: замість «серце пуше заниває» – «серце гірше заниває»). То чи ж є підстави протистояння, помітне у вірші «Думи мої, думи мої», переносити на всю творчість поета? Я особисто не бачу у віршах Петренка ні наслідування, ні «антинаслідування» Шевченка.

Провісники й зачинателі українського романтизму були людьми вченими. Серед них – один академік (І. Срезневський), два члени-кореспонденти Російської Академії наук (М. Максимович, М. Костомаров), два професори (О. Бодянський, А. Метлинський), люди з університетською освітою (О. Шпигоцький, Л. Боровиковський, О. Корсун, М. Петренко) ... [154, с. 10–12]

...Основним ґрунтом для поезії романтиків, справді, була народна пісня, повір'я, легенди, але так само й здобутки літератури, яка обігнала нашу, насамперед російської. Петренко був з цієї точки зору найбільш характерним, безпосереднім послідовником російських романтиків, згадаймо що вже над першим його друкованим віршем («Недоля») стояв епіграф з Лермонтової «Молитви»: «В минуту жизни трудную, теснится в сердце грусть», а за цим ішов І. Козлов, а перед цим не могли не йти В. Жуковський, О. Пушкін; Ю. Шерех ще називає В. Бенедиктова. Що ж до родословної жанру, то це був міський романс.

Згодом три вірші на цю тему поет об'єднав у цикл «Небо», вдавшись до циклізації лірики одним із перших, що вже складало її нову якість. Отже, «Дивлюся на небо», «По небу блакитнім» та «Схилившись на руку», а далі й цикл «Слов'янськ», що складається з чотирьох віршів, «Недуг» – теж з чотирьох, та й останні вірші давали підставу вважати Петренка «людиною Лермонтова», що за сучасною термінологією визначає образ-характер романтичного самітника, розчарованого мандрівника, слов'янського Чайльд-Гарольда. Безперечно, все це забарвлено національним колоритом козацької вдачі, який іноді (наприклад, у віршах «Ой, біда мені, біда» та «Минулися мої ходи») переходить у стилізацію.

Усі ці новаторські риси поетичних творів Петренка були помічені тогочасними критиками й підтверджені пізнішими дослідниками. Передусім те, що він чи не перший перейшов од баладних і пісенних форм до рефлексивної, суб'єктивної лірики: «Петренко ніби виявляв нову фазу в розвитку української романтики, – писав А. Шамрай, – перейшовши від епічних народних форм до романсу, елегії, медитації і т. ін.»

Як повідомив Г. А. Нудьга, первісну мелодію до тексту «Дивлюся на небо» створила Людмила Александрова, дочка поета В. Александрова, аранжував її Владислав Заремба. А далі пісня помандрувала світами, міцно ввійшла в народний репертуар,

«забезпечила» Петренкові місце в пісенниках, декламаторах, антологіях. Це був шлях, так би мовити, «згори вниз». Але тут текст зазнав уже народного редагування, – для пісні вистачило з 24 рядків лише 16. Коли ж говорити про другий вірш («По небі бликитнім»), особливо про третій, то вони лише варіюють, коментують перший, і новим можна вважати лише згадку про те, що там у небі, де «легко душею втопитись», де «в серденьку тихо, його не тривоже ні думка, ні лихо. А тільки кохає небесна музика». «Музика сфер» також була одним із провідних мотивів європейських романтиків. До того ж, внутрішня музичність вищою мірою властива поетиці Петренка, в якого любов до музики була сімейною традицією.

Звертає на себе увагу і характер виправлень первісного тексту в «Южном русском сборнике». У «Снопі» було: «І ласки у сонця, у зірок прохать, І в світі їх яснім себе покохать».

Себе покохать? Чи не описка? Пізніше співалося «себе показать». А в новій редакції: «І ласки у сонця і зірок просить І в світі їх яснім все горе втопить».

Якщо «Небо» медитація, а «Весна» – елегія з явно мінорним лейтмотивом («Нащо мені сі чорні брови, коли не маю щастя, долі»), то вже наступний цикл «Слов'янськ» – явно медитативна лірика особистісного плану з ушляхенням «слов'янської дівчини» та патріотичною хвалою самій слобожанській пісні:

Зате ж лучалось стільки літ
На стороні чувать пісні чужії
У горах, на морі і ніччю в тихім сні!
Бувало і від них серденько дуже мліє,
Та все не те, що слов'янській пісні.

Для цього циклу характерний лейтмотив чужини: «од моря і до моря блукаючи, пройшов я світ», «брожу понурим я за краєм України». Поет нарікає, що «чужа, далека сторона мені давно вже опостила», і тільки «пісні слов'янської дівчини кохають серце козака». Можливо, за цим не лише літературні ремінісценції, а й реальні життєві обставини, на жаль, поки що нам не відомі.

У роки активної творчої діяльності (приблизно 1837–1848) Петренко продовжував розробляти різні форми лірики, здобувачи тут певні успіхи, але зазнаючи й невдач. Успіхи відзначала критика, кілька віршів стали піснями, а ось невдачі, як нам здається, пояснюються тиском старої бурлескно-трагестійної манери,

прагненням «прикинутися мужиком». Успіх здобув вірш «Туди мої очі». Як зазначає у своїй статті Г. Нудьга, на основі цієї поезії виворилася широко відома пісня «Де Крим за горами» («Взяв би я бандуру»). У сьогочасних варіантах без змін лишилися тільки чотири рядки Петренка:

Бо там за горами, де зіронька сяє,
Там, там моя мила голубка витає,
Закрилась від мене і небом, й горами,
А я тут zostався з горем та сльозами.

Приспів «Взяв би я бандуру» доробив до цієї пісні композитор А. Немировський (*треба: О. Немировський. – О. П.*), – в тексті Петренка згадки про бандуру немає.

Інша доля спіткала вірш «Як в сумерки вечірній дзвін», що є переспівом широковідомого романсу російського поета І. Козлова, який у свою чергу, є переспівом вірша англійського поета Томаса Мура і очевидно теж призначався для покладення на музику. Ю. Шерех твердить у своїй статті, що цей вірш не є переспівом І. Козлова, бо «поезія Петренка різниться концепцією, образами, навіть формою строфи». Але саме подібні твори ми й звемо переспівом, а не перекладом. Можливо тому в Петренка й немає вказівки на запозичення. Звичайно, можна вдатися й до іншої дефініції – варіація, перегук, перифраза, але все ж генетичний зв'язок вірша Петренка з твором Козлова так само важко заперечити, як і зв'язок вірша І. Козлова з віршем Т. Мура. Отож, хоча поезія була спрямована на пісенне виконання, пісні не вийшло. Мабуть завадила еквіритмічність, надмірна «українізація» вже відомого тексту. Тож не дивно, що коли згодом В. Александров, «не мудрствуючи лукаво», переклав цей твір з максимальним наближенням до оригіналу і в тій же тональності, то романс був прийнятий в колах української інтелігентної публіки і міцно, з музикою Аляб'єва, ввійшов в народний репертуар.

Творча практика не лише Петренка, а й багатьох інших поетів доводить, що шлях стилізації під народну пісню – безплідний. Навпаки, піснями стають саме ті твори, де особистісний момент виявлено яскраво, де поет-інтелігент звертається до такого ж читача. Можна зіставити, з одного боку, вірші «Тебе не стане в сих місцях» та «Туди мої очі», один з яких справді став піснею, і твори «Ой, біда мені, біда» та «Чого ти, козаче...», де наявні атрибути народнопісенної

стилістики (коломийковий розмір в одному, постійні епітети – в другому), але майже не відчувається особи автора.

Ой, біда мені, біда
З чорними бровами,
Ой, куда мені, куда
Діватися з вами.

Так само і образ коханої більш реально вимальовується у перших двох віршах, а ім'я Галя навіть пов'язується з конкретним життєвим прообразом. Отже, не завше поет був речником «загальниковості», коли, сказати б, почуття бере верх над образом.

Останній цикл любовної лірики «Недуг» у чотирьох віршах варіює мотив нерозділеного кохання, нарікань на долю, а «Ходить хвиля по Осколу» помітно стилізований у душі народної пісні, про що дає уявлення хоча б заключна строфа:

Покотилась буйна хвиля
На жовтий пісочок;

Де ти, милий, чорнобривий,
Сизий голубочок!

І в другому, і в третьому віршах циклу ті ж самі зітхання, скарги на долю, а в четвертому вірші «Чом не заплакати мені» сам поет розглядає свій стан як хворобливий і зізнається: «видно прийдеться мені нести на небо свою тугу».

Не оминув Петренко і другої лінії романтичних мотивів, а саме – звеличення історичного минулого України, однак у власній інтерпретації, з урахуванням історичної дистанції. На такому тлі розгортається дія балади «Гей, Іване, пора», опублікованої ще 1841 р. в зб. «Сніп». У звичних тонах козацької романтики розповідається про те, як козак Іван сідлає коня та збирається в дорогу: «Не добра добувать, Не ляхів воювать, – А поїдемо ми по дівчину...». На козака в дорозі чатує сім бід, та він на те не зважає: «Минув Донець, минув Торець і степом скаче по Самарі», – бачимо географічний антураж Слобідської України, характерну для неї мову. Балада кінчається звертанням до коня:

А ти, мій коню, ти скоріш,
Мене до милої примчиш!
Тобі за те я гарну зброю
В татар здобуду золотую.

У ті часи, коли писався вірш, уже не було ні запорізького козацтва, ні «польської України», не існувало й Кримського ханства. Однак романтична поезія ще жила відгомонам колишньої слави Гетьманщини та Запорізької Січі. В цій баладі чути й перегук з книжною традицією, зокрема, тут перейнято ритміку та строфіку балади А. Міцкевича «Три Будриси». Г. Нудьга твердить, що «це єдиний зразок балади у творчості М. Петренка». Але це не так, їх принаймні дві. Балада «Іван Кучерявий» – типовий зразок козацької романтики. В ній йдеться про матір Грициху, яка згадує і старшого сина Івана Кучерявого, котрий «давно пішов з козаками у степ на татарів», і про їхнього батька, що «не год же він у неволі у польській Україні», і про дочку, яка подалась «аж за Донець, в Святі гори, помолиться богу». Отже, Петренко не ігнорував і баладних тем, де діють цілком конкретні люди, й мотивів туги, суму, печалі. Талант його лише формувався й чомусь був обірваний в самому розквіті.

Дещо окремо в доробку поета стоїть вірш «Батьківська могила», вперше опублікований у збірнику «Молодик». Тут змальовано типовий для романтичної уяви образ подорожнього, що рушає в далекі світи шукати могилу батька, – образ ліричного героя, який поривається в невідомість. Але в поезії виразно звучить біографічний мотив. Віриш, що мова йде справді про рідного батька, який «покинув нас і нашу матір» і десь «в чужій землі ти ліг, мій милий тату, спати», отже, син вирішив: «іду, горюючи, іду шукати батьківську могилу». Тут відчутна не так романтична ситуація, як реальна родинна таємниця, розгадати яку лише шляхом переведення з мови образів на мову фактів очевидно так ніколи й не пощастить...

... Ми стисло охарактеризували те, що знали про М. Петренка вчора і що знаємо сьогодні. А що ж лишається на завтра? Мало, дуже мало відомо про дитинство та юність поета, про життя в Слов'янську, навчання в університеті, зовсім нічого про його життя-буття протягом 1841–1844 років, до вступу на цивільну службу. Тепер знаємо більше про лебединський період. Але не зберігся й архів поета, досить скупі й перекази родичів. У листі П. Кореницького до О. Корсуна 1843 р. повідомляється, що «Петренко закінчує

уже свою драму «Панська любов», дуже гарну, цікаву п'єсу». Де вона, та п'єса?

Слід продовжити розшуки матеріалів, що пояснюють життєву драму поета, про яку повідомив К. Шептії. За словами дослідника, П. Жур розшукав в архівах доповідну записку київського генерал-губернатора Д. Г. Бібікова цареві Миколі I в справі Кирило-Мефодіївського товариства (*в записці згадується Кирило-Мефодіївське товариство, але документ не має жодного відношення до товариства. Див [7]. – О. П.*). В ній називалися автори творів, які висловлювали ідеї братства, а серед них Т. Шевченко, М. Петренко (*прізвища Т. Шевченка, М. Петренка та деяких інших письменників згадані в документі в іншому контексті. Див [7]. – О. П.*). Чи не було це причиною репресій, пониження у посаді аж до найнижчої – стряпчого – зрештою, і припинення творчої діяльності? Але як тоді пояснити, що «Думи і співи» (*треба: Думи та співи. – О. П.*) опубліковані в «Южном русском сборнике» в наступному 1848 році?

Заголовок статті К. Шептія у «Вітчизні» узятий з листа невідомого А. Твердохліба (*треба: А. Твердохлібов. Див. також [32]. – О. П.*) до проф. М. Сумцова. В нім, зокрема, твердиться, що «в Лебедині і в Харкові книжки Петренка ходили по руках в кінці 60-х – в 70-х роках XIX віку. Де вони тепер?» (*в листі А. Д. Твердохлібова йдеться про одну книжку. Див. [32]. – О. П.*). А справді – де? Чи не може ця необережна фраза стати початком нової легенди? З мого погляду, ніяких книжок не було і «ходити по руках» вони не могли. Кожна книжка (крім, звичайно, позацензурних) багатократно фіксувалися – цензурою, каталогами фундаментальних бібліотек, спеціальними бібліографічними покажчиками і т. д. Посилання на випадок з книжкою В. Забіли – не резон, оскільки це видання («Співи крізь сльози») просто не було випущене в світ. «Ходити по руках» могли хіба що рукописні списки віршів та пісень.

Отож, чимало праці залишається й для майбутнього допитливого дослідника. Час уже подбати й про нове, ґрунтовне, відповідне до норм сучасної текстології видання творів Петренка. Адже видання 1960 року стало бібліографічною рідкістю.

Ми простежили всю амплітуду критичних оцінок поета від найсуворіших: «вірші Петренка мають дуже малу поетичну, а ще

меншу язикову вартість» (див. [31, с. 96] – *О. П.*), до найхвальніших: «У переборенні «котлярєвщини» Петренко був послідовнішим, ніж Шевченко. У створенні «чистої» дикції української поезії, не обтяженої реаліями побуту і щоденності, Петренко посів своє, окреме місце в історії літератури. В цьому велике принципове значення цього, зрештою, малого поета». Отож можна дійти висновку, що істина десь посередині.

У цілому ж творчість Михайла Петренка – помітна віха в історії українського романтизму. Позначена пориванням в блакить, духом протесту, вільнолюбства, щирою народністю форми й змісту, вона живе і ще довго житиме як провісник невмирущості українського народу та його самобутньої духовної культури.» [154, с. 13–16] (див. також [69, с. 26], [102, с. 12] та [175, с. 99–100, 101–102]. – *О. П.*).

Деяка інформація про Михайла Петренка з'явилася й в «Encyclopedia of Ukraine»:

«...Poet of the *Kharkiv Romantic School. After graduating from Kharkiv University in 1841, he worked as a civil servant. He wrote lyrical and elegiac poetry, genres uncommon at that time. Ninetten of his poems appeared in three literary miscellanies, O. Korsun's Snip (The Sheaf, 1841), I. Betsky's Molodyk (The New Moon, 1843), and A. Metlynsky's Iuzhno-russkii sbornik (South Russian Collection, 1848). Some of them became folk songs (eg, 'Dyvlius' ia na nebo' [I Gaze at the Sky]). Petrenko's poetry was published in an edition with V. Zabala's in 1960.» [155, с. 859].

В журналі «Дума і пісня» В. Оліфіренко в статті «М. М. Петренко» пише наступне:

«...Одним з поетів-романтиків ХІХ століття, творчість якого набрала загальноукраїнського звучання, є Михайло Миколайович Петренко. Його вірш «Небо» став широко відомою народною піснею, а популярний свого часу романс «Туди мої очі» був створений на основі одноіменного вірша поета. Деякі дослідники приписують М. М. Петренку й авторство широко відомої пісні «Взяв би я бандуру». Т. Г. Шевченко цікавився творчістю поета-романтика...

Михайло Петренко був непересічною особистістю, талановитим митцем, гідним пам'яті прийдешніх поколінь...

Зазначимо, що творчість чудового поета закономірно впливає з пошуків усєї української літератури початку ХІХ століття. Разом з тим, тема рідного краю, Донеччини, увійшла досить широко у його творчість. Це збігалось з поетичним кредо Петренка: милі серцю краєвиди Слов'янська, давня і недавня історія України стали предметом його поетичної уяви...

Пізніше свої враження про дитинство, про рідне слобожанське місто поет висловить у вірші «Слов'янськ»:

Слов'янськ, Слов'янськ! Як гарно ти
По річці Тору, по рівнині
Розкинув пишні садки,
Квіти пахучі по долині
І так красуєшся собі!

Навчався Михайло спочатку в Харківській гімназії, а з 1836 по 1841 роки – в університеті, на юридичному факультеті (*треба «...з 1837...».* – *О. П.*). У цей час він стає активним учасником гуртка поетів-романтиків, близько знайомиться з відомим письменником Г. Ф. Квіткою-Основ'яненком. На майбутнього поета мали вплив такі викладачі університету, як П. П. Гулак-Артемівський, М. І. Костомаров, І. І. Срезневський, А. Л. Метлинський... [156, с. 20]

...Слід відзначити українофільський характер впливів високоосвіченого середовища на світогляд і талант М. Петренка. У роки навчання поета в Харківському університеті посилилась увага до української історії, української народної культури. Харків як центр Слобожанщини і усєї Східної України докладав багато зусиль до відродження української духовності, і це значною мірою відбилося на життєвій позиції, творчості і, врешті, на долі Михайла Петренка.

Із листувань та висловлювань сучасників видно, що студент Михайло Петренко жив у великій матеріальній скруті. Так, А. Л. Метлинський, перший бібліограф поета, у листі до І. І. Срезневського писав про альманах «Сніп», де були надруковані вірші М. Петренка: «...тут з'явився поет істинний, не рівня нам, студент бідний, без роду й племені, такий собі Петренко». М. І. Костомаров у своїх автобіографічних творах теж

висловлювався про Петренка – «бідного студента», «котрого вірші пройняті почуттям». Сам поет називав себе «бідним сиротою».

На жаль, дослідники не мають сьогодні свідчень про те, чим займався поет відразу після закінчення Харківського університету. Висуваються припущення, що він працював десь за межами України. Підставою для таких висновків служать рядки одного вірша:

Далеко від родини
І на чужій землі, немилій стороні
Броджу понурим я за краєм України,
Один живу поміж чужими...

...У цей час поет надрукував 19 своїх поезій у різних харківських часописах: «Сніп», «Молодик», «Южный русский сборник». Є відомості, що він написав п'єсу «Панська любов», але до нас вона не дійшла.

Дослідники творчості поета відзначають, що йому притаманні мотиви любовної туги. Поет, окутавшись серпанком романтики, намагається витати над землею в хмарах, у створеному ним ілюзорному світі. Та є й інші міркування щодо поетової творчості. Так, дослідник К. Шептій провів цікаве дослідження над віршем «Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче». Він виявив, що між першим і другим варіантами вірша (вперше він був надрукований у «Снопі», а вдруге – в «Южном русском сборнике») є розбіжності. У першому варіанті козак журиться тому, що його батьківщина поневолена польськими панами. Він каже: «Тоді тільки, братці, всю смуту покину, коли лях поганій покине Україну». У другому ж козак тяжко сумує лише тому, що «мила закрилась від мене і небом, і горами, а я тут zostався з горем та сльозами». Отже, робить висновок літературознавець, з твору було вилучено його історичний аспект. К. Шептій вважає, що сам М. Петренко так виправити свій вірш не міг, було це зроблено редакцією без відома автора.

Тема рідного краю, образи Донеччини відбилися у таких віршах М. Петренка, як «Слов'янськ», «Іван Кучерявий», «Гей, Іване, пора». Цим творам, як і іншим віршам поета, притаманний романтичний настрій: мотиви любовної туги, скарги на горе, замилювання рідним краєм... [156, с. 21]

...У циклі віршів «Слов'янськ» поет дещо відходить від своєї провідної теми смутку та розчарування життям. У віршах, присвячених рідному місту, ... поет тепло говорить про рідну

сторону, її пісенність, що є окрасою всієї України. Про вплив пісень на слухача він пише:

Коли ж почути вас лучиться,
То так душа моя від смуту розболиться
І горечком наллється через край,
Що в серці радості тоді хоч не питай.

Сприймаючи Слов'янщину як частку української землі, поет в образах дівчини та народної пісні розкриває духовне багатство української народної культури:

Чи бачив хто слов'янську дівчину?
Чи чув коли, як річ вона веде,
Жартуючи в веселую годину?
Або тоді, як сонечко зайде
І темрява почне томити очі,
Чи лучилось чувати пісні дівочі
І дослухатись як вони,
Так дуже, дуже жалібні,
Чарують Слов'янськ весь, од краю і до краю...

Тому-то й лине поет думкою у рідне місто, куди він часто «думку шле і сльози», тяжко зітхаючи:

Коли ж, коли, великий Боже,
Мене пошлеш на рідний край,
Де мав я радість, мав я рай.

У вірші «Іван Кучерявий» М. Петренко під могутнім впливом усної народної творчості першим в українській літературі звернувся до образу Савур-Могили. Як і в народній творчості, Савур-Могила – це край української землі, символ героїчної боротьби з нападниками. Саме звідти мати очікує, дивлячись у вікно, свого сина, який

Давно пішов з козаками
У степ на татарів;
І нема об них вісті,
Мов у воду впали.

Ще один образ Донеччини використав поет у вірші – це Святогірський монастир над Дінцем, в який ходити пішки молитись майже з усієї східної України. До нього відправляє мати свою дочку молитись за чоловіка і сина, які десь далеко воюють за рідну землю.

Милі донеччанам краєвиди рідної землі зустрінемо й у вірші «Гей, Іване, пора...». Нехитрий сюжет тут розгортається за дією головного героя-козака, який вирушає за Дніпро, на польську Україну, за дівчиною. Як можна зрозуміти із змісту вірша, козак вирушає у далеку дорогу десь із північних земель нашого краю:

Минув Донець, минув Торець
І степом скаче по Самарі...

У цих віршах немає детального і розгорнутого зображення картин природи, конкретної (крім самих назв) місцевості. Такий принцип малювання характерний для творів романтизму, бо головним для поета є внутрішній світ героїв, власні почуття, а для лірики М. Петренка властива ще й деяка абстрактність. Та уява читача-донеччанина домальовує образи Дінця з пологим та гірським берегами, древнього монастиря над ним, широкого степу – це ж наша земля, наш донецький край.

Треба відзначити, що у поезіях Петренка ми знайдемо й багато такого, що не відповідає високому стилю романтичної поезії, сучасним нормам української літературної мови. Це особливо виразно відчувається в циклі віршів «Слов'янськ». Так, уже з початку твору нас шокує невідповідність високого пафосу зустрічі з рідним містом і такими словами, як «Пригнулись до землі коліна» та «очі плавають в сльозах»... Тут явно відчувається вплив бурлескних традицій в українській поезії, які не відповідають ні формою, ні змістом духу романтичної лірики... А, наприклад, в іншому вірші деяким дисонансом до настрою ліричного героя звучать слова:

Та і серце моє
Чує лихо твоє:
Бо воно від чогось все тоскує,
І недурно воно
Ніє тяжко давно...

...Такі слова, як «зуздрів» (зустрів), «нігде» (ніде), «покойно» (спокійно) та інші вжиті поетом, вносять дисонанс у романтичний настрій його поезій.

Та будьмо справедливими у своїх сьогоднішніх оцінках поета, який жив і творив на початку минулого століття. Тоді тільки зароджувалась нова українська література у важких умовах національного гноблення, і один з учасників цього процесу, наш

земляк М. М. Петренко, у міру свого таланту розвивав її, торував наступним поколінням поетів і прозаїків шлях до світових вершин художнього слова.

Вершиною творчості поета вважається цикл віршів «Небо», а перший вірш з нього став славнозвісною народною піснею. Дослідники творчості М. М. Петренка, зокрема відомий краєзнавець І. М. Овчаренко, стверджують, що ця поезія була написана під впливом чарівної природи й давньої української архітектури Святогірського монастиря. Ці вірші є типовим зразком романтичної поезії, сповненої роздумів над таємницями всесвіту, над долею людини, якій важко жити на землі. При цьому характер переживань обумовлюється дещо абстрагованими наріканнями на сирітську долю, на муки розлучення з коханою дівчиною.

Та разом з тим, почуття невдоволеності життям притаманне усім, нарікання на долю теж властиве багатьом із нас. Тож почуття, виражені у вірші «Небо», знаходять відгук в серцях багатьох.

Далеке небо – моя сторона...
І на світі гірко; як стане ще гірше,
Я очі на небо; мені веселіше!
І в думках забуду, що я сирота,
І думка далеко, високо літа.

І все-таки за узагальненими, часто абстрактними уявленнями поета про людське горе, невдоволеністю життям здоровий глузд вимагає від нас шукати конкретних життєвих факторів авторового смутку. Якими ж вони були в житті поета? Чи, може, оте горе, зображене в віршах, – це просто романтична вигадка?...» [156, с. 22–23]

1994 рік

І. Овчаренко в статті про Михайла Петренка [157, с. 13] подає тексти, які були вже ним використано раніше в статтях (*див.* [121] та [124, с. 96, 97]. – *О. П.*). Далі автор продовжує:

...Розкішна природа, мабуть, була тим оточенням, у якому формувалась поетична натура хлопця. Пізніше він присвятив рідному місту цикл віршів «Слов'янськ», у якому, за словами критика Г. Нудьги, поет «радісно говорить про красу земного

життя, про розкішні сади і луки навколо міста». Ця любов з особливою силою проявилася, коли Михайло навчався в університеті.

Вигідно від інших виділяється вірш «Іван Кучерявий», який складається з чотирьох частин. Тут розповідається про жінку Грициху, чоловік якої воював проти ляхів і потратив до них у полон, про старшого сина, який пішов у похід проти татар. Журиться мати й за донькою:

Опустила її з братом
 В далеку дорогу,
 Аж на Донець, в Святі Гори,
 Помолиться Богу;
 І жде її, не діждеться,
 А матері мука;
 Чи хто стукне, чи хто грюкне,
 Так серце й застука...
 Бо скучно їй, одна дома,
 Ні з ким розмовляти,
 І нікому старесенькій
 Порадоньки дати.

Щодо пісні «Дивлюсь я на небо», то, покладена на музику донькою українського поета В. Александрова Людмилою, вона швидко стала популярною на всій Україні. Пізніше була аранжована композитором В. Зарембою, Т. Г. Шевченко цього вірша власноручно записав собі в альбом.

Не менш цікава історія пісні «Взяв би я бандуру», яка виникла на основі вірша М. Петренка «Туди мої очі», музику до якої написав композитор А. Немировський (*треба: О. Немировський. – О. П.*). Щоправда, у народі слова пісні значно трансформовані, та як і в попередній пісні, ліричність і задушевність дуже виразно передають духовний світ українського народу... [157, с. 15]

...Схвильовано відгукнувся на відкриття музею в США №15 двічі Герой Радянського Союзу льотчик-космонавт, голова товариства українців Москви «Славутич» Павло Попович: «На землі Донецькій народився чудовий поет М. М. Петренко, автор віршів і пісень, сповнених радістю, життям, любованням природою. Я люблю його твори, особливо пісню «Дивлюсь я на небо...»,

яка стала народною і яка зворушує своєю глибокою щирістю, філософськими роздумами про Всесвіт, про нескінченність. Виконуючи її ніби набуваєш крил, і з'являється бажання бути корисним людям і Вітчизні».

Відомий український співак, народний артист Анатолій Солов'яненко надіслав листа, в якому пише: «Дуже приємно, що у Слов'янську живе пам'ять про славного земляка М. Петренка і що ви шануєте його, організувавши музей і популяризуючи його творчість. Уже одне те, що він написав «Дивлюсь я на небо...», яку знають мільйони читачів робить його ім'я знаменитим і дорогим серцю кожного, хто думає, живе і бореться за краще майбутнє і робить добро людям» [157, с. 17].

Було перевидано «Історію української літератури» Д. Чижевського (1956 р. в.) [66, с. 409, 410]. Тексти про Михайла Петренка практично не змінилися, тому тільки нагадуємо про це перевидання – [158, с. 385–386] (*див. також* [220, с. 439, 440]. – *О. П.*).

1995 рік

В книзі «Літературна Сумщина» В. Скакун розмістив і статтю про Михайла Петренка:

«...У місті Лебедині в 1849–1863 роках (*1863 – по новому стилю. – О. П.*) жив український поет-романтик прогресивного напрямку, автор слів славнозвісної пісні «Дивлюсь я на небо» Михайло Миколайович Петренко (1817–1863) (*1863 – по новому стилю. – О. П.*). Тут він працював повітовим стряпчим (прокурором)... [159, с. 119]

...Початок його літературної творчості припадає на студентські роки. Він пише вірші, збирає і вивчає народні пісні; прислів'я, приказки, стає ініціатором проведення українських музично-пісенних вечорів. Друкувався в альманахах «Сніп» (1841), «Молодик» (1843). У 1848 році в «Южном русском сборнике» була опублікована збірка поезій Михайла Петренка «Думи і співи» (*треба: Думи та співи. – О. П.*), автор якої зарекомендував себе

тонким ліриком романтичного спрямування. Його творам властиві емоційність, глибока задушевність, неповторна мелодійність. Найвизначніший вірш поета «Дивлюся на небо», який став народною піснею.

Далеко за хмари, подальше од світу,
Шукають собі долі, на горі привіту,
І ласки у зірок, у сонця просить,
У світі їх яснім все горе втопить;
Бо долі ще змалу здаюся не любий,
Я наймит у неї, хлопцюга прибудний...

Цей твір по праву вважається зразком нового ліричного жанру – медитативно-елегійного вірша в українській поезії. На музику його поклала Людмила Володимирівна Александрова, дочка українського поета Володимира Степановича Александрова із Харкова. А до нашого часу пісня «Дивлюсь я на небо» дійшла в обробці українського композитора Владислава Івановича Заремби. І ця перлина пролунала з вуст Павла Поповича в космосі. Такими ж елегійними роздумами пройняті вірші Михайла Петренка «По небі блакитнім очима блукаю», «Схилившись на руку, дивлюся», «Весна». На його поезіях «Думи мої, думи мої, де ви подівались», «Ой біда мені, біда», «Іван Кучерявий», «Недуг» та інших позначився помітний вплив творчості Т. Г. Шевченка...

Перу Михайла Петренка належать також слова пісень «Взяв би я бандуру», «Ходить хвиля по Осколу». Він – автор п'єси «Панська любов», яка, на жаль, не дійшла до нас. Творчий доробок поета невеликий, але його надзвичайно мелодійні вірші продовжують хвилювати сучасного читача...» [159, с. 120–121] (див. також [229]. – О. П.).

В довіднику «Літературна Харківщина» є стаття про Михайла Петренка:

«...український поет-романтик. Навчався в Харківському університеті, який закінчив 1841 р. З спадщини Петренка збереглося лише близько 20 віршів, зокрема цикл «Небо». Основні мотиви цього циклу – нарікання на долю, на тяжке життя людини. Твори поета друкувалися в харківських альманахах «Молодик» та

«Сніп». Драма «Панська любов» не збереглася. Вірші «Дивлюсь я на небо» та «Туди мої очі» увійшли в скарбницю української культури як народні пісні» [160, с. 258].

У вступній статті до книги «І прадіди в струнах бандури живуть» П. Хропко дещо пише про творчість Михайла Петренка:

«...Серед яскравих творців романсової лірики вирізняється постать Михайла Петренка. Саме йому належать слова далеко знаної пісні «Дивлюся на небо». Для української поезії це був зразок нового ліричного жанру – медитативно-елегійного вірша з характерним для нього почуттям невдоволення повсякденним буттям, пориванням до небесних верховин. Ліричний герой Петренка прагне покинути безрадісний земний світ, полинути «далеко за хмари, подальше від світу, шукать собі долі, на горі привіту». Такими ж елегійними роздумами пройняті вірші «По небі блакитнім очима блукаю», «Схилившись на руку, дивлюся», «Весна...» [161, с. 15–16].

В тій же в книзі «І прадіди в струнах бандури живуть» про Поета сказано наступне:

«...Михайло Миколайович Петренко – один з найяскравіших поетів-романтиків, який збагатив нашу поезію жанром вірша-роздуму, вірша-медитації...

... Навчаючись у 1836–1841 (*треба 1837–1841. – О. П.*) роках у Харківському університеті, перебуваючи в полоні фольклорно-літературних зацікавлень, він активно знайомиться з літературними новинками, читає журнали, збирає усну народну творчість, починає віршувати. Відомо також, що Петренко був ініціатором популярних тоді українських музично-пісенних вечорів у Харкові.

Перші відомі нам твори поета, об'єднані в цикл «Думки», зокрема, «Недоля», «Вечірній дзвін» (переспів твору російського поета Івана Козлова), «Брови», «Туди мої очі, туди моя думка», побачили світ у альманасі «Сніп» 1841 року. Під назвою «Недоля» вийшов тоді й найвідоміший твір поета «Дивлюся на небо».

У характерному для романтизму настрої поет розкриває збентеженість душі ліричного героя. Поезії Петренка пройняті пронизливою тугою, гострим відчуттям самотності, розчарування і разом з тим – палкою любов'ю до життя, прагненням піднятися над життєвою хланню, пориванням до світлого, високого.

Його лірика викликає інтерес своєю неповторною ритмомелодикою. Поет з успіхом користується і коломиївким віршем, і силабо-тонічними розмірами – ямбом та амфібрахієм.

Петренко ввійшов в українську літературу як тонкий лірик романтичного спрямування. І досі його поезії, зіткані з найсвітліших людських почувань, вражають глибокою задушевністю, неповторною мелодійністю» [162, с. 209–210].

В збірці також було надано деякі вірші Михайла Петренка:

- «Думи мої, думи мої...»
- Небо. «Дивлюся на небо, та й думку гадаю...»
«По небу блакитнім очима блукаю»
«Схилившись на руку, дивлюся я...»
- Весна. «Весна, весна, година мила...»
- Слов`янськ. «Ось-ось Слов`янськ! Моя родина!..»
«Чи бачив хто слов`янську дівчину?...»
«Рай цілий радості і пекло мук...»
«Далеко од родини...»
- «Тебе не стане в сих місцях...»
- «Туди мої очі, туди моя думка...»
- «Як в сумерки вечірній дзвін...»
- «Ой біда мені, біда...»
- «Минулися мої ходи...»
- «Чого ти козаче, чого ти, бурлаче...»
- Іван Кучерявий. 1. «У неділеньку раненько...»
2. «Не сон схилив головоньку...»
3. «Не ввій, вітре, не ввій, буйний...»
4. «Не все гудуть буйні вітри...»

[162, с. 210–226].

Було перевидано «Історію українського письменства» С. Єфремова. Йдеться про фотопередрук, тому тексти в новому

виданні не змінилися [163, с. 340, 352] (*див. також* [36, с. 214, 223], [37], [41, с. 423, 437] та [131, с. 423, 437]. – *О. П.*).

В збірці «Найкращі пісні України» було вміщено вірші Михайла Петренка:

– «Де Крим за горами...» [164, с. 63]

– Дивлюсь я на небо. «Дивлюсь я на небо, та й думку гадаю...» [164, с. 150]

– Взяв би я бандуру. «Де Крим за горами...» [164, с. 154].

Тексти поезій надано без прізвища автора.

В статті П. Лавріва «Наші видатні земляки» в газеті «Донеччина» серед інших було згадано й ім'я Михайла Петренка:

«...поет-романтик ... Автор слів славнозвісної пісні «Дивлюсь я на небо». » [165, с. 3].

В першій книзі тритомної «Історії української літератури XIX століття» про Михайла Петренка писали наступне:

«...Сентиментальна стильова течія в перші десятиліття XIX ст. в українській поезії не розвивається у самостійний літературний напрям і співіснує починаючи з 20-х років (часто переплітаючись навіть у межах одного твору) з бурлеском або з рисами просвітительського реалізму, вбираючи в себе ліричні інтонації народної пісні. Твори цієї стильової течії, великою мірою ще імперсональні, представлені головним чином романсовою лірикою (пісні-стилізації в «Наталці Полтавці» І. Котляревського; «Моя доля», «За Німань іду», «Пісня» С. Писаревського; окремі твори О. Рудиковського, Д. Бонковського; «Журба» Л. Боровиковського; «Я плачу без тебе», «Чого ти, козаче», «Туди мої очі, туди мої думи» М. Петренка; «Скажи мені правду», «Ой у полі на роздолі шовкова травиця» О. Афанасьєва-Чужбинського... [166, с. 42]

...Однією із сентименталістських тем, що знаходять своє втілення і подальший розвиток в українській романтичній поезії, була тема поезії кладовищ («могил»), започаткована у XVIII ст. англійським поетом-сентименталістом Р. Блером («Могила», 1743). У ній наявні вже не тільки меланхолійні роздуми про

марність світу, швидкоплинність буття усього суцього, смерть, а й містичні уявлення про таїнство життя «потойбічного» світу з його фантастичними мешканцями. Проте не згасають і сентименталістські тенденції в осмисленні цієї теми. Так, наприклад, у М. Петренка в елегії «Батьківська могила» з самою могилою пов'язується доля ліричного героя: пошук її стає смыслом його життя. Глибоко вражений смертю свого батька на чужині, він хотів би поклонитися його могилі й виплакати на ній від туги свої очі... [166, с. 226–227]

...У 1848 р. А. Метлинський видав «Южнорусский зборник» (5 книг), де вміщені як власні твори (переробки із збірки «Думки і пісні та ще дещо»), вступна стаття «Правописание южнорусского языка, или наречия», так і твори тогочасних українських письменників із короткими біографічними даними: «Думки та співи» М. Петренка, «Вовкулака» С. Александрова, «Наталя, або Дві долі разом», «Гарасько, або Талан і в неволі» М. Макаровського, драма Г. Квітки-Основ'яненка «Щира любов»... [166, с. 264]

...Загалом 30-ті – 40-ві роки були найактивнішим періодом у розвитку романтизму в українській літературі (О. Шпигоцький, Л. Боровиковський, А. Метлинський, М. Костомаров, Т. Шевченко, М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький, М. Устиянович, О. Афанасьєв-Чужбинський, В. Забіла, М. Петренко, О. Корсун, М. Маркевич, Т. Падура та ін.). Саме в цей час у літературу приходять третє покоління харківських романтиків (О. Корсун, М. Петренко, Я. Щоголев), які від епічних форм переходять до особистісної лірики (романс, елегія, медитація)... [166, с. 271]

...Нерідко вірші О. Афанасьєва-Чужбинського, зберігаючи народнописенну основу (зокрема, персоніфікацію і символіку), набувають, як і в Т. Шевченка, М. Петренка, П. Куліша, Б. Залеського, форми елегії-«думки»... [166, с. 302]

...Відчужена особистість уподібнює себе до човна, відданого на волю стихії («Човен» Є. Гребінки), відчуває приреченою на загибель сиротою («Думка» – «Тяжко, важко в світі жити...» – Т. Шевченка, «Безталанний» Я. Щоголева, «Туга серця» В. Забіли, «Тебе не стане в сих місцях», «Як в сумерки вечірній дзвін», «Недуг» М. Петренка)... [166, с. 303]

...Більшість віршів-роздумів про власну долю, в якій, як правило, зосереджується для ліричного героя весь світ, туга за

безповоротно втраченим, позначена медитативно-елегійною споглядальністю, рефлексивним відтворенням у пам'яті щасливого минулого (наприклад, вірші польською мовою «Друже-брате, прощай», «Розпач», «Спомин», «Життя», «Туга» І. Вагилевича). У багатьох із них наявні філософське осмислення історичного плину часу, онтологічний песимізм, що, зокрема, характерні для такої жанрової форми романтичної сповідальної лірики, як «думка» (Т. Шевченко, П. Куліш, О. Афанасьєв-Чужбинський, М. Петренко та ін.).

Тема неволі, скарги на життя часто виливаються у формі романсу: «Ні, мамо, не можна нелюба любити», «Човен», «Черные очи», «Молитва», «Печаль», «Скала» Є. Гребінки, «Не щебечи, соловейку», «Гуде вітер вельми в полі» (покладені на музику М. Глинкою), «Повіяли вітри буйні» В. Забіли, «Романс (А. М. Д.)», «Є. П. Гребінці» О. Афанасьєва-Чужбинського, «Дивлюся на небо» М. Петренка... [166, с. 304]

...Своєрідне космічне світосприйняття, таке характерне для романтиків (зокрема, для М. Лермонтова), дістало чи не найяскравіший вияв у творчості М. Петренка – цикл «Небо». «При безсумнівному наслідуванні Лермонтова, – зазначає М. І. Петров, – поезія Петренка відзначається ще сумнішим тоном; поет постійно про щось зітхає і поривається від землі до неба». Естетизація природи як аналога душі, втеча від жорстокості й прози земного буття в кінцевому підсумку були формою, хоч і пасивного, протесту проти дійсності... [166, с. 305–306]

...Письменники-романтики (Л. Боровиковський, А. Метлинський, М. Костомаров, П. Куліш, В. Забіла, М. Петренко та ін.) розвинули силабо-тонічну систему українського віршування (ямбовий, коломийковий вірш), збагатили його строфіку (катрен, секстина, семирядкова строфа тощо)...» [166, с. 355–356].

Матеріали П. Грабовського 1891 року, що містять деяку інформацію про Михайла Петренка, надруковано в харківському збірнику:

«...То было время зарождения среди украинской интеллигенции национально-романтических стремлений, обозначившихся появлением литературных кружков на юге и в

других місцях Росії. Такий кружок існував і в Харкові; в нього входили: Корсун, братя Писаревські, Костомаров, Петренко і інші особи, заявивши про себе виданням збірника «Сніп»; поява в останньому «Вечерниць» вказує на зв'язи з згаданим кружком і Кореницьким; за свідченням того ж Мартыновича, він був близько з Писаревським і Петренком, відомими українофилами-романтиками. В ході була малоруська мова і малоруські пісні; студенти і семінаристи славилися українськими концертами; спілкування учасників молоді з суспільством було більш або менш живим, безпосереднім...» [167, с. 183] (див. також [20, с. 142], [72, Т3, с. 41]. – О. П.).

Було надруковано статтю В. Романька «Михайло Миколайович Петренко (1817–1862)».

В біографічному аспекті слов'янського періоду життя Михайла Петренка, автор, за відсутністю будь-яких документальних обґрунтувань, подає лише вкрай сумнівні й вигадані перекази місцевих краєзнавців.

В статті також йдеться й про творчість Поета:

«...Літературна критика відмічала, що М. Петренко збагатив нашу поезію жанром вірша-роздуму, вірша-медитації. Він добре знав творчість сучасних йому українських та російських поетів, активно збирав усну народну творчість. Відомо також, що Петренко був ініціатором популярних тоді українських музично-піснених вечорів у Харкові.

У характерному для романтизму настрої поет розкриває збентеженість душі ліричного героя. Поезії Петренка пройняті пронизливою тугою, гострим відчуттям самотності, розчарування і разом з тим – палкою любов'ю до життя, пориванням до світлого, високого.

Віршам М. Петренка характерна глибока задушевність, неповторна мелодійність. Зовсім не випадково багато його поезій стали народними піснями. Слова «Недолі» були покладені на музику Людмилою Александровою і стали широко відомою піснею:

Дивлюсь я на небо та й думку гадаю:
Чому я не сокіл, чому не літаю,

Чому мені, боже, ти криллів не дав?
Я б землю покинув і в небо злітав!

Ця пісня лунала в космосі з вуст українського космонавта Павла Поповича.

Не менш цікава історія пісні «Взяв би я бандуру», яка виникла на основі вірша М. Петренка «Туди мої очі», музику до якої написав композитор А. Немировський (*треба: О. Немировський. – О. П.*).

У другій половині ХІХ ст. на Чернігівщині Б. Грінченко записав ще одну українську народну пісню – «Ходить хвиля по Осколу», слова якої належать М. Петренку і взяті із його вірша «Недуг».

Дорогим і близьким був М. Петренку рідний край – Слов'янщина. В багатьох віршах він з любов'ю згадує «тихий Тор», Святі Гори, Слов'янськ. Батьківщині він присвячує такі поезії: «Ось-ось Слов'янськ! Моя родина!», «Чи бачив хто слов'янську (*треба: слов'янськую. – О. П.*) дівчину?», «Рай цілий радості і пекло мук...», «Далеко од родини...», «Тебе не стане в сих місцях...».

Слід сказати, що цикл віршів «Слов'янськ» вигідно відрізняється від інших барвистістю й оптимізмом. Поет з радістю розповідає про красу земного життя, про розкішні сади та луги навколо Слов'янська:

Слов'янськ! Слов'янськ! Я гарно ти
По річці Тору, по рівнині
Розвинув пишні садки,
Квіти пахучі по долині
І так красуєшся собі!

Поет любить і цінує народні пісні, які він чув з дитинства в своєму рідному місті. «Пісні слов'янські» викликають в нього «рай цілий радості і пекло мук»:

Я розболівся весь од муки, від кручини
(*треба: весь. – О. П.*),
Від радості й не знаю од чого,
Почувши вас, пісні св'ятії! (*треба: святії. – О. П.*)

Пісні, які співає слов'янська дівчина,
Так дуже, дуже жадібні,
Чарують Слов'янськ весь од краю і до краю,
Широко ллються там по горах, по садках,
А потім високо у небі затихають,
Чудесні, гарні пісні...

Повернувшись в рідний край після тривалої розлуки, він з сльозами на очах зустрічається з своїм дитинством, рідною домівкою, чудовою природою Слов'янська. Але особливо схвилювали його ліричні, задушевні народні пісні отчого краю, він був вражений їх змістом та музикою:

Мов громом вдарений, так я стояв на місці,
І слухав вас, і не розстався б з вами,
І як безумний горював...
О ні, замучений до сліз піснями,
Я радість горем запивав.

Куди б не закидала доля М. Петренка, він мріяв повернутися до «милої родини»:

Туди я думку шлю і сльози!
Коли ж, коли, великий боже,
Мене пошлеш на рідний край,
Де мав я радість, мав я рай.

В своїх віршах М. Петренко часто згадує неповторну красу слов'янських дівчат, «їх чорні брови, їх пісні». Ряд поезій присвячено коханій Галі...:

Туди мої очі, туди моя думка,
Де ти живеш, Галю, сердешна голубка;
Од раннього ранку до пізньої ночі
Я плачу без тебе і виплакав очі;
А ти мого горя не чуєш, не знаєш.
О, як болить серце, як тебе згадаєш!

Особливе місце серед творів М. Петренка займає вірш «Іван Кучерявий», який складається з чотирьох частин. Тут розповідається про жінку Грициху, чоловік якої воював проти ляхів і потрапив до них у полон, про старшого сина, який пішов у похід проти татар. Журиться мати, а особливо за меншенькими – сином та дочкою:

Одпустила її з братом
В далеку дорогу,
Аж на Дінець, в Св'яті гори,
Помолиться богу.
І жде, не дождеться,
А матері мука;
Чи хто стукне, чи хто грюкне,
Так серце й застука.

Пам'ять про поета-пісняря свято шанується на його батьківщині. Матеріал про життєвий та творчий шлях поета зберігається в краєзнавчих музеях Слов'янська та Слов'яногірська, в ряді шкіл Донеччини виготовлено стенди та альбоми з матеріалами про М. Петренка, проводяться вечори його поезій.

З нагоди 170-річчя славетного земляка на будинку міської бібліотеки м. Слов'янська було відкрито меморіальну дошку...

І сьогодні серед нашого народу звучать ліричні, задушевні вірші поета-земляка» [168, с. 12–14].

В газетній статті М. Шудрі про творчість Михайла Петренка автор писав наступне:

«...Павло Попович, ставши космонавтом «Соколом-один», зумів заспівати свою пісню на зоряній орбіті – «в господніх чертогах». Хіба ж не дивина?

А сама пісня мала також надзвичайно драматичну історію.

Десь 1841 року в Харкові вийшов альманах «Сніп». У ньому серед поетичних творів знайшов собі місце й вірш «Небо», епіграфом до якого стали лермонтовські рядки.

Автора відразу запримітили читачі. Вже визнаний доктор слов'янської філології Амвросій Метлинський відгукнувся про нього з неабияким пієтетом: «...Тут з'явився поет істинний, не рівня нам, студент бідний, без роду й племені такий собі Петренко»...

«Дивлюсь я на небо та й думку гадаю,

Чому я не сокіл, чому не літаю,

Чому мені, боже, ти крилець не дав:

Я б землю покинув і в небо злітав».

Там був зовсім інший, далекий і неземний, світ, де міг би на ласку зустріти і щирий привіт, і сердечну розраду та й – водночас – показати себе в яскравому світлі зірок. Це романтичне прагнення недовго жевріло в заляклій душі поета...

...Можливо б, цьому творові й судилося хрестоматійне забуття, аби його в другій половині минулого століття не вподобала собі харківська вчителька музики, яка закінчила консерваторію у Варшаві, донька поета й лікаря Володимира Александрова, – Людмила. Вона й поклала сумовито-втішливий текст на ноти. І ту

мелодію відразу підхопила революційно-настроєна молодь. То був її обнадійливий гімн...

...Її брали до свого репертуару співаки-аматори й провідні солісти української російської сцени. Вона завше ставала окрасою будь-якого урочистого концерту. І не тільки вдома, на Україні, а й за кордоном. Здавалося, що зал увесь час чекав цієї пісні – мелодійної, журливо-зворушливої, щемної до болю. Кожен виконавець прагнув по-своєму висловити її внутрішню думку – нездоланну тягу до справедливості, виклик людській долі, безнастанне стремління ствердити себе в світі як особистість.

...З часом «Дивлюсь я на небо» заспівали в народі. Звісно, не на банкетах і родинних святах, а в урочі хвилини духовного піднесення та під час бурхливих збуджень і осіань.

Особливо інтимно й натхненно прозвучав цей твір з вуст «шахтарського герцога», народного артиста України Анатолія Солов'яненка... Скільки в його голосі смутку й поривання, незабутніх надій і величного страждання, що слухачі вмить проймаються зачасною тугою за вимріяною долею та щасливим сподіванням на кращі часи.

А космонавт Павло Попович, бодай і співак «у собі», підніс цю пісню до небесних верховин...» [169, с. 4] (*див. також* [196, с. 125–126]. – *О. П.*)

1996 рік

В другій книзі тритомної «Історії української літератури XIX століття» про Михайла Петренка писали наступне:

«...У виданому О. Корсуном у Харкові альманасі «Сніп» (1841) значний інтерес становили оригінальні вірші, твори М. Костомарова, М. Петренка, переспіви з Байрона та «Краледворського рукопису», переклади й літературні обробки М. Писаревської та О. Корсуна італійської й чеської поезії... [170, с. 17]

...Як орган «Головної Ради руської» з травня 1848 р. у Львові виходила «перша руська політична часопись» «Зоря Галицька», що проіснувала до 1857 р. ... З-поміж літературного матеріалу (переважно невисокого ідейно-художнього рівня) вирізнялися деякі твори М. Устияновича, А. Могильницького, О. Духновича, а також

представників Східної України Є. Гребінки та М. Петренка... [170, с. 19]

...Однак до 1848 р. не існує української періодики; розпорошеною й випадковою у своїй поодинокості є географія місць публікації української поезії – Харків, Київ, Львів, Варшава, Будапешт, Москва, Петербург (останнє з названих міст на певний час виступає, по суті, одним із центрів українського літературного життя); обмін інформацією ще надто утруднений...

...Усі ці чинники стали передумовою надзвичайної (принаймні до початку 60-х років) строкатості явищ поезії, – строкатості, яка пояснюється не тільки відмінністю творчих індивідуальностей і поетичних темпераментів, а й знаходженням авторів у різних системах літературних координат, їхньою орієнтацією на різні, нерідко архаїчні, зразки й естетичні засади, незнанням шляхів, які уже пройдено іншими. Практично співіснують у часі вияви «фольклорного» романтизму (Т. Падура, ранній Я. Щоголев, М. Костомаров), романтизму поглиблено-особистісного (А. Метлинський, Т. Шевченко, М. Петренко), бурлеску (П. Гулак-Артемівський, П. Білецький-Носенко, П. Кореницький, К. Думитрашко), сентименталізму (М. Шашкевич, В. Забіла, О. Шишацький-Ілліч, лірика С. Руданського), відгомони класицизму (О. Духнович, декотрі з поетів «Зорі галицької»), просвітительського реалізму (Л. Данкевич, байки Л. Боровиковського... [170, с. 33]

...Українське поетичне слово як інструмент індивідуального самовираження, вислову найзаповітніших душевних глибин, поза яким неможливим є досягнення повноти життя особистості, найяскравіше постає у творчості М. Шашкевича, Т. Шевченка, М. Петренка, В. Забіли... [170, с. 35]

...Поезія 40–50-х років засвідчує загалом високий естетичний рівень. Після десятиліть заангажованості, служби політиці, релігії тощо, відходячи від партикулярних «писульок» і побутових послань, віршів «з приводу» і «на випадок», поезія 40–50-х років досить швидко, може видатися – раптово, постає у своїй сутнісній естетичній природі і суспільно-національній значимості.

Цей рівень і тенденцію естетичного розвитку представляють як вершинні ідейно-художні здобутки (поезія Т. Шевченка, окремі твори А. Метлинського, М. Костомарова, М. Петренка,

С. Руданського, Л. Глібова), так і навіть явища середнього виміру, що еволюціонують у загальному естетичному потоці... [170, с. 36–37]

...Лише в невеликій кількості поезій 40–50-х років, де конфліктні протистояння розгортаються у своїх сутнісних рисах, герой перестає бути суто номінальним. Йдеться про романтично-сентиментальну лірику з першими підходами до індивідуалізації ліричного героя та зображення (В. Забіла, М. Петренко, С. Руданський, П. Огієвський-Охоцький), з намітками особистості ліричного героя (А. Метлинський, М. Костомаров, М. Петренко) та про ті окремі твори лірики й ліроепіки, де герой, не прикметний особливим виявом особистісного начала, виконує активну роль в авторському концептуванні дійсності («Вовкулака» С. Александрова, «Лірникові думи» С. Руданського)... [170, с. 40]

...Образ несприятливої чи байдужої долі в поезії 40–50-х років змальований багатобарвною художньою палітрою. Це насамперед ідея загальної підпорядкованості власного життя індивіда неписаному надособистісному закону – «Роздум'я», «Осінь», «Місяць» О. Афанасьєва-Чужбинського, «Дитина», «Життя земне з годами мчить» С. Метлинського, «Пісня» («Тільки-м родилась, злая недоля...») С. Руданського...

...Усвідомлення нещасливої долі поглиблюється і в натуралістичній (збірка «Думки на могилі» П. Огієвського-Охоцького) чи романтичній (лірика М. Петренка, Я. Щоголева) маніфестації особливої «міченості» героя, що, як у випадку з ліричним героєм М. Петренка, не може не будити думки про його виокремленість із свого середовища.

Мотив навмисної нав'язливості нещастя, яке буквально переслідує героя, з одного боку, сприяє поглибленню етико-психологічного змісту, а з іншого – іноді трактується як своєрідна «обраність», що має певну естетичну привабливість, культивовану сентименталізмом і романтизмом... [170, с. 47–48]

...Ліричний герой чи персонаж твору, в якому йдеться про нещасливу долю, має різні суспільно-побутові атрибути. Зрідка це – історичний діяч (наприклад, Павло Полуботок з поеми С. Руданського, Кочубей із однойменної анонімної поеми більш раннього періоду), козак («Могила» Я. Щоголева, «Іван Кучерявий» М. Петренка, «Бабусенька» А. Метлинського), воїн («Малороссийская баллада» О. Шпигоцького)...

...Мотив сирітства добре відомий із фольклору, присутній він у книжній поезії XVII-XVIII ст... До розробки цього мотиву мають причетність ті чи інші твори Л. Боровиковського, А. Метлинського, М. Костомарова, В. Забіли, О. Афанасьєва-Чужбинського, М. Петренка, О. Шишацького-Ілліча, С. Руданського, рання творчість Т. Шевченка... [170, с. 48]

...Мотив сироти, як один із провідних у поезії середини століття, в цілому відбивав реакцію романтично-сентиментальної художньої свідомості на руйнування стабільності патріархальних відносин, на ослаблення родинних і взагалі людських («людяних») взаємин, на зниження рівня їх безпосередності. У своєрідних, притаманних українському поетичному менталітету середини століття формах («Чужий я у долі, чужий у людей: Хіба ж хто кохає нерідних дітей?» М. Петренка) мотив сироти віддзеркалив у собі початок того духовно-емоційного процесу, який наприкінці століття завершується модерністською «смертю Бога» – зневір'ям, розчаруванням, жорстокою іронією, душевною дезінтеграцією... [170, с. 49]

...І у зв'язку з проблемою долі, і нерідко незалежно від неї героєм поетичних творів 40–50-х років, особливо у романтиків, є людина із підвищеною вразливістю, з розвиненою увагою, з увагою і даром до слова. Звичайно, існування цього типу виступає обов'язковою передумовою творення поетичного світу взагалі, але якщо у пізніші часи такі риси героя прозирають із підтексту твору, то в поезії розглядуваного періоду на них свідомо акцентується, вони стають програмним предметом ліричної рефлексії...

...«...Щоб я не жив, не бачив світу, Такого горя не терпів І більше вдруге не любив, О я, безумний, без отвіту!» – жадає герой одного з віршів (1848) М. Петренка...

...Справді ґрунтовна й новаторська розробка образу такого героя повинна була, здавалося б, відбутися у темі кохання, яка переважає в ліриці цієї пори. Проте пріоритет тут належить суміжній темі, в центрі якої – феномен «чистої» самотності, непоясної туги, загальної безутішності (О. Афанасьєв-Чужбинський, С. Руданський), аж до мотивів ескапізму («Мана», «Поцілунок» М. Костомарова, цикл «Небо» М. Петренка, пізніше – ліричні вірші та балади Ю. Федьковича)... [170, с. 51]

...Власне лірика 40–50-х років формується і в розвитку елегійних мотивів, відомих українській фольклорній та книжній поезії ще з попередніх століть. Ідеться, зокрема і насамперед, про мотив минулості часу...

Твори цього плану нерідко вибудовуються на протиставленні «весни» й «осені», – опозиції, взятої безпосередньо з міфологічного та фольклорного бачення природи. Проте іноді елегійна запрограмованість почуття поширюється і на «весну»; воно виявляється інтенсивнішим, ніж світовідчуття, передбачене рамками міфа, звідси – переосмислення, а то й заперечення весняної радості, що спостерігається уже в поезії О. Афанасьєва-Чужбинського («Тільки я щось дуже сумно Дивлюсь на сю весну... Все оживе, а я, бідний, Серцем не воскресну...»), М. Петренка («Весна»), дещо пізніше – Л. Глібова («Моя веснянка»)... [170, с. 52]

...У ряді творів певну суперечність, опозиційну пару складають дві міфологеми: прив'язаність до рідної землі (вірність, в окремих обставинах ностальгічна туга за нею) і – пошук удачі (перемоги) поза її межами. Якщо останнє втілено переважно в епічних формах (поєми М. Макаровського, «Харко, запорозький кошовий» Я. Кухаренка; відголосок його – у вірші «До дядька Прохора-коваля» С. Руданського), то варіаціями міфа про рідний край сповнена практично вся лірика цієї пори. Мова йде про надання особливого смислу образів місця, де народився, жив герой твору («Золотоноша» К. Думитрашка, «Коханка» О. Корсуна, «Слов'янськ» М. Петренка... [170, с. 53]

...Своєрідний ліричний вступ до теми минулого України складають різноманітні історичні елегії, елегійні вірші-розміркування, віршові оповідання та балади, в яких ідеться про зміну історичних часів («До Основ'яненка» Т. Шевченка, «Степ», «Кладовище», «Бабусенька», «Гулянка» А. Метлинського), осмислюються ті чи інші конкретні історичні події («Дід-пасішник» М. Костомарова), силою художньої уяви відтворюються типові для тих часів картини («Козача смерть» А. Метлинського, «Поминки», «Козак» Я. Щоголева, «Іван Кучерявий», «Гей, Іване, пора...» М. Петренка, «Козаки і море» Д. Мордовця), вірші, де художнє узагальнення обертається навколо фактів, явищ, предметів, що несуть на собі печать минулого... [170, с. 54]

... Найповніший вияв у поезії 40–50-х років дістав романтизм, різні його модифікації – від «фольклорного» до глибинно-психологічного. Цей напрям складають значні масиви творчості А. Метлинського, М. Костомарова, О. Афанасьєва-Чужбинського, М. Петренка, О. Корсуна, М. Устияновича, П. Леонтовича, І. Гушалевича, раннього Я. Щоголева, раннього Т. Шевченка (а також кілька його творів пізнішого часу)...

...Прямі форми активізації суб'єктного начала, притаманні романтизму, уможлилювали саме в руслі цього напрямку новий рішучий поштовх у розвитку лірики як літературного роду, її подальшої жанрової диференціації (передусім Т. Шевченко, а також М. Костомаров, М. Устиянович, М. Петренко)... [170, с. 69]

...Українська поезія 40–50-х років постала в індивідуальній своєрідності помітних творчих особистостей. Визначною подією цього часу є творчість Т. Шевченка, що стала фундаментом усього подальшого розвитку української культури, української духовності і цілої нації. Свій діапазон творчості і своє власне творче обличчя мають попередники, сучасники і наступники великого поета. До найбільш помітних творчих постатей поезій 40–50-х років, у діяльності яких зреалізована новочасна ідея індивідуальності митця, належать С. Руданський, Л. Глібов, М. Костомаров, А. Метлинський, В. Забіла, О. Афанасьєв-Чужбинський, М. Петренко, М. Устиянович... [170, с. 72]

...На відміну від таких поетів-сучасників, як В. Забіла та М. Петренко, Афанасьєв-Чужбинський був професійним літератором, майже чотири десятиліття виступав активним учасником російського літературного процесу – як поет, прозаїк, живописець, літературний критик, журналіст... [170, с. 82]

...Поезія Афанасьєва-Чужбинського, безперечно, романтична в своїй основі, проте позбавлена таких виразних романтичних рис, які має, приміром, цикл «Небо» М. Петренка. Найяскравіший приклад відтворення романтичного стану Афанасьєвим-Чужбинським – у вірші «Місяць»... [170, с. 85]

...За винятком моментів суперечки з долею, не надто енергійної, у віршах «Весна» та «Осінь» (композиційно симетричних один щодо іншого) та картини надричних веселощів («як лихо сміється») у вірші «Роздум'я», герой лірики Афанасьєва-Чужбинського загалом невіразний – саме через свою нарочиту

пасивність. Якщо в поезії В. Забіли герой, хай страхаючись і не розуміючи світу, все-таки змушений виповідати свої переживання іншим, хоча б оскаржуючи факт свого нещасливого кохання і реалізуючи себе як страждальця; якщо герой лірики М. Петренка, тікаючи «подаліше од світу», все-таки знаходить розраду, вчарований і піднесений своїм задивленням у небо, ентузіастично розпросторюючи себе в ньому, – то герой Афанасьєва-Чужбинського не знаходить жодної відради і, більше того, покійно, з настроєм резигнації приймає свою самотину... [170, с. 87]

... Безперечно, романтична лірика Афанасьєва-Чужбинського належить до найбільш чутливих мистецьких камертонів, які (це також поезія В. Забіли, А. Метлинського, М. Костомарова, Т. Шевченка, М. Петренка) вловили перші порухи кардинальних змін у духовій атмосфері українського суспільства того часу (початок поглиблення й розширення сфери національного самоідентифікування, черговий потужний імпульс у багатогранному розвитку культури ХІХ ст. тощо)... [170, с. 88]

... Перші вірші Михайла Миколайовича Петренка (1817–1862), серед них «Дивлюсь я на небо...», «Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче...», «По небу блакитнім очима блукаю...», були надруковані у харківському альманасі «Сніп» 1841 р. Твори поета відразу звернули на себе увагу сучасників. Так, А. Метлинський, знайомий із матеріалами альманаху ще на етапі підготовки, при невисокій загальній його оцінці виділив вірші М. Петренка: «... Корсун набрал малороссийской всячины; но тут же является и поэт истинный, не нам чета, студент бедный, без роду и племени, некто Петренко» (див. також [52, с. 169], [55, с. 138]. – О. П.). У рік свого літературного дебюту М. Петренко закінчував юридичний факультет Харківського університету. Далі працював у судових установах Харкова, Вовчанська, Лебедина (в останньому й помер). За життя поета його твори друкувалися ще в альманасі «Молодик» (1843, ч. 2) та – у вигляді збірки «Думи та співи» – в «Южном русском сборнике» (1848, вып. 1). За винятком двох віршів, до цієї збірки увійшло все (з окремими змінами), друковане доти, а також нові вірші та їх цикли (В «Южном русском сборнике» поза збіркою «Думи та співи» серед віршів М. Макаровського загубилася ще одна поезія Михайла Петренка – «Дума про батька» (розділ ІІІ, с. 43–44). Таким чином, в поетичній збірці А. Метлинського

1848 року не подано лише одного вірша Поета – «Гей, Іване! пора...». – О. П.). Є згадки, що М. Петренко був автором п'єси та опери, проте на сьогодні вони невідомі.

Якщо окремими творами вважати три вірші циклу «Небо», чотири вірші циклу «Слов'янськ», чотири вірші циклу «Недуг», чотири розділи незавершеної ліричної балади «Іван Кучерявий», то відомий нині доробок поета складатимуть 25 творів (чи їх відносно закінчених фрагментів).

А. П. Шамрай відносив Петренка до третього покоління так званої харківської школи романтиків. Проте це був іще далеко не пізній етап у розвитку романтичного напрямку в українській літературі. Водночас поезія Петренка представляє найбільш істотні ознаки романтизму, будучи зорієнтованою на донесення глибокого внутрішнього світу романтично настроєної особистості. Подібні параметри «чистого» романтизму, за всієї несхожості індивідуальних стилів, мала пізніше поезія В. Шашкевича, Ю. Федьковича, Я. Щоголева.

Паралельно з Т. Шевченком Петренко в своїй ліриці розбудовує ліричне «я», намагаючись надати йому масштабних внутрішніх вимірів, здійснює способи створення образу ліричного героя. Цим поезія Петренка відрізняється, з одного боку, від творчості О. Падальського, М. Шашкевича, В. Забіли, С. Карпенка, С. Руданського, в якій також наявне безпосереднє вираження ліричного «я», проте бракує його внутрішньої структурованості, і з іншого – від творчості А. Метлинського, М. Костомарова, Л. Боровиковського, М. Устияновича, інтенсивне й індивідуальне романтичне світовідчуття яких було висловлене в основному в позаособистих формах, в описах та повістуннях. Тимчасом уже в перших творах Петренка описового та повістувального плану починають вирізьблюватись обриси особи – з її індивідуальним почуттям, певною долею інтроспекції та намаганням прямо вести мову про окремі свої переживання, селекційовані відповідно до накреслюваного автором образу героя. «...Він чи не перший з харківських поетів, – зазначав А. П. Шамрай, – перейшов від баладних і пісенних форм до рефлексивної, психологічної лірики, що так розвинулась у романтичних традиціях інших літератур у зв'язку з Байронівською традицією».

Петренкові, втім, не були чужими й баладні, а надто пісенні форми. В його творчості, як і пізніше в україномовній творчості Л. Глібова, виразно присутні дві стильові манери: одна йде від пісенного фольклору (аж до прямої стилізації народної пісні, навіть з використанням її фрагментів, як-от у вірші «Минулися мої ходи...»); друга, загалом потужніша і, зрештою, визначальна, – від літературної традиції, зокрема російської поезії перших десятиліть XIX ст. Ранні дослідники доводили вплив Ю. Лермонтова та І. Козлова, про типологічну подібність до В.Бенедиктова говорить Ю. Шерех.

Різною мірою фольклоризму у своїй генезі позначені вірші «Ой біда мені, біда...», «Туди мої очі, туди моя думка...», «Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче...», перший вірш циклу «Недуг», окремі уступи історичної балади «Іван Кучерявий». Прикметно, що поет, художньо розгортаючи загалом знайому (з фольклорних творів) ситуацію, намагається всіляко підсилити експресію почуття (наприклад, у вірші «Недуг»: «Ой боже мій, о боже мій! Де те серце діти? Ох, прийдеться з таким серцем На той світ забігти»), сміливо переносить типово романтичні мотиви (відомі з російської поезії) на український фольклорний матеріал, робить спробу перевести фольклорного героя у розряд питомих романтиків, зокрема у вірші «Ой біда мені, біда...», де випробовується ідея антропоморфного любовного ставлення до природи – герой збирається утікати від дівчат «далеко за гори», дарувати зіркам свої «чорні кудроньки» і похваляється: «В небо ясне я влюблюсь, Мов в тую дівчину» (останній мотив розгорнуто уповні в циклі «Небо»). Беручи навіть традиційні образи козака-бурлаки, «милої», обливання сльозами тощо, М. Петренко намагається внести у твір бентежне романтичне почуття («Ой, мабути, мила твоя там витас, Де сонечко ясне за гори сідає») – таємничих просторів, далечі, безмежжя.

І вже цілком літературним романтизмом за своїми мотивами, образами, версифікацією є цикли «Небо», «Слов'янськ», вірші «Як в сумерки вечірній дзвін...», «Тебе не стане в сих місцях...», четверта частина циклу «Недуг» та ін.

Вплив російської поезії на творчість М. Петренка – це в основному школа російського вірша. Тим часом за своїми переживаннями й настроями Петренко є глибоко національним українським поетом. Дух європейського романтизму був своєрідним активізато-

ром того, щоб серед широкої гами емоційних рис української душі чутливий і вдумливий поет знайшов типово романтичні відношення людини до дійсності, яскраво забарвлені національним колоритом. Одним із найвищих досягнень українського романтизму, явищем, у якому в концентрованому вигляді передано одну з сутнісних характеристик романтичного стану особистості, є цикл М. Петренка «Небо» («Дивлюся на небо та й думку гадаю...», «По небу блакитним очима блукаю...», «Схилившись на руку, дивлюся я...»).

У першому з віршів окреслено ті обставини життя героя, що спонукають його шукати розради у небі, мріяти про «крилля», на яких міг би сягнути «далеко за хмари, подальше од світу». У другому – з великою виразністю розкрито незрівнянний, натхненний стан злиття поетового «я» з безміром неба, розчинення – уявне, на грані реальності й марення – у ньому: «Душа моя в небі, як ніч, простяглася, Глибоко, глибоко змією випилася І п'є не нап'ється і серцем й очами Тій радості вволю, що вище над нами...».

Нарешті, у третьому вірші представлено свого роду «гносеологічний» аспект все тієї ж картини задивлення в небо. Небо та його чудна, містична дія на героя постають як щось трансцендентне, як непояснима нематеріальна субстанція («Чого твоя журлива мова Моїй душі недовідома? І мова ся, й велика річ Для мене так, мов тая ніч»). В образі неба для героя віршів відкривається стихія, споріднена з його душею. У ній він бачить розв'язання всіх конфліктів, взагалі проблеми існування.

Романтичного героя циклу відзначає космізм переживання. В узагальненому плані герой творів М. Петренка маніфестує собою могутній порив людини у безмежжя. У віршах постає як ідеал єдність індивідуального людського існування з безміром простору й часу, представленого небом. Конкретність останнього образу, подання його в різних станах (то «вечірнього крайнеба», то вкритого хмарами, то блакитного) уможливило для сприйняття героя злитність реальності й уяви, фізичного об'єкта і того, що за ним відчуває зворушена, піднесена душа.

Щоправда, для віршів циклу видається зайвою причинна мотивація прагнень героя; поет намагається пояснити його потяг до трансцендентного якимсь особливим «лютим горем», якого той нібито зазнає від людей. Проекція небесного пориву на уже знайому постать сироти-бідолахи – замість віднесення цього почуття

до кожного індивіда – фактично применшує смисловий масштаб творів.

Рефлексивність як ознака лірики М. Петренка не в останню чергу пояснюється й тими об'єктами, які для опису, чи, точніше, вираження до них свого емоційного ставлення, обирає поет. Образ безмежного неба (а саме це є головним у циклі) сам по собі важко розчленований на конкретні, зокрема пейзажні, деталі. Подібний об'єкт відображення – і в циклі «Слов'янськ» ... Ним виступає не стільки саме місто, скільки враження від пісень, що їх співають дівчата зі Слов'янська. Проте й тут поет знаходить спосіб художніх рішень. Факт колишнього слухання пісень та теперішніх споминів про них (у природному своєму вияві скупий на ще якогось типу відчуття, крім слухових, але й тут не забезпечений обширністю мовно-лексичних відтінків) розгорнуто поетом у цілий цикл із чотирьох творів.

Поет іде немов углиб самого цього факту, враження від рідних пісень, що лунають з уст найкращих, як здається йому, дівчат, намагається конкретизувати й опредмечувати всіма можливими засобами: пейзажними описами обстановки, порівняннями діяння пісень з іншими предметами, передачею динаміки свого внутрішнього стану, фіксацією настрою пісень, реального й метафоричного обширу їх звучання («А тут і ви, мов з неба де взялись, Уперш заплакали, а далі затужили, Вздихнули на горах, в дібровоньці занили, А потім вдалині музикою залились!..»). Послідовне варіювання кількох мотивів (герой на чужині, туга за рідними місцями, за піснями, які над ними ширяли, тощо) працює на створення символічної і стильової цілісності циклу, певної художньої системи, де значимі поетичні елементи взаємопідтримують один одного. У циклах «Слов'янськ» та, особливо, «Небо» засвідчена така самобутня риса художнього мислення поета, як багатократне варіативне повернення до одного й того ж предмета, своєрідна синхронічна циклічність викладу чи, у музичних термінах, лірична «фуга», ширше культивування якої українською поезією має місце значно пізніше – у ХХ ст. (П. Тичина, В. Барка).

Обираючи для опису, як у згаданих двох циклах, «важкі» об'єкти і досягаючи тут виразності почуття, М. Петренко не постає в інших творах як майстер пейзажу, портрета, взагалі точного відтворення доквілля. Поза панорамним зображенням неба (зорі,

сонце, місяць) предметність поезії Петренка невисока, і він ту не може дорівнятись хоч би Л. Боровиковському, А. Метлинському, О. Афанасьєву-Чужбинському.

Вкладаючись у загалом масштабніший вимір, ніж герой лірики В. Забіли, будучи відкритим у своїй трансценденції безмірові універсуму та реальному просторові батьківщини, герой лірики Петренка своєю істотною буттєвою характеристикою має те, що ріднить його з типовим героєм тогочасної української романтичної поезії, – відчуття сирітства, передусім у плані метафізичному («Весна», цикл «Небо»), що, втім, стосовно поета було ґрунтоване на дійсному факті («Батьківська могила»), відкинутість особистості за коло звичайних житейських стосунків («Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче...»), «Як в сумерки вечірній дзвін...»), пережиття розлуки («Туди мої очі...»), нещасливе заохання («Тебе не стане в сих місцях»), цикл «Недуг»).

Космізм світовідчуття героя має в поезії М. Петренка чимало шляхів виходу на внутрішньо-особистісні, «страдницькі» теми. Сиротина із своїми земними кривдами фігурував уже в циклі «Небо», ця ж каузальна поєднаність душевної незатишності із задивленням у просторовий крайобраз розгорнута й в інших творах, наприклад, «Туди мої очі...». Очевидно, на рівні конструювання художнього світу, образ крайнеба у поезії М. Петренка виступав також метафорою просторової, часової, психологічної межі, за якою герой позбувався своєї незахищеності, почуття відчуженості в реальному світі.

Цікаво, що таке бачення світу в поезії Петренка не має ознак пантеїстичних. Ні простір природи взагалі, ні далечинь неба зокрема не виступають у його поезії синонімом Бога. Бог є у цьому контексті іншою, окремою субстанцією; так, із пошуками правди, із сумнівами про гріховність діяння герой поезії звертається до Бога, – не до неба.

Петренко був одним із перших українських поетів, який здійснив спробу психологічного поглиблення любовної теми, подальшого індивідуалізованого розгортання її з того стану, як вона на початок 40-х років XIX ст. існувала в літературній традиції та творах фольклору. Передусім поет емоційно посилює й оживлює уявлення про любов як страждання, відмітаючи при цьому його стереотипні, тривіальні значення (наприклад, «солодке», приємне

страждання). Любов у трактуванні поета містить у собі елемент реального душевного болю і прикрасі, проте поза цим усім розкривається у неповторній змістовності. Тему страждання від любові поет конкретизує у зіштовхуванні цього почуття з різними обставинами й ситуаціями, на змалювання його мобілізує емоційно наснажені лексичні значення та ряд експресивних образів, у яких подекуди вчувається стилістика романсу («Коли б ти знала, що терплю, Яку несу на серці муку, Як ізгадаю про розлуку, – Ножем пробила б грудь мою, Щоб я не жив, не бачив світу, Такого горя не терпів І більше вдруге не любов, О я, безумний, без відповіді!»).

Поет видобуває окремі ознаки психологічної деталізації у змалюванні пристрасті, туги, його лірика в цих мотивах значно чіткіша і навіть художньо – не емпірично – достовірніша, ніж композиційно переобтяжена лірика В. Забіли, і становить своєрідну паралель (за часом написання, очевидно, більш ранню) до психологічної лірики Т. Шевченка (при тому, що в ній зовсім інші настрої і мотиви). Любовна лірика М. Петренка в художньому відношенні нерівна: у ній зустрічаються то видимі повіви літературщини, то скованість і схематизм, то надуживання риторичними прийомами; в одних випадках смуток героя (героїні) видається декоративним, вчинок його – надто умовним у контексті всього твору (закінчення вірша «Минулися мої ходи...»), в інших випадках поет знаходить більш точне відтворення стану героя через зображення його фізичних відчуттів, уявно-метафоричних учинків, як, наприклад, у третьому розділі циклу «Недуг»: лише виснаження на межі сну і безсоння здатне на якийсь час заморити те «горе нескінченне», яке терпить герой у своєму почутті.

Прикметно, що поет, зображуючи стан закоханого як справдешню муку, звеличує почуття кохання, рішається на введення безпосередньо морально-етичного, до того ж, високого, поцінування свого любовного «недугу» («І так любов мою земну Я за могилу понесу, Не як той гріх, – як правду тую, Угодну Богу і святую...»). Два вірші Петренка (один із них – від імені дівчини – так звана рольова лірика) становлять спробу гумористичного трактування любовної теми, але цікавим у них є лише те, що поет надає певного еротичного відтінку спілкуванню героя з природою, а далі й розчиненню героя в її стихії; гумор М. Петренка загалом

досить неповороткий, як і гумор іншого романтика того часу, Я. Щоголева.

Два твори М. Петренка (обидва, видається, незавершені) порушують історичну тематику – «Іван Кучерявий» та «Гей, Іване, пора...». Перший із них мав бути, очевидно, ліричною історичною баладою (чи, можливо, й поемою), з чітко відділеними один від одного, відносно закінченими в собі розділами: мати журиться за сина, за чоловіка, за дочку, кожне з яких перебуває далеко від рідного дому, та от – піднімається курява на шляху: можливо, хтось повертається (твір на цьому обірваний). Темою поеми, скоріше всього, мала бути участь давніх земляків поета, мешканців Донецького краю, у козацьких походах, історичних подіях середини XVII ст. Другий твір – баладного типу, сюжет його намічає сповнене пригод здобування героєм дівчини – нареченої із Правобережжя (у «Польщі»). Обидва твори багаті на географічні реалії рідної для поета місцевості.

Основу поетичного доробку М. Петренка, яка й визначає його місце в українській поезії, є медитативно-розмислова лірика, майже виключно зосереджена на внутрішніх станах ліричного «я». Настрої туги, невтоленності, відчуженості від світу, трансценденція героя поза межі емпіричної дійсності – це ознаки психологічного романтизму, тобто романтизму у вужчому й найбільш точному значенні слова. Поза слідуванням літературним і фольклорним штампам поет намагався, в міру своїх можливостей, здійснити самобутньо-індивідуальне проникнення у внутрішній світ особистості, зокрема в момент її романтичного поривання. Лірика поета не підтримує тенденції до деталізованого зображення предметів зовнішнього світу, як це намічалось того часу в поезії А. Метлинського, О. Афанасьєва-Чужбинського, Т. Шевченка, в бурлескних поемах («Вечерниці» П. Кореницького), проте «загальниковість» (Ю. Шерех) стилю М. Петренка не набагато більша, ніж народних пісень. Переживання героя його лірики супроводжують хай невиразні, пейзажні описи («Слов'янськ», «Небо»), елементи ескізної зримості присутні в умовній, гаданій дії («Коли б мені крилля, орлячі ті крилля, Я б землю покинув, і на новосілля Орлом бистрокрилим у небо польнув, І в хмарах навіки од світу втонув!»), здійснюється рух у напрямку розгортання, переважно в акті матеріалізації, метафори та порівняння («І сліз сирітських вилить

стільки, Щоб аж втопить могилоньку твоєю»), нарешті, окремі описи душевних станів, переважно романтичного характеру, засвідчують орієнтованість поета на конкретність і психологічну точність (наприклад, четвертий розділ балади «Іван Кучерявий»).

Водночас стиль поета насичений і абстрактними образами-поняттями (можливо, саме ця обставина й інспірує думку про «загальниковість»). Співдіючи в ряді випадків із фольклорною образністю, з типовими романсовими мотивами, поетичне мислення Петренка у відтворенні глибоких, суто романтичних переживань відзначається водночас індивідуалізованою концептуальністю та стильовою ускладненістю... [170, с. 88–95]

...Безпосереднє перебування в атмосфері тогочасного українського фольклорного й літературного процесу, спілкування з П. Гулаком-Артемовським, А. Метлинським, Г. Квіткою-Основ'яненком, а особливо з І. Срезневським та членами його романтично-літературного гуртка, з О. Корсуном, І. Бецьким, М. Петренком, Я. Щоголевім, П. Кореницьким, П. Писаревським викликали в нього бажання писати українською мовою... [170, с. 238]

...Поява рефлексивної лірики – типове явище в українській поезії 30–40-х років, коли в ній з'являється нова тематично-стильова течія, представлена іменами О. Афанасьєва-Чужбинського, М. Петренка, В. Забіли та ін.

Відтворюючи окремі риси дійсності як антитези до внутрішнього світу ліричного героя, зайнятого роздумами про власну долю, ця поезія відзначається поривом в ідеальне, невідоме. Цей мотив своєрідного розчинення автора у всесвіті, цей відгук його душі на поклик неба чи не найвиразніше тоді прозвучав у циклі «Небо» із збірки М. Петренка «Думи та співи». Ця «космічна» свідомість (предмет пізнання й естетичного переживання – увесь світ), душевне поривання до зірок були дуже характерні для того часу... [170, с. 248–249]

...Хоча поодинокі спроби апробувати в новій українській поезії силабо-тонічні розміри і відповідні строфи зробили ще П. Гулак-Артемовський, Є. Гребінка, Л. Боровиковський, А. Метлинський, Т. Шевченко, О. Афанасьєв-Чужбинський, М. Петренко, М. Костомаров, М. Устиянович, А. Могильницький, але, по суті, саме пізній Куліш започаткував історично назрілу

реформу української версифікації: силабо-тонічна поезія М. Старицького, І. Франка, В. Самійленка, Лесі Українки...» [170, с. 310–311].

В Україні було здійснене репринтне перевидання 6-го тому «Енциклопедії українознавства», де містилася інформація про Михайла Петренка [171, с. 2031–2032]. Вперше цей том було видано в 1970 році (*див. також* [98, с. 2031–2032]. – *О. П.*).

Н. Садівничою в статті до 180-річчя від дня народження Михайла Петренка сказано наступне:

«...Хоча романтизм був власне продуктом життя західноєвропейських народів, сформувавшись у XVIII ст., однак нова його хвиля, новоромантизм, відбилася й на літературі слов'ян. У поляків найпомітнішим його представником був Адам Міцкевич, у росіян – Жуковський, Батюшков, Пушкін. В українській літературі романтизм розвивався у двох відомих школах: польсько-українській та харківській.

Українські поети-романтики черпали насагу з народних джерел, а їх творчість у свою чергу мала велике значення для розвитку фольклору, особливо пісенного. Зокрема, ті з них, які опоетизували інтимні переживання людини – любов, вірність, розлуку, – збагатили культуру вірша. Не стилізовані пастухи і пастушки, золотокудрі венери, а прості люди, здатні на глибокі почуття, самопожертву, ввійшли у пісенно-романсову творчість українських поетів. Найпомітнішим з-поміж них був Михайло Миколайович Петренко.

Деякі вірші Михайла Петренка нагадують собою пісні Котляревського з «Наталки Полтавки» й написані в тональності знаменитої «Віють вітри». Така, наприклад, пісня Петренка «Минулися мої ходи», в якій, зокрема, співається:

Другим щастям і кохання
А я тільки плачу.
Сльозам, горю, тоскованню
І кінця не бачу.
Мене милий чорнобривий

На лихо, не любить:
Сушить мене, псує мене,
Дарма серце губить.

Такі історики української літератури як М. І. Петров та М. П. Дашкевич писали про те, що ряд віршів М. Петренком написані під впливом І. Козловського (*мабуть, йдеться про І. Козлова. – О. П.*) та М. Лермонтова. Причому переважно брали до уваги малопереконливі зовнішні ознаки, на зразок епіграфа з Лермонтова до поезії «Недоля», або за початком вірш «Як в сумерки вечірній дзвін...» виводили з відомого вірша Козловського (*мабуть, йдеться про І. Козлова. – О. П.*) «Вечерний звон». А деякі його вірші, пройняті відгомонам романсової лірики, захопили критика Тихорського, який порівнював Петренка з Лермонтовим і вважав його поетичним спадкоємцем. Але, як довів Агапій Шамрай у своїй праці «Харківські поети 30–40 років XIX століття», вірші Петренка характеризуються неперебореним цілком наслідуванням українського пісенного фольклору й мають разючу невідповідність у ідейних та стильових спрямуваннях з російськими поетами.

Окрім ліричних віршів, надрукованих у альманахах «Сніп», «Молодик», «Южный русский сборник» («Брови», «Думка про батька», «Батьківська хата», «Весна», «Слов'янськ», «Тебе не стане в сих місцях», «Минулися мої ходи» та ін.), – Петренко написав одну, ніде не надруковану й на сьогодні не розшукану оперу, а також поему «Іван Кучерявий» та п'єсу «Панська любов».

Відома нам творча спадщина М. Петренка невелика за обсягом, і в ній, як відзначає І. Айзеншток, відсутні будь-які хронологічні віхи. Тому важко говорити про основні тенденції його розвитку як поета. Однак, можна зауважити, що еволюція цього літератора почалась із наслідувань народної пісні, а потім перейшла до імітації міської романсової лірики.

Нинішньому читачеві найбільш відомий триптих Петренка «Небо», який починається такими словами:

Дивлюсь я на небо та й думку гадаю:
Чому я не сокіл, чому не літаю?
Чому мені, боже, ти крилець не дав?
Я б землю покинув і в небо злітав...

Мабуть важко знайти людину в Україні (та й хіба лише тут), яка б не знала цих слів, не дослухалась до цієї народної (як вважає більшість) пісні. Та лише професіонали знають, що саме М. Петренко є автором цих слів. Щоправда, в оригіналі слова дещо різняться від відомих нам: у вірші переважає абстрактний романтичний порив у небесне безмежжя, де, на думку автора, все інакше – краще, чистіше, ніж на землі:

Коли б мені крилля, орлячі ті крилля,
Я б землю покинув, і на новосілля
Орлом бистрокрилим у небо польнув,
І в хмарах навіки од світу втонув!

Довгий час про життя М. Петренка не було майже ніяких відомостей. Та й ті, що є зараз, часто-густо заперечують одна одну... [172, с. 92–93]

...Навчався у Харківському університеті (1837–1841), де й зійшовся з відомими романтиками І. Срезневським, Л. Боровиковським, І. Розковшенком, С. Писаревським, В. Забілою та іншими, й увіходив до гуртка, створеного Срезневським та Розковшенком...» [172, с. 94].

В збірці «Застольные песни (после первой рюмки)» було надано два вірші Михайла Петренка:

– Дивлюсь я на небо. «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...» [173, с. 48]

– Взяв би я бандуру. «Взяв би я бандуру...» [173, с. 239] (*див. також* [181, с. 48, 239], [204, с. 48, 239] та [210, с. 48, 239]. – *О. П.*)

1997 рік

В останній книзі тритомної «Історії української літератури ХІХ століття» теж є згадка про Михайла Петренка:

«...У масиві поетичних текстів 60–80-х років побутували загалом знайомі з романтичної поезії попередніх десятиліть (В. Забіла, О. Афанасьєв-Чужбинський, М. Петренко, С. Руданський, О. Шишацький-Ілліч) мотиви самотності, душевної незахищеності, туги...» [174, с. 176].

С. Крижанівський в журнальній статті писав про Михайла Петренка наступне:

«...Слід підкреслити, що термін «малі поети» (*poeta minores*) не несе в собі нічого принизливого. Серед поетів українського романтизму таких чимало, хоч правду кажучи, і такі поети, як Л. Боровиковський, Є. Гребінка, М. Костомаров (Галка), А. Метлинський (Могила), М. Петренко, В. Забіла не набагато вивищилися над такими, як С. Писаревський, О. Шпигоцький, М. Маркевич, О. Корсун, П. Кореницький, С. Александров, М. Макаровський, П. Морачевський, К. Думитрашко та ін.

Причини «малості» цих поетів різноманітні і багато в чому зумовлюються пригніченістю української культури в імперії, що прирікало ці таланти на відсутність творчого оточення, вибір іншого життєвого шляху (як правило, поза батьківщиною), аж до відмови від творчості. Для одних поезія була лише юнацьким захопленням, інші (В. Забіла, О. Бодянский) не могли опублікувати свої талановиті твори, і ми про них дізналися мало не через сто літ, уже в ХХ ст. Зрештою не всі з них і справді мали хист, а усвідомивши це (О. Корсун, І. Срезневський, М. Маркевич), у зрілих літах до поезії не поверталися... [175, с. 99–100]

...С. Писаревський також автор тодішніх літературних збірників «Сніп» та «Ластівка» (обидва – 1841), в його сім'ї виріс і сформувався ще один поет-романтик – Петро Писаревський, його син. Оскільки вже згадалося ім'я Петренка, то дозволю висловити думку, що коли б не було пісні С. Писаревського «Де ти бродиш, моя доле» (вона є складовою частиною його оперети, як і ряд інших пісень), то може не було б і славнозвісної пісні «Дивлюся на небо...»...» [175, с. 101–102] (*див. також* [69, с. 26], [102, с. 12] та [154, с. 10–12, 13–16]. – *О. П.*).

І. Овчаренком було видано книгу «Йому жити у віках (Михайло Петренко)», де було використано тексти, які містилися раніше в його різних публікаціях (*див.* [65], [70], [121], [124], [139], [140], [157]. – *О. П.*). В книзі йдеться також про творчість Поета:

«...Знавець творчості М. Петренка Григорій Нудьга у своїх здогадках пише: «Мабуть, ще в школярські роки він утратив батька, який загинув десь на чужині, далеко від сім'ї. Цьому факту

присвятив вірш «Батьківська могила», написаний з почуттям глибокого жалю і уболівань за «милим татом». У зворушливо написаних рядках розповідається про ту хвилину, коли сім'я довідалась про цю велику втрату:

Покинув нас і нашу матір:
Скажи, нащо в далекій стороні,
Без рідних сліз, в чужій землі,
Ти ліг, мій милий тату, спати?»

Звідси, очевидно, і згадки про своє сирітство, і бідність, про що писали тоді його знайомі літератори, зокрема поет-романтик Амвросій Метлинський.

Мало не у всіх віршах, сумовитих за настроєм, поет тужить про нерозділене кохання, про дівчину, по якій юнак «виплакав очі», поглядом і думкою линув до неї, запитуючи: «Де ти живеш, Галю, сердешна голубка». В іншому вірші сумує з тієї причини, що йому «чорнії брови козацької завдали кручини».

Вигідно від інших виділяється сюжетний вірш «Іван Кучерявий», який складається з чотирьох частин. У ньому розповідається про жінку Грициху, син якої

Давно пішов з козаками
У степ на татарів;
І немає об них вісті,
Мов у воду впали.

Тужить вона і за чоловіком:

Не год же він у неволі
У польській Вкраїні;
Що попався вражим ляхам
При лихій годині.

Журиться мати й за донькою:

Опустила її з братом
В далеку дорогу,
Аж на Донець в Святі гори,
Помолиться Богу;
І жде її, не діждеться,
А матері мука:
Чи то стукне, чи то грюкне,
Так серце й застука...
Бо скучно їй, одна дома,

Ні з ким розмовляти,
І нікому старесенькій
Порадоньки дати.

Зрештою, поетова розповідь закінчується тим, що «її печаль і молитва Богом прийнялася (*треба*: прийнялася. – О. П.); бо там, в степу, за Самар'ю, кура піднялася!..». Це хтось з рідних повертається додому...

...П. А. Грабовський, який збирав відомості про М. Петренка в Харкові в другій половині XIX століття, писав, що Петренко «входив до літературного гуртка, який збирався в сім'ї Писаревських, і головним об'єктом їх інтересів була народна пісня та література».

Відомо, що сім'я Писаревських виїхала з Харкова у 1833 році, а Петренко до університету вступив у 1836 році (*треба*: 1837 році. – О. П.). Отже, виходить, що до гурту Писаревських він належав ще будучи учнем гімназії у Харкові».

Навчання в гімназії, а потім в університеті, де викладачами були тоді письменники П. П. Гулак-Артемівський, М. І. Костомаров, А. Л. Метлинський, І. І. Срезневський, безумовно, мали вплив на розвиток поетичного таланту молодого Петренка, хоча умови його життя були нелегкими. На це вказує лист А. Метлинського до І. Срезневського від 30 липня 1840 року, у якому, говорячи про видавця альманаху «Сніп» О. Корсуна, пише: «...цей Корсун назбирав малоросійської всячини, але тут же з'являється поет істинний, не рівня нам, студент бідний, без роду й племені, такий собі Петренко (обидва підкреслення А. Метлинського – І. О.)... [176, с. 11–13]

...Михайло Петренко гаряче любив рідну землю, місто свого дитинства Слов'янськ, людей, що в ньому жили, пісні, які лунали на Слов'янщині.

Куди б не закидала поета доля, його найпалкішим бажанням було полинути до рідної сторони:

Коли ж, коли ж, великий Боже,
Мене пошлеш на рідний край,
Де мав я радість, мав я рай.

Це рядки з вірша Михайла Петренка. В тих поетичних рядках, які дійшли до нас, він не раз згадує дороге йому місто свого дитинства і юності.

Всі помисли, надії і мрії поета зв'язані з рідною землею, де вперше він бачив сонячні ранки, ходив по росяних лугах, чув звуки рідної землі:

А думка вже туди лежить,
Де вперше чув я дзвін вечірній,
Де вперше так я полюбив
Поля привольні та діброви,
Де вперше світ і радість взрів.

Краса рідної землі наповнила поета, і не було вже там місця для чужини, якою б красивою вона не була:

Чужа, далека сторона
Мені давно вже опостила.
По всякий час привітлива душа
Зове туди, де милая родина,
Уся в садках та пишная така,
Мов квіт в невідомій долині.

А як билось серце поета, коли він після довгої розлуки наближався до рідного Слов'янська. І сьогодні цей вірш хвилює кожного слов'янця.

Ось-ось Слов'янськ!
Моя родина,
Забилось серденько в грудях,
Пригнулись до землі коліна,
А очі плавають в сльозах..

Скільки в цих словах душі, скільки гарячої любові! Вони зрозумілі всім, хто має в грудях святе почуття любові до рідної землі.

Милується поет красвидами рідного міста, його очі жадібно п'ють цю красу, серце переповнюється блаженством. Зворушливе і прекрасне побачення!

Слов'янськ, Слов'янськ!
Як гарно ти
По річці Тору, по рівнині
Розкинув пишнії садки,
Квіти пахучі по долині
І так красуєшся собі!

Для поета земляки-слов'янці – найрідніші на землі люди. Петренко думає, що вони щасливі, бо можуть милуватися красою квітучої землі, чути «в сумерки вечірній дзвін», що пливе над

долиною Тору. Поет зачарований красою своїх землячок-дівчат із Слов'янська. Ось і народжується порівняння:

А ясні зірочки засяли в небесах,
Мов очі ті слов'янської дівчини.

Краса дівчат з рідного Слов'янська не раз поставала перед ним і на чужині. Милі і ніжні слов'янки – це дорогий спогад його юності. Одна із слов'янок стала його коханням, його бідою і на-тхненням.

Ніде нема таких очей,
Які слов'янки мають очі,
І рання зірка на востоці
Навряд була ясніша їх.
Ви всі на диво білолиці,
Ви настоящі чарівниці.

Дівчата його міста не тільки красуні, вони ще й розумні, дотепні, співучі:

Чи бачив хто слов'янську дівчину?
Чи чув коли, як річ вона веде,
Жартуючи в веселую годину?

Кохався поет і в піснях свого краю. Вони були для нього душею рідної землі, ці «пісні козацькії і думи дідівськії».

Особливого чару набувала українська пісня, якщо співала її вродлива дівчина-слов'янка. Ці пісні «чарують Слов'янськ весь од краю і до краю». Такі мелодії викликали в поета «рай цілий радості і пекло мук».

Я розболівся весь від муки, від кручини
Від радості й не знаю від чого,
Почувши вас, пісні святії»

[176, с. 19–22].

В книзі автором подано тексти народних пісень на вірші М. Петренка:

– Дивлюсь я на небо. «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...»

[176, с. 33]

– Взяв би я бандуру. «Взяв би я бандуру...» [176, с. 33–34]

– «Ходить хвиля по Осколу...» [176, с. 34].

О. І. Гончарем в науковому журналі «Слово і час» уміщено статтю про Михайла Петренка:

«...Михайло Петренко, один із плеяди українських романтиків 30–40-х років XIX ст., належить до тих письменників, які прославилися одним-двома творами. Його поезія «Дивлюся на небо та й думку гадаю...» і до сьогодні повсюди чарує людей. Саме ця поезія-романс (музика Людмили Александрової, дочки поета Вол. Александрова, аранжування Вл. Заремби) та ще друга поезія – «Туди мої очі, туди моя думка...», що дала поштовх і основу для народної та літературної переробки й стала популярним романсом під назвою «Взяв би я бандуру...», найвиразніше репрезентують творчі здобутки М. Петренка... [177, с. 21]

...Лише деякі вірші, написані в кінці 30-х – на початку 40-х років під час навчання в Харківському університеті, вдалося надрукувати 1841 р. в харківському альманасі О. Корсуна «Сніп» під спільною назвою «Думки» («Недоля» – перший варіант поезії «Дивлюся на небо та й думку гадаю...»; «Вечірній дзвін» – початок поезії навіяний однойменним віршем російського поета І. Козлова; «Брови»; «Туди мої очі, туди моя думка...»). Вірші «Вечір» і «Батьківська могила» були опубліковані 1843 р. в альманасі І. Бецького «Молодик». Найповнішу добірку Петренка (16 віршів) за життя автора надрукував під загальною назвою «Думи та співи» відомий поет-романтик А. Метлинський у своєму «Южном русском сборнике» (1848).

М. Петренко творив у той час, коли прискорено зростав український романтизм (кінець 30-х – початку 40-х рр. XX ст.), розвиваючись паралельно та у взаємоінтеграції з просвітительським реалізмом. Він належав до того естетико-психологічного типу українських митців, які свідомо вдавалися до нових принципів творчості. Українським романтикам властиве загострене почуття патріотизму, звідси – звернення до героїв та епізодів з національної історії, сум за втраченими національними реаліями в суспільстві, розуміння високої естетичної цінності усної народної поезії, схильність до демократизму, до ідеї народності літератури. Романтичні герої – незвичайні, сповнені палких бурхливих пристрастей, діють у виняткових обставинах. Петренкові притаманна етична шляхетність поетичного чуття й думки – і в цілому також пізнається генетична дія високої

природи української народно-пісенної лірики. В його поезії проступають певна елітарність авторської позиції, певна сентиментально-романтична поза, настроєність на мінор. Народнопісенні імперсональні елементи й принципи найчастіше підпорядковуються суб'єктивному авторському погляду, це вже лірика особистісно-психологічна.

Твори Петренка збереглися далеко не повністю. Відомо, наприклад, що він писав драму «Панська любов», але тексту її не знайдено. Наявна ж поетична творчість має неширокий жанровий діапазон. Переважає порівняно новий тоді жанр – медитативно-елегійний вірш; деякі твори є його різновидами з ознаками рольової лірики («Минулися мої ходи...», «Ой, біда мені, біда...», «Хоче хвиля по Осколу ...», «Гей, Іване, пора...»), пейзажної лірики («Весна»).

Поезія Петренка, як і взагалі романтиків дошевченківської доби, позбавлена конкретних ознак історичного часу (частково це походить з фольклору); їй властиві загальність, універсальність, мінімум соціальних реалій. Поет розвиває введений І. Котляревським принцип географічної локалізації зображуваного (у Котляревського – Полтава, Полтавщина; у Петренка – цикл «Слов'янськ»), який доповнюється національною локалізацією. З одного боку, лірика Петренка споріднена з естетичною природою усної народної поезії (узагальненість ліричного героя, поетично-психологічні паралелізми, особливий чар того рідного, дорогого, трепетного, що важко вивістити). З другого боку, вона близька до пантеїстичної літературної лірики, до натурфілософської поезії.

Теми й мотиви поезії Петренка, як і тогочасних українських романтиків, – душевне страждання ліричного героя, переживання нерозділеного кохання, нез'яснений порив у небо, сирітство, самотність. Українські романтики (Л. Боровиковський, А. Метлинський, М. Костомаров) вдавалися до естетичної ідеалізації славної, священної для українця козаччини, до образів героїв великої козацької доби. Петренко створює невеличку ліро-епічну поему на тему козаччини «Іван Кучерявий»... [177, с. 21–22]

...Петренко охоче об'єднує свої вірші за тематичним принципом. Крім згаданого вже циклу «Недуг», komponується цикл поезій, присвячених образу неба з його загадково-притягальною

таємничістю, під назвою «Небо» і цикл патріотичної лірики «Слов'янськ»...

...Цикл «Небо» («Дивлюся на небо та й думку гадаю...», «По небу блакитнім очима блукаю...», «Схилившись на руку, дивлюся я...») – яскравий зразок романтичного сприйняття світу. Поета бентежать незвичайні психологічні стани душі, викликані надвечірнім крайнебом, бажанням полетіти в захмарну далину. Він намагається осягнути й мистецьки висловити те, що збагнути й висловити неможливо; хоче проникнути в нього надчуттям і надсвідомістю. У циклі «Небо» поет не стилізує під народну пісню, а органічно переplавлює її образи, і в той же час не зникає кривна суголосність народнопоетичним мотивам. Романтичний художній світ, у якому живе поет, – це світ небуденного, незвичайного, бентежно-загадкового.

Своєрідне космічне світосприйняття відчутне в ірраціональному, магічному, загадковому поклику неба:

І сам я не знаю, якась-то сила,
Так легка для мене і серденьку мила,
К далекому небу і серцем, й очима
Мене прикувала, мов тими цепами.

(«По небу блакитнім очима блукаю...»)

Поетове серце «кохає небесна музика». Він не може одірватись від неба: «Бо знаю, як небо очима покину, Душею у горі, в тумані загину...» – воно у віршах циклу і реальне і водночас символічно-алегоричне як втілення неземного блаженства. Магнетично-притягальний поклик неба визначає динамічне начало цих поезій, їхню романтичну художню природу, особливу поетику чарів і таємничості... [177, с. 23]

...Серед найпопулярніших українських пісень-романсів XIX ст. завжди називають «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...» (у Петренка – «Дивлюся на небо та й думку гадаю...»). Шевченко виділив цю поезію серед творів Петренка і переписав її до свого альбому. У першій публікації (альманах О. Корсуна «Сніп». – Х., 1841. – С. 175) вірш мав назву «Недоля» та епіграф: «В минуту жизни трудную теснится в сердце грусть...». – Лермонтов». (Чи не це породило припущення про певний вияв впливу М. Лермонтова на поезію М. Петренка). Вдруге вірш надруковано в альманасі А. Метлинського «Южный русский сборник» (Х., 1848) як перший

твір циклу «Небо» – без заголовка та епіграфа, в переробленому вигляді.

Ця поезія, сповнена філософських роздумів про сенс життя людини, належить до зразків європейської медитативної лірики. Петренкові пощастило органічно поєднати й втілити кращі якості української народної й авторської поезії. У фольклорі Петренка-романтика вабила сила давніх, вічних мотивів шукання долі, краси недосяжного, елементи міфологічно-язичницького пантеїстичного мислення (обожнювання сонця), фантастичних метаморфоз людини, мотив сирітства, самотності, незвичайність, експресія, таємничість.

Високий артистизм вірша «Небо», поетичність його міфотворчого начала, романтизований драматичних перебіг думок героя, зачаровують і в наш час. Тут особливо яскраво виявляються типологічні якості романтичної лірики: генералізація теми прагнення до небесних сфер, поєднання й розробка інших типово романтичних мотивів, філософська медитативність, психологізація.

«Небо» – поезія багатомотивна, що створює певний «симвонізм» художньої структури. Домінує мотив пориву *ins Blaui* (в синю далечінь), який виконує основну психологічно-драматургічну функцію в розкритті теми самотності, відчуженості героя в несправедливому людському світі.

Пристрасність його поривань виражається триступневим нарощуванням (крещендо) емоційної насаги: «Чому я не сокіл, чому не літаю. Чому мені, Боже, ти криллів не дав?», що посилюється поетичним зверненням до найвищої сили – до Бога.

Троїстість характерна також для побудови кожної з наступних строф.

Далеко за хмари, подальше од світу,
Шукають собі долі, на горе привіту,
І ласки у зірок, у сонця просить,
У світі їх яснім все горе втопить.

Шукати долі – ласки просити – горе втопити (перший рядок, як у народних піснях, повторює-розвиває думку останнього рядка попереднього «куплета»). Вводяться літературні мотиви втечі од «світу», фольклорний мотив шукання долі, давній пантеїстичний мотив – обожнювання сил природи, зокрема поклоніння сонцю.

Якось ніби мимохідь, знічев'я виникає гра слів-омонімів – протиставлення непривітного земного людського світу ласкавому, боготвореному світу зірок і сонця.

Зміст третьої строфи: нарікання на долю – пояснення причин її неприхильності соціальним станом героя – традиційний літературно-романсовий етичний осуд (як у «піснях свіцьких») неспівчутливого ставлення людей до сиріт:

Бо долі ще змалку здаюся не любий,
Я наймит у неї, хлопцюга прибулудний;
Чужий я у долі, чужий у людей:
Хіба ж хто кохає нерідних дітей?

Причому третя частина «потроєння» має й свою троїстість – триступеневе «крещендо».

Нечуйності людській протиставлено космічну силу небесних світил, у яких прагне знайти притулок своїй душі герой: позбутися життєвої дисгармонії і досягти гармонії з далекою небесною природою. Так конкретизується у Петренка характерний для всіх романтиків розлад ідеалу й дійсності. Явища природи будять високе почуття прекрасного; поетично одухотворюється небозвід, небесні світила, досягається міфологічно-пантеїстичне злиття з природою.

У цьому своєрідність романтичної медитативності Петренка порівняно з іншими зразками пісенно-романсової лірики. Так, наприклад, у В. Забіли («Не щечечи, соловейку...», «Гуде вітер вельми в полі...»), пізніше у Л. Глібова («Стоїть гора високая...») романтичне рефлексування будується на протиставному паралелізмі «природа – людина», на структурно-композиційному принципі паралелі-антитези. У В. Забіли ліричний герой заздрить соловейкові: «веселишся», «гарно...співаєш», вітрові – «щасливий», «не знаєш в світі горя», – «А я бідний, безталанний...». У Л. Глібова ліричний герой сумує, бо до річеньки, «вернеться весна», а до нього «молодість...не вернеться...».

І ці побудови-антитези, і поетичне злиття героя з природою відтворюють граціозну композицію живого роздуму.

У поезії-романсі «Небо» динаміка переходу від мотиву до мотиву, рвйність, пристрасність душевного пориву, драматизм почуття, боріння думки, триступеневе нарощування емоційної наснаги, характерна жанрова природа пісні-романсу, словесно-

поетичне й лірично-мелодійне вираження злиті воєдино, взаємопідсилюють драматичну бентежність і відчайдушність пориву, незвичайну глибину й задушевність. Герой цілковито віддається прагненню полетіти «подалше од світу»; цей романтичний порив переважає вартість власного (згорьованого) життя. У переживанні ним своїх бід, свого відчуження, самотності втілюються характерні риси байронічного героя. Щоправда, властива йому активність тут виявляється у формі рефлексування, однак наявне й прагнення реальної дії (чи не це стало одним з вагомих факторів живучості твору). Це не просто втеча від неприйнятної дійсності, а активний, дієвий пошук гармонії, певний вияв протесту, невдоволення станом суспільства.

Поетові вдалося поєднати народнопісенний досвід імперсонального зображення з орієнтацією на літературні норми розвиненого романтизму з його суб'єктивізмом, особистісно-психологічним началом. Відтворені в поезії переживання становлять не якусь данину нормам романтичної пози, а відображення безталання людини загалом і автора зокрема, художнє проникнення в психологічний світ глибоко емоційної, мислячої, естетично багатой людини. Петренкові вдалося уникнути «надривності», властивій «жорстокому» міщанському й так званім «малоросійським» романсам.

Так, поетика цієї перлини української романсової лірики близька, як уже зазначалося, до народнопісенної, однак Петренко освоїв – що добре помітно – новаторські досягнення романтизму – драматизм, рвійність, розкриленість, незвичайність, суб'єктивність, ускладненість особистісного психологізму, піднесеність, фантастичність, свободу творчої фантазії, щире сповідальність.

Поет майстерно використовує м'якість та евфонічність української мови, добирає такі елементи звукопису, які надають поезії наспівності. Він одним із перших в українській літературі звернувся до амфібрахія (цей розмір уперше ввів до української романтичної поезії Є. Гребінка – вірш «Човен», поезія-романс «Ні, мамо, не можна нелюба любить...»). У вірші «Небо» застосовується чітка, повнозвучна, «нефольклорна» рима.

Михайло Петренко збагатив українську поезію набутками в жанрі вірша-медитації, пейзажної лірики, в олітературенні народної лірики та в освоєнні художніх принципів романтизму.

Його поезія посіла своє місце в романтичному річищі складного й уже збагаченого Шевченком «Кобзарем» 1840 року українського літературного процесу.

Голос Петренка-лірика не загубився, – голос співця, який мав свою, хоч і коротку партію в романтичному хоралі України» [177, с. 24–26].

Про Михайла Петренка є стаття в біографічному довіднику «Мистецтво України»:

«...Петренко Михайло Миколайович... – укр. поет-романтик. Закін. 1841 Харків. ун-т. Автор поезій, які стали нар. піснями: «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю» (муз. Л. Александрової, аранжировка В. Заремби), «Туди мої очі» та ін., драми «Панська любов» (1843, не збереглася)...» [178, с. 469].

В газеті «Донеччина» було надруковано статтю «Поет-пісняр Михайло Петренко», де згадано про творчість Поета:

«Багатьом читачам «Рідного краю» відома пісня «Дивлюсь я на небо», яка тривалий час вважалася народною. Воно так і є по суті, хоча у цієї перлини української пісенної скарбниці є конкретний автор...

...живуть в народі пісні нашого земляка: «Дивлюсь я на небо», «Взяв би я бандуру», «Ходить хвиля по Осколу», перевидаються його вірші...» (в статті надано перші дванадцять рядків вірша «Дивлюсь я на небо...». – О. П.) [179, с. 3].

Стаття В. Романька «Співець долі народної» в газеті «Донеччина» присвячена виходу книги І. Овчаренка «Йому жити у віках». На жаль в публікації не аналізуються та не виправляються численні помилки, яких припускалися літератори та краєзнавці з міста Слов'янськ щодо біографії Михайла Петренка.

Є дещо й про творчість Поета:

«...Любить наш народ співати пісні. І особливо цю, в якій є такі слова:

Дивлюсь я на небо та й думку гадаю,
Чому я не сокіл, чому не літаю?
Чому мені, Боже, ти крилець не дав?
Я б землю покинув і в небо злітав...

Тривалий час слова цієї пісні приписували Тарасу Шевченку, такі вони близькі по духу визначному українському поету. Часто пісня називалася й народною. Але, як виявилось, у неї є автор...

...І ось до 180-річчя з дня народження поета-земляка невтомний красзнавець видав книгу «Йому жити у віках». Це перше окреме видання про Михайла Петренка...» [180, с. 3].

Збірку «Застольные песни (после первой рюмки)» було перевидано. Ця редакція містила тіж самі два вірші Михайла Петренка, що й попередня:

– Дивлюсь я на небо. «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...» [181, с. 48]

– Взяв би я бандуру. «Взяв би я бандуру...» [181, с. 239] (*див. також* [173, с. 48, 239], [204, с. 48, 239] та [210, с. 48, 239]. – *О. П.*).

До 180 річниці народження Михайла Петренка в слов'янській газеті було надруковано статтю І. Овчаренка про видавців творів Поета – О. Корсуна, І. Бецького та А. Метлинського [182].

1998 рік

В. П'янков в своїй книзі про Михайла Петренка пише:

«...Романтичний рух на Україні розпочався в кінці 20-х років 19-го сторіччя з діяльності Харківського літгуртка Ізмаїла Срезневського, де зосередилась харківська літературна молодь, переважно студенти. Серед них був і лірик пісенного спрямування Михайло Миколайович Петренко, який прийшов сюди наприкінці 30-х років...» [183, с. 81].

В своїй статті О. Ткаченко згадує Михайла Петренка:

«...На початку XIX століття в українській романтичній поезії особливого поширення набуває думка, дума. Поетинетільки широко культивують ліричні вірші у жанрі думки, а й хочє послуговують цим терміном для назви як окремих творів, так і поетичних циклів,

і навіть цілих збірок. Цей жанр широко представлений у творчості А. Метлинського, О. Афанасьєва-Чужбинського, В. Забіли, М. Петренка, М. Шашкевича, М. Устияновича, І. Гушалевича, О. Духновича та багатьох інших поетів...» [184, с. 35].

В газеті «Життя Лебединщини» було видруковано вірш В. Дудченка, присвячений Михайлу Петренку:

ПЕТРЕНКОВЕ НЕБО

Поету М. М. Петренку

Петренківське небо, безмежне і чисте,
Улюблена Божа небесна блакить.
Зоріє над нами й улюблена пісня,
Бо нею душа України болить.
Невже в Лебедин у довічне заслання
Зневірена доля за тим привела,
Щоб кряти серце поета мовчанням
І крила пісенні йому відтяла?
Знов сяє над нами Петренківське небо,
І ллється у душу його глибочінь.
У струнах бандури пісенний Заремба
Вустами народу висвячує синь.
– Чому я не сокіл? Чому не літаю? –
Дзвеніло над світом у зоряну мить,
Коли астронавтам над Місяцекраєм
Плескав у долоні захоплений світ.

[185, с. 3] (*див. також* [187, с. 2]. – О. П.).

В газеті було надруковано статтю І. Овчаренка «Криза самосвідомості», присвячену проблемам впровадження державної мови в місцевих загально-освітніх школах.

Автор згадує й про Михайла Петренка:

«...Нещодавно шанувальники творчості М. Петренка відзначили його 180-річчя. А чи хоч слово на його пошанування ми почули від посадових осіб? Що зроблено владою міста по його увічненню? Анічогосінько. Численні пропозиції назвати

іменем ювіляра-земляка бодай одну вулицю міста залишилися «голосом волаючого в пустелі». Миськвиконком не знайшов за можливе навіть привітати добрим словом правнучку Петренка, яка багато зробила, щоб ми більше дізнались про її прадіда. Не знайшлось і сприятливого моменту щоб урочисто передати місту її вишитий рушник, присвячений поету. А ініціатива викладачів музичної школи №1 оголосити конкурс на кращу музику до творів М. Петренка так і зависла у повітрі...» [186].

В газеті «Вісті» І. Овчаренко мовить дещо й про творчість Михайла Петренка:

«...Тоді ще ні у Слов'янську, ні в Лебедині майже ніхто не знав, що вони можуть пишатися: у їхніх містах жив автор всесвітньо відомих пісень «Дивлюсь я на небо...», «Взяв би я бандуру...». Не знали й того, що Амвросій Метлинський однодумець по романтичній поезії М. Петренка, залишив нам біографічну довідку, якою супроводжував у «Южном российском сборнике» за 1848 рік 16 віршів М. Петренка у добірці «Думи та співи». На цю прижиттєву біографію потім будуть посилатись усі, хто писав про нашого і лебединського земляка. Ось її повний текст із збереженням правопису:

«Петренко Михаил Николаевич, родился в 1817 году, и, большею частию, проживал и узнал язык и быт народный в городе Славянске и его окрестностях, Изюмского уезда; окончил курс учения в 1841 году в Киевском университете (*треба: Харківському університеті. – О. П.*), и потом определился на службу по гражданскому ведомству. Кроме напечатанных здесь сочинений написал еще и оперу, нигде не напечатанную; – первые стихотворения его напечатаны в украинском литературном сборнике «Молодык» на 1843 год (*помилка А. Метлинського. Див.* [1, с. 175–183]. – *О. П.*). – Издатель».

Про М. Петренка відомий український письменник, критик, публіцист, фольклорист та історик М. І. Костомаров (1817–1885 р. р.) у своїх записках згадував: «...молодой человек меланхолического характера, в своих стихах всегда почти обращался к своим семейным отношениям, к месту своей родины». Твердження

видатного письменника підкреслює автобіографічність багатьох поезій М. Петренка...

...А кореспондент газети «Життя Лебединщини» Володимир Дудченко написав вірш «Петренківське небо», у якому, на мою думку, дана узагальнююча характеристика нелегкого життя самого поета і його сумовитої музи, яка чомусь замовкла у Лебедині... [187] (*Далі подано вірша В. Дудченка, присвяченого Поету-земляку. Див. [185]. – О. П.*).

О. Ткаченко в науковому журналі опублікувала статтю, присвячену творчості Михайла Петренка:

«...Значну роль у розвитку української елегії відіграла поетична творчість М. Петренка, який, за словами А. Шамрая, чи не перший з харківських поетів перейшов від баладних і пісенних форм до рефлексивної, психологічної лірики. «Петренко, – пише вчений, – робить дальший крок у розвиткові романтичних форм на харківському ґрунті, від епічних форм перейшовши до елегії». Поет дав українській літературі яскраві зразки глибоко суб'єктивної романтичної елегії-думки, повитої м'яким ліризмом, сумними роздумами, щирими почуттями, що ллються прямо із серця поета. Саме новизна, уміння Петренка «схопити» дух епохи і майстерно відобразити поетичними засобами дали можливість А. Метлинському назвати Петренка «поетом истинным», М. Тихорському – послідовником Лермонтова в Україні, А. Шамраю вважати творчість Петренка етапною в історії українського романтизму.

Невелика за обсягом (відомо близько 20 віршів) поетична літературна спадщина Петренка майже вся створена в жанрі елегії. Сам поет називав свої вірші думками, піснями жалісливими. Об'єднані під назвою «Думки» перші вірші Петренка побачили світ у альманасі О. Корсуна «Сніп» за 1841 рік і були, як уже зазначалося, відзначені критикою. Відкривала добірку творів елегія «Недоля», яка через деякий час в дещо зміненому вигляді стала першою частиною претичного циклу «Небо» і була видрукована А. Метлинським в «Южном русском сборнике» за 1848 рік. Для аналізу ми взяли другу редакцію, оскільки текстуальні зміни, що їх зробив автор, на наш погляд, не змінили загального значення твору, а засвідчили майстерність і особливу вимогливість Петренка до

поетичної творчості. Але зміна назви твору «Недоля» на «Небо» змушує замислитися і спонукає до такого висновку. За сім років поетична свідомість автора змінилася в напрямі романтично-філософського сприйняття дійсності. Це підтверджується також аналізом тих текстуальних виправлень, які вніс поет у інші свої ранні твори.

В чому ж новизна і своєрідність елегій Петренка? Перш за все не стільки в поетичній майстерності та своєрідності таланту, як у зовсім новому світосприйнятті, що позначилося на образі ліричного героя. Це виявилось уже в ранніх творах, зокрема в названій елегії, яка засвідчує утвердження індивідуально-психологічної його самотності. Ліричний герой не намагається пізнати космос, небо, навпаки, він занурюється в себе самого, у елегії велика кількість дієслівних форм: їх більше 20 і вжиті вони в колишньому, теперішньому і майбутньому часі. Таке поєднання свідчить про вічні намагання людини зрозуміти саму себе, свою сутність.

Елегія починається змалюванням конкретної дії: дивлюся на небо та й думку гадаю..., яка відтворює умови, за яких вона створена, і спонукає до роздумів. Окресливши основну думку вірші, яка втілена в запитанні:

Чому я не сокіл, чому не літаю?

Чому мені, Боже, ти криллів не дав?

автор зосереджується на змалюванні своєї долі, точніше недолі (як відомо, у першодруці твір мав назву «Недоля»), персоніфікувавши долю на зразок народнопоетичного прийому. Використання автором народнопоетичних образів сокола і орла наштовхує на думку не тільки про необхідність крил, щоб злетіти в небо. В українській народній поезії і сокіл і орел, які нерідко згадуються разом, символізують мужність, завзятість, силу, тобто те, чого так не вистачає бездіяльному, пригніченому і меланхолійному ліричному герою. Ця дисгармонія створює елегійний ефект. Розчарувавшись в житті, свої думки, сподівання він спрямував у небо:

І в горі спізнав я, що тільки одна, –

Далекеє небо, – моя сторона.

оскільки долі він «не любий».

Я наймит у неї, хлопцюга приблудний;

Чужий я у долі, чужий у людей:

Хіба ж хто кохає нерідний дітей?

Як бачимо, автор вдається до узагальнення, торкнувшись однієї з найпоширеніших тем української елегії – сирітства.

Разом з тим цю елегію можна класифікувати як філософську, оскільки вона зачіпає такі проблеми, як сутність буття, призначення людини тощо.

Поет-романтик намагається якнайповніше відобразити саме почуття, стан душі, що є власне і темою і змістом елегії. Це можна спостерігати і в інших думках Петренка, зіставивши першу і другу редакції вірша «Чого ти козаче, чого ти, бурлаче...», який мав первонаціальну назву «Смута».

Як бачимо, вірш зменшився за обсягом, а прикмети реального життя та конкретні описи в багатьох випадках поет замінив узагальненими, але спроможними втілити роздуми, почуття, які переповнюють душу ліричного героя.

Другу і останню добірку віршів «Думи та співи», що ввійшла до альманаху А. Метлинського «Южный Русский сборник», відкривав вірш «Думи мої, думи мої...», написаний, безперечно, під прямим впливом «Кобзаря» Т. Шевченка, «який мав величезний вплив на харківських поетів».

Звертаючись до своєї музи, яку поет називає думою (до речі, вживання слова думи в значенні музи було притаманне саме українським поетам), Петренко окреслює основні теми своєї творчості:

Чи ви в небі над зірками
Шукаєте долі,
Чи де в хаті загляділись
На чорнії брови?

образи (буйний вітер, небо над зірками, доля, чорні брови) і зазначає, що його муза – пісні жалісливі, думи жалісливі.

Характерно, що і початок елегії глибоко суб'єктивний: поет занепокоєний послабленням своєї поетичної діяльності, а може навіть і повним припиненням. На сьогоднішній день не відомий бодай один вірш, написаний після 1848 року.

Глибоко ліричний вірш, створений у формі монолога. Він не має певного сюжетного завершення, а передає внутрішній стан ліричного героя, що є яскраво вираженою особистістю, окреслює його думки, почуття, роздуми з проблем, які його хвилюють. Отже, і за характером теми (глибоко суб'єктивні почуття), і за

її медитативним розвитком, і монологовою формою викладу, і загальною журливою тональністю – перед нами елегія.

Написана амфібрахієм з попарним римунанням, що сприяє особливій мелодійності, елегія стала популярним романсом.

Друга частина триптиха «Небо» «По небу блакитнім очима блукаю...» вперше була надрукована теж у «Снопі» за 1841 рік як самостійний твір, хоча й продовжувала тему «людська доля – небо». У другій редакції твір дещо перероблений, що свідчить не тільки про поетичну вимогливість поета, а й про зміни в його світогляді.

Небо для ліричного героя – «все», з ним пов'язане життя, мрії, надії, сподівання ще з дитинства.

Душа моя в небі, як ніч, простяглася,
Глибоко, глибоко змією впилася
І п'є не нап'ється і серцем, й очама
Тій радості вволю, що вище над нами.
І сам я не знаю, якась-то сила,
Так легка для мене і серденьку мила,
К далекому небу і серцем, й очама
Мене прикувала, мов тими цепами.

І разом з тим небо залишається для поета незбагненим, незрозумілим. Це несе в душу смуток.

Тебе я не пойму, як і того, що буде,
А тільки важко так мені,
Неначе небо все і хмари ті
Мені схилилися на груди.

Сплетіння сумних почуттів, важкий стан душі, відчуття самотності, спричинені спостереженнями за «вечірнім крайнебом далеким і глибоким» стали основою третьої частини триптиха, що в першодруці мала назву «Вечір» («Молодик» за 1843).

Незважаючи на те, що автор змінює назви віршів і об'єднує їх під заголовком «Небо», в творі ми не знаходимо опису неба окрім епітетів «далекес небо», «по небу блакитнім» і «вечірне небо». Петренко зосереджує увагу на тих почуттях і стані душі, які виникли в результаті «спілкування» з небом. Це вже була типова романтична елегія, коли автор відштовхнувшись від якоїсь конкретної деталі, відображає особливості світовідчуття людини

епохи романтизму. Меланхолійно-рефлексивний відтінок, почуття суму, жалю, що пронизують твори Петренка, переважно не мають причини, за винятком декотрих моментів, пов'язаних зі смертю батька, коханою дівчиною. Радості не приносить поету ні весна і оновлення природи:

Усе кругом зазеленіло!
Чого ж очам моїм не мило
Дивитися на Божий світ?
У мене серденько болить
А сльози нижуться на віі!

ні зустріч з рідним Слов'янськом:

Ось-ось Слов'янськ! моя родина!
Забилось серденько в грудях,
Пригнулись до землі коліна,
А очі плавають в сльозах!

Звичайно, це вияв романтизму. Але не тільки. Поет вказує на одне, чи не найголовніше, джерело своїх елегій – українські пісні – «дуже, дуже жалібні».

У поетичному циклі «Слов'янськ» Петренко зосереджує увагу на тому значенні і впливі, який справили на нього пісні батьківщини – слов'янські пісні, на тих роздумах, почуттях і асоціаціях, які вони спричинили.

Мов громом вдарений, так я стояв на місці.
І слухав вас, і не розостався б з вами,
І як безумний горював...
О ні, замучений до сліз піснями
Я радість горем запивав.

так передає поет своє перше враження від української пісні, яка стала для нього «святою» і супроводжує його скрізь:

Куди не повернись, куди я не піду,
Все я один із вами, жалібними,
Як той туман, що повесні
Лягає ранком по долині...

Ліричний герой – людина самотня, дуже чутлива і нещасна, яка хоче відшукати свою долю, але в світі, що здається йому «нудним, сумним, сльозами облитим», не можна бути щасливим. Це спричиняє біль, сльози, сум. У розпачі він запитує:

О Боже мій, о Боже мій!
 Чи я діждусь кінця недугу?

Аннотація

Стаття посвящена одній из малоизвученных проблем українського літературознавства – історії елегії XIX століття.

На прикладі декількох творів талановитого українського поета-романтика Михайла Петренка, творчість якого стоїть у істочках української романтичної елегії, автор досліджує зародження жанру в українському літературному процесі XIX століття.» [188, с. 44–49].

Про Михайла Петренка дещо сказано в статті Т. Бовсунівської:
 «... В історії українського романтизму важливе місце належало російській критиці. Перш за все, книзі «Очерки истории украинской литературы XIX столетия» М. Петрова. Він подав систематизацію українського романтизму за ноєматичним принципом, яка потім ніде не відтворювалась, а саме: 1/ період «новоромантизму»: А. Метлинський, О. Корсун, Л. Боровиковський, П. Кореницький, В. Забіла, М. Петренко, О. Афанасьєв-Чужбинський; 2/ національна школа в українській літературі: М. Максимович, О. Бодянский, М. Гоголь, Є. Гребінка, О. Стороженко, М. Раєвський; 3/ українське слов'янофілство: М. Костомаров, П. Куліш, Т. Шевченко, А. Навроцький. Визначення романтизму він не подав, лише його характерологію (*так у тексті*. – О. П.). Під «новоромантиками» розумів тих авторів, у яких «гармонійно співіснує романтичний зміст з класичною формою». М. Петров дивився на появу українського романтизму як на закономірне явище розвитку культури, успадкованих характеристик в ньому знаходив більше, ніж набутих. Дослідник вважав, що дійсною новизною у розвитку українського романтизму як літературного напрямку була естетизація національно-народного мислення та слов'янофілства як ознаки ідеології...» [189, с. 18].

Творчість Михайла Петренка розглянуто в дослідженні О. Камінчук «Поетика української романтичної лірики...»:

«...В хорейчній метриці найактивніше використовується близька до 14-складового вірша 4-3-стопна форма. 4-3-стопний хорей є універсальним віршовим розміром першого періоду розвитку української романтичної лірики – доби найяскравішого вияву фольклорної орієнтації романтизму в українській літературі. Ним написані вірші-роздуми («Ох, коли б хто знав, як тяжко...» В. Забіли, «Ясне сонечко, втомившись...» Л. Глібова), пісенна лірика («Хоче хвиля по Осколу...» М. Петренка), послання («Шевченкові» О. Афанасьєва-Чужбинського)... [190, с. 19–20]

...4-стопний ямб в українській романтичній ліриці першого періоду розвитку – це вірш-роздум («Минули літа молодії...» Т. Шевченка, «Люлі-люлі» П. Куліша), вірш-оповідання («Садок вишневий коло хати...» Т. Шевченка), стилізація культових жанрів псалма («Псалом 136» С. Руданського) і молитви (цикл «Молитва» Т. Шевченка), послання («Полякам» Т. Шевченка), лірична медитація («Чом не заплакати мені?...» М. Петренка... [190, с. 21]

...Жанрове коло 4-3-стопного ямбу, народнопоетичним складочисленням наближеного до 4-3-стопного хорею, об'єднує вірш-оповідання («Могила» О. Корсуна) і елегію («Журба» Л. Глібова). Урочисто-патетичне звучання 6-стопного ямбу (олександрійського вірша) зумовлює його популярність в посланнях громадянської тематики («Одвіт многим» М. Устияновича). Розмірений і дещо монотонний 6-стопний ямб інколи використовується у поезіях, ідейно близьких до філософського роздуму (пейзаж «Весна й зима» М. Костомарова). Різкі ритмічні перебої різностопного ямбу відтворюють інтонацію схвильованої мови у віршах-роздумах («Далеко од родини...» М. Петренка)... [190, с. 21–22]

...Амфібрахій української романтичної лірики 20–60-х років XIX ст. – це найчастіше першопочатково епічна 4-стопна форма, характерна для віршів-роздумів («Думка» О. Афанасьєва-Чужбинського, «Дивлюся на небо та й думку гадаю» М. Петренка), віршів-діалогів («Українська мелодія» Є. Гребінки), та віршів-оповідань («Згадка» М. Костомарова)... [190, с. 22]

...Метрика лірики іншої групи поетів 40-х років XIX ст. – О. Корсуна і М. Петренка – виразно літературного спрямування, в ній найуживанішим є ямб, також використовується амфібрахій і

хорей, а фольклорний коломийковий вірш представлений обмежено... [190, с. 26]

...Розглядаючи особливості рими української романтичної лірики 20–60-х років XIX ст., слід відзначити в цілому незначну підкріпленість їх опорними звуками, що характерно для слов'янської поезії цього періоду. Багаті рими в українській ліриці I половини XIX ст. становлять близько 20% рим аналізованих поетичних текстів. Найчастіше багаті рими побудовані на збігові одного опорного звука (біля 90%): покої – козакові (Л. Боровиковський), сироті – ти (Є. Гребінка), роздоллі – долі (М. Костомаров), ниви – зеленіли (М. Петренко)...

...У ліриці більшості українських поетів 20–60-х років XIX ст. багаті рими становлять біля 20% усіх рим (лірика С. Писаревського, Л. Боровиковського, А. Метлинського, М. Костомарова, М. Петренка, Т. Шевченка, Я. Щоголева, П. Куліша, Ю. Федьковича)... [190, с. 44]

...Серед неточних рим в українській романтичній ліриці першого періоду розвитку найчастіше вживається асонанс (у межах 40%): серця-минеться (С. Писаревський), бистрії-чистеє (М. Костомаров), світі-навіки (М. Устиянович), хочеш-очі (Т. Шевченко). Обмеженіше представлені консонанс: могила-почорніла (М. Костомаров), стріну-годину (В. Забіла), і заміщена рима: просторі-долі (О. Афанасьєв-Чужбинський), хвилі-жалісливі (М. Петренко) – відповідно близько 30 і 20% від загальної кількості неточних... [190, с. 46]

...Для поетів літературного спрямування – Є. Гребінки, М. Петренка, М. Устияновича, І. Гушалеви́ча, С. Гулака-Артемовського – також характерний висовий ступінь вживаності однорідних рим, але домінуючими з перевищеннями середньої частки за весь період серед них є іменні, більшою мірою властиві літературній поетичній традиції, ніж дієслівні... [190, с. 48]

...Багатством звукопису відзначаються поезії В. Забіли та М. Петренка. Асонанси та алітерації у віршах цих поетів часто об'єднуються у звукові акорди (містяться у наголошених складах), що увиразнює звукову ритміку. В ліриці В. Забіли: «Веселяться люди» – ля-лю («От і празника діждались...»), «Ізплеснув крилами – ле-ла («Голуб»), «І деревце, як підперте» – хіазмічна звукова структура ре-ер («Сирота»); в ліриці М. Петренка: «Бо долі

ще змалку здаюся приблудний» – аг-ал-лу («Дивлюся на небо та й думку гадаю...»), «Ой гірко для серця так в горі тонути» – ір-ер-ор («По небу блакитнім очима блукаю...»), «Коли б ти знала, що терплю» – ли-ал-лю («Тебе не стане в сих місцях...»). Фонічними засобами в деяких поезіях підкреслюється межа віршових рядків:

Сердешний одбився
Од берега і знов плавать...

(В. Забіла, «Човник»).

Наведені приклади ілюструють також звукові метафори, які іноді створюються евфонічним інструментуванням. Так, легкість вимови звукового акорду ля-лю співзвучна «оптимістичній» семантиці поетичного вислову «веселяться люди»; звук «р», який асоціюється з громом, підкреслює емоційну експресію («...гірко для серця так в горі тонути»). Осмислення окремої фонемі як поетичного образу відоме в українській поетичній традиції з часів бароко... [190, с. 52]

...В ранньоромантичній українській ліриці 20–40-х років ХІХ ст. (Л. Боровиковський, А. Метлинський, М. Костомаров, О. Афанасьєв-Чужбинський, В. Забіла, О. Корсун, М. Петренко) найпродуктивнішим є астрофічний вірш. Чотиривірші з неповним римуванням, шестивірші та восьмивірші використовуються в цей період рідше... [190, с. 58]

...У ліриці 40–60-х років ХІХ ст. образ серця домінує в поезіях М. Устияновича, М. Петренка, М. Шашкевича, Я. Головацького, І. Гушалевича, Т. Шевченка, С. Руданського, С. Гулака-Артемівського, П. Куліша і Ю. Федьковича... [190, с. 64]

...Виражаючи ідеї властивої українському національному світогляду «філософії серця», образ серця української романтичної лірики є переважно символом емоційної сфери душевного життя людини: «Ой гірко для серця так в горі тонути» (М. Петренко, вірш-роздум «По небу блакитнім очима блукаю...»), «Жаль серцю буде» (М. Шашкевич, вірш-діалог «Веснівка»), «Тільки туга коло серця, Як гадюка, в'ється» (С. Руданський, «Пісня» («Ой чому ти не літаєш...»))... [190, с. 64–65]

...Щодо художніх засобів розкриття образу серця в українській романтичній ліриці першої половини ХІХ ст., переважає літературна інтерпретація образу в традиціях європейської лірики. Це найчастіше метафоричні конструкції, які бачимо передусім

в ліриці 40–60-х років: «Серцем не воскресну» (О. Афанасьєв-Чужбинський, елегія-думка «Весна»), «Яку несу на серці муку» (М. Петренко, вірш-роздум «Тебе не стане в сих місцях...»), «розбилися стіни красного серця» (М. Устиянович, «Згадка за Маркіяна Шашкевича...»), «серцем жити» (Т. Шевченко, вірш-роздум «Минають дні, минають ночі...»)... [190, с. 65]

...В українській романтичній ліриці 20–60-х років XIX ст. образ серця функціонує також в романсово-пісенній інтерпретації. Посилена експресивність вислову досягається переважно засобами метафори: «Серце мало б вирвалось» (О. Шпигоцький, вірш-монолог «Тільки тебе вбачила, мій милий, коханий!...»), «пісня... Дійде до серце, серце палитиме» (А. Метлинський, вірш-оповідання «Смерть бандуриста»), «Нехай серце в невірної На шмаття пірветься» (В. Забіла, вірш-роздум «Пугач»), «живцем серце вирвать» (М. Петренко, «По небу блакитнім очима блукаю...»), «серце розриває» (С. Руданський «Пісня» («Ой чому ти не літаєш...»). Персоніфікації і порівняння, що надають образу романсової емоційної тональності, зустрічаються нечасто: «люте горе, мов тая гадюка, коло серця в'ється» (М. Петренко, вірш-роздум «Туди мої очі, туди моя думка...»), «Чого серце плаче, ридає, кричить» (Т. Шевченко, лірична медитація «Чого мені тяжко, чого мені нудно...»). Романсова інтерпретація образу серця виявляє художню індивідуальність емоційно насаженої лірики А. Метлинського, М. Петренка, М. Шашкевича, І. Гушалевича, Т. Шевченка, С. Руданського. Пік використання романсових засобів припадає на ранньоромантичну лірику (А. Метлинський) і лірику 50-х років XIX ст. (С. Руданський)... [190, с. 66]

«...Традиційний образ української поезії на означення емоційного стану – сльози – в українській романтичній ліриці першої половини XIX ст. належить до широковживаних. Високий ступінь вживаності образу пов'язаний з впливом літературної романсової традиції, хоча він має фольклорно-міфологічні корені. Так, в ліриці 20–30-х років він активно функціонує в ліричній творчості С. Писаревського і О. Шпигоцького, близькій до романсової традиції. У ліриці 40-х років (А. Метлинський, Є. Гребінка, М. Костомаров, О. Афанасьєв-Чужбинський, В. Забіла, О. Корсун) образ сліз використовується обмеженіше.

Починаючи з творчості М. Петренка, образ знову активізується і до кінця першого періоду розвитку української романтичної лірики зберігає широку вживаність.

Найчастіше образ сліз в ліриці 20–60-х років XIX ст. є образом-реалією на означення схвильованого душевного стану: «Слізьми як заллюся» (О. Шпигоцький, вірш-монолог «Тільки тебе вбачила, мій милий, коханий...»), «А сльози нижуться на вії» (М. Петренко, вірш-роздум «Весна»), «із очей сльоза тихенько покотилась» (Л. Глібов, елегія «Вечір»). Ця традиція започаткована сентиментальною поезією, в якій емоційний стан зображується через конкретні деталі поведінки... [190, с. 68]

...В романтичній ліриці Т. Шевченка образ виступає символом пристрасного громадянського почуття: «Тільки сльози за Україну» («Думи мої...»). У поезіях О. Афанасьєва-Чужбинського, В. Забіли, М. Петренка, Т. Шевченка, Ю. Федьковича символічне значення образу узагальнюється: «думку шлю і сльози» (М. Петренко, «Далеко од родини...»), «словами-сльозами» (Т. Шевченко, «Лічу в неволі дні і ночі...»), «Осьде думи, сльози, Онде – їх співак» (Ю. Федькович, елегія «Кінець»). Для символічного образу сліз характерна ускладнено-метафорична інтерпретація: «Душі моїй прийшла пора Слізьми обливаться» (В. Забіла, елегія-думка «Туга серця»), «душа моя під час сльозами заговорить» (М. Петренко, вірш-роздум «Батьківська могила») [190, с. 69]

...Постійно високою активністю вживання характеризується в українській романтичній ліриці образ-поняття душі.

Для ранньої романтичної лірики 20–30-х років XIX ст. цей образ не характерний. Ступінь його вживаності різко зростає у ліриці 40-х років (починаючи від О. Афанасьєва-Чужбинського) і в творах В. Забіли, М. Петренка, М. Шашкевича, Т. Шевченка це один з базових образів на означення внутрішнього світу особистості...

...Образ душі, витоки якого – в міфології і християнській світоглядній традиції, функціонує в українській романтичній ліриці як символ внутрішнього світу людини, всього комплексу факторів її духовного життя. Душа, як і серце, є вмістилищем переживань, почуттів: «З печаллю душу одружило» (О. Афанасьєв-Чужбинський, «Прощання» («Прощай, весела сторона!...»), «Душею у горі,

в тумані загину» (М. Петренко, вірш-роздум «По небу блакитнім очима блукаю...»).

...Образ душі в українській романтичній ліриці першої половини XIX ст. найчастіше включений до метафоричних конструкцій: «душу полум'я опалить» (О. Афанасьєв-Чужбинський, «Співака»), «Тону там душею» (М. Петренко, «По небу блакитнім очима блукаю...»), «Плавле-тоне на тій річці Душа одинока» (П. Куліш, вірш-роздум «Родина єдина»)... [190, с. 70]

...В українській романтичній ліриці першого періоду розвитку образ очей відзначається різноманітністю засобів художньої інтерпретації. У ліриці літературного спрямування він набуває романсової експресивності: «І світ померкне ув очах» (М. Петренко, вірш-роздум «Тебе не стане в сих місцях...»), «Горе люте, горе чорне Очі ізсушило» (І. Гушалевич, вірш-роздум «Дума»). Пісенна інтерпретація образу поширена в ліриці всього періоду першої половини XIX ст. ... [190, с. 71–72]

...Найактивніше функціонування образу очі-зорі, характерного для мови слов'янської поезії XIX ст. взагалі, в українській романтичній ліриці 1820–1860-х років засвідчує лірика М. Петренка: «Ніде нема таких очей, Які слов'янки мають очі: І рання зірка на востоці Навряд була ясніша їх» (вірш-роздум «Ось-ось Слов'янськ! Моя родина!...»)... [190, с. 72]

...У подальшому структурно-семантичному розвитку посилюється зв'язок символів очей і душі: «Щоб вирвати з неба і душу, і очі» (М. Петренко, «По небу блакитнім очима блукаю...»), «І хоч єдиную сльозину в очах безсмертних покажи» (Т. Шевченко, вірш-роздум «Муза»).

Образ очей найбільш характерний для лірики 40–60-х років літературного романсового плану – це вірші М. Петренка, М. Устияновича, І. Гушалевича, С. Руданського, С. Гулака-Артемівського... [190, с. 73]

...Активність функціонування образу думки в поезії є, як правило, показником рефлексійного начала. В українській романтичній ліриці він з'являється у 30-і роки XIX ст. (лірика А. Метлинського), і найчастіше використовується поетами, творчу індивідуальність яких визначає більша схильність до роздуму, ніж до безпосередності почуттів – О. Корсун, Я. Головацький, М. Устиянович, І. Гушалевич, П. Куліш. В емоційно наснаженій ліриці

В. Забіли, М. Петренка, Л. Глібова, С. Руданського, Ю. Федьковича ступінь вживаності образу порівняно невисокий.

Образ думки в українській романтичній ліриці першої половини XIX ст. характеризується значним рівнем символізації. У денотативному називанні образ функціонує лише у ліриці 30-х – першої половини 40-х років (А. Метлинський, М. Костомаров, О. Афанасьєв-Чужбинський, О. Корсун): «Була в мене думка, як хмарка по небу» (М. Костомаров, вірш-оповідання «Хмарка»). На тлі прямого значення він стає образом-символом творчості у ліриці Т. Шевченка і М. Петренка... [190, с. 74]

...Динаміка вживання образу пісні в українській романтичній ліриці 20–60-х років XIX ст. в більшості випадків засвідчує зв'язок з літературною романтичною поетикою. З'явившись невеликою кількістю в ліриці Л. Боровиковського, образ активізується у віршах А. Метлинського, історико-фольклорних за тематикою, але позначених впливом романсових образних засобів. Частотний показник образу поступово зростає в 40-х роках (О. Афанасьєв-Чужбинський – В. Забіла – О. Корсун – М. Петренко) і в ліриці М. Петренка, де найсильніше серед усієї романтичної лірики першої половини XIX ст. виявляється літературна романсова традиція, він є одним з провідних (четвертий за вживаністю)... [190, с. 75]

...Поетичний образ слова вперше з'являється і набуває функціональної активності в поезіях А. Метлинського, де виступає як символ громадянсько-патріотичного плану, спрямований на пробудження національної свідомості: «І як сонце із-під хмари – Рідне слово ізійшло...

...У дошевченківській ліриці 40-х років образ слова використовується рідше і змінює смислове навантаження – стає психологізованим образом, вираженням душевного стану у мовленні: «Не вимолю, не виплачу Словом, ні сльозами» (М. Петренко, «Думи мої, думи мої...») [190, с. 78]

...Психологічна символіка властива і одному з характерних виражальних засобів української романтичної лірики – образній опозиції рай–пекло. Протиставлення раю і пекла, що бере початок у християнській світоглядній традиції, стає для романтиків аналогом протиставлення щастя і страждання, ідеалу і дійсності.

В українській романтичній ліриці першої половини XIX ст. високий ступінь вживаності цих образів властивий поетам,

які актуалізували мистецькі здобутки Біблії – М. Устияновичу, Т. Шевченку, Ю. Федьковичу. Вперше символічний образ раю з'являється у вірші-роздумі «Думка» О. Афанасьєва-Чужбинського: «Оце ж то та думка, що душу тривожить, Як гляне у серце, – мовби рай укине». Для першого періоду розвитку української романтичної лірики характерна узагальнено-полярна семантика образів раю і пекла: «Рай цілий радості і пекло мук» (вірш-роздум М. Петренка), «сонце гляне – рай, та й годі» (Т. Шевченко, «На вічну пам'ять Котляревському»)... [190, с. 79]

...Світоглядно важливим для романтиків образом – знаком душевного світу людини є любов...

...Переважаючою є традиційно-поетична інтимна інтерпретація образу: «Та тільки не кидай за вірну любов!» (С. Писаревський, пісня «За Немань іду...»), «І так любов мою земну я за могилу понесу» (М. Петренко, лірична медитація «Чом не заплакати мені?»)... [190, с. 80]

...Знаками душевного світу людини є в українській романтичній ліриці образи вогню і променя...

...Образ-символ вогню, експресивність якого співзвучна романтичній ліриці, першим з українських романтиків активно використовує М. Петренко, художня функція образу розгортається в ліриці поетів середині XIX ст.: «Не так душа пеклась в огні» (М. Петренко, «Чом не заплакати мені...»)... [190, с. 81]

...Образ долі, який, як відзначають дослідники, належить до улюблених образів поетів-романтиків, відіграє важливу виражальну роль в українській романтичній ліриці першої половини XIX ст. Високим є ступінь вживаності цього міфологічного образу в орієнтованій на фольклор ліриці початку 40-х років – М. Костомаров, О. Афанасьєв-Чужбинський, В. Забіла, О. Корсун. Дещо менш активно образ долі функціонує в ліриці другої половини 40-х років, в якій посилюються літературні образотворчі тенденції – М. Петренко, М. Устиянович. Вживаність образу різко зростає в ліриці Т. Шевченка... [190, с. 84]

...В ліриці 40–60-х років, сконцентрованій на переживаннях внутрішньоособистісного плану, домінує переакцентація образу долі на життя конкретної людини, питання душевного життя окремої особистості. Це лірика поетів як фольклорного, так і літературного спрямування – О. Афанасьєва-Чужбинського,

В. Забіли, М. Петренка, Я. Щоголева, О. Псьол, С. Руданського. Прикладами індивідуалізуючої тенденції в осмисленні образу є вірш-роздум В. Забіли «Два вже літа скоро пройде...» («За що ж мене так карає, За що злая доля»), елегія-думка М. Петренка «Думи мої, думи мої...» («Покинула мене доля»)... [190, с. 85]

...Значну виражальну роль в українській романтичній ліриці першої половини ХІХ ст. відіграє такий образ-мотив, як люди. За його допомогою розкриваються стосунки ліричного суб'єкта з оточенням, він є структуротворчим елементом романтичної антиномії герої – оточення...

...У романтичній ліриці літературного спрямування, більшою мірою сконцентрованих на суто особистих переживаннях суб'єкта поетичного вислову, яка в 40-х роках ХІХ ст. представлена творами М. Петренка, М. Устияновича, ці питання, а разом з ними і художня формула їх вираження втрачають свою актуальність... [190, с. 86]

...В українській романтичній ліриці 20–60-х років ХІХ ст. наявні два типи семантичної інтерпретації образу-мотиву людей, які мають рівновеликий ступінь поширеності: романтичне відчуження ліричного суб'єкта від оточення і християнські моральні цінності стосунків з оточенням. Романтичне відчуження характерне для трактування образу в ліричних творах поетів внутрішньоособистісної орієнтації – М. Петренка, М. Устияновича, Я. Головацького, Ю. Федьковича, хоча вони використовують його порівняно мало: «Чужий я у долі, чужий у людей» (М. Петренко, вірш-роздум «Дивлюся на небо та й думку гадаю...»)... [190, с. 87]

...В процесі активізації літературних образотворчих засобів в ліриці 40-х років ХІХ ст. з'являється психологічна символіка образу. Він стає елементом метафори на означення внутрішнього світу особистості, емоційного стану: «весь світ... В могилу бачиться заритим» (М. Петренко, вірш-роздум «Далеко од родини...»), «Земля мені – гріб широкий» (М. Устиянович, вірш-оповідання «Последня життя тоска»). Психологічна переакцентація цього першопочатково історично орієнтованого образу характерна для поетів літературного спрямування – М. Петренка, М. Устияновича... [190, с. 92–93]

...Важливу функціональну роль в ліриці першої половини ХІХ ст. відіграє образ коня. В дошевченківський період кінь є

широковживаним символом романтичних волелюбних поривань особистості: («Козак» Л. Боровиковського, «До вас» А. Метлинського, «Могила» М. Костомарова, «Гей, Іване, пора...» М. Петренка, «Вірна» М. Шашкевича). Кінь – неодмінний атрибут зображення козацьких битв, походів («Палій» Л. Боровиковського, «Чарка» А. Метлинського, «О. Наливайку» М. Шашкевича) і є чи не найбільш фольклоризованим образом української лірики епохи романтизму...» [190, с. 96–97]

...Традиційні для європейської громадянської лірики образи тюрми і кайданів, хоча і використовуються в українській романтичній ліриці нечасто, однак позначені яскравою експресивністю поетичного вислову... М. Петренко вперше метафорично переосмислює образ тюрми і надає йому значення засобу розкриття душевного стану: «О, вір мені, що сі місця, Де ми побачились з тобою, Без тебе зробляться тюрмою» («Тебе не стане в сих місцях...») [190, с. 100]

...Обмеженіше представлений в українській романтичній ліриці першого періоду розвитку суб'єктивований пейзаж, властивий літературній поетичній традиції, який домінує у ліриці поетів літературного спрямування, таких як М. Петренко, С. Гулак-Артемівський, а також у поезіях П. Куліша... [190, с. 109]

...Пейзаж – контраст до зображуваного включений до окремих ліричних поезій О. Афанасьєва-Чужбинського, М. Петренка, Ю. Федьковича... [190, с. 110]

...У формуванні поетичної символіки, закоріненої в європейській художній традиції, особливе місце належить романтичній ліриці М. Костомарова, яка започатковує символічну інтерпретацію образів сліз, очей, зорі, променя. В багатій на літературну образність ліриці М. Петренка, крім подальшого розвитку більшості цих символів, вперше з'являється емоційно-асоціативна трансформація образу тюрми і зростає вживаність романсового символу крові... [190, с. 116]

...Втрату актуальності в романтичній ліриці другого періоду розвитку історико-патріотичних мотивів, характерних для лірики 1820–1860-х років, засвідчує різке зниження частотного показника образів могили, козака, коня, волі, кобзаря, правди, гетьмана, запорожця, народу і їх переосмислення. Якщо в ліриці першої половини ХІХ ст. образ могили переважно функціонує як символ

історичного минулого України, то в романтичній ліриці другого періоду розвитку він виступає, як правило, в ролі психологізованої метафори, започаткованої у ліриці М. Петренка... [190, с. 117]

...З усіх типів побудови сюжету української романтичної лірики 20–60-х років XIX ст. найпоширенішою є сюжетна діада – поєднання двох основних мотивів у вірші. Особливо активно ця композиційна форма функціонує в ліриці дошевченківського періоду – А. Метлинський, Є. Гребінка, М. Костомаров, О. Афанасьєв-Чужбинський, В. Забіла, М. Петренко, М. Шашкевич, Я. Головацький, І. Гушалевиц...

...Сюжетка діада лірики першої половини XIX ст. оформлена переважно як послідовний перехід від одного мотиву до іншого або за принципом паралелізму, і в цьому її особливість. Характерним прикладом послідовної сюжетної діади є вірш-роздум М. Петренка «Чи бачив хто слов'янську дівчину?...» з циклу «Слов'янськ», де мотив дівочої пісні – асоціативна відправна точка для спогаду про рідний край... [190, с. 119]

...Обрамлення в ліричному сюжеті характерне для поетів-романтиків, художню структуру лірики яких значною мірою зумовлює літературна романтична поетика – А. Метлинського, О. Корсуна, М. Петренка. Сюжетне обрамлення об'єднує українську романтичну лірику першої половини XIX ст. з європейською літературною поетичною традицією, виявляючи загальну закономірність мистецтва як скінченної моделі нескінченного світу...

...Обрамлення з елегійними та пісенно-романсовими мотивами характерні для заснованої на літературній романтичній поетиці лірики М. Петренка – вірші-роздуми «Як в сумерки вечірній дзвін...», «Тебе не стане в сих місцях...».

Найяскравіші зразки сюжетних обрамлень містить романтична лірика А. Метлинського, М. Петренка, М. Устияновича... [190, с. 123]

...Використання М. Петренком у вірші-роздумі «Дивлюся на небо та й думку гадаю...» сюжетного обрамлення можна пов'язати з психологічним переосмисленням першопочатково фольклорного мотиву прагнення до польоту і літературним бароковим мотивом уявного ширяння серед хмар у момент творчого осяяння. Композиційне акцентування польоту в небо психологічно

вмотивовується у вірші: ліричний герой прагне порвати з духовно чужим йому оточуючим світом. Духовне відчуження особистості і космізм світобачення, властиві літературній романтичній традиції, зближують вірш М. Петренка з бароковим мотивом польоту-натхнення. Як відзначають дослідники, романтична література узагальнює цей бароковий мотив до масштабів всеохоплюючої теми духовних поривань за межі буденної свідомості... [190, с. 124]

...Контраст є структурною основою ряду поезій, в яких переосмислюються мотиви пісень-веснянок. В елегії-думці О. Афанасьєва-Чужбинського «Весна» і вірші-роздумі М. Петренка з такою ж назвою, в ліричній медитації Л. Глібова «Моя веснянка» розквіт природи протиставляється душевному стану ліричного суб'єкта... [190, с. 125]

...Сюжетні монади (розгортання одного мотиву у вірші) набувають в українській романтичній ліриці структуротворчої значущості в міру її психологічного поглиблення, концентрації на переживаннях моменту. В дошевченківській ліриці мало віршів, побудованих на розгортанні одного мотиву. Це окремі поезії С. Писаревського, Л. Боровиковського, А. Метлинського, М. Костомарова, М. Петренка... [190, с. 126]

...Літературні пісенно-романсові мотиви в сюжетних монадах української романтичної лірики починають активно функціонувати в творчості М. Петренка і розвиваються у поезіях Л. Глібова, С. Руданського, С. Гулака-Артемівського. Це дівоча пісня (вірш-роздум М. Петренка «Рай цілий радості і пекло мук» з циклу «Слов'янськ»), любовні муки (лірична медитація М. Петренка «Чом не заплакати мені?...» з циклу «Недуг»), немінуча розлука закоханих (романс «Мене забудь!» С. Руданського)... [190, с. 127–128]

...Одномотивні поезії першої половини XIX ст. оформлюються також образно-синтаксичними повторами і обрамленнями. Характерні для народної пісенної поезії повтори і властиві літературній романсовій ліриці обрамлення відображають музичність, наспівність української романтичної лірики...

...Образно-синтаксичним обрамленням оформлений вірш-роздум М. Петренка «Туди мої очі, туди моя думка...», сконцентований на романсовому мотиві розлуки з коханою (перші два рядки повторюються в кінці вірша)... [190, с. 129]

...Складні три – і чотирикомпонентні сюжетні конструкції в українській романтичній ліриці першого періоду розвитку є свідченням літературної художньої орієнтації їх авторів. Ці композиційні прийоми, джерела яких – в європейській ліриці канонічних форм, вперше в українській романтичній ліриці з'являються у поезіях М. Петренка. Вірш «Схилившись на руку, дивлюся я...» з циклу «Небо» побудований як сюжетна тріада циклічної структури. Мотив смутку чергується у творі з пейзажем та мотивом лихої долі. Тетріада вірша «Ось-ось Слов'янськ! Моя родина!..» з циклу «Слов'янськ» розгортається послідовно: патріотичні мотиви – пейзаж – дівоча краса – пісня... [190, с. 130]

...Авторський ліричний монолог як панівна форма поетичного вислову утверджується в українській романтичній ліриці в 40–60-х роках XIX ст., починаючи з поезій М. Костомарова. Такі поезії М. Костомарова, як «Пісня моя», «Хмарка», «Сон», «Спить Україна та руїни...», «На добраніч», «Зорі» та ін. є вираженням авторських переживань та роздумів...

...Найскравіший вияв індивідуально-авторського начала – у ліриці М. Петренка і Т. Шевченка. Поезії М. Петренка за невеликим винятком і близько двох третин віршів Т. Шевченка написані як ліричний монолог автора... [190, с. 139]

...Лірика більшості українських поетів-романтиків першої половини XIX ст. орієнтована на теперішній час. Це поезії Л. Боровиковського, М. Костомарова, О. Афанасьєва-Чужбинського, В. Забіли, О. Корсуна, М. Петренка, М. Шашкевича, М. Устияновича, І. Гушалевича, Л. Глібова, С. Руданського...

...Обрамлення як художній прийом літературної поезії найбільш властивий ліриці з чітко окресленою літературною традицією поезики – О. Корсуна, М. Петренка, С. Гулака-Артемівського... [190, с. 143]

...На основі аналізу історичного розвитку поезики української романтичної лірики виокремлюються етапні постаті еволюції художнього мислення романтиків. Визначальні тенденції розвитку художньої структури української романтичної лірики найчіткіше простежуються в ліричній творчості А. Метлинського, М. Костомарова, М. Петренка, раннього М. Старицького, Олени Плічки, ранніх поезіях Лесі Українки... [190, с. 153]

...В ліриці М. Петренка вперше одержують психологічну символічну інтерпретацію образи могили, тюрми. Його лірика також розгортає більшість символів, започаткованих поезіями М. Костомарова. Метрика лірики М. Петренка є найяскравішим виявом літературної версифікаційної орієнтації в українській романтичній ліриці першого періоду розвитку – найуживанішим у ній є ямб, також використовується амфібрахій і хорей, а фольклорний 14-складовий вірш представлений обмежено. М. Петренко першим з українських поетів-романтиків вдається до багатокомпонентних сюжетних конструкцій, закорінених в європейській ліриці канонічних форм...» [190, с. 154].

В книжці «Українська література: Письмовий та усний екзамен» уміщено статтю В. Коломієць «Михайло Петренко», у якій мовиться:

«...Поет-романтик, творчість якого тематично перегукується з мотивами лірики В. Забіли, Петренко належить до маловідомих поетів, творчість яких яскравим спалахом війнула на читача, привернула його увагу і згасла, залишивши по собі хоч невелику, але чарівну в своїй первозданній красі поетичну спадщину...

...З 1836 р. (*треба 1837.* – О. П.) навчався в Харківському університеті, який закінчив 1841 р. Ще будучи студентом входив до літературного гуртка, який збирався в сім'ї Писаревських. Як згадує П. Грабовський, цей гурток «славився під той час у Харкові своїми українськими концертами».

Писав Петренко мало, і його творча спадщина складається лише з 19 віршів, але написане він старанно обробляв, шліфував мову, відточував образи. Перші сім поезій, об'єднаних загальною назвою «Думки», побачили світ в альманасі «Сніп» (1841). Крім того, він надрукував дві своїх поезії в альманасі «Молодик». В «Южном русском сборнике» в 1848 р. були опубліковані десять поезій і два поетичних цикли – «Недуг», куди увійшли три вірші, та «Слов'янськ», що складався також з трьох (*треба: чотирьох.* – О. П.) віршів.

Крім згаданих поезій, М. Петренку належить і п'єса «Панська любов», про наявність якої свідчить Г. Кореницький (*треба: П. Кореницький.* – О. П.) в листі до О. Корсуна 4 вересні 1843 р.:

«Петренко наш завершує свою драму під назвою «Панська любов», дуже гарну і цікаву п'єсу». Все ж, що написав Михайло Петренко після 1848 р., – а його спадщина, безумовно, не обмежується лише переліченими творами, – випадає з поля зору дослідників літератури. Нічого не відомо й про долю архіву поета: все, на жаль, загубилося.

Михайло Петренко – перш за все – поет-лірик, який створює нові для тодішньої літератури зразки психологічної, медитативної лірики, відходить від популярних у романтиків жанрів балади й пісні, звертає увагу на романс і елегію. Його вірші сповнені глибоких роздумів, міркувань над сенсом життя, над людськими долями, скованими ціпами неволі.

Часто поета мучать роздуми над сирітською долею, самотністю, викликані розлукою з коханою дівчиною, над марністю свого земного життя («О Боже, Боже милостивий...»). Не знайшовши щастя-долі на грішній землі, поет поривається в небесну блакить, хоче стати птахом, щоб полинути високо-високо, де знайде долю, відчує себе щасливим («Дивлюсь я на небо...»).

Але даремні поетові намагання: відірватись від землі він не в змозі, йому бракує сил. Єдине, чого в нього ніхто не може відібрати, – це високий і прекрасний світ поезії, який хвилює ліричну душу поета, навіває замишування красою всесвіту.

В ліриці М. Петренка органічно переплітаються мотиви жалю за власною долею, ліричні сповіді про земні печалі з природним прагненням філософського осмислення сутності життя, його закономірностей. Цікава й своєрідна любовна лірика поета, яка має автобіографічний характер («Весна», «Тебе не стане в сих місцях», «Тут мої очі» (*треба: Туда мої очі. – О. П.*), «Чого ти, козаче» та ін.).

Проте є в Петренка і твори, які вступають у своєрідну дисгармонію із смутними, елегійними настроями більшості його поезій. Це вірші, присвячені рідному місту Слов'янську. Цим віршам властиві мажорні, життєрадісні настрої. Поет оспівує неповторну красу земного життя, натхненно говорить про природу рідного краю, про чарівних дівчат, очі в яких світяться, як небесні зорі, про «святі пісні» й прекрасну мову свого народу.

Михайло Петренко – неабиякий майстер строфічної форми: народної пісні, класичних розмірів нової поезії. Улюбленим його розміром був ямб, яким написана переважна більшість любовної лірики. Проте вживав автор і амфібрахій (цикл «Небо»). Вправно володів поет і коломийковим розміром («Думи мої», «Минулися мої ходи», «Іван Кучерявий» тощо). Мова віршів Петренка, їх образна система споріднена з народною поезією. Він кохається в народній пісні, запозичує її поетику, користується народнопісенною ритмікою.

Кращі твори Михайла Петренка («Дивлюсь я на небо», «Де Крим за горами», «Туди мої очі», «Ходить хвиля по Осколу» та ін.) давно стали народними піснями. Їх залюбки співає народ, не згадуючи або зовсім не знаючи автора. Це найкращий і невмирущий пам'ятник поетові, бо він подарував народу пісню, в якій живе сам» [191, с. 155–156].

В «Віснику Харківського університету» було видано статті, присвячені творчому доробку Ю. Шевельова, де розглянуто й творчість Михайла Петренка:

«...Кілька статей присвячені конкретним творам. Зокрема, це розвідка «Іншим романтик, інший романтизм» (1944), у якій, зіставляючи однойменні поезії Т. Шевченка і М. Петренка «Думи мої, думи», Ю. Шерех робить висновок, що Т. Шевченко репрезентує предметно-конкретно і посередньо, через цю конкретність, суб'єктивний струмінь романтизму, а М. Петренко – загальнониковий і суб'єктивний, мотивуючи це тим, що Т. Шевченко в поезії відстоює «концепцію поета, що підпорядковує свою творчість своїй країні», і навіть «в особистій ліриці вибивається на поверхню національно-історична романтика». Натомість, М. Петренко репрезентує власне суб'єктивну і тим самим загальнолюдську лірику. «Пафосом його (Петренка – Т. М.) творчості є не колектив, а «я», душа, переживання, що є водночас переживаннями універсальної людини». Така поезія є «не драмою національної субстанції в конкретних історичних обставинах, а трагічним внутрішнім конфліктом, закладеним у людській душі». Тому, вважає Ю. Шерех, і в переборенні котлярєвщини М. Петренка

був послідовнішим, і в створенні «чистої дикції української поезії, не обтяженої реаліями побуту й подробицями щоденності».

На нашу думку, пишучи так, автор вибудовував ієрахію романтичних течій за ступенем наближення до абсолюту «чистої» філософії. Якщо для Т. Шевченка, вважає Ю. Шерех, характерним був рух від соціального й морально-етичного до філософського рівня осмислення людиною себе і власного місця в суспільстві, космосі, то для М. Петренка це пряме накладання психологічного рівня на філософський. Йшлося про динаміку входження в універсальний світ вічних цінностей або через біо-генетичні закони й пізнання особливостей національних уявлень про філософські категорії, або через психогенні (індивідуально самодостатні) фактори. Однак таке розмежування вже ж видається умовним, оскільки образність як основа творчості первісно синтезує об'єктивне й суб'єктивне (в різних естетичних системах йдеться лише про міру у співвіднесенні цих категорій), тому абсолютизація або індивідуального або загального є малопродуктивною, оскільки індивідуальне є особистим інваріантом загального, а загальне – знятою сумою індивідуального...» [192, с. 21–22].

1999 рік

В травневому числі слов'янської газети вийшла стаття І. Овчаренка, де було подано інформацію про рід Петренків, до якого приплутували й Поета. Той рід не має прямого відношення до родини Михайла Миколайовича Петренка (може й родичі, але дальні). На жаль, ця помилка активно розповсюджувалася місцевими «красзнавцями», а І. Овчаренко виявити її не зміг [193].

В числі «Вісника Харківського університету», присвяченого творчому доробку Ю. Шевельова, вміщено статтю К. Балабухи «Шерех Слов'янського неба». Наводимо лише фрагмент з тексту, де йдеться про Михайла Петренка:

«...Та й Петренкова музика сфер – Spharemusik (що, може, й звідси дещо співзвучне: Шерех-бо, кілька разів розказавши про свій псевдонім, не прояснив мовознавець етимології того кореня, –

може, випадкового, може, багатозначного, – це лише суб'єктивні варіації за шевельовською ж тезою «слова як згустка асоціацій!» – «Сучасність», 1993. – №4. – С.84), так, «сферо-музика» Петренкових поетичних текстів заякорена в ріднім Слов'янську, взаєморезонансні вони й місцеві слов'янські дівчата, де «ходе хвиля по Осколу» (хоч і не за «горами...підійма» («за» *мабуть зайве.* – *О. П.*), а записано вже як народне аж на Київщині), тут, де козацька Савур-могила, де річка Торець...

А небо – воно скрізь небо, всізне, вселюдське. Та ясні зорі й тихі води у кожному конкретнім місці чи шерхнуть по-своєму, по-своєму ословлюють як об'єкт і джерела – всеньку Слов'янщину й рідне місто. І не розпорошується ніщо безслідно в космосі, а хоч і найдрібнішим, та ж вічними корпускулами самозгустившись (і тільки так!) до пуанту-точки, дискретно, складається воно в зоряні акорди, пульсує надособисто й особистісно думкою-чуттям, як у сковородинській мудрості серця...» [194, с. 104] (*див. також* [206, с. 227–230]. – *О. П.*).

Вийшов універсальний каталог, де представлено відомості про видання українською мовою за період з 1808 по 1900 роки. В книзі згадано й про збірки, у яких містилися поезії Михайла Петренка: «Сніп» (1841 р.) [195, с. 9], «Молодик» (1843 р.) [195, с. 10], «Южный русскій зборник» (1848 р.) [195, с. 12], «Антологія руська» [195, с. 52–53] та «Вик (1798–1898)» [195, с. 166].

Колектив авторів довідника помилково записав авторство віршів Михайла Петренка за А. Метлинським, тим самим продемонструвавши, що зі словниками О. Тулуба – О. Дея вони знайомі (*див. також* [49, с. 239], [50, с. 19], [67, с. 311], [76, с. 359], [97, с. 504] та [198, с. 60–61]. – *О. П.*).

2000 рік

В журналі «Народна творчість та етнографія» вийшла стаття М. Шудрі, присвячена Михайлу Петренку [196, с. 125–126]. Раніше, з практично тим же текстом, стаття виходила в газеті «Демократична Україна» 1995 р. (*див.* [169, с. 4]. – *О. П.*).

В літературному довіднику про Михайла Петренка зазначено наступне:

«...Літературна спадщина М. Петренка складається з 19 віршів та п'єси «Панська любов» (втрачена). За життя поета його твори друкувалися в альманахах «Сніп» (1841), «Молодик» (1843) та «Южном русском сборнике» (1848), де були подані лаконічні біографічні відомості про автора.

З ім'ям М. Петренка – автора перших зразків медитативної лірики, яка тоді активно культивувалася в поезії європейських народів, пов'язана нова фаза в розвитку українського романтизму (А. Шамрай). Його вірші-рефлексії мають елегійний характер, зумовлений особистими переживаннями: сирітська доля («Весна», «Батьківська могила»), самотність («Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче...»), «Ой біда мені, біда...»), розлука з коханою («Тебе не стане...»), цикл «Недуг»). Чимало поезій містять філософські роздуми над сенсом людського життя, гармонією і красою в універсальному значенні, сутністю всесвіту в контексті самозаглиблення, самопізнання людини.

М. Петренко одним із перших вдався до циклізації лірики. Цикл «Небо» містить три поезії, об'єднані космічною темою: з одного боку, ліричний герой тамує свій душевний біль чарами «небесної музики», а з іншого – безконечність і тасмичність всесвіту викликає у нього почуття смутку, а то й безсилля. Цикл «Слов'янськ», куди входить чотири поезії, позначений мажорними настроями. Вірші містять пейзажні атрибути рідних місць, підносять ідею краси земного життя. М. Петренко – майстер романсової лірики. Звертаючися до поетики й ритмомелодики народної пісні, він творчо переосмислює її: вносить своє світорозуміння, впроваджує силабо-тонічні розміри. Завдяки високій культурі поетичного слова, музичній організації вірша окремі твори стали народними піснями («Дивлюсь я на небо...»), «Туди мої очі...») тощо). Поетові належать також розроблений на народній основі вірш історичної тематики «Іван Кучерявий», єдиний зразок баладного вірша «Гей, Іване, пора нам сідлати коня». У вірші «Думи мої, думи мої», перші рядки якого взяті з поезії-маніфесту Т. Шевченка, поет переосмислює її мотив: не драма національної субстанції в конкретних історичних обставинах, а через внутрішній конфлікт людської душі відбито світ універсальної людини. Своєю літературною діяльністю

М. Петренко сприяв піднесенню української ліричної поезії до рівня поетичних здобутків європейського романтизму...» [197, с. 240–241].

В журналі «Слово і час» вийшла стаття Г. Зленка, де, вже не вперше, помилково «ототожнено» А. Метлинського й Михайла Петренка [198, с. 60–61] (*див. також* [49, с. 239], [50, с. 19], [67, с. 311], [76, с. 359], [97, с. 504] та [195, с. 9, 10, 12]. – *О. П.*).

Є невеличка згадка про Михайла Петренка в предмові О. Столбіна до книги Б. Ткаченка «Лебедія»:

«...Тут (*в Лебедині*. – *О. П.*) жив, творив і знайшов останній притулок видатний пісняр України Михайло Миколайович Петренко. Це його пісню «Дивлюсь я на небо» співає весь світ...» [199, с. 6].

XXI СТОЛІТТЯ (2001–2014 рр.)

2001 рік

В сумській газеті в рубриці «Зустрічі з шедеврами» було надруковано статтю Миколи Петренка «Дивлюсь я на небо», де йшлося про авторів відомої пісні:

«...Почну, як раніше було прийнято, з цитати класиків: «... Поезії «Дивлюсь я на небо», «Туди мої очі» і «Ходить хвиля по Осколу» стали загальнознаними як пісні, і тепер уже їх співають, не згадуючи автора. І це, може, найкращий, вічно живий пам'ятник поету» (Григорій Нудьга. Два поети романтики. 1960 р.)...

...Що пам'ятник, то ам'ятник (*треба: пам'ятник*. – *О. П.*). Але чи найкращий? Як невідомому солдату. Та в тім то й річ, що ім'я, а точніше імена – поета і композитора відомі! Але чому їх приховують від народу? Чому на платівках і в більшості пісенників поряд з назвою пісні «Дивлюсь я на небо» автори найчастіше не вказуються? Начебто й політичних мотивів для цього немає.

По популярності в Україні (і не лише в Україні) це, певно, пісня №1. Дати народу на віки улюблену пісню – хіба те не заслуговує на вдячну пам'ять про тих, хто її створив?..

...Минуло чимало років, перш ніж я прочитав у якомусь із пісенників, що автором тексту пісні «Дивлюсь я на небо» є Михайло Петренко. Маючи те ж саме прізвище, я не міг не зацікавитись особистістю поета. Перші, досить скупі відомості про нього я почерпнув з уже згаданої статті літературознавця Г. Нудьги, що була передмовою до збірки «Віктор Забіла. Михайло Петренко», а пізніше з інших журнальних статей. Виявилось, що життя Петренка тісно пов'язане з нашим краєм...

...Навчався М. Петренко спочатку в Харківській гімназії, а з 1836 (*треба: 1837. – О. П.*) по 1841 рік в університеті на юридичному факультеті там же, в Харкові. Тоді ж він увійшов до гуртка поетів-романтиків, у якому був найталановитішим учасником. В 1841 році в харківському альманасі «Сніп» з'являються сім поезій Петренка, серед яких і славнозвісне «Небо» («Дивлюсь я на небо»). Творчість Петренка була прихильно прийнята сучасниками, а Т. Шевченко вірш «Небо» переписав собі в альбом...

...Якщо прізвище автора тексту пісні «Дивлюсь я на небо» було маловідомим широкому загалу, то принаймні в тих пісенниках чи на платівках, де автори пісні вказувалися, воно писалося правильно.

З автором музики вчинено зовсім несправедливо. Там, де не пишуть просто «Українська народна пісня», а вказують авторів, то авторство музики приписують Владиславу Зарембі (1833–1902). Насправді йому належить лише аранжування (фортепіанний супровід). Мелодію ж створила Людмила Володимирівна Александрова. На це вказував ще 40 років тому Гр. Нудьга (до речі, наш земляк із Роменщини) у вищезгаданій статті і що було підтверджено іншими дослідниками...» [200, с. 2] (*див. також* [257, с. 41–45]. – *О. П.*).

О. Камінчук в своїй статті, присвяченій 185-річчю від дня народження Т. Шевченка, зазначає з приводу Михайла Петренка:

«...Семантика думки – символу творчості розгортається у поезіях Миколи (*треба: Михайла. – О. П.*) Петренка, Маркіяна Шашкевича, Юрія Федьковича і стає одним з найхарактерніших символічних образів української романтичної лірики першої половини XIX ст. ... [201, с. 71]

...Саме поезіями Шевченка, перейнятими особистісно-психологічними мотивами самотності, чужини, пошуків долі ... починається ширше використання одномотивної композиції, яка в дошевченківській ліриці представлена поодинокими віршами Семена (*треба: Степана. – О. П.*) Писаревського, Левка Боровиковського, Амвросія Метлинського, Миколи Костомарова, Миколи (*треба: Михайла. – О. П.*) Петренка... [201, с. 74]

...Використання суб'єктивної форми авторського монологу в ліриці Шевченка перегукується з поезіями М. Петренка, майже всуціль написаними від автора...» [201, с. 75].

В книзі Т. Бовсунівської «Історія української естетики першої половини XIX століття» йдеться й про творчість Михайла Петренка:

«...«Сніп. Український новорочник» (1841) О. Корсуна вже був переповнений літературою романтичного спрямування: «Переяславська ніч», «Єврейські співанки», «Олень» М. Костомарова, «Думки» Петренка, «Українські повір'я», вірші Корсуна, «Вечорниці» Кореницького та ін. ... [202, с. 273]

...Чим більше романсова творчість відривалась від фольклору, тим більше ставала антиномічною, тобто містила в собі певні неузгодження як згадану тему. Зразок подібного романсу – «Дивлюсь я на небо» М. Петренка... [202, с. 296]

...Розвиток цієї антиномії знаходимо в усіх поетів-романтиків: Л. Боровиковського, О. Шпигоцького, І. Срезневського, М. Маркевича, А. Метлинського, М. Костомарова, О. Афанасьєва-Чужбинського, В. Забіли, М. Петренка, О. Корсуна та ін. ...» [202, с. 297–298]

Про поезію Михайла Петренка декілька слів знайдено і в дослідницькій статті М. Кодака:

«...Підставою для диференціації підрядних установок на рівні хронотопу виступає парціація часу й семантизація простору. Гомогенізації тут сприяє міфотермальна модель світу («з погляду вічності») та експансивність у освоєнні простору («Дивлюсь я на небо»)» [203, с. 10].

Відбулося наступне перевидання збірки «Застольные песни (после первой рюмки)». Як і в більш ранніх версіях, в книзі вміщено ті ж самі вірші Михайла Петренка:

– Дивлюсь я на небо. «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...» [204, с. 48]

– Взяв би я бандуру. «Взяв би я бандуру...» [204, с. 239] (*див. також* [173, с. 48, 239], [181, с. 48, 239] та [210, с. 48, 239]. – *О. П.*)

В книзі «Слов'янськ. Хто є хто» міститься згадка про Михайла Петренка:

«...український поет-романтик... закінчив Харківський університет. З 1849 року проживав з родиною в м. Лебедині і працював повітовим стряпчим. У Лебедині є вулиця М. Петренка» [205, с. 227].

2002 рік

К. Балабуха в літературно-містечковому альманасі українців Європи пише про Михайла Петренка, інколи посилаючись на Ю. Шереха:

«...Та найадекватнішого підшукає 44-го року «по своєму подобію» (хоч своє й буде в постійній зміні) і назве його «інший романтик, інший романтизм» – зб. «Третя сторожа», К., 1993. Інший – хай і з харківських – ніж «як більшість». А може, й «не як усі» – байронівського, чайльд-гарольдичного типу, автор хоч і не багатьох знаних творів, але одного безумовного шедевра, що десь, будучи переписаний між віршами Шевченка, був і надрукований у Кобзаревій добірці – «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю» – справді, конгеніальне. (Так іще «сплутають» хіба «Ще не вмерла» Чужбинського!).

Це Михайло Петренко (до речі, об'єкт і суб'єкт укладеного Шамраєм та зниклого в сталінській невіді 4-го тому «Харківських романтиків», – що там мало бути??) – із небагатьох, чий портрет невідомий, а тут не було навіть дати смерті, так що мало вірилось, як мені про батька: чи не об'явиться десь живим? Цю «розмитість» схильні були чути і в Петренковім «Думи мої, думи мої, Де ви подівались?» – ніби вторинному щодо «Кобзаря». Шерех там добачив більше опонування, антинаслідування.

Не конкретніша, «фольклорніша» романтика, переважаюча в більшості бездержавних тоді слов'янських націй, характерна й для України, а тип романтизму абстрактнішого, ближчого до Лермонтова, переспівуючого «Вечірній дзвін» (з Козлова чи, як і той – від англійця Т. Мура?). Тож не «реве та стогне Дніпр», не слобожансько-надпслянський пейзаж, а топос неба в основному творі – прихисток для відчуженої романтичної душі, заповненої таки світовою тугою, ейдос романтичної, а згодом і неоромантичної мрії, який Леся Українка проектувала *ins Vlau* – багатозначно: у блакить.

Дисонує парадигмі хіба тільки те, від чого пісенний варіант твору стерилізували, але аз грішний, хоч підсвідомо, таки заспівував початок третьої стофи, тепер же, чую, виводить її й Петренків земляк А. Солов'яненко: «Бо долі ще змалку здаюся не любий, Я наймит у неї, хлопцюга прибудний; Чужий я у долі, чужий у людей: Хіба ж хто кохає нерідних дітей?»*. Випадково-особисте? Автобіографічно – ні, але ментальний самокпин і націоносне, що в осерді «Шевченкового міфу» бачить Гр. Грабович. В отім сливе історіософським, як у преромантичній «Де ти бродиш, моя доле» – Петренкового в Харкові знайомця С. Писаревського, стильові обертони ніби берлескні, – але подібність либонь позірна: то іронія романтичного контрапункту, генетично ж тої самої, української долі й українців доль.

Хоча поділяємо Шерехів пафос: «у переборенні бурлескної, особливо плиткової в епігонів, «котляревщини», Петренко був послідовніший, ніж Шевченко. У створенні «чистої» дикції української поезії, не обтяженої реаліями побуту і щоденності, Петренко посів своє, окреме місце в історії літератури. В цьому велике принципове значення цього, зрештою, малого поета». Правда, переборення не було однолінійним. Власне, ми тут додали

дещо своє інтуїтивне, цитуючи із Шереха вже наведене якимось С. Крижанівським – майже однокашник Шевельова й хіба на сто літ молодші за звідсикашника Петренка. Крижанівський підсумовує: «Отож можна дійти висновку, – що істина десь посередині... особисто не бачу я у віршах Петренка ні наслідування, ні «антинаслідування» Шевченка» («Слово і Час». – 1993. – №11. – назва промовиста: «Михайло Петренко: вчора, сьогодні, завтра»)... [206, с. 227–228]

...Та й Петренкова музика сфер – Sphäremusik (що, може, й звідси дещо співзвучне: Шерех-бо, кілька разів розказавши про свій псевдонім, не прояснив як мовознавець етимології того кореня, – може, випадкового, може, багатозначного, – це лише суб'єктивні варіації за шевельовською ж тезою «слова як згустка асоціацій!» – «Сучасність», 1993. – №4. – С.84), так, «сферо-музика» Петренкових поетичних текстів заякорена в ріднім Слов'янську, взаєморезонансні вони й місцеві слов'янські дівчата, де «ходе хвиля по Осколу» (хоч і не «горами...підійма», а записано вже як народне аж на Київщині), тут, де козацька Савур-могила, де річка Торець...

А небо – воно скрізь небо, всіхне, вселюдське. Та ясні зорі й тихі води у кожному конкретному місці чи шемрають (шарм Шамрая?), чи шерхнуть по-своєму, по-своєму ословлюють як об'єкт і джерела – всенюку Слов'янщину й рідне місто. І не розпоршується ніщо безслідно в космосі, а хоч і найдрібнішим, та ж вічними корпускулами самозгустившись (і тільки так!) до пуанту-точки, дискретно, складається воно в зоряні акорди, пульсує надособисто й особистісно думкою-чуттям, як у сковородинській мудрості серця...» [206, с. 229–230] (*див. також* [194, с. 102–104]. – *О. П.*).

Відбулася перша спроба сил «слов'янського авторського дуєту» в освоєнні нової для них, але, мабуть, на їх погляд перспективної теми для самовираження та таке інше.

Текст статті був біографічного характеру і присвячений Михайлу Петренку, але, нажаль, автори забули (чи не знали), що Петренків багато на світі і не всі вони прямі родичі, це й привело їх до багаточисельних банальних помилок як у цій статті, так і в подальших більш об'ємних публікаціях.

Статтю було надруковано в книзі «Україна – життя моє» [207, с. 896–900], що, мабуть, спонукало авторів до написання якогось, більш об'ємного опусу (*див. також* [208] та [250]. – *О. П.*).

В цьому ж році в Слов'янську вийшла книга «Михайло Петренко «Дивлюсь я на небо ...»» [208], де йдеться про різні родини Петренків, які було помилково об'єднано авторами в одну, що й привело до сумних (одночасно й досить веселих) наслідків.

Вічується, що автори намагалися щось написати про слов'янський період життя Михайла Петренка та його батьків, але не впорались з банальними помилками своїх земляків-слідопитів-попередників. Замість того, щоб розпочати документальні дослідження, вони настирливо запропонували читачам купу сумнівних припущень, які не відкривають прямої, документально потвердженої покровності Михайла Петренка та інших Петренків, що мешкали на Слов'янщині, та ще й знаходяться поза елементарною логікою (*див. також* [207] та [250]. – *О. П.*).

Але в книжці, окрім плутанини навколо Петренків, які мешкали як у Слов'янську, так і, мабуть, десь поблизу, представлено й вірші Михайла Петренка, що, безумовно, є позитивом видання.

Вірші Поета подано згідно з виданням «Українські поети-романтики. – К., 1987» (*див.* [123, с. 286–306]. – *О. П.*).

В газеті «Життя Лебединщини» вийшла стаття В. Дудченка, де автор коротенько розглядає можливу зустріч Михайла Петренка з Кобзарем, яка начебто відбулася в 1859 році. На сьогоднішній день ніяких документальних підтверджень щодо зустрічі не знайдено [209, с. 3].

Збірку «Застольные песни (после первой рюмки)» було ще раз перевидано. Як і в попередніх виданнях, в книзі видрукувано ті ж самі два вірші Михайла Петренка:

– Дивлюсь я на небо. «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...» [210, с. 48]

– Взяв би я бандуру. «Взяв би я бандуру...» [210, с. 239] (*див. також* [173, с. 48, 239], [181, с. 48, 239] та [204, с. 48, 239]. – *О. П.*).

В збірці «Русские и украинские песни для души» представлено пісенний варіант вірша Михайла Петренка «Дивлюсь я на небо» [211, с. 187].

В газеті «Донеччина» вміщено статтю «Поет цікавий, талановитий» [212, с. 2] з посиланням на джерело: «І. Овчаренко. Йому жити у віках (Михайло Петренко). – Слов'янськ, 1997». Слід додати, що таку статтю І. Овчаренка з практично незмінним текстом було опубліковано значно раніше (1984 р.) в газеті «Комуніст» (див. [121]. – О. П.).

Також в статті наведено текст вірша Михайла Петренка «Дивлюся на небо...» (24 рядки) з циклу «Небо».

Статтю «Пам'яті поета-земляка» в газеті «Донеччина» було присвячено 185-й річниці від дня народження Михайла Петренка:

«У Слов'янську відзначено 185-річчя від дня народження Михайла Петренка...

...Науковий співробітник міського краєзнавчого музею Анатолій Шамрай зазначив, що саме вірш Михайла Петренка надихнув розробників герба і прапора Слов'янська використати сокола у міській символіці (*На гербі та прапорі міста Слов'янськ зображено орла, хоча в описах символіки на сайті міськради <http://www.slavrada.gov.ua/?view=gerald> йдеться про сокола. Див. також статтю-дослідження «Про Михайла Петренка та децю про птахів» на сайті www.дивлюсьянанебо.com. – О. П.*)

На урочистостях лунали вірші М. Петренка у виконанні ліцеїстів, а викладачка дитячої музичної школи Наталія Рамазанова виконала власну пісню про Слов'янськ на слова М. Петренка...» [213, с. 3].

В газеті «Українська мова та література» вийшла стаття, де було порівняно й проаналізовано деякі аспекти творчості Михайла Петренка та Тараса Шевченка:

«...Михайло Миколайович Петренко, відомий як автор слів пісні «Дивлюся на небо...», є чи не найцікавішою постаттю в поезії українського романтизму. Петренкова поезія є найбільш індивідуалізованою й інтелектуалізованою серед представників цього напрямку; вона майже позбавлена наслідування фольклорних зразків і дуже близька за стилем і тематикою до поезії фундаторів західноєвропейського романтизму. «Байронізм» Михайла Петренка зробив його першим в Україні творцем «нового ліричного жанру – медитативно-елегійного вірша з характерним для нього почуттям невдоволення повсякденним буттям, пориванням до небесних верховин». Втім, цей «байронізм» не був епігонським – у його основі лежить жива думка і живе, особисте переживання поета. Отже, маємо в даному випадку приклад самостійного розвитку української поезії – розвитку, який органічно вписується в загальноєвропейський контекст.

В історії української літератури М. Петренко, як і інші романтики, залишається в «тіні» велетенської постаті Тараса Шевченка, якому М. Петренко був майже ровесником. Втім у поезії останнього наявні глибоко оригінальні елементи, у першу чергу, на рівні світоглядної проблематики. Тому є актуальним зіставлення художніх світів двох поетів, яке б дозволило глибше зрозуміти особливості кожного з них.

Світоглядна й світопереживальна проблематика поезії Т. Шевченка складає певну органічну цілісність, яка характеризується внутрішньою структурою і сюжетністю, що були реконструйовані у відомому дослідженні Г. Грабовича. Слід зазначити, що досліджена Г. Грабовичем світоглядна структура – бінарна опозиція «ідеальної спільноти» і «соціальної структури» – так само, як і фундаментальний світоглядний «сюжет»: «золотий вік» («втрачений рай») – сучасність (спотворений стан) – повернення «золотого віку», – є спільним для Т. Шевченка і художньої міфопоетики західноєвропейських романтиків. Але ця поетика практично відсутня в поезії українських романтиків, оскільки вони залишаються зануреними в повсякденно-побутову народну свідомість; особисто-світоглядна проблематика – «гамлетівські питання» – у них не зустрічаються. Михайло Петренко є чи не єдиним винятком у цьому відношенні. З іншого боку, конкретне наповнення романтичної міфопоетики у М. Петренка є радикально іншим, ніж у

Т. Шевченка, хоча існують і спільні риси. Короткий огляд спільних і відмінних елементів романтичної міфопоетики М. Петренка і Т. Шевченка є предметом даної статті.

У М. Петренка досить розвинений такий компонент романтичної міфопоетики, як хронотоп «золотого віку», «втраченого раю». У його поезії цей хронотоп представлений в образі «малої батьківщини» – «Слов'янська»:

Ось-ось Слов'янськ! Моя родина!
Забилось серденько в грудях,
Пригнулись до землі коліна,
А очі плавають в сльозах!
Слов'янськ, Слов'янськ! Як гарно ти
По річці Тору, по рівнині
Розкинув пишні садки,
Квіти пахучі по долині
І так красуєшся собі!

Попри всю банальність художніх деталей в описі цього міста, психологічна реакція («пригнулись до землі коліна, а очі плавають в сльозах») свідчить про його сакралізований у свідомості поета характер. Ця сакралізованість акцентується тим, що весь навколишній світ виступає для поета винятково як царство горя: «В яких містах я не бував! Од моря і до моря. Блукаючи, пройшов я світ. Чого не бачив я? А більше горя...». Одночасно сакралізоване місце набуває рис «втраченого раю»: «Коли ж, коли, великий Боже, Мене пошлеш на рідний край, Де мав я радість, мав я рай». Втім, оскільки воно присутнє в сучасності, то цей «втрачений рай» асоціюється з піснями, які поет тут колись чув:

Давним-давно минулась та пора:
Но ви урізались так глибоко у серце,
Що думаю про вас – вернуться, як вперше,
Ті радості святі, які давно вплили,
В яких кохатися злі люди не дали...
Рай цілий радості і пекло мук
Пісні слов'янські, голос з того світа...

[Підкреслено мною – Т. Д.]

Паралельні місця ми знаходимо в поезії Т. Шевченка. Роль сакрального центру в Шевченковій картині світу виконує «іконне», за виразом Г. Грабовича, зображення Села:

Село! І серце одпочине,
Село на нашій Україні –
Неначе писанка село,
Зеленим гаєм поросло,
Цвінуть сади; біліють хати,
А на горі стоять палати,
Неначе диво. А кругом
Широколистії тополі,
А там і ліс, і ліс, і поле,
І сині гори за Дніпром.
Сам Бог витає над селом.
(«Княжна»)

Таке «іконне» село є для Т. Шевченка «втраченим раєм», про що нагадують як його відомі рядки про те, що «у тім раю я бачив пекло» («Сон»), так і наскрізний мотив шевченківської поезії – мотив втраченої, загубленої слави, волі і долі. Шевченкове переживання «пекла у раю» у М. Петренка стало окремою поетичною темою: він пише про себе як про того, хто зміг

Пекельні муки, радість раю
В душі своїй за раз спізнають.

Враховуючи метафорично-перебільшений, а також досить стандартний для романтизму характер цього мотиву, слід відзначити його паралелізм у двох поетів, – причому саме в М. Петренка він набув більш розгорнутої форми.

Отже, констатуючи єдність висхідної міфопоетичної матриці «втраченого раю» в обох поетів, звернемося до порівняння їхніх версій спільної основної теми поетичних рефлексій – «закинутості» (М. Гайдегер), самотності, сирітства, знедоленості людини у світі, що існує. Перша відмінність, яку ми помічаємо, порівнюючи художні концепції самотності у М. Петренка і Т. Шевченка, полягає в тому, що в першого поетичний образ самотності є безпосереднім вираженням життєвих колізій (нешчасливого кохання), у той час як у Т. Шевченка поезія самотності із самого початку стає поезією людської долі як такої, відриваючись від особистих обставин життя поета і стаючи автономною темою, яка безпосередньо відображає колізії загальнолюдського духу, а не тільки окремої душі. Характерно, що в Т. Шевченка першими образами самотньої душі стає не ліричне «Я», а об'єктивні жіночі образи («Причинна»,

«Катерина» тощо). Отже, у порівнянні з поезією М. Петренка, стає наочним те, що робить Т. Шевченка центром української культури: його здатність бути голосом вселюдського, загальнонародного досвіду, не замикаючись в обставинах особистого життя.

Натомість у М. Петренка висхідна світоглядно-поетична тема самотності й сирітства розвинена в рамках дуже традиційного сюжету нещасливого кохання:

Коли б ти знала, що терплю,
Яку несу на серці муку,
Як ізгадаю про розлуку, –
Ножем пробила б грудь мою,
Щоб я не жив, не бачив світу,
Такого горя не терпів
І більше вдруге не любив!

Цей сюжет охоплює у своїх різних варіаціях більшість віршів М. Петренка. Крім того, тема сирітства і самотності розвинена у сюжеті вірша «Батьківська могила» – сюжеті втраченого батька, який є дуже мало розповсюдженим в романтизмі і є характерним для народної свідомості з її загостреним почуттям живого зв'язку з предками:

Іду, горюючи, іду
Шукати батьківську могилу;
А де її самотную найду –
Так там заляжу та й загину.

Тема фатальної розлуки з іншою людиною – чи то кохана, чи то батько – не означає зануреності в примітивну повсякденну свідомість – навпаки, у цих сюжетах розвинене головне художнє відкриття романтизму – проблема трагічного розколу між людиною і людиною, людиною і світом – і розколу в самій людині як наслідку двох перших. Романтизм вперше показав трагізм стосунків з Іншим, трагізм, що руйнує органічне, безпроблемне світовідношення людини. Як пише один з найавторитетніших сучасних філософів Х. Яннарас, «Інший – єдина можливість взаємності нашого зв'язку із світом. Він є лицем світу, логосом кожної перед нами-розвернутої сутності. Логос, який звертається до мене і закликає мене до вселенського співіснування. Він обіцяє мені світ життя, чудову прикрасу всецілісності». Якщо у М. Петренка образ Іншого розгортався за традиційною побутовою моделлю, то у Т. Шевченка

образом Іншого стає народ і Україна, що зумовлює профетичний характер його поезії.

Принципова різниця двох підходів до художньої рефлексії людської долі – індивідуалістичної у М. Петренка та загальнолюдської, соборної у Т. Шевченка – визначає і різницю образного втілення третього сюжетного компонента романтичної міфопоетики – «поверненого раю». Порівняймо репрезентативні щодо цього компонента тексти обох поетів.

М. Петренко:

Не все гудуть буйні вітри,
Не все стогне море;
Отак в серці після лиха
Не вік живе горе.
Настає свята година
Та свята минута:
В тую пору не наляже
На серденько смута
І на душі тихо стане,
Як там під зірками;
Тоді, тоді невідоме
Щось робиться з нами!
Душа, очі, наше серце
Так і льнуть до неба;
Тоді чоловік спізнає,
Що молитися треба!

Т. Шевченко:

І спочинуть невольничі
Утомлені руки,
І коліна одпочинуть,
Кайданами куті!
Радуйтеся, вбогодухі,
Не лякайтесь дива, –
Се Бог судить, визволяє
Долготерпеливих
Вас, убогих. І воздає
Злодіям за злая!...
... А раби тими шляхами
Без гвалту і крику

Позісходяться докупи,
Раді та веселі.
І пустиню опанують
Веселії села

(«Ісаія. Глава 35. (Подражаніє)»).

Хоча принцип вирішення життєвих суперечностей у М. Петренка не набуває такого вселюдського і профетичного звучання, як у Т. Шевченка, з іншого боку у нього є глибоко ориганільна художня ідея цього вирішення, певною мірою альтернативна шевченківській. Це ідея містичного злиття із Всесвітом, «небом», яке ставить людину вище не тільки від повсякденних негараздів, але й самого трагічного розколу людини й світу, про який йшлося вище. Вже в щойно цитованому вірші М. Петренко виказує свою глибинну інтенцію; «свята мінута» духовного катарсису, перемога над трагічністю життя має вираз в тому, що душа, очі і серце «так і льнуть до неба», а вже звідси народжується молитва до Бога, який має небо за свій «престол». М. Петренко був першим в українській поезії, хто акцентував і художньо освоїв елемент глибинного, містичного споглядання природи, – елемент, який був одним з наріжних каменів західноєвропейського романтизму, набувавши класичних форм у Гете, Новаліса і Шеллінга. Тому не дивно, що пісня «Дивлюся на небо...» стала фактично народною: народ таким чином знайшов вираження для одного з елементів свого світогляду, який до того не мав глибоко поетичної обробки. (Наприклад, про небо йдеться у 21-й пісні «Саду божественних пісень» Г. С. Скороводи, але лише дотично і негативно, як про місце, де щастя також не знайти). Але й після життя М. Петренка, як і у його сучасників, ця поетична тема залишалася нерозкритою.

У вірші «Чом не заплакати мені?» розкривається внутрішня логіка звернення ліричного героя М. Петренка до небесного споглядання, що виявляється пов'язаним з тим висхідним мотивом самотності і сирітства, про який вже йшлося. Поет говорить:

Ох, видно, припнеться мені
Нести на небо мою тугу,
І там перед Богом розказать
Мою любов, земнії скорбі...

Отже, «небо» означає місце зустрічі з Богом як з абсолютним Іншим, який може зрозуміти те, що не можуть зрозуміти звичайні люди; тільки Він може позбавити вічної нудьги і самотності:

І вірю я, що там мене
Ніхто безумним не назве,
Ніхто, ніхто не посміється
З моїх скорбей, печалей серця,
І так любов мою земну
Я за могилу понесу
Не як той гріх, як правду тую,
Угодну Богу і святую...

Однак саме в цю мить сподівання на надприродне, небесне вирішення життєвої самотності в душу поета вкрадається фатальний, неминучий сумнів:

Но я боюсь отес сказать:
Коли ж і там з любов'ю муки
Не знають, як і тут, розлуки,
То страшно жить і умирать!

Цей «гамлетівський» сумнів повертає поетові смак до земного життя. В останньому з віршів М. Петренка ми знаходимо зовсім іншу модель вирішення життєвих суперечностей – активну дію. Втім, ця дія так само розгортається в межах традиційного фольклорно-побутового сюжету: здобуття коханої козаком, за якою він сміливо вирушає за Дніпро, за кордон, «у Польщу». Життєва ситуація, що знайшла відбиття в поезіях М. Петренка, має, таким чином, певний внутрішній сюжет, внутрішню логіку вирішення, у межах якої небесне споглядання є лише моментом, але, як ми пересвідчилися, моментом найоригінальнішим і найцікавішим. Для порівняння слід відзначити, що в Т. Шевченка немає подібних сумнівів щодо своєї посмертної долі.

У відомому вірші «14 февраля», написаному перед смертю, поетові бачиться загробне життя у вигляді простого переносу поцейбічних ідеалів у вічність:

...над Стіксом, у раю,
Неначе над Дніпром широким
В гаю – предвічному гаю,
Поставлю хаточку, садочок
Кругом хатини насаджу...
Дніпро, Україну згадаєм...

Отже, слід зазначити, що безпроблемність Шевченкового бачення потойбічного життя не є сильним місцем його поезії; М. Петренко пішов далі в художніх рефлексіях цього предмету.

Цікаво порівняти сумніви М. Петренка із сумнівами шекспірівського Гамлета в їхніх роздумах про смерть, щоб зрозуміти оригінальність українського поета. Гамлет у відомому монолозі «Бути чи не бути?» про смерть говорить, зокрема, таке:

Чи не жаданий
Для нас такий кінець? Заснути, вмерти.
І спати. Може, й снити? Ось в чім клопіт:
Які нам сни присняться після смерті,
Коли позбудемось земних суєт?
Ось в чім вагань причина. Через це
Живуть напасті наші стільки літ.

Отже, на перший погляд, сумніви ліричного героя М. Петренка і шекспірівського Гамлета є схожими, – але мають вони і суттєву різницю. Вона полягає в тому, що для Гамлета смерть є не більш, ніж сном, хоча цей сон може бути поганим і неприємним, натомість для М. Петренка, – смерть може стати продовженням цілком реальних любові й муки. Звідси важливий висновок: любов має перемогти ще в земному житті; не треба сподіватися на смерть як на вирішення усіх мук і суперечностей. У цьому контексті слід зрозуміти той справжній гімн небесному спогляданню, який, на нашу думку, належить до перлин української поезії:

Скрізь, Боже, як тихо, і в серденьку тихо,
Його не тривоже ні думки, ні лихо,
А тільки кохає небесна музика,
І легко колише вона його стиха.
Душа моя в небі, як ніч, простяглася,
Глибоко, глибоко змією впилася
І п'є не нап'ється і серцем, й очами
Тій радості вволю, що вище над нами.
І сам я не знаю, якась-то сила,
Так легка для мене і серденьку мила,
К далекому небу і серцем, й очами
Мене прикувала, мов тими цепами.
Цепи сі не тяжкі, не тяжка неволя,
Багацько раз лучче, чим людська доля.

Коли б було можна вік в неї зостатись,
 Не здумав ніколи б до волі вертатись.
 Дивлюсь, а не маю тії в себе мочі,
 Щоб вирвати з неба і душу, і очі:
 Бо дуже завидне їх в небі кохання,
 І горе найгірше із ним розставання;
 Бо знаю: як небо очима покину,
 Душею у горі, в тумані загину, –
 То зараз у мене невідома мука
 Підступить під серцем, і серце застука!

Цей гімн спогляданню, містичному єднанню з небом і Всесвітом слід, як нам здається, розуміти як досвід подолання смерті, як модель перемоги над смертю ще за земного життя. Якщо трагедія Гамлета, між іншим, була в тому, що він жив як уві сні і намагався пробудитися, то українському поетові вдалося дати картину такого пробудження людської душі, коли вона відчуває себе єдиною з усім суцим і тому невмирущою.

У Т. Шевченка був свій образ пробудження душі, який знайшов втілення в містичному видінні воскресіння народу:

Заспіваю, – розвернулась
 Висока могила,

Аж до моря запорожці
 Степ широкий вкрили
 («Гайдамаки»)

Отже, якщо поетична творчість Т. Шевченка несе в собі своєрідну «метаісторію» (Г. Грабович), тобто певну граничну образно втілену схему історичного буття народу і людства, то в М. Петренка ми знаходимо своєрідну «метапсихологію» – образно втілену схему граничних станів людської душі й переходів між ними: земне страждання, небесне звільнення, загадковість потойбічного буття, парадоксальне поєднання страждання («аду») і щастя («раю») як атрибутивна риса земного буття, відважна дія як спосіб наповнення смыслом земного життя. Всі ці елементи є глибоко традиційними – втім, вони складають езистенційну діалектику внутрішнього світу людини, яка актуалізується у добу модернізації культури, пов'язаної зі становленням індивідуалізму. Характерно, що М. Петренкові, на відміну від Т. Шевченка, ще не є притаманними дві сутнісні риси культури романтизму,

як їх формулює Д. Наливайко: 1) «світ романтизму – це світ, розміщений у полі історії і підвладний їй, а історизм – засаднича категорія світосприйняття і творчості романтиків»; 2) «великого значення набуває категорія майбутнього». Петренкова поезія позаісторична; домінантою в ній є минуле і сучасне – актуальна мить буття. Натомість у М. Петренка є акцентованою більш глибока сутнісна риса цієї культурної доби – «ідентифікація авторської особистості з творчістю, що є специфічною з'явою доби романтизму». Це дозволяє зарахувати М. Петренка до раннього, наївно-сентиментального типу романтизму, а Т. Шевченка – до пізнього, рефлексивно-реалістичного. Втім, ці два типи є взаємодоповнюючими, хоча неможливо заперечувати прогресивність і більшу змістовність другого з них.

Дуже характерним для співвідношення двох вказаних типів творчості є різниця у розробленні теми «Думи мої, думи мої...» у двох поетів. Порівняємо.

М. Петренко:

Думи мої, думи мої,
Де ви подівались,
Нащо мене покинули,
Чому одцурались?
Покинули, загинули
Десь-то за морями;
Не вимолю, не виплачу
Словом, ні сльозами...

Т. Шевченко:

Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами!
Нащо стали на папері
Сумними рядами?..
Чом вас вітер не розвіяв
В степу, як пилину?
Чом вас лихо не приспал
Як свою дитину?

Якщо для Т. Шевченка вже відбулося авторське рефлексивне ставлення до власного тексту, то у М. Петренка ще спостерігається отождоження внутрішнього життя і думки з їхніми зовнішніми проявами. Тому втрата натхнення, «думи» переживається як

втрата самої душі й викликає страждання. З іншого боку, це дозволяє ліричному героєві М. Петренка відчувати «думку», свій внутрішній світ як невідчужувану сферу особистості, як автономну сферу життя, у якій вона може знайти собі опору («Єсть у мене, козака, Не про вас голубка, – Пишна, гарная така: То козацька думка»). З цього органічно випливає здатність знаходити спокій у небесному спогляданні – бо небо виступає символом автономного світу, незалежного і вищого від землі. Своєрідна «поезія неба», небопоклонство не є наївним пантеїзмом – навпаки, воно є проявом відкриття автономного духовного світу особистості, – відкриття, яке відбулося в ранньому романтизмі.

Таким чином, в особистостях М. Петренка і Т. Шевченка ми спостерігаємо втілення двох творчих типів – ранньо-романтичного і пізньоромантичного. Перший характеризується загостреним переживанням автономності особистого душевного світу і тенденцією до вирішення життєвих суперечностей у містичному єднанні із Всесвітом. Другий характеризується радикальною історизацією: тут поет стає голосом народу, голосом вселюдської правди; його власна особистість органічно і містично єднається не із Всесвітом як таким, а, в першу чергу, з соборною душею народу і людста. Цією різницею творчих типів визначаються і розбіжності у розробленні конкретних світоглядно-поетичних тем двома поетами. Втім, між цими типами існує органічне взаємодоповнення, у контексті якого чіткіше виступають переваги кожного з них...» [214, с. 4–5].

Вийшла книжка «Славянск», де розповідається про історію й сучасність міста-курорта. Третя сторінка декорована словами вірша Михайла Петренка:

«Слов'янськ, Слов'янськ! Як гарно ти
По річці Тору, по рівнині
Розкинув пишнії садки,
Квіти пахучі по долині
І так красуєшся собі!»

[215, с. 3].

2003 рік

В газеті «Літературна Україна» міститься стаття про Михайла Петренка, уривок з якої наводимо:

«...А ось про те, що й ми, українці, маємо свої шлягери (даруйте, популярні пісні, хоч визначення це й описове), безсмертні речі, створені простими, майже нікому не відомими авторами, яким (пісням) і сто, й більше років, не віддаємо. А згадаймо хоча б Михайла Петренка...

...Михайло Петренко – поет, автор загалом однієї неймовірно популярної пісні, що на віки збагатила і наші душі, і нашу культуру, а відтак збезсмертила й творця, котрий все одно залишається – як за життя, так і тепер, – незнаним...

...Наш поет, від природи ненав'язливий, некрикливий, як кажуть, без претензій, не вмів себе показати й подати, тримався переважно тіні, ховаючись од світу в своїх мріях, як перепел у хлібах. Будучи аж надто скромним (а скромність, як уже доведено, чи не найбільший ворог здібних людей, бо де скромність, там невезіння, що прирікає навіть талановитих на передчасне забуття), ріс тихим, мрійливим юнаком, який любив усамітнення, роздуми (тож і поезія його переважно медитативна), уникав галасливих компаній чи різних там походеньок і таки домігся свого. Його, поета з Божою іскрою, практично мало знали як за життя, а по смерті й поготів... Михайло тяжко сприймав зло та несправедливість, на що споконвіку була щедрою матінка Земля. Тому в його творчості омріяні небеса – поселення богів – виступають антиподом «брудної» землі. Не знаходячи того, про що мріяв на землі, поет звертав свої погляди на небеса. Критика зазначала, що небо – це вимірний уявний світ поета, в який він «тікав» від злої долі і людей, від земного життя, що завдавало болю і печалі. Йому здавалося, що тільки там, у позахмар'ї, в незнаній голубизні та чистоті, і є те, чого бракувало на землі. Але поетові туди дістатися було зась. Лише у мріях. В реальності ж... От якби крила... Але Бог не дав людині крил. І самітник-поет, «...окутавшись серпанком романтики, намагається витати над землею, у хмарах, у створеному ним дещо ілюзорному світі...» (Г. Нудьга).

Бо долі ще змалку здаюся я не любий,
Я наймит у неї, хлопцюга прибудний:

Чужий я у долі, чужий у людей...
 Хіба ж хто кохає нерідний людей?
 (треба: дітей.. – О. П.)

Все це, звісно, поетична уява, перебільшення, гра під настроїв, але як наслідок – у поета і з'явився цикл «Небо» з трьох віршів, одному з яких судилося стати щасливим. І цю річ у різних виданнях іменували по-різному: то «Небо», то «Недоля» – і лише згодом вона стала називатися, як її й нині знають мільйони (не згадуючи прізвища творця): «Дивлюсь я на небо».

Поета-романтика і мрійника немає на цьому світі вже 140 років, а пісня його лукає:

Дивлюсь я на небо, та й думку гадаю:
 Чому я не сокіл, чому не літаю?
 Чому мені, Боже, ти крилець не дав?
 Я б землю покинув і в небо злітав...

«Дивлюсь я на небо», написана у 1840 році, вперше, разом з кількома іншими творами поета, з'явилася в альманасі «Сніп» (уклав С. Корсун) (*мабуть, треба: О. Корсун. – О. П.*) у Харкові в 1841-му і потім передруковувалася багато разів – у різних збірниках, альманахах, хрестоматіях, пісенниках. Первісну мелодію склала Людмила Александрова (дочка поета В. Александрова...)

...

...І відразу ж вона (*пісня. – О. П.*) стала неймовірно популярною в Україні. Та такою славетною, істинно народною, що дехто з критиків навіть засумнівався в авторстві нікому до того не відомого М. Петренка – як наприклад, С. Огоновський. В «Історії літератури руської» (Львів, 1889) він обізвав поета «домонтарем». Хіба, мовляв, міг домонтар написати таку пісню? (Домонтар – домосід, домонтарство – домосідство).

Домосідом-домонтарем таки й був Михайло Петренко за життя. Але ж істинна поезія – завжди велика самотниця, а це і є домосідство. Щоб писати щемку лірику, не потрібні мітинги, трибуни й добірні товариства, які нині збивають з пуття деяких поетів («Хто багато говорить, той мало творить», – застерігав ще Номис). Тут уже треба вибирати щось одне. Михайло Петренко був домонтарем у кращому розумінні цього слова, бо тільки в медитативному стані, у роздумах, спогляданнях та мріях і могла народитися поезія «Дивлюсь я на небо».

Хоча, звісно, самого одинацтва ще мало для створення чогось вартого уваги сучасників і нащадків. На небо всі дивляться. Господи, скільки ж ми за життя дивимося на небесну сферу над головою! Хто дивиться (чи дивився), очікуючи манни небесної, хто перебував од щастя на сьомому небі, хто неначе з неба впав, хто, даруйте, небо коптив та пальцем у нього попадав, хто рай там шукає, а він, Михайло Петренко, як подивився на нього, то ми ось уже більш як півтора ста літ співаємо його пісню, хоча сам він, як і раніше, залишається нікому не відомим.

Літературознавець Агапій Шамрай писав свого часу, що Михайло Петренко (серед молоді – найцікавіша постать) «свою літературну кар'єру розпочав і скінчив у харківських альманахах і після того, як припинилося видання «Южного русского альманаха» з новими творами в друкові не з'являвся. Причини раннього закінчення поетичної кар'єри Петренка нам не відомі».

Невезучим він був у житті. Навіть з прізвищем йому не поталанило: Петренків, як і Іваненків, – пів-України. Найпоширеніше прізвище (перепрошую, серед нинішніх членів НСПУ є кілька Петренків). Розпочав він зненацька, наче нізвідки виринув, і так само зненацька й урвав свій стрімкий поетичний злет. Чому? З якої причини? Це й справді загадка, таємниця, яку нам не дано розгадати.

У передмові до збірки М. Петренка (із В. Забілою під однією обкладинкою) критик Григорій Нудьга, зазначивши, що М. Петренко належить до маловідомих поетів і що він якось швидко зійшовши зі сцени літературного життя, наголошує, що «доля його творів неординакова: більшість віршів... не привернула увагу читача, зате поезії «Дивлюсь я на небо», «Туди мої очі», «Ходить хвиля по Осколу» стали загальноновизнаними як пісні, і тепер уже їх співають, не згадуючи автора. І це, може, найкращий, вічно живий пам'ятник поету, бо дати народну пісню – значить у віках жити з ним, розмовляти і ділитися своїми почуттями».

Парадокс. Маловідомий, але на віки...відомий. Простий смертний, а здобув безсмертя. І пісня його лунатиме вічно, поки хоч один українець у світі білому буде сущий. І цю воістину безсмертну пісню (за новітнім визначенням, шлягер) написав загалом нікому не відомий – ні тоді, ні тепер, любитель поезії. Виходить, відомість – це ще не все. Бо вона різною буває: знаємо й таких «відомих», яких насправді ніхто й не знає.

А втім, якось була висловлена і така, безумовно, спірна думка про те, що Михайло Петренко не лише збагатив рідну літературу своїми творами (це так), а й у своїх поезіях підніс українську мову до вершин творчості Пушкіна і Лермонтова, що він «вучил еє (поезію) малоросійському языку и волей-неволей заставил еє петь...»

І хто її, більш як упродовж півтора ста літ, не виконував і не виконує! У різний час її співали – і співають нині – в басовому ключі, баритоновому, теноровому ціла плеяда видатних виконавців: Модест Менцинський, Михайло Микиша, Олександр Мишуга, Михайло Донець, Анатолій Солов'яненко (це був чи не його коронний номер!), Андрій Іщенко, Микола Шопша, Андрій Кикоть, Андрій Романенко, Олександр Гурець, Михайло Дідик, Дмитро Гнатюк, Іван Козловський, Борис Гмиря, Володимир Гришко, Микола Кондратюк і аж до наймолодшого Ігоря Борка. І цей список золотих голосів України, які чарували нас піснею «Дивлюсь я на небо», можна ще і ще продовжувати.

Є така поговорка: багато балакав, та мало сказав. У випадку з Михайлом Петренко вийшло навпаки: мало і недавго писав, але зумів багато сказати і сказати навічно. І сьогодні, чуючи пісню «Дивлюсь я на небо» (слухаєш вкотре, а все одно наче вперше її відкриваєш), ловиш себе на відчутті, що Михайло Петренко насправді живий, бо ніколи й не помирав, він наш сучасник, хоч його шедевр уже й пішов 163 рік! А живе він там, куди за життя поривався: на небі» [216, с. 7].

В книзі В. Капустіна «Одна на цілий світ» вміщено художній нарис про творця пісні «Дивлюсь я на небо» Михайла Петренка [217, с. 21–25].

Вийшла книжка І. Овчаренка «Муза святих гір», де було наведено уривок із циклу «Іван Кучерявий» Михайла Петренка (частина 3, 24 рядки):

«...Не вій, вітре, не вій, буйний...
...І нікому старесенькій
Порадоньки дати...»

[218, с. 26].

П. Жур в книзі «Труди і дні Кобзаря» коротенько пише про можливу зустріч Т. Шевченка та М. Петренка, яка теоретично могла відбутися в 1859 році [219, с. 363–364].

Було перевидано «Історію української літератури» Д. Чижевського. Тексти про Михайла Петренка не відрізняються від видання 1994 року [158, с. 385–386], тому тільки нагадуємо про це перевидання – [220, с. 439, 440] (*див. також* [66, с. 409, 410] – *О. П.*).

В енциклопедичному довіднику «Сумщина в іменах» про Михайла Петренка було написано так:

«...Друкувався в харківських альманахах «Молодик», «Сніп», «Южный русский сборник». Автор віршів (цикл «Небо», вірші «Дивлюсь я на небо», «Туди мої очі» покладені на музику композитором Л. Александровим), драми «Панська любов» (1843, не збереглася), поеми «Іван Кучерявий», лібрето кількох опер (не збереглися). Товаришував з І. Срезневським, І. Розковшенком, Л. Боровиковським, С. Писаревським, В. Забілою та інш...» [221, с. 348].

В газеті «Товарищ» було надруковано невеличку художню історію написання вірша «Дивлюсь я на небо» Михайлом Петренком.

В статті також наведено слова та ноти пісні [222].

2004 рік

В книжці І. Овчаренка «Слов`янський сокіл» про творчість Михайла Петренка мовиться наступне:

«...І, нарешті, про Михайла Петренка-пісняра. Бо саме пісні донесли нам ім'я поета, незважаючи на морок забуття, і утвердили його в українській пісенній літературі, в народному мистецтві, а також у пам'яті людей.

Першою, звичайно, в його доробку є пісня «Дивлюсь я на небо...», яка виникла на основі петренківської поезії «Недоля». Покладена на музику донькою українського поета В. Александрова Людмилою, пісня швидко стала популярною у всіх кінцях України, а потім і в Росії, багато разів публікувалась у різноманітних антологіях, збірниках, хрестоматіях і пісенниках. Пізніше її аранжував відомий український композитор Владислав Заремба (1833–1902). Він відомий як автор музики до ряду поезій Т. Г. Шевченка, фортеп'яних п'єс, обробок українських народних пісень.

Письменник В. Чемерис у статті «Вічна тайна Михайла Петренка...», опублікованій в «Літературній Україні» 20 березня 2003 року, справедливо вказує на величезну популярність пісні «Дивлюсь я на небо...», яка має повне право називатися шлягером. Автор наводить таку цікаву аналогію: «Наші сусіди – близькі й далекі – вміють шанувати не лише визначені таланти (не кажучи вже про геніїв), що цілком зрозуміло, а й скромних авторів однієї – лише однієї! – пісні, проте такої, котра, на століття ставши популярною, збагатила культуру. Хоча сам творець такого шедевру, можливо, так і не став явищем вітчизняної літератури чи культури, залишившись невідомим широкому загалу. Ось хоча б та ж Росія. Наприкінці минулого року тамтешні газети подали як сенсацію інформацію про те, що їхньому «знаменитому новорічному шлягеру виповнилося 100 років». Виявляється, справді широковідомій пісеньці «В лесу родилась ёлочка, в лесу она росла...», що її створила нікому не знана (як тоді, так і тепер) Раїса Кудашева (померла в 1964 році), виповнилося 100 літ. Чим не привід для гордоців? Росія пишається загалом поетесою любительського рівня, яка написала (майже випадково) немеркнучий твір, що став шлягером. Подібні приклади знайдуться в будь-якій країні, яка дбає про свою культуру і про тих, хто її збагачував, незалежно від міри їхнього обдарування та популярності...»

А пісня «Дивлюсь я на небо...» лунає в Україні і далеко за межами багато-багато років. Про її популярність згадуваний автор пише:

«І хто її, більш як упродовж півтораєста літ, не виконував і не виконує! У різні часи її співали – і співають нині – в басовому ключі, баритоновому, теноровому ціла плеяда видатних

виконавців: Модест Менцинський, Михайло Микиша, Олександр Мишуга, Михайло Донець, Анатолій Солов'яненко (це був чи не його коронний номер!), Андрій Іщенко, Микола Шопша, Андрій Кикоть, Андрій Романенко, Олександр Гурець, Михайло Дідик, Дмитро Гнатюк, Іван Козловський, Борис Гмиря, Володимир Гришко, Микола Кондратюк і аж до наймолодшого Ігоря Борка. І цей список золотих голосів України, які чарували нас піснею «Дивлюсь я на небо...», можна ще і ще продовжувати».

Хочеться спростувати розхоже твердження авторів путівників, нібито вірш «Недоля» написаний у Святих Горах. М. Петренко в той час закінчував університет, брав активну участь у літературному й мистецькому житті Харкова, а головне – в літературі для такого твердження немає жодних підстав...» [223, с. 37–40].

Далі в книжці надається текст автора «Житель села Рубці ... написав композитор А. Немировський (*треба: О. Немировський. – О. П.*)», який наводився раніше в газетній статті [140, с. 5].

«...У другій половині ХІХ століття на слова Петренка з'явилась ще одна пісня – «Ходить хвиля по Осколу», записана як народна. Вона покладена на музику його вірша «Недуг».

Довгий час текст згаданої пісні знайти в літературі не вдавалось. Лише недавно виявилось, що в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії Національної академії наук України вона є. На моє прохання її люб'язно надіслав завідуючий відділом М. Назяк, вказавши, що пісня «Ходить хвиля по Осколу» записана на Київщині українським письменником і фольклористом Т. А. Зінківським (1861–1891). Вона була опублікована в «Этнографических материалах» Б. Д. Грінченка, том ІІІ за 1899 рік. Правда, упорядник збірки поезій Віктора Забіли та Михайла Петренка Г. Нудьга чомусь у примітці вказує, що записана на Харківщині.

І кілька слів про вірш М. Петренка «Як в сумерки вечірній дзвін». Він є переспівом російської пісні «Вечерний звон» І. Козлова, раніше перекладеної ним з англійської поезії Томаса Мура «Those evening bells». В Україні цю пісню співали в переробці слобожанського поета В. Александрова...

Творчість М. Петренка розвивалась під впливом Т. Шевченка та І. Котляревського. І все ж його твори є талановитими, оригінальними.

Можливо, тому, як говорив дослідник творчості М. Петренка львівський літературознавець Григорій Нудьга, «... поезії «Дивлюсь я на небо», «Туди мої очі» («Де Крим за горами») і «Ходить хвиля по Осколу» стали загальнознаними як пісні, і тепер уже їх співають, не згадуючи автора. І це, може, найкращий, вічно живий пам'ятник поету, бо дати народну пісню – значить, у віках жити з ним, розмовляти і ділитися своїми почуттями...» [223, с. 41–42].

В. Дудченко в газетній статті «Мелодія Шевченківської пори» так писав про творчість Михайла Петренка:

«...У кожній пісні є своя біографія. І чим значиміша пісня, тим цікавіша історія її створення. Багатьом із нас запала душу мелодія досить поширеної пісні «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю». Як тільки почую її, відразу налаштовуюся на ліричну хвилю і подумки здіймаюся соколом у небесну височінь.

Про цю пісню мені довелося читати дивовижні речі. Мабуть, не випадково саме вона була улюбленицею багатьох видатних співаків України, у тому числі і нашого земляка Народного артиста колишнього Радянського Союзу Бориса Романовича Гмирі.

У кінці 40-х років у виконанні Бориса Романовича пісня уперше прозвучала на Всесоюзному форумі майстрів вокального мистецтва у Москві, а незабаром вона стала однією з улюблених пісень Генсека і вождя всіх народів. Не випадково у день 70-річчя Й. В. Сталіна на урочистому обіді, що відбувся на його честь у Кремлівському палаці, її співав для вождя і гостей з усього світу тодішній студент Київської консерваторії, а згодом лауреат і Народний артист Дмитро Гнатюк.

Одного разу мені пощастило слухати «Дивлюсь я на небо» на фоні прямого репортажу про посадку американських астронавтів на поверхню Місяця. А вже пізніше лебединці з подивом довідалися, що автор слів цієї пісні, поет Шевченківської пори Михайло Петренко...

...Як добре, що час не в силах витравити з людської пам'яті святе. Не менш відомі ще кілька народних пісень на слова М. М. Петренка, у тому числі і «Взяв би я бандуру».

Музичні та літературні дослідники продовжують пошуки матеріалів про пісню Петренка «Дивлюсь я на небо». Досі вважали,

що музику до неї написав український композитор В. І. Заремба. Був період, коли допускали, що мелодія пісні народна, а Владислав Іванович зробив тільки оранжування, тобто обробку...

...У роки навчання в університеті Петренко подружився і зблизився з студентом Олександром Корсуном, який теж писав вірші і в 1841 р. упорядкував та видав літературний альманах «Сніп», у якому вмістив вірші багатьох поетів, у тому числі свої і Михайла Петренка, а також фольклорний та історичні матеріали. Був тут і вірш «Дивлюсь я на небо».

Перший номер альманаху привернув увагу літературної громадськості. Серед шанувальників художнього слова був і місцевий лікар і письменник, який працював у Харкові, Володимир Александров. Щойно з Варшави повернулася його дочка Людмила, яка закінчила композиторський відділ. Саме цей вірш і надихнув дівчину написати до нього музику.

«Сніп» відіграв неабияке значення у збиранні українських літературних сил. Альманах також надрукував переклади творів зарубіжних авторів. Він одержав чимало позитивних відгуків у російській періодичній пресі. Музика Людмили Александрової дала пісні «Дивлюсь я на небо» путівку в життя, і вона швидко стала народною. Про маловідому молоду композиторку незабаром забули. Авторство пісні приписали композитору В. І. Зарембі. З часом пісню оранжував відомий український композитор Яків Степовий. Про це докопалися в обласному архіві харківські пошуковці.

Твори Петренка були співзвучні поезії Т. Г. Шевченка, який листувався з харківським видавцем Олександром Корсуном, що готував до видання другу книгу альманаху «Сніп». У січні 1842 р. Шевченко надіслав Корсуну для опублікування уривки з поеми «Мар'яна-чорниця» і вірш «Вітер з гаєм розмовляє», але другий том «Снопа» так і не вийшов.

Хоча Шевченко і Петренко жили у різних місцях і на чималій віддалі один від одного, їхні твори багато в чому перегукувались. Це не випадково вони у своїй творчості обидва пережили період романтизму. Їхні твори були сповнені болем і відчаєм за поневоленого кріпацтвом сільського трударя...» [224, с. 3].

В енциклопедії «Співоче поле України» є стаття про Михайла Петренка:

«...Поет-романтик. Закінчив 1841 р. Харківський університет. Автор поезій, які стали народними піснями: «Дивлюсь я на небо», надрукована в 1841 р. (музику написала Людмила Александрова, а найбільш поширене аранжування – Владислав Заремба), «Туди мої очі», відома як «Взяв би я бандуру» після доопрацювання композитором А. Немировським (*треба: О. Немировським. – О. П.*)» [225, с. 376].

В бібліографічному довіднику про Михайла Петренка наведена така довідка:

«...Навчався у Харківському університеті, який закінчив 1841 р. Зі спадщини поета збереглося лише близько 20 віршів, зокрема цикл «Небо». Основні мотиви цього циклу – нарікання на долю, на тяжке життя людини. Твори М. М. Петренка друкувалися в харківських альманахах «Молодик» і «Сніп» та ін. Драма «Панська любов» не збереглася. Вірші «Дивлюсь я на небо» та «Туди мої очі» увійшли у скарбницю української культури як народної пісні...» [226, с. 151].

В підручнику В. Горпинич «Морфологія української мови» поезія Михайла Петренка «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю» згадується як результат народної творчості [227, с. 207].

2005 рік

За редакцією академіка М. Жулинського вийшла «Історія української літератури XIX століття» [228]. Тексти про творчість Михайла Петренка в цьому виданні залишилися без принципових змін в порівнянні з тими, що зустрічалися в тритомнику «Історії української літератури XIX століття» 1995 року (Т1 – [166], Т2 – [170] та Т3 – [174]), тому що за ці десять років не було зроблено нових знахідок стосовно творчості й біографії Михайла Петренка.

Лише надамо посилання на тексти в новому виданні – [228, с. 217, 245, 246, 278, 320, 330–331, 412, 430, 432, 437, 535–542].

Також нагадаємо, що тексти [228, с. 217, 245, 246, 278] зустрічалися в «Історії української літератури» [166], щодо [228, с. 320, 330–331, 412, 430, 432, 437, 535–542], то їх можна знайти в другому тому «Історії...» [170].

Надамо ще дещо про Михайла Петренка з «Історії...», виданої в 2005 році:

«...Донині залишаються зкупими відомості про життя й творчу діяльність Михайла Петренка. Незнане його точне зображення, лише порівняно недавно краєзнавцями – земляками поета з'ясовано дату його смерті (*помилка. Дату смерті М. М. Петренка знайдено правнучкою Поета – Н. Шентії. – О. П.*). Поза всім тим творчість М. Петренка, одного з найталановитіших українських поетів-романтиків, починаючи від відомого вірша «Дивлюсь я на небо...», що став народною піснею, належить до поетичної спадщини, яка активно функціонує й загалом не обділена увагою літературознавців, інтересом культурного читача... [228, с. 534]

...Безперечним є те, що під час навчання в університеті М. Петренко зблизився з гуртком літераторів, що існував у Харкові. Рік закінчення університету став і роком літературного дебюту поета: у харківському альманасі «Сніп» (1841) було видруковано його три вірші – «Дивлюсь я на небо...», «Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче...» та «По небу блакитнім очима блукаю...». Твори поета відразу звернули на себе увагу сучасників. Так, А. Метлинський, знайомий із матеріалами альманаху ще на етапі підготовки, оцінюючи їх загалом не дуже високо, вирізняв вірші М. Петренка: «Корсун (ідеться про видавця альманаху. – Авт.) набрал малороссийской всячины, но тут же является и поэт истинный, не нам чета, студент бедный, без роду и племени, некто Петренко». Два вірші поета надруковано у 2-й частині літературного збірника «Молодик» на 1843 рік. У відомому «Обзоре сочинений...» М. Костомарова, вміщеному в наступному випуску цього збірника, в переліку вартих уваги діячів молоді української літератури зазначено: «Петренко, которого лирические стихотворения проникнуты чувством». Нарешті, в «Южном русском сборнике» (1848, випуск 1) широко представлено твори М. Петренка – у вигляді збірки «Думи та співи». За винятком двох віршів, до цієї

збірки увійшло все (з окремими змінами) доти друковане, а також нові вірші та цикли (В «Южном русском сборнике» поза збіркою «Думи та співи» серед віршів М. Макаровського загубилася ще одна поезія Михайла Петренка – «Дума про батька» (розділ III, с. 43–44). Таким чином, в поетичній збірці А. Метлинського 1848 року не подано лише одного вірша Поета – «Гей, Иване! пора...». – О. П.). Це була остання прижиттєва публікація поета. Є згадки, що Петренко був автором «п'єси-опери», проте на сьогодні вона не відома.

Якщо окремими творами вважати три вірші циклу «Небо», чотири вірші циклу «Слов'янськ», чотири вірші циклу «Недуг», чотири розділи незавершеної ліричної балади «Іван Кучерявий», то відомий нині доробок поета складатимуть 25 творів (чи їх частково закінчених фрагментів)...» [228, с. 535].

Вийшла книжка В. Скакуна «Дивлюсь я на небо...» [229], заявлена як «монографічне дослідження...», що не відповідає дійсності. Ця розповідь містить багато біографічних помилок з життя Михайла Петренка та переважно фантазії автора, тому її можна розглядати як зразок художньої літератури про Поета, але до досліджень вона жодного відношення не має (див. також [159, с. 119, 120–121]. – О. П.).

Вперше матеріали В. Калініченка про Михайла Петренка було надруковано в книзі «Сфумато». В есе «Народная святыня» подано наступне:

«...Украинский поэт-романтик середины XIX века Михаил Петренко оставил скромное литературное наследство. Но, может быть, как никому другому из более известных и плодовитых авторов-современников, нашему земляку... двумя стихотворениями довелось войти в историю национальной культуры и остаться навсегда. Стихи, опубликованные в начале 40-х того века в харьковских альманахах «Сніп» и «Молодик», стали народными песнями Украины и давно уже любимы во всем мире. Ну кто хоть раз в жизни не слышал «Дивлюсь я на небо...» и «Взяв би я бандуру...»?

Всего две песни. Но, если учесть, что через сотню лет от большинства поэтов не остается на слуху и единой строчки, то это – уже бессмертие. Неизбывная память...» [230, с. 237].

Друге есе – «Подарок без автографа» містить художній опис зустрічі Тараса Шевченка з Михайлом Петренком, про імовірність якої ще інколи йдеться в літературі [230, с. 237–241]. (*див. також* [254, с. 319–323]. – *О. П.*).

В підручнику з української літератури для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів про Михайла Петренка є тільки коротенька згадка:

«...Видання Амвросієм Метлинським «Южного русского сборника», де були вміщені і його романтичні балади, і твори інших романтиків – Михайла Петренка, Михайла Макаровського» [231, с. 513].

В книзі «Микола Костомаров. Віхи життя і творчості» є дві статті, де згадано про Михайла Петренка:

«...український поет-романтик... Навчався в Харківському університеті, після його закінчення в 1841 р. – на цивільній службі. Літературну діяльність розпочав у студентські роки, публікувався в альманасі «Сніп». Найвідоміший твір П. «Небо» («Дивлюся на небо та й думку гадаю: чому я не сокіл, чому не літаю?») був покладений на музику і став популярною піснею. Костомаров добре знав творчість П., був знайомий з ним особисто. В «Автобіографії», згадуючи харківський період життя, він зазначив:

«...В это время я сблизился с целым кружком молодых людей, так же как и я преданных идее возрождения малорусского языка и литературы; это были: Корсун, молодой человек, воспитанник Харьковского университета, родом из Таганрога, сын довольно зажиточного помещика; Петренко, бедный студент... в своих стихах всегда почти обращавшийся к месту своей родины, к своим семейным отношениям...» [232, с. 338].

Також, в статті «Харківська школа романтиків», про Михайла Петренка згадано наступне:

«...Вона (*Харківська школа романтиків.* – *О. П.*) започаткована двома гуртками І. Срезневського, куди входила харківська університетська молодь наприкінці 20-х – у середині 30-х років

XIX ст. З першим гуртком були тісно пов'язані Л. Боровиковський та особливо О. Шпигоцький. Активними учасниками другого гуртка були Костомаров, А. Метлинський, Я. Щоголів, а також О. Корсун. Останній так само зібрав навколо себе групу українських поетів, зокрема М. Петренка, С. Писаревського. Сферою їхньої діяльності стали література, мовознавство, історія, етнографія, фольклористика, краєзнавство, тощо...» [232, с. 510].

2006 рік

В книжці «Відлуння» І. Корнющенком запропоновано етюд про Михайла Петренка:

«...Ймовірно, в таку годину нав'язливих роздумів самі по собі спливли рядки, яким одразу судилося набрати високого лету і жити в людських душах століття й століття:

Дивлюсь я на небо та й думку гадаю:
Чому я не сокіл, чому не літаю.
Чому мені, Боже, ти крилець не дав?
Я б землю покинув і в небо злітав.

А далі ще журливіше зазвучали й лягли на папір слова, що передавали прагнення «шукать собі долі», «І ласки у зірок, у сонця просить, у світі їх яснім все горе втопить». Зрештою стихаючим, але й роздираючим душу голосом, прошепотілося сподівальне:

Кохаюся з лихом, привіту не знаю
І гірко, і марно свій вік коротаю,
І в горі спізнав я, що тільки одна –
Далекеє небо – моя сторона.

Згодом з-під пера поета з'явилися інші хвилюючі вірші, що їх друкував у альманахах «Сніп» і «Молодик», де особливо глибоким ліризмом виділявся цикл «Небо». А «Туди мої очі», «Ходить хвиля по Осколу» та деякі інші теж стали народними піснями.

Що ж до рядків «Дивлюсь я на небо», то першою поклала їх на музику дочка поета Володимира Александрова – харків'янка Людмила, а згодом обробку здійснив талановитий український та польський композитор, піаніст і педагог Владислав Заремба...» [233, с. 34–35].

М. Жулинський в попередньому слові до хрестоматії «Українська література ХІХ століття» писав про Михайла Петренка: «...Про життя і творчу діяльність Петренка відомо дуже мало...

...Безперечним є те, що під час навчання в університеті Петренко зблизився з гуртком літераторів, що існував у Харкові. Рік закінчення університету став і роком літературного дебюту поета: у харківському альманасі «Сніп» (1841) видруковано три його вірші (цикл «Небо» і «Чого ти, козаче...»). Найповніше за життя поета твори Петренка представлені у вигляді збірки «Думи та співи» в «Южном русском сборнике» (1848, випуск 1). Деякі його поезії виконувалися як народні пісні (зокрема «Дивлюсь я на небо...»).

Відомий на сьогодні доробок поета складають 25 творів (або їх частково закінчених фрагментів). Є згадки, що Петренко був атором «п'єси-опери», проте її не знайдено...» [234, с. 169].

Творчість Михайла Петренка в хрестоматії представлена наступними поезіями:

- «Тебе не стане в сих місцях...»
- «Як в сумерки вечірній дзвін...»
- «Думи мої, думи мої...»
- Небо. «Дивлюся на небо та й думку гадаю...»
    «По небу блакитнім очима блукаю...»
    «Схилившись на руку, дивлюся я...»
- Весна. «Весна, весна, година мила...»

[234, с. 170–173].

В хрестоматії також надано уривки з дослідження Ю. Шереха «Інший романтик, інший романтизм» [234, с. 174–175] (*див. також* [153, с. 32–47]. – *О. П.*).

В збірнику народних пісень і пісень літературного походження «Пісні моєї України» було подано два тексти за авторством Михайла Петренка:

- Взяв би я бандуру. «Взяв би я бандуру...» [235, с. 270]
- Дивлюсь я на небо. «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...» [235, с. 274–275].

В «Історії української літератури та літературно-критичної думки першої половини 19 століття» В. Кизилова так пише про Михайла Петренка:

«Творчість Михайла Петренка є своєрідною й цікавою сторінкою в розвитку української поезії передшевченківської доби. На думку О. Гончара, він належить «до тих письменників, які прославилися одним-двома творами». Найвиразніше репрезентують творчі здобутки письменника поезії «Дивлюся на небо та й думку гадаю...» та «Туди мої очі, туди моя думка...». Остання згодом стала популярним романсом під назвою «Взяв би я бандуру...»...

... Молодий поет дебютував віршем «Недоля» («Дивлюся на небо...») у збірнику «Сніп» (1841). Згодом з'явилося кілька віршів в альманасі «Молодик» (1843); збірка «Думи та співи» побачила світ 1848 року в «Южном русском сборнике» А. Метлинського. Критика згадала про поета майже через сорок років потому в «Очерке истории украинской литературы XIX столетия» М. І. Петрова (1884). Поезії В. Петренка (*треба*: М. Петренка. – О. П.) були опубліковані у збірниках, антологіях, хрестоматіях («Вік», 1903; «Українська муза», 1908; «Українські поети-романтики 20–40-х рр. XIX ст.», 1968; «Українські поети-романтики», 1984) (*треба*: 1987. – О. П.).

Найвагомішим вважається видання книжки «Поезії» М. Петренка та В. Забіли в серії «Бібліотека поета» (1960), котра містить усі відомі твори цих поетів та їхній ґрунтовний аналіз у вступній статті Г. А. Нудьги «Два поети-романтики».

Для висвітлення романтичного періоду історії української літератури багато дає праця А. Шамрая «Харківська школа романтиків» (1930), передмови І. Я. Айзенштока та М. Т. Яценка до антологій поезії романтиків. Принципово нова концепція творчості Петренка подана в статті Ю. Шереха «Інший романтик. Інший романтизм», що була вперше опублікована в збірнику, присвяченому Д. Чижевському в 1968 р. На думку дослідника, творчість М. Петренка є свідомим полемічним протиставленням тому різновиду романтизму, який репрезентував Т. Шевченко. Аналізуючи поетику, мовностилістичні особливості поезій М. Петренка, критик стверджує, що хоч основою для обох поетів була народна пісня, але дальший розвиток указує на корінні розбіжності, на існування «двох романтизмів»...

...Творчість Михайла Петренка припадає на кінець 30-х – початок 40-х рр. XIX ст. – час прискореного розвитку українського романтизму паралельно з просвітительським реалізмом. О. Гончар стверджує, що «він належав до того естетико-психологічного типу українських митців, які свідомо вдавалися до нових принципів творчості... Петренкові притаманна етична шляхетність поетичного чуття й думки. В його поезії проступають певна елітарність авторської позиції, певна сентиментально-романтична поза, настроєність на мінор. Народнопісенні імперсональні елементи й принципи найчастіше підпорядковуються суб'єктивному авторському погляду, це вже лірика особистісно-психологічна».

Теми й мотиви поезії Петренка типові для романтиків: туга за рідним краєм, сирітство, прагнення відірватися від земної непривітної «буденщини», поринути у «високості», пізнати красу всесвіту, душевні страждання ліричного героя, переживання нерозділеного кохання.

До збірки М. Петренка «Думи та співи» увійшло двадцять п'ять творів, які склали чотири цикли віршів: «Небо» (три вірші), «Слов'янськ» (чотири вірші), «Недуг» (чотири вірші), Іван Кучерявий (чотири вірші), а також десять самостійних творів.

Цикл «Небо» розпочинається поезією «Дивлюся на небо та й думку гадаю...». Ліричного героя вабить небо, воно незвідане, а на землі в нього долі немає: «Чужий я у долі, чужий у людей: // Хіба ж хто кохає нерідних дітей?..» Письменником окреслено ті обставини життя героя, що спонукають його шукати розради в небі, мріяти про «крилля», на яких міг би сягнути «далеко за хмари, подальше од світу». Поезія сповнена філософських роздумів про сенс життя людини. На думку О. Гончара, твір належить до зразків європейської медитативної лірики. У ній «особливо яскраво виявляються типологічні якості романтичної лірики: генералізація теми прагнення до небесних сфер, поєднання й розробка інших типово романтичних мотивів, філософська медитативність, психологізація».

Основну психологічно-драматургічну функцію в розкритті теми самотності, відчуженості героя в несправедливому людському світі виконує мотив поривання в синю далечінь, що виражається триступеневим нарощуванням емоційної насаги: «Чому я не сокіл, чому не літаю, // Чому мені, Боже, ти криллів не дав?».

Троїстість властива також і кожній з наступних строф:

Далеко за хмари, подальше од світу,
Шукать собі долі, на горі привіту,
І ласки у зірок, у сонця просить,
У світі їх яснім все горе втопить...

Другий вірш циклу «Небо» – «По небу блакитнім очима блукаю». Ліричний герой лине своїми думками до неба й гине в ньому, як у лютому горі. Небесна неволя відрізняється від земної лише тим, що там легко «душею топиться».

У третій поезії небо та його містичний вплив на героя постають як неояснима нематеріальна субстанція:

Чого твоя журлива мова
Моїй душі недовідома?
І мова ся, й велика річ
Для мене так, мов тая ніч

Небо асоціюється у М. Петренка зі спорідненою з його душею стихією. У цьому – розв'язання всіх конфліктів.

Поета бентежать незвичайні психологічні стани душі, викликані надвечірнім крайнебом, бажанням полетіти в захмарну далину. У циклі «Небо» автор органічно трансформує образи народної пісні, водночас в ньому спостерігаємо спорідненість з народнопоетичними мотивами. Поет живе в романтичному художньому світі – небуденному, незвичайному, бентежно-загадковому.

Цикл віршів «Слов'янськ» присвячений М. Петренком своєму рідному краю – Сходу України. Автор захоплюється жіночою красою слов'янок («ніде нема таких очей, які слов'янки мають очі»), піснями цього краю. Однак там, як і в інших містах, немає радості:

В яких містах
Я не бував! Од моря і до моря,
Блукаючи, пройшов я світ
Чого не бачив я? А більше горя...

Схожі мотиви наявні і в інтимній ліриці М. Петренка:

...там за горою, де зіронька сяє,
Там, там моя мила голубка витає,
Закрилась від мене і небом, й горами,
А я тут зостався з горем та сльозами.

Поет здійснив спробу психологічного поглиблення любовної теми, емоційно посилив і оживив уявлення про кохання як

стражданья. Це почуття зіштовхується в творах письменника з різними життєвими обставинами й ситуаціями:

Коли б ти знала, що терплю,
Яку несу на серці муку,
Як ізгадаю про розлуку, –
Ножем пробила б грудь мою,
Щоб я не жив, не бачив світу,
Такого горя не терпів
І більше вдруге не любив,
О я, безумний, без відповіді!

Романтичні мотиви звеличення історичного минулого України подано в баладах «Гей, Іване, пора...», «Іван Кучерявий». Остання – типовий зразок козацької романтики. У ній ідеться про матір Грициху, яка згадує і старшого сина Івана Кучерявого, котрий «давно пішов з козаками у степ на татарів», і про їхнього батька, що «не год же він у неволі у польській Україні», і про дочку, яка подалася «аж за Донець, в Святі гори, помолитися Богу».

Виокремлюється в творчому доробку митця вірш «Батьківська могила», в якому подано характерний для романтичної уяви образ подорожнього, який рушає в далекі світи шукати могилу батька, – «образ ліричного героя, який поривається в невідомість» (С. Крижанівський). Дослідник натякає на можливу родинну таємницю, що покладена в основу твору.

Загалом поезія М. М. Петренка посіла чільне місце в романтичному річищі складного українського літературного процесу...» [236, с. 204–208].

В своїй книзі «Сентиментальна «провінція» О. Борзенко посилається на раніше наведений текст з «Автобіографії» М. Костомарова [137, с. 453], де йдеться й про Михайла Петренка [237, с. 48] (*див. також* [18, с. 36–37], [137, с. 709], [148, с. 109], та [273, с. 194, 510]. – *О. П.*).

В газеті «Донеччина» було надруковано статтю С. Перепеченка «Духовна спорідненість», де йдеться про творчість Михайла Петренка:

«...Змінюються епохи, формації, зникають колись могутні імперії, з'являються нові держави. А вона все така ж сама і все ж так само радує нас щемом своїм і ще чимось незбагненим, що нам не дано й розгадати, а тільки серцем і душею її сприймати. Цю пісню співають все нові й нові покоління, бо вона – над часом.

Дивлюсь я на небо
Та й думку гадаю:
Чому я не сокіл,
Чому не літаю?
Чому мені, Боже,
Ти крилець не дав?
Я б землю покинув
І в небо б злітав...

Михайло Петренко – поет, автор, неймовірно популярної пісні, що навіки збагатила і наші душі, і нашу культуру, а відтак обезсмертила й творця, котрий все одно залишається – як за життя, так і тепер – практично незаниманим.

Самобутні лісостепові краєвиди Слов'янщини та природна поетова чутливість і відкритість красі сприяли формуванню таланту М. Петренка. Він пізнав життя не тільки у прекрасно щасливий, але й у болісних виявах та збагнув власну людську недосконалість перед вищими силами Всесвіту і невблаганною долею.

Німецький філософ Фрідріх Шлегель писав, що достоїнство людини полягає в силі та рішенні стати подібною до Бога і завжди безкрай перед очима.

У Михайла Петренка ідея нескінченності втілилась в образі неба, що є водночас і космічною субстанцією, і вищим духовним виміром.

Небо – місце зосередження всіх світових ідей, що видобуває людина – творець і втілює у земних формах відповідно до традиції людської культури.

Природно, що небо асоціюється у романтиків з ідеальним, бо ні віднайти, ні створити ідеальне на землі неможливо (Н. Павленко).

Ідея божественної природи поезії не є в історії культури новою. Місце перебування Всевишнього – Небо – є, на думку багатьох поколінь художників слова, останньою інстанцією істини та невичерпним джерелом поетичного прозріння.

Саме такого неба прагнула душа М. Петренка, сповнена смутним, притаманним поетові-романтикові, нерозривним

відчуттям, що дістатись цього неба, навіть істинному художнику, неможливо...» [238, с. 3].

2007 рік

Було видано довідник «Григорій Нудьга. Бібліографічний покажчик», де в передмові Р. Марківа «Велична спадщина унікального вченого» згадується й про дослідження Г. Нудьги про Михайла Петренка:

«...На основі аналізу творів І. Бачинського, С. Климовського, Г. Сковороди, І. Котляревського, Л. Боровиковського, В. Забіли, М. Петренка, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки та менш відомих поетів дослідник сформував теоретичний дискурс вікової трансформації ідейно-естетичних, символічних та мовно-стилістичних елементів фольклорних творів...

...Процес фольклоризації пісень літературного походження, на його думку, супроводжується контамінацією з народними творами (це, зокрема, стосується творів Т. Шевченка, В. Забіли, М. Петренка та інших)... [239, с. 11]

...Особливу увагу дослідник приділив проблемам українського романтизму, зокрема творчого доробку В. Забіли та М. Петренка, а також шевченкознавства й франкознавства... [239, с. 21]

...Помітним явищем радянського літературознавства ХХ століття, що з певною насторогою й упередженістю ставилося до романтизму як напряму національно заангажованого, тісно пов'язаного з народною уснопоетичною традицією в історії української літератури, а тому не виявляло належного зацікавлення цією проблематикою через її ідеологічну невідповідність радянським пріоритетам, стали видання творів Л. Боровиковського (1957) (вивченню невідомих раніше творів цього автора присвячено окрему розвідку) та В. Забіли і М. Петренка (1960) за участю Григорія Нудьги. Останнє з названих видань містить насичену фактологічною та інтерпретаційною новизною аналітичну передмову вченого...» [239, с. 24].

Щодо інших робіт Г. Нудьги, пов'язаних з науковим опрацюванням та упорядкуванням текстів, де йдеться про творчість

Михайла Петренка, то вони теж згадані в цій книзі (див. [239, с. 76, 79, 84, 95, 96, 99, 117, 121, 126]. – О. П.).

В книжці «Становлення нової української літератури» в статті О. Моціяки «Михайло Михайлович Петренко (1817–1862) (треба: Михайло Миколайович Петренко. – О. П.)» написано:

«...М. Петренко залишив невелику за обсягом спадщину – 19 віршів і втрачену нині п'єсу «Панська любов». Переважна частина поезій М. Петренка була надрукована в «Южном русском сборнике» А. Метлинського під назвою «Думи та співи».

Ця збірка відкривалась віршем «Думи мої, думи мої...». Прикметно, що він мав таку ж назву, як і вірш Т. Шевченка, яким відкривався його «Кобзар» 1840 року. Звичайно, це не було випадковістю. Автор ніби сам спонукав читача до співставлення його творчості із поезією Шевченка. І більшість дослідників справді писали про впливи Шевченка на Петренка, про наслідувальність його поезії (Ом. Огоновський, І. Франко, Г. Нудьга). Обережніше до цього підходив О. Засенко. Вперше аргументовано заперечив думку про епігонський характер поезії М. Петренка Ю. Шевельов, указавши на принципово інший характер суб'єктивності творчості письменника. Показово, що сучасники поета, схилиючись перед талантом Т. Шевченка, високо оцінювали і М. Петренка. Так, А. Метлинський писав, що це «поет істинний, не нам рівня». Цю ж думку поділяв і М. Костомаров.

Саме вірш «Думи мої, думи мої», як слушно підмітив Ю. Шевельов, має суттєву відмінність в осмисленні концепції поета. У Шевченка поет підпорядковує свої думки Україні. Крізь особисту лірику проходить національно-історична романтика. Джерела своєї творчості Шевченко вбачає в українській історії, природі, сучасному підневільному становищі України. Сподівається на славу свого слова серед земляків.

Концепція поета М. Петренка більш суб'єктивна, причому суб'єктивізм цей типологічно ближчий до європейського. Йдеться про відчуженість особистості від світу, її самотність. Втрата «дум» – остання із низки втрат, що їх зазнав поет. Пафосом усієї творчості М. Петренка стає не колектив, а я, моя душа, мої переживання, що є водночас внутрішнім світом універсальної людини.

«Не драма національної субстанції в конкретних історичних обставинах, а трагедія внутрішнього конфлікту, закладеного в самій істоті людської душі», характерна для М. Петренка.

Саме творчість М. Петренка найповніше в українській поезії виявляє суто романтичну якість суб'єктивізму. Очевидно, навчання в Харківському університеті і участь у романтичному гуртку сприяли ознайомленню поета із західноєвропейською романтичною естетикою.

Особистість у поезії М. Петренка фатально відчужена від світу, самотня, обділена долею. Образ долі – один із улюблених у всіх романтиків, він значною мірою побудований на міфологічних структурах. В українську романтичну поезію проникає через фольклорну лірику, ускладнену у XVIII ст. бароковими тенденціями. В українських романтиків доля набуває значення непередвизначеності подій, незалежності від прагнень людини. Так, у поезії М. Петренка цей образ зустрічається досить часто: «Покинула мене доля, Покинули люди» («Думи мої...»), «Бо долі ще змалку здаюся не любий» («Небо»), «Я бездольний сиротина», «Часто, часто в горі Долю проклинаю» (Ой біда мені...) та ін.

Ліричний суб'єкт М. Петренка живе виключно почуттями. Такий внутрішній стан символізується, як правило, образами серця, сліз, муки, душі. Образ серця, як вважають філософи (Д. Чижевський, Е. Онацький, О. Кульчицький), закорінений у національному світогляді, «філософії серця» української людини, національному менталітеті (Українська душа – К., 1990). Серце – езотерична субстанція, через яку пізнається світ: «У мене серденько болить, А сльози нижуться на вії» («Весна»), «Ох, щось на серце налягло» («Весна»), «Забилось серденько в грудях» («Слов'янськ»), «Болить в мене головонька, Болить серце дуже», «Не так душа пеклась в огні, Не так би мліло бідне серце» («Недуг»), «Та і серце моє Чує лихо твоє: Бо воно чогось все тоскує, І недурно воно Нисе тяжко давно: ні, воно щось недобре віщує!» («Гей, Іване...»). «Сердечне» сприйняття світу відлунює і в сентиментальній поезиї творів, і в мотиві сліз:

А сам таким заллюся горем,
Що аж весь світ покажеться мені
нудним, сумним, слізьми облитим.

Отже, романтизм Петренка органічно поєднується із сентименталізмом і разом творить художню модель буття, що протистоїть раціоналізму, бездуховності навколишнього світу.

У поезії М. Петренка домінує лексика, що передає почуття, емоційне ставлення людини до світу: сум, смуток, жаль, горе, журба. Інколи М. Петренко залучає і русизми: тоска, печаль, скорб, кручина, недуг. Епітети у М. Петренка теж переважно емоційні: чужий, гіркий, марний, лютий, темний, злий, смутний, тяжкий, журливий, безумний, понурий, нудний, сумний, жалісливий. На відміну від Шевченка, у Петренка переважає абстрактна, а не конкретна предметна лірика.

У романтичному двосвіті ліричного суб'єкта сприйняттю світу реального контрастує замилене сприйняття світу мрії, позитивні реакції. Це «тихий сон», свята радість, чудесні, гарні, святі, милі пісні.

Світ ідеального, як правило, представлений світом природи. Він віддалений, як і сама мрія. Деталі природи – це не стільки конкретні зорові образи, а сигнали, збудники настрою. Як писав Л. Уланд, «передчуття безкінченого у видимому і уявному і є романтичне».

На природі лежить печаль духовного, божественного. Це гори, діброва, садки, рілля, нива, поле, грім, хмари, вітер, туман, зорі, місяць, сонце. Особливу увагу, як і європейські романтики, М. Петренко звертає на нічне небо. Так вдається передати космічну іпостась людини, її зорієнтованість у безкінечне, трансцендентне. Нічне небо наближає людину до вічності. Воно дає змогу розкрити, як писав Д. Чижевський, і «нічну сторону» душі людини – натхнення, передчуття, душевні сум'яття, екстаз, пориви у безкінечне, усе «несвідоме», усякі збочення від «нормального» розумного ходу душевного життя.

Важливо, що автор прагне передати відкрити романтиками духовну нестабільність суб'єкта, «нетривкість» духовного стану, діалектику почуттів: «Я розболівся весь від муки, від кручини, від радості й не знаю од чого!» («Слов'янськ»). Прикметно, що саме у поезії М. Петренка вперше в українській літературі з'являється ліричний цикл. Саме він дає можливість автору показати плинність настрою ліричного суб'єкта, неоднозначність, а то й контрастність його почуття.

М. Петренко створив три цикли – «Небо («Недоля»), «Слов'янськ», «Недуг».

Епіграфом до циклу «Небо» М. Петренко взяв слова із М. Лермонтова:

В минуту жизни трудную
Теснится в сердце грусть...

Цикл М. Петренка близький до твору М. Лермонтова саме ідейно і зовсім не є вільним перекладом.

У циклі автор використовує також фольклорний мотив про бажання одного із закоханих мати крила, щоб полинути до милої (милого). Як, наприклад, у пісні «Ой, ти, місяцю ясний»: «Ой, коли б мені, мила, Та орлові крила...». У М. Петренка: «Коли б мені крилля, орлячі ті крилля...».

Петренко, на відміну від народної пісні, складну душевну ситуацію не вмотивовує конкретно (бажанням зустрітись із коханою) і основну увагу зосереджує на закладеній у словах ідеї про можливість людини відірватись від землі. М. Петренко романтизує цю ідею і підпорядковує вираженню двосвітності ліричного суб'єкта. Земля – це місце його трагічного буття. Джерелом страждань суб'єкта є не розлука з коханою (як у народній пісні), а якийсь злий фатум, невмотивована бездоля, духовне сирітство у світі:

Бо долі ще змалку здаюся не любий,
Я наймит у неї, хлопцюга приплудний;
Чужий я у долі, чужий у людей:
Хіба ж хто кохає нерідних дітей?

Образ неба стає ключовим у циклі. Його осмислення відображає загострення трагічних почуттів суб'єкта.

У першому вірші циклу небо постає як контраст до землі. Лише серед небесних просторів автор намагається знайти душевну гармонію:

І в горі спізнав я, що тільки одна, –
Далекеє небо, – моя сторона.
І на світі гірко; як стане ще гірше,
Я очі на небо, – мені веселіше.

Другий вірш циклу розвиває висловлені раніше почуття. Письменник ідеалізує і блакитне небо, і вечірнє зоряне. М. Петренко поетизує гармонію внутрішнього світу особи і

нічних небес, місяцю, зірок, які не знають земної фальші і можуть мовчазно співчувати. Письменник добирає ряд цікавих метафор, що утверджують концепцію органічної єдності природи і людини, кохання неба і душі: «легко в небі душею втопитись», «ніч та місяць твої сльози бачуть», серденько «кохає небесна музика», «легко колише вона його стиха», «душа... в небі, як ніч простяглася, Глибоко, глибоко змією впилася», «якась-то (*треба*: якась-то . – *О. П.*) сила... К далекому небу... Мене прикувала, мов тими цепами. Цепи сі не тяжкі...».

У третьому вірші образ неба, його сприйняття зазнає суттєвих змін. Змальовується вечірне небо, «Покрите хмарами, мов хвилями те море». Ці хмари символізують і неможливість до кінця збагнути мову небес, вічності і духовний космічний тягар, який не в змозі подолати ліричний суб'єкт: «важко так мені, Неначе небо все і хмари ті Мені схилилися на груди».

Переосмислення поетом образу неба підкреслює катастрофічні страждання самотньої особистості, яка все ж таки не знаходить гармонії в цілому всесвіті, надзвичайну замкнутість у межах суверенного духовного світу, концентрацію ліричних почувань суб'єкта.

Отже, цикл «Небо» є, по суті, романтичним обігруванням фольклорного мотиву «лихої долі». Посилення психологізму досягається як створенням нової концепції особистості, так і поетичними засобами – метафорами, тезаурусом, романсовою інтонацією.

Цикл «Слов'янськ», на перший погляд, – один з найконкретніших творів М. Петренка. Тут багато назв рідних місць, опису краси слов'янських дівчат. Однак, як слушно помітив Ю. Шевельов, основний зміст вірша полягає не в назвах чи описі, а у відтворенні психологічної реакції суб'єкта на рідний пейзаж, красу слов'янських дівчат і особливо звучання народних пісень.

Рай цілий радості і пекло мук,
Пісні слов'янські, голос з того світа,
Невідомий од серця і для серця гук,
Душа дівоча без привіта!

Як романтик, М. Петренко використовує контраст.

Так, автор наголошує на радості і смутку, на сум'ятті почуттів, що наче євшан-зілля, пробуджують мелодії рідного краю.

До того ж, увесь цикл побудований на романтичній опозиції «чужина, немила сторона, нудьга, сльози – «милая родина», рідний край, рай, радість».

У циклі естетизуються патріотичні почування поета, «журливого по Україні».

У назву наступного циклу М. Петренко виніс слово, що українською мовою означає «недуга», «слабкість». Автор для назви циклу використав русизм – «Недуг». Йдеться не про фізичну, а духовну недугу, душевний хворобливий стан, муку, пов'язану із нерозділеним коханням.

Любовна лірика – ще одна грань вираження самотності ліричного суб'єкта, його романтичного ставлення до світу. Романтична концепція кохання не передбачає взаємного почуття. Для поета-романтика цінність має саме переживання стану закоханості, любовної муки. Це почуття не підвладне розумові, воно одухотворюється і обожнюється:

І так любов мою земну
Я за могилу понесу,
Не як той гріх, як правду тую,
Угодну Богу і святую...

У цих словах – своєрідна полеміка із тим трактуванням кохання, яке склалось у давній літературі. За християнською традицією, визнавалась лише одна любов – любов до Бога, все інше – гріх. Однак уже у XVII–XVIII ст. у зв'язку з розвитком світських тенденцій у бароковій «ліриці недолі» починає розроблятися тема кохання, точніше нерозділеного кохання, бо ж барокові настрої, як відомо, «осінні», песимістичні.

У XVIII ст. любовна тема під впливом фольклору все більше позбувається аскетичного трактування, постає як невід'ємне прагнення людської душі. Яків Семержинський у «Пісні світовій» писав:

Ах, як же нам позволить сам Бог з неба,
Любімося, кохаймося, бо так треба.
Ах, я тебе поцілую, бо сь ти того годна,
Щоб моя душенька не була голодна.

В українській реалістичній літературі початку XIX ст., передусім у творчості Г. Квітки-Основ'яненка, під впливом Просвітництва з'являється концепція «розумного кохання».

Попередником М. Петренка в романтичній любовній поезії був В. Забіла, твори якого поширювались переважно в рукописах під промовистою назвою «Співи крізь сльози».

Цикл «Недуг» складається із чотирьох віршів. Перший – своєрідна психологічна увертюра, виконана у стилі народної пісні і вкладена у уста фольклорного персонажу – нещасливої дівчини. У вірші звучить мотив нерозділеного кохання, мук серця, що постають через призму фольклорної поетики як вічне людське страждання. Наступні три вірші більш суб'єктивізовані. У них продовжує домінувати образ закривавленого від болю серця як символу душевної трагедії, недуги. Цей стан постає й у персоніфікованих образах горя, сліз, «земних скорбей», «язв серця», вогню, який висушує навіть сльози. Змучена в земному бутті душа, як і в циклі «Небо», прагне у світ трансцендентний, у небо, де сподівається знайти гармонію.

Однак цикл по-романтичному закінчується дисгармонійно, на найвищій трагічній ноті. Навіть уявно перенесена у вічність любов-«недуга» ще не дає поету впевненості в можливому душевному зціленні:

Но я боюсь отсе сказать:
Коли ж і там з любов'ю муки
Не знають, як і тут, розлуки,
То страшно жить і умирать!..

Така ж концепція кохання властива і медитаціям «Тебе не стане в сих місцях», «Туди мої очі...», «Чого ти, козаче, чого ти бурлаче...». І хоча ліричний суб'єкт лірики кохання ще дещо близький до фольклорного, про що свідчать вживані художні засоби (постійні епітети – «карі очі», «чорні брови», звертання – «сердешна голубка»), однак у ньому вже набагато більше власне романтичного, літературного.

Поезія М. Петренка посідає особливе місце в українській літературі. Для його творчості характерна орієнтація не на об'єкт, а на суб'єкт відображення. Це, по суті, перший український романтик європейського зразка. Він вніс в українську літературу не знаний доти характер суб'єктивізму. Його, як пише Ю. Шевельов, «загальниковий» романтизм, переважання абстрактного, емоційного слова над конкретним, предметним, зосередженість виключно на почуттях особистості, її інтимного світу сприяла відходу

української літератури як від фольклоризованих епічних форм, так і від бурлеско-трагедійної літератури. У цьому, на думку Ю. Шевельова й полягає «велике принципове значення цього, зрештою, малого поета». На фоні переважно національно заангажованої романтичної поезії творчість М. Петренка виділялась порушенням тих проблем, які були властиві західноєвропейському романтизму, просякнутому увагою до внутрішнього світу суверенної особистості, її самотності і дисгармонії у світі, увагою до самої себе. Невипадково Новалис писав: «Найбільшою таємницею для людини є вона сама». Важливо, що оригінальна тропіка М. Петренка, його жанрові пошуки (медитація, ліричний цикл) сприяли розвитку в українській літературі індивідуальних стилів...» [240, с. 182–189].

Було видано книгу М. Зерова «Українське письменство ХІХ ст. Від Куліша до Винниченка» [241, с. 76, 92–93], де зібрано статті автора, які друкувалися раніше. Тексти про Михайла Петренка, подані в книзі, такі, як і в більш ранніх виданнях автора (*див.* [108, с. 80–81, 97], [135, с. 77] та [136, с. 93]. – *О. П.*).

В «Збірнику українських пісень» подано два тексти за авторством Михайла Петренка:

– Дивлюсь я на небо. «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...» [242, с. 39]

– Взів би я бандуру. «Взяв би я бандуру...» [242, с. 40].

В книзі В. Міхєєвої «Николай Иванович Костомаров в Харькове (1833–1844)» є дещо про Михайла Петренка:

«...Перечисленными лицами не исчерпывается вся школа харьковских романтиков, относящихся к различным поколениям: самой старшей (Шпиговский (*по-видимому, речь идет о Шпигоцком А. Г. – А. П.*), Срезневский, Боровиковский), средней, конца 30–40-х годов (Метлинский, Костомаров), и самой младшей (Петренко, Корсун, Щоголев). К сожалению, литературная деятельность, имевшая столь важное значение для Харькова и Слобожанщины, постепенно затухает к концу 40-х годов, утратив былую романтическую свежесть. Некоторые романтики

были просто забыты, как и харьковские издания, печатавшие их произведения, ставшие раритетами...» [243, с. 27]

Авторка цитує уривок з листа М. Костомарова до І. Серезневського від 30 листопада 1840 р.: «...Если говорит правду, то за исключением стихотворений г. Петренка и Писаревского (сына того священника) все прочие (о своих я судить не буду) носят на себе отпечаток если не совершенной бесталанности, то совершенного безвкусия ...» [243, с. 126].

Але, нажаль, не обійшлося без помилок:

«... этнографический интерес проявился у Костомарова первоначально под влиянием едва ли не единственного друга студенческих лет, известного собирателя украинского фольклора Амвросия Лукьяновича Метлинского (псевдонимы: Могила, Земляк, Метла, Издатель, Михаил Петренко), учившегося в харьковской гимназии и затем в Харьковском университете в 1833–1835 годах» [243, с. 64].

У даному випадку джерела помилки відомі (*див. також* [49, с. 239], [50, с. 19], [67, с. 311], [76, с. 359], [97, с. 504], [189, с. 9, 10, 12] та [198, с. 60–61]. – *О. П.*), але ж дивно, що автор таке написала, хоча, в цій же книзі (починаючи зі с. 26) вона згадує Михайла Петренка коли повідомляє про збірку «Молодикъ»: «... издаваемом И. Бецким при помощи Г. Квитки-Основьяненко, Костомарова и др., публиковали свои произведения Шевченко, Квитка, Гребинка, Метлинский, Костомаров, Петренко, Глинка и др...» [243, с. 26].

В газеті «Донеччина» було надруковано статтю Т. Ярової «Ось-ось Слов`янськ, моя родина...»:

«Так писав у своїх творах поет-романтик Михайло Петренко...

...Це, насамперед, класик української пісні, автор пісень, які давно стали народними, «Дивлюсь я на небо» та «Взяв би я бандуру...»...

...Михайло Петренко, один із плеяди українських романтиків 30–40 років XIX століття, він належить до тих письменників які прославились усього лише одним чи двома творами.

Михайло Петренко гаряче любив рідну землю, місто свого дитинства, людей, що в ньому жили, пісні, які лунали на

Слов'янщині. Краса рідної землі наповнила поета, і не було вже там місця для чужини, якою б красивою вона не була:

Чужа, далека сторона
Мені давно вже опостила,
По всякий час привітлива душа
Зове туди, де милая родина,
Уся в садках та пишная така,
Мов квіт в невідомій долині.

А як билось серце поета, коли він після довгої розлуки наближався до рідного Слов'янська!

Ось-ось Слов'янськ!
Моя родина,
Забилось серденько в грудях,
Пригнулись до землі коліна,
А очі плавають в сльозах.

А його пісні донесли нам ім'я поета, незважаючи на морок забуття, і утвердили його в українській пісенній літературі:

Дивлюсь я на небо та й думку гадаю:
Чому я не сокіл? Чому не літаю?
Чому мені, Боже, ти крилець не дав?
Я б землю покинув і в небо злітав.

Петренкові належить і така українська народна пісня:

Взяв би я бандуру
Та й заграв, що знав,
Через ту бандуру
Бандуристом став...

Голос Петренка-лірика не загубився, голос співця, який мав свою, хоча й коротку партію в романтичному хоралі України...» [244, с. 3].

В статті газети «Донеччина» йдеться про буклет, виданий у Слов'янську до 190-ї річниці від дня народження Михайла Петренка [245, с. 4].

Стаття В. Романька «Вічність Петренкової пісні», яку було надруковано в жовтневому числі газети «Донеччина» [246, с. 3],

фактично містить текст, який було ним подано в статті «Дивився у небо пісні напівзабутий поет Михайло Петренко» в «Літературній Україні» (див. [248, с. 3], а також [249, с. 7]. – О. П.).

В збірці «Найкращі пісні України» подано три тексти, які мають відношення до творчості Михайла Петренка:

– Де Крим за горами. «Де Крим за горами...» (версія «Взяв би я бандуру...») [247, с. 67]

– Дивлюсь я на небо. «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...» (слова М. Петренка) [247, с. 254]

– Взяв би я бандуру. «Взяв би я бандуру...» (слова М. Петренка) [247, с. 258].

В вересневому числі однієї з газет міста Слов'янськ вийшла стаття до 190-ї річниці від дня народження Михайла Петренка (нагадуємо, точну дату народження Михайла Петренка ще не встановлено. – О. П.). Скоріш за все, автор підписав статтю «псевдонімом» – В. Петренко, тому що газетний текст іншої статті (див. [249, с. 7]. – О. П.), що вийшла в листопаді 2007 в «Літературній Україні» практично повністю збігається з вересневим [248, с. 3].

В листопаді в газеті «Літературна Україна» вийшла стаття В. Романька, де йдеться про Михайла Петренка (див. також [248, с. 3] з тим же текстом, але за підписом В. Петренко. – О. П.):

«Неординарним явищем у вітчизняній літературі можна вважати творчість Михайла Петренка. Тривалий час залишалися маловідомими основні факти його життя, та й на сьогодні ще багато «білих» плям у його біографії. «Долі нелюбий», «наймит у неї, хлопцюга прибудний», він все ж обезсмертив своє ім'я насамперед піснею «Дивлюсь я на небо...», звідки і взято наведені слова. Вони характеризують нелегке життя нашого земляка.

Критики відзначають, що «доля його творів неоднакова: більшість віршів... не привернула уваги читача, зате поезії «Дивлюсь я на небо...», «Туди мої очі», «Ходить хвиля по Осколу» стали загальновідомими як пісні, і тепер їх співають, не згадуючи

автора. І це, можливо, вічно живий пам'ятник поету, бо дати народу пісню – значить у віках жити з ним...» (Григорій Нудьга).

А письменник Валентин Чемерис так сказав про вічність Петренкової пісні: «Змінюються епохи, формації, зникають колись могутні й жахливі імперії, виникають нові держави, а вона все така сама і все так само радує нас щемом своїм і ще чимось незбагненим, що нам не дано й розгадати, а тільки серцем і душею її сприймати. Таку пісню співають нові й нові покоління, бо вона – над часом. Вона завжди з родом людським, з нашими дідами-прадідами, батьками нашими, дітьми з онуками, які вже самі стають батьками. І хоч мало хто пам'ятає її автора, але таких, щоб не чули пісню, не знайдеш».

У тих небагатьох творах, які залишив у спадщину М. Петренко, розкриваються чи не найголовніші життєві питання, ті вічні теми, які хвилюють представників кожного покоління.

Ось – про любов до рідного краю, до батьківської землі:

Туди я думку шлю і сльози!
Коли ж, коли, великий Боже,
Мене пошлеш на рідний край,
Де мав я радість, мав я рай;

Про чудову українську природу:

Слов'янськ! Слов'янськ! Як гарно ти
По річці Тору, по рівнині
Розкинув пишні садки,
Квіти пахучі по долині
І так красуєшся собі!

Про красу слов'янської дівчини, перед якою схиляли голови мужі інших держав:

Ніде нема таких очей,
Які слов'янка має очі,
І рання зірка на востоці
Навряд бува ясніша їх.
Ви всі на диво білолиці,
Ви настоящі чарівниці.

А ось «пісні слов'янські», «чудесні гарні пісні», які викликають «рай цілий радості і пекло мук»:

Я розболівся весь од муки, від кручини,
Від радості й не знаю од чого,
Почувши вас, пісні святії!
Кохання, часто не розділене:
Туди мої очі, туди моя думка,
Де ти живеш, Галю, сердешна голубка...
А ти мого горя не чуєш, не знаєш.
О, як болить серце, як тебе згадаєш!

Сьогодні творчість Михайла Петренка уже введено до програми у середніх та вищих навчальних закладах України.

Пишуться реферати, курсові та дипломні роботи, виходять статті та видаються книги. У місцевому педагогічному ліцеї діє кімната-музей М. Петренка, а на будинку центральної бібліотеки встановлено меморіальну дошку...» [249, с. 7].

2008 рік

Автори, мабуть, і намагалися досліджувати тільки рід поета Михайла Петренка, але книга «Його таємниця. Невідомий Михайло Петренко» містить біографічні нариси декількох Петренків, які помилково поєднані в одну родину, що й привело до безглузких висновків.

При ознайомленні з текстом відчувається бажання авторів щось писати, хоч і про Михайла Петренка, але, за відсутністю документальних фактів при підготовці цієї книги було використано всі «підручні матеріали», де згадувалися Петренки, забуваючи, що це прізвище дуже поширене в Україні у всі часи і не всі вони родичі. Отак і було створено безпідставну «таємницю», яка тільки додала плутанини в і без того невдалу місцеву версію, продемонструвавши як не треба «досліджувати» [250] (див. також [207] та [208]. – О. П.).

Вірші Михайла Петренка в книзі подано згідно з виданням «Українські поети-романтики». – К., 1987 (див. [123, с. 286–306]. – О. П.).

О. Барабановою було підготовлено автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук на тему «Творчість Михайла Петренка в контексті української поезії 30–50-х років XIX століття» [251].

В цьому ж році в Харкові відбувся захист дисертації. Деякі тексти (за винятком вочевидь помилкової інформації), де йдеться про творчість Михайла Петренка, наводимо тут:

«...Аналіз зародження і розвитку українського романтизму дає підстави стверджувати, що одним із зачинателів можна назвати мистецьке угруповання «Харківська школа». Серед молодих харківських поетів цікава постать Михайла Петренка, котрий свою літературну кар'єру почав і скінчив у харківських альманахах і після того, як припинилось видання «Южного русского сборника», з новими друкованими творами не з'являвся (причини раннього закінчення поетичної кар'єри нам не відомі)... [252, с. 11]

...Проте насамперед слід говорити про Петренка, звичайно ж, як про поета. Уже його дебютні романтичні твори свідчили про появу в українській літературі митця, чия творчість функціонувала в контексті тогочасних інтелектуально-естетичних пошуків європейського мистецтва. Зрештою, більшістю дослідників протягом кількох наступних десятиріч Михайло Петренко характеризується доволі суб'єктивно й упереджено, що свідчило, у свою чергу, про відсутність професійного незаангажованого аналізу українського романтизму.

Сам вітчизняний романтизм, що від початку свого виникнення певний час функціонував скоріше як послідовник європейського романтизму, а не як повноцінний літературний напрямок, згодом знаходив усе нових і нових прихильників. Одним із таких прихильників став Михайло Петренко, але його романтизм відзначався чітко вираженими фольклорно-національними традиціями.

Уже на першому етапі романтизм Петренка – це мистецтво, спрямоване на «філософію життя», на філософські концепції, що успішно культивувала вся багатівікова історія української національної культури. Водночас на його творчість, зокрема на діалектику розвитку особистості, вплинули романтичні погляди видатних європейських філософів: Гегеля, Новаліса, Руссо, Шеллінга та Гердера.

Зміна романтичної тематики поезій М. Петренка була спричинена зміною обставин життя самого поета. Його від'їзд до Лебедина, майже повна культурна ізоляція, відірваність від унормованого літературно-мистецького процесу, а відтак – відсутність організаційної мистецької діяльності спричинили зміщення уваги поета із суспільних пошуків на внутрішній ліричний самоаналіз.

Лебединський період у житті та творчості Петренка позначений створенням цілого ряду напружених, психологічно забарвлених поетичних циклів, що стали однією з вершин української романтичної поезії.

Романтичність бачення світу, спираючись на традиції новітньої європейської поезії того часу дозволили Петренкові виробити власну, ні на кого не схожу, ліричну інтонацію своїх поетичних циклів. Поезія Петренка цього періоду сповнена культурологічними, філософськими темами і мотивами.

Перші його твори викликали прихильне ставлення з боку старших письменників-харків'ян і від критиків, які відгукувалися на появу «Снопа», де вперше було надруковано поезії М. Петренка. Гарячковий тон, імпульсивна ритрика, недомовленість, вплетені в структуру творів, не знизили їх художньої досконалості. Спираючись на традиції попередників, він створив новий тип романтичної поезії, позначеної реалістично-психологічною мотивацією, багатством ритміко-мелодійних інтонацій і художньої уяви. А. Метлинський у листі до І. Срезневського від 26 серпня 1840 року, розповідаючи про літературний матеріал, що його зібрав Корсун для альманаху, з особливою увагою поставився до віршів М. Петренка: «Этот Корсун набрал книжище малороссийской всячины, но тут же является и поэт, истинный, нам не чета, студент бедный без роду и племени, некто Петренко».

У рецензії М. Тихорського на «Сніп» Петренкові віддається так само найбільша увага: як «настоящему поэту». На думку М. Тихорського, М. Петренко у своїх поезіях підніс українську мову до верхів творчості найвизначніших письменників світу: «... Вот где наша поэзия! То-то читаю и журналы, и книги, и стихов много – стихов звучных, плавных и даже трескучих, а все поэзии нет, как нет! Да где она девалась наша собственная поэзия? А вот видите ли в чем дело, я вам расскажу небольшую историю о происхождениях нашей поэзии; кто и как узнаете после... Слушайте! Поэзия путешествовала, пока

ее не перехватил в Харкове М. Петренко, с тех пор поэзия живет взаперти у М. Петренка, он выучил ее малороссийскому языку и волей-неволей заставляет ее петь думки».

Вірші Петренка, надруковані спочатку в «Снопі» і «Молодику», а потім передруковані в «Южном русском сборнике», мають одну основну ліричну тему: інтимні рефлексії поета. Водночас теми історичні, мотиви національної туги письменник майже обходить. Його вірші, об'єднані під циклічними заголовками «Думи мої», «Небо», «Слов'янськ», не виходять за межі вузьких суб'єктивних настроїв, перейнятих серпанком глибокої меланхолії.

Підкреслено сумовитий тон його поезій дав можливість М. І. Петрову у своїх «Очерках» характеризувати ці вірші так: «Поэзия Петренка отличается все более грустным тоном, постоянно о чем-то вздыхает и порывается от земли к небу».

Певні нові тенденції супроти старших харківських поетів у творчості М. Петренка вбачав і М. Зеров, спиняючись більше на конкретних прикметах віршів Петренка: «В його поезіях більше книжного, нав'язного літературою, своїм віршем, амфібрахіями романсу «Дивлюсь я на небо», різностоповими ямбами свого «Вечора» Петренко відходить трохи від попередніх романтиків. Поряд з піснею він дає і ліричні медитації в душі тогочасної лірики. У нього інші образи, складніша синтакса. Багато поезій інтимного звучання побудовано на розгорнутих багатозначних метафорах, контрастах, разом з тим їх автор дбає про гармонію світла й кольорів, природних і психологічних явищ. Він не замикається виключно в крузі народних поетичних образів».

М. Кодак у статті «Системогенеза авторської свідомості» писав про тип героя і часопростір у романтиків. Він відзначив у М. Петренка «...експансивність в освоєнні простору».

Мабуть, «книжні нав'язання» в поезіях Петренка треба розуміти як спробу настроїти українську лірику на більш високий тон, притаманний тодішній західноєвропейській літературі. Теми його віршів «Дивлюсь я на небо», «По небу блакитнім», «Схилившись на руку», дещо з циклу «Слов'янськ» є вже спробою вийти за межі народної пісні, спопуляризувати мотив одвічного прагнення до безмежного, такий властивий романтичній ліриці в різних відтінках і формах.

Своєрідне космічне світосприйняття, характерне для романтиків, дістало чи не найяскравіший вияв саме у творчості М. Петренка – цикл «Небо». Естетизація природи (як аналога душі), втеча від жорстокості та вульгарності земного буття в кінцевому підсумку були формою хоч і пасивного, але протесту проти дійсності; поза самотності, світова скорбота теж була вираженням суспільного змісту, внутрішнього світу особистості, разом з тим постійного пошуку гармонії, возз'єднання зі світом.

Ще більшою мірою відхід від фольклорних традицій знаходимо в інших віршах Петренка, де ця «книжна навіяність» виявляється й у відповідній семантиці, і в ритмо-синтаксичних структурах з виходом за межі епічної фрази народної пісні, з характерною для романтичного стилю патетичною композицією синтаксису.

Намагання вийти з пісенних традицій деякою мірою виявляється в любовній ліриці Петренка (цикл віршів «Слов'янськ»). Знов-таки, пісенні традиції ускладнюються новою семантикою, порівнянням, антитезами, взятими з літератури романтичної, епітетами тощо.

Романтична естетика М. Петренка вносить в літературу та мистецтво той суб'єктивний підхід до предмета, ту вимогу перетворення дійсності, за яких художня творчість створює нову реальність. Його романтична поезія високо піднесла роль поета як субєкта дійсності, звернулася до художнього дослідження народного життя як рушійної сили історичної діяльності суспільства.

Його твори стали безперечним свідченням естетичного оновлення літератури, прагненням визволитися від побутового етнографізму та включитися в русло загальноєвропейського культурного розвитку, зокрема розвитку романтизму. М. Петренко став автором перших зразків медитативної лірики, яка тоді активно культивувалася в поезії європейських народів і з якою пов'язана нова фаза в розвитку українського романтизму.

У його творчості значною мірою виділяється відхід від сентиментальних традицій. Спроба М. Петренка вийти за межі народної пісні, а також романсу, «побудованого на пісенних традиціях», намагання створити новий образ, використання іншої синтаксичної будови, розширення стилістичних засобів, оригінальність поетичної семантики творів становлять своєрідність

Петренко як поета-романтика, відрізняють його романтичні ідеї від ідей інших романтиків ХІХ століття... [252, с. 11–16]

...Ще студентом М. Петренко спілкувався з видатними людьми свого часу: М. Костомаровим, П. Гулаком-Артемівським, І. Срезневським, Л. Боровиковським, О. Шпигоцьким, О. Євещьким, І. Розковшенком. Таке оточення позитивно вплинуло на розквіт таланту поета. Він особливо зблизився з родиною поета-пісняра Степана Писаревського (псевдонім – Стецько Шереперя), автора пісні «Де ти бродиш, моя доле?». Саме Петренко разом з Писаревським утворили літературно-драматичний гурток на Основі, що поблизу Харкова. Вони уславилися концертами не лише в Основі, а й в самому Харкові. Петренко читав власні вірші, які тепло сприймали слухачі. Саме звідси, із самодіяльної сцени, полинула слава Петренка, адже незабаром почали з'являтися його вірші в альманахах «Молодик», «Южный русский сборник», «Сніп».

Твори не пройшли непомітно для громадськості, їх гідно оцінили визначні люди того часу. Наприклад, викладач Харківського університету А. Л. Метлинський у 1840 р. відзначав: «...поет істинний, не рівня нам, студент бідний, без роду й племені, такий собі Петренко». Відомий історик і письменник М. І. Костомаров писав: «...ліричні вірші Петренка пройняті почуттями». Критик А. М. Тихорський відзначав, що у віршах М. Петренка «ліризм і висока емоційність, сама поезія співає ці думки».

Також зібрав чимало матеріалів про Петренка, високо оцінив його творчість поет-революціонер П. А. Грабовський.

Про неабиякий талант поета свідчить жанрово-тематичне розмаїття, в якому працював Петренко-романтик: це біографічний вірш «Батьківська могила», триптих «Небо» («Дивлюсь я на небо»), вірші про кохання «Тебе не стане в сих місцях», «Туди мої очі, туди моя думка», «Як в смерки вечірній дзвін», «Минулися мої ходи», вірші «Весна», «Гей, Іване, пора», «Там, в степу, за Самарью», «Ходить хвиля по Осколу», цикл «Слов'янськ», поема «Іван Кучерявий» тощо. Окрім цих творів, ним написана п'єса «Панська любов», про яку письменник П. Кореницький сповіщав поетові-романтику О. Корсуну: «...п'єса очень хорошая, занимательная». В «Южном русском сборнике» повідомлялося, що Петренко «написал еще оперу, нигде не напечатанную».

Провідні мотиви поезії Петренка типові для романтиків: туга за рідним краєм, сирітство, прагнення відірватися від земної непривітної «буденщини», поринути у «високості», пізнати красу всесвіту.

Перший цикл поезій Петренка має назву «Небо». Сюди увійшли вірші «Дивлюся на небо», «По небу блакитнім очима блукаю» та «Схилившись на руку». Це була нова – інтимна, психологічна лірика. Поет-романтик дав цікаві зразки медитативного жанру (романс, елегія) з характерним для нього невдоволенням дійсністю, поривання у надземні простори:

Дивлюся на небо та й думку гадаю,
Чому я не сокіл, чому не літаю,
Чому мені, боже, ти крильців не дав? –
Я землю б покинув і в небо злітав!

Творчість Петренка зазнала впливу поезії І. Козлова, І. Котляревського і особливо Т. Шевченка. Так, вірш Петренка «Думи мої» є прямим наслідуванням великого українського поета:

Думи, мої, думи мої,
Де ви подівались,
Нащо мене покинули,
Чому одцурались?

Виразно звучить у поезіях Петренка мотив нездійсненності особистого щастя в тодішньому суспільстві. Ліричний світ героя протистоїть гнітючій дійсності, яка давить і калічить святі людські почуття й поривання. У циклі поезій «Слов'янськ» раз у раз бринять нотки щирого болю від людських страждань:

...В яких містах
Я не бував!
Од моря і до моря,
Блукаючи, пройшов я світ.
Чого не бачив я!
А більше горя...

(«Чи бачив хто словянську дівчину?»).

Якоюсь мірою ці вболівання відчуваються і в суто інтимній, особистісній ліриці Петренка:

Ой там за горою, де зіронька сяє,
Там, там моя мила голубка витає;
Закрилась від мене і небом й горами,

А я тут zostався з горем та сльозами.

(«Туди мої очі...»).

Романтичні образи й мотиви Петренка нав'язані значною мірою впливами тогочасної літератури, зокрема російської. Поряд із цим не можна не відзначити величезної ролі усної народної творчості. Петренко високо ставив красу народної пісні, що була для нього як «рай цілий радості і пекло мук». Для поезії Петренка характерне розкриття почуттів ліричного героя через народні образи-символи. Поет щедро брав із фольклору художні засоби, сюжети, мелодику:

Минулися мої ходи

Через огороди,

Минулися мої лази

Через перелази.

Лихо мені, горе мені,

Молодій дівчині;

Чорні брови козацькїї

Завдали кручини.

(«Минулися мої ходи»).

Єдина у творчості М. Петренка балада «Гей, Іване, пора нам сідлати коня» («Сніп», 1841) побудована на фольклорних колізіях, але з дотриманням канонів романтичної школи:

Ой, вітру, вітру! ти бистріш –

Лети ж до милої скоріш:

Скажи ти їй, нехай не плаче!

Скажи, що милий близько скаче...

А ти, мій коню, як скоріш

Мене до милої примчиш:

Тобі за те я гарну зброю

В татар здобуду золотую!..

Поет широко застосовує розміри та ритми народних пісень, зокрема коломийковий («Минулися мої ходи»). Поряд із цим в романсовій ліриці Петренко часто вдається до розмірів нової поезії – найбільше до ямба й амхібрахія («Небо»).

Іноді поет вносить у свою творчість риси надмірної чутливості, сентиментальності. Любовна лірика його місцями надто зворушлива, образи підкреслено сльозливі («Я плачу без тебе і виплакав очі...»), що йшло, можливо, не так від фольклору, як від загального тону тодішньої романсової лірики:

Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче,
Як вітер осінній в діброві заплаче,
Головоньку схилиш, слізьми обіллешся,
Від думки, від горя у поле плетешся?
(«Чого ти, козаче...»).

У теплих тонах поет оспівує красу рідної землі, чарівність української природи, милується неповторними пейзажами.

Поезії Петренка «Дивлюся на небо», «Туди мої очі» («Де Крим за горами»), «Хоче хвиля по Осколу» набули чималої популярності, стали народними піснями. Сучасники схвально поставилися до творчості Петренка.

Т. Шевченко поважав його ліричний талант, а поезію «Дивлюся на небо» переписав до одного зі своїх альбомів.

Літературний доробок Михайла Петренка 30–40-х років XIX ст. органічно вплився в загальний романтичний контекст діяльності поетів-романтиків Харківської школи. Його вірші не стали винятком і в плані взаємонаслідування та перегукування тематики та проблематики поезій з творами визначних романтиків того часу.

Водночас не виправдано обмежувати творчі контакти митця лише харківським культурним середовищем. Літературне становлення М. Петренка та його творчий шлях органічно пов'язані з раннім періодом українського романтизму... [252, с. 62–66]

...Творча спадщина М. Петренка, багата за змістом і розмаїття за формами художнього самовираження, є дорогоцінним надбанням української лірики XIX ст. Чимало загадкових рядків у його творах. Власне, загадкою є його особисте життя чи недоля. Втім, до недавнього часу його літературна творчість у цілому оцінювалася поверхнево і тенденційно. Дослідження аналітично-узагальнюючого характеру, в яких закладено основи науково-об'єктивного вивчення творчості М. Петренка, почали з'являтися в середині XX ст. З якої лихого долі судилося молодому романтику на довгі роки потрапити в забуття, зазнавши несправедливого ставлення з боку літературознавців, починаючи з побіжно кинутого вироків смертельного хворого І. Франка?... [252, с. 118]

...Українці уявляли долю персоніфікованою істотою, надаючи цьому образу релігійно-містичного забарвлення. Людина, що

мала нагоду зустрітися зі своєю долею чи її антиподом (недолею) віч-на-віч, дізнається, у чому сенс її життя.

Неправомірним, на нашу думку, є твердження літературознавців, що для поезії романтиків характерне нарікання на долю. Принаймні щодо М. Петренка треба висловлюватися обережніше. Існує чимало згадок про випадкову зустріч людини із чужою доброю долею, яка радила враженій такою знахідкою особі знайти власну долю і вказувала напрямок її пошуків чи місцезнаходження (ліс, галявина, поле, за снопом, під копицею, на дереві тощо). Побачення з власною долею давало людині, як правило, розуміння свого життєвого шляху, відкривало істинне призначення і спосіб його реалізації. Призначення людини, згідно з народними уявленнями, визначалося схильністю людини до певної праці та успіхом у її виконанні. Якнайкраще цей погляд знайшов втілення у теорії «сродної праці» Г. Сковороди.

Який же вияв ідеї сродності знаходять у Петренковому житті і творчості? Відповіддю на це запитання є поезія «Недоля» («Дивлюсь я на небо...»). Зміст монологу ліричного героя – не претензія до життя, долі-фатуму, Бога. Він є яскравим свідченням того, що автор вірша глибоко усвідомив свою сродність – бути Поетом. Ключова опозиція «земля – небо», зазначена вже у першій строфі поезії, обумовлює композиційний прийом контрасту, притаманний деяким іншим Петренковим творам. Наприклад, у поезії «По небу блакитнім очима блукаю» інваріантом цієї опозиції є «домівка – небо». Земля, домівка – це те прозаїчно-побутове, що становить зовнішню, видиму реальність. Але існує й реальність іншого порядку, котра не вміщається у рамки повсякденності та яку людським поглядом не охопити. Ця реальність надає сенсу існуванню всіх речей та явищ у світі. Багатогранне романтичне уявлення про двоємір'я робить можливим визнати невидимий, потаємний бік життя й прийняти його як вищу даність. До сфери таємничого, незбагненого, прихованого природно належить аспект буття людини. Однією з вищих форм духовності є художня творчість.

Митець гостро відчуває двоїстість земного фізичного буття людини, що, подібно до творця, прагне зробити видимими власні творчі імпульси, матеріалізувати натхнення, але земне начало обмежує її, не дозволяє заявити про себе світові на повну силу.

Ф. Шлегель у листі до брата писав, що людське тендітне існування не може створити нічого такого, що відповідало б божественному хотінню людини.

Романтична невдоволеність зумовлена невідповідністю креативних можливостей митця втіленню художньо-естетичного ідеалу, якого прагне творча особистість художника, й викликає почуття одвічної туги за недосяжним. Це недосяжне – Бог та Вічність. Ф. Шлегель зазначає, що достоїнство людини полягає у силі та рішенні стати подібною до Бога і завжди мати безкрай перед очима.

У М. Петренка ідея нескінченності втілилася в образі неба, що є водночас і космічною субстанцією, і вищим духовним виміром. Небо – місце зосередження всіх світових ідей, що видобуває людина-творець і втілює в земних формах відповідно до традицій людської культури. Природно, що небо асоціюється в романтиків з ідеальним, бо ні віднайти, ні створити ідеальне на землі неможливо. У містичних концепціях німецьких романтиків, передусім ієнського гуртка, чільна роль відводилася небу як віддзеркаленню вищого Божественного духу. Варто припустити, що М. Петренко був обізнаний з ідеями західноєвропейського романтизму, оскільки за часів його перебування у Харківському університеті здобутки європейської романтичної літератури та філософії активно поширювалися та студіювалися у наукових колах та студентських гуртках. Цікаво те, що космізм, притаманний західноєвропейському, передусім німецькому романтизму, у контексті поезії українських романтиків знайшов яскравий вияв лише у творчості М. Петренка і набув особливого національного забарвлення.

Ідея божественної природи поезії не є в історії культури новою. Місце перебування Всевишнього – Небо – є, на думку багатьох поколінь художників слова, останньою інстанцією істини та невичерпним джерелом поетичного прозріння. Саме такого неба прагнула душа М. Петренка, сповнена смутним, притаманним поетові-романтику нерозважним відчуттям, що дістатись цього неба навіть істинному художнику неможливо.

«Чому мені, Боже, ти крилець не дав?» – це не буквальний жаль, що людина не літає. Крила – образ натхнення, вони мусять урятувати поета від невблаганної буденщини і допомогти йому піднятися над нетрівким, недовговічним земним. Крила – це

те саме унікальне знаряддя, що дозволяє людині наблизитись у творчому акті до ідеалу втілення «нашого божественного хотіння».

Вбачаючи свою сродність у поетичній творчості, М. Петренко знайшов яскраве словесно-художнє вираження трагедії неможливості за життєвих обставин діяти згідно з покликанням, а з іншого боку – це ідея трагічної несумірності обмеженого земним людського таланту й «нашого божественного хотіння», вищого ідеалу, недосяжного для людини. «Наймитування» у долі, про яке йдеться у поезії, – ніщо інше, як невиконання своєї місії, натомість занурення у чужу працю, що суперечить внутрішнім пориванням ліричного героя – віддзеркалення Поетового «Я». Вище світове начало, сконцентроване в небесних сферах, випромінює потужну духовну силу, котра небесними «ланцюгами» прикувала душу ліричного героя. Опозиція «небесна воля – людська доля» в поезії «По небу блакитнім» є ще одним свідченням цієї романтичної незатамованої туги, що позбавляє ліричного героя життєвої альтернативи. Людська доля в зазначеному контексті – це поетичний синонім фатуму, те неминуче, невідворотне, що переслідує героя і знищує його.

Характерний для української романтичної поезії мотив сирітства у поезіях циклу «Небо» виключає буквальне тлумачення. Сирітство у М. Петренка – це духовна самотість, на яку приречений кожний справжній Художник. «Чужий я у долі, чужий я у людей» – усвідомлення поетом своєї самотності та водночас приреченості на одвічне нерозуміння загалом витонченої натури митця.

У поезії «Небо» відбувається градація поетичного вираження мотиву сирітства – самотності, засвідчується болісне прагнення Письменника до творчої самореалізації попри невблаганну недоброзичливість Долі. Поезія небагата на оригінальні тропи, в ній лише два ключових символи – доля і небо, що виступають визначальними семантико-експресивними центрами розгортання історії Поетової душі.

У циклі «Недуг» небесний мотив знаходить доволі цікаве втілення.

Вітчизняна романтична традиція, не обтяжена свідомою релігійно-християнською рефлексією і скоріше сповнена пантеїстичним пафосом, в особі М. Петренка знайшла поета, котрий

звернувся до проблем християнської онтології – посмертного буття душі, а отже, й прямого діалогу з Богом. Поруч з традиційними фольклорно-романтичними образами в останній поезії циклу виринають рядки про еволюцію душі поза земним існуванням.

Як справжній поет, М. Петренко усвідомлює, що земне життя людини – не замкнений простір духовного розвитку, шлях до Бога не припиняється ніколи, і смерть не означає закриття душі для любові. Проблема полягає в іншому: чи зможе людський дух у зміненому стані піднятися над недовговічним, прикутим до земного людським чуттям. Мука любові – те, що потребує очищення від земного, якщо ж воно не відбувається, то зустріч з Богом не здійсниться. Отже, там, де існує мірило істини, втілюється ідеальне начало.

Як не парадоксально, але уособлення ідеалу в поезії М. Петренка представлено не тільки небесними сферами, але й земним виміром. Якщо ідеальним макрокосмом тут виступає небо, що втілює вічність і нескінченність буття Всевишнього, то ідеальним мікрокосмом є земля, а саме – місто Слов'янськ. Його Слов'янськ – це імперія. На тридцять рядків поезії «Слов'янськ», що становлять собою вираження авторського захоплення красою міста, припадають лише чотири з окресленими топонімічно-пейзажними ознаками.

Якщо слов'янські поезії майже не дають уявлення про зовнішній вигляд міста, то через створений автором його суб'єктивний світ внутрішній портрет, духовна аура міста передана дуже виразно. У формуванні поетичного портрета-враження акцент з візуальних художніх деталей зміщується на деталь слухову. Слухові художні деталі поезій М. Петренка узагальнюються в образі пісень слов'янської дівчини, що лейтмотивом проходить крізь весь слов'янський цикл.

«Основа поезії Петренка – музичний рух почуття, а не мальовничість структурного світу», – зазначав Ю. Шерех.

Поезії М. Петренка подолали часо-простір сучасної йому Слов'янщини і воскресли на сторінках українських книжок у ХХ столітті, зберігши при цьому оригінальність авторської мови та самотність місцевого та історичного колориту.

Існуючою якістю справжнього романтизму є домінуючий інтерес до всього простого, природного, до розуміння почуттів

та переживань звичайних людей, їхнього побуту, який містить у собі істину, особливо якщо це життя плине в природному середовищі. Отже, романтик оспівує відмову від усього штучного, що обов'язково належить цивілізації.

Водночас, щось штучне полягало у самому спонуканні, що надходило це повернення до простоти й правди почуттів. Все одно залишалась необхідною потреба втілити такі переживання й думки, якими довгий час нехтували.

Так, Петренко говорить про боротьбу простого й складного ще до того, як починає усвідомлювати, що вона дійсно відбувається. Саме тому він оспівує ті якості, які можуть допомогти особистості в цій боротьбі: енергію, готовність до ризику, здатність накопичувати життєвий досвід, сміливість, інтелект, уяву («Смута», «Схилившись на руку, дивлюся я...»).

Крім того, романтична поетика Петренка відповідно до модного на той час захоплення політичними та суспільними проблемами, що було характерне для творчості романтиків XIX ст., має тяжіння до точності, конкретики та фактологічної достовірності. Наявність у його творах поняття «місцевий колорит», яке було загальноприйнятим, вказує на те, що автор намагався ретельно відбирати деталі, які використовувались («Гей, Іване, пора!...»).

Так само, як і багатьох романтиків того часу, Михайла Петренка більш за все цікавила думка про те, як визначити становище людини в суспільстві. Навіть вказуючи на людські пороки, він не вдавався до алегорій та інших форм двозначності. У своєму баченні ролі людини як такої поет був послідовним. Його поезиці притаманне гостре співчуття бідним та приниженим, для яких він обстоює справедливість хоча б у творах («Іван Кучерявий», «Не дух...» (можливо йдеться про вірш «Недуг». – О. П.), «Батьківська могила» тощо).

В епоху романтизму вважали, що ідея еволюції не обмежується тільки процесами фізичного становлення. Будь-яка галузь знань про суспільство, як і будь-яка філософська концепція, ґрунтувалася на припущенні, що у світі все рухоме й здатне змінюватись, тобто становлення суттєвіше, ніж буття. Якщо класицизм та Просвітництво тяжіли до стабільності, упорядкованості, проголошуючи «вічні істини», то романтиків захоплювали «істини

в русі». Звертаючись до історії, вони намагалися зрозуміти закони становлення сучасного їм суспільства. Саме тоді мандрівники захоплено розповідали про побачене, не відходячи від романтичних традицій. У віршах Петренка мандрівна романтика тісно межує з ностальгією. Характерним є те, що сам автор ніколи не виїжджав за межі України, хоча обставини змушували його постійно переїжджати. Поезіям Петренка притаманні мотиви туги за батьківщиною, любов до якої його не залишає. Можемо зазначити, що ностальгія Петренка не є просторово-територіальною, а носить більше часовий характер. Поет сумує не стільки за полишеними краями як такими, скільки за місцем у площині певного часу й відповідності свого буття й буття ліричного героя, з яким він часто себе ототожнює, до часу, що минув («Далеко од родини...», «Туди мої очі, туди моя думка...», «Ось-ось Слов'янськ! Моя родина!»).

Єдність епохи романтизму зі становленням філософського осмислення буття визначається подібністю проблем, які порушувались і потребували першочергового переосмислення. Раціоналісти доводили нездатність людського розуму досягнути істину. Позиція ж романтиків була предтечею того, коли постала потреба розв'язувати суто романтичну задачу створення нового на руїнах минулого. Філософія романтизму відділяла явища, які були результатом людського сприйняття, від речей-у-собі, що склали незмінну, але неодягнену структуру Всесвіту. Сам факт того, що речі-у-собі залишаються назавжди незрозумілими, не повинен був викликати відчаю, бо людина завжди здатна усвідомити зміст явищ, оскільки всі люди мислять одними й тими ж поняттями часу й простору, причини й наслідки, подібності й різноманітності, і саме ці явища й повинні бути основними романтичними категоріями, в системі яких може бути інтерпретоване все багатство досвіду. Саме ця теорія лягла в основу філософської концепції Петренка, котра трактує загальнолюдський досвід як необхідний чинник функціонування й розвитку людської свідомості, що встановлює, який досвід передує певному факту, а який з нього витікає, а також які факти є подібними чи відмінними. Але, на відміну від європейських романтиків, Петренко довіряв релігійному та поетичному почуттю, яке не мирилося з абстракціями та пустими догмами, і намагався розкрити таємницю існування, звертаючись до природи, виховуючи в собі сильні моральні чинники,

намагаючись відмежуватись у своїх творах від пошуку практичного зиску. Він визначав єдину людську суть у тому, що, повністю не усвідомлюючи, людина зайнята розв'язанням вагової романтичної задачі. Його романтичні твори навіть для самого поета стали вікном у світ пізнання сенсу життя та місця людини у Всесвіті.

У боротьбі за життя, інстинкт самозахисту розвивав у людині дві могутні творчі сили: пізнання та уяву. Пізнання – це здатність спостерігати, порівнювати, вивчати явища природи, факти соціального життя тощо. Уява по суті своїй теж є роздумами про світ, але це – роздуми «художні», можна сказати, що уява – це здатність приписувати стихійним явищам природи та речам невластивих їм якостей, зокрема людських почуттів, прагнень тощо. У Петренка читаємо: «бідне серце», «сонце посміхається», «душа пеклась», «душа плаче», «полиняло моє личко», «горе стука молотками», «ходе хвиля», «голуб по берегу, по голубці плаче», «сльзми умитись», «вітер заплакав» тощо. Все це робить явища природи наче більш зрозумілими для нас. Можна помітити, що автор надає всьому, що бачить, людських якостей і, навпаки, вбачає почуття в явищах природи або в ситуаціях, створених його розумом. Для Петренка романтизм – це не тільки теорія, викликана «втомою від знедоленості», а й намагання своєю силою зробити життя більш легким, справедливим, красивим. Саме романтичні ідеї Петренка підносять його ліричного героя над життям, тому що кращими його якостями є бажання змінити дійсність на таку, де немає важкої боротьби за щасливу долю.

У романтичній літературі існує два різних напрямки: посилити волю людини до життя, збудити в ній бажання виступити проти дійсності та проти всього, що її гнобить, та, навпаки, намагання примирити людину з дійсністю, прикрашаючи її, або ж відволікти від дійсності заглибленням у свій внутрішній світ. У своїх поезіях Петренко стабільно йде другим напрямком, намагаючись відволікти ліричного героя думками про «фатумні загадки життя», сенс буття, кохання, свій внутрішній світ, смерть. Більшість поставлених питань є риторичними, відповідь на які не можна знайти експериментально-емпіричним шляхом.

Література романтизму насамперед відзначається ненормативністю, свободою творчості, але фактично все ж таки має правила, які зазвичай не набувають форми сталих або постійних. Аналіз

поетики Петренка дає змогу говорити, що як поет-романтик він використовує сталий набір романтичних «правил», до якого належать як особливості побудови художнього світу (двосвітовість, екзальтований герой, дивні пригоди), так і специфіка побудови творів, їхня поетика (пряме втручання автора у світ героїв, використання романтичної іронії тощо).

Романтична двосвітовість реалізується через намагання пояснити походження світу, в якому живе ліричний герой. Є світ тутешній, земний, побутовий, і є інший світ, який-небудь чарівний, де можна сподіватися на здійснення мрій. Поезія народжується в результаті перебування у царині мрій, в іншому світі. Двосвітовість реалізується в системі образів ліричного героя, а саме в тому, що ці світи чітко різняться своєю приналежністю до сил добра та зла, які несуть відповідальність за здійснення або нездійснення мрій. Ліричний герой перебуває під впливом цих сил. Його душа – між цими силами, іноді сам герой дивується своїм мріям та почуттям. Людська свідомість є відповідальною за всі ці душевні стани і характерною рисою романтичної двосвітовості. Також особливістю творів Петренка є динамічність, яку несуть у собі звуки в художньому світі його поезій («Схилившись на руку, дивлюся я...»), «Рай цілий радості і пекло мук...»).

У світобаченні Петренка-романтика простежується також рецепція біблійних мотивів. У основі цього світобачення – сподівання на встановлення первісної справедливості. В автора є похмури вірші, де звучать трагічні мотиви нескінченної боротьби ліричного героя. Усі поетичні моделі єднає неприйняття дійсності такою, якою вона є, прагнення за допомогою романтичної образності відтворити елементи сподіваного. Лаконічно сконденсована молитва автора зазнає жанрової модифікації і представлена як мрії, сподівання ліричного героя.

Говорячи про поетику Петренка, необхідно звернути увагу на художню модель його інтимної лірики, яка ґрунтується на індивідуальній естетико-філософській концепції та фольклорній поетиці. Поетичний світ в автора сконцентрований навколо певного типу героя, котрий має глибоке етнокультурне коріння і реалізується у провідних сюжетах: туги, вірності, самотності, закоханості, саможертвості.

Природа інтимної лірики М. Петренка виявляється у площині суб'єктивного вираження, в основі якого – домінанта психологічного аспекту у відтворенні найтонших нюансів переживань ліричного героя, який виступає в іпостасях друга, сина, коханого. Мотив кохання майже завжди внутрішньо конфліктний. Ліричний герой гарячково борсається між приреченістю на самотність і поривом до близької душі: біль і смуток, намагання примиритися з тяжкою втратою і неможливість приборкати закохане серце створюють загострену драматичну колізію інтимної лірики Петренка. Переживання розлуки з коханою і пов'язані з ними мотиви самотності стають основою того, що для ліричного героя час виходить зі своєї лінійної колії, замикаючись у коло. Страждання перериває потік трагічного часу, надаючи ще один шанс і наближаючи його до Всесвіту.

Кожен вірш наче відкриває нові емоційно-психологічні нюанси, почуттєві рефлексії, що сприяє уникненню стереотипізації образів і настроїв.

Саме тому не випадковим є основна наративна форма любовних віршів – схвильовані, пристрасні монологи ліричного «Я», в яких майстерно розкривається психологічна реакція на конкретну ситуацію у сфері переживання. Любовні монологи, що нерідко звучать як спонтанний, невпинний потік почуттів і емоцій ліричного героя, розкривають мікрокосм душі Петренка-романтика. Основний сенс його життя – любити «у дії» – стражданні, розлуці й вірності, що підносить почуття до рівня Божественного. Традиційний сюжет про кохання у Петренка вияскравлює образ жінки – справжньої українки зі шляхетним серцем, високою духовністю, мужністю і водночас безмірною ніжністю та граційністю.

Таким чином, у поетичному доробкові М. Петренка вияскравлюється лірика романтично-філософського спрямування, в якій найповніше виявилася творча індивідуальність автора, його схильність до витонченого споглядання картин рідного довкілля, оригінальне філософствування й особливий ліризм. Природа втраченої Слов'янщини постає мальовничою і національно виразною, вона не лише тло дії і психологічних переживань, – це, передусім, Храм Душі, котрий стає вертикальною віссю, своєрідним єднальним каналом між маргінальною особистістю, викинутою

волею обставин з рідного духовного простору, і сакральним світом, між минулим і сучасним. На художньому рівні М. Петренко творить індивідуальний міф про «втрачену батьківщину» – поетичну модель уявного ідеального світу, де його ліричний герой віднайде загублену рідну землю і кохання. Світосприйняття автора тут постає як чітко структурована і водночас гнучка образно-сюжетна модель, що тлумачить закономірність буття індивіда, відірваного від рутини та рідної землі, і виступає естетичним засобом виміру життя особистості, глибше окреслює її самотність і «загубленість»... [252, с. 119–129]

...Вірші Петренка, надруковані спочатку в «Снопі» і «Молодику», а потім передруковані в «Южном русском сборнике», мають одну основну ліричну тему: інтимні рефлексії поета. Водночас теми історичні, мотиви національної туги поет майже обходить. Його вірші, об'єднані під циклічними заголовками «Думи мої», «Небо», «Слов'янськ», не виходять за межі вузьких суб'єктивних настроїв, перейнятих серпанком глибокої меланхолії:

По небу блакитнім очима блукаю
 За думкою думку туди посилаю;
 Тону там душею, тону там очами
 Глибоко, глибоко поміж зіроньками.

Цей підкреслено сумовитий тон його поезій дав можливість М. Петрову у своїх «Очерках» характеризувати його вірші так: «Поэзия Петренка отличается все более грустным тоном, постоянно о чем-то вздыхает и порывается от земли к небу».

Природа у романтиків виступає не тільки могутнім джерелом образотворення, а й викликає в ліричного героя бажання повного злиття з нею. Своєрідне космічне світосприйняття, таке характерне для романтиків, дістало чи не найяскравіший вияв саме у творчості М. Петренка – у циклі «Небо». Естетизація природи як аналога душі, втеча від жорстокості та вульгарності земного буття в кінцевому підсумку були формою, хоч і пасивного, протесту проти дійсності; поза самотності, світова скорбота теж була вираженням суспільного змісту, внутрішнього світу особистості, разом з тим постійного пошуку гармонії, возз'єднання зі світом:

Коли б мені крилля, орлячі ті крилля,
 Я землю б покинув, і на новосілля
 Орлом бистрокрилим у небо польнув,
 І в хмарах навіки од світу втонув!

Гарячковий тон, імпульсивна риторика, недомовленість, вплетені в структуру творів, не знизили їх художньої досконалості. Спираючись на традиції попередників, він створив новий тип романтичної поезії, позначеної реалістично-психологічною мотивацією, багатством ритміко-мелодійних інтонацій і художньої яви. Певні нові тенденції у творчості М. Петренка вбачав і М. Зеров, спиняючись більше на конкретних прикметах віршів Петренка: «...в його поезіях більше книжного, нав'язаного літературою...своїм віршем, амфібрахіями романсу «Дивлюсь я на небо», різностопними ямбами свого «Вечора» Петренко відходить трохи від попередніх романтиків. Поряд з піснею він дає і ліричні медитації в дусі тогочасної лірики. У нього інші образи, складніша синтакса. Багато поезій інтимного звучання побудовано на розгорнутих багатозначних метафорах, контрастах, разом з тим їх автор дбає про гармонію світла і кольорів, природних і психологічних явищ. Він не замикається виключно в крузі народних поетичних образів».

Мабуть, «книжні нав'язання» в поезіях Петренка треба розуміти як спробу настроїти українську лірику на більш високий тон, притаманний тодішній західноєвропейській літературі. Теми його віршів «Дивлюсь я на небо», «По небу блакитнім», «Схилившись на руку», дещо з циклу «Слов'янськ» є вже спробою вийти за межі народної пісні, спопуляризувати мотив вічного «прагнення до безконечності», такий властивий романтичній ліриці в різних відтінках і формах:

Ні! Так гину в небі, як в лютому горі.
В його темну пропасть я кинувся змалу;
Ось, скільки прожив я, а дна не достану;
Ой гірко для серця так в горі тонути,
Що лучче б умерти од злої отрути.

Хоч і не зовсім вільний від специфічної пісенної семантики, стиль творів М. Петренка сплановується в інші стилістичні традиції: «в його темну пропасть, я кинувся змалу», «а тільки кохає небесна музика» і т. ін. Ще в більшій мірі такий відхід від традицій знаходимо в інших віршах Петренка, де ця «книжна нав'язність» виявляється і в відповідній семантиці, і в ритмо-синтаксичних побудованнях з виходом за межі епічної фрази народної пісні, з характерною для романтичного стилю патетичною побудовою синтаксичних конструкцій:

Схилившись на руку, дивлюсь я
 В вечірнє крайнебо далеко й глибоко
 І чую: проситься душа моя
 Туди, де потонуло в хмарах око.

Рядки ці сприймаються як типові кліше романтичного стилю, поширені поетичні формули – «радості життя», «радості бытия» і т. д. Показовими є так само і ритмічно-синтаксичні побудування вірша з розгорнутим реченням, що закінчуються патетичним запитанням:

І тьохка серце у мене,
 А в очах темно, темно, мутно...
 Коли дивлюсь, вечірнє небо, на тебе?

Намагання вийти з пісенних традицій виявляється в деякій мірі і в любовній ліриці Петренка з циклу віршів «Слов'янськ». Знов-таки пісенні традиції ускладнюються новою семантикою: порівняннями, антитезами, епітетами тощо взятими з літератури романтичної:

Рай цілий радості і пекло мук,
 Пісні слов'янські, голос з того світа.

Типовий для романтичного стилю є так само і спосіб поширеного порівняння мелодії пісні з божевільною дівчиною:

Так, як безумна та в ночую пору
 (треба: ночную пору. – О. П.),
 Розкинувши волосся по плечах,
 Біжить, летить з гори на гору
 Тоска в душі, а сльози на очах.

Отже, романтична естетика М. Петренка внесла в літературу та мистецтво той суб'єктивний підхід до предмета, ту вимогу перетворення дійсності, за яких художня творчість формує нову реальність. Його романтична поезія високо піднесла роль поета як суб'єкта дійсності, вернулася до художнього дослідження народного життя як рушійної сили історичної діяльності суспільства.

Його твори стали безперечним свідченням естетичного оновлення літератури, прагненням визволитися від побутового етнографізму та включитися в русло загальноєвропейського культурного розвитку, зокрема розвитку романтизму. М. Петренко

став автором перших зразків медитативної лірики, яка тоді активно культивувалася в поезії європейських народів і з якою пов'язана нова фаза в розвитку українського романтизму.

У його творчості в більшій мірі виділяється відхід від сентиментальних традицій. Спроба М. Петренка вийти за межі народної пісні, а також романсу, побудованого на пісенних традиціях, намагання створити новий образ, використання складних синтаксем, спланування в різні стилістичні традиції, відмінність у семантиці становлять своєрідність Петренка як поета-романтика, відрізняють його романтичні ідеї від ідей українських романтиків ХІХ століття.

Слід зазначити, що у своїх жанрових пошуках М. Петренко виявив себе поетом з органічним обдаруванням лірика. Розробляючи психологічно-особистісну тематику, він здійснив продуктивну спробу вийти із силового поля народної пісні, створив самобутні зразки інтимної та медитативної лірики... [252, с. 131–135]

...І все ж маємо головне – спадщину поета, справжній скорб, який обдаровує читача щедро й щасливо, а проте залишає й відчуття якоїсь таємниці. Це вимагає відповідних підходів. Є інструментальний рівень засвоєння культури людиною: правила, схеми, стандарти, стереотипи. І є інший рівень – смисловий, далекий від утилітарного мислення. Це та сфера існування культури, яка присутня в духовному світі людини у невербалізованій формі. Петренко – поет, що вербалізує, матеріалізує в слові романтичні традиції сприйняття. Поняття традиції є найвідповіднішим ключем до поетичної індивідуальності Михайла Петренка.

Аналізуючи доступний творчий доробок Михайла Петренка, намагаємося сформулювати критерії самототожності поета, яка конкретизується в певних домінантах, властивих його творчості й особистості.

Виходячи з тексту найвідомішої поезії Михайла Петренка:

...чому, мені Боже, ти крилець не дав?
Я б землю покинув і в небо злітав.
Далеко за хмари, подальше од світу,
Шукать собі долі, на горі привіту
І ласки у зірок, у сонця прохать,
У світі їх ясним себе показать..., –

можна зробити висновок, що ця думка формулюється як загальний постулат. Справді, не просто жити в реальному світі

з його моральною недосконалістю та диктатом матеріального. Також необхідно звернути увагу на суспільний контекст, в якому автор творив.

Власне, те зовнішнє «долання меж», що їх називаємо перешкодами; опір злій силі, нехтування забобонами, досягнення недоступного, кристалізація ідеалів, пізнання незвіданого – все це в Петренка супроводжується власним пошуком, у ньому віддзеркалюється і набуває голосу.

Також можна відзначити процес самозречення автора, самовтрати внутрішнього «Я». Поет намагається втримати в собі Бога – вищу духовну сутність, утримати, чого б це не коштувало, водночас віддається належне звертанню до Бога у формі прохання, питання, молитви.

Одна з міцних основ світотвору М. Петренка – побудова тексту у формі протистояння героя, яке своїм корінням сягає найдавніших міфологічних уявлень і становить одну з фундаментальних семантичних опозицій, пов'язаних з основами світоутворення.

Антитези доля – недоля, смерть – життя, день – ніч тощо своїм корінням сягають у безпосередню спорідненість з філософсько-поетичною концепцією дійсності. Вони знаменують собою полярність структури світотвору, антиномічність земного й небесного, часу та вічності. У поезиці романтизму – це засіб втілення романтичної двоєсвітності й символізує протилежність ідеалу та дійсності, гармонії і дисгармонії, духа і плоті, добра і зла.

У Петренка день і ніч, ранок і вечір, доля і недоля подекуди виступають не лише як традиційні бінарні опозиції, а й поступають у непротиставленні; вони тісно пов'язані – як одвічне чергування, як ритм буття, що ознаменовує плин часу:

...Де вперш почув я дзвін вечірній,
Де вперше так я полюбив
Поля привольні та діброви,
Де вперше світ і радість вздрів,
Та карі очі й чорні брови!
Проснеться все в душі тоді,
Вечірній дзвін усе розбуде:
Сльоза проб'є і від нудьги
Душа всі радості забуде...

Ідеї романтизму ніби проносилися в повітрі, осідаючи в авторській свідомості, формуючи відповідне сприйняття, мотивуючи самототожність митців. Поетика Михайла Петренка не стала винятком. Він так само перейнявся модним тоді романтичним віянням. Саме цим можна пояснити деяке наслідування образів, тематики та мотивів творів Тараса Шевченка, Амвросія Метлинського, Левка Боровиковського тощо.

Як і більшість авторів того часу, Петренко потрапив під вплив європейських романтичних традицій, але намагався інтелектуально-раціонально звернутися до фольклорного матеріалу:

Ходить хвиля по Осколу,
Аж на берег скаче.
Ходить голуб по бережку,
По голубці плаче.
Хвиля вдариться об берег, –
Берег зеленіє.

...

Гудів, гудів сизий голуб
Та й став воду пити:
Хотів, бідний, своє горе
Водою залити.
Покотилась буйна хвиля
На жовтий пісочок,
Пропав-пропав сизокрилий
Сизий голубочок.

Це і є та наївна свідомість, яка, пізнаючи дійсність, міфологізує її в конкретно-чуттєвих персоніфікаціях, одушевлених істотах, при цьому мислячи їх як цілком реальні (бо розглядаємо міфи не як витвір словесності, не жанр, а певну систему уявлень про світ, звідки й починається їхня змістовна образність, де ідея, думка ототожнюється з її чуттєвим вираженням). Петренко ніби долає свою авторську суб'єктивну рефлексію, проминає властиве художній фантазії розрізнення сприйняття речей, починає синтезувати образи в буквальному розумінні слова.

Зв'язки Петренка з поетичною традицією є надто очевидними, це зв'язки глибинні. Традиційне легко вичитується з творів мимовільною цитацією, несвідомою чи свідомою стилізацією чи

переспіваним мотивом, то постає вона в досить непривабливому, поверховому вияві.

Романтична поетика Михайла Петренка не є в українській літературі феноменом, але заслуговує на спеціальну увагу. Автор створює своєрідний культ самотності, тиші, неба. У колі інших поетів, що тяжіють до романтизму, Петренко найбільш беззисковий: він не домагається остаточних істин та відповідей, таємниці буття не спонукають його до неодмінних пошуків відгадки. Долю автор сприймає як даність з усіма її таїнами та дивами, віддаючи належне почуттям.

Його медитативні роздуми сповнені певним зачудуванням, але від того не втрачають на силі думки: це просто відмінний характер роздуму, глибока медитація про нескінченність та марноту буття. Автор констатує, що цей видимий світ не обмежується очевидним, явним. І більше того – це не завжди є достовірним, правдивим, суттєвим.

Поет намагається подолати суб'єктивність думки-переживання, вивершитись у роздум надособовий, надпросторовий, надчасовий.

Загальний образ неба може бути виразним підтвердженням системного характеру не лише творчості поета, а цілої поетичної традиції. У межах цієї традиції образ неба має багатий ореол, широкий асоціативний спектр.

У світлі всього сказаного не видається дивним, що в Петренка образна система втілює й унаочнює драму автентичного буття. Твори багато промовляють про поета-людину, про особистість та долю, більше, ніж сказала б докладна біографія, яка вже навряд чи буде написана за браком джерел.

Маємо також численні вияви виняткової душевної цнотливості та шляхетності поета: скаржитися на долю йому не зовсім зручно, його ліричне самовираження від цього стає ще більш образним.

Поезії Михайла Петренка – це відторгненість людини від притаманного їй способу життя, певних негативних реалій. Автор створює свою частину всесвіту, де героєві найкраще чується, відчувається, опредмечує своє буття у світі навіть після свого зникнення.

Про чужину поет писав у вірші «Іван Кучерявий», в якому йдеться про жінку Грициху. Вона гірко оплакувала долю свого улюбленого сина, котрий

Давно пішов з козаками
У степ на татарів;
І немає об них вісті,
Мов у воду впали.
Полетіли на врагових
Сизими орлами.
Не дай, Боже, на чужині
Лягти головами.

До речі, тужить вона і за своїм чоловіком:

Не год же він у неволі
У польській Україні,
Що попався вражим ляхам
При лихій годині.

Журиться мати і за донькою:

Одпустила її з братом
В далеку дорогу,
Аж на Донець в Святі гори,
Помолиться Богу;
І жде її, не діждеться,
А матері мука:
Чи то стукне, чи то грюкне,
Так серце й застука...
Бо скучно їй, одна дома,
Ні з ким розмовляти,
І нікому старасенькій
Порадоньки дати.

Таким чином, Михайло Петренко у своїх поезіях створює оригінальний, неповторний, самобутній світ ліричного героя. Самовираження його здійснюється через означені мотиви романтизму і стає більш образним та символічним. У більшості своїх творів автор ототожнює себе з ліричним героєм. Таке ототожнення відбувається на різній глибині, що дає нам можливість виокремлювати з його художніх текстів біографічні відомості... [252, с. 136–142]

...Також велика увага приділяється романтиками пізнанню світу посередництвом кохання. Таке світосприйняття посилює кожному і сублімується безпосередньо через почуття кохання. Серце людське – центр кохання, як і кохання – утаємничений центр будь-якої особистості. Все у світі визначається коханням чи некоханням особистості. Кохання – це також і спрямованість до божественного, одна з іпостасей його панування у світі.

М. Петренко у своїх романтичних поезіях теж не відділяє жінку від світу сакрального. Жіночі образи в його творах часто виступають носіями цноти у її високому духовному розумінні та у повному узгодженні з традиціями філософського тлумачення. Ці мотиви перегукуються з поняттям «цнота душі» Григорія Сковороди, символізуючи духовну вивершеність особистості, найбільший скарб її і мету людського розвитку взагалі. Обоженнювання жінки, яке сприяє переростанню любовного почуття в етичне та естетичне і було властиве всій західній культурі, в українській літературі започаткований саме романтиками. Продовжуючи романтичні традиції попередників, М. Петренко намагається утворити любовний культ жінки, а жіночу чутливість підносить до божественного. Що дарує любов до простої земної жінки? Нове розуміння світу. Лише крізь призму любові можна побачити його у всій красі. Переживаючи любовне почуття, людина вчиться благоговіти перед красою, істиною і в кінцевому рахунку перед Богом.

Поетизація любові щільно пов'язана з поетизацією душі: чим більше піднесена і натхненна душа, тим прекраснішою є її любов. Поняття «душі» часто витісняється поняттям «серце», або ж вони співіснують. Саме поетичі Петренка притаманні роздуми над співвідношенням душі і тіла(чи душі і розуму, волі, природи, духу тощо). Все це породжує відому антимоінію романтизму – двоїння особистості. Особливо яскраво це помітно в поезіях «Чи бачив хто слов'янську дівчину?», «Тебе не стане в сих місцях...», «Туди мої очі, туди моя думка...», «Як в смерки вечірній дзвін...», «Ой, біда мені, біда...»... [252, с. 142–143]

...Три глобальних сфери універсуму – «тілесне втілення», «світова душа» і «світовий дух» – є одночасно, на думку романтиків, і засобами його поліфонічного буття: множинність і просторовість розгортаються в природному світі, який змінює буття, втілюється

у світі історії, а духовне становлення й самопізнання здійснюється у світі культури.

Прагнучи втілити в структурі й образній тканині творів мистецтва ідею діалектично-ієрархічного універсуму, романтики мріють наблизитися до деякої ідеальної, універсальної міфології. Процес міфологізації романтичної творчості – тенденція універсальна, що спостерігається в різних національних літературах.

У творчості М. Петренка відтворений процес розуміння людиною триєдиної сутності універсуму та, відповідно, потрійної сили природи, у якому взаємодіють «космічний», «людський» і «божественний геній» (терміни Новаліса). Буття поета розуміє як синтетичну єдність Космосу й людини, пов'язану з відкриттям безкінечного Всесвіту. Вигнання з Раю є народженням «універсуму як історії» – початок життя людини, людства, «світової душі». У середині свого життя людина обожнює «антропогенний чинник», поневолюючи природу, будуючи вівтарі пристрастям. Творчість освячена «божественним генієм» – любов'ю. І лише в процесі духовного розвитку людина досягає щирої гармонії (триєдності) і премудрості: «творення свого власного світу» є завершенням «історії», торжеством «світового духу».

У поезиці М. Петренка виражені тенденції, що характерні для романтизму в цілому. Як доводить світова філософія, синтез «геніїв» і сфер не означає ані ототожнення, ані поглинання, ані підпорядкування одного іншому, але виражає ідею їхньої живої взаємодії. «Свобода зв'язувань і сполучень» різних сфер і стихій розкриває єдиний «внутрішній світ енергій» (терміни Новаліса), що є джерелом загального буття. Універсальне загальне буття, на думку романтиків, потребує для свого адекватного втілення не «одномірної» форми історичної міфології, але поліфонічної міфологічної форми.

На тлі цієї принципової установки необхідно переосмислити не лише вживання романтиками традиційних моделей національно-історичних міфологій, але й специфіку (механізм) взаємодії різних міфологічних систем у романтичному тексті.

Поліфонічний синтез уяв і сюжетів різних національно-історичних міфологій був для романтиків шляхом розуміння

ідей і ідеалів «абсолютної міфології» і дійсності (не умоглядної) можливості відтворення їх у художній творчості.

Своєрідність поезії М. Петренка визначає його здатність досить тонко й дозовано відтворювати елементи «наївної свідомості», що виявляється у ніби навмисному спрощенні, «фольклоризації» окремих складників поетичної системи. Автор може надзвичайно гнучко й пластично перейти від філософської медитації до рівня фольклорної імперсональності – це одна з важливих рис його таланту. Слід також виділити виняткову душевну цнотливість і шляхетність автора, що виявляється у визначенні власної позиції, у формах вияву почуттів і переживань... [252, с. 145–147]

...Поруч із психічним типом важливим для вираження особистості є темперамент. Динамічні типи темпераменту – сангвінічний і холеричний, особливо останній, – пов'язані з високим рівнем напруги й експерсії, що позначається вже не в номінативному ряді, а в способі вираження номінації: навіність складних синонімічних рядів, використання рядів близькозначних слів, однорідних членів, повторів, насиченість антонімами в різних стилістичних функціях. Натомість у поетів-флегматиків та меланхоліків ті ж мовні засоби не такі концентровані. Концентрація синонімів, антонімів, близькозначних слів відбиває вильну концентрацію почуття. Цьому ж сприяють і ряди однорідних членів речення. Різні комбінації психічного типу й темпераменту створюють різні типи особистості. Це знаходить вираження і в мовленні людини, що особливо помітно в поетичному тексті. Сучасні дослідження дають підстави говорити про певні закономірні зв'язки психічного типу й темпераменту поета з його художнім сприйманням і мовним вираженням світу. Цю закономірність ми намагаємося виявити і в мові творів М. Петренка. Хоч і в літературознавстві, і в лінгвістиці часто йдеться про специфіку мовних «кругозорів» (за М. Бахтіним), їх пояснюють переважно словесно-ідеологічними й соціальними, а не психічними чинниками, хоч останні й у повсякденному спілкуванні, а не тільки в поетичному мають першорядне значення... [252, с. 150]

...Яка ж була справді «мовна вартість» поезії М. Петренка? На нашу думку, творчість Петренка – помітна віха в історії не тільки

української літератури, цікавою вона є й у мовностилістичному плані. Поет майстерно використовує м'якість та евфонічність української мови, одним з перших застосовує елементи звукопису, які надають поезії співучості. Не випадково поезії «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю», «Туди мої очі, туди моя думка» стали популярними романсами і до сьогодні чарують людей. І хоч у творчості М. Петренка звучали мотиви його попередників (напр., А. Метлинського, М. Костомарова), поет мав свій власний, оригінальний голос, він був, за визначенням Ю. Шереха, «іншим романтиком». У Шевченка, підкреслює Ю. Шерех, перше місце посідає «концепція поета, що підпорядковує свої думки і свою творчість своїй країні. Крізь особисту лірику проходить і вибивається на поверхню національно-історична романтика. Цьому Петренко протиставить концепцію суб'єктивної і тим самим загальнолюдської лірики, пафосом усієї його відомої нам творчості є не колектив, а я, моя душа, мої переживання, які є водночас переживаннями універсальної людини, мій світ, що є світом універсальної людини, не драма національної субстанції в конкретних історичних обставинах, а трагедія внутрішнього конфлікту, закладеного в самій істоті людської душі».

Отже, поет освоїв, на думку Шереха, новаторські досягнення романтизму – елітарність авторської позиції, сентиментально-романтичний настрій поезії. Народно-пісенні імперсональні елементи і принципи у його творах найчастіше підпорядковуються суб'єктивному авторському погляду, а це вже лірика особистісно-психологічна.

Усе це відбилося і в мові поета, у тому числі в зображенні хронотопу, суттєвому взаємозв'язку часових і просторових відношень, художньо освоєних у літературі, бо прикмети часу розкриваються в просторі, а простір осмислюється і вимірюється часом.

У поезіях М. Петренка, як і в інших романтиків, знаходить художнє вираження ідилічний хронотоп. Поезія М. Петренка позбавлена конкретних ознак часу (як і у фольклорі), їй також властива загальність, універсальність, мінімум соціальних і побутових просторових реалій.

Простір у поета сприймається через душевне відчуття ліричного героя, через його ставлення до всього, що його оточує,

і передається через конкретні й узагальнені назви – небо, поле, простори, гори, долини: «Дивлюся на небо, та й думку гадаю...»/ ; «І я біжу у поле від нудьги /І там на волі, на просторі /Святі пісні, свою нудьгу /Горам, долинам віддаю...».

Як ми вже зазначали, лірика М. Петренка – особистісно-психологічна. Навіть з назв поетичних творів («Дивлюся на небо, та й думку гадаю», «По небу блакитнім очима блукаю», «Схилившись на руку, дивлюся я в вечірнє небо глибоко, далеко...» (*треба: В вечірнє крайнебо далеко і глибоко. – О. П.*)) уже видно, що поет сам є у цьому просторі не пасивним, а основною людською постаттю. На відміну від своїх попередників, він виступає на тлі простору, який зображує, цим самим підкреслюючи свою постать. Саме в цьому виявляється його суб'єктивізм, щира сповідальність. Тому виявленням постаті ліричного героя в художньому хронотопі М. Петренка є займенник першої особи однини Я. Він найчастіше зустрічається у поезіях цього поета: «Я знаю, в пору ту вже сонечко лягло /Спочити за гори крейдянії, /І затихало все у полі, у садках. /А ясні зірочки засяли в небесах; /А думка все туди летить, /Де вперше (*треба: вперш. – О. П.*) почув я дзвін вечірній, /Де вперше так я полюбив /Поля привольні та дібови».

Хоча інколи постать поета виражається формами означено-особових речень з присудком у першій особі однини: «По небу блакитнім очима блукаю /За думкою думку туди посилаю, /Тому там душею, тому там очима... (*треба: Тону там душею, тону там очами. – О. П.*)».

Для змалювання простору М. Петренко використовує лексику загальну, навіть абстрактну (небо над зірками), переходить у конкретність зустрічаються надзвичайно рідко. У його поезії «Думи» ми не зустрічаємо конкретного змалювання краєвиду, поет тільки називає просторові реалії: море, скелі, бескиди, небо над зірками: «Чи ви в морі з буйним вітром /збиваєте хвилі, /Чи по скелям, по бескидам /блукаєте здуру, /Чи ви в небі над зірками /шукаєте долі?».

Це стосується не тільки його «Дум», а й багатьох інших творів. Замість змалювання картин весни в однойменній поезії чуємо вираження поетового відчуття: «Весна, весна, година мила /Як гарно ти, як пишно ти /Долини, гори звеселила, /Скрізь-скрізь розкинула квіти. /Усе кругом зазеленіло!».

Тут простір уточнюється оцінними словами: прикметником мила, прислівниками гарно, пишно, дієсловами звеселила, розкинула, зазеленіло та ін.

Земний простір у цю пору року М. Петренко передає через душевний стан ліричного героя. Довкілля ми можемо «побачити» крізь призму його почуттів. Саме оцінні слова дозволяють зрозуміти образ простору, який бачить поет: «Думи мої, думи, / Де ви подівались? / Покинули, загинули / Десь-то за морями; / ... Піду, стану на край світа, / Буду вас гукати; / Чи ви в морі з буйним вітром / Збиваєте хвилі, / Чи за морем співаєте / Пісні жалісливі? / Чи по скелям, по бескидам / Блукаєте здуру», «По небу блакитнім очима блукаю / За думку туди посилаю», «Я розболівся ввесь від муки, від кручини...», «І затихло все у полі, у садках / І смирно ніч лягла по долині».

Слова – компоненти на позначення простору небо, садок, долина, скелі, бескиди, море, реалізуючись у значення «вказівка на конкретність місця» у поезіях М. Петренка, інколи не відбивають просторову локалізацію і частіше виступають символом чогось далекого, надлюдського, а не конкретних зорових образів. Відстань, усеосяжність поет передає або прикметником далекий (далекее небо) або прислівником далеко (далеко за хмари, там на волі, на просторі, топлю очі далеко за гори), іменниками, що містять експліцитну або імпліцитну сему далеко. Такими маркерами далекої відстані виступають слова: небо (легко в небі душею топиться), крайнебо (...дивлюся я | В вечірне крайнебо далеко і глибоко), хмари (туди, де потонуло в хмарах око), гори як умовна деталь простору, що перебуває за межами зорового сприймання поета (топлю очі далеко за гори).

У творчості М. Петренка слово могила теж втрачає своє концептуальне значення як назва просторової реалії і перетворюється за оцінним компонентом на оцінку чужини, де «...ввесь світ покажеться мені / Нудним, сумним, слізьми облитим, / Темніше темної тюрми, / в могилу бачиться заритим».

Лексема могила є елементом метафори на позначення внутрішнього світу поета, його емоційного стану: «ввесь світ в могилу бачиться заритим». Поетична паралель світ – тюрма – могила набуває символічного значення завдяки посиленню його негативної оцінності: світ для поета не тільки темніше темної

тюрми, світ в могилу заритий. Таким чином, для М. Петренка характерна переакцентація цього першопочаткового історично орієнтованого образу. Поетична універсалія світ – могила підкреслює тяжкий емоційний стан поета.

У М. Петренка рослинний світ передається назвами рослинних масивів (садки, ліс тощо). Ми не знаємо, які дерева ростуть у цих «пишніх садках» і дібровах, які птахи співають. Родові поняття у поезії М. Петренка не «підкріплені» видовими, які конкретизували б просторові реалії. Речі об'єктивного світу для М. Петренка – тільки знаки і збудники настрою: «Ох, дівчатонька, мене / Ваша ласка муче; / Молодого зажене / У ліса дрімучі», «Побіжу я од дівчат / Далеко за гори / Там на горах в вишині / З вітром заночую / Чорні кудроньки мої / Зіркам подарую. / В небо ясне я влюблюсь, / Мов в тую дівчину / Горем з вітром поділюсь / В буйную годину».

У поезії «Тебе не стане в сих місцях» простір змальований умовно: вже з назви самого твору видно, що автора цікавить не конкретність місця, бо основне для нього – біль його душі, туга і «тяжке горе» нерозділеного кохання: «Тебе не стане в сих місцях / Для мене радості не стане... /О, для чого я полюбив (*треба*: О, для чого ж я полюбив. – О. П.) /Тебе у сих місцях родини /Усе тут каже про тебе /О, вір мені, що сі місця, /Де ми побачилися з тобою, /Без тебе зробляться тюрмою».

Простір у названій вище поезії визначений абстрактно і загально: його основною ознакою є те, що поет зустрівся тут зі своїм коханням. Конкретні ознаки простору відомі поетові та їй, яку він теж не називає, а характеризує займенником (з тобою, полюбив тебе, тебе) або ж особовими формами дієслова (о, вір мені!). Такими ж загальними словами характеризує поет і простір: іменником місця; займенниками сих, сі; прислівником тут. Така узагальнена характеристика місця зумовлена тим, що і ліричний герой, і адресат поезії знають «сі місця», тому головним для поета є те, що тут «Вона», а як не стане в сих місцях її, то в поета радості не стане». Цей ніби простір тільки на двох, яким усе відомо.

Просторові реалії М. Петренка змальовує через настрій, душевний стан і почуття ліричного героя, тому і вдається поет до емоційних епітетів, переважно народно-пісенних, якими не тільки характеризує довкілля, а й передає особисте сприймання ліричного

героя. При цього для розуміння мовного образу простору необхідно враховувати семантику дієслів, що супроводжують просторові назви: ой загули буйні вітри; цитьте вітри, цитьте буйнії; світ покажеться мені нудним, сумним, слізьми облитим, в могилу бачиться заритим, і на чужій, немилій стороні, брожу понурим я.

Цьому похмурому світові протиставляються чудесні, гарні, святі, милі пісні, тобто муза поетова, його душевний простір. Поет порівнює своє горе з безмежним морем, всеоблягаючим туманом, пісні – з муками пекла і радостями раю. Отже, просторові назви у М. Петренка виступають як знаки реалій і як ознаки інших явищ, які існують поза цими реаліями; це часто різні форми порівнянь: муки пекла, радості раю, могила високая, до самих хмар. Ясні зірочки він порівнює з очима дівчини, а її очі – з ранньою зіркою: «А ясні зірочки засяли в небесах, /Мов очі ті слов'янської дівчини, /Нігде нема таких очей, /Які слов'янки мають очі, /І рання зірка на востоці /Навряд бува ясніше (*треба*: ясніша. – О. П.) їх!».

Лексеми-парадигми на позначення простору «низу» в поезіях М. Петренка, як і в народній українській поезії, виконують функцію паралелізму «природа – людина», де природні реалії простору підкреслюють настрої внутрішнього неспокою, самотності, нерозділеного кохання, нез'ясування пориву в небо, сентиментальної розчуленості: «Весна, весна, година мила, / Як гарно ти, як пишно ти / Долини, гори звеселила, / Скрізь-скрізь розвинула квіти: / Усе кругом зазеленіло! / Чого ж очам моїм не мило / Дивитися на божий світ? / У мене серденько болить, / А сльози нижуться на вії»; «І я біжу у поле від нудьги, / І там на волі, на просторі / Святі пісні, свою нудьгу / Горам, долинам віддаю»; «Далекее небо, – моя сторона. / І на світі гірко; як стане ще гірше, / Я очі на небо, – мені веселіше!...», «І в хмарах навіки од світу втонув».

Поезії М. Петренка властиві повтори, що є ознакою його поетики: «Там, там моя голубка витає», «... ся тоска, се тяжке горе»: «Бо там за горою, де зіронька сяє, /Там, там моя голубка витає, / Закрилась від мене і небом, й /горами.../Но ся тоска, се /тяжке горе/ не перескочє через гори /Не маю мочі / Мою печаль, мою / тоску / Зарить глибоко у піску /І їй насипати могилу / Високою, до самих хмар».

Як ми вже зазначали, у поезіях М. Петренка знаходиться художнє вираження ідилічний хронотоп, і однією з ознак ідилії є метафоризація. Ось чому поетичний словник поета багатий на метафори, особливо на антропоморфічні, тобто такі, які «оживлюють» неживу природу: тоска і горе не перескочуть через гори; сонечко лягло спочити за гори крейдянії; смирно ніч лягла по долині; як місяць молодий вже вибившись із мочі; схиливши голову на горах засипав; небо і земля мовчать; весна долини, гори звеселила тощо.

Горизонтальний простір у поетичних творах М. Петренка виражається і цілим рядом лексем, які є власними назвами населених пунктів, річок і гір: Слов'янськ, Тор. Поет розвиває введений І. Котляревським принцип географічної локації зображуваного (у Котляревського – Полтава, Полтавщина, у Петренка – цикл «Слов'янськ»). Але, як ми вже зазначали, лексика на позначення просторових реалій у М. Петренка загальна, абстрактна, переходить у конкретність зустрічаються рідко, навіть у його найконкретнішій поезії «Слов'янськ» опису, що дозволив би «побачити» місто, ми не знаходимо. На конкретність географічних просторових реалій вказують не лише власні географічні назви Слов'янськ і Тор (річка), а й окремі географічні орієнтири – слова рівнина, пишнії садки, що розкинулись по ній, створюють загальне враження і від міста, і від його розташування. У вмінні кількома словами створити просторовий образ – велика майстерність поета. Лаконічність зумовлена ще й тим, що автор промовляє до читача, який має у свідомості відповідні образи: «Слов'янськ, Слов'янськ... Як гарно ти /По річці Тору, по рівнині /Розкинув пишнії садки...».

Отже, ми бачимо, що горизонтальний простір, змальований М. Петренком; значною мірою абстрактний, відтворений поетом через сприймання ліричного героя, його настрою, переживання, через поетове бачення довкілля. Художній простір у М. Петренка, як ні в кого з його попередників, – це простір душі поета. М. Петренко сприймає об'єктивний світ інтимно, простір його душі органічно вписується у світ природи.

«Вертикаль» представлена в М. Петренка ключовими словами небо, зірка (зіроньки), сонце.

Зображуючи художній простір, поет вдало поєднав народно-пісенний досвід імперсонального зображення з орієнтацією на

літературні норми розвиненого романтизму з його суб'єктивізмом, особистісно-психологічним началом.

Романтичний світ М. Петренка не можна уявити без простору неба. Цей образ – найулюбленіший у поетичному мовленні митця; він є лейтмотивним, циклоутворюючим.

Цикл «Небо» («Дивлюся на небо та й думку гадаю...»), «По небу блакитнім очима блукаю», «Схилювшись на руку, дивлюся я...») є яскравим підтвердженням сказаного.

Семантика мовного простору неба репрезентована в текстах М. Петренка безпосередньо лексею «небо» в її прямому номінативному значенні «повітряний простір». При цьому автор створює просторовий концепт не денотативного рівня, який унаочнює та візуально відтворює небесну сферу, а й відбиває психологічний стан автора, його суб'єктивні світовідчуття, порухи душі.

У художньому творі зображується відбиття реального світу і створення адекватного йому художнього світу – за кожною просторовою деталлю зберігаються її життєві функції, але завдяки суб'єктивному підбору, підпорядкуванню деталі цілості, вона отримує нові функції, передусім у пересіканні координат матеріального буття і духовного. Це відповідним чином відбивається в семантиці слів, що виражають простір, зокрема в слові небо. У семантиці цього слова в поезії М. Петренка відбивається не тільки реальний простір, а й характеристики суспільства в цілому, естетики літературних напрямків, епохи, до якої належить митець. І, звичайно слід враховувати й індивідуальні риси особистості поета: характер, смаки, інтереси, стан душі. Отже, лексема небо використовується не тільки для відтворення просторової моделі світу, а й для вираження внутрішнього стану людини (інтелектуального, психічного, соціального). При цьому важливе значення відіграє оцінний компонент, який стає основою поетичного значення: «Чого ж душі становиться так смутно, /Коли дивлюсь, вечірнє небо, на тебе? / Покрите хмарками, мов хвилями те море? (*треба*: Покрите хмарами, мов хвилями те море., – *О. П.*) /Що ти там говориш в вишині? / Чи перші радості, чи тяжке горе?»; «Ти, може, говориш те, що так, як хмари /Покрили, крайнебо, краси твої, /Так потемніють дні мої».

Використання слів, що виражають мовну модель простору, для вербалізації внутрішнього світу унаочнює явища, що є концептами абстрактними, які не сприймаються органами чуття.

В основі внутрішньої залежності між прямим і вторинним значенням лежить відтінок значення, який виникає за рахунок лексичної сполучуваності, внаслідок впливу семантики суміжних слів, що є основою для реалізації значень, пов'язаних з відображенням внутрішнього світу людини.

Мові М. Петренка у змалюванні образу неба властива висока міра емоційності, що пов'язана з його натурою й зумовлена його світобаченням.

Найчастіше лексема «небо» вживається в значенні «безмежність», «глибина», яка не має дна. Небо – це цілий світ відчуттів, вражень, захоплень, у якому віддзеркалюється душа поета: сферу своїх почуттів він спроектував на сферу предметну. Простір неба М. Петренка – це і своєрідне космічне світосприйняття, яке відчутне в магічному загадковому поклику неба: «І сам не знаю, якась-то сила, / Так легка для мене /і серденьку мила, /К далекому небу і серцем й очами /Мене прикувала, мов тими цепами».

Мовний образ простору неба тісно пов'язаний з мовним образом часу. Радісне, світле небо вдень: серце поета «кохає небесна музика», і він не може одірватися від неба, «бо знаю, як небо очима покину, /Душею у горі, в тумані загину...», «Я очі на небо, – мені веселіше», а у вечірню годину темне небо викликає смуток: «Чого душі становиться так смутно, /Коли дивлюся, вечірне небо, на тебе? . Знаковими словами в цьому тексті є «вечірня година», що вказують і на час, і на вплив неба на настрої поета. Таким чином створюються часово-просторові образи неба.

Драматичність, напруженість, сум і самотність підкреслюють вжиті дієслівні сполучення: шукати долі, ласки просити, горе втопити: «Я б землю покинув і в небо злітав /Далеко за хмари, подалі од світу, /Шукать собі долі, на горе привіту, /І ласки у зірок, у сонця просить, /У світі їх ясним все горе втопить».

Поет вдається до омоформи світу (ім. світ) – світі (дієсл. світити), якими протиставляє непривітний земний людський світ ласкавому, боготвореному світу зірок і сонця.

Важливими для створення образу неба є слова сонце і небо. Освячене присутністю сонця і зірок, воно зберегло біблійне значення цих небесних об'єктів як символу святості і праведності. Структура семантики лексеми небо в такому контексті зумовлена

його релігійним тлумаченням і реалізується у семах «світло», «святість», «праведність», «справедливість».

Отже, у символічному протиставленні земля – небо мовний образ неба уособлює добро, що робить можливим утворити однорідний поетичний ряд з лексемами небо, сонце, зорі, який ґрунтується на спільному символічному позначенні цими словами понять добра і праведності.

Слово небо у М. Петренка позначає не просто безмежний простір, воно водночас істота і предмет, конкретне й абстрактне, живе, рухоме й традиційно статичне: «По небу блакитним очима блукаю , /Тону там душею, тону там очами , /Ні? Так гину в небі, як в лютому горі (*треба*: Ні! так гину в небі, як в лютому горі. – *О. П.*) /; Неначе небо все і хмари ті /Мені схилилися на груди. /Дарма топлю очі в крайнебо блакитне: /По ньому так пишно місяць красний ходе /І тисяча тисяч зірок за ним бродє».

Слова місяць, зірки мають у М. Петренка антропоморфізований характер, який реалізує через дієслівне оточення: місяць ходе, зірки бродять.

Отже, слово небо, яке виражає простір, є універсальним у поетичній творчості М. Петренка, насиченим змістовно й емоційно. Функціонування цього словесного образу пов'язується з асоціаціями, типовими для загальнонародного мовлення, збагачує контекст української поезії новими художніми баченнями. Просторові реалії у поезії М. Петренка не лише аперцептують матеріальний світ, а й є важливими в тому сенсі, що через матеріальну, речову буттєвість відкривають шлях до пізнання світу нематеріального, духовного.

Засобом вираження звукових вражень М. Петренка є також алітерація. Відчуваючи характер окремих звуків, знаючи лагідність «а», бурхливість «р», заклікність «к», дзюрчання «дз», бубон «б», мелодійність «м», знаючи безмежну здатність звуків і їх комбінацій одбивати звуки життя, поет у силі утворити справжній звукопис.

Поезії М. Петренка властива мелодійність. Для поета основою його творів є музичний рух почуттів у просторі, мальовничість світу. Ця музичність не підкреслена зовнішніми засобами, однак кожний рядок має непомітні звукові повтори: далеко од родини; схиливши голову на горах засипав; один живу поміж чужими і т. д. У цьому принципі музичної організації вірша М. Петренко виступає

поетом однієї школи з Шевченком і, може, його попередником. Але в Шевченка це один з аспектів його майстерності, а в Петренка це її суть.

Таким чином, у творчості М. Петренка відобразився процес, загалом характерний для українського романтизму, пов'язаний зі збагаченням літературної мови та пошуком нових виражальних засобів.

Підсумовуючи, слід зазначити, що індивідуальні особливості творів М. Петренка визначалися впливом фольклорної лірики, однак поетові вдалося підпорядкувати цей вплив власному, в основі романтичному творчому мисленню. Він запропонував цікаві зразки психологічно-особистісної, передусім інтимної та медитативної лірики. Для свого часу твори М. Петренка стали безперечним свідченням естетичного оновлення літератури, прагненням визволитися від побутового етнографізму та включитися в русло загальноєвропейського культурного розвитку, зокрема розвитку романтизму... [252, с. 151–162]

...Літературний романтизм першої половини XIX століття пройшов складний шлях становлення. Саме з розвитком романтичного напрямку значно зріс інтерес до усної народної творчості. Шукаючи нових шляхів розвитку мистецтва, письменники звернулися до національних традицій, народного світобачення, втіленого у фольклорі. Митці наслідували не лише його формальні засоби, а й проймалися духом народної творчості. Художній світ поезії романтизму формується внаслідок взаємодії фольклорної традиції і провідних жанрів свого часу.

Загалом для поезії доби романтизму властиве тяжіння до опанування типовою для народної творчості поетикою та перенесення її на літературну основу. Цей процес здійснювався у кількох напрямках: збереження фольклорного сюжету або окремих його мотивів; замкнутість просторово-часових відносин; відкидання несуттєвих, з точки зору поетики романтизму, композиційних елементів поезії при збереженні окремих мотивів; трансформація елементів чарівності і включення їх в оригінальні сюжети.

Проведене дослідження зумовлене недостатнім висвітленням у вітчизняному літературознавстві історії українського романтичного руху взагалі і творчого шляху Михайла Петренка, зокрема, в контексті еволюції нової української літератури. Було

проаналізовано світоглядні засади творчості Михайла Петренка, акцентуючи увагу на становленні філософсько-естетичних поглядів митця, що є особливо актуальним сьогодні – за умов, підвищеного інтересу до українського літературно-мистецького руху середини ХІХ ст., його джерел та трансформацій на певних відтинках розвитку. Подібний підхід до вивчення постаті Петренка дозволяє через аналіз окремих періодів функціонування вітчизняного романтизму скласти цілісне, повне уявлення про культурно-філософське значення творчої спадщини поета.

Перші його твори викликали прихильне ставлення з боку старших письменників-харків'ян і від критиків, що відгукувалися на появу «Снопа», де були надруковані дебютні поезії М. Петренка. Гарячковий тон, імпульсивна риторика, недомовленість, вплетені в структуру творів, не знизили їх художньої досконалості. Спираючись на традиції попередників, він створив новий тип української романтичної поезії, що базувалася на європейських канолах з елементами національного колориту.

Важливою для становлення творчої особистості молодого ще автора була його участь у Харківському літературному гуртку Ізмаїла Срезневського, де зосередилася харківська літературна молодь. Михайло Петренко починає відвідувати гурток наприкінці 30-х рр. Охоплені романтичним ентузіазмом, молоді літератори спілкувалися і листувалися, висловлюючи своє розуміння романтизму як царства мрій, повідомляли один одному про свої плани щодо вивчення народної поезії, народного побуту й життя.

Романтична естетика М. Петренка вносить у літературу та мистецтво той суб'єктивний підхід до предмета, ту вимогу перетворення дійсності, за яких художня творчість формує нову реальність. Його романтична поезія звернулася до художнього дослідження народного життя як рушійної сили історичної діяльності суспільства.

Його твори стали безперечним свідченням естетичного оновлення літератури, прагненням визволитися від побутового етнографізму та включитися в русло загальноєвропейського культурного розвитку, зокрема розвитку романтизму. М. Петренко став автором перших зразків медитативної лірики, яка тоді активно культивувалася в поезії європейських народів і з якою пов'язана

нова фаза в розвитку українського романтизму. Водночас у його творчості помітний відхід від сентиментальних традицій.

Вірші Петренка, надруковані спочатку в «Снопі» і «Молодику», а потім передруковані в «Южном русском сборнике», мають одну основну ліричну тему. Водночас теми історичні, мотиви національної туги поет теж не обходить. Його вірші, об'єднані під циклічними заголовками «Думи мої», «Небо», «Слов'янськ», виходять за межі вузьких суб'єктивних настроїв, перейнятих серпанком глибокої меланхолії.

Природа у М. Петренка виступає не тільки могутнім джерелом образотворення, а й викликає в ліричного героя бажання повного злиття з нею. Своєрідне космічне світосприйняття, таке характерне для романтиків, дістало чи не найяскравіший вияв у циклі «Небо». Естетизація природи як аналога душі, втеча від жорстокості та вульгарності земного буття в кінцевому підсумку були формою, хоч і пасивного, протесту проти дійсності; поза самотності, світова скорбота теж була вираженням суспільного змісту, внутрішнього світу особистості, разом з тим постійного пошуку гармонії, воз'єднання зі світом.

Звучання побудовано на розгорнутих багатозначних метафорах, контрастах, разом з тим їх автор дбає про гармонію світла і кольорів, природних і психологічних явищ. Він не замикається виключно в колі народних поетичних образів.

«Книжні навіяння» в поезіях Петренка, очевидно, слід розуміти як спробу настроїти українську лірику на більш високий тон, притаманний тодішній західноєвропейській літературі. Теми його віршів «Дивлюсь я на небо», «По небу блакитнім», «Схилившись на руку», дещо з циклу «Слов'янськ» були спробою вийти за межі народної пісні, спопуляризувати мотив вічної нескінченності, такий властивий романтичній ліриці в різних відтінках і формах.

Письменник хоч і не зовсім вільний від специфічної пісенної семантики, проте орієнтується на інші стилістичні традиції: «в його темну пропасть я кинувся змалу», «а тільки кохає небесна музика» і т. ін. Ще помітніший такий відхід від традицій в інших віршах Петренка, де ця «книжна навіяність» виявляється й у відповідній семантиці, і в ритмо-синтаксичних конструкціях з виходом за межі епічної фрази народної пісні, з характерною для романтичного стилю патетичною побудовою синтаксичних конструкцій.

Рядки сприймаються як типові кліше романтичного стилю, поширені поетичні формули – «радість життя», «радість буття» тощо. Показовою є так само і ритмічно-синтаксична побудова вірша з розгорнутим реченням, що закінчується патетичним запитанням.

Єдність епохи романтизму зі становленням філософського осмислення буття визначається подібністю проблем, які порушувались і потребували першочергового переосмислення. Рационалісти доводили нездатність людського розуму досягнути істину. Позиція ж романтиків була предтечею того, коли постала потреба розв'язувати суто романтичну задачу створення нового на руїнах минулого. Філософія романтизму відділяла явища, які були результатом людського сприйняття від речей-у-собі, що склали незмінну, але неодагнену структуру Всесвіту. Сам факт, що речі-у-собі залишаються назавжди незрозумілими, не повинен був викликати відчаю, адже людина завжди здатна усвідомити зміст явищ, бо всі люди мислять одними й тими ж поняттями часу й простору, причини й наслідку, подібності й різноманітності, і саме ці явища й повинні бути основними романтичними категоріями, в системі яких може бути інтерпретоване все багатство досвіду. Саме ця теорія лягла в основу філософської концепції Петренка, що трактує загальнолюдський досвід як необхідний чинник функціонування й розвитку людської свідомості, котра встановлює, який досвід передує певному факту, який з нього витікає, а також чи є факти подібними чи відмінними. На відміну від європейських романтиків, Петренко довіряв релігійному та поетичному почуттю, яке не мирилося з абстракціями та пустими догмами, і намагався розкрити таємницю існування, звертаючись до природи, виховуючи в собі сильні моральні чинники, намагаючись відмежуватись у своїх творах від пошуку практичного зиску. Він визначав єдину людську суть у тому, що, повністю не усвідомлюючи, людина зайнята розв'язанням значної романтичної задачі. Його романтичні твори навіть для самого поета стали вікном у світ пізнання сенсу життя та місця людини у Всесвіті.

У боротьбі за життя інстинкт самозахисту розвивав у людині дві могутні творчі сили: пізнання та уяву. У Петренка читаємо: «бідне серце», «сонце посміхається», «душа пеклась», «душа плаче», «полягло моє личко», «горе стука молотками», «ходе хвиля»,

«голуб по берегу, по голубці плаче», «слізьми умитись», «вітер заплакав» тощо. Все це робить явища природи наче більш зрозумілими для нас і називається «антропоморфізмом». Можна помітити, що автор надає всьому, що бачить, людських якостей і, навпаки, уявляє почуття в явищах природи або в ситуаціях, створених його розумом. Для Петренка романтизм – це не тільки теорія, викликана «втомою від знедоленості», а намагання своєю силою зробити життя більш легким, справедливим, красивим. Саме романтичні ідеї Петренка підносять його ліричного героя над життям, тому що кращими його якостями є бажання змінити дійсність справжню на уявлену.

У романтичній літературі існує два різних напрямки: посилити волю людини до життя, збудити в ній бажання виступити проти дійсності та проти всього, що її гнобить, та намагатися примирити людину з дійсністю, прикрашаючи її, або ж відволікти від дійсності заглибленням у свій внутрішній світ. У своїх поезіях Петренко стабільно дотримується другого напрямку, намагаючись відволікти ліричного героя думками про «фатумні загадки життя», сенс буття, кохання, свій внутрішній світ, смерть. Більшість поставлених питань є риторичними. На поезії Петренка позначився вплив не тільки філософії та поетичної традиції європейського романтизму, а й сучасних йому тенденцій в українській літературі.

У літературній спадщині українських романтиків мало знайдеться творів, у яких би не згадували серце. Поетика М. Петренка в цьому випадку не є винятком. Услід за біблійним «серцем землі» у романтиків з'являється серце України як символ утаємниченого національного коду. Така еволюція сакральної символіки – специфіка саме українського романтизму. Сповідання філософії Серця та наявність категорії Серця повсюдна в поетичному доробку Петренка.

Характерною особливістю мотиву серця в творчості Петренка є його постійна присутність на всіх рівнях художнього абстрагування тематичного простору. Чи йдеться про любов, чи про сирітство, про мандри або описується природа – серце обов'язково згадується («По небу блакитнім очима блукаю...», «Ось-ось Слов'янськ! Моя родина!...», «Чи бачив хто слов'янську *(треба: слов'янську. – О. П.)* дівчину?...», «Рай цілий радості і пекло мук...» тощо). Таке чутливе, вражене серце – орган екзотеричного

світоспоглядання, джерело всіх духовних злетів. Воно визначає активність і пасивність ліричного героя в залежності від того, в якому напрямі виявляється рух його духовності.

Якщо цей рух спрямований на зовнішні об'єкти – до людей, до якихось абстрактних понять, до природи тощо – він формує активність героя. У цьому випадку завжди йдеться не про те серце, яке спрямовує свої зусилля на об'єкт, а про серця тих, до кого воно розкрите, за принципом рецепції – передача чуттєвої інформації від серця до серця.

Якщо ж духовний рух спрямований всередину, до глибин серця, від зовнішніх об'єктів, понять, природи тощо, через відсутність попиту в референтній групі, тоді можемо говорити про пасивне світосприйняття.

Обидва напрями розвитку духовності людини – життєствердні, бо активність героя – це форма становлення й розвитку певного чуттєвого явища.

Інколи серце як критерій сутнісного зникає, і тоді на його місці виникає якась інша субстанція – порожнє серце – символ магічних інсинуацій людської природи. Це порожнє або чорне серце, яке втратило Бога, втрачає і всі відчуття, що виростають з прийняття Божественного Абсолюту. Ця проблема досить актуальна для романтизму в цілому, але вона є майже чужою для романтики Петренка за відсутністю розвинених тематичних елементів порожнього серця в його творчості.

Також велика увага приділяється Петренком пізнанню світу через кохання. Таке світосприйняття посилює кожному й сублімується безпосередньо через почуття кохання. Серце людське – центр кохання, як і кохання – утаємничений центр будь-якої особистості. Все у світі визначається коханням чи некоханням особистості. Кохання – це також і спрямованість до божественного, одна з іпостасей його панування в світі.

М. Петренко у своїх романтичних поезіях не відділяє жінку від світу сакрального. Жіночі образи в його творах часто виступають носіями цноти у її високому духовному розумінні та у повному узгодженні з традиціями філософського тлумачення. Ці мотиви перегукуються з поняттям «цнота душі», Григорія Сковороди, символізуючи духовну вивершеність особистості, найбільший

скарб її і мету людського розвитку взагалі. Обоженнвання жінки, яке сприяє переростанню любовного почуття в етичне та естетичне, властиве всій західній культурі, в українській літературі започатковане саме романтиками. Продовжуючи романтичні традиції попередників, М. Петренко намагається створити любовний культ жінки, а жіночу чутливість підносить до божественного. Що дарує любов до простої земної жінки? Нове розуміння світу. Лише крізь призму любові можна побачити його у всій красі. Переживаючи любовне почуття, людина вчиться благоговіти перед красою, істиною і в кінцевому рахунку перед Богом.

Поетизація любові щільно пов'язана з поетизацією душі: чим більше піднесена і натхненна душа, тим прекраснішою є її любов. Поняття «душі» часто витісняється поняттям «серце» або ж вони співіснують. Саме поетиці Петренка притаманні роздуми над співвідношенням душі і тіла (чи душі і розуму, волі, природи, духу тощо). Все це породжує відому антимонію романтизму – двоїння особистості («Чи бачив хто слов'янську *(треба: слов'янськую. – О. П.)* дівчину?», «Тебе не стане в сих місцях...», «Туди мої очі, туди моя думка...», «Як в смерки *(треба: сумерки. – О. П.)* вечірній дзвін...», «Ой, біда мені, біда...»). Особистість, яка роздирається боротьбою душі й тіла (розуму, духу, волі тощо) теж є досягненням романтизму.

Усе це відбилосся і в мові поета, у тому числі в зображенні хронотопу, – суттєвому взаємозв'язку часових і просторових відношень, художньо освоєних у літературі, бо прикмети часу розкриваються у просторі, й простір осмислюється і вимірюється часом. Час у поезіях Михайла Петренка інколи не відповідає реальності. Його ліричний герой може перебувати як у минулому, так і мандрувати в майбутнє. Через таке переосмислення часу й простору й відбувається розкриття внутрішньої суті ліричного героя.

У поезіях М. Петренка, як і в інших романтиків, знаходить художнє вираження ідилічний хронотоп. Поезія М. Петренка позбавлена конкретних ознак часу (як і фольклор), їй також властива загальність, універсальність, мінімум соціальних і побутових просторових реалій.

Простір у поета сприймається через душевне відчуття ліричного героя, через його ставлення до всього, що його оточує, і передається через конкретні й узагальнені назви.

Лірика М. Петренка – особистісно-психологічна. Навіть виходячи з назв поетичних творів («Дивлюсь я на небо, та й думку гадаю», «По небу блакитнім очима блукаю», «Схилившись на руку, дивлюся я в вечірнє небо глибоко, далеко...» (*треба: В вечірнє крайнебо далеко і глибоко. – О. П.*)) видно, що поет сам є у цьому просторі не пасивним спостерігачем, а основною людською постаттю. На відміну від своїх попередників, він виступає на тлі простору і в просторі, який зображує, цим самим підкреслюючи свою постать. Саме в цьому виявляється його суб'єктивізм, щира сповідальність.

Природа містичного символу визначається через його відповідність зі структурно-семантичними категоріями, виявляється як суттєва, не фіктивна, а актуальна. Первісний символ активно використовується М. Петренком для відтворення поетичного почуття через ініціювання ліричного героя. Почуття душі поетичного суб'єкта спрямовано на гармонію з почуттям душі природи, Макрокосму. Людина-Мікрокосм у поезії Петренка розкривається через первісні символи, коли її душа розчиняється в Абсолютному Духові.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що активне використання сновидінь у поетиці романтизму зумовлене світоглядними парадигмами романтичної культури. Аналітичне зіставлення сновидінь, що їх створили письменники-романтики різних національних літератур, як взаємопов'язаних і взаємодоповнювальних у просторі міжлітературного процесу, дало змогу виокремити і дослідити значну кількість функцій і значень сновидіння, виявити закономірності та своєрідність кожного автора в підході до використання оніричного матеріалу.

Несвідома сфера людської особистості прямо співвідноситься з оніричним світом, відіграючи важливу роль у романтичній поетиці: завдяки введенню несвідомого значно розширюється внутрішньо-психологічний хронотоп, активізуються ланки зовнішнього авантюрного хронотопу, пов'язані з уведенням елементів ірраціонального, містичного, таємного. Теоретичне осмислення проблеми несвідомого, що базувалося передусім на досвіді психології та філософії, довело необхідність розмежування термінів «підсвідоме» і «несвідоме» та засвідчило акценти на

останньому з них у мистецтві романтизму, а в підсумку було зв'язано специфіку романтичного хронотопу.

Автор відходить від сентиментальних традицій, робить спробу вийти за межі народної пісні, а також романсу, «побудованого на пісенних традиціях», намагається створити новий образ, використовує неординарні синтаксичні конструкції, звертається до нових стилістичних традицій. Семантична своєрідність вирізняє романтичні ідеї Петренка-романтика з-поміж ідей інших романтиків XIX століття.

Зберігши оригінальність авторської мови та самотність місцевого та історичного колориту, поезії М. Петренка подолали часопростір Слов'янщини і воскресли на сторінках українських книжок у XX столітті...» [252, с. 163–172] (*див. також* [251]. – *О. П.*).

Відбулося репринтне перевидання книги М. Петрова «Очерки истории украинской литературы XIX столѣтія». Тексти про творчість Михайла Петренка залишилися без змін [253, с. 7, 13, 16, 127, 131, 136, 161–164] (*див. також* [12] та [13]. – *О. П.*).

В книзі В. Калініченка «Избранное» вміщено два есе про Михайла Петренка [254, с. 319] та [254, с. 319–323], що друкувалися раніше в 2005 році в книзі «Сфумато» (*див.* [230, с. 237, 237–241]. – *О. П.*).

В збірці «Самые любимые и популярные песни. Новейший сборник» є дещо й з творчості Михайла Петренка:

- Взяв би я бандуру (слова та музика народні) [255, с. 199]
- Дивлюсь я на небо (Слова М. Петренка. Музика невідомого автора) (*надано перші 12 рядків тексту поезії з 24.* – *О. П.*) [255, с. 200].

В шкільній хрестоматії «Українська поезія XIX-XX ст.» під назвою «Небо» вміщено поезію Михайла Петренка «Дивлюсь я на небо...» [256, с. 10].

Миколою Петренком в збірці «Українські народні пісні» було подано розповідь про творців пісні «Дивлюсь я на небо». В збірку, окрім авторського тексту, який зустрічався в газетній статті 2001 року (*див.* [200, с. 2]. – *О. П.*), включено текст однойменної поезії Михайла Петренка [257, с. 41–45].

В книзі І. Зоца та В. Шептухи «Наш «Рідний край»» наведено перелік статей з газети «Донеччина» [258, с. 36–37], в яких згадувалося про Михайла Петренка (*див.* [165, с. 3], [179, с. 3], [180, с. 3], [212, с. 2], [213, с. 3], [244, с. 3], [245, с. 4] та [246, с. 3]. – *О. П.*).

Тематичну історико-красознавчу сторінку «Рідний край» в газеті «Донеччина» В. Шептуха вів на протязі майже п'ятнадцяти років.

У дослідженні «Європейський характер романтичної суб'єктивності Михайла Петренка» його авторка О. Моціяка зазначає:

«М. Петренко (1817–1862) – представник середнього покоління харківських романтиків. Він залишив невелику за обсягом творчу спадщину – 19 віршів та втрачену нині п'єсу «Панська любов». Переважна частина поезій М. Петренка була надрукована у 1848 р. в «Южном русском сборнике» А. Метлинського під назвою «Думи та співи».

Ця збірка відкривалась віршем «Думи мої, думи мої...». Прикметно, що він мав таку ж назву, як і вірш Т. Шевченка, яким відкривався його «Кобзар» 1840 року. Звичайно, це не було випадковістю. Автор ніби сам спонукав читача до співставлення його творчості із поезією Шевченка. І більшість дослідників справді писали про впливи Шевченка на Петренка, про наслідувальність його поезії (Ом. Огоновський, І. Франко, Г. Нудьга). Обережніше до цього підходив О. Засенко. Вперше аргументовано заперечив думку про епігонський характер поезії М. Петренка Ю. Шевельов, указавши на принципово інший характер суб'єктивності творчості письменника. Показово, що сучасники поета, схилившись перед талантом Т. Шевченка, високо оцінювали і М. Петренка. Так,

А. Метлинський писав, що це «поет істинний, не нам рівня». Цю ж думку поділяв і М. Костомаров.

Саме вірш «Думи мої, думи мої», як слушно підмітив Ю. Шевельов, має суттєву відмінність в осмисленні концепції поета. У Шевченка поет підпорядковує свої думки Україні. Крізь особисту лірику проходить національно-історична романтика. Джерела своєї творчості Шевченко вбачає в українській історії, природі, сучасному підневільному становищі України. Сподівається на славу свого слова серед земляків.

Концепція поета М. Петренка більш суб'єктивна, причому суб'єктивність ця типологічно ближча до європейської. Йдеться про відчуженість особистості від світу, її самотність. Втрата «дум» – остання із низки втрат, що їх зазнав поет. Пафосом усієї творчості М. Петренка стає не колектив, а Я, МОЯ душа, МОЇ переживання, що є водночас внутрішнім світом універсальної людини.

«Не драма національної субстанції в конкретних історичних обставинах, а трагедія внутрішнього конфлікту, закладеного в самій істоті людської душі» характерна для М. Петренка.

Саме творчість М. Петренка найповніше в українській поезії виявляє суто романтичну якість субсктивності. Очевидно, навчання в Харківському університеті (1836–1841) (*треба: 1837–1841. – О. П.*) і участь у романтичному гуртку сприяли ознайомленню поета із західноєвропейською романтичною естетикою. У другій половині 30-х років – на початку 40-х тут «працювали викладачі, у лекціях яких уже відчувалося віяння нових, сучасних ідей та естетичних теорій». Це професори А. Й. Валіцький, М. М. Лунін, М. М. Протопопов і особливо І. Я. Кронеберг та І. І. Срезневський. Вони поширювали ідеї Фіхте, Шеллінга, Міллера, Гегеля та ін. філософів.

Особистість у поезії М. Петренка фатально відчужена від світу, самотня, обділена долею. Образ долі – один із улюблених у всіх романтиків, він значною мірою побудований на міфологічних структурах. В українську романтичну поезію проникає через фольклорну лірику, ускладнену у XVIII ст. бароковими тенденціями. В українських романтиків доля набуває значення напередвизначеності подій, незалежності від прагнень людини. Так, у поезії М. Петренка цей образ зустрічається досить часто: «Покинула мене доля, Покинули люди» («Думи мої...»), «Бо долі

ще змалку здаюся не любий» («Небо»), «Я бездольний сиротина», «Часто, часто в горі Долю проклинаю» («Ой біда мені...») та ін.

Ліричний суб'єкт М. Петренка живе виключно почуттями. Такий внутрішній стан символізується, як правило, образами серця, сліз, муки, душі. Образ серця, як вважають філософи (Д. Чижевський, Є. Онацький, О. Кульчицький), закорінений у національному світогляді, «філософії серця» української людини, національному менталітеті. Серце – езотерична субстанція, через яку пізнається світ. «У мене серденько болить, А сльози нижуться на вії» («Весна»), «Ох, щось на серце налягло» («Весна»), «Забилось серденько в грудях» («Слов'янськ»), «Болить в мене головонька, Болить серце дуже», «Не так душа пеклась в огні, Не так би мліло бідне серце» («Недуг»), «Та і серце моє Чує лихо твоє: Бо воно чогось все тоскує, І недурно воно Ние тяжко давно: ні, воно щось недобре віщує!» («Гей, Іване...»). «Сердечне» сприйття світу відлунує і в сентиментальній поезиці творів, і в мотиві сліз:

А сам таким заллюся горем,
Що аж ввесь світ покажеться мені
Нудним, сумним, слізьми облитим.

Отже, романтизм Петренка органічно поєднується із сентименталізмом і разом творить художню модель буття, що протистить раціоналізму, бездуховності навколишнього світу.

У поезії М. Петренка домінує лексика, що передає почуття, емоційне ставлення людини до світу: сум, смуток, жаль, горе, журба. Інколи М. Петренко залучає і русизми: тоска, печаль, скорб, кручина, недуг. Епітети у М. Петренка теж переважно емоційні: чужий, гіркий, марний, лютий, темний, злий, смутний, тяжкий, журливий, безумний, понурий, нудний, сумний, жалісливий. На відміну від Шевченка, у Петренка переважає абстрактна, а не конкретна, предметна лексика.

У романтичному двосвіті ліричного суб'єкта сприйняттю світу реального контрастує замилене сприйняття світу мрії, позитивні реакції. Це «тихий сон», свята радість, чудесні, гарні, святі, милі пісні.

Світ ідеального, як правило, представлений світом природи. Він віддалений, як і сама мрія. Деталі природи – це не стільки конкретні зорові образи, а сигнали, збудники настрою. Як писав Л. Уланд, «передчуття безкінечного у видимому і уявному і є романтичне».

На природі лежить печать духовного, божественного. Це гори, діброва, садки, рілля, нива, поле, грім, хмари, вітер, туман, зорі, місяць, сонце. Особливу увагу, як і європейські романтики, М. Петренко звертає на нічне небо. Так вдається передати космічну іпостась людини, її зорієнтованість у безконечне, трансцендентне. Нічне небо наближає людину до вічності. Воно дає змогу розкрити, як писав Д. Чижевський, і «нічну сторону» душі людини – натхнення, передчуття, душевні сум'яття, екстаз, пориви у безкінечне, усе «несвідоме», усякі збочення від «нормального» розумного ходу душевного життя.

Важливо, що автор прагне передати відкрити романтиками духовну нестабільність суб'єкта, «нетривкість» духовного стану, діалектику почуттів: «Я розболівся весь від муки, від кручини, від радості й не знаю од чого!» («Слов'янськ»). У поезії М. Петренка вперше в українській літературі з'являється ліричний цикл. Саме він дає можливість автору показати плінність настрою ліричного суб'єкта, неоднозначність, а то й контрастність його почуття.

М. Петренко створив три цикли – «Небо» («Недоля»), «Слов'янськ», «Недуг».

Епіграфом до циклу «Небо» М. Петренко взяв слова із М. Лермонтова:

В минуту жизни трудную
Теснится в сердце грусть...

Цикл М. Петренка близький до твору М. Лермонтова саме ідейно і зовсім не є його вільним перекладом.

У циклі автор використовує фольклорний мотив про бажання одного із закоханих мати крила, щоб полинути до милої (милого). Як, наприклад, у пісні «Ой, ти, місяцю ясний»: «Ой, коли б мені, мила, Та орловії крила...». У М. Петренка: «Коли б мені крилля, орлячі ті крилля...»

Петренко, на відміну від народної пісні, складну душевну ситуацію не вмотивовує конкретно (бажанням зустрітись із коханою) і основну увагу зосереджує на закладеній у словах ідеї про можливість людини відірватись від землі. М. Петренко романтизує цю ідею і підпорядковує вираженню двосвіту ліричного суб'єкта. Земля – це місце його трагічного буття. Джерелом страждань суб'єкта є не розлука з коханою (як у народній пісні), а якийсь злий фатум, невмотивована бездольність, духовне сирітство у світі:

Бо долі ще змалку здаюся не любий,
Я наймит у неї, хлопцюга приплудний;
Чужий я у долі, чужий у людей:
Хіба ж хто кохає нерідних дітей?

Образ неба стає ключовим у циклі. Його осмислення відображає загострення трагічних почуттів суб'єкта.

У першому вірші циклу небо постає як контраст до землі. Лише серед небесних просторів автор намагається знайти душевну гармонію:

І в горі спізнав я, що тільки одна, –
Далекеє небо, – моя сторона.
І на світі гірко; як стане ще гірше,
Я очі на небо, – мені веселіше.

Другий вірш циклу розвиває висловлені раніше почуття. Письменник ідеалізує і блакитне небо, і вечірнє зоряне. М. Петренко поетизує гармонію внутрішнього світу особи і нічних небес, місяця, зірок, які не знають земної фальші і можуть мовчазно співчувати. Письменник добирає ряд цікавих метафор, що утверджують концепцію органічної єдності природи і людини, «кохання» неба і душі: «легко в небі душею втопитись», «ніч та місяць твої сльози бачуть», серденько «кохає небесна музика», «легко колише вона його стиха», «душа... в небі, як ніч простяглася, Глибоко, глибоко змією впилася», «якась-то сила... К далекому небу... Мене прикувала, мов тими цепами. Цепи сі не тяжкі...»

У третьому вірші образ неба, його сприйняття зазнає суттєвих змін. Змальовується вечірнє небо, «Покрите хмарами, мов хвилями те море». Ці хмари символізують і неможливість до кінця збагнути мову небес, вічності і духовний космічний тягар, який не в змозі подолати ліричний суб'єкт: «Важко так мені, Неначе небо все і хмари ті Мені схирилися на груди».

Переосмислення поетом образу неба підкреслює катастрофічні страждання самотньої особистості, яка все ж таки не знаходить гармонії в цілому всесвіті, надзвичайну замкнутість у межах суверенного духовного світу, концентрацію ліричних почувань суб'єкта.

Отже, цикл «Небо» є, по суті, романтичним обігруванням фольклорного мотиву «лихої долі». Посилення психологізму

досягається як створення нової концепції особистості, так і поетикальними засобами – метафорами, тезаурусом, романсовою інтонацією.

Цикл «Слов'янськ», на перший погляд, – один з найконкретніших творів М. Петренка. Тут багато назв рідних місць, опису краси слов'янських дівчат. Однак, як слушно помітив Ю. Шевельов, основний зміст вірша полягає не в назвах чи описі, а у відтворенні психологічної реакції суб'єкта на рідний пейзаж, красу слов'янських дівчат і особливо звучання народних пісень.

Рай цілий радості і пекло мук,
Пісні слов'янські, голос з того світа,
Невідомий од серця і для серця гук,
Душа дівоча без привіта!

Як романтик М. Петренко використовує контраст. Так, автор наголошує на радості і смутку, на сум'ятті почуттів, що, наче вшан-зілля, пробуджують мелодії рідного краю.

До того ж, увесь цикл побудований на романтичній опозиції «чужина, немила сторона, нудьга, сльози – «милая родина», рідний край, рай, радість».

У циклі естетизуються патріотичні почування поета, «журливого по Україні».

У назву наступного циклу М. Петренко виніс слово, що українською мовою означає «недуга», «слабкість». Автор для назви циклу використав русизм – «Недуг». Йдеться не про фізичну, а духовну недугу, душевний хворобливий стан. У розумінні цього стану М. Петренко виявляє типологічну подібність до данського мислителя С. К'єркегора (1813–1855), філософське вчення якого сформувалося на ґрунті німецького романтизму. Кризовий стан людського духу учений визначає поняттям «хвороба». Головним симптомом цієї хвороби К'єркегор називає страждання, найвищим проявом якого є відчай. Людина, яка не боїться його визнати, зберігає своє Я і не закриває очі на реальні проблеми власного життя, не тікає від себе, тобто в цьому виборі виявляється надзвичайне поцінування романтиками суб'єктивності окремої особистості, її неповторності.

Мотив відчаю у коханні і є центральним у цьому циклі.

Романтична концепція кохання не передбачає взаємного почуття. Для поета-романтика цінність має саме переживання стану закоханості, любовної муки. Це почуття не підвладне розумові, воно одухотворюється і обожнюється:

І так любов мою земну
Я за могилу понесу,
Не як той гріх, як правду твою,
Угодну богу і святую...

Тут відчутна своєрідна полеміка із тим трактуванням кохання, яке склалося у давній літературі. За християнською традицією, визнавалась лише одна любов – любов до Бога, все інше – гріх. Однак уже у XVII–XVIII ст. у зв'язку з розвитком світських тенденцій у бароковій «ліриці недолі» починає розроблятися тема кохання, точніше нерозділеного кохання, бо ж барокові настрої, як відомо, «осінні», песимістичні.

У XVIII ст. любовна тема під впливом фольклору все більше позбувається аскетичного трактування, постає як невід'ємне прагнення людської душі. Яків Семержинський у «Пісні світовій» писав:

Ах, як же нам позволить сам бог з неба,
Любімося, кохаймося, бо так треба.
Ах, я тебе поцілую, бо сь ти того годна,
Щоб моя душенька не була голодна.

В українській реалістичній літературі початку XIX ст., передусім у творчості Г. Квітки-Основ'яненка, під впливом Просвітництва з'являється концепція «розумного кохання».

Попередником М. Петренка в романтичній любовній поезії був В. Забіла, твори якого поширювались переважно в рукописах під промовистою назвою «Співи крізь сльози».

Цикл «Неду» складається із чотирьох віршів. Перший – своєрідна психологічна увертюра, виконана у стилі народної пісні і вкладена у уста фольклорного персонажа – нещасливої дівчини. У вірші звучить мотив нерозділеного кохання, мук серця, що постають через призму фольклорної поетики як вічне людське страждання. Наступні три вірші – більш суб'єктивізовані. У них продовжує домінувати образ закривавленого від болю серця як символу душевної трагедії, недуги. Цей стан постає й у персоніфікованих образах горя, сліз, «земних скорбей», «язв

серця», вогню, який висушує навіть сльози. Змучена в земному бутті душа, як і в циклі «Небо», прагне в світ трансцендентний, у небо, де сподівається знайти гармонію.

Однак цикл по-романтичному закінчується дисгармонійно, на найвищій трагічній ноті. Навіть уявно перенесена у вічність любов-«недуга», «хвороба до смерті» (С. К'єркегор) ще не дає поету впевненості в можливому душевному зціленні:

Но я боюсь отсе сказать:
Коли ж і там з любов'ю муки
Не знають, як і тут, розлуки,
То страшно жить і умирать!..

Така ж концепція кохання властива і медитаціям «Тебе не стане в сих місцях», «Туди мої очі...», «Чого ти, козаче, чого ти бурлаче...» І хоча ліричний суб'єкт лірики кохання ще дещо близький до фольклорного, про що свідчать вживані художні засоби (постійні епітети – «карі очі», «чорні брови», звертання – «сердешна голубка»), однак у ньому вже набагато більше власне романтичного, літературного.

Поезія М. Петренка посідає особливе місце в українській літературі. Для його творчості характерна орієнтація не на об'єкт, а на суб'єкт відображення. Це по суті, перший український романтик європейського зразка. Він вніс в українську літературу не знаний доти характер суб'єктивності. «Загальниковий» романтизм поезії Михайла Петренка, переважання абстрактного, емоційного слова над конкретним, предметним, зосередженість виключно на почуттях особистості, її інтимного світу сприяла відходу української літератури як від фольклоризованих епічних форм, так і від бурлескно-трагедійної літератури. У цьому, на думку Ю. Шевельова, й полягає «велике принципове значення цього, зрештою, малого поета». На фоні переважно національно заангажованої романтичної поезії творчість М. Петренка виділялась порушенням тих проблем, які були властиві західноєвропейському романтизму, просякнутому увагою до внутрішнього світу суверенної особистості, її самотності і дисгармонії в світі, увагою до самої себе. Невипадково Новаліс писав: «Найбільшою таємницею для людини є вона сама». Важливо, що оригінальна тропіка М. Петренка, його жанрові пошуки (медитація, ліричний

цикл) сприяли розвитку в українській літературі індивідуальних стилів» [259, с. 67–73].

2009 рік

В енциклопедії «Український космос» має місце своєрідна й промовиста згадка про творчість Михайла Петренка.

Розповідаючи про першого космонавта-українця Павла Поповича, автори пишуть:

«...У Зоряному містечку, на тренажерах, він любив співати «Засвістали козаченьки». А в орбітальному польоті дав космічний концерт: дужим і чистим голосом проспівав «Дивлюсь я на небо...». Він знав, що пісню чують на землі, і що це улюблена пісня Сергія Корольова...» [260, с. 24].

В газеті «Комсомольская правда в Украине» також було подано статтю на «космічну тему», де йшлося про пісню «Дивлюсь я на небо»:

«...Но, черт возьми, когда Земля услышала с орбиты торжествующее «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...» (Попович любил петь и имел классный голос) – это прозвучало на уровне гимна!..» [261, с. 37].

В шкільній хрестоматії «Українська інтимна лірика» уміщено вірш «Взяв би я бандуру» за авторством Михайла Петренка [262, с. 40].

В літературно-художньому виданні «Золота сотня. Найкращі пісні України» представлено дещо з творчості Михайла Петренка:

– «Взяв би я бандуру...» (Слова: М. Петренко. Музика народна) [263, с. 19]

– «Дивлюсь я на небо...» (Слова: М. Петренко. Музика: В. Заремба) [263, с. 34–35].

2010 рік

В. Панченко в статті газети «День» обережно пише:

«...Є версія, що в Лебедині Шевченко познайомився з Михайлом Петренком, поетом-романтиком, автором відомого вірша «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю»» [264, с. 8].

В. Скрипником в збірці нарисів, замальовок та інших журналістських матеріалів «Дорогі мої слов'янці» подано статтю «Слов'янський сокіл», присвячену Михайлу Петренку (*текст раніше було надруковано в 2004 році в серпневому числі донецької газети «Світлиця». – О. П.*). В статті розглянуто біографічний аспект слов'янського періоду життя Поета, але, на жаль, за відсутністю будь-яких документальних обґрунтувань, йдеться лише про вкрай сумнівні й вигадані перекази місцевих краєзнавців. Біографічна довідка про Михайла Петренка місцевого виробництва не відповідає дійсності [265, с. 4–7].

2011 рік

В збірці «Постаті. Нариси про видатних людей Донбасу»

Т. Пішванова помістила статтю про Михайла Петренка:

«...Є в історії української культури пісні, які належать космосу...Одна з них – славновідома «Дивлюсь я на небо». Належить космосу у прямому сенсі: 12 серпня 1962 року з борту космічного корабля «Восток-4» вона линула з неосяжної височини у виконанні Павла Поповича, льотчика-космонавта СРСР і водночас першого космонавта-українця. Співав він її для всіх землян, але насамперед для іншого геніального українця – Головного конструктора космічних кораблів Сергія Корольова, для якого пісня «Дивлюсь я на небо» була улюбленою.

«Уже одне те, що він [Михайло Петренко] написав «Дивлюсь я на небо...», яку знають мільйони читачів, робить його ім'я дорогим серцю кожного, хто думає, живе і бореться за краще майбутнє і робить добро людям», – відзначав український співак світового рівня Анатолій Борисович Солов'яненко.

У пісні тонко, по-філософськи помічено одночасну приналежність людини до двох світів; весь світ – це живий організм з таємними силами та сферами: сновидіння, натхнення, мрії тощо. У пісні – свій світ, кращий, ніж реальний. Вільям Вордсворт (1770–1850), видатний англійський поет-романтик, писав, що поезія – філософське мистецтво, вона «сутність всякого знання», покликана «навчати, бачити, думати, почувати». Напевно тому цю пісню так полюбили і Сергій Корольов, і Павло Попович, її включили у свій репертуар такі видатні співаки, як І. Козловський, Б. Гмиря, В. Гришко, М. Кондратюк, А. Солов'яненко, саме тому вона є улюбленою для мільйонів українців: у цій пісні знайшли втілення філософські роздуми про Всесвіт і безкінечність, і ще тому, що вона, як і інша загальновідома пісня на слова Михайла Петренка «Взяв би я бандуру», належать до тих, які з найбільшою повнотою і силою втілюють душу українського народу. Недарма ж ці пісні набули статусу народних, витримавши випробування часом, і є витвором живого, тремтливого почуття з неповторною чарівністю.

Ім'я українського поета-романтика XIX сторіччя Михайла Миколайовича Петренка [1817–1862] стоїть в історії літератури поруч з іменами Ізмаїла Срезневського [1812–1880], учасника романтично-поетичного гуртка в Харкові, видавця альманаху «Український збірник»; Левка Боровиковського [1806–1889], українського байкаря; Амвросія Метлинського [1819–1870], професора Харківського, а потім Київського університетів, видавця фольклорного збірника «Народні південно-російські пісні» [1854]; Миколи Костомарова [1817–1885] – відомого історика, який у ранній період своєї творчості виступав як поет-романтик під псевдонімом Ієремія Галка; Віктора Забіли [1808–1869], поета-лірика, на слова, якого відомий російський композитор Михайло Глінка написав талановиту музику («Гуде вітер вельми в полі», «Не щечечи, соловейко»). «Помітною рисою діяльності цього покоління, – відзначає М. Яценко, – стає ідеологізація історичного минулого, розуміння народу і його культури як національно-політичної категорії. Вони ставлять питання про саму долю України, її мову (не як наріччя російської, а як мови окремого народу), про майбутнє української культури»...

...Тема рідного краю, образи Донеччини відбилися у таких віршах М. Петренка, як «Слов'янськ», «Іван Кучерявий», «Гей, Іване, пора». Цим творам, як і іншим віршам поета, притаманний романтичний настрій: мотиви любовної туги, скарги на горе, замилювання рідним краєм. Сприймаючи Слов'янщину як частку української землі, поет в образах дівчини та народної пісні розкриває духовне багатство української народної культури.

Ще один образ Донеччини використав поет у вірші – це Святогірський монастир над Дінцем, у який ходили пішки молитись майже з усієї Східної України. До цього монастиря відправляє мати свою дочку молитись за чоловіка і сина, які десь далеко воюють за рідну землю:

Не вій, вітре, не вій, буйний,
 На самарські лози,
 Лучше повій на Грициху,
 Та звій з очей сльози, –
 Та звій в Самар, нехай плинуть
 В море за водою,
 Щоб сліз дарма не тратила
 Вона за дочкою.
 Одпустила її з братом
 В далеку дорогу,
 Аж на Донець, в Святі Гори.
 Помолитись Богу (*треба: помолиться. – О. П.*).

У вірші «Іван Кучерявий» М. Петренко під потужним впливом усної народної творчості чи не першим в українській літературі звернувся до образу Савур-Могили. Як і в народній творчості, Савур-Могила – це край української землі, символ героїчної боротьби з нападниками:

Рано, до схід сонця,
 Ой журилася Грициха,
 Сівши у віконця,
 І смутними оченьками
 За Самар гляділа,
 У те поле безконечне,
 Де Савур-Могила (*в вірші: Саур-Могила.. – О. П.*)
 З того краю далекого

Сина сподівалась,
Не раз, не два, його ждучи,
Слізьми умивалась.
Давно пішов з козаками
У степ на татарів;
І немає об них вісті,
Мов у воду впали.

Роки навчання у Харківському університеті (1836–1841) (*треба*: (1837–1841). – *О. П.*). відчутно вплинули на світогляд і талант Михайла Петренка. У цей час у цьому високоосвіченому середовищі посилилась увага до української історії, української культури. Харків як центр Слобожанщини і всієї Східної України доклав багато зусиль до відродження української духовності, і це значною мірою відбилося на життєвій позиції, творчості і, врешті, на долі Михайла Петренка. Саме Харківський університет став осередком однієї з перших груп поетів-романтиків в Україні. У творчості романтиків особливого значення набуває постать самого поета. Він, за словами Д. Чижевського, вища людина, вільна від законів та норм повсякденного життя, а культ поета як вищої людини належить до характерних рис літературної культури романтики.

Михайлові Петренку судилося жити в чудову епоху романтизму, яка відігравала велику роль у вивченні історії, з епохою романтики, за словами Д. Чижевського, пов'язане «національне відродження», «воскресіння» нації. Зазначимо, що перші українські романтики, на думку багатьох, були втрачені для української літератури, між ними – такий геніальний письменник, як Гоголь, бо вони писали російською мовою. Лише дальше поглиблення романтичної ідеології привело молоде покоління українських романтиків до творчості українською мовою. І Михайло Петренко свої поезії писав саме українською: з романтизмом українська література сформувалася, довела своє право іменуватися українською, а письменники усвідомили себе саме як українські. Українська мова виступала вирішальним фактором національного відродження: вона стала зв'язуючою ланкою між свідомою українською інтелігенцією та українським народом.

Пік творчої активності Михайла Петренка припав на 1841–1849 роки – розквіт української романтичної поезії. Генетично фольклорний тип романтизму впливає з концепції

співвідношення людини і природи, зв'язок з якою здійснюється через безпосереднє інтуїтивно-іраціональне чуття. Михайло Петренко пише поезії про природу Донеччини, проте у цих віршах немає детального і розгорнутого зображення картин природи, конкретної (крім самих назв) місцевості. Поет змальовує простір України. Ознаками простору в М. Петренка є те, що, з одного боку, він часом конкретизований, як у циклі «Слов'янськ», а з другого, – спрямований угору.

Такий принцип змальовування реальності характерний для творів романтизму, бо головним для поета є внутрішній світ героїв, власні почуття, а для лірики М. Петренка властива ще й деяка абстрактність. Та уява читача-донеччанина домальовує образи Дінця з пологим та скелястим берегами, древнього монастиря над ним, широкого степу – це ж наша земля, наш Донецький край.

У романтизмі формується історична свідомість, за якою світ перебуває в стані безперервного руху і розвитку. Світ і людина мають минуле, сучасне і майбутнє, що проявляються в індивідуально-історичних формах. Звідси – не інше іншого виду самопізнання, крім історичного. Без знання минулого не можна зрозуміти сучасність, тільки знання історії дає розуміння ідеї розвитку людства. Як усі романтики, Михайло Петренко звертався до минулого, відновлюючи напівзабуту епоху старовинного козацтва. Він охоче використовував історичні теми та сюжети, давав образ минулого, що зберігається у пісенному фольклорі.

Фольклорний матеріал набував складної, вишуканої художньої форми та створював цікаві художні комбінації з темами та образами суто літературного походження. Може, тому пісня «Дивлюсь я на небо...» вважалася саме народною піснею, а цикл поезій, присвячений рідній землі, її природі – сповнений відчуттям напоєності душею, свободою, своєрідною мовою.

Пісня «Дивлюсь я на небо», покладена на музику донькою українського поета В. Александрова Людмилою, швидко стала популярною в усій Україні. Пізніше була аранжована композитором В. Зарембою, а Т. Г. Шевченко цього вірша власноручно записав собі в альбом...» [266, с. 8–12].

В цій же збірці «Постаті. Нариси про видатних людей Донбасу» вміщено статтю Ю. Доценка, у якій ідеться про Михайла Петренка:

«...Літературна критика відмічала, що М. Петренко збагатив нашу поезію жанром вірша-роздуму, вірша-медитації. Він добре знав творчість сучасних йому українських та російських поетів, активно збирав усну народну творчість. Відомо також, що Петренко був ініціатором популярних тоді українських музично-пісенних вечорів у Харкові.

У характерному для романтизму настрої поет розкриває збентеженість душі ліричного героя. Поезії Петренка пройняті пронизливою тугою, гострим відчуттям самотності, розчарування і, разом з тим, палкою любов'ю до життя, пориванням до світлого, високого.

Прославився Михайло Петренко перш за все піснею «Дивлюсь я на небо...», яка виникла на основі його вірша «Недоля» (1840) (*треба*: 1841. – *О. П.*). Покладена на музику Людмилою Александровою пісня швидко стала популярною в усіх кінцях України, а потім і Росії, багато разів публікувалася у різноманітних антологіях, збірниках, хрестоматіях, пісенниках. Цю пісню люблять співати українці, які мешкають в Австралії, Канаді, США... Пісня збагачує наші душі, українську культуру, вона обезсмертила її автора... Михайла Петренка.

Літературні критики відносять цей вірш до такого різновиду, яу вірш-медитація. Звернувшись до тексту, ми впевнюємося в тому, що у творі автор справді передає глибокі філософські роздуми про важливі проблеми життя: людина і природа, життя і смерть...

Дивлюсь я на небо та й думку гадаю:...

(*далі, в статті, подано повний текст віршу. – О. П.*)

Щоб краще зрозуміти, як міг з'явитися такий твір з-під пера нашого земляка, звернемося до роздумів письменника Валентина Чемериса: «...Михайло тяжко сприймав зло та несправедливість, на що споконвіку була щедрою матінка Земля. Тому в його творчості омріяні небеса – поселення богів – виступають антиподом «брудної» землі. Не знаходячи того, про що мріяв на землі, поет звертав свої погляди на небеса. Критика зазначала, що небо – це вимріяний уявний світ поета, в який він «тікав» від злої долі і людей, від земного життя, що завдавало болю і печалі.

Йому здавалося, що тільки там, у позахмар'ї, в незнаній голубизні та чистоті, і є те, чого бракувало на землі. Але поетові туди дістатися було зась. Лише у мріях. В реальності ж... От якби крила... Але Бог не дав людині крил. І самітник-поет, «...окутавшись серпанком романтики, намагається витати над землею, у хмарах, у створеному ним децю ілюзорному світі...»

Небагато написав Михайло Петренко, але зумів багато сказати, і сказати навічно. Критик Григорій Нудьга зазначив, що М. Петренко належить до маловідомих поетів і що він якось швидко зійшов зі сцени літературного життя, що «доля його творів неоднакова: більшість віршів... не привернула увагу читача, зате поезії «Дивлюсь я на небо», «Туди мої очі», «Ходить хвиля по Осколу» стали загальноновизнаними як пісні, і тепер уже їх співають, не згадуючи автора. І це, може, найкращий, вічно живий пам'ятник поету, бо дати народу пісню – значить у віках жити з ним, розмовляти і ділитися своїми почуттями».

Особливо ж пощастило поезії «Дивлюсь я на небо». Її життя вже перейшло за 160 років. За багато літ цю пісню на слова М. Петренка співала ціла плеяда визначних виконавців: Модест Менцинський, Михайло Микиша, Олександр Мишуга, Михайло Донець, Анатолій Солов'яненко, Андрій Іщенко, Микола Шопша, Андрій Кикоть, Андрій Романенко, Олександр Гурець, Михайло Дідик, Дмитро Гнатюк, Іван Козловський, Борис Гмиря, Володимир Гришко, Микола Кондратюк, Ігор Борка... І цей список золотих голосів України, які чарували нас піснею «Дивлюсь я на небо...», можна продовжувати.

Про вічність пісні письменник Валентин Черис сказав: «Змінюються епохи, формації, зникають колись могутні й жахливі імперії, виникають нові держави, а вона все така сама і все так само радує нас щемом своїм і ще чимось незбагненним, що нам не дано й розгадати, а тільки серцем і душею її сприймати. Таку пісню співають усе нові й нові покоління, бо вона – над часом. Вона завжди з родом людським, з нашими дідами-прадідами, батьками нашими, дітьми й онуками, які вже самі стають батьками. І хоч мало хто пам'ятає її автора, але таких, щоб не чули пісню, не знайдеш» (Газета «Літературна Україна», 20 березня 2003 р.).

Не менш цікава історія пісні «Взяв би я бандруру», яка виникла на основі вірша М. Петренка «Туди мої очі», музику до

якої написав композитор А. Немировський (*треба: О. Немировський. – О. П.*).

У другій половині XIX ст. на Чернігівщині Б. Гріченко записав ще одну українську народну пісню – «Ходить хвиля по Осколу», слова якої належать М. Петренку і взяті із його вірша «Недуг».

Дорогим і близьким був М. Петренку рідний край – Слов'янщина. У багатьох віршах він з любов'ю згадує «тихий Тор», Святі Гори, Слов'янськ. Батьківщині він присвячує такі поезії: «Ось-ось Слов'янськ! Моя родина», «Чи бачив хто слов'янську дівчину?», «Рай цілий радості і пекло мук...», «Далеко од родини...», «Тебе не стане в сих місцях...».

Слід сказати, що цикл віршів «Слов'янськ» вигідно відрізняється від інших барвистістю й оптимізмом. Поет з радістю розповідає про красу земного життя, про розкішні сади та луги навколо Слов'янська:

Слов'янськ! Слов'янськ!
Як гарно ти
По річці Тору, по рівнині
Розкинув пишні садки,
Квіти пахучі по долині
І так красуєшся собі!

Поет любить і цінує народні пісні, які він чув з дитинства... «Пісні слов'янські» викликають в нього «рай цілий радості і пекло мук».

Повернувшись у рідний край після тривалої розлуки, він зі сльозами на очах зустрічається зі своїм дитинством, рідною домівкою, чудовою природою Слов'янська. Але особливо схвилювали його ліричні, задушевні пісні отчого краю, він був вражений їхнім змістом та музикою:

Мов громом вдарений, так я стояв на місці
І слухав вас, і не розстався б з вами,
І як безумний горював...
О ні, замучений до сліз піснями,
Я радість горем запивав.

Куди б не закидала доля М. Петренка, він мріяв повернутися до «милої родини»:

Туди я думку шлю і сльози!
Коли ж, коли, великий Боже,

Мене пошлеш на рідний край,
Де мав я радість, мав я рай.

У своїх віршах М. Петренко часто згадує неповторну красу слов'янських дівчат, «їх чорні брови, їх пісні»...

...Особливе місце серед творів М. Петренка посідає вірш «Іван Кучерявий», який складається з чотирьох частин. Тут розповідається про жінку Грициху, чоловік воював проти ляхів і потрапив до них у полон, про старшого сина, який пішов у похід проти татар. Журиться мати, а особливо за меншенькими – сином та дочкою:

Одпустила її з братом
В далеку дорогу,
Аж на Дінець, в Святі Гори,
Помолиться Богу.
І жде, не дождеться,
А матері мука;
Чи хто стукне, чи хто грюкне,
Так серце й застука.

...Його пісні та вірші можна почути по телебаченню і радіо, з самодіяльної сцени. У середніх школах та педвузах проходять літературні читання, вечори, присвячені пам'яті поета-земляка.

У 1985 р. в середній школі №15 міста Слов'янська з ініціативи вчителя В. Д. Нестелєєвої було відкрито кімнату-музей М. Петренка.

Схвильовані рядки надіслав двічі Герой Радянського Союзу, льотчик-космонавт Павло Попович: «На землі донецькій народився чудовий поет М. М. Петренко, автор віршів і пісень, сповнених радістю, життям, любованням природою. Я люблю його твори, особливо «Дивлюсь я на небо...», яка стала народною і яка зворушує своєю глибокою щирістю, філософськими роздумами про Всесвіт, про нескінченність. Виконуючи її, ніби набуваєш крил, і з'являється бажання бути корисним людям і Вітчизні». Слід додати, що саме перебуваючи в космічному польоті, далеко за межами Землі, Павло Попович заспівав свою улюблену пісню – «Дивлюсь я на небо...».

Відомий український співак, народний артист Анатолій Солов'яненко надіслав листа, в якому пише: «Дуже приємно, що

у Слов'янську живе пам'ять про славного земляка М. Петренка і що ви шануєте її, організувавши музей і популяризуючи його творчість. Уже одне те, що він написав «Дивлюсь я на небо...», яку знають мільйони людей, робить його ім'я знаменитим і дорогим серцю кожного, хто думає, живе і бореться за краще майбутнє і робить добро людям».

І сьогодні серед нашого народу живуть ліричні, задушевні вірші поета-земляка, частина з яких стали піснями народними, а значить – вічними!» [267, с. 14–18].

В збірці «500 любимых песен на все времена» подано фрагмент поезії Михайла Петренка:

– Дивлюсь я на небо, та й думку гадаю (перші вісім рядків) [268, с. 249].

В. Романько в статті «Михайло Миколайович Петренко», видрукуваній у книзі «Слов'янськ літературний...», згадуючи біографічний аспект слов'янського періоду життя Поета, за відсутністю будь-яких документальних обґрунтувань, подає лише вкрай сумнівні й вигадані перекази місцевих краєзнавців.

Великі фрагменти текстів про творчість Михайла Петренка практично без змін автором перенесено з його роботи 1995 року (*див.* [168]. – *О. П.*).

В статті дещо додано про творчість Михайла Петренка:

«...Літературна критика відмічала, що М. Петренко збагатив нашу поезію жанром вірша-роздуму, вірша-медитації. Він добре знав творчість сучасних йому українських та російських поетів, активно збирав усну народну творчість. Відомо також, що Петренко був ініціатором популярних тоді українських музично-пісенних вечорів у Харкові.

У характерному для романтизму настрої поет розкриває збентеженість душі ліричного героя. Поезії Петренка пройняті пронизливою тугою, гострим відчуттям самотності, розчарування і разом з тим – палкою любов'ю до життя, пориванням до світлого, високого.

Віршам М. Петренка характерна глибока задушевність, неповторна мелодійність. Зовсім не випадково багато його поезій стали народними піснями. Слова «Недолі» були покладені на музику Людмилою Олександровою і стали широко відомою піснею:

Дивлюся на небо та й думку гадаю:
Чому я не сокіл, чому не літаю,
Чому мені, боже, ти криллів не дав?
Я б землю покинув і в небо злітав!

Ця пісня лунала в космосі з вуст українського космонавта Павла Поповича.

Деякі дослідники стверджують, що слова пісні «Взяв би я бандуру», музику до якої написав композитор А. Немировський (*треба: О. Немировський. – О. П.*), теж належать М. Петренку. Ця пісня «виникла на основі вірша М. Петренка «Туди мої очі» (І. Овчаренко). У другій половині ХІХ ст. на Чернігівщині Б. Гріченко записав українську народну пісню – «Ходить хвиля по Осколу», слова якої належать М. Петренку і взяті із його вірша «Недуг».

Дорогим і близьким був М. Петренку рідний край – Слов'янщина. У багатьох віршах він з любов'ю згадає «тихий Тор», Святі Гори, Слов'янськ. Батьківщині він присвячує такі поезії: «Ось-ось Слов'янськ! Моя родина», «Чи бачив хто слов'янську дівчину?», «Рай цілий радості і пекло мук...», «Далеко од родини...», «Тебе не стане в сих місцях...».

Слід сказати, що цикл віршів, що отримав назву «Слов'янськ», вигідно відрізняється від інших барвистістю й оптимізмом. Поет з радістю розповідає про красу земного життя, про розкішні сади та луги навколо Слов'янська:

Слов'янськ! Слов'янськ!
Як гарно ти
По річці Тору, по рівнині
Розкинув пишнії садки,
Квіти пахучі по долині
І так красуєшся собі!

Поет любить і цінує народні пісні, які він чув з дитинства в своєму рідному місті. «Пісні слов'янські» викликають в нього «рай цілий радості і пекло мук»:

Я розболівся весь од муки, від кручини,

Від радості й не знаю од чого,
Почувши вас, пісні святії!
Пісні, які співає слов'янська дівчина,
Так дуже, дуже жалібні,
Чарують Слов'янськ весь од краю і до краю,
Широко ллються там по горах, по садках,
А потім високо у небі затихають
Чудесні, гарнії пісні.

Повернувшись до рідного краю після тривалої розлуки, він зі сльозами на очах зустрічається зі своїм дитинством, рідною домівкою, чудовою природою Слов'янщини. Але особливо схвилювали його ліричні, задушевні пісні отчого краю, він був вражений їхнім змістом та музикою:

Мов громом вдарений, так я стояв на місці,
І слухав вас, і не розстався б з вами,
І як безумний горював...
О ні, замучений до сліз піснями,
Я радість горем запивав.

Куди б не закидала доля М. Петренка, він мріяв повернутися до «милої родини»:

Туди я думку шлю і сльози!
Коли ж, коли, великий боже,
Мене пошлеш на рідний край,
Де мав я радість, мав я рай.

У своїх віршах М. Петренко часто згадує неповторну красу слов'янських дівчат, «їх чорні брови, їх пісні»...:

Туди мої очі, туди моя думка,
Де ти живеш, Галю, сердешна голубка:
Од раннього ранку до пізньої ночі
Я плачу без тебе і виплакав очі;
І ти мого горя не чуєш, не знаєш.
О, як болить серце, як тебе згадаєш!

Особливе місце серед творів М. Петренка займає вірш «Іван Кучерявий», який складається з чотирьох частин. Тут розповідається про жінку Грициху, чоловік якої воював проти ляхів і потрапив до них у полон, про старшого сина, який пішов у похід проти татар. Журиться мати, а особливо за меншенькими – сином та донькою:

Одпустила її з братом
В далеку дорогу,
Аж на Дінець, в Святі гори,
Помолиться богу.
І жде, не дождеться,
А матері мука;
Чи хто стукне, чи хто грюкне,
Так серце й застука.

Небагато написав Михайло Петренко, але зумів багато сказати. Критик Григорій Нудьга зазначив, що М. Петренко належить до маловідомих поетів і що він якось швидко зійшов зі сцени літературного життя, що «доля його творів неодинакова: більшість віршів... не привернула увагу читача, зате поезії «Дивлюсь я на небо», «Туди мої очі», «Ходить хвиля по Осколу» стали загальноновизнаними як пісні, і тепер уже їх співають, не згадуючи автора. І це, може, найкращий, вічно живий пам'ятник поету, бо дати народу пісню – значить у віках жити з ним, розмовляти і ділитися своїми почуттями».

Особливо ж пощастило поезії «Дивлюсь я на небо». За багато літ цю пісню на слова М. Петренка співала ціла плеяда визначних виконавців: Модест Менцинський, Михайло Микиша, Олександр Мишуга, Михайло Донець, Анатолій Солов'яненко, Андрій Іщенко, Микола Шопша, Андрій Кикоть, Андрій Романенко, Олександр Гурець, Михайло Дідик, Дмитро Гнатюк, Іван Козловський, Борис Гмиря, Володимир Гришко, Микола Кондратюк, Ігор Борка... І цей список золотих голосів України, які чарували нас піснею «Дивлюсь я на небо...», можна продовжувати.

Про вічність пісні письменник Валентин Чемерис сказав: «Змінюються епохи, формації, зникають колись могутні й жахливі імперії, виникають нові держави, а вона все така сама і все так само радує нас щемом своїм і ще чимось незбагненим, що нам не дано й розгадати, а тільки серцем і душею її сприймати. Таку пісню співають усе нові й нові покоління, бо вона – над часом. Вона завжди з родом людським, з нашими дідами-прадідами, батьками нашими, дітьми з онуками, які вже самі стають батьками. І хоч мало хто пам'ятає її автора, але таких, щоб не чули пісню, не знайдеш» (Газ. «Літературна Україна», 20 березня 2003 р.).

Пам'ять про М. Петренка живе в Україні, на його батьківщині – на Слов'янщині. Його пісні та вірші можна почути по телебаченню і радіо, з самодіяльної сцени. У середніх школах та вищих навчальних педагогічних закладах Донеччини проходять літературні читання, вечори, присвячені пам'яті поета-земляка... [269, с. 15–17]

...Пам'яті талановитого поета земляки присвячують свої вірші. Згадаймо один з них – вірш «Шана» Івана Приходька:

«Дивлюсь я на небо, та й думку гадаю» –
це пісня про тебе, мій сонячний краю.
Є радість, є віра для творчого злету.
І хочеться щиро сказати поету:
Коли відірвуся від цеху, від поля –
Навіки лишуся щасливої долі.
Поет, як той сокіл, поет, як лелека, –
Злітає високо, літає далеко.
Не скарби коштовні, а пісню шукає.
За це і шанований в нашому краї.

Про Михайла Петренка на його батьківщині вийшло чимало статей, дві книги.

І сьогодні серед нашого народу звучать ліричні, задушевні вірші поета-земляка, частина з яких стали піснями» [269, с. 19].

Автором надано також деякі вірші Михайла Петренка, та тексти двох пісень:

- Небо. «Дивлюся на небо та й думку гадаю...» [269, с. 20]
- Взяв би я бандуру. «Взяв би я бандуру...» (текст пісні) [269, с. 21]
- Ходить хвиля по Осколу. «Ходить хвиля по Осколу...» (текст пісні, 16 рядків) [269, с. 21]
- Слов'янськ. «Ось-ось Слов'янськ! Моя родина!..» [269, с. 21–23]
- «Туди мої очі, туди моя думка...» [269, с. 25].

В книзі Г. Пушкарьова «Тор-Славянск. История в фотографиях» було висловлено гіпотезу про місце в Слов'янську, де стояв будинок родини Михайла Петренка [270, с. 75].

В журналі «Літера» вийшла стаття В. Романька «Ось-ось Слов'янськ! Моя родина!» [271, с. 8–12]. Тексти цієї статті, що включають застарілі біографічні фантазії про Михайла Петренка ще 1995 року, практично без змін було перенесено з джерел, що вже згадувалися (*див.* [168] та [269]. – *О. П.*).

Вийшла книжка «Історія Слов'янщини в особах.», де вміщено статтю про Михайла Петренка [272, с. 149–151] присвячену біографічному аспекту слов'янського періоду життя Поета, але, на жаль, за відсутністю будь-яких документальних обґрунтувань, йдеться лише про вкрай сумнівні й вигадані перекази місцевих краєзнавців.

Також в книжці згадується:

«...Є свідчення, що під час навчання в гімназії, а потім в університеті Михайло брав участь у роботі літературного гуртка, цікавився народними піснями, писав вірші. Хороші вірші! Викладач університету письменник А.Метлинський, аналізуючи публікації в альманасі «Сніп», писав: «...цей Корсун (видавець) назбирав малоросійської всячини, але тут з'являється поет істинний, не рівня нам, студент бідний, без роду і племені, такий собі Петренко»... [272, с. 150]

...Пам'ять про талановитого земляка, поета романтика жива. Петренківський сокіл «поселився» на гербі та прапорі рідного міста [272, с. 151] (*помилкове твердження. На гербі та прапорі міста Слов'янськ «мешкає» орел. Мабуть художник не дуже орієнтувався в орнітології. Див. статтю-дослідження «Про Михайла Петренка та децю про птахів» на сайті www.дивлюсьянанебо.com, а також описи символіки на сайті міськради <http://www.slavrada.gov.ua/?view=gerald>. – *О. П.*), (*див.також* [265, с. 4–7]. – *О. П.*).*

В книзі спогадів міститься стаття М. Костомарова «Студенчество и юность. Первая литературная деятельность» [273, с. 194], де згадується про Михайла Петренка. Автором використано фрагмент тексту, який зустрічався в його «Автобіографії» раніше (*див. також* [18, с. 36–37], [137, с. 453, 709], [148, с. 109] та [237, с. 48]. – *О. П.*).

Також зазначено у примітці: «Петренко Михайло Миколайович (1817–1863) – випускник Харківського університету, український поет-романтик. Автор віршів, деякі з яких стали піснями («Дивлюсь я на небо», «Туди мої очі»)» [273, с. 510].

2012 рік

В газеті «День» було надруковано статтю О. Петренка «У пошуках істини».

Невеличке дослідження більшою мірою присвячено аналізу помилок біографічного характеру, яких припускалися в різні часи різні автори, пишучи про Михайла Петренка, накопичуючи їх у літературі [274, с. 11] (*див. також* [280, с. 162–176]. – *О. П.*).

В 2012 році газета «Літературна Україна» вийшла зі статтею М. Шкурки. Нажаль, текст містить багато помилок біографічного характеру, але йдеться й про твори Михайла Петренка:

«...Перші поетичні твори Михайла Петренка було опубліковано 1841 року в альманасі «Сніп» Олександра Корсуна, згодом, 1843-го, – в «Молодику», а 1848 року – в «Южно-русском сборнике» А. Метлинського. Загалом до нас дійшло лише дев'ятнадцять його поезій.

Та все ж визнання Михайлові Петренку як поетові прийшло з поезією «Небо», яку було покладено в основу всевітньо відомої української пісні-романсу «Дивлюсь я на небо...».

Поезія «Небо» відразу ж полюбилась народові. Її почали наспівувати. Та лише коли до тексту долучився український та польський композитор і музикант Владислав Заремба (1833–1902) і здійснив класичне аранжування мелодії пісні «Дивлюсь я на небо...», вона стала воістину народною. Починаючи з перших років ХХ століття, пісню почали розтиражовувати на грамплатівках, а в наш час – і на компактдисках. Вокальний твір звучав у виконанні Н. Сєверського та інших співаків.

Із настанням жовтневого перевороту запис українських народних пісень, зокрема й пісні «Дивлюсь я на небо...», практично призупинився.

І лише після 1945 року Апрелєвський завод у Москві розпочав тиражувати грамплатівки із записами українських народних пісень як у сольному, так і в хоровому виконанні. Одним із перших був запис 1946 року пісні «Дивлюсь я на небо...» у виконанні народного артиста України Андрія Іванова. Далі кожен із видатних українських співаків вважав за честь включати в свій концертний репертуар цю пісню. Її виконували І. Козловський, Д. Гнатюк, А. Кочерга, А. Солов'яненко та інші. На особливу увагу заслуговує виконання пісні «Дивлюсь я на небо...» Борисом Гмирею, який був земляком Михайла Петренка. Це було виконання найвищої проби. Щоразу диктор радіопередачі з любов'ю і шанобою сповіщав: «Співає Борис Гмиря.» [275, с. 15] (*див. також* [276, с. 234–235] та [279, с. 12–13]. – *О. П.*).

В полтавському альманасі «Рідний край» було також надруковано статтю М. Шкурки, присвячену Михайлу Петренку:

«...М. Петренкові присвячено низку статей і поетичних творів, що публікувались у місцевій пресі. У Лебединському педагогічному училищі імені А. С. Макаренка проводяться вечори, присвячені життю і творчості літератора. Та найбільш душевно, у тон до ювілею прозвучав вірш відомого місцевого журналіста і поета В. О. Дудченка (*треба: В. Г. Дудченка.. – О. П.*) «Петренківське небо»: (*В статті надано вірша В. Дудченка. Див текст в* [185, с. 3]. – *О. П.*):

«...Дивним видається поєднання знаменитої української пісні з освоєнням людством космосу. А суть питання ось у чому. Коли в далекому 1962 р. Радянський Союз запустив на навколосемну орбіту новий космічний корабель «Восток-4», його вів всесвітньо відомий космонавт-українець, уродженець міста Узин Київської області Павло Романович Попович.

Пролітаючи над рідним краєм, попри заборону центру керування польотом на довільний витік інформації із космічного корабля, Попович самочинно вирішив вийти в ефір із привітанням до землян...

Далеко не всім виданням пощастило донести до читача правдиву інформацію про це. Та кореспондентка газети «Україна молода» Анастасія Богуславська зуміла зустрітися з Павлом

Романовичем і взяти в нього інтерв'ю. Ось що сказав космонавт: «Співати я завжди любив, мав, як мені казали, рідкісний голос – драматичний тенор, і навіть кілька консерваторій мене запрошували до себе. Але авіація, космонавтика для мене були понад усе. Перша українська пісня залунала у космосі ще у 1962 році, коли я літав із Ніколаєвим. Ми ввімкнули всі передавачі на Землю, і я заспівав: «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю, чому я не сокіл, чому не літаю... » ».

Павло Романович був людиною емоційною, мав чудовий голос, і тому його привітання з космосу прозвучало в пісенній формі. І полинула через ефір до землі, до всього безкінечного простору знаменита українська мелодія. На Землі в центрі польотів розпочалася паніка. За практикою тодішніх компетентних органів, розпочали пошук «винних». Та було вже пізно. Пісня (вперше в історії!) за лічені секунди стала надбанням всього людства і полинула в космічну глибіню. Можна уявити, як миттєво було надіслане розпорядження всім редакціям – газет, журналів тощо – не згадувати про це привітання в пісенній формі. Десятки років і навіть дотепер офіційно замовчується цей історичний факт.

Та не дарма кажуть у народі: «Шила в мішку не втаїти». У січні 2007 року вся країна відзначала 100-річчя з дня народження С. П. Корольова. Спочатку святкування проходили в Москві, а через тиждень – і на батьківщині Сергія Павловича в обласному місті Житомирі. На свято прибули численні делегації з Москви та інших міст колишнього СРСР. Найбільш поважною була представницька делегація космонавтів на чолі з космонавтом, тепер уже генерал-майором П. Р. Поповичем.

Зал Житомирського обласного музично-драматичного театру переповнений. Розпочинаються врочистості, далі концерт. Усі з нетерпінням чекають виступу Павла Поповича... Не вагаючись, космонавт піднімається на сцену – і звучать перші акорди фортепіано, лине улюблена пісня «Дивлюсь я на небо...». Зал вибухає аплодисментами, чуються вигуки: «браво», «біс»... Звісно ж, публіка, особливо журналісти, засипали чоловіка питаннями. Не обійшлося і без згадки про космічне поздоровлення землянам. Тут Павло Романович вирішив бути доволі відвертим і відразу ж розставити крапки над «і». Справді, факт поздоровлення піснею з орбіти космічного корабля мав місце, але це, як пояснював

після приземлення, була його «хуліганська витівка». Стосовно ж замовчування його у ЗМІ країни, наголосив: це питання вже до інших людей...

Не менш дивно розвивалися події і після святкування 100-річного ювілею Корольова в Житомирі. На другий-третій день усі центральні газети області опублікували свої репортажі про врочистості, але в кожній із них, неначе за командою, зізнання Поповича про космічну пригоду з піснею «Дивлюсь я на небо...» «прибрали». Чи то комусь не сподобалося, що саме українська народна пісня перша в історії підкорила космос?! А нам залишається іронічно «побажати успіхів» тим «діячам», які так ревно оберігають сміхотворні «таємниці полішинеля». Та попри їхні жалюгідні потуги українська народна пісня продовжує завойовувати серця людей, а завдяки патріотичному вчинку П. Р. Поповича – і навколоземні орбіти...» [276, с. 234–235] (*див. також* [275, с. 15] та [279, с. 12–13]. – *О. П.*)

В лебединській газеті «Будьмо разом» було подано статтю О. Петренка «Михайло Петренко – поет і чиновник»:

«...Не лише краєзнавці, а й більшість лебединців зберігають пам'ять про Михайла Петренка, в першу чергу, як автора проникливих ліричних поезій, деякі із них були покладені на музику, стали досить популярними не лише в Україні, а й далеко за її межами. А пісня на слова Петренка «Дивлюсь я на небо, та й думку гадаю» вважається народною і витримала випробування часом. Михайло Миколайович прожив коротке, але насичене життя, помер у 45 років від лихоманки, похований на цвинтарі у Лебедині. У пам'ять про Михайла Миколайовича одна із вулиць міста носить його ім'я...

Нижче ми друкуємо розповідь Олександра Петренка «Михайло Петренко – поет і чиновник».

Багато, хто чув про Михайла Петренка як про поета, але небагато хто знав, що він був ще й чиновником. Як поет написав він небагато, але його вірші пам'ятають і зараз. Деякі з них трансформувалися в пісні та отримали статус народних.

Михайло Петренко народився, швидше за все, в Слобідсько-Українській губернії в 1817 році, проте, чи народився він в

Слов'янську, на мій погляд, питання залишається досі відкритим. Те, що він проживав в Слов'янську і любив це місто, сумнівів немає.

У вересні 1837 року Михайло Петренко був зарахований студентом на юридичний факультет Імператорського Харківського університету.

У 1841 році закінчив повний курс наук в університеті зі ступенем дійсного студента. Лише у липні 1844 року поступив на службу у Харківську Палату кримінального суду канцелярським чиновником і незабаром Урядовим Сенатом був затверджений в чині губернського секретаря.

Досить успішно просуваючись по службі, в листопаді 1846 року Михайло Петренко був нагороджений чином Колезького секретаря, проте в серпні 1847 року був переведений у Волчанський повітовий суд секретарем.

У липні 1849 року був переведений у місто Лебедин на посаду повітового стряпчого до земського суду. Почався Лебединський період життя М. Петренка.

У січні 1853-го року за вислугу років він був нагороджений чином Титулярного радника.

А у 1856 році М. Петренко отримав бронзову медаль «В пам'ять війни 1853–1856 гг.». Слід зазначити, зважаючи на помилку, що часто відновлюється у літературі, в Кримській війні Михайло Петренко участі не брав.

Був одружений на дворянці Анні Євграфівні Міргородовій, мав п'ятеро дітей.

На жаль, не всі метричні книги із записами про народження дітей вдалося на сьогоднішній день відшукати в архівах...

У Формулярному списку, складеному в 1858 році, вказано, що у М. Петренка було троє дітей:

- син Микола, що народився 16 серпня 1849 року,
- дочка Марія, що народилася 23 січня 1855 року та
- син Євграф, що народився 20 квітня 1857 року...

Так виходить, що доньки Людмила (1851 р. н.) і Варвара (1853 р. н.) померли до моменту написання Формулярного списку 1858 року.

Помер повітовий стряпчий М. Петренко в чині колезького асесора 25 грудня 1862 року у віці 45 років від лихоманки.

Відспівували його в Миколаївській церкві й похований був 27 грудня на «отведенном приходском кладбище».

Не дивлячись на простоту та однозначність запису в метричній книзі, деякі лебединські краєзнавці та старожили говорять про поховання Михайла Петренка на кладовищі біля Покрівської церкви. Мотивується це тим, що в ті роки відспівували в Миколаївській церкві, але ховали на певній ділянці Покрівського кладовища, оскільки на Миколаївському кладовищі вже не ховали.

Старожили навіть вказують на три покинуті могили, розташовані поруч (дві з них із старими, але металевими хрестами). У одній з них може бути похований М. Петренко. Але поховання ці не схожі на старі і є з чим порівнювати: недалеко можна побачити масивні почорнілі дубові хрести, і лише по них можна здогадатися, що тут були поховання...

Можливій зустрічі Михайла Петренка та Тараса Шевченка в Лебедині в червні 1859 року було присвячено багато публікацій. Цією темою цікавилися і відомий журналіст Володимир Дудченко, і петербурзький дослідник творчості Т. Шевченка Петро Жур.

В мене є деякі міркування відносно можливості цієї зустрічі, але це тема спеціальної публікації. Хочу лише додати, що за станом документального підтвердження на сьогоднішній день, згадана зустріч не є факт, а поки що красива, хоча і логічно обґрунтована гіпотеза» [277, с. 1, 3, 4].

Видану книгу «Блакитне небо Михайла Петренка» [278] декларовано як «збірка хронікально-документальних розповідей про життя і творчість видатного українського поета...», чим деякі автори не вперше увели в оману читачів.

Документальні факти, пов'язані з Михайлом Петренком, в книзі безумовно є, де йдеться, наприклад, про його поезії, але як тільки автори намагаються розглядати біографічний аспект життя Михайла Петренка та його батьків, починається плутанина, яка ускладнює й без того хибну місцеву версію слов'янського періоду життя Поета та його батьків.

Відчувається, що автори намагалися щось написати цікавого про Михайла Петренка, але, мабуть, завадили некомпетентність та нестримне прагнення до самопіару.

З невеличкою рецензією на книгу можа ознайомитися на сайті, присвяченому Михайлу Петренку <http://www.дивлюсьяна-небо.com> в розділі «Про недавні видання» в статті «Блакитне небо Михайла Петренка» або «Не його таємниця» (див. [319]. – *О. П.*).

Статтю М. Шкурки, присвячену Михайлу Петренку, було також надруковано в газеті м. Слов'янськ.

Зважаючи на те, що фрагменти тексту цієї статті збігаються з наведеними в книзі раніше (див. [275, с. 15] та [276, с. 234–235]. – *О. П.*), додаємо лише наступне:

«...Шедевр на вірші Михайла Петренка продовжує завойовувати серця людей і досі. Тож слід гідно відзначити 195-літній ювілей поета, слово якого першим прозвучало з Космосу...» [279, с. 13].

В донецькому віснику Наукового товариства ім. Т. Шевченка було надруковано статтю-дослідження О. Петренка, де проаналізовано помилки, яких припускалися різні автори про Михайла Петренка і які накопичувалися в літературі [280, с. 162–176] (див. також [280, с. 11]. – *О. П.*).

У Слов'янську вийшла книга «Місто моє, ти для мене єдине». В зв'язку з тим, що в місті було оголошено рік Михайла Петренка, у це видання кількома місцевими авторами було подано статті про Поета. Були й вірші, йому присвячені.

Деякі тексти цитуємо.

В передмові О. Барабанової зазначено:

«...Українська література Слов'янщини надзвичайно багата самобутніми талантами, але далеко не всі вони відомі читачам. Серед постатей, що заслуговують на особливу увагу, помітне місце посідає Михайло Петренко – автор низки яскравих ліричних творів, котрий найбільш повно реалізував своє обдарування в межах харківської романтичної школи.

Він здобув широку популярність передусім як автор слів відомої пісні «Дивлюсь я на небо...», однак загалом творча

спадщина митця досі не стала об'єктом всебічного наукового осмислення. Зокрема, не було проведено окремого дослідження поезії М. Петренка з огляду на її романтичні прикмети та зв'язки з культурним і літературним контекстом першої половини XIX ст. На сьогодні історичним фактом залишається недостатнє висвітлення у вітчизняному літературознавстві історії українського романтичного руху взагалі і творчого шляху М. Петренка зокрема в контексті еволюції нової української літератури.

Послідовно відстоюючи право на власний шлях в літературі, Петренко був не лише талановитим поетом, але й надзвичайно уважним спостерігачем та активним учасником літературного процесу.

Намагання вийти з пісенних традицій деякою мірою виявляється в циклі віршів «Слов'янськ». Знов-таки, пісенні традиції ускладнюються новою семантикою, порівняннями, антитезами, взятими з літератури романтичної, епітетами тощо...» [281, с. 7]

У збірнику подано вірш Т. Чалої «Земляку Михайлу Петренку»

Як розцвіло тепер це місто,
Де жив, любив і мислив ти!
Де стало затишно і чисто,
Де кличе дух твій з висоти!
Усе нагадує про тебе,
Твоїм овіяне теплом,
І навіть те блакитне небо,
Що лине піснею кругом.
Ти ж так любив це гарне місто
І в тихих заростях Торець,
Де роси падають намистом
І грає Сіверський Дінець,
Тут – найясніші навіть зорі,
В п'янкім настої вечори,
Цілує легіт на просторі,
Сосною зваблюють бори.
І все таке тут любе миле,
Що не можливо передать,
Що розлучитися не в силі,
Повік не треба помирать.
Тож славен будь, наш рідний Краю, –

Земля Петренка осяйна!
Країни іншої не знаю,
Де б так сяли імена!

[281, с. 9]

Подружжя В. і А. Антоненків виступило в збірнику з віршем «Пам'яті Михайла Петренка»:

Слов'янців-земляків зібралася родина,
Рік ювілейний сонцем небо золотить,
Тут рідне місто, мила Україна –
Поета славить кожне серце, кожна мить.
Яскраві квіточки, духмяні, трав'янисті –
В Петренківській садибі щедро проросли,
Гойдає вітерець голівки росянисті –
Усміхнену прикрасу матінки-землі.
Весільним кольором буяють груші, вишні,
Витьохкують, вітають день пташки,
Петренка душу лагідну і чисту
Оспівують слов'янки залюбки.
Хвилюють вірші і чарує ніжний спів –
Талант Петренка цілий світ привабив –
Уклін і пам'ять від слов'янців-земляків –
Славетній ЗІРЦІ ПЛАНЕТАРНОГО МАСШТАБУ!

[281, с. 31]

В. Півнем підготовлено статтю «Михайло Петренко та європейський романтизм»:

«Упродовж декількох останніх десятиліть усталилося таке собі науково-публіцистичне кліше щодо означення місця й ролі в літературі нашого славного земляка – «український поет-романтик Михайло Петренко». Дійсно, за очевидними ознаками, цього майстра слова цілком доречно віднесено до представників вельми складного і багатозначного літературного напрямку на ймення романтизм. У Європі розвиток такої літератури пов'язано з іменами Шатобріана, Новаліса, Мюссе, Байрона, Шеллі, Гофмана, Гайне, Клейста, та ін. В Україні – Гоголя, Бодяньського, Бантиш-Каменського, Маркевича, Срезневського, Розковченка (*треба*: Розковшенко. – *О. П.*), Шашкевича, Вагілевича, Головацького,

Метлинського, Максимовича, Куліша, Шевченка, Гребінки, Петренка та ін.

У XVIII ст. романтизмом називали усе незвичайне, фантастичне, дивне, таке, що зустрічається лише у книгах (романах), а не в житті. На межі XVIII-XIX ст. термін «романтизм» означав новий літературний напрям, протилежний класицизму. Визначальними для нього стали такі риси, як заперечення раціоналізму доби Просвітництва, ідеалізм у філософії, історизм, апологія особистості, неприйняття буденності й звеличення «життя духу»... «Принцип індивідуальності» (термін Франка) – провідний у художній творчості.

Найпомітніша і найвпливовіша подія – Французька революція, змістом якої було скасування монархії в умовах розвитку буржуазних товарно-грошових взаємин.

У країнах Центральної та Південно-Східної Європи домінантою романтизму став національно-визвольний рух, взаємовідносини особистості з етнічною спільнотою, мотив «національної туги» та ін. В Україні романтизм відіграв значну роль у пробудженні національної свідомості, обґрунтуванні історичної самобутності народу, культурних традицій, мови, літератури, духу загалом. Поза сумнівом, європейський романтизм – явище різнобічне, складне й багатогранне. До того ж, творча інтелектуальна еліта різних країн, кожна творча особистість інтерпретувала основні засади цього напрямку дещо по-своєму.

У статті використано семіотичну методологію, тобто семантичні контексти розглядаються як знаки. Авторська нарація трактується не просто сама по собі, а як така, що знаково виражає певний зміст.

Крім цього, знаковість текстів і контекстів, взаємодію знаків (семіоз) слід розглядати не лише з огляду приналежності до літературного напрямку, а з урахуванням ментальних особливостей автора як репрезентанта певного етносу.

Як виглядають семіотичні одиниці текстів європейських романтиків у компаративному зіставленні з аналогічними одиницями Михайла Петренка?

Представник раннього німецького романтизму Новаліс:

«Раз, коли ронив я гіркотні сльози, як розчинившись у болях, зникла моя надія, і я, самотній, стояв при сухому горбку, що в тіснім

і темнім просторі образ зарив мого життя, самотній, яким ще ніколи не був ні один самотній, гнаний боязною невимовною, безсилий, ще тільки думка горя – і коли я оглядався, де мені допомога, ні вперед не був спроможний, ні назад – і з безконечною тугою горнувся до зниклого-погаслого життя – тоді з блакитних далечин, з високостей давнього мого блаженства прийшло трепетання присмерку – і відразу розірвались узи народження, окови світла – відлетіла земна пишнота, а з нею і моя тягота...»

(«Гімни ночі»)

Наведений контекст ілюструє традицію гіпертрофованої нарації туги, болю, розпачу, зневіри та інших страждань самотньої душі винятково-витонченої творчої особистості. Так загальний зміст наведеного контексту Новаліса означено: плачами (сльози), муками (болі), зневірою (зникла надія), покиненням людьми (самотній), слабкістю (якої, чомусь, автор не соромиться) (безсилий), безпорадністю (де мені допомога, ні вперед не був спроможний, ні назад), передчуттям смерті (зникле-погасле життя) як визволення. Дух часу (як це не дивно сьогодні), певно, припускав такі сльозливі апелі... Певно, був такий час, що весь світ не вважав за недоречне і негідне чоловікові плакатися-жалітися на долю. Постає відкрите питання: варто чи не варто дорікати українцю Петренкові за творення знаків скарг і нарікань на нещасливу вдачу?

Тону так глибоко, як камінь той в морі,
Ні! Так гину в небі, як в лютому горі;
В його темну пропасть я кинувся змалу;
Ось скільки прожив я, а дна не достану.
Ой гірко для серця так в горі тонути,
Що лучче б умерти од злої отрути...

(«По небу блакитнім очима блукаю...»)

Контекстуальний знак цього твору вербалізується як «Відчуваю, що гину. Готовий померти!» Традиція мовного етикету часу, певно, передбачала вживання подібних висловлювань на означення непереборно сильних почуттів, і тому не варто поспішати із різкою критикою.

Розглянемо твори інших європейських сучасників поета-земляка. Чітко визначена національна орієнтація представників пізнього романтизму (Бретано, Мюллер, Ейлендорф, Гайне, Уланд, Шамісо та ін.), треба визнати, відлунює в мотивах нашого поета-земляка.

Бретано пише:

На Рейні з Бахарасі
чарівниця жила.
Її краса чимало
всім лиха принесла...
Хай прийде смерть до мене!
Не хочу жити я!
Лиш згубу сію всюди –
то вдача є моя.
(«Лорелея»)

Відома героїня німецького фольклору морська дівка Лорелея страждає від усвідомлення своєї лихоносної долі. Вона не може знайти собі лицаря серця, і тому бачить вихід лише в самогубстві. Життя без взаємного кохання – неможливе. Отже, маємо знак неминучості смерті за відсутності гармонії душі. Наведений контекст перебуває під знаком відчуття провини: чаклунка прагне смерті тому, що має себе за згубницю багатьох душ.

Подібний знак знаходимо й у Петренка:

Літа мої молодії
Біжать, летять марно;
Підождіте, не втікайте,
Може, буде гарно:
Може, брови козацькії
Колись мої будуть;
Тоді очі, карі очі
Плакать позабудуть.
Світ і море кінець має,
А де ж кінець горю?
Чи під вінцем, чи в могилі,
Чи в буйному морю!
Гірко мені, світ темніє,
Горе кличе в море:
Побіжу я, кинусь в буйне,
Доле моя, доле!

(«Минулися мої ходи...»)

Життя героя українського поета, позбавлене посутнього – любові, котра є передумовою самореалізації і продовження життя, тому й Горе кличе в море... Бажання померти єднає ліричних героїв

обох авторів з різницею у тому, що український поет не наділяє свого персонажа комплексом провини – він шукає смерті з відчаєм внаслідок нерозділеного почуття.

Знаходимо також схожість знакових одиниць Петренка з аналогічними семіотичними одиницями Гайне.

Читасмо у Гайне:

Я плакав би, та сил уже нема;
У височінь хотів би я злетіти, –
Немає сил; мов до землі прибитий.
Живу між гадів, світ мені – тюрма.
Кохати я хотів би, та дарма!
Я мрію подихом солодким жити,
Істоту милу ніжністю повити, –
Немає сил, на серце впала тьма.
Я чую, як із серця витікає
Гаряча кров, знемога охопила
Мене всього, і дух мій тихо лине
У царство снів та непрозорих тіней.
Болять, дрижать душі моєї крила,
І мла мене таємно огортає.

(«Я плакав би, та сил уже нема...»)

Знаки знесилення, відчуття наближення смерті підпорядковують усі інші. Ідея неможливості знайти щастя з коханою з причини браку взаємності, яку репрезентують ці знаки, домінує над рештою смислів.

У Петренка:

Тебе не стане в сих місцях,
Для мене радості не стане;
І світ померкне ув очах,
А горе каменем в серці ляже...
Якби ти там узнала, мила,
Яка уб'є мене тоска,
Тоді б до мене прилетіла
Голубкою іздалека;
Но ся тоска, се тяжке горе
До тебе, знаю, не дійде,
Не перескочє через гори,
А тільки грудь мені проб'є.

(«Тебе не стане в сих місцях...»)

Гайнівський знак сердечного болю Я чую, як із серця витікає
 / Гаряча кров, знемога охопила / Мене всього...майже те саме,
 що й Петренківський – І світ померкне ув очах, / А горе каменем
 в серці ляже...

Значно більше розбіжностей, ніж схожості, між знаками мотивів Байрона і Петренка. Якщо знаки втечі від дійсності, що широко побутують в українського поета, присутні в ранньому періоді Байрона («Паломництво Чайльд Гарольда»), то пізніші твори густо насичені ідеями революційної боротьби італійських карбонаріїв проти австрійського імперського поневолення. Подібного вольного вияву в Петренка немає. Байрон не є пасивний мрійник, котрий прагне розчинитися в об'єкті споглядання – це активний суб'єкт діяльності у різних сферах життя (особисте, соціально-політичне, літературне тощо). Як відомо, ще замолоду поет став живою легендою серед співвітчизників (чого варте хоча б переплиття протоки Дарданелли, опозиційна діяльність у парламенті і, зрештою, участь у революційно-визвольному русі інших народів...

У любовній ліриці раннього періоду англійського поета є знакові контексти, що перегукуються з Петренковими:

Якби долю свою
 Я сплести із твоєю зумів,
 Про що мріяли, любя, удвох,
 Смакував би я радість буття,
 А не прикру похмільну цю втому...
 («До леді»)

У Петренка:

Чому ти, козаче, пісень не співаєш,
 А все тільки нишком слізки утираєш?
 «Того я горюю, того плачу, люде,
 Що, плачучи, кажуть серцю легше буде!
 Бо всі пару мають, у всіх є дівчина;
 Тільки я не маю, один, як билина!»

(«Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче...»)

Однак, у Байрона є такі заклично-бунтарські, войовничо-бойові рядки як знак його особистої вдачі, чого годі й шукати в українського поета:

До зброї! До звияги!
 Чужий нам нищий пуд!

Хай чорна кров тиранів
Окропить ратний труд!
(«Пісня грецьких повстанців»)

Чимало семантичних перегуків з Петренковими поезіями знаходимо й Адама Міцкевича:

О мисле! Спогадів є гідра мовчазна,
Що спить на дні твоїм під зливами-дощами,
А в супокійну мить рве серце пазурами!
(«Морська тиша. На верховині Тарханкут»)

Але знов таки, у польського романтика, як і його англійського побратима, присутній той лицарський вогонь, якого бракує українському лірику:

Скажу вам – писаря ще треба пошукать,
Щоб зручно пера так умів темперувати,
Як Ножик – голови. А що носів одтято,
Ушей обрубано!..
(«Пан Тадеуш, або останній наїзд на Литві»)

Було б помилкою розглядати особливості художньо-образного мислення будь-якого майстра слова безвідносно його етнопсихологічних властивостей, способів національного світосприйняття.

«Ментальність українського народу формувалася під впливом складних історичних обставин. Основну роль відіграло геополітичне розташування України на перехресті історичних шляхів зі Сходу на Захід і з Півночі на Південь. Ця обставина обумовила химерне поєднання у світогляді українця західної (активно-раціоналістичної, індивідуалістичної та матеріалістичної) та східної (пасивно-споглядальної, спрямованої на вищі істини) ментальності... Українець, не відмовляючись від раціоналістичної думки, великої ваги надає виявам почуттів та емоцій. Інколи він може видаватися сентиментальним і надто ліричним.» (МЗС: інтернетресурс).

Отже, уродженець степової України Михайло Петренко ніяк не міг бути вільним від вкорінених у ментальність ... «пасивної споглядальності», «ліричності», «сентиментальності», мрійливості й споглядальності. На присутність таких особливостей не можна заплющити очі; однак це в жодному разі не знижує ваги його творів в українській і загальноєвропейській скарбниці літератури доби романтизму.

Підсумовуючи побіжний огляд знаків поетичних творів Михайла Петренка у зіставленні й порівнянні з іншими європейськими авторами, доходимо висновку: 1) в особі Михайла Петренка маємо видатного представника європейської літератури першої половини XIX ст.; 2) за всіма естетичними ознаками твори Михайла Петренка органічно вписані в контекст українського і європейського романтизму; 3) ментальні особливості художньо-образної тканини поезій Михайла Петренка створюють особливий колорит його версифікацій, що й може викликати інтерес іноземних дослідників» [281, с. 32–39].

I. Приходько в своєму вірші «Роздум в дорозі» також згадує Михайла Петренка:

Гори Артема...Велосипед
Зморив, відпочити приляжу...
Вапняк під плечі, повний повпред
Сідого Донецького Кряжу.
Очі прикрию, сонце пече.
Тіні рукою поглажу.
Чую, сила у тіло тече
З основи Донецького кряжу.
Спочив, до серця радість дійшла.
Душу і думку розважу.
Скільки краси, скільки тепла
З вершини Донецького Кряжу!
Пісня, як жайвір, вмить до небес,
Емоції розсудом зважу.
Відчув, збагатив одне із чудес
Живого Донецького Кряжу.
Другом пісні малиновий дзвін, –
Людям послухати раджу, –
У Святогірськ запрошує він,
Столицю Донецького Кряжу.
«Дивлюсь я на небо...» Пісня така
З Слов'янська Планеті в поклажу:
На віки-вічні від земляка,
Сокола Донецького Кряжу

[281, с. 46].

Вийшло генеалого-біографічне дослідження О. Петренка «Идентификация Петренко» (рос. мовою), яке містить докладний аналіз біографічного аспекту життя Михайла Петренка та його батьків. В книзі проаналізовано всі відомі статті, у яких порушувались питання біографії Поета. На підставі документального аналізу автором показано повну неспроможність версії слов'янського періоду життя Михайла Петренка та його батьків, розроблену на протязі багатьох десятирічч місцевими ентузіастами [282].

В дослідженні також подано статтю «Михайло Миколайович Петренко. Третя прижиттєва редакція вірша «Дивлюсь я на небо»?», де йдеться про творчість Поета:

«Під час написання статті «Михайло Миколайович Петренко. У пошуках біографічної істини», з'явилася одна, на мій погляд, досить проста, але непогана ідея.

Суть її полягає в тому, що порівняння версій вірша «1876 року» з версіями, надрукованими в «Сніпі», виданому Олександром Корсуном в 1841 році та «Южном русском сборнике», виданому Амвросієм Метлинським в 1848 році може допомогти ідентифікувати версію «1876 року». Іншими словами, це порівняння допомогло б зрозуміти, з якої книжки Тарас Шевченко переписав цей вірш у 1848 році, беручи до уваги, що версія «1876 року» була підписана «З рукопису 1848 р.».

Для тих, хто не знайомий із згаданою темою, приведу невеликий фрагмент, що стосується даного питання:

«...У 1876 році в лютому числі львівського місячника «Правда. Письмо литературно-политичне» в рубриці «З недрукованих ще поезий Тараса Шевченка» серед декількох віршів був наданий «Дивлюсь я на небо – та й думку гадаю ...».

Уперше цей вірш М. Петренка з'явився під назвою «Недоля» у 1841 році, друга редакція цього ж вірша, але під назвою «Небо», була надрукована у 1848 році.

У 1842 році в досить популярному серед літераторів того часу журналі «Маяк» критик Микола Тихорський так писав про М. Петренка і його вірш «Недоля»:

«...Теперь вы убѣдились, что я говорю правду – сама поэзія поеть эти думки, не самозванецъ поэзія, а поэзія настоящая, поэзія, которая, пѣла съ Пушкинымъ, с Лермонтовымъ ...».

Мабуть, у лютому 1876 року літератори повинні були вже знати про авторство цього вірша, хоча між 1848 і 1876 роками в літературі не зафіксовано інтенсивних обговорень творчості М. Петренка.

У літературі є пояснення цьому факту. Т. Шевченку подобався цей вірш Михайла Петренка, і він переписав його собі в альбом.

Ось як про це пише О. Я. Кониський на сторінках львівського журналу «Зоря» у 1887 році: (див. текст [14, с. 69], наведений вище. – О. П.).

...Втім, дилетанти були у всі часи...».

Сподобалося ... Переписав у альбом ... А звідки переписав?

Заради об'єктивності хочу додати, що версії 1841 і 1848 років в літературі вже порівнювалися різними авторами ...» [282, с. 178–187] (див. також [308, с. 104–112]. – О. П.).

В газеті «Урядовий кур'єр» видруковано статтю О. Вертіля, автор якої пише й про творчість Михайла Петренка:

«...потім здобував освіту в Харківській губернській гімназії, а з вересня 1837–го він – студент Харківського університету, який закінчив у 1841–му. Здобувши вищу юридичну освіту, уже був добре відомим у літературних колах. Адже під час навчання мав широке коло знайомих і друзів, серед яких такі поети і громадські діячі, як Микола Костомаров, Петро Гулак-Артемівський, Левко Боровиковський, Яків Щоголів, Амвросій Метлинський та багато інших. У такому культурно-мистецькому оточенні він не міг не писати, адже тогочасний Харків вирував літературним життям.

Саме на той період припадає якщо не пік, то висока творча активність молодого поета. Особливо глибоке враження на нього справили «Кобзар» Тараса Шевченка, що вийшов друком 1840 року. Окремі вірші М. Петренка написано під помітним впливом цієї книжки. А вже наступного року в Харкові надруковано український альманах «Сніп», де видавець Олександр Корсун опублікував низку творів М. Костомарова, П. Кореницького, Степана, Петра і Марти Писаревських, власні вірші та поетичні переклади.

Саме тут було вміщено сім поезій Михайла Петренка, об'єднаних назвою «Думки». Навряд чи хтось із тодішніх письменників або ж читачів міг передбачити славетну долю вірша «Дивлюся на небо та й думку гадаю», який мав назву «Недоля» і супроводжувався епіграфом з Михайла Лермонтова: «В минуту жизни трудную теснится в сердце грусть». Щоправда, наступного року в розлогій рецензії на альманах «Сніп» у журналі «Маяк» відомий тогочасний критик Микола Тихорський звернув увагу саме на вірші М. Петренка, назвавши поезію справжньою. І не помилився...

...Шлях до всесвітньої слави пісні «Дивлюсь я на небо» не був блискавичним. Мелодії писало чимало композиторів, інколи переставляли і змінювали слова, прибирали рядки. А нині вона відома в обробці композитора Владислава Заремби (1833–1902), який створив проникливу музику. Пісню виконували і продовжують виконувати скрізь і всюди. 12 серпня 1962 року в космосі її співав видатний українець космонавт Павло Попович, чим здивував і збентежив тих, хто організовував політ.

А що вже говорити про співаків! По суті, в усіх був і є в репертуарах чарівний романс. Серед виконавців Іван Козловський та Анатолій Солов'яненко, Андрій Іванов та Борис Гмиря (до речі, уродженець Лебедина), Анатолій Кочерга й Дмитро Гнатюк. Як розповів днями славетний Анатолій Мокренко, рідко який його концерт обходився без цього шедевра. Характерно, що ведучі програм здебільшого вважають, що слова і музика – народні. Тож, буваючи в Лебедині, Анатолій Юрійович неодмінно вклоняється пам'яті автора безсмертного романсу» [283, с. 10] (*див. також* [301, с. 22–23]. – *О. П.*).

В серпневому інтернетному додатку до газети «День» «Україна Incognita» було вміщено інформаційну статтю про вихід книги, присвяченої Михайлу Петренку, – «Ідентифікація Петренко»:

«...Ця книга більшою мірою присвячена поетові Михайлові Миколайовичу Петренку, тому можна було б вказати в назві, наприклад, «поет-романтик Михайло Петренко». Проте, проведене дослідження, виконується з метою розв'язання загальніших

завдань, де інформація про М. Петренка посідає основне місце, але є однією зі складових.

Багато хто чув про нього як про поета, але лише небагато хто знав, що він був ще й урядовцем. Михайло Петренко здобув юридичну освіту, закінчивши 1841 року Харківський університет, але саме захоплення поезією принесло йому популярність. Як поет, написав він небагато, але його вірші пам'ятають і зараз. Такі як «Дивлюсь я на небо ...», «Взяв би я бандуру...» трансформувалися в пісні і отримали статус народних.

Попри це, дуже мало відомо про життя і творчість М. Петренка. Наразі немає достовірної інформації про його батьків, дуже мало відомо про його родину і про тих, хто продовжує його рід...

...Книга містить досить детальний аналіз опублікованих біографічних згадок про Михайла Петренка, а також нові знахідки, пов'язані з його родиною. Інформація буде цікавою дослідникам і всім, хто цікавиться його життям і творчістю» [284].

У вересні в газеті «День» було повідомлено читачів про вихід книг «Идентификация Петренко», яка присвячена дослідженню роду Петренків, до якого належить і Михайло Миколайович:

«...Эта книга в большей степени посвящена поэту Михаилу Николаевичу Петренко, поэтому можно было бы указать в названии, например, «поэт-романтик Михаил Петренко». Однако проведенное исследование выполняется с целью решения более общих задач, где информация о М. Петренко занимает основное место, но является одной из составляющих. Многие слышали о нем как о поэте, но только немногие знают, что он был еще и государственным деятелем. Михаил Петренко получил юридическое образование, закончив в 1841 году Харьковский университет, но именно увлечение поэзией принесло ему популярность. Как поэт написал он немного, но его стихи помнят и сейчас. Такие, как «Дивлюсь я на небо ...», «Взяв би я бандуру...», трансформировались в песни и получили статус народных. Несмотря на это, очень мало известно о жизни и творчестве М. Петренко. В настоящее время нет достоверной информации о его родителях, очень мало известно о его семье и о тех, кто продолжает его род. Исследование биографии Михаила Петренко является неотъемлемым этапом поиска родословной

Петренко, который провожу я, также представитель этого рода. Книга содержит достаточно подробный анализ опубликованных биографических упоминаний о Михаиле Петренко, а также новые находки, связанные с его семьей. Информация будет интересной исследователям и всем, кто интересуется его жизнью и творчеством...» [285].

В газеті «Літературна Україна» була згадка про видання книги «Идентификация Петренко»:

«Цю книжку більшою мірою присвячено поетові Михайлу Миколайовичу Петренкові, тому можна було обрати іншу назву – «Поет-романтик Михайло Петренко». Однак здійснене дослідження має на меті вирішення більш загальних завдань, де інформація про М. Петренка відіграє провідну роль, але є однією зі складових.

Книжка містить досить детальний аналіз опублікованих біографічних згадок про Михайла Петренка, а також нові знахідки, пов'язані з його родиною. Інформація буде корисною дослідникам та всім, хто цікавиться його життям і творчістю» [286, с. 14].

В книзі В. Корнійчука «Маестро Анатолій Авдієвський. Портрет хору з мозаїки» міститься згадка про поезію Михайла Петренка. Автор розповідає про спогади Д. Гнатюка, як він співав «Дивлюсь я на небо» в 1949 році перед Й. Сталінім, членами Політбюро й Мао Цзедунем:

«...І всі вони сиділи за довжелезним столом на якому красувалися всілякі страви, напої, лунали тости, публіка їла і пила... Й від усього цього у мене дух перехопило. Та коли підійшов до рояля, публіка довкола відразу ж стихла. Лунає оголошення: а зараз перед вами виступить юний артист з України, який проспівав українську народну пісню «Дивлюсь я на небо».

Як співав – не пам'ятаю. Мабуть, швидше ридав, а не співав. Та коли проспівав два традиційних куплети, вирішив додати ще один, який завжди співали у моєму селі:

Бо щастя я, бідний, ще змалку не маю,
Ніхто мене в світі, ніхто не кохає,
Чужий я у Бога, чужий у людей,
Хіба ж хто кохає нерідних дітей.

Й от, на мій подив і переляк, що охопив мене з ніг до голови, пісню мою публіка дуже тепло сприйняла...» [287, с. 25].

2013 рік

В лебединській газеті «Будьмо разом» було надруковано статтю В. Пазинича, де згадувалися й деякі творчі віхи життя Михайла Петренка:

«...Для багатьох поколінь українців оця народна пісня – не просто улюблена. Вона ввійшла у золотий пісенний фонд і стала схожою на образ святого великомученика. Проте, як відомо, у неї є автор, який має безпосередню причетність до Лебедина. Це поет Михайло Петренко. І хоч його портрета ми, на жаль, не маємо, проте мальоване зображення цього чоловіка замінила створена ним безсмертна пісня...

...Навчався у Харківській гімназії. За твердженням Павла Грабовського юний Петренко належав до літгуртка Кореницького і славився там улаштуванням українських концертів. У 1837 році був зарахований студентом на юридичний факультет Імператорського Харківського університету, який закінчив у 1841 році. У цьому ж році він заявив про себе, як поет, у поетичному альманасі «Сніп», що видавався Олександром Корсуном, у тому числі й віршем «Недоля» («Дивлюсь я на небо...»). Про його опубліковані твори дуже схвально відгукнувся у 1842 році в журналі «Маяк» критик Микола Тихорський. Він писав, що його твори – «...не самозванець поезія, а поезія справжня...», що це рівень Пушкіна і Лермонтова. І дійсно, своєрідне космічне світосприйняття, яке характерне для романтизму, найяскравіше виявилось саме в поезіях Петренка...

...Вдруге його вірші були надруковані у літературній збірці «Молодик», яку підготував у 1843 році Іван Бецький...

...У 1848 році в «Южном русском сборнике» видавець А. Метлинський помістив вірші Михайла Петренка, додавши автобіографічну довідку про автора...» [288, с. 9].

В газеті «День» було надруковано статтю ««Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...». Дві історії однієї пісні», присвячену пам'яті Михайла Петренка:

«...Мабуть, немає в Україні людини, яка не знала б цих слів. Та не тільки на просторах України і Радянського Союзу лунала ця пісня. Численна українська діаспора зробила її відомою на всіх континентах світу.

Хтось ще банально помиляється щодо авторства слів, але це не заважає їй повноцінному життю. Автора вже немає більш як 150 років (поховано 27 грудня 1862 р. у Лебедині), а пісня живе, бо люди зробили її безсмертною. Як писав нещодавно Василь Пазинич у статті «Михайло Петренко: 150-річчя від початку безсмертя» в лебединській газеті «Будьмо разом»: «...на небозводі біографії міста Лебедин зірка цього поета-романтика є незгасною».

Але спочатку були вірші...

Вперше Петренків вірш, який починається словами: «Дивлюся на небо та й думку гадаю...» було надано Олександром Корсуном у поетичній збірці «Сніпть» 1841 року, де він мав назву «Недоля» (*в газетній статті подано текст з публікації 1841 року* [1, с. 175–176]. – *О. П.*).

Наступного разу вірш з'являється друком в 1848 році в циклі «Небо» в «Южном русском сборнике», який було підготовлено й видано Амвросієм Метлинським, у практично не зміненому вигляді (*в газетній статті подано текст з публікації 1848 року* [8, с. 32–33]. – *О. П.*).

1876 р. думу було надруковано в числі львівського щорічника «Правда» в рубриці «З недрукованих ще поезій Тараса Шевченка». Є читачі, які й сьогодні помилково вважають, що вірш написано Тарасом Шевченком, хоча перша літературна помилка відбулася в 1876 році. Невдовзі їй було виправлено Олександром Кониським на сторінках львівського журналу «Зоря» 1887 р.

Справа в тому, що згаданий текст було знайдено в альбомі Т. Шевченка, куди Кобзар інколи власноруч записував вірші, що йому сподобалися (*в газетній статті подано текст з публікації 1876 року* [11, с. 127]. – *О. П.*).

Але не тільки Кобзарю, людям теж ця поезія була до душі, бо виявилася не просто талановитою, а й настільки досконалою, що сьогоденна «народна версія» дуже мало відрізняється від тих, які були написані ще за життя автора Михайла Петренка.

Далі слова цього твору було покладено на музику Людмилою Александровою (дочка українського фольклориста, письменника

й музиканта Володимира Александрова), про що згадується, наприклад, в літературно-науковому місячнику «Червоний шлях», 1926 р., №9. Людмила Володимирівна, по закінченні Варшавської консерваторії у 1841 році, працювала в Харкові вчителем музики.

Але більше згадують аранжувальника мелодії, яким був музикант, хормейстер і вчитель музики Владислав Заремба. Він виконав обробку пісні Людмили Александрової «Дивлюсь я на небо...» для голосу та фортепіано. До речі, В. Заремба – автор більш трьох десятків романсів на слова Тараса Шевченка.

Тож, народилася пісня, яку без перебільшення названо в літературі шедевром.

Дата народження її не встановлена як і точна дата народження автора вірша.

Та й неважлива та дата, бо мова йде про безсмертя, а це поняття тільки умовно має початок, та ніхто не наважиться розмірковувати про кінець.

«Дивлюсь я на небо...» співали різні люди в різні часи...

Є й відбиток сучасності в «послужному списку» пісні.

Іноки багато несподіваного та цікавого можна знайти в літературі про цю пісню, але є дві історії, на яких зупинимось більш докладно.

Про описані в цих історіях події авторами вже згадувалося в газетних статтях, та в літературі, але за останні декілька десятиліть накопичилося багато помилок та дезінформації про Михайла Петренка, тому й з'явилося бажання перевірити, чи дійсно ці події відбувалися, та віднести їх чи то до традиційної плутанини, чи підтвердити як Факти.

Документальна історія перша. Іспит перед Сталінім.

1949 року країна святкувала 70-річчя з дня народження Й. Сталіна (9 (21) грудня 1879 р. н. за офіційною версією). Це була виняткова подія в житті Радянського Союзу.

На інтернаціональні свята (Йосип Сталін в ті часи був лідером всесвітнього комунізму), до Москви зібралися представники багатьох країн «подякувати йому за сьогоднішній день», та за те, що він «веде людство до світлого комуністичного майбутнього». Був серед запрошених і Мао Цзедун, як голова уряду Китайської Народної Республіки, проголошеної 1 жовтня 1949 року.

Після урочистого засідання, присвяченого ювілею Йосипа Сталіна, відбувся офіційний ювілейний концерт.

На другий день був ще один концерт в Георгієвському залі Великого Кремлівського палацу для членів Політбюро СРСР та гостей ювіляра, на якому Дмитро Гнатюк, в ті часи ще студент Київської консерваторії (клас І. Паторжинського), виконав дві пісні. Одна з них була «Дивлюсь я на небо...»

Зараз Дмитро Михайлович Гнатюк відомий всім як великий український оперний співак, народний артист України, режисер і музичний педагог, лауреат державної премії, перший виконавець хітів 1960-х «Два кольори» та «Мій Київ».

Згадаємо хоча б книгу «Маестро Анатолій Авдієвський. Портрет хору з мозаїки» Володимира Корнійчука, що вийшла в 2012 році.

Або квітневу статтю В. Іваницького «Дмитрий Гнатюк: «На именинах у Сталіна я okazaвся благодаря руководителю народного хора Георгию Веревке» для інформаційно-публіцистичного інтернет-видання «Трибуна України» в 2012 році. Всі вони базуються на розповідях Дмитра Гнатюка, записаних інтерв'юерами в різні часи.

Наведемо невеличкий фрагмент бесіди для радіостанції Бі-Бі-Сі. Із Дмитром Гнатюком розмовляла ведуча Світлана Пиркало.

Бі-Бі-Сі: «...Було таке, що ви співали Йосипу Сталіну і Мао Цзедуну. Як це все було, які емоції переживали під час цього?»

Дмитро Гнатюк: Ви знаєте, це була колосальна випадковість. Я ще був студентом і дружив з керівником народного колективу, з Григорієм Верьовкою. Він був теж депутатом Верховної Ради, і часто запрошував мене, коли зустрічався із виборцями, щоб поспівати на цих зустрічах. Я його дуже шанував, тому співав з великою любов'ю. Це був 1949 рік, все було загадково і невідомо – чи стану я співаком чи ні. Але разом з тим, в мені жевріло ось те велике мистецтво в грудях, це мій голос – і він мені не зрадив. Все життя я змалку співав, і коли десь губився, то казали – йдіть шукайте там, де грають, а я страшенно любив троїстих музик, я міг годинами слухати, мені дуже подобалися народні пісні, близькі моєму серцю.

Бі-Бі-Сі: Під час того концерту Сталіну ви також, здається, співали народні пісні?

Дмитро Гнатюк: Так, я зараз згадую ті моменти, ніколи я такого страху не відчував насправді. Найголовніше, що я не знав, куди мене везуть.

Це було після ювілейного концерту, коли Сталіну було 70 років, і я якраз виступав з народним хором, заспівував невеличку пісню. Ми побачили, що у правій ложі окремо сиділи Йосип Сталін та Мао Цзедун, нас дуже тепло приймали. А після концерту підійшов якийсь працівник, і питає, хто у вас може заспівати пару українських пісень, і Верьовка вказав на мене. На наступний день мене привезли, я чекав і мене трясло від страху, бо я не знав, що буде, я тільки побачив, що я в Кремлі. Потім вийшов на сцену, піаніст зробив вступ, і я зрозумів, що це «Дивлюсь я на небо...» Я проспівав цю пісню, навіть не пам'ятаю як, але здається, від всього серця, це сподобалось і Сталіну, і публіці. Потім Сталін піднявся і запитав мене: «Где работаешь?», я сказав, що студент консерваторії. «У кого учишься?» – Я відповів, що у Паторжинского. На що Сталін сказав: «Славный певец, поклон ему передай», він говорив з акцентом...».

Ось така була історія.

Автору цієї статті пощастило розмовляти з відомим співаком, який погодився на зустріч та інтерв'ю, що відбулося в середині 2012 року.

Запитання до Дмитра Михайловича були, мабуть, досить специфічними, тому він розповів не тільки про виступ а й про пісню більш докладно, на початку сказавши, що:

«...для мене пісня «Дивлюсь я на небо...» була одна з найкращих мого репертуару. Я знав, що Заремба написав музику, але, навіть, вперше чую, що слова написав Михайло Петренко.

Скажу відверто, що ця пісня вражає, коли її співати з душею і коли її співати правильно, не показуючи голос, а показуючи, яка в цій пісні закладена душа...»

Дмитро Михайлович продовжував:

«...ця пісня така дуже сентиментальна, але це пісня, в якій співаєш про себе. І дійсно, в кожного з нас бувають моменти життя, які начебто згадані в пісні...».

Далі, Дмитро Михайлович додав досить цікавий факт: «...Де я тільки не співав цю пісню. ...Ще за часів, коли Микита Хрущов

був керівником Радянського Союзу, він попросив, щоб декілька співаків поїхали до Африки в складі творчої групи, до якої входили й співаки, такі як Людмила Зікіна, Георг Отс і другі. Це була надзвичайно складна поїздка. Ми там перебували три місяці і скрізь я співав пісню «Дивлюсь я на небо...» Чесно кажучи, знаючи стиль співу африканців, мені було дивно бачити, як гарно сприймалися не тільки ця, а й інші українські пісні, наприклад, «Рідна мати моя...» та інші. Вони мене розуміли...»

Розповів Дмитро Михайлович і про виступ перед Йосипом Сталіним, та його гостями, які були запрошені на день його народження.

Дійсно, пісня «Дивлюсь я на небо...» була гарно прийнята присутніми, а Сталіну, сподобався виступ талановитого українського співака.

Дмитра Михайловича вже чекали на репетицію опери «Пікова дама», де він був постановником і художнім керівником.

Коли ми розставалися, він сказав що приємно було дізнатися про автора одної з його улюблених пісень, яку він раніше сприймав як народну.

Що ж, так буває. Про Михайла Петренка не дуже часто згадували в літературі, та ще й деякі автори в текстах інколи припускалися численних помилок та фальсифікацій, що робило тему не досить привабливою для сприйняття.

Приємно, що тепер Дмитро Гнатюк, який при нагоді, згадає про одну з його улюблених пісень, та про поета-романтика Михайла Петренка – автора віршів. А українці, як і завжди, будуть слухати записи пісні «Дивлюсь я на небо...» в виконанні відомого співака захоплено та, мабуть, підсвідомо дякуючи автору віршів та співаку за можливість відчувати себе, хоч на деякий час, десь там, ...далеко за хмарами, подальше від світу...

Документальна історія друга. Українська пісня в космосі.

12 серпня 1962 року в космічний політ з Байконуру стартував корабель «Восток-4», на борту якого знаходився перший космонавт українського походження Павло Романович Попович.

Впродовж одного з сеансів радіозв'язку з космонавтом, присутні в Центрі управління польотом почули пісню «Дивлюсь я на небо...» у виконанні космічного співака, чим були здивовані.

В літературі, газетних та інтернетних статтях інколи з'являються згадки про цю незвичайну подію. Було цікаво дослідити, чи дійсно такий «виступ» відбувся чи хтось десь колись комусь про таке згадав, та, як частенько вже бувало, запрацював «зламаний телефон»...

Десь в статтях вже зустрічалася думка, що Павло Попович співає пісню «Дивлюсь я на небо...» в космосі, начебто, для Сергія Павловича Корольова, знаючи, що вона йому подобається, та який був присутній в Центрі управління польотами.

Така згадка зустрічається і в Вікіпедії... в статті, присвяченій Сергію Корольову (український вчений в СРСР, академік, конструктор перших штучних супутників Землі і космічних кораблів):

«...Пісня «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...» стала однією із спонук, які привели майбутнього основоположника практичної світової космонавтики до зацікавлення космосом. Коли Корольов запустив ракету з першим українським космонавтом Павлом Поповичем, той заспівав з космосу для головного конструктора його улюблену пісню «Дивлюсь я на небо...».

Чому космонавт і з яких обставин співав цю пісню – питання не дуже принципові. Більш важливо встановити чи дійсно пісня пролунала на «маленькій космічній естраді».

В тій самій статті, присвяченій Сергію Корольову, міститься й наступне:

«Донька С. П. Корольова Наталія Сергіївна згадує: «Саме слово Україна вимовляли в нашій родині трепетно, з великою любов'ю. Дитинство мій батько провів у Ніжині, народився він у Житомирі, мешкав у Києві, в Одесі. Перші 24 роки, майже половину свого життєвого шляху, батько провів в Україні. Він дуже її любив. Полюбляв українські пісні, українську мову. Це точно. «Дивлюсь я на небо», «Реве та стогне Дніпр широкий» – улюблені пісні бабусі й батька».

Тож, автори статті, посилаючись на дочку С. Корольова, повідомляють, що «Дивлюсь я на небо...» таки була улюбленою піснею Сергія Павловича.

Ще в 1981 році вийшла книга Віктора Синиціна «Первый космонавт».

І з цієї книжки відомо, що Павло Попович інколи співав пісню «Дивлюсь я на небо...»:

«...Каманина летчики-космонавты ожидали в автобусе. Как только генерал сел, автобус тронулся. И не прошло минуты, как неунывающий Павел Попович запел:

Дивлюсь я на небо Да думку гадаю, Чего я не сокол, Чего не летаю...

– Обратите внимание, товарищ генерал, – ехидно заметил Гагарин. – Это же маневр! Попович открыто напрашивается в полет в космос!..

Дружный хохот был ему ответом. Смеялся и Попович, да так заразительно, что у него слезы выступили...»

Про те, що Павло Попович співав пісню в космосі (не відкритому, звичайно!) згадується й у енциклопедії «Український космос», що видана 2009 року:

В книжці знаходимо: «...Першим космонавтом-українцем став Павло Попович (1930 р. н.). Він побув у космосі з 12 до 15 серпня 1962 р. на кораблі «Восток-4»... У Зоряному містечку, на тренажерах, він любив співати «Засвистали козаченьки». А в орбітальному польоті дав космічний концерт: дужим і чистим голосом проспівав «Дивлюсь я на небо...» Він знав, що пісню чують на Землі і що це улюблена пісня Сергія Корольова...»

На сайті Національного агентства України... розміщена цікава та докладна стаття Н. Боротканич та М. Митрахова «Память о первом космонавте-украинце Павле Романовиче Поповиче на украинской земле».

І в цій статті йдеться про космічний виступ українського космонавта-співака:

«...А еще до Павла Поповича никто не пел в космосе: он впервые во время орбитального полета дал настоящий космический концерт – сильным и чистым голосом пропел украинскую песню «Дивлюсь я на небо...». Он знал, что его слышат на Земле и что это любимая песня украинца Сергея Корольова...»

Та ще деяка інформація далі:

«...Последний раз П. Р. Попович был в Житомире в январе 2007 на праздновании 100-летия со дня рождения С. П. Корольова. Торжественное заседание проходило в областном музыкально-драматическом театре. Зал взорвался аплодисментами, когда на сцену вышел Павел Романович, и не отпуская космонавта до тех пор,

пока он не спел уже ставшую «первой космической» украинскую песню – «Дивлюсь я на небо...»

Якось, в березні 2012 року, автор цієї статті, розшукуючи факти про виступ українського космонавта, зв'язався з Музеєм космонавтики імені Сергія Павловича Корольова в Житомирі, та отримав наступну відповідь:

«По Вашей просьбе сообщаю следующую информацию.

19 января 2007 года в связи с празднованием (12 января 2007) 100-летия со дня рождения С. П. Королёва в г. Житомир приехала большая делегация из Москвы, в составе которой была дочь С. П. Королёва – Наталья Сергеевна Королёва с семьёй, космонавты Попович, Александров и Токарев, из Киева делегацию представляли космонавты Виталий Жолобов и Леонид Каденюк. Встреча с общественностью города проходила в областном театре. На встрече выступил Павел Романович Попович, который сказал, что во время своего первого полета на космическом корабле «Восток-4» (1962 г.) он «похулиганил», спев песню «Дивлюсь я на небо...» во время одного из сеансов связи с Землей. Весь зал отреагировал на эти слова бурными аплодисментами и попросил спеть эту песню на сцене, что он и сделал...»

Може ще в космосі хтось заспіває й китайською мовою, але, все ж таки приємно, що першою була українська пісня у виконанні українця. Та ще й яка пісня...

Ось і така була історія в житті української пісні, слова до якої написав поет-романтик Михайло Миколайович Петренко.

Може ще були якісь цікаві історії, то кимсь із авторів буде про них згадано.

Якщо люди пам'ятають цю пісню, то вона завжди з ними.

Хтось в космосі про неї згадав, може на якомусь гімалайському піку тихенько заспівають, хоча там і розмовляти важко.

То і в шахті хтось, може, її заспіває, бо пісня ця про людське життя, не тільки про небо...» [289, с. 8] (див. також [290] та [297]. – О. П.).

На сайті газети «День» розміщено інтернет-версії статті «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю. Дві історії однієї пісні»:

<http://m.day.kiev.ua/uk/article/ukrayina-incognita/divlyus-ya-na-nebo-ta-y-dumku-gadayu> (україномовна версія)

<http://www.day.kiev.ua/ru/article/ukraina-incognita/divlyus-ya-na-nebo-ta-y-dumku-gadayu> (російськомовна версія) [290] (*див. також* [289, с. 8] та [297]. – *О. П.*).

В науковому журналі «Красзнавство» було надруковано статтю “Слов’янци про слов’янський період життя Михайла Миколайовича Петренка або історія банальної помилки”, де аналізуються помилки, яких припускалися деякі слов’янські красназвці на протязі більш ніж півстоліття, що привели місцевих авторів до зовсім неспроможної сучасної версії слов’янського періоду життя Михайла Миколайовича Петренка [291, с. 232–245] (*див. також статтю на* www.дивлюсьянанебо.com – *О. П.*).

Було видано книгу «Михайло Петренко: Життя і творчість», де подано повне зібрання відомих на сьогоднішній день творів Михайла Миколайовича Петренка.

Вперше опубліковано знайдений у 2013 році фрагмент тексту драматичної думи «Найда».

Беручи до уваги, що вірші подано правописом оригіналу, в книзі надрукована пояснювальна стаття «Як читати тексти ХІХ ст.».

Вперше представлено документально підтверджений архівними матеріалами біографічний нарис роду Петренків, до якого належить і Михайло Миколайович [292] (*див. також* [293, с. 11–58]. – *О. П.*).

У вступній статті «Задивлений у небо України» до книги «Михайло Петренко: Життя і творчість» М. Бондар докладно проаналізував творчість Михайла Петренка:

«Від 1841 року, коли було опубліковано перші вірші поета, у сузір’ї української поезії світиться зірка під іменем Михайло Петренко, – світиться рівним, хоч, може, й не надто яскравим світлом. Поет обдарував свій народ низкою віршових творів, один з яких став широко відомою народною піснею. Однак такою

складалася історія української культури, що життя цілого ряду її діячів було заступано хмарами повсякденно-побутової неухаги, неналежного поцінування, політично-ідеологічного остраху їх сучасників, – і сьогодні, коли видається, що такі хмари із небозводу щезають, примітна постать все ж бачиться не зовсім виразно, в оточенні ще не розвіяної мли загадок та елементарних запитань.

Перший, хто подав відомості про Петренка, був видавець альманаху «Южный русский сборник» (Х., 1848) Амвросій Метлинський. При публікаціях творів кожного з поетів видавець подавав біографічну замітку. Про М. Петренка зокрема мовлено: «Петренко, Михайло Николаевич, родился в 1817 году, и, большею частию, проживал и узнал язык и быт народный в городе Славянске и его окрестностях, Изюмского уезда; окончил курс учения в 1841 году в Харьковском университете, и потом определился на службу по гражданскому ведомству. Кроме напечатанных здесь сочинений написал еще оперу, нигде не напечатанную; – первые же стихотворения его напечатаны в украинском литературном сборнике “Молодик на 1843 год”» [Южный русский сборник: Альманах. Издание Амвросия Метлинского. – Х., 1848. – С. 30].

Ця коротка замітка тривалий час – понад сто двадцять років – була практично єдиним джерелом інформації, що стосувалось біографії талановитого поета. В повному (а це всього кілька рядків!) чи й у більш стислому вигляді її наводили історики української літератури (М. Петров, Ом. Огоновський, С. Єфремов, М. Плевако, В. Коряк), укладачі енциклопедій та різних довідників.

З цієї замітки починається дослідження життя і творчості Михайла Петренка – дослідження, треба сказати, непросте, сповнене для літературознавців та істориків чималих труднощів, помилок, неточностей, заблудів (навіть і в цитованій замітці уже наявна перша мимовільна неточність, оскільки перші вірші М. Петренка друковані були не в «Молодику» 1843 р., а двома роками раніше – в альманасі «Сніп», Х., 1841); інколи – поєднане й із поспішними висновками, необґрунтованими припущеннями.

Аж у 1973 р. дослідникам вдалося одержати перші суттєві документальні дані, що стосувались біографії поета, у 1989 р. – встановити дату його смерті...

Однак, почнемо з самого початку. Народився поет у 1817 р.; місяць і день народження досі невідомі і потребують встановлення,

тож певна річ, що це постає як завдання перед краєзнавцями, істориками, філологами. Місце народження поета – найбільш імовірно – Слов'янск, – проте документальних даних з цього приводу також іще не розшукано.

Додати можна хіба лиш те, що місто Слов'янськ, з любов'ю оспіване поетом у циклі віршів, нині – райцентр у Донецькій області, розташоване біля ріки Казенний Торець, – ріки, про яку також згадує поет у своїх віршах. Цікаво, що Ізюм та Слов'янськ нині входять до складу різних областей (Ізюм – до Харківської і має статус міста обласного підпорядкування); цікаво й те, що за числом мешканців Слов'янськ нині уже вдвічі більший, ніж Ізюм – до повіту якого колись належав.

У 1837 р., як це встановлено документально [див.: Петренко А. Е. Идентификация Петренко. – К., 2012. – С. 172–173] (а не в 1836 р., як іще донині, бува, фігурує у нарисах про поета) Петренко вступив на юридичний факультет Харківського університету, навчання на цьому факультеті тривало чотири роки, отже завершив навчання (у званні дійсного студента) у 1841 р. – у рік свого літературного дебюту.

Безперечним є те, що за час навчання в університеті М. Петренко увійшов до гуртка літераторів, що існував у Харкові (за виразом А. Шамрая – «харківська школа романтиків», хоча в строгому значенні слова ця творча співдружність аматорів літературної творчості «школою» навряд чи може бути названа).

М. Костомаров, ведучи мову про період приблизно літа-осені 1841 р., часу свого повороту до Харкова, в університет, де уже розглядалася його перша (втім, відхилена) дисертація, згадує: «В это время я сблизился с целым кружком молодых людей, так же, как и я, преданных идее возрождения малорусского языка и литературы...». З числа цих людей автор спогадів поіменно називає О. Корсуна, М. Петренка, Я. Щоголева, П. Кореницького, П. Писаревського. Про М. Петренка в «Автобіографії» Костомарова зокрема зазначено: «Петренко, бедный студент, уроженец изюмского уезда, молодой человек меланхолического характера, в своих стихах всегда почти обращавшийся к месту своей родины, к своим семейным отношениям» [Костомаров Н. И. Автобиография. Бунт Стеньки Разина. – К.: Наукова думка, 1992. – С. 109]. Далі Костомаров веде мову про задум О. Корсуна видати малоросійський

збірник (що й було реалізовано у вигляді альманаху «Сніп» 1841 р.) та про приїзд у Харків (з Москви) І. Бецького – літератора, культурного діяча, що відзначився трохи далі організацією у Харкові ще одного помітного українського видання – альманаха «Молодик». Таким було оточення М. Петренка на початку 40-х років. Слід зазначити його участь і у «Снопі» О. Корсуна, і у 2-ій частині «Молодика на 1843 год», де були зібрані зразки україномовної творчості харків'ян та близьких до їх товариства.

Не зайве навести ще одну – хай і опосередковану – згадку про М. Петренка цієї доби. У 1891 р. в редакцію журналу «Киевская Старина» відомий український поет П. Грабовський надіслав (уже із заслання, із Сибіру, уже як результат відкопаних у пам'яті згадок про зустрічі часів перебування в Україні) замітку «Несколько слов об украинском писателе Порфирии Кореницком» (замітка того часу не була надрукована, її першопублікацію здійснено у «Збірнику ХІФТ» 1995 р.). Ведучи мову про літературні гуртки кінця 30-х – початку 40-х років ХІХ ст. та посилаючись на свідчення їх сучасника, знайомого йому священика Мартиновича, автор зазначав: «Такой кружок существовал и в Харькове; в него входили: Корсун, братья Писаревские, Костомаров, Петренко и другие лица...». Головний персонаж цієї замітки – поет П. Кореницький; «... по свидетельству того же о. Мартыновича, он был близок с Писаревским и Петренком, известными украинофилами-романтиками. В ходу была малорусская речь и малорусские песни; студенты и семинаристы славились украинскими концертами; общение учащейся молодежи с обществом было более или менее живым, непосредственным» [Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія. Т. 5. – Х., 1995. – С. 183]. Далі П. Грабовський, очевидно, вважаючи дорогим кожне свідчення про своїх попередників у справі розбудови української словесності та враховуючи той факт, що «Киевская Старина» його замітку друкувати не поспішає, пише ще один її варіант і надсилає до львівського журналу «Зоря», де вона й була видрукована у 1894 р. (під заголовком «Дещо про Порфира Кореницького»). Також і в цьому тексті знайшлася потреба сказати про аматорську культурно-мистецьку діяльність харківських поетів початку 40-х років, їхнє не тільки поетичне, а й музичне чи вокальне (чи й культурно-організаторське) обдаровання; посилаючись на того

ж таки знайомого священика, Грабовський ще раз зазначає, що Кореницький «належав до гурту Писаревських, Петренка, що славились під той час у Харкові своїми українськими концертами, будши до того й поетами українськими» [Грабовський П. Порфир Кореницький // Грабовський П. Зібрання творів: У 3-х т. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – Т. 3. – С. 41].

Втім, повернемося до свідчень очевидця, М. Костомарова. У листі до І. Срезневського від 30 листопада 1840 р., давши високу оцінку щойно прочитаному «Кобзарю» Шевченка та суворо характеризуючи матеріали ще не виданого на той час альманаху «Сніп», Костомаров писав: «Между тем заготовляется у нас в Харькове огромный малороссийский Альманах, изд[аваемый] Корсуном. <...> Если говорит правду, то, за исключением стихотворений г. Петренка и Писаревского (сына того священника) все прочее (о своих я судить не буду) носят на себе отпечаток если не совершенной бесталанности, то совершенного безвкусыя...» [Харківська школа романтиків. Х., 1930. Т. 3. С. 332].

Ще один очевидець підготовки альманаху «Сніп», уже згадуваний А. Метлинський (той самий, котрий парадоксальним чином через декілька років забув про цей альманах та про вміщення в ньому віршів Петренка) 26 серпня 1840 р. писав тому ж таки І. Срезневському: «...Корсун набрал [книжище] малороссийской всячины; но тут же является и поэт истинный, не нам чета, студент бедный, без роду и племени, некто Петренко» [Листи [А. Л. Метлинського] до І. І. Срезневського // Харківська школа романтиків. – Х., 1930. – Т. 2. – С. 138. Курсив автора листа; див. також: Шамрай А. П. Співробітники альманахів «Сніп» (1841) і «Южного русского сборника» (1848) // Матеріали до вивчення історії української літератури. – Т. II. – К.: Рад. школа, 1961. – С. 336 – 337].

Отже, в альманасі «Сніп», що мав підзаголовок «Український новорочник» і що його, як зазначено на титульній сторінці, «зкрутив Александр Корсун» (до речі, на той час – сам іще студент Харківського університету, що курс на тому ж таки юридичному факультеті проходив роком пізніше від М. Петренка) відбувається дебют на той час молодого, 24-річного поета.

Із чийх же творів «скручено» «Сніп»? Розпочинає альманах трагедія (на матеріалі з української історії) «Переяславська ніч»

М. Костомарова, ровесника Петренка, але натоді – уже відомого літератора, в чиему доробку уже були драма «Сава Чалий» (X., 1838), віршові збірки «Українські балади» (X., 1839) та «Вітка» (X., 1840); розділ, відведений Костомарову, доповнюють у «Снопі» ще декілька його віршів – зокрема цикл «Єврейські співанки» (переспіви циклу Байрона з такою ж назвою, що в свою чергу є інтерпретаціями біблійних тем).

Також уже знаним літератором був ще один представлений у «Снопі» автор – Степан Писаревський, на той час уже покійний; під псевдонімом Стецько Шереперя у Харкові в 1840 р. була видана його оперета «Купала на Івана», в народі були уже відомі створені ним пісні – «За Німань іду» (складена, ймовірно, у 1813 р., заведена у фольклорний збірник М. Максимовича 1827 р.) та «Моя доля» (складена автором раніше, потім включена в оперету «Купала на Івана»). Поряд із С. Писаревським, який у «Снопі» подав три поетичних твори, альманах представив і творчість сім'ї Писаревських: під іменем Марти Писаревської надруковано сонет «Петраркина пісня» (своєрідна варіація на мотиви лірики Петрарки); Степанів син Петро Писаревський вмістив тут поему («можебилиця») любовно-побутової теми «Стецько» та дві байки (паралельно друкував твори і в альманасі «Ластівка», що того часу готувався в Петербурзі). Вміщено в «Снопі» також «сатирицьку поему» (жанрове визначення, яке дав автор своєму творові – поемі натуралістичного складу, етнографічної теми з елементами сатири) «Вечерниці» Порфирія Коренницького. Чималий розділ О. Корсун відвів для власних творів – циклу «Українські повір'я» (завіршовані легенди й перекази) та ліричних віршів (серед них – переклади з чеської). Таким, разом із творами М. Петренка, був зміст альманаху «Сніп», що зібрав наявні на той час у Харкові та поближчих місцевостях літературні сили (щоправда, впадає в очі відсутність творів Л. Боровиковського, який підтримував зв'язок із харківським гуртком, та А. Метлинського, котрий у 1839 р. у Харкові видав чималу обсягом поетичну збірку «Думки і пісні та ще дещо»).

Поетичні твори Михайла Петренка були представлені у шостому розділі «Снопа» і мали загальну назву «Думки». Цю добірку склало сім творів. Очевидно, не випадково зачин публікаціям Петренка дав вірш «Дивлюся на небо та й думку

гадаю...», вміщений у «Снопі» під заголовком «Недоля» та із епіграфом з М. Лермонтова: «В минуту жизни трудную / Таится в сердце грусть...» (цими рядками, один з яких у передачі М. Петренка трохи видозмінено, починається вірш «Молитва», 1839, російського поета); в «Снопі» вміщено далі такі твори, як «Вечірній дзвін» («Як в сумерки вечірній дзвін...»), «Смута» («Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче...»), «По небу блакитнім очима блукаю...», «Гей, Іване, пора...», «Брови» («Ой біда мені, біда...»), «Туди мої очі, туди моя думка...».

За тяжінням до того чи іншого художнього напрямку зміст «Снопа» можна б умовно поділити на два розгалуження – романтичне та сатирично(гумористично)-натуралістичне – що, зрештою, подає аргументи тому, що так звана «харківська школа» не була «школою» одних лиш романтиків. Натуралістичний фланг представляли С. Писаревський, П. Писаревський та П. Кореницький, інші автори «Снопа» належали до табору романтизму, а найяскравіше цю належність задемонстрував, безперечно, вірш М. Петренка «Недоля» («Дивлюся на небо...»).

На появу «Снопа» захоплено відгукнувся критик «Маяка», уродженець України М. Тихорський. Найвищу оцінку дав він поезії Петренка, зокрема його віршеві «Дивлюся на небо...». Рецензент звертався до читачів: «Думки поёт не Петренко, а поэзия, а что я вас не обманываю, извольте посмотреть...» (далі було цитовано зазначений вірш) (Маяк. – 1842. – Т. V. – Кн. 9. – Отд. 4. – С. 11).

Тим часом у О. Корсуна було накоплено літературні матеріали для ще одного, наступного випуску «Снопа». В петербурзькому журналі «Маяк» містилася оповістка, що буде видано другий том альманаху. «В этом томе будут помещены “Щира любовь” и “Божі діти” Основьяненка, произведения Гребенки, Боровиковского, Галки (псевдонім М. Костомарова. – М. Б.), Петренко, самого автора и других писателей; уже по одному исчислению статей можно судить, что этот том литературным достоинством далеко превзойдет первый» (Маяк. – 1843. – т. IX. – Кн. 18. – Отд. 5. – С. 118). Однак до цієї справи Корсун несподівано охолонув, хоч і затримав у себе окремі із роздобутих творів. Скандально відомою є історія із надісланим Корсуну початком Шевченкової поеми «Мар'яна-черниця», який у цілості вдалося надрукувати аж у 1914 р. Також і П. Кореницький у листах, про які була

мова, випрохує у Корсуна повернути йому прозові твори (досі не віднайдені).

На початку 40-х років ще один імпульс едиційним проектам харківського літературного співтовариства надає Іван Бецький – студент, що переїхав із Москви і в Харківському університеті завершував свою філологічну освіту. Бецький організовує видання альманаха «Молодик», а саме – випуск двох частин «Молодика на 1843 год» та двох частин «Молодика на 1844 год» (отже, разом чотири випуски; з них три перші з'явилися друком у Харкові, четвертий – у Петербурзі). Випуск альманаха «Молодик на 1843 год. Часть вторая» переважно складався із творів україномовних. Тут, поміж іншими, було здійснено першопублікації поезій Т. Шевченка («Тяжко-важко в світі жити...»), «Н. Маркевичу» та «Утоплена», окремих віршів М. Костомарова, А. Метлинського, О. Афанасьєва-Чужбинського, Я. Щоголева, двох оповідань Г. Квітки-Основ'яненка. У цьому випуску «Молодика» з'явилися друком і нові поетичні твори М. Петренка – «Вечір» («Схилившись на руку дивлюся я...») та «Батьківська могила» («Покинув нас і нашу матір...»). Перший із названих щойно віршів доповнив уже видрукувані в «Снопі» вірші «Дивлюся на небо...» та «По небу блакитнім очима блукаю...» і склав із ними своєрідний цикл, що згодом одержав назву «Небо».

Склад літературного співтовариства з центром у Харкові з часом зазнає певних змін. Переїздить до Києва М. Костомаров, чомусь замовкає П. Писаревський.

Очевидно, відповідаючи на неодноразові запити О. Корсуна (що вже покинув на той час Харків) про Петренка, П. Кореницький в одному з листів, писаному в селі (лютий 1844 р.) говорить: «О Петренке я уже более полугодом не слышу ничего», в іншому (вересень 1844 р.) зазначає: «Петренко наш фантазирует в Харькове и служит в Уголовной Палате; я писал к нему недавно, после же Покрова я надеюсь видеться с ним в Харькове по очень критическим своим обстоятельствам...» (Айзеншток І. Листи Порфирія Кореницького // Науковий збірник за рік 1926: Записки Українського наукового товариства в Києві (тепер Історичної секції Всеукраїнської академії наук). – Т. XXI. – К.: ДВУ, 1926. – С. 161, 162).

Як можна вичитати із цього листа, Петренко підтримував листовні стосунки з колегами й друзями (принаймні із

Кореницьким, котрий закінчив був у Харкові духовну семінарію і подався священикувати по селах Харківщини), навіть брав участь у вирішенні їх житейських проблем. Але в листі Кореницького важливіше інше. Що значить вислів стосовно Петренка: «фантазирует в Харькове»? Ймовірно, не що інше, як тільки те, що Петренко, залишившись у Харкові, продовжує літературну діяльність і якісь чи то нові твори, чи загальне уявлення про цю творчість відомі були його кореспонденту.

Роком раніше (у вересні 1843 р.) Кореницький писав тому ж таки Корсуну: «Петренко наш кончает уже свою драму под заглавием “Панська любов”, очень хорошую и занимательную пьесу; также написал он еще “Славянські пісні” и “Саур-могилу” и сам от себя хочет издать» (Перетц Лев. Матеріали з української літератури, що перебувають у Пушкінському домі, та співробітники альманаху «Сніп» 1841 р. О. Корсуна // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. Кн. XIX . – К., 1928. – С. 212).

Ймовірно, під «Слов'янськими піснями» автор розуміє той цикл, що далі був опублікований у «ЮРЗ» і мав назву «Слов'янськ» (справді ж бо, головним предметом поетизації тут виступають пісні близького – рідного? – поетові Слов'янська), Саур-могила фігурує у циклі (скоріш усього, незакінченому) «Іван Кучерявий». Отже, можна вважати, що ці, згадувані Кореницьким, твори Петренка на сьогодні відомі. Що ж стоїть за повідомленням про написану Петренком драму «Панська любов»? Твору Петренка з такою назвою досі не розшукано.

Всередині липня 1844 р. М. Петренко стає на службу в Харківській палаті карного суду, спершу канцелярським чиновником, далі були такі посади, як старший помічник столоначальника, виконуючий посаду столоначальника; затверджений столоначальником у серпні 1846 р.; в листопаді того ж року М. Петренко одержує чин колезького секретаря (у відношенні до армійської сфери це відповідало орієнтовно чину штабс-капітана).

В серпні 1847 р. М. Петренко змінює місце чиновницької діяльності: він «определён» секретарем у Вовчанський повітовий суд. Окремими дослідниками робилися спроби розглядати цю подія як пониження у посаді (з чим насправді погодитись не можна) та пов'язувати із процесом розслідування діяльності Кирило-Мефодіївського товариства, яке на той час було викрите в Києві, –

проте у документах справи цього товариства (виданої академічним Інститутом історії у Києві у трьох томах у 1990 р.) жодної згадки про М. Петренка не міститься.

За припущеннями, у 1848 р., живучи у Вовчанську, М. Петренко одружився. У сім'ї згодом народилося п'ятеро дітей, з них двоє померло в дитинстві, троє – два сини та дочка – дійшли повноліття та зрілого віку [Петренко А. Е. Идентификация Петренко. – К., 2012. – С. 114–118] (Детальніше про родинне життя М. Петренка див. у опублікованому в цій книзі біографічному нарисі).

Як і у випадку з Вовчанськом, рішенням вищестоячого начальства М. Петренко був у липні 1849 р. переведений у Лебедин, де до кінця життя служив повітовим стряпчим (чиновник, що здійснює прокурорський нагляд у повіті). На цій службі він одержує наступні чини – титулярного радника, а далі й колезького асесора (відповідав армійському чину майора).

Один з авторитетних дослідників (йдеться про фахового шевченкознавця П. Жура) до 1859 р. відносить гадану зустріч М. Петренка із Т. Шевченком, котрий здійснював тоді поїздку Україною. Ця зустріч нібито відбулася в Лебедині, де Петренко мешкав. Відомості про це з'явилися у дослідника внаслідок його творчо-наукових контактів у 1973 р. із сім'єю Шептіїв – на той час викладачем Уманського педінституту Костянтином Шептієм та його дружиною, нащадком роду М. Петренка. Сторони обмінялися важливою інформацією, зокрема тією, що стосувалась проходження М. Петренком чиновницької служби (яку використав у своїх публікаціях К. Шептії) та, відповідно, тією, що стосувалась зустрічі Петренка з Шевченком і була надана літературознавцеві Шептіями. «В семье жены К. М. Шептия Натальи Борисовны, правнучки М. Н. Петренко, доньне живут воспоминания об этой памятной встрече», – зазначав дослідник (Жур Петр. Третья встреча: Хроника последней поїздки Тараса Шевченко на Украину. – Лг.: Худож. литература, 1973. – С. 39). Однак якихось письмових артефактів, що засвідчували б цю зустріч, досі не знайдено.

Помер М. Петренко у Лебедині 25 грудня 1862 р. (за ст. ст.). Дата смерті поета, що тривалий час залишалась невідомою, була встановлена у 1989 р. До числа запитань належить – де було поховано поета?

Перша публікація із правильною вказівкою дати смерті М. Петренка з'явилася в сумській газеті «Ленінська правда» (березень 1989 р.); місцевий краєзнавець, автор статті, посилався на згадану вже Наталю Петренко-Шептій, якій вдалося розшукати відповідний документ.

Останньою прижиттєвою публікацією творів Петренка була публікація у «Южном русском сборнике».

В другій половині 40-х років у гуртку літераторів-харків'ян функції організатора та видавця перебирає на себе А. Метлинський. У 1848 р. він видає зазначений «Южный русский сборник» у Харкові в університетській друкарні. Тут було опубліковано добірки віршів М. Петренка та самого видавця, поеми двох на той час покійних уже поетів Степана Александрова та Михайла Макаровського (обое померли у 1846 р.), драму «Щира любов» Г. Квітки-Оснoв'яненка. Збірник видавався частинами (випусками), всього було п'ять таких частин, кожна з окремою нумерацією; у частині першій зокрема вміщено, під заголовком «Думи та співи», вірші М. Петренка, ще один його вірш («Думка про батька») – при закінченні третьої частини.

Добірка М. Петренка у «ЮРЗ», що одержала назву «Думи та співи», включила як ряд нових творів, так і передруки – з окремими змінами чи авторськими редакційними поправками – раніше публікованих творів. Так, уперше побачили світ цикли «Слов'янськ» (що складається із чотирьох творів), «Іван Кучерявий» (також чотири твори; можна висловити припущення, що це, можливо, поема, втім, незавершена), «Недуг» (чотири твори), вірші «Думи мої, думи мої, де ви подівались...» (ним відкривалася добірка) «Весна» («Весна, весна, година мила...»), «Тебе не стане в сих містах...», «Минулися мої ходи через огороди...». Були передруковані – за винятком лише одного вірша («Гей, Іване, пора...») – попередньо уже публіковані в «Снопі» та «Молодику» віршові твори, при цьому «Дивлюся на небо...», «По небу блакитнім очима блукаю...» та «Схилившись на руку...» були об'єднані у цикл, що одержав назву «Небо». Друкована в «ЮРЗ» добірка «Думи та співи», компонована та редагована, на наше переконання, за безпосередньої участі поета, подавала досить повне уявлення про теми, мотиви, ідеї, віршові прийоми творчості Петренка. Чи писав що поет після 1848 р. – досі невідомо.

Якщо окремими творами вважати кожен із віршів згаданих чотирьох циклів («Небо», «Слов'янськ», «Іван Кучерявий», «Недуг»), то відомий нині доробок поета складатимуть 25 творів (чи їх відносно закінчених фрагментів).

Публікації у «Снопі», «Молодику» та «ЮРЗ» зберегли у доступній для читача літературній українській скарбниці талановиту поезію М. Петренка, на що вона цілком заслуговувала. Закарбована у творах особистість поета продовжила тривання і у формі усній, пісенній – уже у другій половині XIX ст. широко знаною народі була пісня «Дивлюсь я на небо...», інші пісні, до словесного образу яких має стосунок той чи інший твір Петренка. Дещо корегуючи твердження дослідника, що «його книжки ходили по руках» (назва статті К. Шептія), можна з цілковитими підставами припускати ходження рукописних списків із творів Петренка (спосіб рукописного ширення літературних творів інтенсивно виявляв себе аж до початку XX ст.).

Вагомою віхою в осмисленні й утвердженні належного значення творчої спадщини Петренка стала згадка про неї в «Очерках истории украинской литературы XIX столетия» М. Петрова (К., 1884). Автор цього дослідження дещо однобічно аргументує тезу про наслідування Петренком творчості М. Лермонтова, також і І. Козлова (аж ще пізніше, у 1920-х роках, викликало супротивну реакцію – хоч і не зовсім слушну – у цілковитому запереченні такого впливу). «... При несомненном подражании Лермонтову поэзия Петренка отличается еще более грустным тоном, постоянно о чем-то вздыхает и порывается к небу», – підсумовував свої міркування дослідник (Петров Н. И. Очерки истории украинской литературы XIX века. – К., 1884. – С.164). Втім, попри відсутність докладного аналізу, важливим було те, що у книзі Петрова творчому доробку Петренка було відлено окремий підрозділ (у розділі «Романтико-художественная украинская литература»), відтак творча постать поета була цілком справедливо позиціонована як самостійний об'єкт історико-літературних досліджень в Україні.

Цілком природно, кращі твори Петренка потрапили до українських поетичних антологій XIX – XX ст., серед яких – «Антологія руська» (Львів, 1881), «Вік», т. 1 (презентативне видання, здійснене в Києві у 1900–1902 рр. на відзначення сторіччя нового українського письменства), «Українська муза» (К., 1908),

антології української поезії, видані за радянських часів; весь поетичний доробок М. Петренка неодмінно включався у збірники творів українських поетів-романтиків.

Особливої згадки варте видання «Вік», яке мало вплив на визначення класичних імен та творів українського письменства. В першому томі цієї тритомної антології вміщено три твори Петренка: «Дивлюся на небо та й думку гадаю...», «Як в сумерки вечірній дзвін...», «Весна, весна, година мила...». Для порівняння – В. Забіла представлений тут одним твором («Не щербечи, соловейку, на зорі раненько...»), М. Костомаров – чотирма, А. Метлинський – трьома.

Агапій Шамрай, котрий висунув концепцію так званої «харківської школи романтиків», відносив Петренка до третього покоління цієї «школи» (цей же дослідник видав у 1930 р. й три томи матеріалів під заголовком «Харківська школа романтиків»; планувався ним до видання й 4-й том, де мали бути вміщені також твори М. Петренка, проте такий том друком не вийшов). Третє покоління – це іще був далеко не пізній етап у розвитку романтичного напрямку в українській літературі. Ще належало з'явитися у 1855 р. збірці О. Афанасьєва-Чужбинського «Що було на серці», у 1862 р. – збірці П. Куліша «Досвітки», ще мав привезти Шевченко із заслання вірші, серед них і романтичного світовідчуття, писані в другій половині 40-х років... Водночас поезія Петренка представляє найбільш істотні ознаки романтизму, будучи зорієнтованою на донесення глибокого внутрішнього світу романтично настроєної особистості. Подібні параметри «чистого» романтизму, за всієї несхожості індивідуальних стилів, мала пізніше поезія В. Шашкевича, Ю. Федьковича, Я. Щоголева.

У творчості Петренка, як і пізніше в україномовній творчості Л. Глібова, почасти Я. Щоголева, виразно присутні дві стильові манери: одна йде від пісенного фольклору (аж до прямої стилізації народної пісні, навіть з використанням її фрагментів, як-от у вірші «Минулися мої ходи...») та, як різновид, орієнтованої на фольклорну образність зразків української лірики другої половини XVIII – початку XIX ст.; друга, загалом потужніша і, зрештою, визначальна, – від літературної традиції, зокрема російської поезії перших десятиліть XIX ст. Зрештою, поет у кількох творах – у різний

спосіб, коли більш, коли менш вдало – намагається поєднати ці манери.

Паралельно з Т. Шевченком Петренко в своїй ліриці розбудовує ліричне «я», намагаючись надати йому масштабних внутрішніх вимірів, здійснює спроби створення образу ліричного героя. Цим поезія Петренка відрізняється, з одного боку, від творчості О. Падальського, М. Шашкевича, В. Забіли, С. Карпенка, С. Руданського, в якій хоч і також наявне безпосереднє вираження ліричного «я», проте бракує його внутрішньої структурованості, та, з іншого боку – від творчості А. Метлинського, М. Костомарова, Л. Боровиковського, М. Устияновича, інтенсивне й індивідуальне романтичне світовідчуття яких було висловлене в основному в позаособистих формах, в поетичних описах та повістунаннях. Тимчасом уже в перших творах Петренка – навіть описового та повістувального плану, не кажучи про суто ліричний – починають вирізьблюватись обриси особи й особистості – з її індивідуальним почуттям, певною долею інтроспекції та намаганням прямо вести мову про окремі свої переживання, селекційовані відповідно до накреслюваного автором образу героя.

Характерність поезії Петренка на тлі творчості його українських сучасників, осібне місце і певною мірою новаторське на ті часи значення Петренкової поезії видається слушним пов'язувати із літературною школою, із орієнтацією, очевидно, перш за все на здобутки російської поезії. Можна скорегувати надміру акцентоване (частково уже цитоване тут) твердження М. Петрова про вплив Лермонтова на творчість Петренка, проте цілком відкидати факт цього впливу (як це робив М. Зеров у своєму курсі лекцій 1928 р. [див. Зеров М. Українське письменство ХІХ ст. // Зеров М. Твори: В 2-х т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2. – С. 93] навряд чи варто. І не тільки Лермонтова (хоча в першу чергу таки його), а й ряду явищ досягнутого на той час російською лірикою рівня літературного письма, яким уможливлено психологічно поглиблений вислів бентеги, сум'яття, інших складних почуттів, і чого поет – цінуючи її за дещо інше – іще не міг знайти в українській традиції словесності, як фольклорній, так і, за окремими винятками, літературній. «Розвиток ліричної теми, вихід за межі звичайних усталених ще з часів Котляревського ліричних пісень, що в частині образотворчій і ритмічній

базувались на усних традиціях, – ось те характерне, що відчували в поезіях Петренка історики літератури...» – зазначав А. Шамрай [Шамрай А. П. Співробітники альманахів...С. 338]. В іншому місці цей же дослідник слушно твердив про Петренка: «...Він чи не перший з харківських поетів перейшов від баладних і пісенних форм до рефлексивної, психологічної лірики, що так розвинулась у романтичних традиціях інших літератур у зв'язку з Байронівською традицією» [Шамрай А. Харківська школа романтиків (Передні уваги) // Харківська школа романтиків. – Х., 1930. – Т. 1. – С. 14].

Петренкові, втім, не були чужими й баладні, а надто пісенні форми. Різною мірою фольклоризму у своїй генезі позначені вірші «Ой біда мені, біда...», «Туди мої очі, туди моя думка...», «Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче...», перший вірш циклу «Недуг», окремі уступи історичної поеми (чи то балади) «Іван Кучерявий». Прикметно, що поет, художньо розгортаючи загалом знайому (з фольклорних творів) ситуацію, намагається всіляко підсилити експресію почуття (наприклад, дещо на романсовий штиб – у другому вірші циклу «Недуг»: «Ой боже мій, о боже мій! / Де те серце діти? / Ох, прийдеться з таким серцем / На той світ забігти»), сміливо переносить типово романтичні мотиви (відомі з російської поезії) на український фольклорний матеріал, робить спробу перевести фольклорного героя у розряд питомих романтиків, зокрема у вірші «Ой біда мені, біда...», де випробовується ідея антропоморфного любовного ставлення до природи – герой збирається утікати від дівчат «далеко за гори», дарувати зіркам свої «чорні кудроньки» і похваляється: «В небо ясне я влюблюсь, / Мов в ту дівчину» (останній мотив розгорнуто уповні в циклі «Небо»; пор. із віршем В. Брюсова «Я люблю...», 1897, про який мова далі). Беручи навіть традиційні образи козака-бурлаки, «милої», обливання сльозами тощо, Петренко намагається внести у твір бентежне романтичне почуття («Ой, мабуть, мила твоя там витає, / Де сонечко ясне за гори сідає») – таємничих просторів, далечі, безмежжя.

Два твори М. Петренка (обидва, видається, незавершені) порушують історичну тематику – «Іван Кучерявий» та «Гей, Іване, пора...». Перший із них мав бути, очевидно, ліричною історичною баладою (чи, можливо, й поемою), з чітко відділеними один від одного, відносно закінченими в собі розділами: мати журиться за сина, за чоловіка, за дочку, кожне з яких перебуває

далеко від рідного дому, та от – піднімається курява на шляху: можливо, хтось повертається (твір на цьому обірваний; чому його названо «Іван Кучерявий» – наразі невідомо, адже герой з таким іменем у тексті твору не заявлений; існує, щоправда, народна пісня «Кучерявий Іван», записана на початку ХХ ст. на Херсонщині [див.: Народні пісні з голосу Дніпрової Чайки та в її записах. – К., 1974. – С. 187–188], але її зміст, видається, стосунку до сюжету Петренкового твору немає). Темою поеми (балади? циклу?), скоріш усього, мала бути участь давніх земляків поета, мешканців Донецького краю, у козацьких походах, історичних подіях середини ХVІІ ст. Другий твір – баладного типу, сюжет його намічає сповнене пригод здобування героєм дівчини – нареченої із Правобережжя (у «Польщі»). Обидва твори багаті на топографічні реалії рідної для поета місцевості: Донець, Торець, Самара, Саурмогила.

Поезію Петренка не міг оминати у своєму дослідженні Д. Чижевський, котрий, щоправда, видається, не вчитався гаразд у твори поета, відтак оцінює їх загальною міркою. Вписуючи творчість Петренка у течію романтизму, дослідник усе ж більше, ніж романтизму, знаходить у творах поета риси сентименталізму. Судження дослідника не завжди справедливі: «Одноманітні образи і слова (сумую, плачу, стогне, смуток, туга, сльози, муки, горе) не підносять вірші Петренка над сентиментальні романси <...> На жаль, у той час, як меланхолійна романтична поезія (очевидно, дослідник має на увазі поезію європейського чи російського романтизму. – М. Б.) вміла на тлі смутку й туги ставити загальнолюдські питання, філософствувати, виходячи з безнадійного песимізму, Петренко на це не спромігся» [Чижевський Д. Історія української літератури: Від початків до доби реалізму. Тернопіль: Феміна, 1994. – С. 386]. Одначе візьмемо четвертий (останній) вірш циклу «Іван Кучерявий»: його зміст прямо суперечить присудам Чижевського. Поет переконливо змальовує хвилю втіхи і відряди: «Не все гудуть буйні вітри, / Не все стогне море; / От так в серці після лиха / Не вік живе горе. / Настає свята година, / Та свята минута: / В тую пору не наляже / На серденько смута / І на душі тихо стане, / Як там під зірками; / Тоді, тоді невідоме / Щось робиться з нами!». У творі описано, власне,

той момент, коли раптово з'являються перші ознаки, що дають підставу вийти із скорботи, полегшено зітхнути, як це стається із героїнею твору. Прикметно, що й цей, втішний, відрадний стан поета для поета також видається не поверховим, не простим, у ньому теж є своя таємниця («...Тоді, тоді невідоме / Щось робиться з нами!»).

Цикл Петренка «Думи та співи» у «Южном русском сборнике», очевидно, в ролі вступного чи «програмного», розпочинає вірш «Думи мої, думи мої...». Перший рядок цього Петренкового вірша відразу ж спрямовує згадку будь-якого читача до твору Шевченка із точно таким же першим рядком (і таким же розміщенням у збірці). Справді, жоден з дослідників поезії не може вказати якогось іншого походження цього рядка у творчості Петренка, як тільки із Шевченкового «Кобзаря» 1840 р. (можливо, якщо мати на увазі ті видання, з якими конкретно міг познайомитися харківський поет, – із збірки «Чигиринський Кобзар і Гайдамаки» 1844 р., де цей вірш передруковано, – але це вже не так важливо). Словосполучення «Думи мої, думи мої...» звучить наближено до фольклорного, але досі не знайдено народної пісні, яка б його містила. Отже, джерело цього рядка одне – перший рядок першого вірша Шевченка із «Кобзаря».

Зіставлення цих двох творів, що починаються однаково – «Думи мої, думи мої...» – у Шевченка та Петренка послужило відправною точкою у розвідці «Інший романтик, інший романтизм» діаспорного літературознавця (і мовознавця) Ю. Шереха-Шевельова. Дослідник керувався позірно добромисним наміром: за аналогією до ситуації в розвинених літературах представити український романтизм як певне багатоманіття явищ та векторів розвитку. Однак аргументація цієї тези у дослідника малопереконлива. Вірш Петренка «Думи мої, думи мої...» із запозиченим у Шевченка першим рядком (запозиченим, на наше переконання, без жодного стратегічного наміру) дослідник подає як вияв своєрідної полеміки між Петренком та Шевченком. Малоймовірно, щоб Петренко бачив себе учасником такої полеміки, такої творчої суперечки. Зіставляти в ролі двох різних «романтизмів» творчість Т. Шевченка, з одного боку, і творчість М. Петренка – з іншого, – навряд чи було слушним і продуктивним: надто різні «вагові категорії» цих поетів, надто неспівмірний – навіть суто кількісно – їх доробок, хоч би й у частині суто

романтичний. (Некоректність такого підходу з боку Ю. Шереха уже зауважував С. Крижанівський [див.: Крижанівський С. Михайло Петренко: вчора, сьогодні, завтра // Слово і час. – 1993. – № 11. – С. 12]). Поезія Петренка не здатна витримувати такий – заданий їй дослідником – тягар, щоб виступати якоюсь альтернативою романтизму Шевченка; вона й не була цим – ні за задумом поета, ні об'єктивно. Можливо, дослідник механічно переніс ті, пануючі в сучасному заокеанському світі, уявлення про конкуренцію – на значно простішу й людянішу ситуацію у патріархальному українському середовищі першої половини ХІХ ст., коли поети дружно спілкувалися, браталися, звершуючи спільну справу, коли в порядку речей щось простодушно запозичити в іншого поета (як це зрештою, й учинив Петренко стосовно першого рядка Шевченкового вірша), давши свою варіацію. Варте уваги, що й сам Шевченко до цього свого вірша, написаному в 1840 р. в ролі вступного у збірці «Кобзар», згодом, уже опинившись на засланні, також повертається як до об'єкта варіації. Якщо раніше поет посилав свої думи в Україні, то, знову звертаючись до своїх дум – у віршеві «Думи мої, думи мої...» 1848 р., – він кличе їх прибути «із-за Дніпра широкого / У степ погуляти...», розрадити, підтримати заслання у його творчості.

Звертання Петренка до своїх «дум», безперечно, не має тієї особистісної гостроти, яка захоплює у двох щойно названих творах Шевченка. У Петренка образ «дум» трохи розмитий, вони виступають немовби метафорою повноти уявлення, якоїсь відрадної спостережливої душевної присутності. Ті місця й об'єкти, які відвідують Петренкові «думи», дещо нагадують маршрутну схему «долі» із вірша С. Писаревського «Де ти бродиш, моя доле...». Цікаво втім, що, безперечно, не знаючи, що на засланні в цей час віршує Шевченко, Петренко самотужки виходить на той же психологічно місткий мотив покинутості «думами», який присутній у віршеві Шевченка 1848 р.

З Шерехом можна посперечатися і в тій тезі, якою поезії Петренка приписується якась «загальниковість» – на відміну від більш конкретного змалювання дійсності у Шевченка. Справді, з яскравою і соковитою конкретикою Шевченкового поетичного зображення поезія Петренка змагатися не може. Але це стосується не тільки одного Петренка, – згадаймо доробок того ж таки

О. Корсуна, М. Костомарова, П. Куліша – усі вони – не один лиш Петренко – можуть виглядати «загальниковими» на тлі Шевченка; очевидно, дослідником у цьому плані ніякої специфікації творчості Петренка не здійснено.

Заперечення може викликати і таке судження дослідника, мовляв, «у переборенні “котляревщини” Петренко був послідовнішим, ніж Шевченко» Шевельов Ю. Інший романтик, інший романтизм // Шевельов Ю. Вибрані праці: У 2-х т. – К.: ВД КМА, 2009. – Т. 2. – С. 57]. Що значить «котляревщина»? Це термін, свого часу винайдений П. Кулішем на означення творчості тих поетів, які хронологічно виступили в українській літературі після І. Котляревського (після надрукування перших трьох, а далі й чотирьох частин його «Енеїди») і які, як здавалося Кулішеві, нетворчо наслідують Котляревського у схиланні до грубої, зниженої лексики, до бурлеску у поетичному мовленні. Сьогодні, після здійснених протягом багатьох десятиліть досліджень літературного процесу першої половини ХІХ ст., встановлення характерних рис творчості, особливостей гумору того чи іншого письменника, котрий колись зараховувався до гурту «котляревщини», – потреба у такому терміні відпала, він виглядає архаїкою.

Назвемо ми це «котляревщиною» чи якимось інакше, але бурлескні, пов'язані із осміянням, глузуванням, елементи у поезії Шевченка – маємо на увазі насамперед його поему-«комедію» «Сон», поему «Кавказ», цикл «Царі», вірші «Мені здається, я не знаю», «Дурні та гордії ми люди...», «Слава» тощо – виконують незамінну смислову роль, помітно розширюють діапазон поетичної емоції, вони пов'язані не із самодостатнім комікуванням, а із потребою чітко і яскраво донести думку про неприйняття того чи іншого явища. Читаємо у Шевченка (опис пам'ятника Петрові Першому): «... А на коні сидить охляп, / У світі – не світі, / І без шапки. Якимсь листом / Голова повита. / Кінь басує, от-от річку, / От.. от.. перескочить. / А він руку простягає, / Мов світ увесь хоче / Загарбати... [Шевченко Т. Зібрання творів: У 6-ти т. – К., 2003. – Т. 1. – С. 274]. І оце ми мали б відмовитися від такої «котляревщини» (мовою якої неспростовно висловлено питоме національне ставлення до імперської політики) заради якихось стерильних художніх мет?

Зрештою, можна погодитися з дослідником, що «у створенні “чистої” дикції української поезії <...> Петренко посів своє, окреме місце в історії літератури. В цьому велике принципове значення цього, зрештою, малого поета» [Шевельов Ю. Інший романтик, інший романтизм... – С. 57]; от якби іще приглушити категоричність того, що ця дикція «не обтяжена реаліями побуту й подробицями щоденності». На нашу думку, у своєму художньому новаторстві поет не зрікався цих реалій, беручи їх помірковано, включав їх до звучання своєї «дикції», – «дикція» ж відбивала спробу сягнути поетичного відтворення тих почуттів, переживань, спостережень, належного рівня якого він уже не міг знайти у зразках народної пісенності, але до якого могла поета підштовхнути його літературна виучка (а в окремих своїх творах він мусив – і, зрештою, на це спромігся – самотужки йти далі поза таку виучку).

Вірш, що починається рядком «Дивлюся на небо та й думку гадаю...», як уже зазначено, вперше був надрукований у «Снопі»; мав там заголовок «Недоля» та епіграф із М. Лермонтова, а саме: «В минуту жизни трудную / Теснится в сердце грусть...»; це – дещо видозмінені перші два рядки вірша М. Лермонтова «Молитва» («В минуту жизни трудную, / Теснится ль в сердце грусть...»), вміщеного у першій (єдиній прижиттєвій) збірці «Стихотворения М. Лермонтова» (СПб., 1840); роком раніше цей вірш Лермонтова друкувався в журналі «Отечественные записки». Немає підстав твердити, що «Дивлюся на небо...» Петренка написано у розвиток цитованих рядків Лермонтова, можливо, вірш Петренка з'явився й раніше, аніж український поет взяв у руки збірку Лермонтова, – але звертає на себе увагу, по-перше, сам факт дуже незабарного (на ті часи) знайомства з книгою визначного поета, по-друге, розвинене літературне чуття Петренка, яка дозволило йому в масі російської поезії виділити не В. Бенедиктова (що його згадано в статті Ю. Шевельова), не когось іншого, а таки Лермонтова, і, звичайно ж, по-третє, певна суголосність переживань, окреслених у кількох Петренкових поезіях, та тих, які було заявлено першою збіркою російського поета. Конкретним мотивам вірша «Дивлюся на небо...» навряд чи можна знайти пряму відповідність у поезії першої Лермонтовської збірки (найближче до них перебувають, можливо, мотиви вірша «Тучи» («Тучки небесные, вечные странники...»), якою, як останнім акордом, завершується збірка

«Стихотворения М. Лермонтова», проте можна вести мову про більш загальний перегук умонастроїв Петренкового ліричного героя (в окремих моментах, в окремих, далеко не в усіх творах Петренка) із більш яскравим, значно більш драматичним і трагічним, умонастроєм героя поезій Лермонтова. Тут уже мова мусить вестися, можливо, не так про вплив (хоч і впливу відкидати неможливо), як про цілком природний порух одного поета перейняти в іншого (інших) спосіб вираження своїх почуттів, котрі йому – слушно чи неслучно – видаються близькими до тих, котрі у творчості сучасників уже здобули вислів.

Уже наявність епіграфа у першодруку вірша «Дивлюся на небо...» (в «Южном русском сборнике» вірш друковано як номер перший у циклі «Небо», епіграф відсутній), не кажучи про концепцію твору, доволі рідкісну для української поезії, могла формувати думку про певний інтерес Петренка до творчості Лермонтова. Дещо спрощуючи, думку про вплив Лермонтова на українського поета висловив був М. Петров у своїх «Очерках истории украинской литературы XIX столетия» (К., 1884). Також на основі того очевидного факту, що вірш «Як в сумерки вечірній дзвін...» написано Петренком не без орієнтації на «Вечерний звон», автором якого є І. Козлов (котрий в свою чергу переспівав поезію ірландця Т. Мура), той же дослідник вів мову і про вплив Козлова. Здавалося б, можна лише додавати якісь уточнення до цих міркувань, базованих на фактах. Проте заперечення їх знаходимо в курсі лекцій М. Зерова «Українське письменство XIX ст.» (К., 1928): «Думки Петрова, що знаходив у нашого автора відгомони Козлова та Лермонтова, не завжди обґрунтовані» [Зеров М. Твори: У 2-х т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2. – С. 93]. (Про «нашого автора», якого називає іще «талановитий романсист 40-х рр.», Зеров, втім, написав, на жаль, не так аж багато). Пізніше І. Айзеншток, для якого Зеров все життя був беззастережним авторитетом, спробував розгорнути ідею свого вчителя і спростувати факт впливу Лермонтова на Петренка, вбачаючи, на противагу цьому, в поезії Петренка «імітації міської романсової лірики» та «наслідування не стільки безпосередньо фольклорних пісенних зразків, скільки їх шевченківських інтерпретацій» [Айзеншток І. Українські поети-романтики // Українські поети-романтики 20 – 40-х років XIX ст. – К.: Дніпро, 1968. – С. 55, 56].

Втім, коли ведемо мову про такі складні метрично-ритмічні побудови, як Петренків цикл «Небо», а особливо «Слов'янськ», не кажучи вже про їх зміст, – суть справи ніяк не можна вичерпно пояснити ні «міщанським романсом», ні навіть «шевченківськими інтерпретаціями» фольклору (які самі по собі є явищем визначним, вартим уваги, але все ж, мабуть, не стосовним поезії Петренка).

Видається, поряд із впливами фольклорними українськими, ряд інтонацій, якими вимічено твори того вигляду, що дозволяє мовити про «літературну» школу, поет міг віднайти таки у російській поезії, на той час відносно розвинутій, розмаїтій метрично, інтонаційно, ритмічно. Вплив російської поезії на творчість Петренка – це в основному і передовсім школа російського вірша. Тим часом за своїми переживаннями й настроями Петренко виступає глибоко національним українським поетом. Дух не тільки (і не стільки) романтизму російського, а й романтизму європейського, слов'янського, навіть і українського, що саме переживав етап піднесення, був своєрідним активізатором того, щоб серед широкої гами емоційних рис української душі чутливий і вдумливий поет знайшов типово романтичне ставлення людини до дійсності, яскраво забарвлене національним колоритом.

Безперечно, Петренко як поет перебував у річищі розвитку романтизму, відчував плідний потенціал романтичного бачення світу, зрештою, поетовою реалізацією частки цього потенціалу можна вважати твори, що – за своїми мотивами, образами, версифікацією – постають фактами літературного романтизму: цикли «Небо», «Слов'янськ», вірші «Як в сумерки вечірній дзвін...», «Тебе не стане в сих місцях...», четвертий вірш циклу «Недуг» (вірш, який, можливо, є найбільш «лермонтовським» у набутку поета). Одним із найвищих досягнень українського романтизму, явищем, у якому в концентрованому вигляді передано одну із сутнісних характеристик романтичного стану особистості, є цикл «Небо» («Дивлюся на небо та й думку гадаю...», «По небу блакитнім очима блукаю...», «Схилившись на руку, дивлюся я...»). І все ж, принаймні уже сьогодні, не менш правомірною є та точка зору, яка дозволяє поглянути на вершини творчості поета як на явища самодостатні, без обов'язковості жорсткого зв'язку з романтизмом (сентименталізмом, реалізмом чи іншими творчими напрямками).

Почнемо із циклу «Небо», із першого номера цього циклу, із перших рядків твору, які внесли безспірний елемент новаторства у вислів тогочасної української поезії і досі залишаються чаруюче-унікальними («Дивлюся на небо та й думку гадаю, / Чому я не сокіл, чому не літаю, / Чому мені, боже, ти крилів не дав? / Я б землю покинув і в небо злітав! / Далеко за хмари, подальше од світу...»).

Насамперед хотілося б наголосити на цілковитій реальності образу неба у віршеві Петренка. Певна річ, небо – такий об'єкт, який не надає для словесного опису багато ознак, але всі ті ознаки, що вимічені у віршеві, – достеменні, тож ні саме небо, ні порив героя вірша у небо не є символом чи алегорією (як це, паралельно визнаючи й реальність неба, стверджує один з дослідників [Гончар Олексій. Зачарований небом // Слово і час. – 1997. – № 11–12. – С. 23]). Йдеться про справдешнє небо і про справдешнє реальне почуття й бажання молодого людини, юнака (хоч, можливо, не кожен з індивідів належить до такого типу) стати чимсь схожим на птаха, набути можливість злету у висоту, ширяння у просторі, огляду земного долу, що розстилається внизу. Певна річ, у витоках цього почуття, омовленого першими рядками твору, немає й тіні якогось алегоризму, це скоріше суто психологічний (і навіть, якоюсь мірою, чи не фізичний) феномен, вловлений і з великою силою таланту, уперше в українській поезії, зафіксований Петренком. Але чому дослідник заговорює про алегорію чи символ? Можливо, це всього лиш не зовсім точні слова (принаймні щодо алегорії), за якими – намагання означити той факт, що в такому бажанні злету в небо явно проглядає якийсь вищий смисл. Варто при цьому підкреслити, що такий вищий смисл міститься не так у розміркуваннях про таке бажання, не так ув узагальнюючому представленні його, – він уже присутній у цьому бажанні; існування якогось вищого смислу (назвемо його метафізичним) відчувається і вловлюється, інтенсивно переживається самим цим бажанням злету в небо.

З повним правом можна б ужити слова «екзистенціальний» на означення того стану, що його змальовує поет у перших рядках твору. Це той момент у переживаннях людини, коли її порив у небо водночас усвідомлюється нею як якась неймовірна значущість, як відчуття близькості якоїсь межі, що її вона хотіла б переступити.

Межа, за якою зміниться єство особи, межа, за якою вона долучиться до крилатих, до літаючих, по поринаючих у глибини (у висоти) неба. Близькість цієї межі, відчуття, що ось-ось – і буде можливим перетворення в якийсь інший стан, – відчуття цієї межі надзвичайно бентежить душу. Змальовано феномен, коли людина не просто усвідомлює, міркує і продумовує розсудочно, а майже фізично відчуває можливість якоїсь іншої своєї природи. Безпосереднє відчуття подиху чогось неймовірного, яке ось поряд близько, чогось захоплюючого, щасливо-відрадного і водночас тривожного – саме це можна вчитати із рядків поезії Петренка, що змалювали видивляння героя (юнака?) у розверсте небо.

Певна річ, у культурну свідомість на середину XIX ст. образ неба доходить, оповитий безліччю яскравих конотацій. У світових міфологіях і релігіях небо споконвіку осмислювалося як визначальний орієнтир світобудови, як топос, із яким пов'язані важливі (якщо не найважливіші) божественні історії. На велич неба неодноразово, хоч і лапідарно (як от у псалмі 18, стих 2) вказує Біблія. Втім, якщо брати ближче до типу тих мотивів, які знаходимо у вірші Петренка, то варто зазначити, що суб'єктивні інтонації у спогляданні й сприйнятті цієї надзвичайної природної реалії відчутно формуються десь починаючи із XVIII ст. – у творчості німецького поета Ф. Г. Клопштока, в ліриці угруповання «Sturm und Drang», у поемах Дж. Байрона, в «Королеві Маб» П. Б. Шеллі; у поезії російській серед віддалених попередників Петренкового вірша – два «Размышления о божием величестве» М. Ломоносова, «Лебедь» Г. Державіна, «Туча» О. Пушкіна... Як не згадати при цьому й відомий афористичний вислів І. Канта із його «Критики практичного розуму» (1788), у якому зоряне небо, поряд із внутрішнім моральним законом людини, названі найбільш чудуючими й вражаючими явищами. Отже, культурна свідомість Нового часу по-новому відкриває небо, звертає увагу на небо, звертає свій зір у небо...

А. Шамрай як на фольклорний зразок, який своєю усталеною символікою перегукується з першими рядками твору Петренка, вказує на пісню, що починається рядками «Ой коли б я мав та орловія крила, / Полетів би я, де дівчина мила...» [Матеріали до вивчення української літератури. Т. II. – К., 1961. – С. 342]. Не виключаючи знайомства Петренка з подібним зразком, все ж

необхідно наголосити, що смисловий розмах вірша Петренка, а особливо його перших рядків, значно потужніший.

Петренку, як уже зазначалося при розгляді вірша «Думи мої...», безперечно, була відомою збірка Шевченка «Кобзар» 1840 р. В «Кобзарі» ж уміщено й вірш «Перебендя», у котрому в прикінцевій частині міститься змалювання самотнього кобзаря-перебенді, що «заховавсь в степу на могилі», весь поглинутий своїми творчими думками. Можна звернути увагу на те, що напрям і висоту цим думкам задає небо: кобзарева «думка край світа на хмарі гуля. / Орлом сизокрилим гуляє, ширяє, / Аж небо блакитне широкими б'є», як і на те, що уже можна назвати соціально-психологічним мотивуванням відособленості кобзаря-перебенді у своєму творчому натхненні від решти люду, – мотивуванням, в якому знов же такі задіяно образ неба: «І знову на небо, бо на землі горе, / Бо на їй, широкій, куточка нема / Тому, хто все знає, тому, хто все чує...» [Шевченко Т. Зібрання творів: У 6-ти т. – К.: Наук. думка, 2003. – Т. 1. – С. 111].

Можна вести мову про певний перегук образів неба – у «Перебенді» Шевченка та «Дивлюся на небо...» Петренка – і у плані діставання крилами думки неба, і – ще більше – у плані своєрідного пояснення цього протиставленням неба та землі. І все ж, попри цілком очевидну неможливість того, щоб Петренко не був знайомий із цим Шевченковим твором, не варто б поспішати твердити про якийсь вплив першого поета на другого, про якийсь розвиток (чи варіацію, як це відбулось у вірші «Думи мої, думи мої...») Петренком мотивів Шевченкового твору. Видається безперечним, що за своїм першоімпульсом «Дивлюся на небо...» Петренка виростає не з мотивів чи образів вірша Шевченка, не з якогось твору Байрона, Шеллі, Лермонтова чи ще когось, – в основі Петренкового вірша лежить не запозичена з жодного твору, а знайдене, виокремлене самим цим поетом промовисте, психологічно глибоке реальне переживання, що він його зрештою талановито змалював.

Більш як півстоліття відділяло вірш Петренка від пізніших (якщо вишукувати найбільш яскраві) рядків із образом неба у вірші «Я люблю...» (1897) російського поета В. Брюсова, в якому безкінечність неба ототожнена із безмежністю погляду коханої («... Бездна взора, бездна неба! я, как лебедь на волнах, / Меж

двойною бездною рею, отражен в своих мечтах. / Так, заброшены на землю, к небу всходим мы, любя... / Я люблю тебя и небо, только небо и тебя» [Брюсов В. Собр. сочинений: В 7-ми т. – М.: Худож. литература, 1973. – Т. 1. – С. 191]). Вірш Брюсова розвиває дещо інший мотив, але обидва твори поєднані загальною спільним образом і, головне, спільним смислом цього образу – могутнє, невідпорне враження неба, що його переживає людина, душа якої відкрита глибинам природи.

Можна мовити про те, що решта лірики українського поета не дорівнюється до цього вірша, і що у самому цьому віршеві можна б трохи змінити окремі рядки чи вирази – але від цього твору Петренка не відбереш основного – його яскравої теми, до того ж, уперше так переконливо висловленої.

Принаймні у визначальних (перших) рядках вірша «Дивлюся на небо...» М. Петренка був цілком самотній; тут не доводиться вести мову про впливи чи запозичення, ці рядки – цілковито його талановита знахідка. За найвищими мірками оцінює цей вірш один із уже згаданих дослідників: «Ця поезія <...> належить до зразків європейської медитативної лірики...» [Гончар Олексій. Зачарований небом... – С. 24], і хоч у ряді випадків дослідникові, авторіві статті, присвяченої віршеві, можна закинути неточність чи недиференційованість визначень, – у цій тезі охоче з ним погоджуємось.

У вірші «Дивлюся на небо...», як і у всьому циклі «Небо», наявне протиставлення неба – і земної юдолі, відрядного поринання в безмежжя – і прикрості земного пробування (не випадково першопублікація вірша здійснювалася під заголовком «Недоля»). Услід за описом феномена вдивляння у безодню неба на авансцену сюжету виступає герой, що носить у собі якесь «горе» і почувається не своїм на землі («... І в горі спізнав я, що тільки одна – / Далекее небо – моя сторона»). Характеристикам внутрішнього світу цього героя можна знайти певні відповідники в українському пісенному фольклорі, у ранній сентиментальній та романтичній українській поезії (не забуваючи, що у творі Петренка ці характеристики висловлені із більшою експресією); коли ж порівнювати із творчістю поета, з якого узято епіграф при першопублікації, то небесносяжний порив Петренкового героя цілком можна співвіднести з настроями героїв лермонтовської поезії, – от тільки

психологічним вимірам героя Петренка, можливо, не завадили б елементи (розуміється, не скопійовані, а сконструйовані відповідно питомо української ментальності) певної жорсткості, іронічної стосовно світу настроєності, викличної самостійності лермонтовських героїв.

Саме оцим психологічним мотивуванням задивленості героя в небо поет своєрідно «датує» вірш (як і весь цикл в цілому): якщо у перших рядках вірша переборюється конкретно-часова визначеність твору, то наведені подальші мотивування (душевна бездомність і неприкаяність героя, обтяжливність для нього земної дріб'язковості, мотив сирітства тощо) засвідчують себе як відповідний етап розвитку українського романтизму, вступаючи в перегук із творчістю В. Забіли, О. Корсуна (зразки якої широко представлено було в тому ж «Снопі»), почасти – О. Афанасьєва-Чужбинського та Т. Шевченка.

Можна згадати в цьому шереху і А. Метлинського, проте не без деяких застережень. Свого часу авторитетна дослідниця поезії Г. К. Сидоренко писала: «Соціальні теми загалом не вабили М. Петренка. На відміну від В. Забіли (очевидно, авторка у цьому відношенні має на увазі декілька творів Забіли із викривально-соціальною тематикою. – М. Б.) його формували як поета зв'язки не з Шевченком і Глінкою, а з А. Метлинським, який опікував молодого поета, передавав йому свій романтично-меланхолійний смуток» [Історія української літератури (перша половина ХІХ століття) / За ред. П. П. Скрипника. – К.: Вища школа, 1980. – С. 89]. Можливо, зважаючи на діяльну участь А. Метлинського у справі публікації практично всього поетичного доробку М. Петренка у підготовлюваному Метлинським «Южном русском сборнике», авторка має слухність, припускаючи факт певного впливу Метлинського на Петренка. Разом з тим, уже цитований раніше уривок листа Метлинського до І. Срезневського засвідчує, що принаймні на час публікації перших семи поезій Петренка у «Снопі» Метлинський навряд чи встиг здійснити якийсь вплив на поета; із листа скоріше можна зробити висновок, що Метлинський познайомився з першими віршами Петренка уже написаними (без будь-якої консультації з ним, Метлинським) і що вони його здивували як вірші «поета істинного».

Навряд чи можна погодитися з дослідником у міркуванні, ніби другий та третій вірші циклу «Небо» «лише варіюють, коментують перший» [Крижанівський С. Михайло Петренко: вчора, сьогодні, завтра... – С. 13]. На нашу ж думку, ці три вірші створюють цікаву самобутню побудову, продовжуючи та розвиваючи заявлену на початку тему.

Так, у першому з віршів циклу, окрім (про що уже була мова) яскраво описаного феномену виявлення у небо, окреслено ті обставини життя героя, що спонукають його шукати розради у небі, мріяти про «крилля», на яких міг би сягнути «далеко за хмари, подальше од світу». У другому – «По небу блакитнім очима блукаю...» – з великою виразністю розкрито незрівнянний, натхненний стан злиття поетового «я» з безміром неба, розчинення – уявне, на грані реальності й марення – у ньому: «Душа моя в небі, як ніч, простяглася, / Глибоко, глибоко змією впилася, / І п'є не нап'ється і серцем й очами / Тій радості вволю, що вище над нами...» (у першому варіанті, друкованому в альманасі «Сніп», один з цитованих рядків читався: «В високе роздольє змією впилася», що доносить цікаву подробицю у поетовому конструюванні всесвіту: у безмежжі, в яке поринає душа героя, стають рівнозначними, рівнозамінними «висота» і «глибина»; самобутньо звучить порівняння душі із «ніччю», із усім обсягом цієї «ночі» («як ніч, простяглася»), що промовляє про їх цілковите злиття; на початку ж вірша, ще коли йдеться про денне небо, не може не звернути на себе увагу звукопис першого рядка, переклик слів «блакитнім» та «блукаю».

Нарешті, у третьому вірші циклу – «Схилившись на руку, дивлюся я...» – представлено свого роду «гносеологічний» аспект все тієї ж картини задивлення в небо. Небо та його чудна, містична дія на героя постають як щось трансцендентне, як непояснима нематеріальна субстанція («Чого твоя журлива мова / Моїй душі недовідома? / І мова ся, й велика річ / Для мене темна так, мов тая ніч»). Закінчення вірша розвиває один із можливих смислів цієї «мови» неба. Поет тут, уже на новому витку, повертається до заявленого ще в першому вірші мотиву, пояснюючи потяг героя до трансцендентного якимсь особливим «лютим горем», якого той нібито дознає від людей. Проекція небесного пориву на уже знайому із фольклору та поезії перших десятиріч XIX ст. постать сироти-

бідолахи (постать надто жалісливу, явно не «лермонтовську») – замість віднесення цього почуття до кожного індивіда – все ж, на нашу думку, фактично применшує смисловий масштаб творів.

Романтичного героя циклу відзначає космізм переживання. В узагальненому плані цей герой маніфестує собою могутній порив людини у безмежжя. В образі неба для героя віршів відкривається стихія, споріднена з його душею. У ній він бачить вирішення всіх конфліктів, взагалі, сказати б, вирішення проблеми існування (вирішення, якщо стати на зовнішню щодо героя точку зору, – безперечно, умовне, ілюзорне, подане як поетична метафора).

У віршах циклу «Небо» постає як ідеал єдність індивідуального людського існування з безміром простору й часу, представленого небом. Конкретність останнього образу, подання його в різних станах (то «вечірнього крайнеба», то вкритого хмарами, то блакитного) уможлиблює для сприйняття героя злитість реальності й уяви, фізичного об'єкта і того, що за ним відчуває зворушена, піднесена душа.

Рефлексивність як ознака лірики Петренка не в останню чергу пояснюється й тими об'єктами, які для опису, чи, точніше, вираження до них свого емоційного ставлення, обирає поет. Образ безмежного неба (а саме це є головним у циклі) сам по собі важко розчленований на конкретні, зокрема пейзажні, деталі. Подібний же об'єкт відображення – і у циклі «Слов'янськ» (рядок, яким починається цей цикл – «Ось-ось Слов'янськ! моя родина...» – додає ще один аргумент для припущення, що, можливо, Слов'янськ – це саме те місто, де народився поет). Втім, об'єктом зображення у цьому циклі виступає не стільки особливості міста, зокрема його топографія («Слов'янськ, Слов'янськ! як гарно ти / По річці Тору, по рівнині / Розкинув пишні садки, / Квіти пахучі по долині / І так красуєшся собі»), скільки враження від пісень, що їх співають дівчата зі Слов'янська. Пісні – предмет малопіддатливий для змалювання, навіть і словесного. Проте й тут поет знаходить спосіб художніх рішень. Факт колишнього слухання пісень та теперішніх споминів про них (у природному своєму вияві скупий на ще якогось типу відчуття, крім слухових, але й тут не забезпечений обширністю мовно-лексичних відтінків) розгорнуто поетом у цілий цикл із чотирьох творів.

Поет іде немов углиб самого цього факту, враження від рідних пісень, що лунають з уст найкращих, як здається йому, дівчат, намагається конкретизувати й опредмечувати всіма можливими засобами: пейзажними описами обстановки, порівняннями діяння пісень з іншими предметами, передачею динаміки свого внутрішнього стану, фіксацією настрою пісень, реального й метафоричного обширу їх звучання («А тут і ви, мов з неба де взялись, / Уперш заплакали, а далі затужили, / Вздохнули на горах, в дібровоньці занили, / А потім вдалині музикою залились!..»). Послідовне варіювання кількох мотивів (герой на чужині, туга за рідними місцями, за піснями, які над ними ширяли, тощо) працює на створення смислової і стильової цілісності циклу, певної художньої системи, де значимі поетичні елементи взаємопідтримують один одного. У циклах «Слов'янськ» та, особливо, «Небо» засвідчена така самобутня риса художнього мислення поета, як багатократне варіативне повернення до одного й того ж предмета, своєрідна синхронічна циклічність викладу чи, у музичних термінах, лірична «фуга», ширше культивування якої українською поезією має місце значно пізніше – у ХХ ст. (П. Тичина, В. Барка).

Обираючи для опису, як у згаданих двох циклах, «важкі» об'єкти і досягаючи тут виразності почуття, М. Петренко не постає в інших творах як майстер пейзажу, портрета, взагалі точного відтворення докільля. Поза панорамним зображенням неба (зорі, сонце, місяць) поет не ставить перед собою завдання досягти у своїх сюжетах високого рівня змалювання зовнішньої предметності і не вступає в цій сфері у змагання із попередниками й сучасниками, найпомітніші серед яких (у цьому відношенні) – Л. Боровиковський, А. Метлинський, О. Афанасьєв-Чужбинський, автор бурлескної поеми «Вечерниці» П. Кореницький (не мовлячи вже про Т. Шевченка, котрий виходить на якісно інший, новий рівень поетичної предметності). Проте аж ніяк неможливо погодитися з тезою Ю. Шереха-Шевельова про «загальниковість» поетичного стилю Петренка. Переживання героя його лірики супроводжують, хай невиразні, пейзажні описи («Слов'янськ», «Небо»), елементи ескізної зримості присутні в умовній, гаданій дії («Коли б мені крилля, орлячі ті крилля, / Я б землю покинув, і на новосілля / Орлом бистрокрилим у небо польнув, / І в хмарах навіки од світу втонув!»), здійснюється рух у напрямку розгортання, переважно

в акті матеріалізації, метафори та порівняння («І сліз сирітських вилить стільки, / Щоб аж втопить могилоньку твою»), нарешті, окремі описи душевних станів, переважно романтичного характеру, засвідчують орієнтованість поета на конкретність та психологічну точність (наприклад, четвертий розділ балади «Іван Кучерявий»).

Водночас поетичне мовлення Петренка відбиває й більш інтенсивне тяжіння до впровадження також абстрактних образів-понять (можливо, саме ця обставина й інспірує думку про «загальниковість» його стилю) – але таке тяжіння є цілком зрозумілим із огляду на медитативність, зрештою, філософічність мотивів окремих творів поета.

Вкладаючись у загалом масштабніший вимір, ніж, приміром, герої лірики В. Забіли чи О. Афанасьєва-Чужбинського (якщо брати до уваги українську частину його творчості), будучи відкритим у своїй трансценденції безмірові універсуму та реальному просторові батьківщини, герой лірики Петренка своєю істотною буттєвою характеристикою має те, що ріднить його з типовим героєм тогочасної української романтичної поезії, – відкинутість особистості поза коло звичайних житейських стосунків («Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче...», «Як в сумерки вечірній дзвін...»), переживання розлуки, яка має якісь загадково великосяжні виміри («Туди мої очі...»), нещасливе закохання («Тебе не стане в сих місцях...»), цикл «Недуг»), відчуття сирітства, передусім у плані метафізичному («Весна», цикл «Небо»), що, втім, стосовно поета, ймовірно, було ґрунтоване на дійсному факті («Батьківська могила»).

У нас немає документальних даних для того, щоб стверджувати, що героєм вірша «Батьківська могила» є сам поет і що в цьому творі безпосередньо відображено родинна ситуація самого Михайла Петренка. Але заслуговують на увагу слова дослідника, який стосовно змальованих у вірші фактів та обставин слушно зазначає: «Ці відомості такі конкретні й болючі, що автор навряд чи міг їх домислити» [Шептій К. Його книжки ходили по руках // Вітчизна. – 1989. – № 6. – С. 166]. Домислити, може, й міг – спромогою фантазії поет обділений не був, а от те, що наведені у віршеві відомості справді «конкретні й болючі» – саме це і становить основу для припущення, що, можливо, таки відносини із власним батьком виповів тут поет. Згадаймо й уже цитовані слова Костомарова про те, що він знав Петренка як поета,

тематично зосередженого на обставинах власного життя: «в своїх стихах всегда почти обращавшийся к месту своей родины, к своим семейным отношениям».

Космізм світовідчуття героя має в поезії М. Петренка чимало шляхів виходу на внутрішньо-особистісні, «страдницькі» теми. Сиротина із своїми земними кривдами фігурував уже в циклі «Небо», ця ж каузальна поєднаність душевної незатишності із задивленням у просторовий крайобраз розгорнута й в інших творах, наприклад, «Туди мої очі...». Очевидно, на рівні конструювання художнього світу, образ неба, горизонту, крайнеба у поезії М. Петренка виступав також метафорою просторової, часової, психологічної межі, за якою герой позбувався своєї незахищеності, почуття відчуженості в реальному світі.

Цікаво, що таке бачення світу в поезії Петренка не має ознак пантеїстичних. Поет захоплено мовить про зорі, про сонце, про небесний безмір, а все ж ні простір природи взагалі, ні далечинь неба зокрема не виступають у його поезії синонімом Бога. Бог є у цьому контексті іншою, окремою субстанцією; так, із пошуками правди, із сумнівами про гріховність діяння герой поезії звертається до Бога, – не до неба.

Петренко був одним із перших українських поетів, який здійснив спробу психологічного поглиблення любовної теми, подальшого індивідуалізованого розгортання її із того стану, як вона на початок 40-х років ХІХ ст. існувала в літературній традиції та творах фольклору. Передусім поет емоційно посилює й оживлює уявлення про любов як страждання, відмітаючи при цьому його стереотипні, тривіальні значення (наприклад, «солодке», приємне страждання). Любов у трактуванні поета містить у собі елемент реального душевного болю і прикrostі, проте поза цим усім розкривається у помітній змістовності. Тему страждання від любові поет конкретизує у зіштовхуванні цього почуття з різними обставинами й ситуаціями, на його змалювання мобілізує емоційно наснажені лексичні значення та ряд експресивних образів, у яких подекуди вчувається стилістика романсу («Коли б ти знала, що терплю, / Яку несу на серці муку, / Як ізгадаю про розлуку, – Ножем пробила б грудь мою, / Щоб я не жив, не бачив світу, / Такого горя не терпів / І більше вдруге не любив, / О я, безумний, без відповіді!»).

Два вірші Петренка – «Ой біда мені, біда...» та «Минулися мої ходи...» (останній із них – від імені дівчини – так звана рольова лірика) становлять спробу гумористичного трактування любовної теми, але цікавим у них є лише те, що поет надає певного еротичного відтінку спілкуванню героя з природою, а далі й розчиненню героя в її стихії; поетичний гумор Петренка загалом не надто жвавий, зрештою, як і гумор іншого романтика того часу, Я. Щоголева.

Поет видобуває окремі ознаки психологічної деталізації у змалюванні пристрасті, туги, його лірика в цих мотивах значно чіткіша і навіть в окремих моментах художньо – не предметно-емпірично – достовірніша, ніж композиційно переобтяжені ліричні твори В. Забіли, і становить своєрідну паралель (за часом написання, очевидно, більш ранню) до психологічної лірики Т. Шевченка (при тому, що в ній зовсім інші настрої і мотиви). Все ж навзагал в художньому відношенні вона нерівна: у ній зустрічаються то видимі повіви літературщини, то скованість і схематизм, то надуживання риторичними прийомами; в одних випадках смуток героя (героїні) видається декоративним, вчинок його – надто умовним у контексті всього твору (закінчення вірша «Минулися мої ходи...»), в інших випадках поет знаходить більш точне відтворення стану героя через зображення його фізичних відчуттів, уявно-метафоричних учинків, як, наприклад, у третьому розділі циклу «Недуг»: лише виснаження на межі сну і безсоння здатне на якийсь час заморити те «горе нескінченне», яке терпить герой у своєму почутті.

Прикметно, що поет, зображуючи стан закоханого як справедливо муку, звеличує почуття кохання, декларує здійснюване за морально-етичними критеріями високе поцінування свого любовного «недугу» («І так любов мою земну / Я за могилу понесу, / Не як той гріх, – як правду тую, / Угодну Богу і святую...»). У цьому віршеві (останньому з циклу «Недуг»), виклад якого, видається, цілком вивільнено від ознак нарочитості й гри і в якому наявна апеляція до Бога та відповідальний погляд на свою «любов земну» крізь категорію «гріха», поет досягає високого рівня ширості, ясного усвідомлення колізійності сфери міжіндивідуальних взаємин і, зрештою, завдяки цьому подає переконливе етичне виправдання своєму почуттю, що залишилося без відповіді.

Основу поетичного доробку М. Петренка, яка й визначає його місце в українській поезії, є медитативно-розмислова лірика, майже виключно зосереджена на внутрішніх станах ліричного «я». Поза окремими випадками слідування за літературними й фольклорними зразками поет намагався, в міру своїх можливостей, здійснити самобутньо-індивідуальне проникнення у внутрішній світ особистості, зокрема в момент її позасвітніх поривань, що їх, зважаючи на літературну добу, можна йменувати романтичними. Настрої туги, невтоленності, відчуженості від світу, трансценденція героя поза межі емпіричної дійсності – ознаки романтизму психологічного, тобто романтизму у вужчому й найбільш точному значенні слова.

Співдіючи в ряді випадків із фольклорною образністю, з типовими романсовими мотивами, поетичне мислення Петренка у відтворенні глибоких, небуденних переживань відзначається водночас індивідуалізованою концептуальністю та стильовою ускладненістю.

Можна, разом з тим, спостерегти цікавий феномен, який полягає в тому, що ряд Петренкових творів цього «ускладненого» регістру (однаке не всі) знайшли відгук у народній пісенності.

Безперечно, далеким від спрощеності виступає вірш «Дивлюся на небо...». І все ж основна думка цього твору Петренка, як виявилось, цілком відповідала умонастрою широких верств люду, що могли з цим текстом познайомитися. Вірш Петренка уже наприкінці XIX ст. фіксується у різних співаниках і збірках як народна пісня – пісня літературного походження. Певна річ, пісня «Дивлюся на небо...» видається дещо відмінною від типових народних пісень, створених у XVII – XVIII ст., але слід враховувати і культурну еволюцію носія фольклору у XIX ст., важливою рисою чого стало допущення в пісні, яка виконується в аматорський спосіб, більшого ступеня суб'єктивізму, деякого поглиблення психологічних нюансів. Можливо, завдячуючи такій еволюції параметрів народної пісенності вірш «Дивлюся на небо...» Петренка (не без деяких дрібних привнесень) набув ролі одного з улюблених в народі пісенних творів.

Як встановлено фольклористами, первинний варіант музики до цього тексту написала дочка українського поета В. Александрова – Людмила, аранжував мелодію композитор Владислав

Заремба (1833–1902) [Єрофіїв Ів. Матеріали до біографії В. С. Олександрова // Червоний шлях. – 1926. – № 9. – С. 253; Нудьга Г. А. Примітки // Пісні та романси українських поетів: У 2-х т. – К.: Рад. письменник, 1956. – Т. 2. – С. 333].

Крім «Дивлюся на небо...» у різних фольклористичних збірниках (як правило, у розділах, де представлено пісні літературного походження) фігурують ще три твори М. Петренка.

Вірш поета «Туди мої очі...» виступив одним із текстових джерел при витворенні відомої пісні «Де Крим за горами» («Де грім за горами»), більше відомої як «Взяв би я бандуру» (за рядком приспіву); відомо кілька її варіантів, в кожному з яких присутні дещо видозмінені чотири рядки із вірша Петренка «Туди мої очі...»: «Бо там за горою, де зіронька сяє, / Там, там моя мила голубка витає, / Закрилась від мене і небом, й горами, / А я тут zostався з горем та сльозами». Можливо, при народженні пісні, у її суто народному варіанті, слів Петренкового авторства було більше, але гору взяв прилучений сюди народний мотив виразнішого сентиментального характеру – безпосередньої скарги на нерозділену любов, що містить рядки «Взяв би я бандуру, та й заграв що знав...»; авторство цього мотиву, власне, уже пісні із запозиченими рядками з вірша Петренка, дослідники згодом пов'язують із іменем композитора, музикознавця, піаніста другої половини ХІХ ст. Олександра Немировського, що свого часу, працюючи на теренах України, дав музичну обробку цієї пісні, паралельно долучившись до укладення варіанту її тексту [Бойко В. Г., Омельченко А. Ф. Примітки // Пісні літературного походження. – К.: Наук. думка, 1978. – С. 459].

Піснею став також фрагмент із вірша «Недуг» («Ходить хвиля по Осколу...»); дослідник, посилаючись на етнографічні матеріали, зібрані Б. Грінченком, зазначає, що «як пісню, цей уривок записано в кінці ХІХ ст. на Харківщині і Київщині» [Нудьга Г. А. Примітки // Пісні та романси українських поетів: У 2-х т. – К.: Рад. письменник, 1956. – Т. 2. – С. 334]. Ще одне, більш раннє свідчення цього дослідника стосується пісні на слова Петренка «Чого ти козаче...»; дослідник, втім, зазначає, що ця пісня «зустрічається рідше» [Нудьга Г. А. Примітки // Пісні і романси українських поетів. – К.: Рад. письменник, 1941. – С. 259].

Народною піснею міг стати і вірш Петренка – переспів з І. Козлова – «Як в сумерки вечірній дзвін...», оскільки відповідав

тому умонастрою, на який відгукується народна піснетворчість. Міг стати – але цьому, ймовірно, завадила ускладнена форма твору: із перехресним римуванням та чергуванням чоловічої й жіночої рим. Відтак народна пісня на тему «вечірнього дзвону» вийшла з іншого джерела – переспіву того ж таки російського твору українським поетом В. Александровим; його вірш («Вечірній дзвін, вечірній дзвін...») менш вигадливий, має парне римування – а отже виявився більш придатним для усного засвоєння і ширення.

Дослідниками українського письменства, особливо починаючи із 20-х років ХХ ст., неодноразово висловлювалося жалкування з приводу скудності інформації про життя поета та непевності знань про його літературну спадщину. Починаючи із 70-х років постать Петренка стає для нас дещо ближчою. Наполегливі пошуки ентузіастів подеколи увінчуються здобуттям достовірних матеріалів (а саме такі матеріали, а не довільні фантазування мають реальну ціну) з життя і творчості Петренка.

От і у цій книзі, яку читач тримає в руках, упорядники можуть порадувати читацьку громаду вагомою знахідкою – досі ще невідомим, недрукованим фрагментом драми Михайла Петренка «Найда». Текст віднайдено у Відділі рукописів Російської державної бібліотеки. (Публікується вперше; публікація О. Є. Петренка).

Фрагмент, що становить першу дію п'єси, датовано початком 1845 р. – часом, коли М. Петренко служив старшим помічником столоначальника у Харківській палаті карного суду та, за висловом П. Кореницького, продовжував «фантазувати», тобто, не покидав письменське перо. Датування цього тексту може означати як остаточну крапку у текстовій реалізації задуму (завершеного чи не завершеного), так і вказівку на закінчення певного етапу роботи, що її автор мав намір продовжувати. Якщо останнє – то, можливо, колись знайдеться й текст усієї п'єси Петренка чи її подальші фрагменти – якщо вона була завершена чи принаймні продовжена автором.

Своїм змістом п'єса тяжіє до теми шлюбного вибору молодій дівчині в обставинах, які його ускладнюють. Серед найпоширеніших деталізацій такої теми – ускладнення зазначеного вибору чинником зовнішнім, мало залежним від героїні. Художній конфлікт відповідного типу сюжету будується на неспівпаданні особи того, кого дівчина собі наміряла, та того, до кого її штовхає оточення чи житейські детермінанти.

В такій ситуації представлена й Галя, героїня п'єси. Молода дівчина уже закохана в якогось «милого», але з певних міркувань це утаює і для легалізації й утвердження свого вибору ще, очевидно, має докласти якихось зусиль.

Судячи із першої дії п'єси Петренка, двох її яв, можливим є розгортання конфлікту між Галею, героїнею твору, та тими особами (наразі їх, не надто нав'язливо, представляє лише тітка), які хотіли б видати Галю за багатого – але нелюбого їй. Можна передбачити появу у драмі самого цього жениха, який поки що доносить свій замір через тітку, як і появу того, кого Галя потай уже любить; можливою є подальша участь у дії ряду інших персонажів (скажімо, тітчиного чоловіка тощо; ускладнила б сюжет драми поява когось третього в ролі жениха чи коханця).

Якщо саме так уявляти продовження цієї п'єси, то, певна річ, драматичні твори на таку тему та із сюжетом драматичної шлюбної колізії (враховуючи різні варіації стосовно родинного, майнового, соціального становища героїні та персонажів-чоловіків) уже були в набутку української драматургії. Початок їм кладе, звичайно ж, «Наталка Полтавка» І. Котляревського (вперше поставлена на сцені у Полтаві, 1819, надр. 1838). Подібна в основі схема конфлікту, на якій можуть вибудовуватися в чомусь відмінні своїми деталями сюжети, має місце у драмах «Сватання на Гончарівці» (1836) Г. Квітки-Основ'яненка, «Чорноморський побит» (1836, надр. 1861) Я. Кухаренка, «Купала на Івана» (1840) С. Писаревського, «Назар Стодоля» (1843, надр. 1862) Т. Шевченка. Безперечно, це різні п'єси за локалізацією дії, за комплексом провідних своїх ідей, неоднакові їх розв'язки (загалом «щасливі»), – проте вони об'єднані ситуацією дівчини на виданні, на руку якої (чи на володіння якою) претендує нелюбий і яка залежна від патріархального звичаю батьківського чи опікунського благословення. Зазначені твори відтак умовно об'єднуються у певний сюжетно-тематичний комплекс, ціле відгалуження української драматургії першої половини ХІХ ст. Варте уваги, що зовні близький варіант сюжету присутній, як один із компонентів складної сюжетної системи, і у знаменитій комедії російського драматурга О. Грибоедова «Горе от ума» (1824), дія якої відбувається не у народному селянському чи козацькому, а у високопанському дворянському середовищі.

У певний перегук із цим рядом вступають іще драматичні твори хронологічно більш віддаленого періоду – «Лимерівна» (1883) Панаса Мирного, «Глитай, або ж Павук» (1882) М. Кропивницького, часу, коли імператив вирішального батьківського слова у виборі судженого уже похитнувся, проте дуже гостро у цій сфері заявив себе матеріальний інтерес; відповідно й домінантним пафосом твору виступає не побутовий сентимент, а соціальна сатира. Відповідно на передній план тут виходить ціла низка інших мотивів, але якщо не тема, то принаймні мотив драматичного шлюбного вибору у цих та деяких інших сучасним їм творах залишається.

Повніша чи більш обмежена самостійність дівчини у виборі майбутнього подружжя, її дослухання чи недослухання до слова батька або ж старших знайшла відображення і в прозі – можна згадати у цьому зв'язку і «Козачку», і «Максима Гримача» з «Народних оповідань» (1857) Марка Вовчка. Проте, очевидно, ситуація, яка імпліцитно передбачала велику множину суперечок і діалогів, більше надавалася для драматичного втілення, аніж для іще психологічно мало розвинутої прози середини ХІХ ст.

Змістом розглядуваного драматичного фрагменту за авторством Петренка є не пристрасті із вибором чи відхиленням претендента на руку, а поки що (у межах першої дії, що складається із двох сцен) тривала миролюбна розмова головної героїні – Галі – та її тітки на означену тему. Все ж закрощення цієї першої дії дає підстави розглядати твір Петренка у вже окресленому сюжетному ряду.

Галя із цієї п'єси Петренка від героїнь найближчих за часом створення українських п'єс вирізняється значно вищим ступенем самостійності. Стосовно неї в ролі чинника вибору не може виступати нужденний матеріальний стан (як у Наталки Полтавки) чи залежність від опікуна (як у Любки з опери «Купала на Івана», котру опікун хоче видати за того, перед ким заборгував); сумною обставиною її ситуації є те, що вона – сирота, але, з іншого боку, цим зумовлене й те, що на її вибір не чинить тиску владна батьківська позиція (як це має місце стосовно Галі з «Назара Стодоли»), а голос тітки для героїні п'єси Петренка не звучить категорично. Крім того, Галі, як це випливає із тексту п'єси Петренка, від померлих батьків залишилася певна спадщина, тож вона не залежить від підтримки

опікунів і не відчуває примусу dokonче пошукувати шлюбу із багатієм.

Можна спостерегти, що у п'єсі Петренка взято трохи іншу тональність порівняно з уже названими п'єсами. Потрібно робити поправки на злегка гумористичний відтінок написаних Петренком сцен, на атмосферу довірливості і взаємної доброзичливості, що панує між обома дійовими особами п'єси – здається, саме цим можна пояснити ігрові надмірності у поведінці (власне, поки що в обміні репліками) Галі, жартівливі відтінки у її резонах та фантазуваннях.

Фрагмент, дійовими особами в якому виступають лише Галя та її тітка (Галя називає її «тьотушка»), умовно можна поділити на кілька змістових відрізків. Перший із них відповідає першій сцені (першому виходу): Галя печалиться довгою розлукою із якимсь «милим із хутора», лякається факту передчасного свого закохання («Мені ще гріх, ще літа молодії, / О Господи прости! а я уже люблю»). Другий відрізок починається із початком другого виходу: схилена на коліна у молитві Галю застає тітка, дещо іронізуючи з Галиної ритуальної заповзятливості («...Чого жива до Бога лізеш»); із з'ясування про зміст молитви попутно впливає суттєва інформація про родинне становище Галі. З третього відрізка починається розмова про можливість Галиного заміжжя: тітка, котра прийшла із наміром вияснити ставлення Галі до конкретного претендента на її руку, перебиваючи загальні Галині фрази, прямо запитує, чи не відведено було в її молитві того пункту, в якому б вона «просила жениха», від чого Галя з долею лукавства відрікається («... А я ще молода, – сего не розумію. / Про хлопців я і думати не вмю»), з боку ж тітки у відповідь на це слідує своєрідне тотальне викриття молодого жіноцтва, звинувачення дівчат у притворництві, у невідповідності між їх черничим виглядом та потайними бажаннями й думками; ця забарвлена гумором експресивна інвектива належить, мабуть, до художньо найбільш виразних місць фрагменту («О Боже мій! Дівчата всі такі, / Черниці з виду ви, і трохи не святі; / Но знаю вовка я по шерсті... / Я дівкою сама була. / Ви хлопців любите до смерті / Всі без розбору – як одна; / На серці чортова вся думка, / А глянь на вас – і дівка, як голубка!»). Початок четвертому змістовому відрізку дає повідомлення тітки про жениха (імені його іще не названо), якого вона знайшла для Галі; як тільки

Галя чує, що він із слободи (а не з хутора, де мешкає омріяний нею «милий»), Галя висуває радикальну тезу: «заміж я ніколи не піду», в хід нею поки що пушено «філософічний» аргумент («Що в тім печалі і нужди, / Що так краса моя зав'яне, / Зате ніхто моїй коси / Не буде пальцями чесати; / Зате ж ніхто моїй краси / Ногами не діжде топтати»). Змістом п'ятого відрізка є те, що тітка залишає повз увагою Галине, як вона каже, «сумасбрідство», закликає Галю до розважливості («... не мудруй! / Покинь сі панські витребеньки!»), на що Галя висуває нові аргументи: як тяжко буде їй, заміжній, у розлуці з тіткою та дядьком і як самій тітці непросто буде переживати Галину відсутність. Після тітчиного припущення вирішити таку колізію в той спосіб, що «ми приймем зятя до себе», іде ще один (уже шостий) змістовий відрізок, що починається із Галиного питання: кого тітка пропонує їй у женихи; на назване тіткою ім'я реакція Галі бурхлива, куди й дівається її смиренність та лірична замисленість, демонстрована у попередніх репліках, – Галя, не надто вибираючи слів, рішуче критикує запропонованого жениха, аж це вражає тітку (тітка говорить: «Як бачу я, з святих нема добра; / Вони хоч здорово поклони [садять], / Зате ж і лаються гаразд і судять / І піднімають мир на сміх. / Так, серце, гріх, / І для людей обидно, / І слухати од дівки стидно»). Нарешті, останній, умовно сьомий змістовий відрізок наповнений спільними для Галі та її тітки родинними споминами, взаємними зізнаннями у любові; захоплюючись Галиною вродою, тітка все ж висловлює стривоженість її самозаглибленим відстороненням і тугою («Невідомо, незнаємо о чім / Ти все тоскуєш та тоскуєш...»), вихід із цього бачачи у майбутньому заміжжі дівчини.

Таким чином, цю першу дію п'єси можна бачити як своєрідну прелюдію до розгортання якогось більш конфліктного сюжету (якщо такий був у задумі Петренка-драматурга). У зазначеному фрагменті дії (драматичної акції) як такої іще немає. Виклад у цьому фрагменті значною мірою (з певної точки зору, можливо, навіть надмірно) ліризований. Твір подеколи справляє враження, що він задумувався чи виходив у драматурга більше як п'єса для читання, ніж для вистави на сцені. В окремих місцях п'єси розміщено діалоги й монологи, мало схожі на розмову, можливу в реальності; мова героїв стає не стільки висловом їх імпульсів, миттєвих реакцій (як це зазвичай буває у драматичних творах),

скільки деталізованим змалюванням ситуацій та себе у них, як-от, приміром, фантазування Галі на тему своєї відсутності, якому, з іншого боку, не відмовиш у задушевному ліризмі, гідному кращих ліричних творів поета («... Безщасна доленька моя! / Настане осінь, там зима, / Завиють вітри, вдарять в'юги, / І вам без мене скучно буде. / І ви заплачете не раз, / Згадавши бідну вашу Галю. / І от забудетесь під час, / Що я живу в чужому краю, / І підете мене шукать, / По хаті скрізь, а там надворі / І будете мене гукать / На улиці і по садкові; / І скажете: і тут нема, і там нема. / Куди ж дівалася вона?»).

Отже, в плані наявності певного матеріального достатку та свободи волі героїня Петренкової п'єси перебуває на дещо вищому ступені, аніж споріднені з нею найзагальнішою ситуацією шлюбного вибору героїні вже названих українських п'єс. Галя має можливість вільно розмірковувати над можливими женихами, на рівних дискутувати з тіткою, навіть удавано радикально філософствувати на тему – чи потрібне заміжжя взагалі – будучи при цьому певною, що в цій справі все поки що залежить від неї самої, а міркування родичів є не більш ніж дорадчим. Як художній образ до цієї Галі з п'єси Петренка найбільше наближеною є Галочка, героїня драми Г. Квітки-Основ'яненка «Щира любов, або Милій дорогше щастя» (написано – 1840, надр. 1848, вперше – як повість рос. мовою, 1839), яка, маючи всездозволеність від батька, робить його та друзів дому свідком своїх примхливих любовних метань. Куди героїню Петренкової п'єси заведе її власне (поки що видається: веселе) «сумасбрідство»? Чи передбачав автор відповідь на таке питання, мимоволі сформульоване заданими в першій дії параметрами ситуації та характеру героїні? Наданий героїні рівень свободи (якого не було у п'єсах попередників) створює і певні складнощі для автора – адже для розгортання конфлікту, для того, щоб примусити героїню реально діяти як персонажа сценічної драми, автор мусить знайти вагомі аргументи, можливо – сильні характери, можливо – незвичайні зміни обставин; втім, це – перед фактом іще не знайденої цілості п'єси – залишається у сфері здогадів.

Окремо слід сказати про стильові особливості цього драматичного фрагменту. Перше, що рішуче звертає на себе увагу і що ставить п'єсу у ряд рідкісних різновидів української драматургії

30–40-х років XIX ст., це те, що написана вона віршем. Ряд віршових п'єс українських авторів на ту пору дуже невеликий. Можна згадати написану російською мовою п'єсу «Богдан» (із підзаголовком «Сцени из жизни малороссийского гетмана Зиновия Хмельницкого») (1839–1841) Є. Гребінки, написану також російською мовою, незакінчену п'єсу «Никита Гайдай» (1839, надр. уривок 1842) Т. Шевченка, україномовну трагедію «Переяславська ніч» М. Костомарова (друковану в «Снопі» 1841 р. поряд із творами М. Петренка); значно пізніше часу свого створення з'явилася друком у світ україномовна оперета П. Котлярова «Любка, или сватанье в с. Рихмах» (прибл. 1836, надр. 1900).

Унікальність і пріоритет п'єси Петренка полягає в тому, що у ній уперше серед творів української драматургії випробувано можливості ритмічно гнучкого римованого вірша. З цим віршем не може йти в порівняння коструbate віршове мовлення «Любки», якщо український вірш у п'єсі М. Костомарова є неримованим суцільним 5-стопним ямбом (на ті часи такий ямб називався «шекспірівським», оскільки ним було виконано російськомовні переклади ряду п'єс англійського драматурга), то Петренко вдається до ямба різностопного – до так званого «вольного вірша», яким зазвичай під ту пору писалися байки, але який Петренку уповні вдалося ліризувати. Петренко виявив себе майстром версифікації, успішно суміщуючи рядки різної метричної характеристики та вигадливо застосовуючи різноманітні схеми римування, як-от, приміром, у фрагменті: «Ти по лицу – мов та княгиня, / Но, Боже мій! яка судьбина / Тебе на світі жде? / Ти все журлива та журлива, / Ти чуєш лихо на себе. / Боюсь, боюсь, ти будеш нещаслива!» – де один за одним ідуть рядки, що містять відповідно 4, 4, 3, 4, 4, 5 стоп (а ще можна згадати уже цитований рядок «О Господи прости! а я уже люблю», де міститься 6 стоп, також – відповідь Галі щодо жениха – «Мені його не треба» – що вкладається у рядок із 3 стоп). Варте уваги, що таким же нерівностопним ямбом написано один з кращих поетичних творів Петренка – останній («Далеко од родини...») вірш циклу «Слов'янськ».

Літературна майстерність Петренка захоплює у свій обсяг і сферу римування, для поетичного вислову сферу немаловажну. Привабливості, навіть якогось елементу музичності мовленню цієї п'єси додає нежорстке поводження автора з римою: йдеться

про велику кількість закінчень віршових рядків, перегук між якими можна кваліфікувати як неповну, так звану «неточну» риму («вона» – «чита», «телятко» – «жалко», «бóльні» – «сьогодні» тощо); уже перші (після наведеної на початку народної пісні) рядки твору виявляють такий нестандартний творчий підхід поета («Ой Боже, Боже милостивий! / Як довго милого із хутора нема, / Чого там бариться міг голуб сизий, / Давним-давно приїхати пора»): віршові рядки, закінчуючись, окликають один одного переважно своїми голосівками, деякі з рядків, як видається, залишаються взагалі не заримованими – і це, разом із різностопністю рядків, створює враження легкої, ненав'язливої, незарегульованої течії поетичного викладу, а в окремих випадках – і додаткової загадковості змісту твору. Тут уже не можемо говорити про досвід російської поезії, який би міг перейняти Петренко – у російській поезії такі експерименти ще не розпочиналися, – але явище неточної рими широко знане із української народної пісенності; культивування цього, у строгіших параметрах, має місце у поезії Т. Шевченка; отже, творчість М. Петренка, як поета, на цій ділянці, після Шевченка, найбільш чутливого, становить своєрідну паралель до Шевченкової роботи. Дослідник у цьому явищі повинен бачити не невміння автора знайти риму, а ту точну, естетично виважену міру між римуванням і незаримованістю, якою не тільки додатково конотовано смисл поетичного твору, а й зроблено кроки по розмиканню кола тієї семантичної обмеженості, яке встановлює строго точна рима, зрештою – по розширенню спромог поетичного мовлення у тій мові (а саме: в українській), у якій працює поет чи драматург.

Розглядуваний фрагмент п'єси Петренка навзаєм кидає відповідне світло і на поетичну творчість письменника, зокрема на ту її частину, яка вперше з'явилася друком у «Южном русском сборнике» – цикли «Іван Кучерявий», «Недуг» та особливо «Слов'янськ», – потверджуючи не випадковість пошуків автора у сфері поезики, існування свідомої настанови на увиразнення й підсилення естетичного виміру твору, – що й вирізняє набуток Петренка серед доробку літераторів-сучасників.

Чи буде знайдено продовження драматичної думи «Найда»? Чи впливуть на світло денне роздобуті пристрасними ентузіастами ще якісь твори Петренка, їх уривки, фрагменти? У це (як і в роз-

добуття нових біографічних даних) дуже хотілося б вірити. Але й той обсяг спадщини М. Петренка, що відомий на сьогодні, постає примітно оригінальною часткою у скарбниці національного письменства, талановито-самобутньо різноманітній художній палітрі української поезії і, як виявляється, також і української драматургії першої половини XIX століття, переконливо, аж у сьогодення доносить музику тих незвичайних вражень, що їх на своєму життєвому й творчому шляху знайшов і зумів вивістити поет» [293, с. 11–58] (*див. також* [292]. – О. П.).

В «Літературній Україні» вийшла стаття «Нове зі спадщини Михайла Петренка», де йдеться й про недавню знахідку рукопису фрагменту драматичної думи «Найда»:

«Робота над архівами – це завжди радість для науковців, особливо коли випадає працювати з незваними, щойно віднайденими творами. Таку приємність віднедавна мають дослідники творчості Михайла Петренка, яким відкриваються нові неопрацьовані царини.

В архіві відділу рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, у фонді О. Я. Кониського зберігаються переписані рукою письменника вірші Михайла Петренка на декількох чималих сторінках.

У числі львівської «Правди» 1876 року в рубриці «З недрукованих ще поезій Тараса Шевченка» подали вірш Михайла Петренка «Дивлюсь я на небо – та й думку гадаю...», авторство якого помилково приписали Кобзареві.

Цей вірш подобався Т. Шевченку, тому він його власноруч переписав у свій альбом, про що О. Я. Кониський згадував у статті «Олександр Афанасьєв-Чужбинський» в журналі «Зоря» 1887 року.

Але докладніше вивчення цієї помилки дозволило припустити, що йдеться про ще одну, третю версію вірша «Дивлюся на небо – та й думку гадаю...», підготовлену, найвірогідніше, ще самим Михайлом Петренком.

Пошуковий процес триває, і ще не знайдено, наприклад, п'єсу «Панська любов», але нещодавно дослідниця життя й творчості

Михайла Петренка Валентина Шабанова з міста Слов'янськ зробила цікаву й дуже важливу знахідку.

Ідеться про першу дію (перші дві яви) драматичної думи Михайла Петренка «Найда», про яку літератори й науковці ніколи не згадували.

Рукописний текст на восьми сторінках, датований 20 січня 1845 року, зберігався у фондах Російської державної бібліотеки багато десятиліть.

Знахідку негайно опрацювали, а «старий» авторський текст адаптували до сучасних стандартів української мови Олександр і Дмитро Редчуки. Сподіваємося, що недосліджений матеріал незабаром віднайде свого науковця» [294, с. 4].

В газеті «Вечерний Харьков» вийшла стаття О. Кадомської, де ведеться мова про Михайла Петренка:

«...Назвать автора известной украинской песни «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...» сможет не каждый – произведение давно считается либо народным, либо принадлежащим перу Тараса Шевченко. Но легендарную песню написал поэт Михаил Петренко, который много лет жил и учился в Харькове.

Молодость Поэт провел в Харькове

Точная дата рождения поэта пока не известна, не найдены и его фотографии, поэтому портреты реконструированы по фотографиям внуков. Личность автора известного стихотворения за века обросла легендами, разбираться в которых взялся праправнук Михаила Николаевича – Александр Петренко.

– Жизнь моего предка я разделил бы на три этапа: детство, проведенное в Донецкой области, харьковская молодость и служба в зрелом возрасте в Лебедине Сумской области, – говорит Александр Евграфович. – Самый загадочный период жизни прапрадеда – детство. В городе Славянске говорят, что родился он именно там, но подтверждений этому нет, а людей под фамилией Петренко там проживает так много, что трудно разобраться, кто же из них родственник, а кто однофамилец.

Стихи Михаила Петренко понравились Кобзарю

Где и как проходили начальные этапы обучения юного Михаила, тоже пока неизвестно, отмечает Александр Петренко. Больше информации имеется о его студенческих годах. Родители выбрали для будущего поэта престижный юридический факультет Харьковского университета, и в 1837 году Михаил Петренко стал студентом. Спустя несколько лет в Харькове в поэтическом сборнике «Сніп» под названием «Недоля» было опубликовано его знаменитое произведение «Дивлюсь я на небо...», которое многие теперь считают народным.

– Стихотворение моего прадеда понравилось Тарасу Шевченко, и он собственноручно переписал его себе в альбом. Отсюда и пошла легенда, что автор не кто иной, как Кобзарь, – рассказывает Александр Петренко. – В 1887 году эту ошибку на страницах львовского журнала «Зоря» исправил Александр Кониский, именно он в своей статье и назвал настоящего автора стихотворения – Михаила Петренко.

Песня, как и стихи, обросла легендами

Со временем стихи были положены на музыку и стали песней, которая намного пережила автора и тоже обросла легендами.

– Много неожиданного можно услышать об этой песне, но есть две истории, действительно заслуживающие внимания, – рассказывает Александр Евграфович. – Первая история произошла в 1949 году во время празднования 70-летия Иосифа Сталина. В Кремле состоялись два концерта, посвященных вождю, и на одном из них в те годы еще студент Дмитрий Гнатюк пел для Сталина и его гостей, среди которых был Мао Дзэдун, песню «Дивлюсь я на небо ...». В одном из интервью певец позже признался, что в тот день волновался как никогда, но как заиграла знакомая мелодия, успокоился. Я встречался с ним год назад, и Дмитрий Гнатюк удивился, узнав, что одна из его любимых песен на самом деле не народная.

Вторая история еще более удивительная, считает праправнук поэта: советский космонавт спел легендарную песню, находясь на орбите.

– 12 августа 1962 года с космодрома Байконур стартовал корабль «Восток-4», на борту которого находился первый космонавт украинского происхождения Павел Попович, – вспоминает Александр Петренко. – Во время одного из сеансов связи с

Центром управления полетов космонавт, нарушив инструкции, спел «Дивлюсь я на небо ...». Оказывается, это была одна из любимых песен конструктора Сергея Королева и именно для него Павел Попович исполнил ее из космоса.

Александр Петренко говорит, что многие факты из биографии его предка еще предстоит выяснить. До сих пор неизвестно, где именно в Лебедине похоронен Михаил Николаевич. Мало сведений и о том, как он жил и работал в Харькове. Но то, что свое самое известное произведение поэт написал именно в Первой столице, сомнений не вызывает» [295, с. 20].

В газеті «Урядовий кур'єр» О. Вертіль повідомляє про книгу «Михайло Петренко: Життя і творчість», яку було видано в 2013 році:

«...Скрупкульозність, з якою автори підійшли до формування видання, заслуговує високої оцінки. Адже деякі публікації мають означення «вперше». Це і фрагмент раніше невідомої драматичної думи «Найда», і біографічний нарис родоводу та службової діяльності поета тощо.

Впадає в око, що поезії подано правописом оригіналу й адаптовано до сучасних літературних мовних норм. Йдеться про повне зібрання творів, які в такому обсязі, по суті, також надруковані вперше.

Віршів хоч і небагато, однак вони мовби дихають історією, наближаючись словами і правописом до сучасного читача. Зрозуміло, що з-поміж них увагу привертають поезії «Недоля» («Дивлюсь я на небо...») та «Взяв би я бандуру», які принесли славу їх авторів» [296, с. 13].

На інтернет-сайті «Космос и жизнь» було розміщено статтю «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...» (<http://in-space.info/news/divlyus-ya-na-nebo-ta-i-dumku-gadayu>) [297] з посиланням на інтернет-версію газети «День» (*див. також* [289, с. 8] та [290]. – *О. П.*).

В лебединській газеті «Будьмо разом» В. Дудченком було надано інформацію про книжку «Михайло Петренко: Життя і творчість»:

«...До книжки увійшла розповідь про повне зібрання творів українського поета-романтика Михайла Миколайовича Петренка (1817–1862 р.р.), вірші якого стали улюбленими народними піснями («Дивлюсь я на небо...», «Взяв би я бандуру»). Уперше опубліковано фрагмент раніше невідомої драматичної думи «Найда». Дарунок вручений членам Національної спілки письменників України, які живуть і працюють на Лебединщині, бібліотекам міста та сіл району. Книга вийшла тиражем 600 екземплярів. Вона адресована не лише науковцям, викладачам, студентам, навчальним закладам, усім небайдужим до його пісень, які звучать на столичних підмостках, а й тим, хто небайдужий до української культури, поезії, історії...» [298, с. 2].

В вересневих числах лебединської газети «Будьмо разом» було надруковано статтю О. Петренка «Дві історії однієї пісні» [299, с. 1, 4] та [300, с. 4] (*схожий текст див. [289, с. 8]. – О. П.*).

Стаття О. Вертіля «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю» в газеті «Сумщина» [301, с. 22–23] по тексту співпадає з авторською публікацією 2012 року (*див. [283, с. 10]. – О. П.*), тому лише нагадуємо про цю публікацію.

В статті О. Вертіля в газеті «Сумщина» повідомлялося про вихід нової книги, присвяченої Поету:

«Книга «Михайло Петренко: Життя і творчість», присвячена автору пісень «Дивлюсь я на небо», «Взяв би я бандуру» та інших, відкриває нові, досі незнані сторінки в біографії видатного митця.

Наполегливість, вивіреність і скрупульозність, з якою автори-упорядники підійшли до формування видання, заслуговують високої оцінки. Адже низка публікацій мають означення «вперше».

Зокрема вперше опубліковано фрагмент раніше невідомої драматичної думи М. Петренка «Найда», вперше подано документально підтверджений архівними матеріалами біографічний нарис родоводу та службової діяльності поета, так само вперше читач має змогу ознайомитися з копіями окремих архівних документів.

А що вже казати про ґрунтовну і вивірену статтю кандидата філологічних наук, завідувача відділу української класичної літератури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України Миколи Бондаря, у якій подано документальні деталі, що не потребують підтвердженнь. Таким чином, поставлено остаточні крапки в багатьох дискусіях науковців та літературознавців, які «ламали списи» у тих чи інших здогадах і припущеннях.

Впадає в око, що поезії подано правописом оригіналу й адаптованою до сучасних літературних мовних норм. Йдеться про повне зібрання творів, які в такому обсязі, по суті, також друкуються вперше.

Віршів хоча і небагато, однак, вони мовби дихають історією, наближаючись словами і правописом до сучасного читача. Вчитаймося у назви – «СНІПЪ», «ВЕЧРНІ ДЗВНЪ», «МОЛОДИКЪ НА 1843 ГОДЪ», «БАТЬКИВСКА МОГИЛА», «ВЕЧИРЪ» та інших. Зрозуміло, що з-поміж них увагу читача привертає поезія «Недоля» («Дивлюсь я на небо...»), яка принесла славу її авторові.

Подано низку факсимільних копій, серед яких фрагменти формулярного списку за 1828 рік, метричної книги Введенської церкви Тору, сповідних розписів Воскресенської церкви міста Слов'янська, який поки що вважається місцем народження поета; рапорт про вступ на посаду в Лебедині та інші .

Загалом же автори-упорядники чітко виділяють низку достовірних фактів, які нарешті вдалося підтвердити історичними документами. Зокрема про затвердження Михайла Петренка Урядовим Сенатом у чині губернського секретаря (14 серпня 1844 року), призначення старшим помічником столоначальника (19.09.1844) і до Вовчанського повітового суду секретарем (16.08.1847), переведення до Лебедин повітовим стряпчим, тобто прокурором (6.07.1849), інші дати і факти.

В окремій статті – розгорнута інформація стосовно українських правописних систем 19-го століття, пояснення орфографії тогочасних збірок, інші цікаві пізнавальні повідомлення.

Однак залишаються і запитання.

Відчувається, що автори перелопатили-перегорнули тисячі архівних документів та матеріалів. Однак це далеко не остаточна крапка в їхньому дослідженні – вони постійно оновлюють інформацію на спеціальному сайті, присвяченому поету-романтику.

Як наголошують упорядники, на сьогодні вдалося з'ясувати низку спірних питань, хоча певна частина так і не мають достовірних відповідей. Зокрема документально не підтверджено місто і місце народження Михайла Миколайовича, не встановлено точну дату народження, не з'ясовано місце проживання його батьків у Слов'янську, окремі інші моменти біографії.

Так само потребує додаткового обстеження місце поховання поета в Лебедині на Сумщині, не знайдено бодай однієї світлини чи портрета, які б чітко вказували, що на ній – Михайло Петренко...» [301, с. 23].

В газеті «Поиск» в статті В. Шабанової та О. Трубачової «Братья Шнурковы – гордость купеческого Славянска» є згадка про книгу «Михайло Петренко: Життя і творчність», що вийшла в 2013 році.

В книгу «...вошло полное собрание произведений Поэта. Впервые в этой книге опубликовано ранее неизвестное и найденное лишь в этом году сочинение Михаила Петренко – фрагмент его драматической думы «Найда». Благодаря этой сенсационной находке наш земляк предстал перед нами не только поэтом, но и оригинальным украинским драматургом. Поэтический сборник... явился не только справочником для всех, кто неравнодушен к украинской культуре, но и стал памятником Поэту. В Славянске этот памятник, к сожалению, пока не заметили...» [302, с. 6].

В статті В. Лисенко «І думаю про вас, слов'янські пісні» газети «Донеччина» йдеться про Михайла Петренка й про книгу, йому присвячену:

«Цікаві й ще невідомі факти пропонує зацікавленим дізнатися нове, надруковане в 2013 році, науково-літературне видання «Михайло Петренко: Життя і творчість».

Видання здійснене до 196-ї річниці з дня народження поета, вірші якого стали словами улюблених народних пісень – серед них «Дивлюсь я на небо», «Ходить хвиля по Осколу», «Взяв би я бандуру» та багатьох інших.

До книжки увійшло повне зібрання творів М. Петренка. Поезію подано правописом оригіналу й адаптовано до сучасних літературних мовних норм.

Читач має можливість познайомитися з документально підтвердженими ілюстрованими архівними матеріалами, біографічним нарисом родоводу, а також службової діяльності М. М. Петренка. Документи у такому обсязі надаються вперше.

Також надруковано два портрети: умовна назва першого – «Студент», створений за реконструкцією О. М. Чередниченка на замовлення нащадків поета. Другий портрет відтворює образ Михайла Петренка у зрілому віці. Реконструкція 2007 р. відтворена на основі фотографії онука поета Бориса Петренка, яку надала правнучка поета Наталя Борисівна Шептій. Справжнього портрета Михайла Петренка досі не знайдено.

Книгу привезено цими днями з Києва і подаровано редакції «Донеччини». Видання адресоване не лише науковцям, викладачам і студентам, а й усім небайдужим до української культури, поезії, історії...

...Петренко перший з українських поетів здійснив спробу психологічного поглиблення любовної теми, як вона на початок 40-х років XIX ст. існувала в літературній традиції та творах фольклору.

Тут же можна прочитати твори, які було надруковано в альманасі «Молодик» (1845 р.) (*треба: 1843 р. – О. П.*), поряд з творами Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, А. Метлинського, М. Костомарова, О. Чубинського (*треба: О. Чужбинського. – О. П.*).

Перегорнувши книжку, переконаєшся в тому, що М. Петренко на сьогодні являє собою яскраву оригінальну частку у скарбниці національного письменника, талановито-самобутньо різноманітний художню палітру української поезії, виразно, аж до сьогодні, доносить музику тих незвичайних вражень, що їх на своєму

життєвому і творчому шляху знайшов і відтворив на папері поет» [303, с. 2].

В листопаді І. Зоц в своїй статті в газеті «Донеччина» згадує про вихід книги, присвяченої Михайлу Петренку:

«...Лише за останні кілька років ми збагатилися на такі книги:... «Михайло Петренко: Життя і творчість» (повне зібрання творів українського поета-романтика)...» [304, с. 1].

В грудневому числі академічного журналу «Слово і час» було згадано про вихід книги «Ідентифікація Петренку»:

«Автор підготував книжку так, щоб вона стала довідником для тих, кого цікавить життя і творчість поета-романтика ХІХ ст. Михайла Петренка – автора пісень «Дивлюсь я на небо...», «Взяв би я бандуру...» та ін. Зокрема, він аналізує віднайдені матеріали, пов'язані з родом Петренків, подає біографічну інформацію, зібрану з усіх доступних на сьогодні опублікованих джерел, більшість з яких присвячена аналізу біографії М. Петренка. Назви всіх літературних джерел і цитованих текстів наводяться відповідно до їх написання в першоджерелах, що дозволяє спостерегти динаміку появи біографічних матеріалів. М. Петренко, поет і чиновник, був людиною досить відомою свого часу, хоч біографічні дані дуже скупі, а часто й погано вивчені, а іноді з помилками, а часом навіть містять дезінформацію, хоч і нараховують понад 240 посилань. Автор аналізує деякі помилки різних авторів, аби запобігти їх появі в майбутньому» [305, с. 55].

2014 рік

На «Першому каналі» Українського радіо (<http://nrcu.gov.ua/ua/11>) в рубриці «Скарби літературних архівів» відбувся цикл передач, присвячених життю й творчості Михайла Петренка:

– 13 січня 2014, 22:30, ведуча: Лігус О. «Про науковий і художній доробок поета, автора романсу «Дивлюсь я на небо» Михайла Петренка» (бесіда за участю Заслуженого працівника культури

України, заст. директора Інституту Літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, к. ф. н. С. Гальченка та к. х. н. О. Петренка).

– 20 січня 2014, 22:30, ведуча: Герасименко Н. «Про наукову і художню творчість українського поета Михайла Петренка, автора романсу «Дивлюсь я на небо» (бесіда за участю Заслуженого працівника культури України, заст. директора Інституту Літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, к. ф. н. С. Гальченка та к. х. н. О. Петренка).» [306].

В газеті «Будьмо разом» було надруковано статтю В. Пазинича «Лебединська Шевченкіана», де згадано й про Михайла Петренка:

«...Звісно, що, оспівану багатьма письменниками і «запротокольовану» деякими краєзнавцями, зустріч поета Петренка, автора безсмертної пісні «Дивлюсь я на небо...», і Шевченка у 1859 році в Лебедині багато хто вважає поетичним домислом. Дійсно, цьому фактові немає документальних свідчень. Проте давайте погодимось, що ймовірність такої зустрічі була досить великою. Дуже сумніваюся, щоб Петренко, займаючи посаду повітового стряпчого в суді, не дізнався про приїзд Кобзаря до Лебедина і не хотів з ним зустрітися. Так само – й Шевченко. Тим паче, що творчість Михайла Миколайовича він знав. Навіть занотував до свого записника у 1848 році одну з редакцій вірша «Дивлюсь я на небо...».» [307].

В липневому числі академічного журналу «Слово і час» подано статтю про Поета:

«Михайло Петренко відомий, перш за все, як поет, автор віршів, котрі згодом стали народними піснями – «Дивлюсь я на небо...», «Взяв би я бандуру ...».

Здобувши юридичну освіту в Харківському університеті, велику частину свого життя він служив повітовим стряпчим у земському суді невеличкого міста Лебедин (нині Сумської області).

Хоча він був людиною досить відомою, проте на сьогодні вдалося відшукати обмаль інформації про його життя, батьків і дітей. Дослідження біографії та творчості М. Петренка триває, але на цьому нелегкому шляху, на жаль, досить часто виникають пере-

шкоди, що ускладнюють цей пошук. Ідеться про банальні помилки, а інколи навіть про дезінформацію, породжену некритичним або несумлінним ставленням деяких авторів до наявних матеріалів.

Повний список доступної на сьогодні літератури, що містить будь-яку інформацію про М. Петренка, нараховує більше 300 посилань. Гадаємо, що варто проаналізувати деякі помилки, котрих припустилися різні автори. Окремі неточності «кочують» від видання до видання. Ресурси Інтернету не розглядатимемо, позаяк вони подають інколи застарілу й неперевірену інформацію.

Уперше М. Петренка згадано 1841 р. в поетичному альманасі «Сніп», виданому Олександром Корсуном. Тут були опубліковані деякі його вірші. Українська літературна збірка «Молодик», підготовлена Іваном Бецьким 1843 р., була другим виданням, де надруковано його вірші. Уперше біографічні відомості про М. Петренка з'являються в літературі лише 1848 р. в «Южном русском сборнике», де поряд із віршами видавець Амвросій Метлинський помістив коротку довідку про Поета:

«Петренко, Михайло Николаевич, родился в 1817 году, и, большею частию, проживал и узнал язык и быт народный в городе Славянске и его окрестностях, Изюмского Уезда; окончил курс учения в 1841 году в Харьковском Университете, и потом определился на службу по гражданскому ведомству. Кроме напечатанных здесь сочинений написал еще оперу, нигде не напечатанную; – первые же стихотворения его напечатаны в украинском литературном сборнике: Молодик на 1843 год».

У подальших виданнях коротенькі біографічні довідки часто наводилися саме на основі цієї прижиттєвої поетичної збірки 1848 р. Проте А. Метлинський припустився помилки, вважаючи, що перші вірші М. Петренка опубліковані у збірці «Молодик» (1843), хоча поет дебютував 1841 року у збірці «Сніп». Отже, дата (точніше рік) першої помилки, яка стосується творчої біографії М. Петренка, на основі доступної на сьогодні літератури, окреслена.

Зазначимо, що на цю помилку ще 1960 р. вказав Г. Нудьга: «У всіх наступних виданнях, де друкувалися твори Петренка, його біографія подавалася на основі цієї примітки Метлинського, зробленої за життя автора. Дивно тільки, що уже тоді Метлинський

допустився помилки: вперше твори Петренка були надруковані не в «Молодику» (1843), а в альманасі «Сніп» (1841)».

Мабуть, ця помилка була «кепським знаменням», тому що за нею потяглися інші, а процес цей не припиняється й понині.

Досить показову помилку, що стосується творчої діяльності М. Петренка, зробили невідомі автори наприкінці XIX ст.

1876 р. в лютому числі львівського місячника «Правда. Письмо літературно-политичне» в рубриці «З недрукованих ще поезій Тараса Шевченка» уміщено вірш «Дивлюсь я на небо – та й думку гадаю ...».

Уперше цей твір М. Петренка з'явився під назвою «Недоля» 1841 р.; друга редакція цього ж вірша, але в циклі «Небо», була опублікована 1848 р. 1842 р. в популярному серед літераторів того часу журналі «Маяк» критик Микола Тихорський так писав про М. Петренка і його вірш «Недоля»: «...Теперь вы убедились, что я говорю правду – сама поэзия поёт эти думки, не самозванец поэзия, а поэзия настоящая, поэзия, которая, пела с Пушкиным, с Лермонтовым ...».

Мабуть, у лютому 1876 р. літератори могли вже знати про авторство цього вірша, хоча між 1848 і 1876 рр. не зафіксовано інтенсивних обговорень творчості М. Петренка. У літературі маємо переконливе пояснення редакційної помилки. Т. Шевченку подобався згаданий вірш і він переписав його собі в альбом. Ось як про це писав О. Кониський 1887 р.:

«...Доводилося мені чувати, що в таку помилку завів власноручний Тарасов альбом; в тому-б то альбомі власною рукою поета були написані вірші: «Дивлюсь на небо» і «Гарно твоя кобза грає»... Коли й так, то хто не відає, що Тарас любив переписувати в свій альбом вірші, які ему подобалися! Та тому, в кого опинився той альбом – перше нім друкувати з него вірші і запевняти що они Шевченкови – треба було добре роздивитись в старих альманахах, чи не було де друкованих тих самих псевдо-Шевченкових віршів з підписом правдивого их автора? Оттак зазирнувши в «Южно-русский сборник» виданий Амвросієм Метлинським в Харькові 1848 р., можна було помітити, що там, на стр. 32 и 33 поміж «думами та співами» Михайла Петренка надруковани й тоти сами вірші:

«Дивлюся на небо, тай думку гадаю,

Чому я не сокол, чому не літаю ...».

У статті Г. Зленка «Ціна однієї помилки, або як імення Михайла Петренка стало псевдонімом Амвросія Метлинського» подано історію іншої прикрої помилки: «...Але сталося так, що 1928 року О. Тулуб, оприлюднюючи свою – другу за часом – збірку прибраних імен українських письменників, без жодних пояснень поставив знак рівності між Михайлом Петренком і Амвросієм Метлинським, тобто прізвище першого перетворив на псевдонім другого. На цілком очевидну й тією очевидністю дивовижну помилку ніхто не звернув уваги; вона почала свою – таку тривалочасну! – міграцію по авторитетних посібниках. Так, у другому виданні загальновідомого словника псевдонімів, складеного І. Масановим, сьомим за порядковим числом прибраним прізвищем А. Метлинського іде Михайло Петренко. Джерело – словник О. Тулуба. Через десять років з'являється не менш відомий словник псевдонімів О. Дея – і тут знову бачимо М. Петренка як чотирнадцяту «ширму» А. Метлинського; почерпнуто інформацію з реєстру О. Тулуба...».

Додамо ще один знайдений приклад наслідків поширення цієї помилки. У праці В. Міхеєвої читаємо, що «етнографічний інтерес виявився в Костомарова спочатку (первоначально) під впливом чи не єдиного друга студентських років, збирача українського фольклору Амвросія Лук'яновича Метлинського (псевдоніми: Могила, Земляк, Метла, Издатель, Михайло Петренко) ...». Дивно, що В. Міхеєва поширила цю помилку, адже вище вона ж пише, що у збірці «Молодик» «публікували свої твори Шевченко, Квітка, Гребінка, Метлинський, Костомаров, Петренко, Глинка й ін. Зовсім поруч авторка називає нашого поета як реальну постать: «Переліченими особами не обмежена (не исчисляется) вся школа харківських романтиків, що належать до різних генерацій: ...і наймолодшої (Петренко, Корсун, Щоголев)...». А згодом у тій-таки книжці наведено слова самого А. Метлинського: «...Если говорит правду, то за исключением стихотворений г. Петренка и Писаревского (сына того священника) все прочее (о своих я судить не буду) носят на себе отпечаток если не совершенной бесталанности, то совершенного безвкусыя...».

Заслуговує на увагу й помилка-довгожителка, що стосується дати вступу М. Петренка до Харківського університету. Навіть в останніх сучасних публікаціях автори наполегливо вказують період із 1836 по 1841 р. як час навчання там майбутнього поета.

Дату закінчення університету (1841) А. Метлинський канонізував ще 1848 р. Цей факт документально підтверджений. Інформація ж про час вступу М. Петренка до університету вперше з'явилася лише 2008 р. на основі «Кондуитного списку своекоштных студентов Императорского Харьковского Университета», який зберігається в архівних фондах цього закладу. І хоч у списках зазначений «Петренко Михайль. /Время вступления въ Университеть – 15 Сентября 1837 годъ / Поведеніе – Хорошаго» й назва факультету публікаторам невідома, проте, вірогідно, ідеться саме про майбутнього поета.

До нашого часу дійшов ще один документ, який дає змогу точно ідентифікувати подію, котра нас цікавить. Назва цього документа «Список студентов Императорского Харьковского Университета...» і доступний він у бібліотеці Харківського національного університету.

У цьому списку на 1840–1841 рр. серед студентів юридичного факультету четвертого курсу під номером 25 значився «Петренко Михайль / Время вступления в Университеть – 21 Сен. 1837. / Из какого званія – Об.<ер> Оф.<ицерский> сынъ. / На какомъ содержаніи. – На собственномъ».

Отже, дослідники, що припускалися помилки з датою вступу до університету (1836 р.), не врахували, що повний курс юридичного факультету в той час охоплював чотири роки. З початку 2012 р. ці списки доступні також із сайту університетської бібліотеки. Тут серед студентів і випускників закладу фігурують також О. Корсун й І. Бецький.

У довідці «Краткой литературной энциклопедии» (1968) фігурує ще одна інформаційна помилка, яка стосується фахової діяльності митця: «Петренко, Михайло Миколайович (1817 – р. смерті невід.) – укр. поет. 1841 закінчив Харківський ун-т. Був учителем...». У джерелах, на які посилаються автори статті, немає згадок про педагогічну практику М. Петренка, хоча теоретично він міг викладати до вступу й після закінчення університету.

Отже, маємо справу, мабуть, із першим прикладом дезінформації, пов'язаною з біографією поета.

Також розглянемо помилку, досі поширювану у відповідних публікаціях. 1856 року М. Петренко був нагороджений пам'ятною бронзовою медаллю «В память войны 1853–1856 гг.». Цей факт відомий із його Формулярного списку 1858 р., що стало приводом для деяких авторів твердити про участь поета у Кримській війні.

Давно відомо з історіографічних джерел, що пам'ятна медаль чеканена накладом близько 1 700 000 одиниць у світлій та темній бронзі (I і II ступенів, відповідно). Якої саме медалі був удостоєний повітовий стряпчий М. Петренко, у документі не вказано, але згідно з описом, знайденим у фаховій літературі, можна стверджувати, що нагороджений він був медаллю з темної бронзи. Таку медаль отримували:

– військові й цивільні чини всіх відомств, найстаріші в роді дворянських сімейств (на Володимирській стрічці);

– купці й багаті громадяни, «які відзначилися приношеннями на витрати війни або на допомогу пораненим і сімействам убитих» (на Анненській стрічці).

Ураховуючи, що у відповідній графі Формулярного списку 1858 р.: «Был ли в походах против неприятеля и в самих сражениях и когда именно» – указано – «не был», а також пам'ятаючи, що медалі зі світлої бронзи вручали безпосереднім учасникам Кримської війни, можемо твердити: М. Петренко був представлений до пам'ятної медалі з темної бронзи на Володимирській стрічці. Отже, участі в Кримській війні 1853–1856 років поет не брав.

Лише 2005 р. письменник В. Скакун повідомляє: «1856 року лебединського повітового стряпчого було нагороджено бронзовою медаллю «В память о войне 1853–1856 гг.», яка ввійшла в історію під назвою Кримська, хоча він безпосередньо і не брав у ній участі...».

Мусимо згадати й виправити ще одну помилку, зроблену ніжинськими педагогами. У чималому й різноплановому посібнику для студентів 2007 р. з'явилася стаття О. Моціяки «Михайло Ми-

хайлович Петренко (1817–1862)». Коментарі зайві. Українського поета так названо вперше.

До речі, надibuємо і другу «традиційну» помилку в цьому виданні: «У 1855–1856 рр. брав участь у Кримській війні. Нагороджений бронзовою медаллю...».

Колекцію помилок може поповнити ще одна. У другому томі збірника статей «Світи Тараса Шевченка» читаємо: «Саме поезіями Шевченка, перейнятими особистісно-психологічними мотивами самотності, чужини, пошуків долі («Дівичії ночі», «Н. Маркевичу», «Ой по горі роман цвіте...») починається ширше використання одномотивної композиції, яка в дошевченківській ліриці пред-ставлена поодинокими віршами Семена Писаревського, Левка Боровиковського, Амвросія Метлинського, Миколи Костомарова, Миколи Петренка». Розмірковуючи про поезію Тараса Шевченка, О. Камінчук приписала синові обер-офіцера ім'я його батька. На жаль, ця помилка повторена у статті кілька разів.

Чимало плутанини виникло в довідковій і науковій літературі із зазначенням років життя поета. Хоча повна дата народження Михайла Петренка й понині невідома, проте всі автори вказують 1817 рік, уперше згаданий у «Южном русском сборнике» А. Метлинського. Схоже, ця дата прийнята без заперечень.

Що стосується року смерті М. Петренка, то наявні джерела часто дезінформують читачів. Докладніший аналіз відповідної довідкової й наукової літератури зроблено в нашій праці (Петренко А. Идентификация Петренко. – К., 2012) ; наведемо лише декілька прикладів із публікацій різних років.

У поетичній антології «Українська Муза» (1908) зазначено, що дата смерті М. Петренка невідома. Цю думку повторено у вступній статті М. Рильського до першого тому «Антології української поезії» (1957). У так званій «вирізці» добірок І. Айзенштока, що зберігаються у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (без року видання й т. ін.), маємо ще один варіант дати смерті поета: «... Михаил Николаевич Петренко (1817 – ум. в 40-х гг. <...>)». Найвірогідніше, автор помилково пов'язував припинення появи нових віршів М. Петренка з його фізичною смертю. 1963 р. біо-бібліографічний

словник «Українські письменники» повідомляв, що дата смерті М. Петренка невідома.

Фактично в усіх публікаціях, які стосуються біографії Поета, до 1977 р. автори посилалися на брак відповідної інформації. Але в «Шевченківському словнику» (1977) уперше з'являються незвичні дати: «Петренко Михайло Миколайович (1817 – не раніше 1864) – український поет-романтик прогресивного напрямку <...>». Проте тут маємо справу з помилковими розрахунками автора.

Річ у тім, що «Петренко М. Н.» згаданий у виданні «Адрес-календарь» із 1849 до 1864 р. Водночас вірогідно, що невідомий автор довідки у словнику працював не із самим виданням, а з так званими «Алфавитними указателями к Адрес-Календарям». Беручи до уваги «Адрес-календарь» на 1863–1864 рр., укладач довідки вирішив, що М. М. Петренко 1864 р. ще служив повітовим стряпчим, не зорієнтувавшись у тому, що будь-які календарі готуються на грядущі роки. Слід зазначити, що, мабуть, це був перший випадок пошуків документально підтвердженої відповіді на біографічне питання. Натомість 1979 р. Є. Волошко повідомляв: «... автор славетної «Недолі» («Дивлюся на небо та й думку гадаю...») український поет М. Петренко помер у рідному Слов'янську з голоду...».

Ще в 90-х роках минулого століття правнучка М. Петренка Наталія Шептій зі своїм чоловіком відшукали в Сумському архіві книгу реєстрації народжень, одружень і смертей (Миколаївська церква) міста Лебедина за 1862 р. У документі вказано, що 25 грудня 1862 р. (старого стилю; 6 січня 1863 р.) помер «Города Лебедина Уездный Стряпчий Коллежский Ассесор Михаил Николаев сын Петренко, сорока пяти лет. От Горячки». У графі «Кто совершал погребение и где погребен» однозначно прописано «...на отведенном приходском кладбище».

Однак, різні дати смерті і припущення про місце поховання Михайла Петренка трапляються й у публікаціях нашого часу.

У березні 1989 р. в сумській газеті «Ленінська правда» В. Дудченко опублікував статтю, де, посилаючись на Н. Шептій, наводить правильну інформацію: «...Помер поет 25 грудня 1862 року і похований в Лебедині у віці 45 років у чині колезького асесора...».

Лебединські краєзнавці називають місцем поховання кладовище біля Покровської церкви, однак ця думка досі не має документального підтвердження.

Автори зі Слов'янська в публікаціях, присвячених М. Петренку, наводять вигадані фрагменти з його біографії. Захопившись «легкістю» теми, оперуючи у своїх діях ключовим прізвиськом – «Петренко», вони «реконструювали» склад його сім'ї (братів, матір, батька й вітчима), умисне забуваючи про те, що прізвисько «Петренко» належить до найпоширеніших в Україні. Посилаючись на архівні матеріали про однофамільців поета, що мешкали в місті Слов'янську, додаючи невгамовну фантазію, вони впевнено «відповіли», мабуть, на всі питання з біографії Михайла Миколайовича, чим завдали проблем дослідникам, пропонуючи вкрай сумнівні матеріали читачам.

До речі, факт народження М. Петренка у Слов'янську ще не має документального підтвердження, тому залишається гіпотезою.

На щастя, деякі помилки мають коротке життя, точніше продовжують своє тихе життя, лише на сторінках того видання, де їх поселив недбалий автор. І з часом з'являється той, кому щастить «відокремити зерна від плевел», і праця його тим легше й результативніша, чим менше нива постраждала при посіві.

Не можна сказати, що причина всіх згаданих проблем – лише некомпетентність деяких авторів. У різний час автори мають через низку обставин нерівні можливості доступу до потрібних джерел.

Вище вже було згадано відомий вірш М. Петренка «Дивлюсь я на небо...». Порівняння версії твору, опублікованої 1876 р. львівським журналом «Правда» під виглядом знахідки «З недрукованих ще поезій Тараса Шевченка» з текстами, опублікованими у «Снопі», виданому О. Корсуном 1841 р. та «Южном русском сборнике», виданому А. Метлинським 1848 р., вірогідно, допоможе ідентифікувати версію, опубліковану 1876 р. Варто з'ясувати, з якої збірки Т. Шевченко 1848 р. власноруч переписав цей вірш до свого альбому, беручи до уваги, що версія «Правди» була підписана «З рукопису 1848 р.».

Вірш «Недоля» надрукований 1841 р., і вірш із циклу «Небо», виданий у збірці 1848 р., виглядають так:

версія 1 (1841)

НЕДОЛЯ

В минуту жизни трудную
Тѣснится въ сердце грусть ...
Лермонтовъ.

Дивлюся на небо та й думку гадаю:
Чому я не соколь, чому не лїтаю?
Чому менї, Боже, Ти крилля не дав?
Я бь землю покинув и въ небо злїтав...
Далеко, за хмари, подальше вїдъ свїту,
Шукать собї долї, на горі привїту,
И ласки у сонця, у зїрокъ прохати,
Й у свїтї ихъ яснїм себе покохати.
Бо долї ще з-малу кажусь я нелюбїй;
Я наймїт у неї; хлопцюга прибуднїй:
Чужїй я у долї, чужїй у людей....
Хиба хто кохає нерїднихъ дїтей?...
Кохаюся лихомъ и щастя не знаю,
И гїрко безъ долї свїй вїкъ каратаю;
Й у горї спїзнавъ я, шо тїлькї одна
Далекое небо моя сторона.....
И на свїтї гїрко! – Якъ стане ще гїрше,
Я очі на небо – менї веселїше,
И въ думкахъ забуду, шо я сирота –
И думка далеко, високо лїта!....
Такъ дайте же крилля, орлячого крилля!
Я землю покину – и на новосїлля
Орломъ бистрокрилимъ у небо польну
И въ хмарахъ вїдъ свїту на-вїкъ утону.

версія 2 (1848)

НЕБО

Дивлюся на небо, та й думку гадаю,
Чому я не сокил, чому не летаю,
Чому мени, Боже, ти крильлив не дав?
Я землю-б покинув и в небо злитав!
Далеко за хмари, подальше од свиту,
Шукать соби доли, на горе привиту,
И ласки у зирок, у сонця просить,
У свити их ясним все горе втопить;
Бо доли ще з-малу здаюся нелюбий,
Я наймит у неї, хлопцюга прибудний;
Чужий я у доли, чужий у людей:
Хиба-ж хто кохає неридних дитей?
Кохаюся лихом, привиту не знаю,
И гирько, и марно свий вик каратаю,
И в гори спизнав я, що тильки одна –
Далекеє небо – моя сторона.
И на-свити гирько; як стане ще гирьше,
Я очи на небо, мени веселише!
И в думках забуду, що я сирота,
И думка далеко, високо лита.
Коли-б мени крильля, орлячи ти крильля,
Я землю-б покинув, и на новосилья
Орлом бистрокрилим у небо польнув,
И в хмарах навики од свита втонув!

Вірш «Дивлюсь я на небо...» з місячника 1876 р. має такий вигляд:

версія 3 (умовно 1876 рік)

Дивлюсь я на небо – та й думку гадаю:
Чому я не сокіл, чому не літаю?
Чому мені, Боже, ти крила не дав?
Я б землю покинув и в небо злітав,
Далеко за хмари, подальше від світу
Шукать собі долі, на горе привіту
И ласки у сонця и зірок прохать
И в світі їх яснім себе покохать.
Бо долі ще з-малку кажусь я нелюбий!
Я наймит у неї, хлопцюга приبلудний,
Чужий я у долі, чужий у людей!
Хіба ж хто кохає нерідних дітей?
Кохаюсь я лихом и щастя не знаю
И гірко без долі свій вік коротаю.
И в світі гірко, а як стане ще гірше...
Я от на небо, – и мені веселійше,
И в думках забуду, що я сирота,
И думка далеко, високо літа!
Дайте ж мені криля, орлині криля:
Я землю покину, на небо полину
И в хмарах від світу на віки утону.
(З рукопису 1848 р.)¹

Почерк Т. Шевченка дослідникам був добре відомий із рукописів, тому не викликало сумніву, що саме він власноруч записав вірш «Дивлюсь я на небо...».

Перші чотирнадцять рядків мало відрізняються у трьох версіях вірша за винятком останнього слова сьомих рядків (прохать / просить / прохать) та тексту восьмих рядків (Й у свѣтї их яснїм себе покохать. / У свити их ясним все горе втопить / И в світі їх яснім себе покохать).

¹ Слова в дужках належать редакторам журналу «Правда» 1876 року.

Перша і друга версії вірша були надруковані за життя М. Петренка, і найвірогідніше, саме він редагував ці тексти. До речі, деякі інші вірші також зазнавали авторських змін у нечисленних прижиттєвих виданнях.

Рядки 15-й (Й у горі спізнав я, що тількї одна / И в гори спизнав я, що тильки одна – / -----), 16-й (Далекое небо моя сторона.... / Далекее небо – моя сторона. / -----), 21-й (Такъ дайте же крилля, орлячого крилля! / Коли-б мени крильля, орлячи ти крильля, / Дайте ж мені криля, орлинии криля:), 22-й (Я землю покину – и на новосїлля / Я землю-б покинув, и на новосилья / Я землю покину, на небо полину) та 23-й (Орломъ бистрокрилимъ у небо польну / Орлом бистрокрилим у небо польнув, / ----- ---) подібні в перших двох версіях вірша, проте відсутні у третій.

До того ж, 15-й та 16-й рядки відсутні в останній версії, а рядки 21 – 23-й у третій версії замінені на два з еквівалентним смисловим навантаженням (Дайте ж мені криля, орлинии криля: / Я землю покину, на небо полину).

Закінчуються всі версії вірша однаково, але перші дві версії містять по 24 рядки, третя – 21. Третя версія містить закінчення сьомого рядка й текст восьмого рядка такі ж, як і в першій версії 1841 р. (у другій версії вірша ці рядки змінені).

Аналіз наведених публікацій показує, що вірш зазнавав змін і йдеться про три редакції. Теоретично ідея «помилкового прочитання нерозбірливого почерку» могла би виникнути при докладному розгляді третьої версії й ось чому.

Рядок «...Я от на небо, и мені веселіше, <...>» із третьою версією містить помилку; його слід читати так, як і у виданнях 1841 та 1848 рр.: «... Я очи на небо, мени веселише! <...>». Помилка виникла при неуважному прочитанні рукопису автором публікації 1876 р. (можливо, що й сам Т. Шевченко так переписав для себе нерозбірливий текст). Слово очи (у рукопису очи) було прочитане як от.

Відсутність деяких рядків та інші особливості тексту, з нашого погляду, свідчать про авторське редагування, здійснене самим М. Петренком.

Можна довго дискутувати, у якій послідовності були написані наведені версії вірша. Це питання стосується текстів, позначених вище як версія 2 та версія 3. Проте спробуймо зробити деякі висновки при порівнянні всіх трьох текстів.

За структурою версії 1 і 2 практично однакові, наявні лише незначні зміни в деяких рядках. Істотні зміни з'явилися лише у версії 3, тому логічно було би припустити, що вони написані й відредаговані в тій послідовності, яка відповідає порядку публікацій (вірш, виданий 1841 р., варіант 1848 р. й версія, надрукована у щомісячнику 1876 р.). Проте аналіз текстів показує, що версія 3 написана на основі версії 1, тому можна досить обгрунтовано вважати, що версії 2 на момент написання версії 3 ще не було (зазвичай автори при підготовці чергової редакції спираються на попередню).

Отже, версія 2 не потрапила до рук Т. Шевченка.

Припускаємо, що вірш, переписаний поетом-засланцем, був надрукований у невідомій досі книжці (але це не були вже згадані «Сніп» та «Южный русский сборник»), або поширювався в рукописних копіях. Можливо, текст вірша Шевченко переписав із отриманого листа, що не зберігся чи ще не знайдений. Хто міг бути автором такого послання?

Малоймовірно, що засланцеві надіслав свій твір М. Петренко. Приписка до публікації 1876 р. вказує: «(З рукопису 1848 р.)». Докладні біографічні відомості про цей період життя класика можна знайти, приміром, у праці П. Жура «Труди і дні Кобзаря».

У ніч із 8 на 9 червня 1847 р. поета привезли до Оренбурга, де йому належало відбувати заслання. Незабаром Т. Шевченко був переправлений із Оренбурга в Орську фортецю, де із 23 червня він був записаний рядовим 3-ої роти. Після зарахування у штат Аральської експедиції (11 травня 1848 р.) Т. Шевченко був відряджений до Раїмської фортеці. 27 липня експедиція покинула Раїмську пристань та попрямувала по річці Сирдар'ї до Аральського моря.

Із книжки П. Жура відомо, що на початку 1849 р. Т. Шевченко ще перебував у Раїмі.

До речі, М. Петренко 1848 р. служив секретарем Вовчанського повітового суду.

На засланні Т. Шевченко в 1847–1848 рр. листувався, зокрема, з А. Лизогубом, із В. Рєпніною, із братами Лазаревськими (перш за все з Михайлом), з О. Псьол. Друзі пересилали йому не тільки листи, а й папір і фарби для малювання, книжки. Можливо, так і потрапив вірш М. Петренка (наприклад, у складі збірки) до Т. Шевченка в далекі краї.

Дослідники вважають, що Т. Шевченко ознайомився зі змістом збірки «Сніп» невдовзі після її видання (1841); до того ж він листувався з О. Корсуном, бо мав намір опублікувати свої вірші в другому випуску цього альманаху. Малоімовірно, щоб Т. Шевченко з пам'яті 1848 р. записав уподобаний ним кілька років тому твір та припустився стількох помилок. Тому, мабуть, 1876 р. у львівському місячнику «Правда. Письмо літературно-политичне» в рубриці «3 недрукованих ще поезій Тараса Шевченка» була надрукована третя прижиттєва версія вірша М. Петренка «Дивлюсь я на небо – та й думку гадаю...» [308, с. 104–112].

В науково-практичному журналі «Архіви України» вийшла стаття В. Шабанової, де «проведено аналіз двох версій щодо можливого місця проживання родини поета Михайла Петренка у Слов'янську на основі документів генерального межування Ізюмського повіту, законодавства, що діяло на той час та соціального стану місцевого населення»:

«Існує дві версії щодо місця проживання батьків Михайла Петренка: “хутірська” та “міська”. Обидві ґрунтуються на усних переказах старожилів міста та не мають жодного документального підтвердження. На сьогодні в слов'янську найбільш поширеною є “хутірська версія” – провулок набережний, 1 у Черевківці, сучасному мікрорайоні міста Слов'янська. на місці, де начебто була садиба батьків Поета й де народився Михайло, 2012-го року проведено урочисте закладення пам'ятного каменя. Питання начебто вирішено, та сумніви все ж виникають... [309, с. 208]

...Розуміємо, що за браком інформації помилки були неминучі, та не треба їх накопичувати й надалі.

Пошуки тривають. Їх напрямків багато, потрібен час. І маємо надію, що сторінку біографії Поета, пов'язану з містом Слов'янськом, напишуть усе ж таки слов'янці.

Стаття написана на основі матеріалів, які знайдені та вивчені в межах проекту “Ідентифікація Петренків”» [309, с. 217].

Підготовлено до друку статтю О. Петренка «Нові знахідки щодо творчості Михайла Миколайовича Петренка»:

«Перші вірші поета Харківської школи романтиків Михайла Миколайовича Петренка (1817 – 25.12.1862 рр.) було надруковано Олександром Корсуном в поетичній збірці «Сніть» в 1841 році. Наступні публікації відбулися в 1843 році (альманах І. Бецького «Молодикъ») і в «Южном руском зборнике» А. Метлинського (1848-й рік видання).

Тож, всі читачі й дослідники творчості Михайла Петренка знайомі з його поетичною спадщиною по цим виданням, здійсненим на протязі 1841–1848 рр.

Також, до прижиттєвих видань Михайла Петренка належать два його вірші («Smuta» та «Dumka (nedolia.)») в невеличкій збірці «Holos na holos dlia Nalyčupu» (1861 р), але прізвище автора зазначено не було.

На сьогоднішній день ще документально не доведено, коли й де він почав писати вірші. Також невідомі мотиви припинення поетичної діяльності Михайла Миколайовича. Немає відповіді на просте запитання: який вірш був останнім і коли написаний...

Можливо було б припустити, що Михайло Петренко почав складати вірші ще до вступу в Харківський університет, наприклад, в ті роки, коли вони з родиною Писаревських організували українські вечори в Харкові.

Беручи до уваги, що родина Писаревських виїхала з Харковадесь у 1833 році, це могло б означати, що Михайло почав віршувати ще в «гімназійному віці», а можливо й раніше.

Але дивно, чому в такому разі вірші Михайла Петренка не були надруковані, наприклад, в альманасі «Ластівка» 1841 року. Мабуть, не дуже вдала ідея припускати, що йому не було що друкувати в 1839 році, якщо він почав писав вірші в часи знайомства з Писаревськими, наприклад.

Відомо, що Євген Гребінка роботу по підготовці альманаху провадив у період 1838 – початок 1839 років, але, «дякуючи» втручання В. Белінського, який розумів українську мову як наріччя російської, видання 1839 року було зірване.

Є. Гребінка, маючи на руках вже підготовані до друку матеріали, видав альманах в Петербурзі лише в 1841 році.

Серед знайомих прізвищ сучасників Михайла Петренка (того ж Петра Писаревського), роботи яких були надруковані в поетичній збірці, не зустрічається ім'я самого Михайла Петренка. Тому й

виникає думка, що писати вірші Михайло почав вже в студентські роки, та ще й не з самого початку студентського життя.

Але треба зауважити, що мова йде про ті вірші, котрі знайомі читачам з відомих поетичних збірок.

До речі, А. Метлинський пише І. Срезневському 26 серпня 1840 р.:

«Этот Корсун набрал Малороссийской всячины; но тут же является и поэт, истинный, не нам чета, студент бедный без роду и племени, некто Петренко...»

Це було вже майже за рік до закінчення навчання в Харківському університеті.

В листах сучасників Михайла Петренка згадується про те, що він продовжував писати вірші вже після закінчення університету.

Наприклад, Порфирій Кореницький в листі до Олександра Корсуна від 4-го вересня 1843 року писав: *«Петренко́в нашъ, кончае́тъ уже́ свою́ драмму́ подъ заглавіе́мъ Паньска́ любовь, очень хоро́шую и занимательную́ піэсу; также́ написа́лъ онъ еще́ Словья́нски писни и Сауръ моги́лу и са́мъ отъ се́бя хоче́тъ изда́тъ...»*.

В літературі, зокрема в збірці *«Віктор Забіла, Михайло Петренко. Поезії»* (1960 р.) автори стверджували, що *«Слов'янські пісні»* є те ж саме, що й поетичний цикл *«Слов'янськ»*, а згадана П. Кореницьким *«Сауръ могила»* є перша назва *«Івана Кучерявого»*.

Але, мабуть, майже одноразове повторення однакових слів *Слов'янськ* і *Сауръ могила* в листі П. Кореницького і в надрукованих в *«Южном русском сборнике»* поетичних циклів *«Слов'янськ»* і *«Іван Кучерявий»* не дає приводу ставити знак рівності проміж згаданих відповідних творів.

Може воно так і було, але доцільніше такі твердження поки що розглядати як припущення.

Тож, приймаючи до уваги той факт, що П. Кореницький пише листа О. Корсуну (обидва вони були знайомі з Михайлом Петренком) у вересні 1843-го року, згадані поезії Поета були написані після закінчення університету (не раніше 1841-го), та ніяк не в «гімназичні роки» чи раніше.

Нашадки Михайла Петренка та дослідники його життя й творчості намагаються розшукати не тільки ще невідомі факти з біографії Поета, але й будь-що з його ще невідомої творчої спадщини.

Колись (12.06.1911 р.) охтирський краєзнавець О. Д. Твердохлібов (1840–1918 рр.) писав українському літературознавцю М. Сумцову (1854–1922 рр.):

«Въ Лебединѣ и въ Харьковѣ книжка Петренка ходила по рукамъ въ концѣ 60х и въ 70 гг. XIX в. Гдѣ она теперь?...» (документ зберігається в Київському історичному архіві).

Беручи до уваги відсутність даних, які б стверджували, що твори Михайла Петренка десь ще друкувалися після 1848 р., та припускаючи, що О. Твердохлібов нічого не переплутав, виникає дуже просте питання: чи були в книжці тільки ті вірші, що відомі на сьогодні, чи Михайло Миколайович ще щось писав пізніше, після 1848 року?

Цілком можливо, що мова йде не про реєстроване друкарське (типографське) видання (як уже згадані поетичні збірки), а про невеличку рукописну «книжку», яка переписувалася, наприклад, шанувальниками таланту Михайла Петренка.

На жаль, таких «книжок» тих часів ще не знайдено, але про вірогідність їх існування можуть говорити досить цікаві факти.

В архіві рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України в фонді 35 (І. Н. Сабо) зберігається одна невеличка, з любов'ю оформлена рукописна книжечка віршів Михайла Петренка (сім поезій та біографічна довідка, в цілому 24 сторінки), переписаних з друківаних поетичних видань рукою І. Сабо.

Судячи з того, що в рукописній збірці надано посилання, звідкіля були переписано вірші, й дати (наприклад, найпізніша – 1909 р., «Українська Муза»), «видання» цієї книжки можна датувати також роком, не ранішим 1909-го.

Цей приклад лише підтверджує, що рукописні книжки з віршами Михайла Петренка ще за його життя могли існувати, та «ходити по руках» в середовищі шанувальників його поезії.

До речі, в фонді О.Я. Кониського (ф. 77, од. зб. 152) цього ж архіву, також зберігаються переписані рукою письменника вірші Михайла Петренка на декількох розлогих сторінках.

Таке трепетне відношення до поезій Михайла Петренка все ж таки про щось каже...

Пошук триває, й сподіваємося, що це приведе до багатьох знахідок, пов'язаних з творчістю Михайла Петренка, і тому вже є деякі приклади.

В лютневому числі львівської «Правді» 1876 року (Рік IX, ч. 4, 29 лютого) в рубриці «З недрукованих ще поезій Тараса Шевченка» було опубліковано вірш Михайла Петренка «Дивлюсь я на небо – та й думку гадаю...», авторство якого помилково приписувалося Т. Шевченку.

Цей вірш подобався Кобзарю, тому він його власноруч переписав у свій альбом, про що згадував ще О. Я. Кониський в статті «Олександръ Атанасієвъ Чужбинській» в журналі «Зоря» 1887-го року.

Але більш детальноше вивчення цієї помилки дозволило припустити, що може йти мова про ще одну версію вірша «Дивлюсь на небо та й думку гадаю...», підготовлену, найвірогідніше, ще самим Михайлом Петренком.

Хоча Тарас Шевченко й переписав вірш до власного альбому, дуже мало ймовірно, що саме він його так суттєво «відредагував».

Пошуковий процес тривав, й ще не знайдена, наприклад, драма «Паньська любовь», але, нещодавно дослідниця життя й творчості Михайла Петренка Валентина Шабанова з міста Слов'янськ зробила цікаву та дуже важливу знахідку.

Йдеться про першу дію (перші дві яви) драматичної думи Михайла Петренка «Найда», про яку літератори та науковці ніколи не згадували.

Рукописний текст на восьми сторінках, датований 20-м січня 1845 року, зберігався у фондах Російської державної бібліотеки багато десятиліть.

Знахідка було негайно опрацьовано Олександром та Дмитром Редчуками.

Більш детальна інформація щодо знахідки подається в книзі «Михайло Петренко: Життя і творчість», що вийшла в Києві до 196-ої річниці з дня народження Поета. Це видання є продовженням публікацій, присвячених дослідженню життя й творчості Михайла Петренка в межах проекту «Ідентифікація Петренків», розпочатого в 2012 році.

Відомий літературознавець Микола Бондар вже висловився про знахідку в своїй вступній статті «Задивлений у небо України», яку було підготовлено до згаданої книги, написавши: «Цю першу дію п'єси можна бачити як своєрідну прелюдію до розгортання якогось більш конфліктного сюжету...». Далі автор також повідомляє:

«Унікальність і пріоритет п'єси Петренка полягає в тому, що у ній вперше серед творів української драматургії випробувано можливості ритмічно гнучкого римованого вірша...».

Сподіваємося, вчені й літератори ще різнопланово проаналізують знахідку.

Повний текст першої дії драматичної думи «Найда» представлено у книзі «Михайло Петренко: Життя і творчість» та на сайті, присвяченому Поету: www.дивлюсьянанебо.com.

Тож архіви розкривають свої таємниці не всім, але тільки допитливим.

Завдяки участі в проекті дослідників та нащадків, життєпис Михайла Петренка може поповнюватися новими, ще невідомими знахідками та фактами, які допоможуть більше дізнатися про його життя та повніше зрозуміти мотиви його творчості.

Стаття написана на основі матеріалів, які знайдені й опрацьовані в межах проекту «Ідентифікація Петренків» [310].

Астрономами з Андрушівської обсерваторії названо один з відкритих ними астероїдів ім'ям МухhailoPetrenko, про що О. Петренко повідомляє в газеті «День» в статті «Астероїд назвали ім'ям поета Михайла Петренка»:

«Не всім ще знайоме ім'я поета Харківської школи романтиків першої половини ХІХ століття Михайла Петренка (1817–1862 рр.), та мабуть чимало українців світу знають слова пісні «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю: чому я не сокіл, чому не літаю?...», але не всім відомо, що саме він є автором цього легендарного вірша. Вченими Андрушівської обсерваторії було відкрито астероїд, який зареєстровано Міжнародним центром з малих планет при Міжнародній астрономічній спілці (МАС) під номером 274843. Нині на сайті МРС з'явилося офіційне підтвердження про надання астероїду назви МухhailoPetrenko (реєстраційний номер МРС 90380). Хресними астероїду МухhailoPetrenko без перебільшення можна назвати кандидата фізико-математичних наук Юрія Миколайовича Іващенко та його соратника, місцевого аматора астрономії Петра Вікторовича Остафійчука. Мабуть, із часом ім'я Михайла Петренка буде включено в наступне перевидання книжки «Імена України в Космосі», яка писалася багатьма поколіннями українських учених-

астрономів. Також в наступному перевиданні української космічної енциклопедії «Український космос» (науково-популярне видання «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА»), де згадано, як перший космонавт українського походження Павло Попович у 1962 р. співав пісню «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю» на орбіті в космічному кораблі «Восток-4», можна буде додати ще й факт появи у Всесвіті астероїду з ім'ям українського поета-романтика Михайла Петренка, темі неба в творчості якого було відведено особливе місце. Небо для Михайла Петренка було тією безкрайністю, куди його душа могла звертатися за будь-яких обставин і відчувати себе там спокійно, це простір, куди він мріяв «орлом бистрокрилим» «полинати», залишивши всі проблеми й негаразди на землі...» [311, с. 11].

В листопаді в місцевій газеті м. Слов'янська було надруковано статтю про Поета-земляка:

«Ученые Андрушевской астрономической обсерватории обнаружили астероид, которому присвоили имя славянского поэта-романтика Михаила Петренко.

Отныне самая известная строчка знаменитого славянца «Дивлюсь я на небо...» может звучать иначе – «Дивлюсь я на Землю...». Юношеская мечта поэта Петренко все-таки сбылась – он «землю покинул і в небо злітав».

Правда, взмыл не в земное небо, а в открытый космос.

В начале ноября ученые Андрушевской обсерватории открыли в космическом пространстве новый астероид, которому первоначально присвоили номер 274843. Под этим номером он был зарегистрирован Международным центром малых планет при Международном астрономическом союзе.

«Крестными отцами» астероида Mikhailopetrenko называют кандидата физико-математических наук Юрия Иващенко и его соратника, астронома-любителя Петра Остафийчука. Исследователи творчества «славянского сокола», напомним, отмечают, что тема неба была для поэта доминирующей.

Интересный факт.

Около полувека назад песня «Дивлюсь я на небо» уже звучала в космосе. В 1962 году ее исполнил на орбите Земли первый

український космонавт, член екіпажа космічного корабля «Восток-4» Павел Попович» [312, с. 11].

В статті газети «Новини Андрушівщини» повідомляється про мистецький захід під назвою «Не згасає зоря», що відбувся в районному будинку культури м. Андрушівка і був присвячений пам'яті українського поета-романтика Михайла Петренка:

«...Воно й дивно, що сьогодні, коли наша ненька Україна переживає нелегкі випробування і на терезах долі лежить майбутнє кожного з нас, ми шукаємо те, що б могло знову об'єднати нашу велику українську родину. Саме таким символічним мостом єднання може стати відома українська пісня, яку багато хто вважає народною – «Дивлюсь я на небо». Та мало хто знає, що вона має свого автора. Текст її належить талановитому українському поетові-романтику Михайлу Миколайовичу Петренку...

...В народі кажуть: коли народжується людина, у небі з'являється нова зірка. І чим яскравішим є її життя, тим яскравіше сяйво у зірки. Тож допоки в народі житимуть пісні М. Петренка, доти не згасне його зоря...

...Справжнім подарунком була для всіх була пісня «Дивлюсь я на небо» у виконанні хорового складу народного аматорського ансамблю пісні і танцю «Криниченька», солістом якого був І. І. Гнатюк. Його голос заворожував, підносив увись. Цей колектив та народний аматорський фольклорний ансамбль «Молодички» виконали цілий віночок українських народних пісень.

Цікавим є те, що Михайло Петренко, звертаючи погляд в небесний простір, мріяв скинути з себе обтяжливі пута буденності, полинати в безмежжя Всесвіту і знайти там відповідь на одвічне питання: хто ми і яке наше призначення в цьому світі? Мабуть, саме тому ліричні твори поета настільки близькі нам і сьогодні, коли людина змогла дістатись небес, куди так прагнула поетова душа.

Цікаві факти, пов'язані з піснею поета «Дивлюсь я на небо», повідомила шанувальниця творчості Михайла Петренка директор Житомирського музею космонавтики ім. С. П. Корольова І. Д. Дячук. Вона розповіла, що Сергію Павловичу дуже подобався цей твір. А 22 серпня 1962 р. він одержав справжній сюрприз з космосу, під

час прямого зв'язку космічного корабля «Восток-4» з Центром керування польотами на Бойконурі уперше в історії людства з космічної орбіти пролунала ця пісня. Головному конструктору її подарував космонавт-українець Павло Романович Попович...

...Ще з однією цікавою людиною пощастило познайомитися тим, хто завітав на вечір, – академіком національної академії наук України, Директором Головної астрономічної обсерваторії НАН України, «хрещеним батьком» Андрушівської астрономічної обсерваторії, котрий брав участь у її відкритті в 2001 році, Я. С. Яцьківим, який повідав чимало цікавих фактів про космос і Михайла Петренка, презентував видання «Книга імен українців в космосі»...

...Слова вдячності місцевим аматорам адресували й інші гості – зав. Лабораторією астроінформатики Головної астрономічної обсерваторії НАН України І. Б. Вавілова, заступник директора Головної астрономічної обсерваторії Національної академії наук, котрий координував інженерно-конструкторськими при спорудженні Андрушівської астрономічної обсерваторії, Р. Р. Кондратюк.

Директор Андрушівської астрономічної обсерваторії Ю. М. Іващенко також підготував всім чудовий сюрприз – повідомив про те, що серед інших малих планет, які відкрили співробітники обсерваторії, у зоряному Всесвіті з'явилася ще одна, яка отримала ім'я Михайла Петренка. Він вручив сертифікат про її відкриття О. Є. Петренку.

Ініціаторам культурно-мистецького проекту «Дивлюсь я на небо» Ю. М. Іващенко та начальнику відділу культури райдержадміністрації Г. І. Білецькій вдалося так цікаво поєднати музично-пісенне мистецтво та астрономію, пропагувати серед земляків досягнення вітчизняної науки, зробити крок до відродження імен напівзабутих митців» [313, с. 2].

В грудневому числі газети «Літературна Україна» в рубриці «Цікаві подробиці» було подано статтю про надання астероїду назви *Mukhailopetrenko*:

«На початку цього року астрономи м. Андрушівка, що на Житомирщині, надіслали подання до Комітету з номенклатури небесних тіл при Міжнародному астрономічному союзі (МАС), штаб

якого знаходиться в Гарварді (США), про реєстрацію відкритого ними астероїду під іменем українського поета Михайла Петренка.

Звернення розглянули за встановленою процедурою, й 8 жовтня ц. р. з'явилося офіційне підтвердження надання астероїду назви Mikhailopetrenko.

Нагадаємо, що Андрушівська обсерваторія з поетичною назвою «Липневий ранок» («July Morning») – це сучасний комплекс астрономічних інструментів, в якому упродовж чотирнадцяти років спостерігають за малими небесними тілами.

Тож з часом ім'я Михайла Петренка увійде до чергового перевидання книжки «Імена України в Космосі», яку писали багато поколінь українських вчених-астрономів.

Також, до наступного перевидання української космічної енциклопедії «Український космос», де згадано, як перший космонавт українського походження Павло Попович у 1962 році співав пісню «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю» на орбіті в космічному кораблі «Восток-4», можна буде додати ще й факт появи у Всесвіті астероїда, іменованого на честь Михайла Петренка, темі неба в творчості якого було відведено особливе місце.

Небо для Михайла Петренка було тією безкрайністю, куди його душа могла звертатися за будь-яких обставин й відчувати себе там спокійно, це простір, куди він мріяв «орлом бистрокрилим» «польнути», залишивши всі проблеми й негаразди на землі.

Завдяки дослідникам Андрушівської обсерваторії, зокрема Юрієві Іващенко й Петрові Остафійчуку здійснилися мрії Михайла Петренка:

«...Я землю б покинув і в небо злітав.
Далеко за хмари, подальше од світу,
Шукать собі долі, на горі привіту
І ласки у зірок, у сонця просить ...»

[314, с. 7]

Різні роки

Про Михайла Петренка як чиновника згадувалося в «Адресь-календарях» (1848–1864 рр.), де вказувалися місце його служби, чини та посади [315].

В матеріалах І. Айзенштока (тексти деяких статей та коментарів), зібраних разом у компакт-книжку, є згадки про Михайла Петренка:

«...Характерні наслідування народних пісень М. Петренка і В. Забіли, хоч слід зауважити, що в них же можна зустріти і більш традиційні, в дусі відзначених вище романтичних «наслідувань», тобто менш оригінальні спроби обробки пісенного фольклору...» [316, с. 156] (*зі статті* «Шевченко і фольклор». – *О. П.*)

... Из дальнейшего же упоминания о том, что с Г. Ф. Квиткою-Основьяненком он (*А. Корсун. – О. П.*) «не был еще знаком, а об Иеремии Галке не имел никакого понятия», видно, что круг «наличных южнорусских поэтов» ограничивался для А. А. Корсуна собственным его кружком, куда входили два его товарища по университету – Яков Иванович Щоголев (1824–1898) и Михаил Николаевич Петренко (1817–ум. в 40-х гг.), а также несколько семинаристов и священников – отец и сын Писаревские (Степан, 17[??] – 1839, и Петр), отец и сын Александровы (Степан и Владимир [1825–1893]), дьякон Порфирий Кореницкий (182?–1854)...» [316, с. 429] (*з «Комментариев».* – *О. П.*)

... В упомянутом выше письме И. И. Срезневскому (26 августа 1840 г.) Костомаров сообщает следующее: «...Заготавливается у нас в Харькове огромный малороссийский альманах изд. Корсуном ... Если говорить правду, то за исключением стихотворений Петренка и Писаревского (сына того священника) все прочие (о своих я судить не буду) носят на себе отпечаток, если не совершенной бесталанности, то совершенного безвкусыя. Правда, исключу из этого соч. самого издателя, но они очень слабы по изобретению. Старание прикидываться мужиком портит нашу бедную литературу. До того, еще большая часть писателей этой новой школы – выгнанные семинаристы: – это может служить рекомендацией за их литературный вкус...» [316, с. 430] (*з «Комментариев».* – *О. П.*), (*див. також* [55, с. 332]. – *О. П.*)

...Следом за первым зборником «Снопа» А. А. Корсун підготував і другою, з значительно расширенным кругом сотрудников. О нем в современной прессе было напечатано следующее извещение: «А. А. Корсун приготовил к изданию второй том «Снипа». В этом томе будут помещены «Щира любов» и «Божі діти» Основьяненка; произведения Гребенки, Боровиковского, Галки, Петренка, самого автора и других писателей; уже по одному исчислению статей можно

судить, что этот том литературным достоинством превзойдет первый» («Маяк» 1843, т IX, кн. 18, стр. 118)...» [316, с. 430–431]

В архіві рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (м. Київ) в фондах відомих літераторів зберігаються й матеріали, які містять вірші Михайла Петренка, переписані рукою літераторів та аматорів літератури, з друкованих видань.

В фондї Ів. Сабо є невеличка книжка віршів Михайла Петренка, переписаних з друкованих видань.

В рукописну збірку «Поезії» було включено довідку про автора (*див.* [30, с. 175–176]. – *О. П.*) та наступні поезії:

- «Тебе не стане в цих місцях...» («Укр. Муза» 1909)
- «Туди мої очі...» (Те ж)
- «Чого ти, козаче...» (Те ж)
- «Дивлюся на небо...» («Розвага» 1905, «Укр. Муза» 1909, «Вік» т. 1, 1902.)
- «Як в сумерки вечірній дзвін...» («Розвага» 1905, «Укр. Муза», 1909, «Вік» т. 1, 1902.)
- Весна. «Весна, весна, година мила!..» («Укр. Муза» 1909, три перших куплети в збірнику «Вік» т. 1, р. 1902.)
- «Думи мої, думи мої...»
- «Минулися мої ходи...» («Укр. Муза» 1909) [317]

В фондї О. Кониського зберігається збірка поезій Михайла Петренка «Думи та співи», що переписана з «Южного русского сборника»:

- «Думи мои, думи мои...»
- Небо. «Дивлюся на небо та й думку гадаю...»
- «По небу блакитнімъ очима блукаю...»
- «Схилившись на руку, дивлюся я...»
- Весна. «Весна, весна, година мила...»
- Славьянскъ. «Ось, ось Славьянскъ, моя родина!..»
  - «Чи бачивъ хто славьянськую дѣвчину?..»
  - «Рай цѣлый радости и пекло мукъ...»
  - «Далеко одъ родины...»
- «Тебе не стане въ сихъ мѣстахъ...»
- «Туды мои очи, туды моя думка...»
- «Якъ въ сумерки вечѣрній дзвінь...»

- «Ой бѣда менѣ, бѣда...»
- «Минулися мои ходы...»
- «Чого ты, козаче, чого ты, бурлаче...»
- Иванъ Кучерявый. «У недѣленьку раненько...»
- Недуг. «Ходе хвиля по Осколу...»
- Дума про батька. «Покинувъ насъ и нашу магірь...»

Також в рукопису надано біографічну довідку про Михайла Петренка (див. [8, с. 31–60]. – *О. П.*).

Наступні вірші було переписано зі збірки «Снипь»: Михайль Петренко. Снипь. Корсунь. р. 176–184. Думки.

- «Недоля. «Дивлюся на небо та й думку гадаю...»
  - Вечѣрній дзвінь. «Якъ въ сумерки вечѣрній дзвінь...»
  - Смута. «Чого ты, козаче, чого ты, бурлаче...»
  - «По небу блакитнімъ очима блукаю...»
  - «Гей, Иване! Пора...»
  - Бровы. «Ой, бѣда менѣ, бѣда...»
  - «Туды мои очи, туды моя думка...»
- [318].

На сайті, присвяченому Михайлу Миколайовичу Петренку, розміщено статті, які написано виключно за результатами документальних досліджень його життя й творчості.

Подані документальні матеріали стосовно генеалогії роду Петренків, до якого належить і Михайло Миколайович Петренко, постійно оновлюються.

На сайті розміщено повне зібрання творів Михайла Петренка, які було опубліковано ще за його життя, також тексти, знайдені дослідниками в сучасних архівах.

Читачі, які цікавляться історією української культури та поезії, знайдуть на сайті унікальну добірку літератури про життя й творчість Михайла Петренка, висловлювання критиків, його сучасників, літераторів та дослідників [319].

У Вікіпедії є стаття «Петренко Михайло Миколайович», яку було створено на основі результатів документальних досліджень, що проводяться в межах проекту «Ідентифікація Петренків» [320].

БІОГРАФІЧНА ДОВІДКА ПРО МИХАЙЛА МИКОЛАЙОВИЧА ПЕТРЕНКА ТА ЙОГО РІД

Михайло Петренко народився у 1817 році (точніша дата невідома), ймовірно у Слов'янську Слобідсько-Української губернії, проте це залишається гіпотезою, тому що поки що не знайдено відповідних документів.

Перший біограф А. Метлинський повідомляв про Михайла Петренка в 1848 році:

«...родился в 1817 году, и, большей частью, проживал и узнал язык и быт народный в городе Славянске и его окрестностях, Изюмского уезда...».

Михайло народився в сім'ї губернського секретаря Петренка Миколи Дмитровича (1792 р. н.), який походив з дворян, проживав у Слов'янську і служив у Слов'янській міській ратуші.

В сім'ї Миколи Дмитровича та його дружини Марфи Андріївни було, принаймні, шестеро дітей: Ксенія (1816 р. н.), Михайло (1817 р. н.), Олексій (1819 р. н.), Настасія (1821 р. н.), Євграф (1822 р. н.) та Марія (1827 р. н.).

Мабуть, батько Михайла рано помер або загинув, але де й коли це сталося, а також місце поховання його – залишається на сьогодні нез'ясованим.

Дідом Михайла Миколайовича був Петренко Дмитро Іванович (1762 р. н.), який одружився в 1789 році на дочці купця зі Слов'янська – Ксенії Борисівні П'ятирубльовій (1770 р. н.).

Можливо, дворянство роду Петренків, до якого належить і Михайло Миколайович, почалося саме з діда Поета, який служив квартальним поручиком (помічник квартального наглядача). Це була поліцейська посада, яка відповідала 12 класові «Табелі про ранги» Російської імперії.

В сім'ї Дмитра Івановича Петренка було, принаймні, четверо дітей: Катерина (1790 р. н.), Микола (1792 р. н.), Марія (1794 р. н.) та Григорій (1799 р. н.).

З великою ймовірністю можна вважати, що знайдено метричні записи також про прадіда Михайла Миколайовича Петренка. Ним міг бути військовий обиватель Іван Данилович Петренко (1722 р. н.).

У нього і його дружини Зиновії Тимофіївни (1729 р. н.) народилося дев'ятеро дітей, серед них й Дмитро Іванович Петренко (дід Михайла Миколайовича).

До реформування в 1765 році Імператрицею Катериною II слобідських козацьких полків, Іван Данилович міг служити, наприклад, в Ізюмському слобідському козацькому полку.

Прапрадідом Михайла Миколайовича був Данило Петрович Петренко (орієнтовно 1687 р. н.) – козак Ізюмського слобідського козачого полку сотні м. Тору (Слов`янська).

Згідно з літературними даними, до вступу в університет Михайло проживав і вчився в Харкові, принаймні до 1833 року.

У 1837 році Михайло вступив до Імператорського Харківського університету на юридичний факультет, де навчався за свій кошт.

У 1841 році Михайло закінчив повний курс наук юридичного факультету Харківського університету зі статусом «*действительнаго студента*», що свідчило про закінчення закладу без відзнаки.

Поки що невідомо, де проживав і чим займався Михайло від закінчення університету й до вступу на службу в Харківську Палату кримінального суду, де він служив канцелярським чиновником з 13 липня 1844 року.

Проте достовірно відомо про наступне:

– 14 серпня 1844 р. Урядовим Сенатом затверджений у чині губерньського секретаря

– 19 вересня 1844 р. призначений старшим помічником столоначальника

– 6 червня 1845 р. призначений до виконання обов'язків столоначальника

– 17 серпня 1846 р. затверджений столоначальником

– за відмінну старанність до служби «по Высокому манифесту» 26 листопада 1846 р. Михайло Петренко нагороджений чином колезького секретаря

– 16 серпня 1847 р. призначений у Вовчанській повітовий суд секретарем

– 6 липня 1849 р. переведений у місто Лебедин повітовим стряпчим (прокурором).

Михайло Петренко служив у Лебединському земському суді, який перебував у юрисдикції Міністерства внутрішніх справ, до кінця 1862 року. Проте повітовий стряпчий безпосередньо підпорядковувався губернському прокуророві, оскільки ця посада належала до Міністерства юстиції.

– Високим наказом, відданим по цивільному відомству 22 січня 1853 р., Михайла Миколайовича за вислугу років нагороджено чином титулярного радника.

Мабуть, Михайло був успішним чиновником, що видно з переліку просувань по службі в його формулярних списках, а також з висновку комісії: «аттестован способным и достойным» (з формулярного списку 1858 р.).

Про губернського секретаря Михайла Миколайовича Петренка згадано в «Списке личных дворян, проживающих в г. Харькове, служащих в Харьковской палате уголовного суда», який зберігається в «Деле о потомственных и личных дворянах Харьковской губернии за 1845 год». У цій самій справі, в «Списке личных дворян, проживающих в г. Славянске, не служащих» значиться рідний брат Миколи Дмитровича (дядько Михайла Миколайовича) – титулярний радник Григорій Дмитрович Петренко (1799 р. н.). Як і батько Михайла Миколайовича, Григорій служив у Слов'янській міській ратуші, вступивши на службу в 1814 р. у п'ятнадцятирічному віці.

Хоча Михайло Миколайович не брав участі в Кримській війні, по Високому маніфесту, що був прийнятий 26 серпня 1856 р., його нагороджено пам'ятною медаллю другого ступеня «В память войны 1853–1856 гг.». Такою медаллю темної бронзи на Володимирській стрічці нагороджувалися військові й цивільні чини всіх відомств, найстаріші в дворянських родинах.

У формулярних списках Михайла Петренка за різні роки, включаючи 1858, згадувалося, що в місті Слов'янську Харківської губернії він серед інших спадкоємців має два будинки і при них чотири душі селян.

Був одружений на дворянці Анні Євграфівні Миргородовій, мав п'ятеро дітей:

Микола (1849–1884 рр.), Людмила (1851 – померла до 1853 р.), Варвара (1853 – померла до 1858 р.), Марія (1855 р. н.) та Євграф (1857–1910 рр.).

Помер колезький асесор повітовий стряпчий Михайло Миколайович Петренко 25 грудня 1862 року у віці 45 років від лихоманки.

Відспівували М. Петренка в Миколаївській церкві м. Лебедина, а похований він був 27 грудня *«на отведенном приходскомъ кладбище»*, про що зроблено відповідні записи у метричній книзі цієї церкви.

На сьогоднішній день залишаються невирішеними ще декілька основних питань з біографії Михайла Петренка:

- документально не підтвержене місто й місце народження,
- не встановлено точну дату народження,
- не з'ясовано місце проживання його батьків у Слов'янську,
- невідомо, де перебував і чим займався Михайло Петренко в період після закінчення університету та до вступу на службу в Харківську Палату кримінального суду (липень 1844 р.),
- невідоме місце його поховання в Лебедині,
- на жаль, ще не знайдено його світлину, чи портрет.

Пошуки тривають...

Віriamo: попереду на нас іще чекають знахідки, пов'язані з життям і творчістю Михайла Миколайовича Петренка, які допоможуть наблизитися до відповідей на ці та багато інших дуже цікавих запитань, які залишаються.

Олександр Петренко

ЛІТЕРАТУРА

1841 .....с. 70

1. Сніпъ, українській новорочник. Зкрутивъ Александръ Корсунъ. Друковано в университетській штампарні. – Харьковъ, 1841.

1842 .....с. 70–73

2. Тихорській Николай. Рецензія на Українській новорочникъ Сніп Александра Корсуна // Маякъ, журналъ современнаго просвѣщенія, искусства, и образованности. Том 5, кн. 9, глава 4. «В типографіи Конрада Вингебера». – Санктпетербургъ, 1842.

3. Литературное извѣстіе // Маякъ, журналъ современнаго просвѣщенія, искусства, и образованности. Том 5, кн. 9, глава 4. «В типографіи Конрада Вингебера». – Санктпетербургъ, 1842.

1843 .....с. 73

4. Молодикъ на 1843 годъ. Украинській литературный сборникъ, издаваемый И. Бецкимъ (две части). Часть вторая. Въ университетской типографіи. – Харьковъ, 1843.

5. Смѣсь, «Извѣстіе изъ Харькова» // Маякъ, журналъ современнаго просвѣщенія, искусства, и образованности. Том IX, кн. 18. «В типографіи Конрада Вингебера». – Санктпетербургъ, 1843.

1845 .....с. 74

6. Петренко Михайло. Драматична дума «Найда» (перші дві яви першої дії). Фрагмент рукописного тексту. – Харків, 1845. Російська державна бібліотека, Москва.

1847 .....с. 74

7. Докладная записка губернатора Киевской губернии Д. Г. Бибикова Его Императорскому Величеству Николаю I «О замѣчательнѣйшихъ дѣлахъ въ политическомъ отношеніи». – Кієвъ, 1847, 10 сент.

1848 .....с. 74–75

8. Южный русскій зборникъ. Альманах. Изданіе Амвросія Метлинскаго. Въ университетской типографіи. – Харьковъ, 1848.

- 1861** .....с. 75–78
9. Holos na holos dlia Halyčynu. “v drukarny Jana Ekharta i syna”. – Černivci, 1861.
10. Рымовъ. «Два слова о литературныхъ вечерахъ въ Харьковѣ и одно – о Т. Г. Шевченкѣ» // Газета «Харьковъ» – приложение к «Харьковскимъ губѣрнскимъ вѣдомостямъ», 12 апреля. – Харьковъ, 1861.
- 1876** .....с. 78–79
11. З недрукованих ще поезий Тараса Шевченка // Правда. / Письмо литературно-политичне. Рік IX, ч. 4, 29 лютого. «З друкарні товариства им. Шевченка». – У Львові, 1876.
- 1881** .....с. 79–84
12. Петров Н. И. Очерки изъ украинской литературы // Историческій вѣстникъ. Годъ второй. «Типографія А. С. Суворина» – С.-Петербургъ, 1881 (август, сентябрь, октябрь).
- 1884** .....с. 79–85
13. Петров Н. И. Очерки исторіи украинской литературы XIX столѣтія. «Въ типографіи Н. и А. Давиденко» – Кіевъ, 1884.
- 1887** .....с. 84
14. К-ій О. Я. (О. Я. Кониський. – О. П.) Олександръ Атанасієвъ Чужбинській // Зоря. Письмо литературно-наукове для рускихъ родинъ. (дня 15(27) Лютого). «Товариство имени Шевченка». – У Львовѣ, 1887.
- 1889** .....с. 84–87
15. Огоновський Омелян. Історія літератури руської [української]. Частина 2. Вік XIX. (Поезія. Драма). – Львів, 1889.
16. Молодой «Черноморець». Малороссійскія писни. «Издание книгопродавца Е. А. Губанова». – Москва, 1889.
17. Украинській Кобзарь. Малороссійскія пѣсни (Скомпонувань Н. И. Сучиленко). «Издание книгопродавца Е. А. Губанова». – Москва, 1889.
- 1890** .....с. 87
18. Костомаровъ Н. И.. Автобіографія // Литературное наследие. «Типографія М. М. Стасюлевича». – С.-Петербургъ, 1890.

- 1891** .....с. 88
19. Науменко В. Александръ Алексѣевичъ Корсунъ. (Некрологъ) // Киевская старина. Ежемѣсячный историческій журналъ. Годъ десятый. Том XXXV. «Типографія Г. Т. Корчакъ-Новицкаго». – Кієвъ, 1891.
- 1894** .....с. 88
20. Грабовський Павло. Дещо про Порфира Кореницького // «Зоря». Річник пятнайцятий. «З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка». – У Львові, 1894.
- 1898** .....с. 88–89
21. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. Т. 23. «Типо-Литографія И. А. Ефрона». – С.-Петербургъ, 1898.
22. Украинскій Кобзарь. Малороссійскія пѣсни (Скомпанувувъ Н. И. Сучиленко). «Изданіе книгопродавца Т. А. Губанова». – Кієвъ, 1898.
- 1899** .....с. 89
23. Этнографическіе матеріалы, собранные въ Черниговской и сосѣдних съ ней губерніяхъ. / Томъ III. Б. Д. Гринченко. Пѣсни. «Типографія Губернскаго Земства». – Черниговъ, 1899.
- 1900** .....с. 89–90
24. Викъ (1798–1898). «Друкарня С. В. Кульженко». – Кыйвъ, 1900.
25. Срезневскій В. И. Е. Бецкій – издатель Молодика // Журналъ министерства народнаго просвѣщенія. Кн. 12. «В. С. Балашевъ и К». – С.-Петербургъ, 1900.
- 1901** .....с. 90
26. Гречаныки. Собраніе малороссійскихъ пѣсень. Въ трехъ частяхъ. «Изданіе книгопродавца А. Д. Сазонова», – Москва, 1901.
- 1902** .....с. 90–92
27. Викъ (1798–1898). Томъ першый (Выдання друге, зъ одминамы й додаткамы). «Друкарня Петра Барського». – Кыйвъ, 1902.
28. Русскій Біографическій Словарь. Т. 13. «Типографія И. Н. Скороходова». – С.-Петербургъ, 1902.

- 1904** .....с. 92
29. Большая энциклопедія. / Словарь общедоступныхъ свѣдѣній по всѣмъ отраслямъ знанія). Т. 15. Типо-литографія Книгоиздательскаго Т-ва «Просвѣщеніе». – С.-Петербургъ, 1904.
- 1908** .....с. 92–93
30. Українська Муза. Поетична антологія (під редакцією Олекси Коваленка). – Київ, 1908.
- 1910** .....с. 93
31. Писання Івана Франка. I. Нарис історії українсько-руської літератури (до 1890 р.). «Накладом українсько-руської видавничої спілки». – У Львові, 1910.
- 1911** .....с. 93
32. Лист Твердохлібова А. Д. (Охтирка) з повідомленням про надсилання М. Ф. Сумцову своєї статті «Забытые писатели – украинцы» додано рукопис статті на 7 арк. /без кінця/. Почато: 12 червня 1911 р. На 7 листах. Ф. 2052, оп. 1, д.1177, ЦДІА України.
- 1914** .....с. 94
33. Твори Амвросія Метлинського і Миколи Костомарова (Видане друге) // Руська письменність. IV. «Просвіта». – У Львові, 1914.
34. Отношеніе Н. И. Костомарова къ г. Харькову и Харьковскому университету. Русская старина. Т. CLX, декабрь 1914.
- 1915** .....с. 94
35. Пісні про кохання (склав О. Кадило). «Степ». – Харків, 1915.
- 1917** .....с. 94–95
36. Єфремов Сергій. Історія українського письменства (видання третє). «Вік». – Київ, 1917.
- 1919** .....с. 95–96
37. Єфремов Сергій. Історія українського письменства (видання четверте). Т. 1. Українська накладня Київ – Ляйпціг, 1919.
38. Сумцов М.. Порфирій Кореницький // П. Кореницький. Твори. «Рух». – Харків, 1919.

1922 .....с. 96

39. Струни. Антологія української поезії (Для вжитку школи й хати. Влаштував Б. Лепкий). Спільне видання «Української народної бібліотеки» і «Українського слова». – Берлін, 1922.

1923 .....с. 96

40. Збірник найкращих українських пісень. Друге видання. «Друкар». – Київ, 1923.

1924 .....с. 96

41. Єфремов Сергій. Історія українського письменства (видання четверте). Т. 1. Українська накладня. Київ – Ляйпціг, 1924.

1926 .....с. 97–100

42. Плевако М. Економічний стан України, класова структура її суспільства й українське письменство в першій половині XIX століття (тези) // Хрестоматія нової української літератури. Том перший. «Державне видавництво України». – Харків, 1926.

43. Плевако М. Хрестоматія нової української літератури. Том перший. «Державне видавництво України». – Харків, 1926.

44. Єрофіїв Ів. Матеріали до біографії В. С. Олександра // «Червоний шлях» (Громадсько-політичний і літературний місячник). №9, вересень. – Харків, 1926.

45. Айзеншток Ієремія. Листи Порфирія Кореницького // Науковий збірник за рік 1926. Т. XXI (під редакцією голови секції акад. Михайла Грушевського). «Державне видавництво України». – Київ, 1926.

1927 .....с. 100–102

46. Коряк Володимир. Нарис історії української літератури. / I. Література предбуржуазна. 2-е, змінене видання. / «Державне видавництво України». – Харків, 1927. Фотодрук з післясловом Олекси Горбача. – Мюнхен, 1994.

1928 .....с. 102–104

47. Перетц Л.. Матеріали з української літератури, що перебувають у Пушкінському домі, та співробітники Альманаху «Сніп» 1841р. О. Корсуна // Записки історично-філологічного відділу, кн. XIX (1928). З друкарні Всеукраїнської Академії Наук. – У Києві, 1928.

48. Айзеншток І. Котляревщина // Українські Пропілеї. Т. 1. «Державне видавництво України». – Харків, 1928.

49. Тулуб Олександр. Матеріяли до «Словника псевдонімів українських письменників» // Записки історично-філологічного відділу. Кн. XVI (1928). «З друкарні Української Академії Наук». – У Києві, 1928.

50. Тулуб Олександр. Словник псевдонімів українських письменників (Матеріяли). «З друкарні Української Академії Наук». – У Києві, 1928.

1930 .....с. 104–119

51. Дорошкевич Ол. Підручник історії української літератури. Видання п'яте. «Книгоспілка». – Харків, Київ, 1930.

52. Шамрай А.. Харківські поети 30–40 років XIX століття (Харківська школа романтиків). Державне в-во «Література і мистецтво». – Харків, 1930.

53. Шамрай А. «Харківська школа романтиків» // Харківська школа романтиків. Т. 1. «Державне видавництво України». – Харків, 1930.

54. Шамрай А. «Літературний гурток І. Срезневського» // Харківська школа романтиків. Т. 1. «Державне видавництво України». – Харків, 1930.

55. Лист А. Л. Метлинського до І. І. Срезневського від 30 липня 1840 р // Харківська школа романтиків. Т. 2. «Державне видавництво України». – Харків, 1930.

56. Письмо Н. И. Костомарова к И. И. Срезневскому от 6 ноября 1843 г // Харківська школа романтиків. Т. 3. «Державне видавництво України». – Харків, 1930.

1940 .....с. 119

57. Нудьга Г. Пісні літературного походження в українському фольклорі («вирізка»). «Радянське літературознавство», №5–6. – Київ, 1940.

1941 .....с. 120

58. Нудьга Г. Пісні українських поетів // Пісні і романи українських поетів. «Радянський письменник». – Київ, 1941.

1943 .....с. 120–122

59. Граховецький. Поет Михайло Петренко // Газета «Донецька газета». 3 січня 1943 р.

60. Вірш «Ось, ось Слав'янськ, моя родина...» (34 рядки). Газета «Донецька газета». 30 травня 1943 р.

1954 .....с. 122–124

61. Історія української літератури (У двох томах). Т 1. / Дожовтнева література. «Академія наук Української РСР». – Київ, 1954.

1955 .....с. 124

62. Історія української літератури (У двох томах). Т. 1. / Дожовтнева література. «Академія наук Української РСР». – Київ, 1955.

1956 .....с. 124–131

63. Пісні та романси українських поетів (в двох томах). Бібліотека поета. «Радянський письменник». – Київ, 1956.

64. Нудьга Г. А. Песни украинских поэтов первой половины XIX в. и народные переделки их // Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Институт литературы им Т. Г. Шевченко. – Киев, 1956.

65. Овчаренко И. «Дивлюсь я на небо» // Газета «Социалистический Донбасс». №153 (2 июля). – Донецк, 1956.

66. Чижевський Дмитро. Історія української літератури. / Від початків до доби реалізму. «Українська вільна академія наук у США». – Нью Йорк, 1956.

1957 .....с. 132–133

67. Масанов И. Ф. Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей. Т2. «Всесоюзная книжная палата». – Москва, 1957.

68. Рильський Максим. Вступна стаття «Нова українська поезія дожовтневих часів» // Антологія української поезії в 4-х томах. Т. 1. «Державне видавництво художньої літератури». – Київ, 1957.

69. Крижанівський С. Перший український поет-романтик // Левко Боровиковський. Твори. «Радянський письменник». – Київ, 1957.

- 1958** .....с. 133
70. Хто автор пісні «Дивлюсь я на небо» // «Робітнича газета», 16 липня. – Київ, 1958.
71. Каспрук А. А. Талановитий майстер поетичного слова // Щоголів Яків. Поезії (Бібліотека поета). «Радянський письменник». – Київ, 1958.
- 1959–1960** .....с. 134–135
72. Грабовський Павло. Зібрання творів у трьох томах. «Видавництво АН УРСР». – Київ, 1959–1960.
- 1960** .....с. 135–151
73. Нудьга Г. Вступна стаття «Два поети-романтики» // «Віктор Забіла. Михайло Петренко. Поезії». – «Радянський письменник». – Київ, 1960.
74. «Віктор Забіла, Михайло Петренко. Поезії». – «Радянський письменник». – Київ, 1960.
75. Бойко І. Критика. / Коротко про книги // Газета «Літературна газета», 26 липня. – Київ, 1960.
76. Масанов И. Ф. Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей. Т4. «Всесоюзная книжная палата». – Москва, 1960.
- 1961** .....с. 151–153
77. Шамрай А. П. Співробітники альманахів «Сніп» (1841) і «Южного русского сборника» (1848) // Матеріали до вивчення історії української літератури (В п`яти томах). / Том 2. Література першої половини ХІХ ст. – «Радянська школа». – Київ, 1961.
78. Кирилюк Є. Видання незвичайної ваги // Журнал «Вітчизна», № 1. «Держлітвидав України». – Київ, 1961.
- 1963** .....с. 153–159
79. Приходько П. Г.. Шевченко й український романтизм 30–50 рр. ХІХ ст. «Видавництво Академії Наук УРСР». – Київ, 1963.
80. Онацький Євген. Українська мала енциклопедія. Т3. «Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині». – Буенос-Айрес, 1963.

81. Українські письменники. / Біо-Бібліографічний словник (у п'яти томах). Т. 3. «Державне видавництво Художньої літератури». – Київ, 1963.

82. Українська радянська енциклопедія. Том 11. Головна редакція Української радянської енциклопедії. – Київ, 1963.

83. Українські літературні альманахи і збірники ХІХ – початку ХХ ст. // Бібліографічний покажчик (склав І. З. Бойко). «Наукова думка». – Київ, 1963.

84. Дяченко М. Т. Ізюм (Історико-красознавчий нарис). «Харківське книжкове видавництво». – Харків, 1963.

85. Волинський П. К. Український романтизм у зв'язку з розвитком романтизму в слов'янських літературах (V міжнародний з'їзд славістів, Софія, 1963). «Радянська школа». – Київ, 1963.

1964 .....с. 159–163

86. Волинський П. К. та інші. Історія української літератури. «Харківська книжкова фабрика ім. Фрунзе». – Київ, 1964.

87. Серце співає. / Українські ліричні пісні // Пісенник. «Мистецтво». – Київ, 1964.

88. Золоті ключі. Пісенник. Випуск І (Упорядкував Д. М. Ревуцький). «Мистецтво». – Київ, 1964.

1967 .....с. 163–166

89. Шабліовський Є. С. Поезія // Історія української літератури (у восьми томах). Т2. Становлення нової літератури (друга половина ХVІІІ – тридцять років ХІХ ст.). «Наукова думка». – Київ, 1967.

1968 .....с. 167–178

90. Айзеншток І. Вступна стаття «Українські поети-романтики» // Українські поети-романтики 20–40-х років ХІХ ст. «Дніпро». – Київ, 1968.

91. Українські поети-романтики 20–40-х років ХІХ ст. «Дніпро». – Київ, 1968.

92. Краткая литературная энциклопедия (под редакцией А. А. Суркова). Т.5. «Детская энциклопедия». – Москва, 1968.

93. «П. Гулак-Артемовський, Л. Боровиковський, В. Забіла, М. Петренко» // Бібліотека поета. Вибране. «Веселка». – Київ, 1968.

94. Історія української літератури (у восьми томах). Т. 3. «Наукова думка». – Київ, 1968.

95. Шаблювський Євген. Пісенні скарби народу // Україна співає (в піснях та романсах). «Музична Україна». – Київ, 1968.

1969 .....с. 178–179

96. Історія української дожовтневої музики (загальна редакція та упорядкування О. Я. Шреєр-Ткаченко). «Музична Україна». – Київ, 1969.

97. Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI – XX ст.). «Наукова думка». – Київ, 1969.

1970 .....с. 179–180

98. Енциклопедія українознавства. Том 6. «Молоде життя». – Paris-New York, 1970.

99. Жур Петро. Третя зустріч. Хроніка останньої мандрівки Т. Шевченка на Україну. «Дніпро». – Київ, 1970.

100. Історія міст і сіл Української РСР. В двадцяти шести томах. Донецька область. Інститут історії Академії Наук УРСР. – Київ, 1970.

1972 .....с. 180–181

101. Хропко П. П. Біля джерел української реалістичної поезії (10–40-і роки XIX ст.). «Видавництво Київського університету». – Київ, 1972.

102. Крижанівський Степан. Амвросій Могила та Ієремія Галка // Амвросій Могила. Ієремія Галка. Поезії. «Радянський письменник». – Київ, 1972.

1973 .....с. 181–186

103. Жур П. Третья встреча (Хроника последней поездки Тараса Шевченка на Украину). «Художественная литература». – Ленинград, 1973.

104. Шептій Костянтин. Сучасник Шевченка // Журнал «Вітчизна», №3, «Радянський письменник». – Київ, 1973.

105. Українська Муза. Поетична антологія. Том I. – Буенос Айрес, 1973.
106. Кирилюк Є. П. Український романтизм у типологічному заставленні з літературами західно- і південнослов'янських народів (перша половина XIX ст.). «Наукова думка». – Київ, 1973.
- 1977** .....с. 186–187
107. Шевченківський словник. Т 2 – Київ, 1977.
108. Зеров Микола. Лекції з історії української літератури (1798–1870). Видання Канадського інституту українських студій. «Видавництво Мозаїка» – Oakville, Ont., 1977.
- 1978** .....с. 187–190
109. Пісні літературного походження. «Наукова думка». – Київ, 1978.
110. Зілінський Орест. Антологія української лірики. Частина 1 – до 1919. Видання Канадського Інституту Українських Студій. «Мозаїка». – Oakville, Ont., 1978.
- 1979** .....с. 190–191
111. Волошко Е. М. Вступительная статья «Литературный пласт» // Донбасс: писатель и время. «Донбасс». – Донецк, 1979.
112. Яценко М. Т. Питання реалізму і позитивний герой в українській літературно-естетичній думці першої половини XIX ст. «Наукова думка». – Київ, 1979.
- 1980** .....с. 191
113. Шреєр-Ткаченко О. Я. Історія української музики. Ч. 1. «Музична Україна». – Київ, 1980.
114. На крилах поезії (Вірші українських поетів кінця XVIII – початку XX ст.). «Дніпро». – Київ, 1980.
- 1981** .....с. 192
115. История украинской музыки (составление и редакция А. Я. Шреер-Ткаченко). «Музыка». – Москва, 1981.
- 1982** .....с. 192–198
116. Гончар О. І. Фольклоризм творчості українських романтиків 20–40-х років // О. І. Гончар. Українська література предшвенченківського періоду і фольклор. «Наукова думка». – Київ, 1982.

117. Украинская советская энциклопедия. Т. 8. «Главная редакция украинской советской энциклопедии». – Киев, 1982.

118. Українська радянська енциклопедія. Видання друге. Том 8. Головна редакція Української радянської енциклопедії. – Київ, 1982.

1983 .....с. 198–199

119. Комаринець Т. І. Ідейно-естетичні основи українського романтизму (Проблеми національного й інтернаціонального). Видавництво при Львівському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа». – Львів, 1983.

1984 .....с. 199–200

120. Антологія української поезії (в шести томах) // Т. 2. Українська дожовтнева поезія (Твори поетів ХІХ ст.). «Дніпро». – Київ, 1984.

121. Овчаренко І. Поет цікавий, талановитий (До біографії М. Петренка) // Газета «Комуніст», 15 серпня. – Слов'янськ, 1984.

1987 .....с. 200–202

122. Яценко М. Т. Вступна стаття «Українська романтична поезія 20–60-х років ХІХ ст.». Українські поети-романтики. Поетичні твори. «Наукова думка». – Київ, 1987.

123. Українські поети-романтики. Поетичні твори. «Наукова думка». – Київ, 1987.

1988 .....с. 202–203

124. Овчаренко І. Дав пісню крилату. Журнал «Донбас», №4. – Донецьк, 1988.

125. Шептій К., Петренко-Шептій Н.. Нове про М. Петренка // Газета «Комуніст», №165 (15 жовтня). – Слов'янськ, 1988.

1989 .....с. 203–209

126. Украинская литература. (Ответственный редактор Тертерян И. А.) // История всемирной литературы (в девяти томах). Т. 6. «Наука». – Москва, 1989.

127. Дудченко В. «Зустріч з Кобзарем» // Газета «Вперед», 23 лютого. – Суми, 1989.

128. Дудченко В. «Зустріч з поетом-романтиком» // Газета «Ленінська правда», №48 (8 березня). – Суми, 1989.

129. Шептій К. Його книжки ходили по руках // Журнал «Вітчизна», №6. – Київ, 1989.

130. Сапухіна А. «Кобзар з кобзарів» // Газета «Ленінська правда», 25 квітня. – Суми, 1989.

131. Єфремов Сергій. Історія українського письменства. Фотопередрук видання 1919 року з післясловом Олекси Горбача. – Мюнхен, 1989.

132. Яценко М. Т. Романтизм як художній напрям в українській літературі // Українська мова і література в школі. №2. «Радянська школа». – Київ, 1989.

1990 .....с. 209_211

133. Овчаренко І. «Поет народився у Слов'янську» // Газета «Комсомолец Донбасса», 13 ноября (№216). – Донецк, 1990.

134. Петренко-Шептій Н. «Повернути забуте ім'я» // Газета «Ленінська правда», 30 січня, №21. – Суми, 1990.

135. Зеров Микола. «Три пори романтизму» (лекція XV). / Українське письменство XIX ст. // Твори в двох томах. Т. 2. / Історико-літературні та літературознавчі праці/. «Дніпро». – Київ, 1990.

136. Зеров Микола. «Романсисти й баладники 30–40-х рр.» (лекція XVII). / Українське письменство XIX ст. // Твори в двох томах. Т. 2. / Історико-літературні та літературознавчі праці/. «Дніпро». – Київ, 1990.

137. Костомаров Н. И. Исторические произведения / Автобиография. «Издательство при Киевском государственном университете». – Киев, 1990.

1991 .....с. 211–217

138. Шевельов Юрій. Критика поетичним словом. Молодий Шевченко визначає своє місце в історії літератури та дещо про «білі плями» // Світи Тараса Шевченка. Збірник статей до 175-річчя з дня народження поета. «Shevchenko Scientific Society». – Нью Йорк. Париж-Сідней-Торонто-Львів, 1991.

139. Овчаренко І. «Основні дати життя і творчості Михайла Петренка» // Газета «Совет – 95», 27 мая. – Славянск, 1991.

140. Овчаренко І. «Пісні М. Петренка» // Газета «Совет – 95», 27 мая. – Славянск, 1991.

141. Нестлєєва В. «Тут мав він радість...» // Газета «Совет – 95», 27 мая. – Славянск, 1991.

142. Дудченко В. «Незапланований заїзд» // Газета «Життя Лебединщини», 21 травня. – Лебедин, 1991.

1992 .....с. 217–223

143. Історія української літератури (Перші десятиріччя ХІХ століття) за редакцією П. П. Хропка. «Либідь» – Київ, 1992.

144. Дудченко В. «Романтик Шевченківської пори» // Газета «Життя Лебединщини», 11 листопада. – Лебедин, 1992.

145. Дудченко В. «Відкрили пам'ятну дошку» // Газета «Життя Лебединщини», 25 листопада. – Лебедин, 1992.

146. Бойко Юрій. Вибрані праці (Українознавство діаспори). «Медекол». – Київ, 1992.

147. Петров Г. «У Лебедині, як у Лебедині» // Газета «Панорама Сумщини». №44 (3 грудня). – Суми, 1992.

148. Костомаров Н.І. Автобіографія. Бунт Стеньки Разина. «Наукова думка». – Київ, 1992.

1993 .....с. 223–251

149. Українська Муза. Поетична антологія (під редакцією Олекси Коваленко). Факсимільне видання. Вип. 2. «Обереги» – Київ, 1993.

150. Антонович Дмитро. «Українська музика» // Українська культура. Лекції за редакцією Дмитра Антоновича. «Либідь». – Київ, 1993.

151. Охріменко Павло, Охріменко Ольга. Літературні пісні та романи Сумщини // Слобожанщина. Альманах літераторів Сумщини. «Мрія». – Суми, 1993.

152. Дудченко В. Г. Блакить Петренківського неба // 3 історії Лебединщини (випуск 1–й). – Лебедин, 1993.

153. Шерех Юрій. Інший романтик, інший романтизм // Третя сторожа. «Дніпро». – Київ, 1993.

Шевельов Юрій. Інший романтик, інший романтизм // Шевельов Юрій. Вибрані праці: У 2 т. – К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2008 (2-е вид. – 2009) Т.2: Літературознавство.

154. Крижанівський Степан. Михайло Петренко: вчора, сьогодні, завтра // Слово і час, №11. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН України. – Київ, 1993.

155. Encyclopedia of Ukraine. Volume III. / Edited by Danylo Husar Struk. / University of Toronto press incorporated. – Toronto-Duffalo-London, 1993.

156. Оліфіренко Вадим. М. М. Петренко // Дума і пісня (Джерела літературного краєзнавства). Донбас, 5`93, спецвипуск. «Журнал «Донбасс»». – Донецьк, 1993.

1994 .....с. 251–253

157. Овчаренко Іван. Літературне Придінців`я (Письменники в нашому краї). «Лебідь». – Слов`яногірськ, 1994.

158. Чижевський Дмитро. Історія української літератури. / Від початків до доби реалізму. «Феміна». – Тернопіль, 1994.

1995 .....с. 253–264

159. Скакун Віктор. Літературна Сумщина. «Музична Україна». – Київ, 1995.

160. Літературна Харківщина. Довідник. «Майдан». – Харків, 1995.

161. Хропко Петро. Передмова «Нетлінні барви української романтичної поезії» // І прадіди в струнах бандури живуть. / Українська романтична поезія першої половини XIX століття/. «Веселка». – Київ, 1995.

162. І прадіди в струнах бандури живуть. / Українська романтична поезія першої половини XIX століття/. «Веселка». – Київ, 1995.

163. Єфремов Сергій. Історія українського письменства. «Femina». – Київ, 1995.

164. Найкращі пісні України. «Демократична Україна». – Київ, 1995.

165. Лаврів П. Наші видатні земляки. Газета «Донеччина», №92 (12 вересня). – Донецьк, 1995.

166. Історія української літератури ХІХ століття (у трьох книгах). / За редакцією М. Т. Яценка. – Книга перша. «Либідь». – Київ, 1995.

167. Грабовський Павло. Несколько слов об украинском писателе Порфирии Кореницком. Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія. Т. 5. – Х., 1995.

168. Романько Валерій. Михайло Миколайович Петренко (1817–1862) // Література рідного краю. Навчальний посібник. «Славянская гортипография». – Донецьк, 1995.

169. Шудря Микола. «Дивлюсь я на небо ...» // Газета «Демократична Україна». №6 (17 січня). – Київ, 1995.

1996 .....с. 264–281

170. Історія української літератури ХІХ століття (у трьох книгах). / За редакцією М. Т. Яценка. – Книга друга. «Либідь». – Київ, 1996.

171. Енциклопедія українознавства. Том 6. Перевидання в Україні. – Львів, 1996.

172. Садівнича Н. О. «Потужність і різнобічність таланту». (До 180-річчя від дня народження М. М. Петренка) // Сумський календар `97. (під загальною редакцією В. О. Садівничого). Видавництво мистецького центру «Собор», – Суми, 1996.

173. Застольные песни (после первой рюмки). «Отечество». – Донецьк, 1996.

1997 .....с. 281–294

174. Історія української літератури ХІХ століття (у трьох книгах). Книга третя. «Либідь». – Київ, 1997.

175. Крижанівський Степан. «Малі поети» українського романтизму ХІХ ст // Журнал «Пам`ять століть». №1 (січень-лютий). – Київ, 1997.

176. Овчаренко І. Йому жити у віках (Михайло Петренко) // Літературно-краєзнавче видання. – Слов`янськ, 1997.

177. Гончар Олексій. Зачарований небом (романтичний світ Михайла Петренка) // Слово і час, №11–12. «Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН України». – Київ, 1997.

178. Мистецтво України. Біографічний довідник. «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана. – Київ, 1997.

179. Поет-пісняр Михайло Петренко. Газета «Донеччина», №67 (18 вересня). – Донецьк, 1997.

180. Романько В. Співець долі народної. Газета «Донеччина», №30 (24 квітня). – Донецьк, 1997.

181. Застольные песни (после первой рюмки). «Отечество». – Донецк, 1997.

182. Овчаренко І. «Перші видавці творів поета» // Газета «Вісті», 4 листопада (№122). – Слов`янськ, 1997.

1998 .....с. 294–319

183. Пьянков Владимир. В потоке лет. Стихи и проза. «Корпункт», – Сумы, 1998.

184. Ткаченко О. Г. До питання про історію української елегії // Наукові записки Харківського Державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Вип. 8(19). – Харків, 1998.

185. Дудченко В. Вірш «Петренкове небо» // Газета «Життя Лебединщини», 11 листопада. – Лебедин, 1998.

186. Овчаренко І. «Криза самосвідомості» // Газета «Вісті», 23 липня. – Слов`янськ, 1998.

187. Овчаренко І. «Петренківське небо Лебедина» // Газета «Вісті», 10 грудня. – Слов`янськ, 1998.

188. Ткаченко О. Г. Жалісливі пісні Михайла Петренка // Наукові записки Харківського Державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Вип. 8(19). – Харків, 1998.

189. Бовсунівська Тетяна. Феномен українського романтизму. (ч. 2: Ейдетика). – Київ, 1998.

190. Камінчук Ольга. Поетика української романтичної лірики (проблеми просторової організації поетичного тексту). ТОВ «ЛДЛ». – Київ, 1998.

191. Коломієць В. В. «Михайло Петренко» // Гаєвська Н. М., Коломієць В. В. Українська література: Письмовий та усний екзамен. – Київ, 1998.

192. Вісник Харківського університету № 426: Творчий доробок Юрія Шевельова Шевельова і сучасні гуманітарні науки. Естетика

романтизму в інтерпретації Ю. Шевельова (До проблеми характерології). «Лівий берег». – Харків, 1998.

1999 .....с. 319–320

193. Овчаренко І. «Нові подробиці життя поета-земляка» // Газета «Вісті», 22 травня (№57). – Слов`янськ, 1999.

194. Вісник Харківського університету № 426: Творчий доробок Юрія Шевельова Шевельова і сучасні гуманітарні науки. Шерех Слов`янського неба (Есе). «Лівий берег». – Харків, 1999.

195. Друкований зведений каталог україномовної книги державних бібліотек та музеїв України 1798–1923. Вип. 1 (1808–1900). «Глобус». – Київ, 1999.

2000 .....с. 320–322

196. Шудря Микола. «Дивлюсь я на небо ...» // Журнал «Народна творчість та етнографія» №4. «Наукова думка». – Київ, 2000.

197. Українська література у портретах і довідках // Довідник. Давня література – література ХІХ ст.. «Либідь». – Київ, 2000.

198. Зленко Григорій. «Ціна однієї помилки, або як імення Михайла Петренка стало псевдонімом Амвросія Метлинського» // Журнал «Слово і час». №2. – Київ, 2000.

199. Столбін Олексій. Передмова // Б. І. Ткаченко. Лебедія (Історичні нариси в двох книгах). Книга перша. «Слобожанщина». – Суми, 2000.

2001 .....с. 322–325

200. Петренко Микола. «Дивлюсь я на небо» // Газета «Новина», №5, 26 січня. – Суми, 2001.

201. Камінчук Ольга. Художня структура романтичної лірики Шевченка // Світи Тараса Шевченка. Т. II. Збірник статей до 185-річчя з дня народження поета. «Наукове Товариство ім. Шевченка». – Нью-Йорк-Львів, 2001.

202. Бовсунівська Тетяна. Історія української естетики першої половини ХІХ століття. «Видавничий дім Дмитра Бураго». – Київ, 2001.

203. Кодак Микола. Системогенеза авторської свідомості: теорія й проблеми історії літератури // Журнал «Слово і час», №5, травень. – Київ, 2001.

204. Застольные песни (после первой рюмки). «Отечество». – Донецк, 2001.

205. Слов`янськ. Хто є хто. «Канцлер» (українською та російською мовами). – Слов`янськ, 2001.

2002 .....с. 325–340

206. Балабуха Кім. Шерех слов`янського неба // Зерна (Літературно-містечкий альманах українців Європи). Число 6–7. – Париж-Львів-Цвікау, 2002.

207. Добровольський Олександр, Мікушев Віктор. Забутий поет. Невідомі сторінки життєпису Михайла Петренка // Микола Пав`юк. Україна – життя моє. Т. 3. «Видавництво імені Олени Теліги». – Київ, 2002.

208. Мікушев В., Добровольський О. Михайло Петренко «Дивлюсь я на небо ...» // Хронікально-документальна розповідь. «Печатный двор». – Слов`янськ, 2002.

209. Дудченко В. На побачення з Максимовичем // Газета «Життя Лебединщини», 22 травня. – Лебедин, 2002.

210. Застольные песни (после первой рюмки). «Отечество». – Донецк, 2002.

211. Русские и украинские песни для души. «Сталкер». – Донецк, 2002.

212. Поет цікавий, талановитий. Газета «Донеччина», №58 (10 жовтня). – Донецьк, 2002.

213. Пам`яті поета-земляка. Газета «Донеччина», №64 (4 листопада). – Донецьк, 2002.

214. Даренська Т. «Михайло Петренко і Тарас Шевченко: паралелі основних світоглядно-поетичних тем» // «Українська мова та література». №9. – Київ, 2002.

215. Скрипник В. П., Яковленко В. В. Славянск (История и современность города курорта). КП «Вісті плюс». – Славянск, 2002.

2003 .....с. 341–345

216. Чемерис В. Вічна тайна Михайла Петренка, маловідомого поета, який на віки став відомим // Газета «Літературна Україна», 20 березня. – Київ, 2003.

217. Капустін Володимир. Одна на цілий світ (Розповідь про творців українських пісень, які стали народними). «Криниця». – Київ, 2003.

218. Овчаренко І. Муза святих гір // Святогірськ у літературі та мистецтві. «Печатный двор». – Слов'янськ, 2003.

219. Жур Петро. Труди і дні Кобзаря. «Дніпро». – Київ, 2003.

220. Чижевський Д. І. Історія української літератури. «Академія». – Київ, 2003.

221. Сумщина в іменах. Енциклопедичний довідник. «АС-Медіа». – Суми, 2003.

222. Стаття в рубрике «Биография песни»: «Чому я не сокіл, чому не літаю...» // Газета «Товарищ». №49 (11–17 декабрия). – Київ, 2003.

2004 .....с. 345–350

223. Овчаренко І. М. Слов'янський сокіл (Михайло Петренко) // Історичний нарис. Національна Спілка письменників України. «Журнал «Донбас»». – Донецьк, 2004.

224. Дудченко В. «Мелодія Шевченківської пори» // Газета «Життя Лебединщини», 13 травня. – Лебедин, 2004.

225. Коротка довідка «Петренко Михайло Миколайович ...» // Співоче поле України. «Молодь». – Київ, 2004.

226. Вихованці Харківського університету // Бібліографічний довідник. «Авто-Енергія». – Харків, 2004.

227. Горпинич В. О. Морфологія української мови. Підручник. «Академія». – Київ, 2004.

2005 .....с. 350–354

228. Жулинський М. Г. та інші. Історія української літератури ХІХ століття (у двох книгах, за редакцією академіка М. Г. Жулинського). Книга перша. «Либідь», – Київ, 2005.

229. Скаун Віктор. «Дивлюсь я на небо ...». : Монографічне дослідження про життя і творчість українського поета-романтика Михайла Петренка (1817–1863 рр.). «Козацький вал». – Суми, 2005.

230. Калиниченко Владимир. Сфумато. «Журнал «Донбасс»». – Донецьк, 2005.

231. Хропко Петро. Українська література // Підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. «Школяр». – Київ, 2005.

232. Смолій В. А., Пінчук Ю. А., Ясь О. В. Микола Костомаров. Віхи життя і творчості (Енциклопедичний довідник). «Вища школа». – Київ, 2005.

2006 .....с. 354–361

233. Корнющенко Іван. Відлуння. (Оповіді та етюди з життя письменників-уродженців Сумщини і тих, хто працював або бував у цьому краї). «Козацький вал». – Суми, 2006.

234. Українська література XIX століття // Хрестоматія (попереднє слово Миколи Жулинського). «Либідь». – Київ, 2006.

235. Пісні моєї України. Збірник народних пісень і пісень літературного походження. «Сталкер». – Донецьк, 2006.

236. Кизилова В. В. Михайло Петренко (1817–1862) // Історія української літератури та літературно-критичної думки першої половини 19 століття. «ЦНЛ». – Київ, 2006.

237. Борзенко О. І. Сентиментальна «провінція» (Нова українська література на етапі становлення). – Харків, 2006.

2007 .....с. 361–374

238. Перепеченко Сергій. Духовна спорідненість. Газета «Донеччина», №3 (13 березня). – Донецьк, 2007.

239. Григорій Нудьга. Бібліографічний покажчик. – Львів, 2007.

240. Моцяка О. М. Михайло Михайлович Петренко (1817–1862) (треба: Михайло Миколайович. – О. П.) // Становлення нової української літератури. «НДУ». – Ніжин, 2007.

241. Зеров Микола. Українське письменство XIX ст. Від Куліша до Винниченка. «Відродження». – Дрогобич, 2007.

242. Збірник українських пісень. «Рада». – Тернопіль, 2007.
243. Михеева В. В. Николай Иванович Костомаров в Харькове (1833–1844). Начало пути. Книга первая. «Тимченко А. Н.». – Харьков, 2007.
244. Ярова Т. Ось-ось Слов`янськ, моя родина... . Газета «Донеччина», №65 (4 вересня). – Донецьк, 2007.
245. 190-річчя Михайла Петренка. Газета «Донеччина», №69 (18 вересня). – Донецьк, 2007.
246. Романько В. Вічність Петренкової пісні. Газета «Донеччина», №75 (9 жовтня). – Донецьк, 2007.
247. Найкращі пісні України. «Агентство Мультипресс». – Донецьк, 2007.
248. Петренко В. «На честь 190-річчя М. Петренка» // Газета «Совет», 25 сентября. – Славянск, 2007.
249. Романько В. «Дивився у небо пісні напівзабутий поет Михайло Петренко» Газета «Літературна Україна». №45, 22 листопада. – Київ, 2007.
- 2008** .....с. 374-429
250. Добровольський О., Мікушев В. Його таємниця. Невідомий Михайло Петренко. – Слов`янськ, 2008.
251. Барабанова О. А. Творчість Михайла Петренка в контексті української поезії 30–50-х років ХІХ століття. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – Харків, 2008.
252. Барабанова О. А. Творчість Михайла Петренка в контексті української поезії 30–50-х років ХІХ століття. Дисертація кандидата філологічних наук. – Донецьк, 2008.
253. Петров Н. И. Очерки истории украинской литературы ХІХ столѣтія. Репринтное воспроизведение издания. «Киевский университет» – Киев, 2008.
254. Калиниченко Владимир. Избранное. «Этнос». – Киев, 2008.
255. Самые любимые и популярные песни. Новейший сборник. «Клуб семейного досуга». Харьков-Белгород, 2008.

256. Вірш «Дивлюсь я на небо» // Українська поезія ХІХ–ХХ ст. Шкільна хрестоматія (для середнього та старшого шкільного віку). «Школа». – Київ, 2008.

257. Петренко Микола. Дивлюсь я на небо // Українські народні пісні. (Розповіді про творців). – Суми, 2008.

258. Зоц І. О., Шептуха В. С. «Наш «Рідний край»». «Каштан». – Донецьк, 2008.

259. Моціяка О. М. Європейський характер романтичної суб`єктивності Михайла Петренка // Література та культура Полісся: збірник, вип. 43. «Ніжинський Державний Ун-т». – Ніжин, 2008.

2009 .....с. 429

260. Український космос. Космічна енциклопедія. / Науково-популярне видання. «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА». – Київ, 2009.

261. Мусафирова Ольга, Белов Дмитрий. «Он Землю покинул и в небо взлетел ...» // Газета «Комсомольская правда в Украине», 2–8 октября. – Киев, 2009.

262. Вірш «Взяв би я бандуру» // Українська інтимна лірика. Шкільна хрестоматія (для середнього та старшого шкільного віку). «Школа». – Київ, 2009.

263. Золота сотня. Найкращі пісні України. / Упоряд. Г. Басюк /. «Яблуко». – Тернопіль, 2009.

2010 .....с. 430

264. Панченко Володимир. Шевченко і Хрущов // Газета «День», 24 вересня. – Київ, 2010.

265. Скрипник Віктор. «Слов`янський сокіл» // Дорогі мої слов`янці. «Канцлер» (українською та російською мовами). – Слов`янськ, 2010.

2011 .....с. 430–445

266. Пішванова Тамара. Людина, яка подарувала народу пісню // Постаті. Нариси про видатних людей Донбасу. «Східний видавничий дім». – Донецьк, 2011.

267. Доценко Юрій. Злетіла пісня від Землі – у Всесвіт // Постаті. Нариси про видатних людей Донбасу. «Східний видавничий дім». – Донецьк, 2011.

268. 500 любимых песен на все времена. «Клуб семейного досуга». – Харьков-Белгород, 2011.
269. Романько Валерій. Слов`янськ літературний: Перша половина XIX – початок XXI століття. «Видавець Маторін Б. І.». – Слов`янськ, 2011.
270. Пушкарев Г. Г. Тор-Славянск. История в фотографиях. «Промінь». – Донецк, 2011.
271. Романько Валерій. «Ось-ось Слов`янськ! Моя родина!». Журнал «Літера», №2. – Слов`янськ, 2011.
272. Історія Слов`янщини в особах. Петренко Михайло Миколайович. «Друкарський двір» (українською та російською мовами). – Слов`янськ, 2011.
273. Харківський університет XIX – початку XX століття у спогадах його професорів та вихованців: У 2 тт. Т. 1. – Харків: «Видавництво Сага», 2011.
- 2012** .....с. 445–466
274. Петренко Олександр. У пошуках істини // Газета «День», 6–7 липня. – Київ, 2012.
275. Шкурка Михайло. Михайло Петренко та його безсмертна пісня «Дивлюсь я на небо ...» // Газета «Літературна Україна», №30 (5459), 9 серпня. – Київ, 2012.
276. Шкурка Михайло. Михайло Петренко та його безсмертна пісня «Дивлюсь я на небо ...» // Рідний край. Альманах Полтавського державного педагогічного університету. №1 (26). – Полтава, 2012.
277. Петренко Олександр. Михайло Петренко – поет і чиновник // Газета «Будьмо разом», 16 серпня. – Лебедин, 2012.
278. Блакитне небо Михайла Петренка. «Друкарський двір». Слов`янськ. – 2012.
279. Шкурка Михайло. Михайло Петренко: «Дивлюсь я на небо» // Газета «Вісті», №19, 10 травня. – Слов`янськ, 2012.
280. Петренко Олександр. Михайло Миколайович Петренко. У пошуках біографічної істини // Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. Т. 34 (Історія. Філософія). «Східний видавничий дім». – Донецьк, 2012.

281. Місто моє, ти для мене єдине. – Слов`янськ, 2012.
282. Петренко А. Е. Ідентифікація Петренко. «Профі». – Київ, 2012.
283. Вертіль Олександр. «Чому мені, Боже, ти крилець не дав?» // Газета «Урядовий кур`єр», №203, 6 листопада. – Київ 2012.
284. У Києві вийшла книга «Ідентифікація Петренків». Газета «День» (27 серпня). – Київ, 2012.
285. В Києве вийшла книга «Ідентифікація Петренко». Газета «День». №156 (4 септєбря). – Київ, 2012.
286. В рубриці «Книжкова ятка». Про книгу «Ідентифікація Петренко». «Літературній Україні». №34 (6 вересня). – Київ, 2012.
287. Корнійчук В. «Маєстро Анатолій Авдієвський. Портрет хору з мозаїки». «Криниця». – Київ, 2012.
- 2013** .....с. 466–526
288. Пазинич Василь. Михайло Петренко: 150-річчя від початку безсмертя // Газета «Будьмо разом», 3 сїчня. – Лебедин, 2013.
289. Петренко Олександр. «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...». Дві історії однієї пісні». Газета «День», (№ 164–165) 13–14 вересня. – Київ, 2013 (рос. та укр. версії).
290. Петренко Олександр. Інтернет-версія «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...». Дві історії однієї пісні». Газета «День», (№ 164–165) 12 вересня. – Київ, 2013 (рос. та укр. версії).
291. Петренко Олександр. “Слов`янці про слов`янський період життя Михайла Миколайовича Петренка або історія банальної помилки”, «Краєзнавство: науковий журнал». Ч. 2 (83). – Київ, 2013.
292. Михайло Петренко: Життя і творчість: Художні тексти, дослідження, документи / Упор. О. Є. Петренко, О. О. Редчук. «Фенікс». – Київ, 2013.
293. Бондар М. Задивлений у небо України // Михайло Петренко: Життя і творчість: Художні тексти, дослідження, документи / Упор. О. Є. Петренко, О. О. Редчук. «Фенікс». – Київ, 2013.

294. Петренко Олександр. «Нове зі спадщини Михайла Петренка» в рубриці «З архівних джерел». «Літературна Україна», № 31 (15 серпня). – Київ, 2013.
295. Кадомская Елена. «Известную «народную» песню написал харьковский поэт». Газета «Вечерний Харьков», №110 (5 жовтня). – Харків, 2013.
296. Вертіль Олександр. «Видання познайомить з автором пісні «Дивлюсь я на небо»». Газета «Урядовий кур'єр», №178 (1 жовтня). – Київ, 2013.
297. Інтернет-сайт «Космос и жизнь». «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...» (з посиланням на газету «День»). 13 вересня. – Київ, 2013.
298. Дудченко Володимир. «Михайло Петренко: Життя і творчість». Газета «Будьмо разом», № 9 (26 вересня). – Лебедин, 2013.
299. Петренко Олександр «Дві історії однієї пісні». Газета «Будьмо разом», № 38 (19 вересня). – Лебедин, 2013.
300. Петренко Олександр «Дві історії однієї пісні». Газета «Будьмо разом», № 39 (26 вересня). – Лебедин, 2013.
301. Вертіль Олександр. «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю» та «Задивлений у небо України». Газета «Сумщина», №41 (16 жовтня). – Суми, 2013.
302. Шабанова В., Трубачева Е.. «Братья Шнурковы – гордость купеческого Славянска». Газета «Поиск», №51 (18 декабля). – Краматорск, 2013.
303. Лисенко В. «Я думаю про вас, слов'янські пісні». Газета «Донеччина», №66 (8 жовтня). – Донецьк, 2013.
304. Зоц І. «Запрошуємо до книги». Газета «Донеччина», №75 (12 листопада). – Донецьк, 2013.
305. Слово і час, №12. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН України. – Київ, 2013.

2014 .....с. 526–550

306. «Перший канал» Українського радіо. «Скарби літературних архівів». 13 та 20 січня 2014 р: передачі, присвячені життю й творчості Михайла Петренка.

307. Пазинич Василь. «Лебединська Шевченкіана». Газета «Будьмо разом», № 7 (13 лютого). – Лебедин, 2014.

308. Петренко Олександр. Поет-романтик Михайло Петренко: У пошуках біографічної істини // Слово і час, №7. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН України. – Київ, 2014.

309. Шабанова В. М. Про слов'янський період життя поета Михайла Петренка та його батьків. Науково-практичний журнал «Архіви України», вип. 4 (292). – Київ, 2014.

310. Петренко О. «Нові знахідки щодо творчості Михайла Миколайовича Петренка» (статтю підготовлено до друку). – Київ, 2014.

311. Петренко О. «Астероїд назвали ім'ям поета Михайла Петренка». Газета «День» (13 листопада), №213 (4336). – Київ, 2014.

312. Коротенко Павел. «Имя Михаила Петренко звучало во вселенной». Газета «ТВ Плюс». №33 (1183), 27 ноября. – Славянск, 2014.

313. Василюк Валентина. «Не згасає зоря». Газета «Новини Андрушівщини». №51 (9731), 28 листопада. – Андрушівка, 2014.

314. Петренко Олександр. «Я б землю покинув і в небо злітав...». Газета «Літературна Україна». №47 (5576), 4 грудня. – Київ, 2014.

Різні роки .....с. 550–553

315. Адресь-календарі. Общий штатъ Российской Имперіи... «Въ Типографіи Императорской Академіи Наукъ». – С. Петербургъ.

316. Деякі статті й тексти І. Айзенштока, зібрані в книжку разом (Вырезка). Зберігається в Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського.

317. Петренко М. М. «Поезії». Рукописна збірка (рукою Ів. Сабо). Перша половина ХХ ст. Фонд 35 (Ів. Сабо). Справа 45а. Відділ рукописних фондів і текстології ІЛ ім. Т. Г. Шевченка НАН України, м. Київ.

318. Рукопис (рукою О. Кониського) поезій Петренко М. М. (XX ст.) Фонд 77 (О. Кониський), од. збер. 152. Відділ рукописних фондів/ текстології ІЛ ім. Т. Г. Шевченка НАН України, м. Київ.

319. Сайт, присвячений Михайлу Миколайовичу Петренку:
www.дивлюсьянанебо.com

320. Петренко Михайло Миколайович. Вікіпедія.
http://uk.wikipedia.org/wiki/Петренко_Михайло_Миколайович

Петренко Олександр Євграфович

Поет-романтик
Михайло Миколайович Петренко
(1817–1862):
Твори. Критичні та
історико-літературні матеріали

Видавництво ПП НВЦ «Профі».
Свідоцтво про державну реєстрацію
серія ДК №790 від 29.01.2002 р.

Підписано до друку 21.01.15 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times. Умов. друк. арк. 36,625.
Наклад 300 прим. Зам. № 1

Надруковано суб'єктом підприємницької діяльності Маруфі Р.А.
тел. (044) 568-02-98, e-mail: post-profi@mail.ru
www.enterprint.com.ua
Свідоцтво №10014044 від 02.02.2004